МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ДОКТРИНА І ПРАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Дніпро, 29 травня 2026 р.)

THE RULE OF LAW: DOCTRINE AND PRACTICE IN THE CONDITIONS OF MODERN GLOBAL CHALLENGES

Theses of International
scientific and practical conference

(Dnipro, May 29, 2026)

Дніпро
2026

УКД 34+35
В 36

Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
протокол № 9 від 20 травня 2026 року

В 36 Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 трав. 2026 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. 585с.

ISBN 978-617-560-127-3

Збірник містить матеріали однойменної міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ, а також фахівці-практики різноманітних державних установ та неурядових організацій.

Матеріали збірника присвячені актуальним теоретико-прикладним проблемам реалізації принципу верховенства права. Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правозастосовній діяльності.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

к. техн. наук, доц. **І. В. Магдаліна** *(голова)*; д-р юрид. наук, проф. **О. С. Юнін**; д-р юрид. наук, проф. **В. В. Шаблистий**; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України **О. Н. Ярмиш**; д-р юрид. наук, проф. **В. М. Савіщенко**; д-р юрид. наук, ст. дослідник **М. М. Почтовий**; канд. юрид. наук, доц. **В. Я. Киян**; канд. юрид. наук, доц. **О. О. Кулініч**; канд. юрид. наук **І. В. Дзюба**; канд. юрид. наук, доц. **О. С. Чепік-Трегубенко** *(відп. секретар)*.

Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.

ISBN 978-617-560-127-3

© ДДУВС, 2026
© Автори, 2026

ЗМІСТ

Магдаліна І.В.
Стратегічні вектори розвитку освітньої функції держави
в умовах воєнного стану 21

Юнін О.С., Шаблистий В.В.
Корупційні ризики в умовах воєнного стану
як загроза верховенству права в Україні 25

Ковальов І.М.
Реінтеграція ветеранів до мирного життя 28

Jahangirova A.
The role of the principle of human security in the system
of ınternational law and in the protection of human rights 30

Боняк В.О.
Принцип верховенства права в контексті державного управління 40

Волобуєв А.Ф., Орлова Т.А.
Затримання підозрюваного крізь призму верховенства права 44

Грицай І.О.
Гендерна рівність у системі прав людини: доктринальні
аспекти реалізації принципу верховенства права 47

Гритенко О.А.
Імплементація міжнародних стандартів у сфері захисту
дітей: визначення проблемних питань кримінально-правової
характеристики ст. 156-1 КК України 51

Добробог Л.М.
Антикорупційна експертиза нормативно-правових
актів: фактори корупціогенності 54

Золотухіна Л.О.
Цифровий моніторинг працівників і право на приватність:
теоретико-прикладні проблеми та напрями правового регулювання 57

Колєснік Т.В.
Принцип гендерної рівності в оплаті праці: імплементація
директиви ЄС про прозорість оплати праці …… 60

Кучук А.М.
Правовладдя як динамічний процес: пропедевтичний аспект …….. 62

М'ячин В.Г.
Верховенство права в умовах цифрової трансформації
юридичної освіти: дидактичний потенціал нечіткої логіки
у формуванні правового мислення …….. 65

Обушенко Н.М.
Вплив Європейської соціальної хартії (переглянутої)
на розвиток трудового права України ……. 69

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я.
Цифрові права людини та міжнародні стандарти
їх захисту в умовах гібридних загроз …….. 74

Савіщенко В.М., Сметанкіна О.В.
Психолого-педагогічні засоби розвитку соціального
інтелекту майбутніх психологів ……78

Селіхов Д.А.
Правове регулювання смарт-громад: виклики
цифровізації місцевого самоврядування ……. 82

Хамініч С.Ю., Полякова С.В.
Правова держава та економічна безпека: взаємозв'язок та виклики …… 85

Харламов М.І., Чиркіна-Харламова М.А.
Дотримання принципу верховенства права
при формуванні законодавства про захист населення
від радіаційних та хімічних небезпек в Україні (1991-2021 рр.) …….. 87

Шевяков О.В., Горло Е.О.
Прокрастинація особистості з різним рівнем самооцінки …… 90

Хрін Ю.І.
Щодо дотримання принципу верховенства права
у діяльності Департаменту стратегічних розслідувань
Національної поліції України в умовах воєнного стану …… 92

Дзюба І.В.
Особливості надання електронних адміністративних
послуг в сучасних умовах …… 94

Кулініч О.О.
Альтернативні способи врегулювання спорів в умовах
воєнного стану: роль медіації у забезпеченні доступу до правосуддя …… 96

Навроцька В.В.
Чи доцільний інститут присяги
у вітчизняному кримінальному процесі? ……. 98

Попов С.В.
Щодо дотримання принципу верховенства права
у діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану ……..… 101

Кузьменко С.Г.
Проблеми правового регулювання діяльності
місцевих державних адміністрацій ……..….104

Таранцов Є.Ю.
Безбар'єрність як інструмент реалізації принципу верховенства
права та забезпечення рівного доступу до суспільних благ …….. 107

Шевченко Т.В., **Петренко К.І.**
Ретроспектива та поточний стан організованої злочинності в Україні ….... 110

Галкіна О.М.
Застосування міжнародних стандартів ризик-менеджменту
у діяльності Національної поліції України ……..… 114

Голик Ю.Ю.
Публічно-правовий контроль у системі
місцевого самоврядування: зміст, види та значення
для забезпечення підзвітності й відповідальності ……...118

Гузенко О.П.
Взаємодія права та економіки на базі інтеграції
функцій та принципів сьогодення ……... 120

Демків Р.Я., Поляк А.Ю.
Трансформація інституту відповідальності зберігача
за законопроєктом № 15150 …….. 123

Дєєв М.В.
Принцип верховенства права у сфері виконання
кримінальних покарань: сучасні виклики в умовах війни …… 125

Довгопол П.Д.
Цифровізація механізму забезпечення права на безоплатну
правничу допомогу в умовах воєнного стану …… 127

Дручек О.В.
Безпека у ціннісно-правовій парадигмі …… 130

Журавльова Т.В.
Роль судової аргументації у забезпеченні верховенства права …… 133

Запотічна Р.А.
Роль довіри до судової системи
у формуванні інвестиційного клімату держави …… 135

Ісланкін С.М., Кліндухова Л.В.
Дотримання принципу верховенства права
в ході розслідування зґвалтувань
в умовах воєнного стану ……..…. 137

Кадала В.В.
Ключові вектори взаємодії правових та економічних
інструментів в сучасних реаліях …….. 140

Ковіненко О.О., Киян В.Я.
Окремі питання встановлення батьківства над народженою
за кордоном дитиною в умовах воєнного стану ……..… 143

Karpenko R.
Aspects of social security and social protection in times of war ……..…… 145

Коба М.М., Науменко А.М.
Деградація заборони застосування сили: інституційні
та концептуальні виклики системі колективної безпеки ООН ……..…… 148

Коломієць О.Л.
Стратегічні пріоритети формування національної
системи військової юстиції ……..... 152

Коссе В.В., Груздь О.І.
Криміналістичне забезпечення дотримання
прав людини під час відібрання біологічних зразків
в умовах воєнного стану ……..…….. 156

Крамаренко Ю.М.
Технології штучного інтелекту в контексті дотримання принципу
верховенства права у кримінальному провадженні ……...……. 159

Левін О.Л.
«Слово про Закон і Благодать» митрополита
Іларіона – перший правовий маніфест за часів Київської Русі …….. 162

Неклонський І.М.
Проблеми використання чинного понятійного апарату
у сфері оперативної діяльності сил цивільного захисту
в сучасних умовах …….. 165

Лещенко Д.С.
Правове врегулювання цифрових активів
у межах фундаментальної рекодифікації
Цивільного кодексу України ……. 169

Першина К.В.
Окремі аспекти реалізації принципу верховенства права
під час дії правового режиму воєнного стану ……. 172

Саксонов В.Б.
Способи судового захисту прав та інтересів учасників
відносин у сфері господарювання в контексті втрати чинності
Господарського кодексу України ……..... 174

Самотуга А.В.
«Криза верховенства права в ЄС»: помилкове сприймання
чи перебільшення проблеми в контексті України? ……...…….. 178

Сердюк І.А.
Якою має бути сучасна парадигма дослідження права
на справедливий суд та механізму його забезпечення? …….. 183

Смолярова М.Л.
Гарантії трудових прав у світлі міжнародних стандартів
прав людини: сучасні виклики для України ……... 187

Спиця Н.В.
Нейропсихологія як актуальний напрям підготовки фахівців
у закладах вищої освіти системи МВС України ……..…….... 190

Талдикін О.В.
Легітимність органів державної влади: авторитет
та обраний політичний курс …….…..... 193

Фокша Л.В.
Особливості укладання та виконання електронних договорів
під час воєнного стану ……. 196

Фросіняк Р.В.
Інституційна стійкість місцевого самоврядування
в умовах воєнного стану ……... 199

Чалик В.Р.
Державна політика у сфері надання безоплатної правничої
допомоги як інструмент соціального розвитку суспільства ……. 203

Чепік-Трегубенко О.С.
Відповідальність держави за дегуманізацію засуджених
у практиці ЄСПЛ: стандарти захисту людської гідності
та виклики для України в умовах євроінтеграції ……... 206

Червінчук А.В., Атаманенко Ю.Ю.
Верховенство права в поліцейській діяльності у сфері
безпеки дорожнього руху ……. 210

Черевко К.О., Колесник Н.М.
Імплементація норм Римського статуту у кримінальне законодавство
України як вимога верховенства права …….....213

Шаповалова К.Г.
Межі правомірної критики vs зловживання правами:
баланс між свободою вираження поглядів та повагою до суду ……216

Шатіна Ю.О.
Сучасні проблеми та особливості взаємодії
суб'єктів судово-експертної діяльності ……... 220

Булатін Д.О., Скиба О.В.
Принцип верховенства права в діяльності
Національної гвардії України в умовах воєнного стану ……..…. 222

Єрьоменко В.О.
Дотримання принципу верховенства права
оперативно-розшуковими підрозділами Державної
прикордонної служби України в умовах воєнного стану …….. 224

Савіщенко В.М., Смирницька Є.В.
Вплив воєнного соціального середовища на поведінку
підлітків: агресивні реакції та формування безпечної поведінки ……227

Левін О.Л., Новікова А.О.
Психологічне здоров'я особистості як необхідна умова
гармонійного розвитку ……231

Шевяков О.В., Самойленко К.В.
Психологічні складові реабілітаційного потенціалу
військовослужбовців ……233

Шиян А.Г., Данилюк Д.Г.
Доктрина «плодів отруйного дерева» в кримінальному процесі
України як елемент верховенства права ……. 235

Гребененко І.О.
Стандарти доказування у справах за ст. 210-1 КУпАП:
судовий контроль за законністю дій ТЦК та СП ……238

Золочевський Д.В.
Баланс між державною безпекою та правами людини
в умовах воєнного стану …… 240

Ісаєва С.А.
Психологія особистості як напрям
дослідження індивідуальності людини …… 243

Коломбарь В.В.
Психологічні наслідки воєнного стресу у дітей молодшого
шкільного віку: когнітивний та емоційний аспекти ……246

Лавренко Д.О.
Legaltech у законотворчій практиці: трансформація юридичних конструкцій та виклики правової визначеності …….. 249

Лебедєва Ю.В.
Правове забезпечення репродуктивних прав в умовах євроінтеграції: між приватною автономією та публічним інтересом ……..252

Подворчан А.З.
Психологічне здоров'я дітей та підлітків в умовах дистанційного навчання та повітряних тривог ……254

Першина К.В., Скиба О.В.
Громадянське суспільство як складова сектору безпеки і оборони: конституційно-правовий вимір ……257

Пономаренко В.В.
Відповідальність поліцейських за перевищення повноважень при застосуванні заходів примусу ……..……..259

Чернобук В.В.
Правові засади формування державної ветеранської політики в Україні ……... 262

Фисун А.В.
Роль міжнародного реєстру збитків у реалізації права на відшкодування шкоди, завданої збройною агресією …… 265

Белінська В.В.
Принцип верховенства права в діяльності Державної міграційної служби України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням ……..… 269

Бринзело Д.О.
Верховенство права як драйвер економічного зростання ……..… 272

Глазков А.С
Загальноправові принципи забезпечення транспортної безпеки України …274

Зацарний А.І.
Поняття систематичності за кримінальним правом України: постановка проблеми …… 277

Куркіна О.В.
Принцип недискримінації як складова верховенства права
у системі підготовки фахівців для сил безпеки
і оборони України ……. 279

Романишин В.М.
Цивільно-військове співробітництво
у Національній гвардії України як інструмент
реалізації принципу верховенства права ……..…… 281

Цехмістер Є.В.
Складові адміністративно-правового забезпечення
виборчого процесу в Україні ……283

Шур О.М.
Правова визначеність функцій Національної гвардії України
у постконфліктний період як елемент принципу
верховенства права ……... 286

Левін О.Л., Ріжкова Є.А.
Психологічне здоров'я особистості в контексті
актуальних проблем суспільства ……..…. 288

Саксонов В.Б., Донєва П.О.
Участь у судовому засіданні в режимі
відеоконференції як фактор забезпечення доступу
до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні ……. 291

Коломбарь В.В.
Вплив дистанційного навчання під час війни на психічний розвиток
школярів та роль сім'ї у підтримці психологічної стійкості дитини …….. 294

Альпатцева Г.Ю.
Функціонально-правова природа Конституції України
в умовах воєнного стану та євроінтеграційних трансформацій ……... 296

Берлименко Л.Г.
Принцип верховенства права у механізмі захисту соціальних прав
внутрішньо переміщених осіб …….. 298

Бондар Т.С.
Конституційні повноваження Президента України
у сфері національної безпеки ……... 302

Бордиченко-Стеблюк І.В.
Поняття шкоди, завданої фізичній особі внаслідок
незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів дізнання,
досудового слідства, прокуратури або суду …….…… 304

Бусел А.С.
Реалізація принципу верховенства права у діяльності органів
цивільного захисту України ……. 307

Ващенко Ю.В.
Психологічна та естетична культура правоохоронця …… 311

Вербицька А.І.
Принцип верховенства права в умовах сучасних викликів
публічному праву: філософський та історичний вимір ……. 314

Вишаренко К.Р.
Співвідношення права та моралі в сучасних
біоетичних дискусіях: право на евтаназію чи аборти …… 318

Вовк М.М.
Міжнародна система протидії торгівлі людьми:
сучасний стан і тенденції розвитку …….. 320

Гребенюк Д.О.
Особливості цивільного процесу
в контексті стягнення аліментів в умовах війни …….…… 324

Гребенюк Є.І.
Трансформація соціальних норм в умовах
цифрового суспільства: теоретико-правовий аспект …… 327

Гук Т.Є.
Імплементація міжнародного досвіду у застосуванні
штучного інтелекту в судочинстві України …… 331

Гунько У.О.
Трансформація конституційної ідентичності України
під впливом практики ЄСПЛ …… 333

Гуньчик О.В.
Мирова угода як спосіб завершення позовного провадження ……..… 336

Гусак В.В.
Правовий статус та повноваження військових державних адміністрацій в умовах воєнного стану ……..…… 340

Дембицька А.С.
Актуальні проблеми правового регулювання деліктних зобов'язань …… 342

Демиденко К.С.
Конституційні права людини і громадянина: їх порушення під час воєнного стану …….. 345

Дерій Д.С.
Протидія торгівлі людьми як форма реалізації правоохоронної функції держави: теоретико-правовий аспект …… 348

Дядічко В.В.
Правова естетика: філософсько-правовий вимір …… 351

Євсюкова П.А.
Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: теорія і судова практика …….. 353

Журавський М.М.
Державна міграційна політика України в умовах воєнного стану: інституційні трансформації та реалізація принципу верховенства права …… 356

Захожа К.О.
Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: класифікація та сучасні виклики ……. 360

Золотовський С.К.
Етико-правові аспекти діяльності поліцейських …… 362

Канишева І.Є.
Трансформація правової системи України в умовах воєнного стану …… 366

Коваленко К.А.
Забезпечення принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів під час дії воєнного стану в Україні …….. 369

Коноваленко К.А.
Форс-мажорні обставини як підстава звільнення
від цивільно-правової відповідальності
в умовах воєнного стану ……... 372

Кошарюк Д.С.
Відкритість та прозорість в діяльності поліції …… 375

Кравець В.М.
Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності …… 377

Кравченко Б.В.
Особливості реалізації принципу верховенства права
у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану …….. 380

Кузьмич В.М.
Особливості доказування в адміністративному судочинстві:
сучасні тенденції та проблеми ……. 382

Кузьміна Х.А.
Правові підстави визнання хвороби засудженого такою,
що дає підстави для звільнення від відбування покарання ……... 385

Кучерявенко М.Д.
Межі перегляду справи судом апеляційної інстанції: між принципом
диспозитивності та обов'язком повного перегляду …… 389

Лазарян А.Г.
Принцип верховенства права у праві Європейського Союзу
та практиці ЄСПЛ: теоретико-правовий аналіз …….. 392

Лазорко Д.Ю.
Законна сила судового рішення ……..….. 396

Левко А.-М. І.
Апеляційне провадження як інструмент виправлення
судових помилок: аналіз ефективності ……..…….. 399

Маркевич Є.О.
Інформаційна гігієна та психологічна стійкість:
як протидіяти негативним емоціям та фейкам ……..……. 404

Маслов М.О.
Європейська інтеграція як чинник розвитку
та трансформації публічного права ……. 407

Мільчевський М.В.
Антикорупційна діяльність державних органів
Давнього Риму у період республіки …… 409

Назимко В.Д.
Особливості цивільних справ, які доречно розглядати
в рамках наказного провадження: переваги та недоліки
в порівнянні з розглядом в рамках позовного провадження …… 412

Нечепоренко Е.О.
Співвідношення деонтології з іншими науками …… 415

Новак О.Є.
Юридична техніка як засіб забезпечення належного оформлення
процесуальних документів в адміністративному провадженні …… 417

Овчарук О.І.
Поліція як інституційний механізм реалізації правоохоронної функції
держави в умовах забезпечення верховенства права …… 421

Осіпова К.І.
Судова промова як інструмент впливу: структура та ефективність …… 424

Откидач Р.Р.
Сучасні фактори поширення злочинності на
ринку віртуальних активів …… 426

Палаш А.Р.
Моральна культура правоохоронця …… 430

Откидач Р.Р.
Перспективи впровадження медіації у трудових спорах в Україні …….. 432

Палій А.В.
Цифрові активи як об’єкт цивільних прав …….. 435

Палюх Н. В.
Верховенство права як гарантія демократичного
розвитку держав Європи …….. 438

Панченко О.В.
Загальна характеристика принципів професійної
діяльності працівників правоохоронних органів …… 441

Пащенко Д.Р.
Гендерні аспекти правоохоронної діяльності
в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення …….. 443

Перкатий І.Р.
Дотримання принципу верховенства права
у діяльності правоохоронних та судових органів
в умовах воєнного стану …… 447

Понзель С.С.
Поліцейські заходи припинення порушень
прав і свобод людини в умовах воєнного стану …… 450

Продан А.О.
Особливості кримінально-правової протидії
економічному насильству як формі домашнього
насильства в Україні: проблеми та прогалини
правового регулювання …… 453

Рашед З.Т.
Судові дебати як ключовий елемент судової
риторики в умовах сучасного правосуддя …… 456

Сидоренко М.Д.
Забезпечення доступу до правосуддя в контексті
реалізації європейських стандартів верховенства права …… 458

Ситник А.А.
Мотивація навчання студентів в умовах воєнного стану:
теоретико-методологічний аналіз …… 462

Ситникова А. О.
Колективний договір як інститут соціального партнерства
у системі трудового права україни: правова природа та значення ……465

Сергієнко М.О.
Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої в умовах війни:
проблеми застосування деліктних норм …… 468

Сніжко С.В.
Психологічне здоров'я працівників правоохоронних органів
в умовах професійного стресу …….. 471

Соколова К.М.
Трансформація гендерних ролей в умовах воєнного стану …….. 474

Солом'янюк Б.О.
Електронні докази у кримінальному провадженні:
процесуальний статус та практика використання ……..……. 476

Стріга О. А.
Правова природа та значення колективного договору
в системі трудового права України …….. 480

Сюсюкало В.Ю.
Дотримання засад верховенства права у кримінальних провадженнях,
що містять державну таємницю: виклики воєнного стану …… 484

Тараненко А.О.
Системи загального та континентального права:
основні принципи та відмінності ……. 488

Терещенко А.В.
Кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вчинених під час дії
правового режиму воєнного стану …….. 492

Тімошко В.Д.
Правові наслідки позбавлення спеціального статусу особи за вчинення
злочинів проти основ національної безпеки України ……... 495

Ткаченко Д.С.
Президентська республіка як ризик авторитаризму:
приклад США, Франції та Латинської Америки …… 497

Устенко Д.О.
Запровадження системи гендерно чутливого управління персоналом як
інструменту підвищення ефективності діяльності поліції …… 500

Холод Д.О.
Значення практики Верховного Суду в забезпеченні
прав і свобод в діяльності поліції …… 503

Холявка А.І.
Порушення розумних строків судового розгляду в Україні:
проблема систематичних відпусток та лікарняних суддів ……... 506

Хоміч Х.В.
Організована кіберзлочинність: сучасний стан та протидія ……. 510

Черненко З.Б.
Проблеми укладення та затвердження угод
про визнання винуватості в умовах воєнного стану …….. 513

Чернишева С.В.
Звільнення від кримінальної відповідальності
і покарання із застосуванням примусових заходів
виховного характеру …… 516

Чумаченко А.О.
Роль Конституційного Суду України
у забезпеченні верховенства права …….. 519

Шабаліна Д.Р.
Взаємодія поліції та військових адміністрацій
у сфері забезпечення режиму воєнного стану …… 523

Шахпазова А.Н.
Процесуальна самостійність слідчого як елемент
верховенства права на стадії досудового розслідування …….. 525

Шиловська Г.І.
Проблеми доказування цивільних правопорушень
у судовій практиці …… 528

Шкута Є.С.
Методологічні проблеми тлумачення норм права у діяльності
Конституційного Суду України …….. 530

Ялова Г.В.
Емоційно-вольова сфера діяльності правоохоронця
в умовах реалізації принципу верховенства права …… 534

Ясногор-Маслова В.А.
Стандарти допустимості обмеження прав і свобод людини
у практиці Конституційного Суду України …… 537

Берлименко Л.Г.
Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб
на соціальні виплати та відшкодування
майнової шкоди в Україні …… 540

Бондар Т.С.
Судова система США в штаті Каліфорнія …….. 543

Вишаренко К.Р.
Колізійність правової системи України
в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аналіз …… 547

Гук Т.Є.
Колегіальні органи влади за Конституцією Пилипа Орлика …… 550

Дерій Д.С.
Порівняльна характеристика східної та європейської
систем захисту прав людини ……. 552

Дядічко В.В.
Формування державної ветеранської політики:
правові засади та сучасні виклики (порівняльний
аналіз України та США) …… 555

Коноваленко К.А.
Воєнний стан як обставина, що впливає
на кваліфікацію кримінальних правопорушень …….. 558

Мільчевський М.В.
Політика «better regulation» як антиентропійний механізм:
світові стандарти якості закону …… 561

Овчарук О.І.
Протидія катуванням у місцях несвободи
у практиці Європейського суду з прав людини …….. 564

Осіпова К.І.
Кримінальне правопорушення в Україні: доктринальне
та законодавче визначення, ознаки та проблеми тлумачення ……... 566

Продан А.О.
Правові особливості проведення обшуку
в умовах воєнного стану в Україні ……..…. 568

Сніжко С.В.
Забезпечення права на справедливий суд
у кримінальному провадженні ……. 571

Ткаченко Д.С.
Принцип верховенства права у практиці ЄСПЛ
та його значення для правової системи України …… 574

Черненко З.Б.
Трансформація злочинності в умовах воєнного стану
в Україні: нові характеристики та тенденції …….. 578

Шабаліна Д.Р.
Домашнє насильство як гендерно зумовлене явище ……. 580

Шкута Є.С.
Забезпечення реалізації та захисту основоположних
прав громадян під час правового режиму воєнного стану …….....582

Ігор МАГДАЛІНА
т.в.о. ректора Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія проти України, спричинена прямим й опосередкованим застосуванням збройної сили РФ проти суверенітету і територіальної цілісності України, яка розпочалась 20 лютого 2014 року, а також повномасштабне вторгнення Росії на територію України зумовили необхідність звернення уваги до проблем розвитку освітньої сфери держави з урахуванням умов воєнного стану та перспектив розвитку освіти в повоєнний період. Стратегічні вектори розвитку освіти в умовах воєнного стану включають забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, цифровізацію та дистанційне навчання, адаптацію освітніх програм та гнучкість, збереження та розвиток кадрового потенціалу, а також психологічну підтримку учасників освітнього процесу. Це передбачає перехід на змішані форми та онлайн-формати навчання, створення безпечних освітніх середовищ, оновлення навчальних матеріалів для врахування реалій війни та фокус на психологічній стабільності учнів і вчителів.

До нормативно-правових актів, якими визначено стратегічні вектори розвитку освітньої функції держави в умовах воєнного стану, слід віднести загальнодержавні концепції (програми) реалізації освітньої політики держави. Ці концепції визначаються законами України, указами Президента, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, серед яких Закон «Про освіту», Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», а також концепції розвитку інклюзивного навчання та громадянської освіти. Ці нормативні документи встановлюють стратегічні цілі, шляхи та етапи впровадження освітніх реформ. До таких концепцій слід віднести:

1. Концепцію «Нова українська школа», схвалену Розпорядженням Кабінету Міністрів № 988-р від 14.12.2016 року, що визначає цілі та етапи реформування загальної середньої освіти [1]. Нова українська школа (далі – НУШ) – це програма, яка була впроваджена в Україні з метою модернізації освіти та наближення її до європейських стандартів. Програма має два різновиди: НУШ-1 та НУШ-2 , затверджені Міністерством освіти та науки у 2018 році. Основна ідея НУШ полягає в активному вивченні предметів, розвитку критичного мислення та навичок спільної роботи. Особливими рисами програми є: 1) активне навчання: учні НУШ активно залучаються до

навчального процесу, вони вчаться вирішувати проблеми та аналізувати інформацію; 2) інтердисциплінарність: програма сприяє злиттю різних предметів та розвитку учнівського розуму, тобто інтеграцію кількох предметів в одну тему; 3) розвиток критичного мислення: НУШ сприяє розвитку критичного мислення учнів та їх здатності аналізувати інформацію з різних джерел; 4) великий вибір підручників: у межах програми НУШ існує багато різних підручників, що дозволяє вчителям вибрати найкращий варіант для свого класу.

2. Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, яка затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р [2], що визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року. В актуалізованій Стратегії посилено фокус на безпеці та стійкості освітнього процесу, зокрема на розвитку очного навчання там, де це дозволяє безпекова ситуація, створенні та модернізації укриттів, програмах подолання освітніх втрат для дітей і студентів, які постраждали від війни або змінили місце проживання. Серед ключових змін – підтримка закладів освіти і науки у прифронтових, деокупованих та громадах, що приймають переселенців; модернізація мережі університетів з урахуванням демографічних тенденцій і потреб відбудови економіки; оновлення змісту освіти з акцентом на компетентнісний підхід, STEM-напрями та цифрові навички. Окремо документ передбачає розвиток науки й інновацій, розбудову сучасної дослідницької інфраструктури, інтеграцію українських учених до європейського дослідницького простору, а також подальшу цифрову трансформацію управління освітою. Операційний план на 2025–2028 роки стане основою для подальших річних планів роботи МОН та орієнтиром для органів управління освітою, закладів освіти і наукових установ. Його реалізація дасть змогу системно впроваджувати актуалізовану Стратегію МОН в умовах повномасштабної війни, повоєнного відновлення та руху України до членства в Європейському Союзі.

3. Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки, схвалені Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 року № 527-р [3], в якій закріплено, що «одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти в Україні є забезпечення рівних прав та можливостей в освітній сфері для всіх без будь-якої дискримінації». Дана стратегія спрямовується на запровадження єдиної системи та механізму ефективної державної політики для здобуття якісної освіти кожною особою відповідно до її потреб; задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами різного віку, соціального та майнового стану, з різними освітніми потребами.

4. Концепцію безпеки закладів освіти, схвалену Розпорядженням КМУ від 7 квітня 2023 року [4] на виконання норм Конституції України,

національного та міжнародного законодавства щодо захисту прав дітей. Завданням Концепції безпекового середовища, яке покладається на виконання Національної поліції, є: «посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них; запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки; впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти; удосконалення нормативно-правової бази у сфері громадської безпеки в частині підвищення ефективності попередження та недопущення вчинення правопорушень в закладах освіти» [4].

Наразі триває реалізація короткострокових завдань у межах виконання Міністерством освіти і науки України Плану пріоритетних дій Уряду на 2026 рік, серед яких: організація безпечних умов здобуття освіти, у т. ч. облаштування укриттів у закладах освіти відповідно до стандартів, за якими в таких умовах освітній процес буде безперервний; підвищення якості дошкільної освіти в Україні та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів; врегулювання суспільних відносин у сфері загальної середньої освіти та створення умов для впровадження профільної середньої освіти; запровадження апробування моделей академічних ліцеїв профільної середньої освіти; розроблення нових модельних навчальних програм на основі компетентнісного підходу; проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників для роботи у нових умовах; забезпечення організації дистанційного навчання у закладах освіти з використанням цифрових технологій [5].

Проте виклики сьогодення вимагають також пошуку нових підходів в освіті, які відповідатимуть на запити сучасності та задовольнятимуть потреби громадян України. У повоєнний період важливо продовжити реформи й здійснювати нові трансформації у сферах освіти і науки, спрямовані на інтелектуальний, культурний та професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу, згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудови ефективної, інноваційної, конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя.

У підсумку слід систематизувати, що до стратегічних векторів розвитку освітньої функції держави в умовах воєнного стану варто віднести: 1) гарантування безпеки освітнього процесу – забезпечення укриттів та належних умов для навчання, якщо це можливо – використання онлайн-технологій для уникнення ризиків, пов'язаних з обстрілами; 2) цифровізацію та дистанційне навчання – перехід на онлайн та змішані формати навчання для забезпечення безперервності освітнього процесу, впровадження сучасних цифрових інструментів та платформ для навчання, забезпечення учнів та

вчителів доступом до необхідних технологій та інтернету; 3) адаптацію освітніх програм – гнучкість у формуванні освітніх програм та програмно-методичного забезпечення, оновлення змісту навчальних матеріалів для врахування досвіду війни та актуальних потреб суспільства; 4) запровадження нових спеціальностей та освітніх курсів, що відповідають потребам відновлення країни; 5) збереження та розвиток кадрового потенціалу – створення умов для роботи вчителів в умовах війни, включно з психологічною підтримкою та професійним розвитком, залучення нових педагогів та фахівців у сфері функціонування критичної інфраструктури; 6) психологічну підтримку – забезпечення психологічної допомоги учням, студентам та вчителям, які переживають травматичний досвід, впровадження програм з психологічної реабілітації та розвитку стресостійкості; 7) інтеграцію міжнародної співпраці – залучення міжнародних партнерів до реформування освітньої системи та надання фінансової та технічної допомоги, сприяння мобільності учнів та вчителів, інтеграція української освіти у світовий освітній простір; 8) підтримку інклюзивної освіти – забезпечення інклюзивного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх потреб, створення умов для адаптації навчальних програм та матеріалів для учнів з особливими освітніми потребами.

---

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988. *Офіційний вісник України*, 2017 р. № 1. Ст. 22.

2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text.

3. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та Операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 року № 527-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text.

4. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р. *Офіційний вісник України* від 20.04.2023 р. № 40. Стор. 89. Ст. 2182.

5. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2026 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2026 р. № 306-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2026-%D1%80#Text.

Олександр ЮНІН
проректор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Володимир ШАБЛИСТИЙ
директор Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЗАГРОЗА ВЕРХОВЕНСТВУ ПРАВА В УКРАЇНІ

Повномасштабна агресія проти України, що досі триває, спричинила запровадження владою воєнного стану, який передбачає особливий правовий режим і регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] (далі – Закон). Згідно зі ст. 1 Закону, цей режим вводиться в Україні або окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки для державної незалежності та територіальної цілісності. Він надає органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і місцевому самоврядуванню розширені повноваження для відвернення загрози, забезпечення національної безпеки та відсічі агресії, одночасно допускаючи тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб із визначеним строком їх дії.

Положеннями ст. 8 Закону передбачено, що до обмежень, які допускаються на час дії воєнного стану, належить, зокрема, регулювання свободи пересування, права на мирні зібрання, діяльності засобів масової інформації та контролю над економічними і матеріальними ресурсами.

Як наслідок, концентрація повноважень в окремих органах державної влади та тимчасове зниження прозорості процедур прийняття управлінських рішень і розподілу бюджетних коштів підвищують ризик проявів корупції. Це безпосередньо впливає на ефективність державного управління та ускладнює реалізацію принципу верховенства права, а в умовах збройної агресії проти України значення його дотримання лише посилюється.

Перш ніж перейти до розгляду ключових факторів корупційних загроз, які можуть підривати верховенство права як одну з головних засад правової держави, слід визначитися зі змістом поняття корупції. Закон України «Про запобігання корупції» [2] трактує це поняття як використання службових повноважень або пов’язаних із ними можливостей особою з метою отримання

неправомірної вигоди для себе або інших, прийняття такої вигоди, а також прийняття обіцянки чи пропозиції неправомірної вигоди; або навпаки – пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди іншій особі з метою спонукати її до протиправного використання службових повноважень чи наданих можливостей.

Вважаємо обґрунтованою позицію В. Ю. Гороховської та Д. О. Ковалевської, яка полягає в тому, що на сучасному етапі корупція в Україні проявляється у різноманітних формах, таких як: отримання хабарів, використання службового становища для особистої вигоди, відмивання коштів та інші протиправні дії. Ці явища не лише порушують законодавство, а й суттєво підривають довіру громадян до органів влади та негативно впливають на економічну стабільність держави. Воєнний стан ускладнює боротьбу з корупційними проявами, оскільки воєнні умови створюють сприятливе середовище для зловживань та протиправних дій, а також підвищують ризики через ослаблений контроль за розподілом ресурсів та зміни у правовому полі. Формування ефективної системи протидії корупції залишається ключовим завданням держави, адже сучасна корупція перетворилася на складну й організовану систему з власною структурою та ієрархією, яка охоплює державні інституції, бізнесові кола та окремих громадян [3, с. 81].

Водночас, окрім законодавчого визначення, важливо розглянути соціально-економічну природу корупції, на чому наголошують сучасні дослідники. Зокрема, як слушно зазначає А. С. Політова, корупція належить до найгостріших проблем сучасного суспільства, розв’язання якої є надзвичайно важливим і водночас складним завданням. Негативний вплив корупційних проявів поширюється на різні сфери життя, зокрема економіку, політику та державне управління, одночасно перешкоджаючи інтеграційним процесам. Корупція залишається серйозною проблемою, яка вимагає постійного контролю та ефективних заходів, оскільки спричиняє значні фінансові витрати для державного бюджету, бізнесу та громадян, стримує внутрішні та зовнішні інвестиції та підриває принцип верховенства права [4, с. 111].

Не можемо не погодитись з думкою В. І. Гришко та В. І. Лисого про те, що боротьба з корупцією в Україні в умовах воєнного стану має ключове значення для забезпечення стабільності держави та її міжнародної підтримки. Корупція послаблює обороноздатність, підриває довіру громадян до влади та ускладнює ефективний розподіл ресурсів, необхідних для оборони і відновлення країни. Водночас прозорість і підзвітність державного управління є важливими передумовами отримання міжнародної допомоги та подальшої євроінтеграції України [5, с. 548].

З огляду на зазначене, особливого значення набуває аналіз тих сфер суспільних відносин, які внаслідок запровадження воєнного стану стають найбільш сприятливими для зловживань службовим становищем та інших

протиправних практик. На нашу думку, найчастіше проявляються корупційні практики у сферах, які пов'язані з розподілом значних фінансових, матеріальних та людських ресурсів, а також процесів мобілізації та призову.

Переконливою є позиція Т. М. Супрун-Ковальчук, відповідно до якої оборонна сфера залишається однією з найбільш вразливих до корупційних проявів. Це створює суттєві загрози національній безпеці, оскільки такі дії як підкуп і розкрадання ресурсів послаблюють обороноздатність держави через зниження якості та ефективності військового забезпечення та неопосередковано становлять ризик для життя військовослужбовців. Водночас корупція спотворює процеси оборонних закупівель, зумовлюючи завищення витрат, постачання неякісної продукції та обмеження конкуренції, а також сприяє поширенню практик «відкатів» і фаворитизму, що призводить до нераціонального використання бюджетних коштів і зниження довіри суспільства до державних інституцій. Це підтверджується низкою резонансних корупційних скандалів, зокрема у сфері закупівлі харчування, пального, військового одягу та медичного забезпечення для ЗСУ [6, с. 625].

Тож бачимо, що протидія корупції в умовах воєнного стану має комплексне значення та є важливою умовою збереження державності і належного функціонування суспільних інститутів. Особливо небезпечним є набуття корупційними практиками прихованого (латентного) характеру, що суттєво ускладнює їх своєчасне виявлення та належне реагування.

У зв'язку з цим важливим напрямом державної політики має стати не лише реагування на вже вчинені правопорушення, а й формування превентивних механізмів, спрямованих на мінімізацію самих передумов виникнення корупції. Такими можуть виступати цифровізація управлінських процесів, удосконалення механізмів публічного контролю та підвищення рівня правової культури суспільства. Не менш важливим вважаємо забезпечення балансу між необхідністю оперативного прийняття рішень у період війни та дотриманням принципів законності і підзвітності, що дозволить уникнути зловживань владними повноваженнями.

---

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 08.04.2026).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 7 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

3. Гороховська В. Ю., Ковалевська Д. О. Удосконалення загальної системи запобігання та протидії корупції. Вплив корупційних проявів на розвиток України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 груд. 2024 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 81-83.

4. Політова А. С. Протидія корупції в Україні як вимога європейської інтеграції. *Нове українське право*. 2023. Т. 2. С. 110–117. DOI: https://doi.org/10.51989/nul.2022.6.2.17.

5. Гришко В. І., Лисий В. І. Воєнний стан як чинник зростання корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 543–549. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.88.

6. Супрун-Ковальчук Т. М. Кримінально-правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 624–629. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.104.

Ігор КОВАЛЬОВ
проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

Реінтеграція ветеранів до мирного життя є одним із ключових напрямів сучасної державної політики України в умовах тривалої воєнної агресії та масштабних соціальних трансформацій. Повернення військовослужбовців до цивільного середовища потребує створення ефективної системи адміністративно-правового забезпечення, яка б охоплювала механізми соціального захисту, психологічної реабілітації, медичного забезпечення, професійної адаптації та реалізації права ветеранів на отримання якісних адміністративних послуг. У сучасних умовах саме ефективність державної ветеранської політики значною мірою визначає рівень соціальної стабільності, довіри до державних інституцій та успішність післявоєнного відновлення суспільства.

Адміністративно-правове забезпечення реінтеграції ветеранів до мирного життя є одним із ключових напрямів сучасної державної політики України, що набуває особливої актуальності в умовах тривалої збройної агресії та необхідності забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту осіб, які брали участь у захисті держави. Реінтеграція ветеранів охоплює комплекс адміністративних, соціальних, психологічних, медичних та правових заходів, спрямованих на відновлення повноцінного статусу особи у цивільному суспільстві, забезпечення реалізації її прав, свобод та законних інтересів. У сучасних умовах ветеранська політика поступово трансформується із вузькосоціального напряму у важливий елемент системи національної безпеки та публічного адміністрування, що потребує належного нормативно-правового регулювання та ефективної міжвідомчої взаємодії.

Основу адміністративно-правового забезпечення реінтеграції ветеранів становлять положення Конституції України [1], Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [3], Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], а також низка підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують

порядок надання соціальних гарантій, адміністративних послуг, медичної допомоги та психологічної реабілітації. Водночас сучасний стан нормативного регулювання характеризується значною фрагментарністю, оскільки окремі механізми підтримки ветеранів регулюються різними органами виконавчої влади без належної системної координації. Це створює ситуацію, за якої ветерани змушені звертатися до різних державних інституцій для отримання взаємопов'язаних послуг, що ускладнює реалізацію їхніх прав та знижує ефективність державної політики у цій сфері.

Разом із тим, незважаючи на активний розвиток нормативно-правової бази у сфері ветеранської політики, існує низка проблем, пов'язаних із практичною реалізацією механізмів реінтеграції ветеранів. Однією з основних проблем є недостатній рівень міжвідомчої взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, закладами охорони здоров'я, соціальними службами, правоохоронними органами та іншими суб'єктами, які беруть участь у забезпеченні прав і законних інтересів ветеранів. Відсутність належної координації діяльності цих органів нерідко призводить до дублювання функцій, фрагментарності управлінських рішень та ускладнення процедур отримання адміністративних і соціальних послуг ветеранами.

По-друге, важливою проблемою залишається недосконаліть адміністративно-правового регулювання у сфері ветеранської політики. Значна кількість нормативно-правових актів характеризується недостатньою системністю, неузгодженістю окремих положень та відсутністю єдиного механізму реалізації державних програм підтримки ветеранів. Це створює труднощі у правозастосовній діяльності та негативно впливає на ефективність реалізації державних гарантій.

По-третє, сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією публічного управління та необхідністю оперативного надання адміністративних послуг, вимагають модернізації існуючих механізмів взаємодії між суб'єктами ветеранської політики. Недостатній рівень інтеграції електронних реєстрів, відсутність уніфікованих цифрових платформ та складність обміну інформацією між державними органами ускладнюють процес реалізації прав ветеранів і знижують ефективність системи управління у цій сфері.

Крім того, особливої актуальності набуває проблема забезпечення комплексного підходу до реінтеграції ветеранів. Повернення до мирного життя потребує не лише соціальної підтримки, а й формування ефективних механізмів психологічної адаптації, професійної перепідготовки, працевлаштування та інтеграції ветеранів у суспільне життя. Недостатній рівень координації між відповідними органами та інституціями може призводити до зниження ефективності державної ветеранської політики загалом.

Таким чином, проблема адміністративно-правового забезпечення реінтеграції ветеранів до мирного життя та міжвідомчої взаємодії у цій сфері є надзвичайно актуальною і потребує комплексного наукового аналізу.

Дослідження існуючих проблем правового регулювання, організаційних механізмів координації та сучасних моделей публічного адміністрування дозволить визначити напрями вдосконалення державної ветеранської політики та підвищення ефективності реалізації прав ветеранів.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019, № 38, ст.160.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2025, № 35, ст.140.

3. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 29.11.2024 № 1209-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#n12.

Aygul JAHANGIROVA
Doctoral Candidate, Faculty of Law,
Baku State University, UNESCO Chair on
Human Rights and Information Law,
Republic of Azerbaijan

THE ROLE OF THE PRİNCİPLE OF HUMAN SECURİTY İN THE SYSTEM OF INTERNATİONAL LAW AND İN THE PROTECTİON OF HUMAN RİGHTS

1. The relevance of the problem regarding the essence of the principle of human security

The principle of human security is one of the foundations that possesses considerable relevance in the protection of human rights. In legal literature, this principle is sometimes also referred to as the principle of personal security. Indeed, respect for human rights has been formed on the basis of personal security. The existing concept supports policies aimed at the democratization of society on a global scale. In itself, it consists of three important elements: security, human rights, and the development of human potential [1]. Human security means protecting the vital core that forms the basis of human life, as well as expanding human freedoms and the opportunities for individuals to realize themselves [2].

It is possible to observe in a number of areas of contemporary world politics that much work still remains to be done for the full realization of human security. These areas mainly include the following: the increase of poverty and the expansion of global inequalities; the reduction of development assistance and changes in aid priorities; failures to prevent genocides and mass violence occurring during internal conflicts; processes associated with the further increase of wars; and others [3]. In this regard, it is rightly noted that, in order to protect human security, the

international community may be mobilized not only in cases of aggressive behavior by one state against another, but also in situations of serious human rights violations committed against individuals by non-state actors or even by the state itself [4].

At the same time, the Human Development Report prepared by the United Nations in 1994 notes that, for most people, the sense of security arises more from concerns related to everyday life than from global-scale disasters [5]. The report identifies four main characteristics of the concept of human security: human security is a universal problem; its components are interdependent; human security can be ensured more effectively through early prevention; and human security is human-centered [6].

Furthermore, according to the United Nations Development Programme, which particularly emphasizes that the concept of human security is based on the idea of development, the concept of human security is presented as the final stage of the gradual expansion of the development concept and is described as follows: a development model based on economic growth; the concept of social development; the concept of sustainable development; the concept of human development; and the concept of human security [7].

Human security demonstrates a more global approach to human rights by broadening the concept of security. The 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals adopted by the United Nations in 2015 are considered an important global strategy aimed at ensuring human security. These goals cover the following areas: eradication of poverty; reduction of hunger; ensuring health and well-being; provision of quality education; gender equality; and combating climate change. The implementation of these goals is one of the key elements of a global strategy aimed at increasing the security and well-being of people. In the modern era, numerous challenges exist for human security. Among these challenges, armed conflicts, terrorism, global warming and climate change, poverty, water and food shortages, and others occupy a special place [8].

In addition, human security may be understood within three main and interrelated directions of development: first, the international security agenda is no longer limited only to the military sphere, and economic, social, and environmental problems are also considered issues of security; second, in academic security studies there has been a departure from the idea that the state alone is the object of security, and the concept of security has been directed toward broader values; third, correspondingly, a certain shift has occurred in security thinking from a state-centered approach toward a human-centered approach [9].

International judicial practice also confirms these views, that is, it places security at the center of human rights. Thus, the European Court of Human Rights has repeatedly noted in its judgments that the main purpose of Article 5 of the 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, entitled “Right to Liberty and Security,” is to prevent unjustified or arbitrary restrictions on a person’s liberty, while at the same time the right to liberty and security constitutes one of the most important rights in a democratic society. In

general, in the judgments of the European Court of Human Rights, the proportionality balance between the security interests of the state and the individual's right to liberty has particular importance. The principle of proportionality includes the following four questions: is the aim of the restriction legitimate?; is the measure an appropriate means to achieve that aim?; is the measure necessary?; and does the measure allow the achievement of the aim without excessive interference with the rights of the individual? [10].

The effectiveness of the principle of human security lies in the fact that its fundamental provisions constitute an integral part of national legislation. In this regard, Article 31 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan establishes the right of everyone to live in safety, stating that, except in cases provided for by law, encroachment upon a person's life, physical and moral health, property, or home, as well as the use of violence against that person, is prohibited. This provision is fully interconnected with other provisions of the Constitution, such as Article 27 entitled "Right to Life," Article 29 entitled "Right to Property," Article 30 entitled "Right to Intellectual Property," Article 32 entitled "Right to Personal Inviolability," and Article 33 entitled "Inviolability of the Home."

Thus, human security expresses the protection of the safety, dignity, and well-being of individuals at both the national and international levels. Historically, the concept of security has mainly been associated with state security and military threats. However, the concept of human security has broadened its meaning by making individuals the primary object of security and by taking into account other types of threats directed at their safety (economic, environmental, health-related, political, and others). Within the framework of human security, individuals are not only placed at the center of attention, but their security is also regarded as a decisive factor for international peace and stability. Moreover, human security is not limited solely to the physical safety or survival of individuals; it also encompasses their physical and psychological integrity, dignity, and well-being.

2. Historical aspects and international legal foundations of human security

A number of grounds exist for human security to function as one of the fundamental principles of human rights. First of all, it is precisely under conditions of security that the real protection of human rights can be discussed. In this sense, this principle may be defined as the basis of legal mechanisms that ensure the protection of an individual's life as well as physical and moral integrity. Therefore, human security may be regarded not only as an individual right within the modern legal system but also as a fundamental legal principle determining the functioning of the entire system of human rights.

In this regard, the existence of international legal foundations of the principle should also be particularly emphasized. Thus, Article 3 of the 1948 Universal Declaration of Human Rights states that everyone has the right to life, liberty, and security of person. Subsequently, Article 9(1) of the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights states that every person has the right to liberty and security

of person.

These provisions, in one form or another, are also enshrined in Article 5 of the 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 7 of the 1969 American Convention on Human Rights, and Article 6 of the 1981 African Charter on Human and Peoples' Rights.

Human security has deep historical roots. In ancient Rome, particular attention was given to the protection of personal liberty, and unlawful deprivation of liberty was considered a serious legal violation. This approach later had a significant influence on the development of the right to personal liberty and security in the European legal system. The study of myths about heroes and gods in Greek mythology shows that the need for security, along with other fundamental human needs such as protection, justice, and law, was considered one of the basic needs of human beings. Since humans in their natural state lived under conditions lacking security and stability, they created social unions that led to the emergence of state institutions. In this regard, it was stated that only when the city is secure can we ourselves be secure [11].

Aristotle, in turn, noted that the city-state is the final and perfect form of governance: it originated for the sake of life but continues for the sake of the good life [12]. At the same time, ideas concerning the limitation of violence against civilians during war were also present in Greek political thought. Plato, who attached special importance to human security, in his work *Republic* (Greek: *Politeia*), proposed prohibiting Greeks from enslaving one another, from plundering corpses on the battlefield, and from destroying agricultural lands [13].

Later, a number of norms in this field developed further. Article 39 of the *Magna Carta* adopted in 1215 stated that no free person may be arrested or deprived of liberty without a lawful judgment. Although this historically significant legal document clearly established that the legitimacy of the ruler's authority depended on respecting certain obligations and rights, it also envisaged the right of people to revolt if the monarch exceeded these limits. John Locke addressed this issue in his famous work *Two Treatises of Government*, stating that the primary purpose of the state is to protect people's life, liberty, and property. Charles-Louis de Montesquieu, in his work *The Spirit of the Laws*, directly noted that the principle of separation of powers and the limitation of state authority are directly connected with ensuring individual liberty and security.

Thus, after authority was granted to the state, one of its primary functions became the protection of people from natural disasters and other dangers. Over time, relations between the state and the individual evolved, and legal mechanisms were established to protect the rights of individuals. Concepts that initially began with state security later continued to be strengthened through the concept of human security. Thomas Aquinas, relying on the classical natural law tradition, emphasized that the purpose of the state is to create conditions for a good human life. The state is merely a means for ensuring conditions under which individuals can develop themselves. From this perspective, the powers of state authority must be limited only

to those spheres necessary for the public good, and state authorities may not interfere in individuals' personal relations and activities except for the purposes of ensuring justice and peace. In his view, the idea of natural law imposed limitations on state authority. According to this view, the legal order of society is based on universal ethical principles that can be understood through reason, and these principles are binding even on rulers themselves. If a ruler exercises power not for the benefit of society but in favor of personal interests, people have the right not to obey him [14].

As can be seen, historically the approach to human security has been directly connected with the events occurring during the relevant historical periods. Over time, these approaches evolved, acquired new meanings, and gradually expanded. In the modern era, however, human security has gained deeper content through a new approach centered on the human being. In this regard, recent studies on the issue indicate that human security encompasses seven main areas: economic security; food security; health security; environmental security; personal security; community security; and political security [15].

Overall, one of the main objectives of the concept of human security is to challenge the approach that limits the concept of security solely to state security. According to the traditional approach, security was mainly understood as the military protection of the territorial integrity of the state and its national interests. Today, however, it must also encompass such important objectives as human security.

3. Main directions of human security and contemporary approaches

The modern system of international law is the product of a complex process based not only on inter-state relations but also on relations between intergovernmental institutions and relations between states and individuals. In this regard, it should be noted that significant changes have occurred in the status of the individual within the system of international law in recent years, and the individual is now recognized as a bearer of rights within the framework of international law [16]. In this sense, the United Nations General Assembly has devoted particular attention to the issue of human security. Thus, in Resolution No. 66/290 adopted in 2012, the United Nations General Assembly defined the concept of human security as an approach that assists states in identifying and addressing broad and complex challenges related to the survival, livelihood, and dignity of people. This resolution emphasizes several principles of human security: a human-centered approach; respect for human rights; respect for state sovereignty; and the interrelationship between development and security.

Before a number of international documents were adopted, several important initiatives proposed by states in this direction should also be particularly noted. For example, the concept of the "Responsibility to Protect" was developed and published by the Government of Canada [17]. In 2010, the Secretary-General of the United Nations presented a separate report addressing human security. In this report, the development and application of the concept were analyzed, and the approaches of various international organizations and experts were compared. As a result, three

main elements of the concept of human security were identified: human security emerges as a response to modern and new threats; it expands the concept of security by placing the protection and empowerment of people at the center; and human security does not envisage the use of force against state sovereignty but rather is based on human-oriented and preventive policies [18].

In 2001, the Commission on Human Security was established under the auspices of the United Nations. Its main objective was the application of human security at universal and regional levels. In the report entitled *Human Security Now*, prepared by the Commission in 2003, human security was defined as protecting the vital core of human life and strengthening human freedoms. The report emphasized that human security complements state security, contributes to human development, and creates conditions for the realization of human rights [19]. One of the important mechanisms established to ensure human security is the United Nations Trust Fund for Human Security, whose main objective is to finance projects aimed at human security, protect vulnerable population groups, and assist in the recovery of regions affected by conflicts and disasters.

Thus, the concept of human security has been created to serve the protection of human dignity, the promotion of well-being, respect for human rights, and the encouragement of tolerance. At the same time, it is directed both toward ensuring human security and toward preventing various threats, strengthening the fundamental values of human rights, and addressing problems in conditions of modern interdependence and interconnectedness. It should be noted that security is one of the most important elements of fundamental human rights and is considered a prerequisite for the realization of all other rights. In the contemporary period, the implementation of the principles of good governance serves as an important means of ensuring human security. A system of good governance based on principles such as transparency, accountability, social justice, and participation creates favorable conditions for solving the problems of developing countries. This approach contributes to ensuring human security through the improvement of the legal system, the development of civil society, and the expansion of public participation.

The concept of human security calls upon states and international organizations to recognize the security of individuals as a priority issue. Indeed, it is impossible to speak of state security in a society where people do not live in security. The concept of human security requires the theoretical reconsideration of the notion of security in several important directions. First of all, this approach forms a new perspective on traditional concepts of international security. Proponents of human security argue that the greatest threats to the security of the world's population arise not only from inter-state wars but also from hunger, diseases, severe environmental degradation, internal conflicts, criminal violence, and other similar factors. Moreover, even citizens of states considered secure according to the traditional understanding of security may face serious dangers in their everyday lives. The concept of human security also produces important consequences for the development of the principle of state sovereignty. In traditional theories of

international relations, state sovereignty and legitimacy are mainly determined by the state's control over territory and its recognition by other states. In this approach, the role of individuals is not directly taken into account. However, the concept of human security seeks to transform this approach. According to this concept, the state and the principle of sovereignty must serve the security and well-being of people. The international legitimacy of a state should be measured not only by its control over territory but also by its ability to ensure human rights and human well-being.

Human security is approached from various perspectives. In this regard, the narrow interpretation of human security consists in making an important contribution to the international normative system that requires states and the international community to take measures against serious threats directed at individuals. An excessively broad interpretation of human security, however, transforms human rights into a component of the concept of human security [20].

It is noted in legal literature that individuals possess rights corresponding to each of the explicit obligations established under international law, and these rights are based on such important values as the preservation of peace and the protection of human dignity. This approach is consistent not only from the standpoint of legal logic but also with modern methods in a globalizing world. From this perspective, international law applies to all people, and individuals have the right to demand respect for their lives and dignity. Therefore, people have the right not to become victims of war crimes, crimes against humanity, violence, torture, terrorism, and similar acts [21].

Thus, in the course of the development of human society, the content of the concept of "security" has expanded significantly. Initially, this concept was understood as the ability of a subject to protect itself from attack and external violence. Later, however, it began to be perceived as the neutralization of threats directed at a country, as well as at individuals, society, and the state, in various spheres of life. It was precisely in the twentieth century that a new understanding of security emerged in this sense, which is referred to as "human security." This concept combines both physical security and "personal security," that is, economic and social well-being, respect for dignity, and the protection of human rights and fundamental freedoms.

Overall, according to the new approach, the human being rather than the state should stand at the center of security. When comparing state security with human security, fundamental differences between them can be identified. The main difference manifests itself in the subject of security: whereas in state security the principal subject is the state, in human security the principal subject is the individual.

Moreover, within the concept of human security the scale and nature of threats are also much broader. These threats are not limited only to those directed at the physical existence of the state. In particular, the human-centered dimension of international law has created conditions for the increasing role of the individual in the international system in the field of human rights. In this context, the most fundamental human needs-freedom from fear, freedom from poverty, and human

security in general-may be discussed. At the same time, the issue of governance of states at both national and international levels should also be considered in the context of the minimum requirements necessary to ensure peace and security.

Achieving a "state of security" is one of the fundamental reasons for the formation of societies, because people cooperate collectively in order to ensure their most important needs-security. Over time, changes in human needs and expectations have led to the expansion of the concept of security. For example, in the contemporary period serious environmental degradation is considered one of the main factors threatening human security, whereas several decades ago this factor was not taken into account within the framework of security issues. Security is regarded as a necessary concept not only in the field of law but also in economics, sociology, anthropology, and other spheres of social relations. Human security, in turn, represents the principal link between the spheres of security and development.

Human security also requires improvements in national legislation in several areas. In this regard, it is noted in legal literature that human security makes the improvement of criminal legislation particularly relevant from the perspective of ensuring personal security [22]. In this direction, the role of the legal community is significant, where the main objective is a comprehensive approach to human security [23]. Furthermore, ensuring a balance between security and migration interests also represents an important challenge for contemporary international society [24].

One of the main elements of human security is strengthening people's capacity to resolve their own problems. Analytical studies consider the following factors important for achieving this objective: access to education and information; health services; social protection systems; the creation of open spaces for public discussion; and the development of local leadership. This process must be carried out under conditions of a free press, freedom of information, and freedom of conscience [25].

The above-mentioned aspects continue to expand from the perspective of modern approaches and further develop by encompassing new forms of relations.

4. Conclusion. Thus, the conducted analyses show that in the modern era the international community has entered a new stage in understanding the importance of security, where a new interrelationship has emerged between the human factor and military security. This relationship requires the formation of a security model aimed at protecting the rights of every individual. The study of the historical development of security also demonstrates that the main reason for the emergence and existence of public security is the necessity for the social system to protect itself from threats and risks present in the world. In this sense, in the course of the development of human society the content of the concept of security has significantly changed and expanded.

In earlier periods, security was mainly understood as the ability of a subject to protect itself from attack and external violence. However, over time this concept has acquired a broader meaning. In the contemporary period, security is no longer limited to the protection of the state or its territory but also encompasses the

prevention and elimination of threats faced by individuals, society, and the state in various spheres. Thus, at the end of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century a new understanding of security was formed, which is expressed through the concept of "human security." This concept includes not only physical security but also personal security, economic and social well-being, respect for human dignity, and the protection of human rights and fundamental freedoms. Therefore, the development of human security should be considered not only as a theoretical concept but also as a practical direction of activity. This approach requires not only the identification of strategic objectives but also the implementation of concrete measures aimed at ensuring human security.

The concept of human security encompasses broad dimensions of human values. Without these values, it is impossible to ensure human security effectively. Therefore, the provision of human security is a complex and multidimensional process that requires the joint efforts not only of the state but also of international organizations and civil society.

Another important feature of the human security approach is the expansion of the security agenda and the presentation of various social problems as issues of security. According to this approach, problems such as poverty, food shortages, diseases, severe environmental degradation, climate change, and similar issues should also be evaluated as matters of security. The aim of such an approach is to draw the attention of state institutions and other security providers to these problems and to ensure the allocation of greater resources for their solution.

Thus, the idea of human security is an important initiative aimed at interpreting the concept of security in global politics in a broader and more humane manner. This approach does not limit security solely to the protection of the territorial integrity of states but also takes into account threats that affect the daily lives of individuals and societies. Among the problems that hinder human security may be included: the persistence of global poverty and inequality; the reduction of development assistance; delayed international responses to humanitarian crises; the emergence of new forms of conflicts connected with economic motivations; and others.

The provision of human security must be based on the principles of ethical responsibility and international solidarity. Moreover, the concept of human security provides an important theoretical framework for the formation of more just and inclusive approaches in international politics. Thus, the development of the concept of human security, which places the human being at the center of the global security system, has produced several significant consequences. The concept of human security has the potential to transform the institutions and practices of global governance. This concept poses serious challenges for international law in the following areas: the redefinition of the concept of security; the transformation of state sovereignty; the formation of new norms of international law; the increasing role of non-state actors; and others.

Thus, human security acts as a new normative direction in the development

of international law and leads to significant changes in the international legal system. The concept of human security aims to move the concept of security beyond the narrow framework of national security. In other words, if a state cannot ensure the security of its own citizens, the state itself cannot be considered secure. Furthermore, the concept of human security demonstrates that the security of the citizens of one state may also affect the security of other states. For example, an economic crisis or political instability in one state may lead to large-scale migration, and this process may influence the social and economic stability of other states. For this reason, states may have a certain interest not only in ensuring the security of their own citizens but also in ensuring the security of the citizens of other states. Another important feature of the concept of human security is that this approach asserts that the international community should bear broader responsibility in the protection of individuals. In this sense, state sovereignty signifies not only a right but also a responsibility.

The above considerations make it possible to fully define human security as a fundamental principle of human rights, where the main objectives of the international community-ensuring international security and guaranteeing human rights-converge.

1. Aliyev A.İ. Human rights. Textbook. Baku, Nurlar, 2019, p. 60 (in Azerbaijani)
2. Gerd Oberleitner. Human Security: A Challenge to International Law. Global Governance 11 (2005), p. 185-186
3. James Busumtwi-Sam. Development and Human Security: Whose Security, and from What? International Journal, Spring, 2002, Vol. 57, No. 2 (Spring, 2002), p. 259-262
4. Antonio De Lauri. Human Security ite Book. Humanitarianism: Keywords. 2000, p. 91-92
5. Newman, Edward. "Human Security: Reconciling Critical Aspirations with Political Realities." British Journal of Criminology, vol. 56, no. 6, November 2016, p.1171
6. Human Development Report 1994, p. 22-25
7. Escorihuela, Alejandro Lorite. Human Rights, Human Security and Political Theologies. Human Rights, vol. 11, no. 2, Winter and Spring 2017, p.103-104
8. Qureshi, Waseem Ahmad. The Response of International Law to the Challenges to Human Security. California Western International Law Journal, vol. 50, no. 2, Spring 2020, p. 343
9. Newman, Edward. Human Security: Reconciling Critical Aspirations with Political Realities." British Journal of Criminology, vol. 56, no. 6, November 2016, p. 1167
10. Bachmann, S. D., and J. Sanden. The Right to Liberty and Security according to Article 5 of the European Convention on Human Rights and Facing Threats to Public Safety and National Security. Journal of South African Law, vol. 2017, no. 2, 2017, p. 332
11. Sophocles, Antigone, trans. H.D.F. Kitto. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 9
12. Aristotle, Politics, trans. William Ellis. London: J.M. Dent, 1947, p. 3
13. Plato, The Republic, V, para. 469-471, in Hamilton and Cairns, Collected Dialogues of Plato, p. 708-711
14. S. Neil MacFarlane. The Pre-History of Human Security. St Antony's International Review , Vol. 1, No. 2, Human Security (November 2005), p. 48-49
15. Rajaona Andrianaivo Ravelona, Securite humaine: Clarification du concept et approches par les organisations internationales Quelques reperes, Document d'information, Organisation Internationale de la Francophonie, Janvier 2006, p. 7
16. Samadi, Maedeh, and Seyyed Bagher Mirabbassi. Realization of Human Security in

Light of Good Governance. Journal of Politics and Law, vol. 10, no. 1, 2017, p. 84

17. Erkiner, Hakki Hakan, and Emerant Yves Omgba Akoudou. The Concepts of the Responsibility to Protect and Human Security within the United Nations: Return on the Meanings. Istanbul Medipol Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi, vol. 8, no. 2, Autumn 2021, p. 389

18. United Nations, General Assembly, Integrated and coordinated implementation of and follow up to the outcomes of the major United Nations conferences and summits in the economic, so cial and related fields, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, Human Security, Report of the Secretary-General, A/64/701, 8 march 2010

19. Titko, Elvira, and Myroslav Kurtynets. Human Security as a New Concept of International Security of the 20th Century. Juridical Tribune, vol. 9, no. 3, December 2019, p. 565

20. Rhoda E. Howard-Hassmann. Human Security: Undermining Human Rights. Human Rights Quarterly, February 2012, Vol. 34, No. 1 (February 2012), p. 88

21. Giorgio, G. (2010). The Position of Individuals in International Law: An ILC Perspective. European Journal of international law Issue, 2010, 21(1), p. 11

22. Avdeev, Vadim Avdeevich, et al. Mechanism of International Legal Implementation for Human Security at the National Level. Journal of Advanced Research in Law and Economics (JARLE), vol. 11, no. 1, Spring 2020, p. 16-17

23. Sinnar, Shirin. Human Rights, National Security, and the Role of Lawyers in the Resistance. Stanford Journal of Civil Rights & Civil Liberties, vol. 13, no. Special Issue, February 2017, p. 40-42

24. Maxim, Felicia. Migration, Human Rights and National Security. Conferinta Internationala de Drept, Studii Europene si Relatii Internationale, 2017, 2017, p. 82-83

25. Sadako Ogata. Human Security: Theory and Practice. Human Security Discourse. St Antony's International Review , Vol. 1, No. 2, Human Security (November 2005), p. 15-16

Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Визначено за мету розглянути принцип верховенства права у державному управлінні.

Цей принцип слушно вважається стрижневим компонентом правової держави. Його вміщено в абзаці 5 Преамбули Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод»: «Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, сповнені рішучості як уряди європейських країн, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи та верховенства права, зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації» [1].

А. Колодій вважає, що цей принцип:

- є найбільш значущим для життєдіяльності всього соціального організму, насамперед для створення, існування та функціонування державних органів, громадських організацій і соціальних спільнот;

- модифікується у різних сферах функціонування держави і права, зокрема, у правоутворенні, правореалізації та правоохороні;

- означає, що не держава створює право, а право є основою організації й діяльності державних органів і посадових осіб, інших організацій, тобто не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб обмежити ним державну владу. У правовій державі владі притаманні певні межі, які вона не може переступити [2, с. 124].

Схожої думки дотримується й С. Головатий. Водночас дослідник розглядає принцип верховенства права саме як доктрину, ідею. Зміст цього феномену учений зводить до: 1) заперечення свавільної влади; б) рівності перед законом; в) вираження того факту, що конституційне право є не джерелом прав людини – а їхнім наслідком і проявляється цей принцип через основоположні права і свободи людини та інші окремі інститути права [3, с. 1277-1747].

М. Козюбра вважає принцип верховенства права таким феноменом, який включає в себе низку підпринципів (вимог), які у своїй сукупності дають повне уявлення про зміст принципу верховенства права в контексті державного управління. Такі вимоги, як гарантування природних, невід'ємних та невідчужуваних прав і свобод людини; принцип поділу влади; обмеження дискреційних повноважень органів державної влади; гарантування верховенства Конституції; принцип пропорційності; принцип визначеності та інші і складають зміст досліджуваного принципу верховенства права [4].

І. Забокрицький акцентує увагу на двох складниках цього принципу: 1) він визнається кожною окремо взятою державою-членом; 2) він існує, його дотримуються в рамках правової системи Європейського Союзу в цілому [5].

Заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої з огляду на різні аспекти існування органів публічної влади (організація – діяльність, спрямована на створення (побудову, формування) органу; функціонування – діяльність у відповідності до функціонального призначення), пропонується вирізняти як засади організації, так і засади функціонування таких органів публічної влади. При цьому за будь-якого аспекту провідна роль має належати принципу верховенства права [6, с. 120].

Інший правник, Ю. Древаль, слушно наголошує на динамічності цього принципу. Реалізація принципу верховенства права, вважає вчений, по-перше, має доповнюватися конкретними викладками чи позиціями, зокрема й викладеними в Рішеннях Конституційного Суду України (КСУ), а по-друге, він включає в себе таку засаду, як справедливість, якою буквально має бути пронизано законодавче регулювання суспільних відносин. Крім цього, уточнює автор, досліджуваний принцип не може бути «жорстко» визначений

за допомогою нормативно-правових актів, бо ж у такому випадку існує загроза своєрідної підміни принципу верховенства права принципом верховенства закону.

Учений резюмує, що саме дотримання принципу верховенства права надає можливості для забезпечення повноцінного виконання завдань державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства [7].

Зміст принципу верховенства права в контексті державного управління розкривається не тільки в наукових розвідках, але й в офіційних джерелах права – рішеннях Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України. Так, згідно з рішенням Конституційного Суду України (КСУ) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) за № 1-33/2004 від 2 листопада 2004 р., верховенство права визначається як панування права в суспільстві (втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, включно й у закони, ідей соціальної справедливості, свободи, рівності). Також КСУ відзначає, що прояв верховенства права зводиться не лише до того, що право не обмежується тільки законодавством як однією з його форм; принцип верховенства права включає в себе й інші соціальні регулятори (норми моралі, традиції, звичаї тощо), які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Конституційний Суд України вважає, що таке розуміння права не дає підстав для ототожнення права із законом (бо ж останній іноді може бути й несправедливим) [8].

У контексті питання, що розглядається нами, заслуговує на увагу аналітичний документ під назвою «Стратегія реформи державного управління», що підготовлений проєктом ЄС «Продовження підтримки комплексної реформи державного управління в Україні» (EU4PAR) в рамках підтримки СКМУ у розробленні нової Стратегії реформування державного управління до 2030 року як зовнішній погляд на поточний стан публічного управління.

У вказаному вище документі Україну визначено як сучасну європейську державу для людей – ефективну, відкриту та сервісну. Ціллю такої Стратегії має стати заохочення до осмислення нинішніх проблем, надання поштовху до таких змін, за яких публічне управління має змінюватися так, щоб створювати більшу цінність для країни та її громадян. Загальною ж візією вищевказаної Стратегії реформи державного управління в Україні означено розбудову сучасної європейської держави, яка служить людям (прозоро ухвалює рішення, на основі доказів, надає належні послуги громадянам і бізнесу та ін.) [9].

Досягти поставленої мети можливо лише за умови дотримання надзвичайно важливої для публічного управління засади – принципу верховенства права. Саме опора на цю засаду забезпечить здійснення

державного управління на такому рівні, який забезпечить комплексний соціально-економічний та культурний розвиток держави й створить належні умови для забезпечення прав і свобод громадян України.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Колодій А. М. Принципи права України : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

3. Головатий С. П. Верховенство права : монограф. : у 3-х кн. – К. : Фенікс, 2006. – LXIV; 1747 с. Книга 3 : Верховенство права: український досвід. – Ivii – Lxiv; с. 1277-1747.

4. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА : Юридичні науки*. Т. 64. 2007. Вип. 1. С. 3-9.

5. Забокрицький І. І. Принцип верховенства права в Європейському Союзі як ознака транс-націоналізації сучасного конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 55(1). С. 23-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55(1)__7.

6. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ , Ліра, 2015. 372 с.

7. Древаль Ю.Д. Утвердження принципу верховенства права у сфері публічно-управлінських відносин. *Державне будівництво*. 2024. № 2 (36). С. 34–41. DOI: https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-02.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975. С. 41.

9. Стратегія РДУ 2020. URL. https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/54/PARS_2030_Consultation_Document.pdf.

Анатолій ВОЛОБУЄВ
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

Тетяна ОРЛОВА
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Ідея верховенства права була акцептована Україною при ратифікації міжнародних конвенцій і формально проголошена в Конституції (ст. 8) та Кримінальному процесуальному кодексі України (КПКУ) (п. 1 ч. 1 ст. 7). Це означало, що держава зобов'язалася забезпечувати права людини у всіх сферах суспільного життя, включаючи кримінальне провадження, де у найбільшому обсязі застосовується державний примус та обмежуються права учасників. Але з формальним проголошенням верховенства права має бути забезпечена й практична його реалізація, що передбачає однозначне розуміння поняття «верховенство права». Попри тривалу дискусію до його тлумачення, О.Н. Ярмиш запропонував узагальнене і спрощене (стисле) для розуміння визначення сутності верховенство права. Воно полягає в обов'язку держави при здійсненні своїх функцій обмежувати себе законами, які забезпечуватимуть з усією повнотою можливість реалізації прав людини [1, с. 25]. Тобто у кримінальному провадженні кожна уповноважена державою службова особа має діяти відповідно до правил, встановлених КПКУ.

За чинним КПКУ затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення є виключним заходом забезпечення виконання ним своїх процесуальних обов'язків. Сутність цього заходу полягає в обмеженні на певний строк свободи затриманої особи і гарантування у такий спосіб виконання нею процесуальних обов'язків підозрюваного. В КПКУ вирізняються: 1) затримання на підставі судового дозволу (ухвали) для здійснення приводу з метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (передбачене статтями 187-191 КПКУ); 2) затримання без судового дозволу (передбачене статтями 207-213, 298-2, 298-3 КПКУ). Ці види затримання суттєво відрізняються один від одного низкою приписів з точки зору дотримання прав людини [2]. Найбільш проблемним у

цьому аспекті є затримання особи без судового дозволу.

Встановлений порядок затримання особи без судового дозволу є обов'язковою процедурою, дотримання якої є гарантією від свавілля правоохоронних органів. Процесуальна форма затримання забезпечує достовірність і допустимість отриманих доказів під час реалізації цієї дії. Це проявляється у тому, що затримання особи під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або відразу після цього є процесуальною дією, яка фактично проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, проте є елементом кримінального провадження (п. 10 ст. 3 КПКУ). Її метою є, перш за все, запобігання чи припинення правопорушення, але разом із тим нею закладаються й основи доказування у кримінальному провадженні. Тому належне процесуальне оформлення затримання без судового дозволу є принципово важливим для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Проте практика здійснення затримання підозрюваного свідчить про численні порушення прав затриманих. У зв'язку з цим законодавцем у 2024 році була внесена низка змін щодо регламентації затримання і тримання під вартою [3].

Проблема полягає у тому, що у свідомості багатьох правоохоронців досить стійким залишається уявлення, що затримання особи має здійснюватися за правилами минулого законодавства і практики його застосування. Так, у групі справ «Ігнатов проти України» ЄСПЛ було констатовано, що типовими є: відсутність правових підстав тимчасового позбавлення волі без попереднього рішення суду («Строган проти України», «Грубник проти України», «Ритіков проти України»); нескладання або затримка зі складанням протоколу затримання («Грубник проти України»); затримка зі звільненням особи з-під варти («Руслан Яковенко проти України») тощо [4]. У справі Bogay and others v. Ukraine ЄСПЛ ухвалив рішення, що стосувалося незаконності затримання у Львові як підозрюваних учасників мирного протесту проти використання тварин у циркових виставах та жорстокого поводження з ними [5].

У зв'язку з наведеними юридично встановленими фактами порушення прав людини при затриманні потрібно звернути увагу, що в умовах воєнного стану і повернення до цивільного життя учасників бойових дій (звільнення за віком, поранення, демобілізація) вони стикаються з проявами порушення їх прав. Виявлення несправедливості щодо учасників бойових дій і недотримання встановлених законодавством процедур викликають досить гостру реакцію з боку ветеранської спільноти. Це може призвести до критичного напруження у суспільних відносинах, зокрема стосовно діяльності правоохоронних органів. Прикладом може бути трагедія, яка трапилася в селі Нехворощ на Чернігівщині 27 січня 2026 року. За матеріалами журналістського розслідування її сутність полягала у тому, що під час намагання проведення обшуку в будинку ветерана Сергія Русінова, який, за словами поліцейських, підозрювався у замаху на вбивство депутата Корсунь-

Шевченківської міської ради Віталія Сторожука, відбулася перестрілка. Їй передували перемовини між слідчо-оперативною групою, до складу якої входили озброєні спецпризначенці, і представниками місцевої ветеранської спільноти, що прибули до подвір'я Сергія Русінова на його прохання. Побратими ветерана вмовляли поліцейських уникати застосування силових методів з демонстрацією зброї, посилаючись на психофізичний стан Сергія, який мав багаторічний досвід бойових дій і військову кваліфікацію сапера. Паралельно з цим виявилося, що відсутні поняті, присутність яких є обов'язковою при проведенні обшуку. За понятими поліцейські вирішили їхати у сусіднє село, але при виїзді на дорогу їх автомобіль був прицільно обстріляний Русіновим, який на той час покинув житло і знаходився в посадці біля дороги (мабуть, вирішив, що їдуть його затримувати). В результаті був убитий водій, а інший офіцер був поранений. На звуки стрільби на допомогу виїхали поліцейські-спецпризначенці, що входили до складу слідчо-оперативної групи. Унаслідок бою, що виник, загинули четверо поліцейських і ветеран. Розлючені поліцейські на емоційній хвилі затримали і побили трьох присутніх представників ветеранської спільноти, доставили їх до відділку, де їх допитували без адвокатів. У підсумку було відкрите кримінальне провадження за ознаками нібито незаконного зберігання зброї (ч. 1 ст. 263 ККУ), хоча ніякої зброї не було виявлено ні при затриманні, ні під час проведення обшуків у житлі затриманих.

Потрібно звернути увагу, що ця трагедія відбувалася на тлі конфліктних відносин ветеранської спільноти з представниками місцевої ради, які довгий час відмовлялися приймати і задовольняти заяви ветеранів щодо законного виділення їм земельних ділянок. З активною підтримкою вимог ветеранів виступив депутат Віталій Сторожук, який посприяв виділенню 61-му ветерану земельних ділянок (у т.ч. Сергію Русінову). У подальшому цей депутат із залученням Русінова на сесії міськради апелював до совісті депутатів і вимагав збільшити видатки на фінансову допомогу родинам військових, що могло викликати напруження у його стосунках з окремими групами місцевих депутатів [6].

Все це свідчило про формування гострої соціально-політичної проблеми в регіоні у зв'язку із задоволенням законних вимог ветеранської спільноти, складовою частиною якої стала сумнівна діяльність поліції. У кримінальному провадженні щодо підриву автомобіля депутата Віталія Сторожука, кваліфікованого як замах на вбивство (ч. 2 ст. 15, п. 5 ч. 2 ст. 115 ККУ), є низка питань в контексті дотримання верховенства права: 1) що саме було підставою для підозри Сергія Русінова у замаху на вбивство депутата (сам потерпілий депутат вважав, що у Русінова для цього не було мотиву); 2) чи було вручене повідомлення про підозру; 3) чи проводився допит Русінова; 4) що було підставою для проведення обшуку у житлі Русінова; 5) чи була отримана ухвала слідчого судді на проведення обшуку. Видається очевидним, що дотримання вказаних процесуальних приписів мало бути основою для

визначення порядку здійснення процесуальних дій.

Тому можна підсумувати, що у кримінальних провадженнях потрібно неухильно дотримуватися встановлених процесуальних процедур щодо забезпечення прав учасників з урахуванням їх соціального статусу та психофізичного стану.

1. Ярмиш О. Активна антикорупційна політика держави як вирішальна передумова утвердження в Україні верховенства права. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів :* матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 25-30.

2. Волобуєв А. Ф. Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. №1-2. С. 8-17. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/8-17

3. Волобуєв А., Орлова Т. Імплементація європейських стандартів інституту затримання підозрюваного при реформуванні кримінальної юстиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: «Юридичні науки». 2025. № 4(48). С. 42-50. DOI: https://doi.org/10.23939/law2025.48.042

4. Справа «Ігнатов проти України» (2016). Заява № 40583/15. URL: https://nsj.gov.ua/files/1516617378%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf

5. Case of Bogay and others v. Ukraine (2025). Application no. 38283/18. Strasbourg 3 April. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242529

6. Величко Любов. Смерть ветерана і чотирьох поліцейських. *Репортаж із місця, де зламалося все (06.02.2026).* URL: https://texty.org.ua/articles/116833/smert-veterana-i-chotyrokh-politsejskykh-reportazh-z-mistsja-de-zlamalosja-vse/

Ірина ГРИЦАЙ
професор кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Сучасний розвиток концепції прав людини характеризується посиленням уваги до забезпечення гендерної рівності як однієї з фундаментальних засад демократичної, соціальної та правової держави. У доктрині сучасного конституціоналізму гендерна рівність розглядається не лише як окремий принцип правового статусу особи, але і як необхідна умова реалізації принципу верховенства права, що визначає зміст та спрямованість

діяльності держави. У цьому контексті гендерна рівність набуває ознак комплексної міжгалузевої правової категорії, що охоплює питання недискримінації, рівного доступу до прав і свобод, рівної участі у суспільному та політичному житті, а також забезпечення ефективних механізмів юридичного захисту.

У сучасному міжнародно-правовому дискурсі принцип гендерної рівності нерозривно пов'язується із забезпеченням людської гідності та недопущенням будь-яких форм дискримінації за ознакою статі. Одним із базових міжнародних актів у цій сфері є Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, що закріпила обов'язок держав-учасниць забезпечувати рівність чоловіків і жінок у політичній, соціальній, економічній, культурній та інших сферах суспільного життя [1]. Конвенція фактично сформувала міжнародно-правову основу сучасної концепції гендерної рівності, визначивши дискримінацію щодо жінок як порушення принципу рівноправності та людської гідності. Відповідно до положень Конвенції держави повинні не лише утримуватися від дискримінаційних практик, але й здійснювати активну політику, спрямовану на усунення структурної нерівності та забезпечення реального, а не формального характеру рівності [1].

У доктринальному вимірі принцип гендерної рівності дедалі частіше розглядається крізь призму матеріального розуміння верховенства права. Традиційне тлумачення верховенства права як панування закону поступово трансформувалося у більш складну концепцію, що охоплює вимоги юридичної визначеності, недискримінації, пропорційності, доступу до правосуддя та ефективного захисту прав людини. За таких умов гендерна рівність перестає бути виключно декларативним принципом та набуває ознак системоутворюючого елемента сучасного правопорядку. Реалізація принципу верховенства права є неможливою за умов існування системних форм дискримінації, нерівного доступу до ресурсів, правосуддя чи участі у процесах прийняття рішень.

Особливого значення проблематика гендерної рівності набуває в умовах збройних конфліктів та безпекових викликів. У цьому контексті важливим етапом розвитку міжнародних стандартів стало ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», що закріпила необхідність забезпечення участі жінок у процесах запобігання конфліктам, миротворчій діяльності, післяконфліктному відновленні та прийнятті рішень у сфері безпеки [2]. Вказана Резолюція започаткувала новий підхід до розуміння ролі жінок у системі міжнародної безпеки, відповідно до якого жінки розглядаються не виключно як вразлива категорія населення, а як повноправні суб'єкти безпекової політики та миротворчих процесів.

Подальший розвиток міжнародного порядку денного «Жінки, мир, безпека» сприяв формуванню комплексного підходу до забезпечення гендерної рівності в умовах конфлікту, що включає питання захисту жінок від

гендерно зумовленого насильства, забезпечення рівного доступу до гуманітарної допомоги, участі у процесах відновлення та гарантування представництва у секторі безпеки і оборони [3]. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні зазначена проблематика набуває особливої актуальності, оскільки воєнний стан загострює існуючі соціальні нерівності та водночас вимагає переосмислення ролі жінок у суспільстві, державному управлінні та системі національної безпеки.

Доктринальний аналіз принципу гендерної рівності свідчить про необхідність розмежування формальної та фактичної рівності. Формальна рівність передбачає юридичне закріплення однакових прав та можливостей для всіх осіб незалежно від статі, однак сама собою не гарантує усунення історично сформованих соціальних бар'єрів та дискримінаційних практик. Натомість концепція фактичної рівності передбачає необхідність застосування позитивних заходів, спрямованих на усунення структурної нерівності та створення умов для реальної реалізації прав людини. Саме тому сучасне міжнародне право допускає можливість запровадження спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на досягнення фактичної рівності між жінками та чоловіками, що не розглядається як порушення принципу недискримінації.

У контексті реалізації принципу верховенства права особливого значення набуває забезпечення ефективних механізмів захисту від гендерної дискримінації. Ідеться не лише про нормативне закріплення принципу рівності, але й про створення дієвих інституційних гарантій його реалізації, включаючи доступ до правосуддя, ефективні механізми судового захисту, незалежність судової влади та належне функціонування антидискримінаційних механізмів. Водночас ефективність правового забезпечення гендерної рівності значною мірою залежить від рівня правової культури суспільства, подолання гендерних стереотипів та утвердження людиноцентричної моделі праворозуміння.

Сучасні євроінтеграційні процеси в Україні обумовлюють необхідність подальшої гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами у сфері забезпечення гендерної рівності та впровадження комплексного підходу до реалізації принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. У цьому аспекті гендерна рівність виступає не лише одним із напрямів державної політики, але і важливим критерієм оцінки рівня демократичності держави, ефективності функціонування механізму верховенства права та реальності гарантування прав людини.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у сучасних умовах розвитку демократичного конституціоналізму гендерна рівність набуває значення однієї з фундаментальних засад реалізації принципу верховенства права та ефективного функціонування системи захисту прав людини. Її забезпечення виходить за межі формального закріплення рівних прав і потребує створення комплексного механізму правових, інституційних та організаційних гарантій,

спрямованих на усунення структурної дискримінації та забезпечення фактичної рівності жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини, зокрема положення Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та порядок денний «Жінки, мир, безпека», сформували сучасний підхід до розуміння гендерної рівності як невід'ємного елемента демократичної правової держави, заснованої на принципах людської гідності, недискримінації та справедливості. Так, реалізація принципу верховенства права є неможливою без забезпечення рівного доступу до правосуддя, участі у процесах прийняття рішень та ефективного захисту від усіх форм гендерно зумовленої дискримінації.

Для України питання забезпечення гендерної рівності набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграційних процесів та сучасних безпекових викликів, пов'язаних із повномасштабною війною. Зазначене обумовлює необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства, гармонізації його з міжнародними стандартами та впровадження людиноцентричної моделі правового регулювання, у межах якої гендерна рівність розглядатиметься не лише як окремий напрям державної політики, а як системоутворюючий елемент сучасного механізму реалізації та захисту прав людини.

---

1. Women, peace and security. Advancing equality and building peace. *United Nations*. URL: https://www.un.org/en/peace-and-security/page/women-peace-and-security.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1979 : станом на 6 жовт. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
3. UN Security Council Resolution 1325 : of 31.10.2000 no. S/RES/1325. URL: https://peacemaker.un.org/en/thematic-areas/women-peace-security/normative-frameworks/security-council-resolutions.

Оксана ГРИТЕНКО
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ст. 156-1 КК УКРАЇНИ

Захист прав і свобод дитини, зокрема її статевої недоторканності, є одним із пріоритетних напрямів сучасної кримінально-правової політики держави. В умовах стрімкої цифровізації суспільства та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій виникають нові виклики, пов’язані з поширенням кримінальних правопорушень проти дітей у віртуальному середовищі. Однією з таких загроз є домагання дитини для сексуальних цілей (грумінг), що характеризується встановленням довірливого контакту з неповнолітнім з метою його подальшої сексуальної експлуатації.

Імплементація міжнародних стандартів у сфері захисту дітей, зокрема положень Ланцаротської конвенції, стала важливим кроком для вдосконалення національного законодавства України. У цьому контексті особливого значення набуло прийняття Закону України від 18 лютого 2021 року, яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей» [3]. Вказана норма спрямована на криміналізацію не лише завершених форм сексуального насильства, а й підготовчих дій, що передують таким кримінальним правопорушенням, у тому числі в онлайн-середовищі. Разом із тим новизна цієї кримінально-правової норми зумовлює необхідність її ґрунтовного наукового осмислення, визначення особливостей складу кримінального правопорушення, а також вироблення єдиних підходів до її застосування на практиці. З огляду на це, дослідження кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей є актуальним і має важливе значення для підвищення ефективності захисту прав дітей в Україні. Отже, аналіз доктринальних джерел, які були присвячені кримінально-правовій характеристиці складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 КК України, а також визначення проблемних аспектів її застосування передбачають особливий інтерес.

Так, у своїй публікації В. Сенько порушує серед проблемних питань кримінально-правової характеристики ст. 156-1 КК України такі, як проблеми кваліфікації діяння та визначення меж складу кримінального

правопорушення; відмежування кримінального правопорушення від підготовчих дій; формальний (усічений) склад правопорушення; ризик надмірної криміналізації; невизначеність та оціночність понять (такі категорії, як: «дії сексуального характеру»; «розпусні дії»; «відповідні дії для організації зустрічі» мають оціночний характер, що створює простір для різного тлумачення); відсутність усталеної судової практики; проблема визначення ступеня тяжкості правопорушення (порушується дискусія щодо віднесення цього діяння до злочинів чи кримінальних проступків; відповідності санкцій рівню суспільної небезпечності); латентність правопорушень (багато випадків домагання дітей залишаються нерозкритими або неповідомленими через страх, сором або відсутність доказів). Отже, автор порушує головну системну проблему – необхідність забезпечення балансу між ефективним захистом дітей від сексуальної експлуатації та недопущенням надмірної криміналізації поведінки, яка ще не досягла рівня суспільної небезпечності, достатнього для кримінальної відповідальності [4].

М. О. Колесник серед проблемних питань кримінально-правового регулювання ст. 156-1 КК України визначає: невизначеність термінології («домагання» vs «примушування»); правову невизначеність об'єктивної сторони (відсутні чіткі критерії того, які саме дії вважаються такими, що: «спрямовані на те, щоб зустріч відбулася»); спірність моменту закінчення кримінального правопорушення (немає однозначності, коли кримінальне правопорушення вважається завершеним з моменту пропозиції зустрічі, чи після вчинення додаткової дії щодо її реалізації); проблема визначення потерпілого (чи є особа потерпілою, якщо зустріч фактично не відбулася?); неузгодженість вікових критеріїв; проблеми санкцій та додаткового покарання; недоцільність примітки до статті (яка фактично дублює положення диспозиції та не додає нового змісту) та інше. Отже, головна проблема, на якій наголошує автор, – це відсутність належної правової визначеності норми, що проявляється у нечіткій термінології, суперечливих конструкціях та недосконалій законодавчій техніці. Це своєю чергою ускладнює практичне застосування ст. 156-1 КК України, попри її важливу превентивну мету [2].

О. Алексійчук наголошує на актуальних проблемах кримінально-правового, кримінологічного та практичного характеру, серед яких: висока латентність правопорушень; складність доказування; недостатність ефективних механізмів протидії; низький рівень обізнаності суспільства; психологічні та соціальні аспекти правопорушників; необхідність міждисциплінарного підходу; проблеми кваліфікації та конкуренції норм; недостатність кваліфікуючих ознак у законі; недостатня ефективність профілактики; складність встановлення повної картини кримінального правопорушення. А тому вчений наголошує, що головною проблемою є невідповідність традиційних кримінально-правових підходів сучасним цифровим загрозам, що проявляється у складності доказування, високій латентності злочинів, недосконалості правового регулювання та необхідності

комплексного (міждисциплінарного) підходу до протидії сексуальній експлуатації дітей [1].

Н. О. Симоненко, розкриваючи кримінальну відповідальність за «грумінг», порушує низку актуальних та проблемних питань, зумовлених як складністю самого явища, так і новизною законодавчих норм. Так, серед основних проблемних блоків автор висвітлює: проблеми термінології та правової кваліфікації; психолого-кримінологічні аспекти (труднощі виявлення маніпуляції та характеристика правопорушника); складнощі кваліфікації сексуальних дій (розмежування фізичного та інтелектуального розбещення, а також проблема кваліфікації, коли між пропозицією зустрічі (грумінгом) та самими сексуальними діями проходить значний час); латентність та цифрова безпека (віртуальна загроза без реальної зустрічі та проблема доведення умислу при отриманні доступу до дитячої порнографії (ст. 301-1 КК); інституційні та практичні проблеми. Отже, автор підкреслює, що основною проблемою є комплексна невідповідність чинних кримінально-правових механізмів специфіці явища грумінгу, яка проявляється у поєднанні правової невизначеності, труднощів кваліфікації та доказування, а також недостатньої адаптованості правоохоронної та судової практики до цифрового середовища. Це зумовлює складність своєчасного виявлення таких правопорушень, належної правової оцінки дій правопорушника та ефективного притягнення його до кримінальної відповідальності, що у свою чергу знижує рівень реального захисту дітей від сексуальної експлуатації [5].

Отже, запровадження статті 156-1 КК України стало важливим кроком щодо модернізації кримінально-правового захисту дітей та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Водночас проведений аналіз свідчить, що, попри її прогресивний характер і превентивну спрямованість, ефективність цієї норми стримується низкою загальних проблем, пов’язаних із недостатньою правовою визначеністю, складністю практичного застосування та викликами, зумовленими цифровим середовищем. У цілому можна констатувати, що подальший розвиток правового регулювання у цій сфері потребує системного вдосконалення як на рівні законодавчої техніки, так і правозастосовної практики. Лише за умови усунення наявних недоліків та забезпечення єдності підходів до тлумачення і застосування норми можливо досягти її головної мети – ефективного та реального захисту дітей від сучасних форм сексуальної експлуатації.

---

1. Алексійчук О. Домагання дітей для сексуальних цілей як об’єкт кримінально-правового регулювання та криміналістичного дослідження. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 61-70.

2. Колесник М.О. Домагання дитини для сексуальних цілей: новелізіція кримінального законодавства. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції:* матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2021 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021. 204 с. С. 88-90.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції) : Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text (дата звернення 16.04.2026).

4. Сенько В. Аналіз складу кримінального правопорушення за статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4. С. 427-432.

5. Симоненко Н. О. Кримінальна відповідальність за «грумінг». *Правова держава.* 45’2022. С. 58-65.

Людмила ДОБРОБОГ
професор кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

АНТИКОРУПЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: ФАКТОРИ КОРУПЦІОГЕННОСТІ

Одна із найважливіших тем у контексті загальної проблеми боротьби з корупцією є проблема антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. Антикорупційна експертиза може використовуватись різними людьми, але з різною метою. Частина антикорупційної експертизи доступна кваліфікованим юристам, які володіють особливостями законодавчої техніки. Таких людей досить мало. Антикорупційна експертиза – це юридична категорія та тонкий юридичний інструмент. Якщо розуміти антикорупційну експертизу нормативно-правових актів саме так, то тоді це буде не зовсім правильно. Хотілося б по-іншому розглянути проблему антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, тобто в більш широкому її розумінні.

Антикорупційна експертиза – це надбання, яке розраховане на всякого і кожного. Але всякий і кожний буде дивитися на неї під своїм кутом зору та з різною метою. Та, можливо, це і є наріжним каменем для антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. Адже ми акцентуємо увагу на тому, що такий інструмент, як антикорупційна експертиза нормативно-правових актів, у будь-яких зацікавлених руках може виконати своє призначення.

Особливе місце у моніторингу корупціогенності нормативних актів займають соціологічні дослідження. Звичайно, з таких досліджень ми можемо дізнатися як працює той чи інший нормативно-правовий акт. Такою інформацією володіють виконавці, які досить далекі від юриспруденції і не мають юридичної освіти. Тільки люди, які використовують той чи інший нормативно-правовий акт у своїй професійній діяльності, можуть зіштовхнутися з труднощами при його реалізації. Вони знають, що важко, що

довго, що можна зробити самостійно, а коли необхідно найняти когось за додаткову оплату. Звідси висновок: важливість етапу виконання того чи іншого нормативно-правового акта свідчить про його рівень корупційності.

Антикорупційна експертиза, як світовий процес, відбувається на підставі Конвенції ООН проти корупції (далі – Конвенція) [1], тобто з 2003 р. Україною Конвенцію ратифіковано у 2006 р. [2]. Відповідно до Конвенції кожна держава-учасник повинна забезпечити періодичну оцінку нормативно-правових актів на предмет їхньої корупціогенності (в самій Конвенції відсутнє поняття «експертиза нормативно-правових актів»). Слід зазначити, що експертиза нормативно-правових актів характерна для континентальної правової сім'ї, до якої належить система права України. Ніяк не можливо передати на експертизу будь-які устави канонічного права. Конвенція має рамковий, загальний, описовий характер. Тому в національному законодавстві положення даної Конвенції лягли в основу Закону України від 11.06.2009 р. «Про засади запобігання та протидії корупції» [3]. (У 2010 р. втратив чинність. У 2014 р. ВР України прийняла Закон України «Про запобігання корупції» [4]). Саме в цьому нормативно-правовому акті загальні положення Конвенції трансформується в більш конкретні для юриста терміни та статті. У Законі України «Про запобігання корупції» надано визначення терміна «антикорупційна експертиза», який вживається в національних законах в такому значенні, як «діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи в поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією» [4].

Щодо корупціогенних факторів, то вони чітко зазначені в Методології проведення експертизи нормативно-правових актів [5].

Також ця Методологія визначає корупціогенні фактори, принципи, суб'єкти, об'єкти.

Слід зазначити, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів, проєктів нормативно-правових актів й дотепер не стала розповсюдженим юридичним інструментом. У розумінні романо-германської правової сім'ї на антикорупційну експертизу повинні передати всі нормативно-правові акти України, навіть і ті, які дісталися їй у спадок від УРСР. Формально це кожен закон, який було прийнято ще за радянського періоду, хоча в його основу було покладено нову концепцію. Моніторинг нормативно-правових актів попередніх років щодо їхньої корупціогенності – це важка трудомістка праця, яка потребує певних юридичних технік, безліч часу та професійно підготовлених спеціалістів. Практично комплексно це зробити неможливо. Хоча в національних нормативних документах зазначено, що антикорупційній експертизі повинні підлягати всі нормативно-правові акти, проєкти нормативно-правових актів. Тобто під антикорупційною експертизою «нормативно-правових актів» слід розуміти й ті, які були прийняті у попередні роки.

Тож одним із факторів корупціогенності нормативно-правових актів є певна корупційність, яка закладена в законодавстві радянського періоду, і яка дісталася у спадок незалежній Україні, а саме спадкова.

У чинному законодавстві розглядаються і принципи антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів, порушення яких може призвести до виникнення корупціогенних факторів.

Так, Н. Малишева, аналізуючи генезис екологічного права, за останні 10 років охарактеризувала його розвиток, як «галопуюча нормотворчість» [6, с. 50]. «Саме в цьому «турборежимі» прийняття нормативно-правових актів криється певна їх корупціогенність. Останнє десятилітня законотворчого процесу, на думку вчених-юристів, характеризується прийняттям нормативно-правових документів, які відповідають суб'єктивним індивідуальним, груповим, корпоративним інтересам тих, хто отримав можливість приймати рішення. Адже в системі права України не можливо безболісно витягнути одну цеглину, не пошкодивши загальної конструкції. Порушується певна вертикальна система законодавства». Вертикаль законодавства України починає вибудовуватись із Конституції України 1996 р. й закінчується нормативними актами органів місцевого самоврядування та відповідними інструкціями. Перш ніж внести певні зміни до чинного законодавства, відмінити той чи інший підзаконний нормативно-правовий акт, необхідно потурбувавсь про те, щоб не порушити загальної вертикалі, конструкції. Тобто ми говоримо про недотримання одного із принципів антикорупційної експертизи, як системності [6, с. 52].

З огляду на зазначене, позитивно необхідно підкреслити, що законодавство антикорупційної експертизи нормативно-правових актів в Україні сформовано. Разом з тим особливої уваги щодо антикорупційної експертизи нормативно-правових актів потребує законодавство попереднього періоду, дотримання принципів антикорупційної експертизи, підготовка високопрофесійних юристів-експертів, а також вивчення думки громадськості шляхом проведення соціологічних опитувань щодо наявності факторів корупціогенності в чинних нормативно-правових актах.

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Офіційний переклад.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

2. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Закон України від 18.10.2006 № 251-V. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text

3. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009 № 1506-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1506-17#Text

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text].

5. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи: затв. наказом М-ва юстиції України від 19.03.2015 р. № 303/26/48 (у ред. наказу від 17.11.2017 № 1202/31270). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1402-17

6. Малишева Н. Р. Від довкілля Землі до космічного простору. Київ : Норма права. 2023. 340 с.

Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЦИФРОВИЙ МОНІТОРИНГ ПРАЦІВНИКІВ І ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Цифровізація трудових процесів зумовила якісно новий рівень контролю за працівником. Якщо класичні форми нагляду мали фрагментарний і переважно фізичний характер, то сучасні цифрові інструменти (tracking software, biometric systems, AI-аналітика) створюють режим постійної спостережуваності працівника. Це призводить до трансформації балансу між управлінськими повноваженнями роботодавця та правом працівника на приватність.

Проблема полягає в тому, що чинне трудове законодавство України не містить спеціального регулювання цифрового моніторингу, тоді як загальні норми про захист персональних даних не враховують специфіку трудових правовідносин, зокрема структурну нерівність сторін [1, с. 45–47].

У науковій літературі останніх років підкреслюється, що цифровий контроль формує нову модель «тотальної видимості працівника», яка виходить за межі допустимого втручання у приватне життя [2, с. 28–30].

Цифровий моніторинг у трудовому праві доцільно визначати як систематичне збирання, обробку та аналіз даних про поведінку, продуктивність або комунікації працівника за допомогою цифрових технологій. Основними видами цифрового моніторингу є: контроль робочого часу (time-tracking, логування активності); моніторинг комунікацій (email, месенджери); відеоспостереження та аудіоконтроль; біометричний контроль; алгоритмічний аналіз продуктивності.

Особливістю сучасного етапу виступає інтеграція цих інструментів у єдині системи управління персоналом, що створює ефект постійного спостереження [3, p. 19–21].

Право на приватність є фундаментальним правом, гарантованим статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Його зміст включає захист особистого життя; кореспонденції; персональних даних.

Практика European Court of Human Rights сформувала підхід, відповідно до якого навіть у робочому середовищі працівник має «обґрунтоване очікування приватності» [4, p. 13–15]. У справі Bărbulescu v. Romania Суд

визначив ключові критерії оцінки правомірності моніторингу: 1) наявність попереднього інформування працівника; 2) обсяг і ступінь втручання; легітимна мета контролю; 3) можливість застосування менш інвазивних заходів; наслідки для працівника [4, p. 16–18].

Одна з найбільш дискусійних проблем – це використання «згоди працівника» як підстави для обробки даних. У трудових правовідносинах така згода часто є формальною, оскільки працівник перебуває у стані економічної залежності.

Європейські дослідження прямо вказують, що згода працівника не може вважатися вільною через дисбаланс сторін [5, p. 34–36]. Аналогічна позиція закріплена в практиці органів ЄС із захисту даних.

Таким чином, правовою підставою цифрового моніторингу має бути не згода, а закон та обґрунтований інтерес роботодавця, обмежений принципом пропорційності.

Пропорційність є центральним критерієм допустимості втручання у приватність працівника. Вона передбачає: 1) необхідність (чи можна досягти мети без моніторингу); 2) адекватність (чи відповідає інтенсивність втручання меті); 3) мінімізацію (збір лише необхідних даних).

У звітах International Labour Organization зазначається, що відсутність чітких меж цифрового контролю призводить до системних порушень прав працівників [6, p. 61–64].

Сучасний цифровий контроль дедалі частіше поєднується з алгоритмічним аналізом, що створює нові ризики, а саме: непрозорість рішень; помилки алгоритмів; дискримінаційні ефекти; автоматизовані санкції без участі людини.

Європейське законодавство (2024–2025 рр.) закріплює право працівника на людський перегляд таких рішень [3, p. 25–27]. В Україні ця гарантія відсутня, що створює прогалину у захисті прав працівників. Наразі регулювання здійснюється фрагментарно: Кодекс законів про працю України; Закон України «Про захист персональних даних».

До основних проблем правового регулювання належать: 1) відсутність спеціальних норм щодо моніторингу працівників; 2) відсутність критеріїв пропорційності; 3) неврегульованість алгоритмічного контролю; 4) слабкі механізми захисту працівника.

У наукових працях 2023–2025 рр. підкреслюється необхідність формування окремого інституту «цифрових трудових прав» [7, с. 52–55]. Мова йде, насамперед, про закріплення поняття цифрового моніторингу в трудовому законодавстві; встановлення імперативних меж контролю (заборона прихованого спостереження); впровадження принципу пропорційності як обов'язкового стандарту. Доцільно закріпити права працівника на: 1) інформацію про моніторинг; 2) доступ до даних; 3) оскарження результатів; 4) заборону повністю автоматизованих рішень щодо працівника.

Ці кроки призведуть до гармонізації із правом ЄС.

Таким чином, цифровий моніторинг уже фактично перетворився на форму прихованого управління працею, але юридично це не визнано – і саме тут постає ключова проблема.

Концепція «згоди працівника» в умовах трудових відносин є юридично фіктивною і повинна бути замінена на модель обмеженого дозволу з жорсткими гарантіями. Українське право відстає не технологічно, а концептуально – воно не визнає, що контроль може бути безособовим, але при цьому більш інтенсивним, ніж класичний. Без спеціального трудового регулювання цифровий моніторинг неминуче трансформується у форму цифрової експлуатації. Отже, захист приватності працівника має стати не похідним елементом, а самостійною гарантією у структурі трудових прав.

1. Кравчук В. М. Захист персональних даних у трудових правовідносинах. Право України. 2023. № 9. С. 44–52.
2. Марценюк Н. І. Цифровий контроль працівників: правові межі. Юридична наука. 2025. № 2. С. 27–34.
3. European Commission. Study on monitoring technologies in the workplace. Brussels, 2024. 56 p.
4. European Court of Human Rights. Case of Bărbulescu v. Romania. Strasbourg, 2017.
5. European Data Protection Board. Guidelines on consent under GDPR. 2023. 48 p.
6. International Labour Organization. Digital labour platforms and worker rights. Geneva, 2024. 98 p.
7. Бондаренко О. П. Цифрові трудові права: сучасний стан і перспективи. Соціальне право. 2024. № 3. С. 50–58.

Тетяна КОЛЄСНІК
директор Навчально-наукового
інституту права та соціального
менеджменту
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ОПЛАТІ ПРАЦІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДИРЕКТИВИ ЄС ПРО ПРОЗОРІСТЬ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Сучасний етап реформування національного законодавства про працю відбувається в умовах інтенсивного виконання євроінтеграційних вимог та адаптації правового поля до стандартів Європейського Союзу. Забезпечення принципу гендерної рівності у сфері праці, зокрема ліквідація розриву в оплаті праці між чоловіками та жінками, є одним із ключових маркерів готовності України до повноправного членства в ЄС. Попри багаторічне задекларованe нормативне підґрунтя, в Україні зберігається латентна гендерна сегрегація на ринку праці, де розрив у доходах становить, за різними оцінками, від 15% до 18,6%. У 2026 році, коли держава долає масштабні демографічні виклики та дефіцит людського капіталу через війну, подолання цієї диспропорції набуває особливої гостроти. Стратегічним орієнтиром для нашої держави у цьому питанні є Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року [1]. Водночас найефективнішим інструментом правозастосування у ЄС стала Директива (ЄС) 2023/970, яка впроваджує обов'язкові механізми прозорості оплати праці. Принагідно відзначити, що процеси імплементації актів acquis communautaire у сфері праці досліджувалися системно, проте інтеграція норм Директиви (ЄС) 2023/970 крізь призму виконання Державної стратегії до 2030 року станом на 2026 рік потребує додаткового комплексного наукового аналізу.

Ґрунтовне вивчення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року (далі – Стратегія) доводить, що подолання гендерного розриву в оплаті праці визначено національним пріоритетом у межах Стратегічної цілі 2: «Забезпечення рівного доступу до економічних можливостей та ресурсів». Стратегічний документ констатує, що нерівність у доходах обмежує економічну самостійність жінок, знижує рівень їхнього пенсійного забезпечення та стимулює трудову міграцію за кордон.

Для практичної реалізації окреслених завдань урядом було затверджено Операційний план з реалізації Державної стратегії на період 2022–2024 роки [1]. Цей нормативний акт передбачав виконання низки конкретних кроків,

зокрема: моніторинг ринку праці на предмет виявлення латентної гендерної дискримінації; розробку рекомендацій для роботодавців щодо впровадження гендерно-нейтральних критеріїв оцінки праці; проведення інформаційних кампаній для популяризації принципу «рівна оплата за рівну працю або працю рівної цінності».

Оцінюючи результати виконання Операційного плану 2022-2024 років з ретроспективи 2026 року, слід зазначити, що попри ухвалення важливих підзаконних актів та приєднання України до Міжнародної коаліції за рівну оплату праці (EPIC), національний правовий механізм залишається декларативним. У контексті принципу верховенства права категорія рівності виходить за межі суто формальної заборони дискримінації. Вона вимагає від держави та суспільства забезпечення реального механізму фактичної рівності можливостей. Слід зазначити, що ст. 21 КЗпП України [2] забороняє дискримінацію, проте працівник не має юридичних інструментів для доведення факту порушення своїх прав через непрозорість системи окладів, премій та надбавок, які часто приховані умовами про «комерційну таємницю» чи «нерозголошення заробітної плати».

У цьому контексті актуалізується потреба в імплементації норм Директиви (ЄС) 2023/970, яка пропонує імперативні механізми, здатні наповнити положення Стратегії практичним змістом. На основі системного аналізу європейського акта з урахуванням соціально-економічних викликів важливо акцентувати увагу на інтеграції в національне законодавство обов’язкового гендерного аудиту (ст. 9, 10 Директиви) [3].

Такий підхід є актуальним як для великих, так і середніх підприємств. Зокрема, підприємства з чисельністю від 100 працівників мають бути зобов'язані регулярно звітувати про рівень гендерного розриву в доходах. Якщо аудит демонструє необґрунтовану диспропорцію понад 5%, роботодавець разом із представниками профспілок зобов'язаний провести «Спільне оцінювання оплати праці» та розробити план ліквідації нерівності.

Для процесуального забезпечення цих матеріальних норм та захисту інтересів працівників необхідно імплементувати ст. 18 Директиви ЄС 2023/970, яка наразі перебуває на стадії активної законодавчої інтеграції. Ця стаття регламентує перенесення тягаря доведення у справах про дискримінацію в оплаті праці з працівника на роботодавця. Отже, якщо роботодавець порушив стандарти прозорості (не надав інформацію на запит), у судовому спорі саме він, а не працівник, має доводити відсутність гендерної дискримінації в оплаті праці.

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що реалізація Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року не може бути повною без системної імплементації Директиви (ЄС) 2023/970. У 2026 році перехід від декларацій до реальних, примусових правових інструментів прозорості доходів є безальтернативним шляхом. Це дозволить виконати євроінтеграційні зобов'язання України, вивести ринок

праці з тіні та створити справедливі соціально-економічні умови, необхідні для повернення та збереження людського капіталу в період повоєнного відновлення держави.

1. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

3. Директива (ЄС) 2023/970 Європейського Парламенту і Ради від 10 травня 2023 року про зміцнення застосування принципу рівної оплати праці чоловіків та жінок за рівну працю або працю рівної цінності через прозорість оплати праці та механізми правозастосування. Official Journal of the European Union. 2023. L 132. P. 21–44. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/970/oj.

Андрій КУЧУК
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЛАДДЯ ЯК ДИНАМІЧНИЙ ПРОЦЕС: ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ

Правовладдя посідає центральне місце в сучасній конституційно-правовій доктрині та міжнародно-правових стандартах належного урядування. Водночас, попри широке наукове опрацювання його змістових елементів – законності, незалежності судової влади, рівності перед законом, захисту прав людини – значно менше уваги приділялося питанню онтологічного статусу правовладдя: чи є воно станом, який можна досягти й зафіксувати, чи радше безперервним процесом, що потребує постійного відтворення. Практика конституційних криз в європейських державах, що є сусідами України (Угорщина, Польща), а також інволюція правових систем низки держав, що здобули незалежність після розпаду радянської держави, переконливо показує, що жодне суспільство не убезпечене від регресу в сфері правовладдя, що робить вкрай актуальним теоретичне переосмислення правовладдя не як статичного досягнення, а як змінюваного феномену [1, с. 562-565].

Традиційна доктрина схильна розглядати правовладдя крізь призму наявності або відсутності певних інституційних і нормативних характеристик: незалежного суду, конституційного контролю, гарантій основоположних прав, передбачуваності правового регулювання тощо. Такий підхід, попри

аналітичну зручність, містить принципову хибу: він спричиняє дискретність – правовладдя або є, або його немає. Насправді ж правовладдя є континуальним процесом легітимації, відтворення та захисту правових цінностей, який ніколи не завершується.

Процесуальна природа правовладдя обумовлена кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, правові інститути є соціальними конструктами, стійкість яких залежить від постійного підтвердження їхньої легітимності через практику – судову, законодавчу, адміністративну. Інститут, що перестає застосовуватися відповідно до своєї нормативної функції, деградує навіть без формального скасування. По-друге, політичні актори за умов слабкого громадянського контролю мають стійкий стимул до захоплення правових механізмів – підпорядкування судів, переформатування виборчих правил, маніпуляцій із конституційними поправками тощо. Такі явища отримали в науковій літературі назву «конституційного регресу» (constitutional backsliding) або «м'якого авторитаризму» (competitive authoritarianism). У цьому контексті варто згадати працю зарубіжних дослідників, які на прикладі Туреччини продемонстрували шлях, яким суспільства можуть піти від демократії до авторитарного режиму [2].

Особливо важливим є те, що руйнація правовладдя доволі нечасто відбувається у формі відкритого державного перевороту – вона, як правило, є поступовою й зовні легальною: нові закони приймаються у відповідності до формальних процедур, суди продовжують функціонувати, конституція залишається чинною. Саме тому Т. Гінсбург та А. Хуг вводять поняття «демократичного занепаду» (democratic erosion) на відміну від «демократичного зламу» (democratic breakdown) [3]. Правовладдя руйнується не «вибухом», а повільним «вивітрюванням» – через призначення лояльних суддів, обмеження свободи преси, переслідування опозиції у квазізаконний спосіб.

З цього випливає принципово важливий висновок: досягнення правовладдя в певний момент часу – навіть підтверджене інтеграцією до міжнародних правових структур, схвальними оцінками незалежних індексів (Rule of Law Index, Freedom House, V-Dem) – не є незворотнім. Досвід Польщі після 2015 року, де за лічені роки було суттєво підірвано незалежність Конституційного Трибуналу й Верховного Суду, демонструє: держава-член Європейського Союзу із розвиненою правовою традицією здатна швидко «відкотитися назад». Аналогічні тенденції спостерігалися в Угорщині, Туреччині.

Процесуальне розуміння правовладдя передбачає визнання трьох взаємопов'язаних вимірів: нормативного (підтримання й оновлення правових стандартів), інституційного (забезпечення реальної незалежності органів, що застосовують право) та культурного (відтворення культури суспільства, готовності громадян і еліт діяти в межах права). Слабкість будь-якого з цих вимірів підриває стійкість усієї конструкції. Зокрема, суто інституційні

гарантії виявляються крихкими, якщо суспільство не сприймає незалежний суд як цінність, а правляча еліта не вважає себе обмеженою нормами права.

Для держав, що перебувають у процесі демократичної трансформації (і Україна тут є показовим прикладом), процесуальна концепція правовладдя має особливе практичне значення. Вона застерігає від ілюзії «остаточного» реформування: прийняття антикорупційного законодавства, запровадження електронного декларування, навіть міжнародно визнані антикорупційні органи не є самодостатніми гарантіями. Вони потребують постійного захисту від реверсивних тенденцій, системного моніторингу й активної позиції громадянського суспільства.

Теоретична реконцептуалізація правовладдя як процесу має безпосередні наслідки для правничої методології. Вона вимагає відходу від суто формалістського аналізу (перевірки наявності відповідних правових норм) на користь процесуального й соціологічного підходу – дослідження того, як право функціонує в практиці публічних інститутів, де виникають вразливості, якими механізмами забезпечується реальне виконання судових рішень, як формується або розмивається культура публічних службовців.

Відповідно правовладдя не є статичним досягненням, яке фіксується в певний момент і зберігається автоматично. Воно є динамічним процесом постійного відтворення, що потребує активних зусиль з боку держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Конституційна та правова наука потребує переходу від діагностики наявності/відсутності правовладдя до аналізу його динаміки – виявлення факторів стійкості та чинників ерозії, зокрема в умовах «легалістичного» авторитаризму. Ефективна правова політика у сфері утвердження правовладдя повинна бути орієнтована не лише на прийняття відповідного законодавства чи інституційне будівництво, а й на підтримання системних механізмів протидії регресу – зокрема незалежного моніторингу, конституційних запобіжників.

Процесуальна парадигма правовладдя є особливо релевантною для суспільств у стані трансформації: вона формує більш реалістичні та відповідальні очікування щодо правових реформ і наголошує на неможливості «завершити» побудову верховенства права, оскільки воно потребує щоденного відтворення через практику права і свідомість.

---

1. Кучук А.М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 3. С. 562-565.

2. Levitsky S., Way L. A. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511781353

3. Huq A., Ginsburg T. How to Lose a Constitutional Democracy. *UCLA Law Review.* 2018. Vol. 65. URL: URL https://www.uclalawreview.org/wp-content/uploads/2019/09/Huq-Ginsburg-65-1.pdf

Валентин М'ЯЧИН
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ

Цифрова трансформація вищої освіти та зростання вимог до аналітичних компетентностей зумовлюють необхідність перегляду традиційних підходів до викладання логіки, особливо у підготовці студентів юридичних і управлінських спеціальностей. Для обох категорій здобувачів вищої освіти логіка є не лише теоретичною дисципліною, а й когнітивною основою професійного прийняття рішень. Це особливо важливо в умовах, коли майбутні фахівці мають інтерпретувати складні ситуації, що характеризуються невизначеністю, оціночністю та неповнотою інформації.

Домінуючий підхід до викладання логіки у вищій школі й досі ґрунтується на класичній двозначній логіці, яка оперує жорсткими категоріями «істинне / хибне», «так / ні». Хоча така модель необхідна для формування навичок формального міркування та аргументації, вона є недостатньою для опису багатьох реальних правових і управлінських ситуацій. На практиці як правові норми, так і управлінські рішення часто спираються на поняття з нечіткими межами, такі як «істотна шкода», «достатні підстави», «прийнятний ризик», «висока ефективність». Подібні категорії не є строго бінарними, а, отже, не можуть бути адекватно охоплені лише інструментарієм класичної логіки.

Ця проблема особливо загострюється в умовах онлайн- та дистанційного навчання. В аудиторному форматі викладач може частково компенсувати подібні труднощі через пояснення, обговорення та приклади. У цифровому освітньому середовищі, де значна частина знань передається через структуровані й візуалізовані матеріали, відсутність формальних засобів подання нечіткості знижує зрозумілість і результативність навчання.

Попри те, що проблема невизначеності широко обговорюється в юридичній теорії, штучному інтелекті та науках про прийняття рішень, її педагогічне використання у викладанні логіки студентам-правникам і управлінцям залишається недостатньо розробленим. У більшості випадків нечіткість визнається на концептуальному рівні, але не трансформується у формалізовані навчальні моделі, здатні допомогти студентам системно аналізувати й візуалізувати відповідні явища. Внаслідок цього зберігається розрив між теоретичним усвідомленням нечіткості та її практичним

використанням як навчального інструменту.

Водночас нечітка логіка створює перспективну основу для подолання цього розриву. Вона дозволяє переводити нечіткі лінгвістичні поняття у формалізовані моделі, придатні для візуалізації, інтерпретації та цифрового моделювання. Це є особливо важливим для студентів управлінських спеціальностей, професійна підготовка яких безпосередньо пов'язана з багатокритеріальними та невизначеними середовищами прийняття рішень, а також для студентів-правників, мислення яких значною мірою формується через роботу з оціночними і контекстно залежними правовими конструкціями.

Сучасна наукова дискусія щодо формування правового мислення дедалі виразніше демонструє обмеженість традиційної логіко-дедуктивної теорії судових рішень, яка тривалий час розглядалася як базова модель юридичного міркування. У межах цієї теорії судове рішення постає як результат силогістичної операції, де більша посилка задається правовою нормою, а менша – встановленими фактами справи. Проте така схема є надто спрощеною для реального правозастосування, оскільки не враховує багатозначності юридичної мови, контекстуальності тлумачення, неповноти фактів та оцінного характеру багатьох правових понять. Уже в ранніх працях з проблематики штучного інтелекту і права підкреслювалося, що правове мислення не зводиться до механічного виведення висновку з готових посилок, а включає аналогію, навчання на прикладах, роботу з невизначеними та суперечливими даними [6].

Однією з фундаментальних праць у цій сфері є дослідження J. Legrand, у якому окреслено загальні орієнтири застосування нечітких множин у правовому міркуванні [1]. Автор показує, що нечітка логіка є доцільною саме там, де юридичне мислення стикається з невизначеністю, градуальністю та лінгвістичною розмитістю. Важливо, що в цій праці нечіткі множини не подаються як універсальний засіб розв'язання всіх проблем права, а як інструмент, що дозволяє точніше моделювати окремі види юридичної невизначеності [1]. Саме такий підхід є особливо цінним для формування правового мислення студентів, оскільки навчає їх не спрощувати юридичну реальність до бінарних опозицій, а бачити ступені, межі та переходи між правовими станами [1].

Суттєвий внесок у переосмислення класичного бачення права здійснив O. Perez, який у праці про «fuzzy law» розвинув ідею квазіправових систем [2]. Автор критикує традиційну бінарну модель права, в якій явища розглядаються як або повністю правові, або неправові, і доводить, що сучасне нормативне середовище значною мірою складається з проміжних, «напівправових» регуляторів [2]. Для формування правового мислення студентів це має важливе методологічне значення, оскільки дозволяє розглядати право як динамічну багаторівневу систему, де нечіткість є не дефектом, а реальною характеристикою правового середовища [2].

Подальший розвиток цієї лінії спостерігається в роботі Célia da Costa

Pereira, Andrea Tettamanzi, Beishui Liao, Alessandra Malerba, Antonino Rotolo та Leendert van der Torre, де поєднуються нечітка логіка й формальна аргументація для юридичної інтерпретації [3]. Автори виходять з того, що тлумачення норми часто є не просто неоднозначним, а конфліктним, і саме тому потребує моделі, яка враховує відкриту текстуру правових понять та градуйовані категорії [3]. Це особливо близьке до освітнього контексту, адже для майбутніх юристів критично важливо не лише запам'ятовувати норми, а й навчатися аргументовано працювати з різними ступенями правової визначеності [3].

Проблема раціонального застосування принципу пропорційності в кримінальному праві через призму нечіткої логіки розглядається у працях C. Mylonopoulos [4-5]. Автор переконливо демонструє, що оцінка пропорційності не може бути зведена до жорсткої формальної процедури, оскільки включає порівняння цінностей, інтенсивності втручання, ваги суспільного інтересу та інших параметрів, які за своєю природою мають оціночний і градуальний характер [4-5]. Це безпосередньо підсилює тезу про те, що традиційний судовий силогізм не пояснює належним чином ані формування юридичної посилки, ані сам процес зважування правових аргументів [4; 5].

У класичній статті M. Xu, K. Hirota та H. Yoshino запропоновано нечіткий теоретичний підхід до представлення кейсів та виведення у системах case-based reasoning на матеріалі CISG [5]. Автори наголошують, що інтерпретація норми на основі прецедентів не може бути адекватно описана в межах «crisp representation», оскільки між фактами справи і правовою нормою існує ступенева відповідність [5]. З освітньої точки зору це надзвичайно важливо, бо підкреслює, що правове мислення студента повинно формуватися як мислення порівняльне, інтерпретаційне та градуальне, а не лише репродуктивно-дедуктивне [5].

Програмною для всієї тематики є праця L. Philipps і G. Sartor, де автори прямо ставлять під сумнів ототожнення комп'ютерних підходів до права з механічним формалізмом [6]. Вони наголошують, що дослідження нейронних мереж і нечіткого міркування показують здатність AI & Law виходити за межі силогістичної моделі [6]. Це особливо важливо для теми формування правового мислення в цифровому середовищі, оскільки цифровізація юридичної освіти не повинна вести до спрощення права, навпаки – вона може стати інструментом глибшого осмислення складності юридичної аргументації [6].

Однією з найбільш концептуально значущих праць є дослідження T. Mazzarese, присвячене нечіткій логіці та судовому ухваленню рішень [7]. Саме ця робота найбільш безпосередньо корелює з вашим акцентом на критиці традиційного судового силогізму. Авторка доводить, що класична теорія, яка розглядає рішення суду як логічний висновок із правової та фактичної посилок, не може дати належного пояснення ані проблемам встановлення права, ані проблемам встановлення факту, ані специфіці юридичної чинності [7]. Вона пов'язує ці труднощі з багатовимірною нечіткістю юридичної мови

та судового міркування, а, отже, відкриває шлях до розуміння юридичного мислення як різновиду наближеного, а не строго бінарного міркування [7].

Праця F. González Santoyo, B. Flores Romero, A. M. Gil Lafuente та J. Flores переносить ідеї нечіткої логіки в площину застосування права та проєктування публічної політики [8]. Автори показують, що юридичні рішення часто ухвалюються в середовищі невизначеності, де двозначна логіка виявляється недостатньою, тоді як багатозначна логіка та якісне міркування краще відповідають реальній природі правозастосування [8]. Це підсилює освітній аспект теми, оскільки правове мислення студентів повинно готувати їх до роботи саме в умовах невизначеного, змінного та контекстуального правового поля [8].

У дослідженні A. Vasil'ev та A. I. Fomenko розкриваються можливості використання нечіткої логіки у кримінальному судочинстві [9]. Автори виходять з того, що кримінальна юстиція є сферою, де рішення приймаються на основі неповної, суперечливої та часто нечітко сформульованої інформації [9]. Це робить нечіткі моделі особливо релевантними для навчання студентів-правників аналізу доказів, імовірнісної оцінки фактів та побудови юридичної позиції в умовах дефіциту однозначності [9].

---

1. Legrand, J. Some guidelines for fuzzy sets application in legal reasoning. *Artificial Intelligence and Law* 7, 235–257 (1999). https://doi.org/10.1023/A:1008357323873

2. Perez O. Fuzzy Law: A Theory of Quasi-Legal Systems. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*. 2015;28(2):343-370. doi:10.1017/cjlj.2015.31

3. Célia da Costa Pereira, Andrea G. B. Tettamanzi, Beishui Liao, Alessandra Malerba, Antonino Rotolo, et al. Combining Fuzzy Logic and Formal Argumentation for Legal Interpretation. ICAIL 2017 - 16th International Conference on Articial Intelligence and Law, Jun 2017, London, United Kingdom. pp.49-58, ⟨10.1145/3086512.3086532⟩. ⟨hal-01672343⟩

4. Mylonopoulos, C. (2022). The contribution of fuzzy logic and comparative concepts to the rational application of proportionality stricto sensu. In R. Poscher (Ed.), Proportionality in Crime Control and Criminal Justice. Bloomsbury Publishing.

5. Mylonopoulos, C. (2021). *The contribution of fuzzy logic and comparative concepts to the rational application of proportionality stricto sensu*. In E. Bilis, N. Knust, & J. P. Rui (Eds.), *Proportionality in crime control and criminal justice: Modern challenges in security, law and criminal justice* (pp. 69–78). Hart Publishing.

5. Xu, M., Hirota, K. & Yoshino, H. A fuzzy theoretical approach to case-based representation and inference in CISG. *Artificial Intelligence and Law* 7, 259–272 (1999). https://doi.org/10.1023/A:1008373709761

6**.** Philipps, L., & Sartor, G. (1999). Introduction: From legal theories to neural networks and fuzzy reasoning**.** *Artificial Intelligence and Law, 7***,** 115–128. https://doi.org/10.1023/A:1008371600675

7. Mazzarese, T. (1993). *Fuzzy logic and judicial decision-making: A new perspective on the alleged norm-irrationalism*. *Informatica e diritto, 2*(2), 13–36.

8. González Santoyo, F., Flores Romero, B., Gil Lafuente, A. M., & Flores, J. (2017). Fuzzy logic in the design of public policies: Application of law. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, 51*(2), 281–290.

9. Vasil'ev, A., & Fomenko, A. I. (2020). *On the Use of Fuzzy Logic in Criminal Justice* (pp. 564–570). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68004-6_74

Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ (ПЕРЕГЛЯНУТОЇ) НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Європейська соціальна хартія (переглянута) є одним із ключових міжнародно-правових актів Ради Європи у сфері соціальних і трудових прав людини. Для України її значення полягає не лише у формальному закріпленні міжнародних стандартів, а й у формуванні ціннісної основи для модернізації трудового законодавства, посилення соціальної функції держави, забезпечення гідної праці, справедливої оплати, безпечних умов праці, захисту працівників, недискримінації та соціального діалогу.

Україна ратифікувала Європейську соціальну хартію (переглянуту) Законом України від 14 вересня 2006 року № 137-V [1], а сама Хартія для України набула значення частини національного законодавства відповідно до статті 9 Конституції України, за якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [2].

Особливість Хартії полягає в тому, що вона закріплює не абстрактні декларації, а комплекс конкретних соціально-трудових стандартів, які держава повинна поступово забезпечувати через законодавство, адміністративну практику, судовий захист і соціальну політику. За інформацією Ради Європи, Україна ратифікувала переглянуту Хартію 21 грудня 2006 року, прийнявши 76 із 98 її пунктів, однак не приєдналася до системи колективних скарг.

Європейська соціальна хартія (переглянута) істотно впливає на трудове право України через закріплення стандартів, які мають бути враховані у правотворчості та правозастосуванні [1]. Йдеться насамперед про право на працю, справедливі умови праці, безпечні та здорові умови праці, справедливу винагороду, право на об'єднання, право на колективні переговори, захист дітей і молоді у сфері праці, охорону материнства, рівні можливості та недискримінацію у трудових відносинах.

Саме ці положення формують сучасне розуміння трудового права не лише як галузі, що регулює відносини між працівником і роботодавцем, а як правового механізму забезпечення людської гідності, соціальної справедливості та балансу інтересів сторін трудових правовідносин. У цьому аспекті Хартія впливає на зміст Кодексу законів про працю України, законодавства про оплату праці, охорону праці, зайнятість населення,

соціальне страхування, колективні договори й угоди, а також на спеціальне законодавство, що регулює трудові відносини в умовах воєнного стану.

Одним із найважливіших напрямів впливу Хартії є утвердження концепції гідної праці [1]. У національному трудовому праві ця ідея проявляється через вимоги до належних, безпечних і здорових умов праці, своєчасної та справедливої оплати, обмеження робочого часу, забезпечення часу відпочинку, захисту від незаконного звільнення, заборони дискримінації та гарантування ефективного захисту трудових прав.

Гідна праця у контексті Хартії – це не лише наявність роботи як джерела доходу, а й така організація трудових відносин, за якої працівник зберігає людську гідність, має реальні гарантії безпеки, соціального захисту, професійного розвитку та участі у захисті своїх інтересів [1]. Для України це має особливе значення в умовах воєнного стану, коли трудове законодавство вимушено поєднує потреби оборони держави, стабільності економіки та збереження мінімального стандарту захисту працівника.

Європейська соціальна хартія (переглянута) впливає на українське трудове право через закріплення права працівників на справедливі умови праці [1]. Це охоплює належну тривалість робочого часу, право на щотижневий відпочинок, оплачувану щорічну відпустку, обмеження надмірного навантаження, а також особливий захист окремих категорій працівників.

Для України цей стандарт є особливо актуальним, оскільки в умовах воєнного стану Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає певні особливості регулювання праці, зокрема щодо робочого часу, відпусток, зміни істотних умов праці та призупинення дії трудового договору [3]. Однак навіть за таких умов національне законодавство має розвиватися з урахуванням європейського підходу: обмеження трудових прав можуть бути тимчасовими, пропорційними, обґрунтованими та не повинні руйнувати сутність права працівника на гідні й безпечні умови праці.

Важливим напрямом впливу Хартії є формування стандартів справедливої винагороди. Європейський підхід виходить із того, що заробітна плата має забезпечувати працівникові та його сім'ї гідний рівень життя. Отже, оплата праці розглядається не лише як договірна умова між працівником і роботодавцем, а як соціально-правова гарантія.

Для українського трудового права це означає необхідність удосконалення механізмів мінімальної заробітної плати, своєчасної виплати заробітної плати, індексації доходів, відповідальності роботодавця за порушення строків виплати, а також подолання дискримінації в оплаті праці. Особливе значення має принцип рівної оплати за працю рівної цінності, який є одним із ключових європейських стандартів у сфері недискримінації.

У сучасних умовах, коли війна спричинила економічну нестабільність, релокацію бізнесу, скорочення робочих місць і зростання соціальної вразливості працівників, положення Хартії виступають орієнтиром для збереження соціального змісту заробітної плати та недопущення її

перетворення виключно на економічну категорію.

Хартія має істотне значення для розвитку інституту охорони праці. Її положення спрямовані на забезпечення права працівників на безпечні та здорові умови праці, що зобов'язує державу створювати ефективну систему запобігання виробничим ризикам, професійним захворюванням, травматизму та іншим загрозам.

В українських реаліях це питання набуває особливої ваги через воєнні ризики, руйнування підприємств, роботу в небезпечних умовах, дистанційну та надомну працю, психологічне навантаження, а також необхідність адаптації робочих місць для ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Таким чином, Хартія стимулює переосмислення охорони праці не лише як технічної системи безпеки, а як комплексного правового інституту, що включає фізичну, психічну, соціальну та професійну безпеку працівника.

Європейська соціальна хартія (переглянута) має важливе значення для розвитку колективних трудових прав [1]. Вона визнає право працівників і роботодавців на об'єднання, колективні переговори, укладення колективних договорів та участь у вирішенні колективних трудових спорів.

Для України це особливо актуально, оскільки ефективне трудове право не може ґрунтуватися лише на державному регулюванні. Воно потребує розвиненого соціального діалогу між працівниками, роботодавцями та державою. Саме через колективні договори й угоди можуть деталізуватися гарантії оплати праці, режиму роботи, охорони праці, професійного навчання, соціальних пільг, захисту працівників у разі реорганізації чи скорочення.

У цьому контексті цей міжнародний договір сприяє утвердженню ідеї, що працівник є не пасивним об'єктом управлінських рішень роботодавця, а повноцінним учасником трудових відносин, який має право на представництво, переговори та захист колективних інтересів.

Одним із ключових європейських стандартів, закріплених у Хартії, є забезпечення рівності та недискримінації [1]. Для трудового права України це має значення у питаннях доступу до праці, оплати праці, кар'єрного просування, професійного навчання, звільнення, соціального захисту та умов праці.

Національне трудове законодавство поступово розвивається у напрямі посилення антидискримінаційних гарантій, однак практичні проблеми залишаються значними [4, с. 647]. Вони стосуються гендерної нерівності в оплаті праці, дискримінації осіб передпенсійного віку, працівників з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб із сімейними обов'язками, а також працівників, які виконують роботу дистанційно або в нестандартних формах зайнятості.

Вплив Хартії полягає у тому, що вона задає для України високий стандарт рівності, відповідно до якого формальна заборона дискримінації має доповнюватися реальними механізмами її запобігання, доведення, оскарження та компенсації.

Європейська соціальна хартія (переглянута) особливу увагу приділяє захисту соціально вразливих категорій: дітей і молоді, працюючих жінок, осіб із сімейними обов'язками, осіб з інвалідністю, мігрантів, безробітних та осіб, які потребують соціальної підтримки [1].

Для України це має безпосереднє значення в умовах війни, коли зростає кількість ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, членів сімей загиблих військовослужбовців, працівників, які втратили роботу через бойові дії або релокацію підприємств [5, 329]. Хартія орієнтує державу на створення такого трудового законодавства, яке не лише формально проголошує рівність, а й забезпечує реальні додаткові гарантії для тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Особливо перспективним напрямом є розвиток законодавства щодо працевлаштування ветеранів, професійної адаптації, перекваліфікації, психологічної підтримки, недискримінації на ринку праці та створення інклюзивного робочого середовища.

Цей документ має значення не лише для законодавця, а й для судів, органів державної влади, роботодавців, профспілок і правозахисних інституцій. Оскільки ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства України, положення Хартії можуть використовуватися як аргумент при тлумаченні трудових прав, особливо у справах щодо дискримінації, незаконного звільнення, оплати праці, умов праці, соціального захисту та колективних прав.

Водночас практичне застосування Хартії в Україні ще не є достатньо системним. Часто її положення використовуються як загальний міжнародний орієнтир, але не як повноцінний інструмент мотивування судових рішень. Тому одним із напрямів подальшого розвитку є підвищення ролі Хартії у правозастосовній практиці, юридичній освіті, підготовці суддів, адвокатів, науковців і фахівців у сфері трудового права.

Європейська соціальна хартія (переглянута) має особливе значення в контексті європейської інтеграції України. Вона формує спільний соціально-правовий простір, у межах якого трудові права визнаються не другорядними порівняно з економічними свободами, а рівноцінною складовою демократичної, правової та соціальної держави.

Гармонізація трудового законодавства України з європейськими стандартами передбачає не механічне копіювання норм, а змістовне наближення національного права до принципів соціальної справедливості, гідної праці, рівності, безпеки, захисту працівника та соціального діалогу [6, с. 20]. У цьому аспекті Хартія виступає фундаментальним орієнтиром для майбутньої кодифікації трудового законодавства України та оновлення підходів до регулювання праці.

Отже, Європейська соціальна хартія (переглянута) справляє комплексний, системний і довгостроковий вплив на розвиток трудового права України. Її значення полягає у тому, що вона формує міжнародно-правову

основу для утвердження гідної праці, справедливої оплати, безпечних умов праці, соціального діалогу, недискримінації та захисту вразливих категорій працівників.

Для України Хартія є не лише міжнародним договором, а й важливим інструментом правової модернізації, особливо в умовах воєнного стану та європейської інтеграції. Вона орієнтує національне трудове законодавство на поєднання економічної ефективності з соціальною справедливістю, а свободу підприємництва – з обов'язком поважати права працівника.

Подальший вплив Хартії на трудове право України має проявлятися у вдосконаленні законодавства про оплату праці, охорону праці, зайнятість, колективні переговори, захист від дискримінації, професійну адаптацію ветеранів, гарантії для внутрішньо переміщених осіб та інших соціально вразливих груп. Саме тому Європейська соціальна хартія (переглянута) може розглядатися як один із ключових правових орієнтирів формування сучасної української моделі трудового права – соціально відповідальної, людиноцентричної, європейської за змістом і спрямованої на реальний захист працівника.

---

1. Європейська соціальна хартія (переглянута). Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

4. Vitaliy Gumenyuk, Inna Dolianovska, Iryna Miakinchenko, Nataliya Obushenko,Yuliia Kamardina. Modern challenges for state-building: interaction between civil society and the state. Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias.Vol. 4 (2025): C. 645-654. https://conferencias.ageditor.ar/index.php/sctconf/article/view/645.

5. Andriy Basko, Natalia Hryshyna, Nataliia Obushenko, Ihor Fedorov, Mykola Koteliukh. Principles of law in the legal regulation of social relations in modern conditions: administrative, criminal and constitutional aspects. Jurnal Cita Hukum – Indonesian Law Journal Vol 12, No 2 (2024). C. 321-338. https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/issue/view/1799.

6. Bohdan Torokhtii, Larysa Nalyvaiko, Volodymyr Horbalinskyi, Nataliia Obushenko, Oleg Bolgar. Legal regulation of social security principles in the countries of the European Union and Ukraine. Vol. 5 No. 1 (2026): Nusantara: Journal of Law Studies. C. 1-24. https://juna.nusantarajournal.com/index.php/juna/article/view/227.

Наталя ПАСІЧНИК
заступник начальника відділу
організації наукової діяльності –
завідувач відділення організації
наукової роботи,
доктор історичних наук, професор

Ренат РІЖНЯК
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор історичних наук, професор

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЇХ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується стрімкою цифровізацією всіх сфер суспільного життя, що суттєво впливає на механізми реалізації та захисту прав людини. Поширення цифрових технологій, використання штучного інтелекту, великих масивів даних, соціальних мереж та електронних сервісів формують новий простір суспільних відносин, у межах якого виникають нові види прав і свобод людини, а також нові ризики їх порушення. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах гібридних загроз, коли цифрове середовище стає об'єктом інформаційних атак, кібервтручань, маніпуляцій суспільною свідомістю та інструментом впливу на політичні й соціальні процеси. Водночас цифровізація не лише породжує нові виклики, а й відкриває додаткові можливості для забезпечення та захисту прав людини. Цифрові технології сприяють розвитку електронного урядування, розширенню доступу до правосуддя, підвищенню прозорості діяльності державних органів і вдосконаленню механізмів міжнародного контролю за дотриманням прав людини. У таких умовах особливого значення набуває імплементація міжнародних стандартів захисту цифрових прав, вироблених Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та Європейським Союзом.

Цифрові права людини охоплюють комплекс прав, що реалізуються у цифровому середовищі та пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет, електронних сервісів і цифрових платформ. Їх розвиток є наслідком трансформації суспільних відносин під впливом технологічного прогресу та необхідності адаптації міжнародних стандартів прав людини до нових викликів цифрової епохи [1].

Одним із ключових цифрових прав є *право на приватність і захист персональних даних*. У цифровому середовищі значні обсяги персональної інформації збираються, зберігаються та обробляються державними органами, приватними компаніями й цифровими платформами. Це створює ризики незаконного втручання у приватне життя особи, неправомірного використання персональних даних та цифрового стеження, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та гібридних загроз. Право на захист персональних даних гарантується Конвенцією Ради Європи № 108+ [2], Законом України «Про захист персональних даних» [3] та практикою Європейського суду з прав людини. Важливим елементом цифрових прав є *свобода вираження поглядів* у цифровому середовищі. Але цифрове середовище створює ризики поширення дезінформації, мови ворожнечі та маніпулятивного контенту, що особливо небезпечно в умовах гібридної війни. Тому важливим завданням держави є забезпечення балансу між свободою слова та захистом інформаційної безпеки [4]. До цифрових прав також належить *право на доступ до інформації та цифрових сервісів*. Розвиток електронного урядування, цифрових адміністративних послуг та онлайн-комунікацій забезпечує реалізацію права людини на доступ до публічної інформації та участь у суспільному житті. Але нерівний доступ до цифрових технологій, низький рівень цифрової грамотності та технічні обмеження можуть призводити до цифрової дискримінації окремих груп населення. Окремого значення набуває *право на кібербезпеку*, яка в сучасних умовах є не лише складовою національної безпеки, а й важливим елементом забезпечення прав людини. Захист цифрової інфраструктури, інформаційних систем і персональних даних є необхідною умовою реалізації інших цифрових прав і свобод.

Основу міжнародно-правового регулювання механізмів захисту прав людини щодо цифрового середовища становлять акти Ради Європи, Європейського Союзу та практика міжнародних судових інституцій, які визначають базові принципи захисту приватності, свободи вираження поглядів, персональних даних і кібербезпеки. Одним із фундаментальних міжнародних актів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, положення якої поширюються і на цифровий простір. Особливого значення у сфері цифрових прав набувають стаття 8 Конвенції, що гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, та стаття 10, яка закріплює свободу вираження поглядів [5]. У сучасних умовах ці положення тлумачаться з урахуванням розвитку цифрових технологій, що дозволяє застосовувати міжнародні стандарти до питань захисту персональних даних, електронного листування, онлайн-комунікації та діяльності цифрових платформ. Важливим міжнародним документом є Конвенція Ради Європи № 108+ про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Вона визначає основні принципи обробки персональних даних, гарантії захисту приватності та обов’язки держав щодо забезпечення безпеки

інформації [2]. Конвенція є першим міжнародно-правовим актом у сфері захисту персональних даних і залишається базовим стандартом для формування національного законодавства держав-членів Ради Європи. Особливу роль у розвитку міжнародних стандартів захисту цифрових прав відіграє практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував, що втручання держави у цифрову приватність має відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Суд розглядав питання захисту персональних даних, електронного спостереження, контролю комунікацій та свободи слова в Інтернеті. Зокрема, у справах «Big Brother Watch v. United Kingdom» [6] та «Roman Zakharov v. Russia» [7] ЄСПЛ акцентував увагу на необхідності забезпечення ефективного контролю за діяльністю державних органів у сфері цифрового моніторингу. Сучасні нормативні підходи Європейського Союзу також суттєво впливають на формування міжнародних стандартів захисту цифрових прав. Важливе значення мають Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR), Закон ЄС про цифрові послуги (DSA), Закон про цифрові ринки (DMA), а також акти щодо регулювання штучного інтелекту. Ці документи спрямовані на забезпечення безпеки цифрового середовища, прозорості діяльності цифрових платформ, захисту персональних даних і мінімізації ризиків, пов'язаних із використанням штучного інтелекту.

Імплементація міжнародних стандартів захисту цифрових прав людини в Україні є важливим напрямом розвитку національної правової системи в умовах європейської інтеграції та цифрової трансформації суспільства. Водночас цей процес супроводжується низкою правових, організаційних і практичних проблем, пов'язаних із необхідністю адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи. Однією з основних проблем є *недостатній рівень гармонізації національного законодавства із сучасними європейськими підходами у сфері цифрових прав*. Попри наявність Закону України «Про захист персональних даних» та інших нормативних актів, українське законодавство ще не повною мірою відповідає вимогам Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR), зокрема щодо механізмів контролю за обробкою персональних даних, відповідальності цифрових платформ та забезпечення прав суб'єктів даних. Особливої складності проблема захисту персональних даних набуває *в умовах воєнного стану*. Потреби національної безпеки та оборони зумовлюють активне використання цифрових технологій, електронних реєстрів, систем відеоспостереження та інформаційного моніторингу. Водночас існує ризик надмірного втручання у приватне життя особи та недостатнього контролю за обробкою персональної інформації. За таких умов важливим є забезпечення балансу між інтересами державної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Актуальною залишається і *проблема правового регулювання діяльності цифрових платформ та соціальних мереж*. В українському законодавстві ще недостатньо врегульовані питання відповідальності платформ за поширення

дезінформації, незаконного контенту, порушення цифрових прав користувачів та використання алгоритмів штучного інтелекту. Важливу роль у процесі імплементації міжнародних стандартів відіграють *судова практика та діяльність державних органів*. Українські суди дедалі частіше звертаються до практики Європейського суду з прав людини при вирішенні спорів, пов'язаних із цифровими правами. Водночас недостатній рівень спеціалізації, швидкий розвиток цифрових технологій та відсутність усталеної правозастосовної практики ускладнюють ефективне забезпечення цифрових прав людини в Україні.

Одним із ключових напрямів вдосконалення механізмів захисту цифрових прав людини є *розвиток цифрової грамотності та медіагігієни населення*. В умовах інформаційних маніпуляцій, поширення дезінформації та кіберзагроз особливого значення набуває формування у громадян навичок критичного сприйняття інформації, безпечної поведінки в цифровому середовищі та захисту персональних даних. Не менш важливим напрямом є *удосконалення законодавства у сфері цифрових прав*. Україна потребує подальшої гармонізації національного законодавства із сучасними стандартами Європейського Союзу та Ради Європи, зокрема щодо захисту персональних даних, регулювання діяльності цифрових платформ, використання штучного інтелекту та забезпечення прозорості алгоритмів. Важливим є також створення ефективних механізмів юридичної відповідальності за порушення цифрових прав та вдосконалення процедур судового захисту особи у цифровому середовищі.

Перспективним напрямом є *посилення міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки та захисту цифрових прав людини*. Глобальний характер кіберзагроз і цифрових платформ потребує координації дій держав, міжнародних організацій та правоохоронних органів. Співпраця у межах Ради Європи, Європейського Союзу, НАТО та інших міжнародних структур сприятиме підвищенню ефективності протидії кіберзлочинності, захисту критичної інформаційної інфраструктури та впровадженню єдиних стандартів цифрової безпеки. Важливу роль у вдосконаленні механізмів захисту цифрових прав відіграє *використання міжнародного досвіду*. Аналіз європейських практик у сфері регулювання цифрового середовища, захисту персональних даних і забезпечення цифрової безпеки дозволяє адаптувати найбільш ефективні правові моделі до українських реалій. Особливого значення набуває впровадження стандартів ЄС щодо цифрових послуг, електронного врядування та використання штучного інтелекту.

---

1. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: колективна монографія. Д.В. Лученко, О.В. Капліна, В.Я. Настюк та ін.; за ред. Д.В. Лученка. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. 272 с.
2. Convention 108+. Convention for the protection of individuals with regard to the processing of personal data. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/DV/2018/09-10/Convention_108_EN.pdf.

3. Закон України «Про захист персональних даних». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
4. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35. https://doi.org/10.31359/1993-0909-2021-28-1-17
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Case of Big Brother Watch and Others V. The United Kingdom (Applications nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-210077%22]}
7. Case of Roman Zakharov V. Russia (Application no. 47143/06). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-159324%22]}

Вікторія САВІЩЕНКО
професор кафедри
психології та педагогіки,
доктор юридичних наук, кандидат
педагогічних наук, професор

Олександра СМЕТАНКІНА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У професійній діяльності майбутніх психологів соціальний інтелект виступає ключовою компетенцією, що забезпечує ефективну взаємодію з різними групами населення, здатність до емпатії, розуміння емоцій та мотивів інших людей, а також адекватну адаптацію до соціальних ситуацій. Водночас у наукових дослідженнях відзначається, що соціальний інтелект може проявлятися по-різному залежно від гендерних особливостей індивідів, що впливає на стиль міжособистісної взаємодії, комунікативні стратегії та професійну ефективність. Вивчення цих особливостей дозволяє глибше зрозуміти механізми розвитку соціального інтелекту у студентів-психологів та визначити шляхи його оптимізації з урахуванням гендерного аспекту.

Концептуальні підходи до розуміння сутності та розвитку особистості в процесі соціалізації та професійної підготовки, що розкривають психологічні механізми формування соціального інтелекту та ціннісно-нормативної сфери студентів-психологів, визначені у працях вітчизняних учених (Андрущенко І. Боришевський М., Костюк Г., Максименко С., Роменець В. та інші);

положення діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, які акцентують увагу на взаємозв'язку свідомості, діяльності, соціального середовища та гендерних особливостей у процесі розвитку соціального інтелекту, висвітлені у наукових розвідках Леонтьєва О., Максименко С., Романчук І. та інших; теоретичні засади цілісного підходу до вивчення особистості, що передбачають комплексний аналіз когнітивних, емоційно-ціннісних та поведінкових компонентів соціального інтелекту, досліджували Гарькавець С., Завацька Н., Карпенко З., Швалб Ю., Щедровицький Г.; наукові підходи до дослідження свідомості та самосвідомості особистості, зокрема в контексті розвитку соціальних навичок, емпатії та міжособистісної взаємодії, сформулювали Балл Г., Максименко С., Чепелева Н., Скребець В., Москаленко В. та інші.

Розвиток соціального інтелекту у майбутніх психологів є ключовим завданням сучасної психолого-педагогічної освіти. Буркало Н. І. соціальний інтелект визначає як комплекс психічних, когнітивних та емоційних процесів, що забезпечують здатність індивіда до ефективної взаємодії з іншими людьми, розуміння їхніх емоцій, мотивів і потреб, а також регулювання власної поведінки у соціальному контексті [1, с. 36].

Психолого-педагогічні засоби розвитку соціального інтелекту охоплюють комплекс методів і технологій, спрямованих на формування комунікативних, емоційних та поведінкових компетентностей студентів. До таких засобів належать інтерактивні тренінги, рольові ігри, кейс-методи, групові дискусії та моделювання соціальних ситуацій. Ці підходи дозволяють студентам практично відпрацьовувати навички соціальної взаємодії, розпізнавання емоцій, адаптації до соціальних норм та конструктивного вирішення конфліктів.

Тренінгові методики є одними з найефективніших психолого-педагогічних засобів розвитку соціального інтелекту. Вони передбачають спеціально організовані навчальні заняття, де студенти виконують завдання, спрямовані на вдосконалення міжособистісної комунікації, розвитку емпатії та емоційної регуляції [3, с. 216]. Використання тренінгів дозволяє створити безпечне середовище для експериментування з різними соціальними ролями, сприяє розвитку критичного мислення та саморефлексії.

Рольові ігри та кейс-методи формують практичні навички соціальної взаємодії через моделювання реальних життєвих ситуацій. Такі форми навчання дозволяють студентам аналізувати поведінку учасників, прогнозувати наслідки дій, вибудовувати оптимальні стратегії комунікації та навчатися ефективно вирішувати конфлікти. Дослідження демонструють, що інтеграція рольових ігор у навчальний процес сприяє підвищенню рівня соціальної компетентності та розвитку емоційної чутливості майбутніх психологів [4, с. 113].

Особливу увагу приділено використанню сучасних інформаційних технологій для розвитку соціального інтелекту. Цифрові платформи,

інтерактивні симуляції та віртуальні середовища дозволяють моделювати соціальні взаємодії у безпечному та контрольованому середовищі, надаючи студентам можливість відпрацьовувати соціальні навички та саморегуляцію. Емпіричні дані підтверджують, що застосування цифрових технологій підвищує ефективність навчального процесу та стимулює розвиток когнітивних і емоційних компонентів соціального інтелекту [5, с. 51].

Яновська Т. А. психолого-педагогічні засоби розвитку соціального інтелекту визначає як систематичне впровадження методик самоаналізу та саморефлексії. Використання щоденників емоцій, самооцінки та групових обговорень дозволяє студентам усвідомлювати власні емоційні стани, оцінювати ефективність соціальних дій та корегувати поведінку у міжособистісних взаємодіях [5, с. 54]. Такі підходи сприяють розвитку саморегуляції, критичного мислення та емоційної компетентності.

Особливої уваги заслуговує інтеграція соціального інтелекту з емоційним інтелектом у навчальному процесі. Комплексний розвиток когнітивних, емоційних та соціальних навичок дозволяє студентам-психологам ефективно здійснювати професійну діяльність, будувати конструктивні взаємини з клієнтами та колегами, а також адаптуватися до складних соціальних умов [1, с. 34].

Групові дискусії та семінари сприяють формуванню навичок міжособистісного спілкування, критичного аналізу соціальних явищ та розвитку соціальної чутливості. Під час обговорень студенти навчаються висловлювати власну думку, аналізувати позиції інших, аргументовано відстоювати свої погляди та враховувати емоційний стан співрозмовників.

Важливою складовою розвитку соціального інтелекту є психологічні тренінги емоційної компетентності, спрямовані на формування навичок розпізнавання, оцінювання та адекватного реагування на емоційні стани присутніх. У процесі таких тренінгів використовуються спеціальні вправи на усвідомлення власних емоцій, співпереживання, відпрацювання невербальної комунікації та розвиток емпатії [4, с. 120]. Встановлено, що систематичне виконання таких вправ сприяє не лише покращенню міжособистісної взаємодії, але й підвищенню рівня психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів.

Одним із ефективних психолого-педагогічних засобів є моделювання соціальних ситуацій, що дозволяє студентам відпрацьовувати навички прийняття рішень у складних соціальних умовах. Такі моделі включають як типові комунікативні ситуації, так і конфліктні сценарії, що потребують аналізу причин виникнення конфлікту, прогнозування наслідків та вибору оптимальної стратегії поведінки [3, с. 214]. Використання цього підходу формує в студентів здатність адаптуватися до різних соціальних ролей та підвищує рівень соціальної гнучкості.

Не менш значущим є застосування методик групового коучингу та менторських сесій, які забезпечують персоналізовану підтримку розвитку

соціального інтелекту. У таких заняттях студенти отримують індивідуальний зворотний зв'язок щодо своїх соціальних навичок, емоційних реакцій та стилю комунікації, що дозволяє коригувати поведінкові стратегії та підвищувати рівень соціальної компетентності [2, с. 34].

Системний розвиток соціального інтелекту передбачає використання інтегрованих освітніх програм, які поєднують тренінги, рольові ігри, кейси та цифрові платформи. Дослідження показують, що такий комплексний підхід дозволяє одночасно розвивати когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти соціального інтелекту, забезпечуючи більш стійкий та глибокий результат.

Особливу увагу слід приділяти технологіям саморегуляції, які розвивають здатність контролювати власні емоційні стани у міжособистісних взаємодіях. Практичні вправи на дихальні техніки, усвідомлену концентрацію, рефлексію та відпрацювання альтернативних моделей поведінки сприяють підвищенню емоційної стійкості та адаптивності студентів [4, с. 113].

Таким чином, психолого-педагогічні засоби розвитку соціального інтелекту є комплексними та багаторівневими. Вони поєднують інтерактивні методики, рольові ігри, кейс-методи, інформаційні технології та системи саморефлексії. Ефективне використання цих засобів забезпечує формування соціальної компетентності, емоційної чутливості та професійної готовності майбутніх психологів до роботи у міжособистісному та груповому контексті.

---

1. Буркало Н. І. Психологічна характеристика соціального інтелекту. *Психологічний журнал.* 2019. 7. Вип. 5. С. 34–49.

2. Бендюк Є. В. Тренінг як засіб формування соціальної адаптації студентів. Науковий вісник Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Педагогіка. Психологія. 2020. Вип. 38. 34-39 с.

3. Марущак І. О. Соціально-психологічний тренінг як засіб особистісного розвитку студентів. Правничий вісник Університету «КРОК», Вип. 23. 2016. С. 214–219.

4. Туруніна К., Хілько О. Психологічні особливості емоційного інтелекту майбутніх психологів. *Вісник УМО. Серія: Соціальні та поведінкові науки.* 2024. Вип. 28(57). 113-120 с.

5. Яновська Т. А. Соціальний інтелект у структурі професійно важливих якостей психолога. *Psychological Journal.* 2023. № 2. 51-56 с.

Дмитро СЕЛІХОВ
професор кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СМАРТ-ГРОМАД: ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Смарт-громади є сучасною формою організації місцевого самоврядування, яка поєднує традиційні функції управління із використанням інноваційних цифрових технологій. Їх основна мета полягає у підвищенні якості життя громадян, оптимізації ресурсів та забезпеченні прозорості й ефективності управлінських процесів. Смарт-громади орієнтовані на створення інтегрованого середовища, яке відповідає сучасним викликам і забезпечує сталий розвиток територій. Основними принципами їх функціонування є інноваційність, прозорість, інклюзивність та орієнтація на довгострокові соціально-економічні та екологічні цілі. У контексті України розвиток смарт-громад базується на положеннях Конституції України, яка закріплює основні принципи місцевого самоврядування, а також на Законах «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про електронні довірчі послуги» та «Про публічні електронні реєстри». Ці нормативно-правові акти визначають правовий статус органів місцевого самоврядування, регламентують використання електронних технологій та забезпечують доступ до публічної інформації [1].

Додатковим стимулом для розвитку смарт-громад в Україні є Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства, яка містить положення щодо створення цифрової інфраструктури для громад. Інформаційно-комунікаційні технології є основою смарт-громад, оскільки вони дозволяють автоматизувати адміністративні процеси, забезпечити прозорість бюджетного управління, підвищити ефективність використання ресурсів і залучити громадян до управління через інтерактивні платформи [2, с. 525-528]. Наприклад, впровадження електронних петицій, систем онлайн-голосування та платформ для громадських опитувань сприяє посиленню громадської участі у прийнятті рішень.

Водночас реалізація потенціалу смарт-громад вимагає подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, що включає розробку спеціалізованих законів та впровадження єдиних стандартів цифровізації для органів місцевого самоврядування. Це також передбачає розвиток інфраструктури, що забезпечить доступність цифрових послуг навіть у

віддалених регіонах. Загалом смарт-громади в Україні стають важливим інструментом трансформації місцевого самоврядування, сприяючи його ефективності, прозорості та сталому розвитку.

Цифровізація місцевого самоврядування є ключовим елементом розвитку смарт-громад, однак її реалізація супроводжується численними викликами, які потребують системного вирішення. Одним із основних викликів є нерівний доступ громад до цифрових технологій через різний рівень розвитку інфраструктури. У багатьох сільських і віддалених громадах відсутність широкосмугового інтернету та сучасного обладнання унеможливлює ефективне впровадження цифрових рішень. Ця проблема посилюється цифровою нерівністю серед населення, особливо серед літніх людей, які часто не мають необхідних навичок для використання сучасних технологій.

Важливим аспектом є захист персональних даних та забезпечення кібербезпеки [3, с. 137-142]. Використання цифрових платформ для управління громадськими послугами, бюджетами та іншими процесами створює ризики несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації. В Україні питання кібербезпеки залишається недостатньо врегульованим, що ставить під загрозу надійність цифрової інфраструктури смарт-громад. Неврегульованість законодавства у сфері електронного врядування та відсутність єдиних стандартів для використання цифрових технологій на місцевому рівні також є перешкодою для ефективної цифровізації.

Недостатня прозорість у використанні бюджетних коштів залишається значною проблемою. Хоча цифрові платформи можуть сприяти підвищенню підзвітності, у багатьох громадах їхнє впровадження супроводжується недостатньою довірою громадян до органів місцевого самоврядування. Окрім того, брак кваліфікованих кадрів, здатних працювати з сучасними цифровими інструментами, значно ускладнює процеси цифровізації.

Перспективи вдосконалення правового регулювання смарт-громад передбачають створення комплексної нормативно-правової бази, яка відповідатиме сучасним викликам та забезпечуватиме ефективне використання цифрових технологій. Насамперед необхідно розробити спеціальний закон, який регулюватиме діяльність смарт-громад, включаючи питання використання цифрових платформ, електронного документообігу, електронного голосування та інших аспектів. Важливим напрямом є оновлення Закону України «Про місцеве самоврядування», щоб адаптувати його до реалій цифрової епохи.

Розвиток інфраструктури є обов’язковою умовою для подолання цифрової нерівності [4, с. 25-32]. Держава має забезпечити доступ до широкосмугового інтернету навіть у найвіддаленіших громадах, що створить базу для використання цифрових інструментів. Важливо також впровадити програми підвищення цифрової грамотності серед населення та працівників органів місцевого самоврядування. Це дозволить громадянам ефективно

використовувати електронні сервіси, а органам влади – працювати з сучасними інструментами управління.

Для забезпечення прозорості та підзвітності необхідно створити єдину інтегровану цифрову платформу, яка об'єднає всі процеси місцевого управління. Така платформа дозволить громадам адмініструвати бюджети, надавати послуги та залучати громадян до прийняття рішень у режимі реального часу. У цьому контексті важливу роль відіграє міжнародний досвід, зокрема практики Естонії та Норвегії, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Крім того, посилення кібербезпеки є невід'ємною частиною перспектив вдосконалення. Необхідно створити спеціалізовані органи або підрозділи, які відповідатимуть за моніторинг кіберзагроз та захист цифрових систем смарт-громад. Важливим є впровадження сертифікації програмного забезпечення та дотримання міжнародних стандартів безпеки.

Отже, подолання викликів цифровізації місцевого самоврядування та вдосконалення правового регулювання смарт-громад потребує комплексного підходу. Це включає модернізацію законодавства, розвиток інфраструктури, підвищення цифрової грамотності та забезпечення кібербезпеки. Реалізація цих заходів сприятиме не лише ефективному функціонуванню смарт-громад, але й зміцненню місцевого самоврядування та сталому розвитку територій. Розвиток смарт-громад є важливим кроком у трансформації місцевого самоврядування, спрямованим на підвищення його ефективності, прозорості та інклюзивності. Незважаючи на існуючі виклики, такі як цифрова нерівність, недостатня кібербезпека, брак кваліфікованих кадрів та прогалини в законодавстві, перспективи вдосконалення є реалістичними за умови комплексного підходу. Модернізація нормативно-правової бази, розвиток цифрової інфраструктури, впровадження інтегрованих платформ і підвищення цифрової грамотності сприятимуть створенню умов для ефективного функціонування смарт-громад. Це у свою чергу забезпечить покращення якості життя громадян, сталий розвиток територій і зміцнення демократичних засад місцевого самоврядування в Україні.

---

1. Правові засади забезпечення кібербезпеки "Smart City" (розумного міста) в контексті реформування безпекового сегменту держави. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 9 листопада 2023 року. Київ: КНУТД, 2023.

2. Роговенко О., Лиховид А. Цифровізація місцевого самоврядування: основні переваги та виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 525–528.

3. Тимошенко Є., Долян І. Правове регулювання використання систем штучного інтелекту в смарт-сіті. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 11. С. 137–142.

4. Тимошевська І. П. Управління смартизацією міст: стратегії сталого розвитку та їх впровадження. *Право та інновації.* 2018. № 1(21). С. 25–32.

Світлана ХАМІНІЧ
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

Світлана ПОЛЯКОВА
учений секретар Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України,
кандидат філологічних наук, доцент

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВИКЛИКИ

В умовах глобальних трансформацій світової економіки, посилення геополітичної нестабільності та наростаючих внутрішніх соціально-економічних дисбалансів особливої актуальності набуває проблема забезпечення економічної безпеки держави. Одним із ключових факторів, здатних гарантувати стійкість економічної системи, є формування та розвиток правової держави. Взаємозв'язок між правовою державою та економічною безпекою носить комплексний та взаємозалежний характер, виявляючись як на інституційному, так і на прикладному рівнях.

Правова держава передбачає верховенство закону, поділ влади, гарантованість права і свободи людини і громадянина, і навіть наявність ефективних механізмів контролю над діяльністю державних органів. Ці принципи створюють основу функціонування стабільної економічної системи. У свою чергу економічна безпека розглядається як стан захищеності національної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до сталого розвитку та ефективного задоволення суспільних потреб [1].

По-перше, правова держава забезпечує передбачуваність економічного середовища. Чіткі, прозорі та стабільні норми права сприяють зниженню невизначеності для суб'єктів господарської діяльності. Це особливо важливо для довгострокового планування, інвестиційної активності та розвитку підприємництва. Відсутність правової визначеності, навпаки, посилює ризики, знижує ділову активність та провокує відтік капіталу.

По-друге, ключовим елементом взаємозв'язку є захист прав власності. Економічна безпека неможлива без надійних гарантій володіння, користування та розпорядження активами. У разі слабкого правового регулювання зростає можливість незаконного відчуження майна, рейдерства

та інших форм економічних правопорушень. Ефективна судова система та незалежні правоохоронні органи відіграють вирішальну роль у запобіганні подібним загрозам, зміцнюючи довіру до державних інституцій.

Ще одним важливим аспектом є протидія корупції. У правовій державі діють механізми відповідальності та контролю, які мінімізують зловживання владою. Корупція підриває економічну безпеку, оскільки призводить до неефективного розподілу ресурсів, знижує конкурентоспроможність економіки та погіршує інвестиційний клімат. Відповідно зміцнення правових інститутів сприяє зниженню рівня корупції та підвищенню прозорості економічних процесів.

Особливого значення має також забезпечення чесної конкуренції. Правова держава формує умови, за яких усі учасники ринку діють у рівних правових рамках. Це запобігає домінуванню окремих суб'єктів, сприяє розвитку малого та середнього бізнесу та стимулює інноваційну активність. В умовах справедливої конкуренції економіка стає більш гнучкою та стійкою до зовнішніх шоків.

Водночас сучасна реальність ставить перед правовою державою низку серйозних викликів. Одним із них є глобалізація економічних процесів, яка ускладнює контроль за транснаціональними потоками капіталу, податковими ухиленнями та фінансовими злочинами. Національні правові системи часто не встигають адаптуватися до нових форм економічної діяльності, включаючи цифрову економіку та криптовалюти [2].

Іншим викликом є необхідність балансування між свободою економічної діяльності та державним регулюванням. З одного боку, надмірне втручання держави може придушувати підприємницьку ініціативу та знижувати ефективність економіки. З іншого – недостатній контроль здатний призвести до системних криз, фінансових спекуляцій та зростання тіньового сектора. У цих умовах особливого значення набуває якість правового регулювання та здатність держави оперативно реагувати на зміни економічного середовища.

Не менш важливою проблемою є інституційна слабкість, що характерна для низки держав із перехідною економікою. Недостатня незалежність судів, низький рівень правової культури, недосконаліть законодавства та слабка правозастосовна практика суттєво обмежують можливості забезпечення економічної безпеки. Це створює сприятливе середовище для розвитку тіньової економіки, витоку капіталу та зниження рівня довіри з боку міжнародних партнерів.

Таким чином, правова держава є не лише основою демократичного устрою, а й ключовою умовою забезпечення економічної безпеки. Їхній взаємозв'язок проявляється у формуванні стійких інститутів, захисті прав власності, зниженні корупційних ризиків та створенні сприятливого ділового середовища. Сучасні виклики потребують постійного вдосконалення правової системи, адаптації до нових економічних реалій та зміцнення інституційної

спроможності держави. Без ефективного функціонування принципів правової держави неможливо забезпечити довгострокову економічну безпеку. Тільки за умови верховенства права, прозорості та відповідальності влади можна створити стійку, конкурентоспроможну та захищену економіку, здатну протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

1. Хамініч С.Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. Вісник ДНДІСЕ Міністерства юстиції України. Економічні науки. Випуск 1 (09), 2024. С.46-55. DOI: https://doi.org/10.32782/2708-1834/2024-09.6

2. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

Михайло ХАРЛАМОВ
професор кафедри соціальних
і гуманітарних дисциплін,
доктор історичних наук, професор

Марина ЧИРКІНА-ХАРЛАМОВА
заступник начальника кафедри
спеціальної хімії та хімічної технології,
кандидат технічних наук, доцент

*(Національний університет
цивільного захисту України)*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ФОРМУВАННІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД РАДІАЦІЙНИХ ТА ХІМІЧНИХ НЕБЕЗПЕК В УКРАЇНІ (1991-2021 рр.)

Дотримання принципу верховенства права при формуванні законодавства про захист населення від радіаційних та хімічних небезпек в Україні у період 1991–2021 років є складною та багатовимірною проблемою, що перебуває на перетині правової теорії, державного управління, безпекознавства та історії трансформації пострадянських інституцій. Вказаний період характеризується як етап становлення національної правової системи, її поступової європеїзації, а також адаптації до нових викликів, пов’язаних із техногенними ризиками, наслідками Чорнобильської катастрофи та розвитком хімічно небезпечних виробництв.

Принцип верховенства права, який у сучасному праворозумінні охоплює такі ключові елементи, як юридична визначеність, заборона свавілля, рівність

перед законом, доступ до правосуддя та пріоритет прав і свобод людини, став фундаментальним орієнтиром для формування українського законодавства після проголошення незалежності [1, с. 3]. Водночас його імплементація у сфері захисту населення від радіаційних та хімічних загроз відбувалася нерівномірно та супроводжувалася значними труднощами, зумовленими як інституційною спадщиною СРСР, так і обмеженими ресурсами держави.

На початковому етапі (1991–1996 рр.) законодавче регулювання у сфері радіаційної безпеки формувалося під безпосереднім впливом наслідків Чорнобильської катастрофи. Прийняття базових нормативно-правових актів, спрямованих на соціальний захист постраждалого населення, відображало прагнення держави забезпечити реалізацію соціальних прав громадян. Однак у цей період спостерігалася фрагментарність правового регулювання, відсутність системності та належної кодифікації, що суперечило вимогам юридичної визначеності як складової верховенства права [2, с. 8]. Значна частина норм носила декларативний характер і не супроводжувалася ефективними механізмами реалізації.

Прийняття Конституції України у 1996 році стало ключовим етапом інституціоналізації принципу верховенства права, закріпивши його як одну з основ конституційного ладу. У подальшому це сприяло перегляду підходів до формування законодавства у сфері техногенної безпеки. У цей період було закладено основи системного регулювання радіаційного та хімічного захисту, зокрема через визначення повноважень органів державної влади, встановлення стандартів безпеки та процедур контролю. Важливим аспектом дотримання принципу верховенства права стало забезпечення прозорості та підзвітності органів влади у сфері управління ризиками. Законодавство поступово почало враховувати міжнародні стандарти, зокрема рекомендації Міжнародного агентства з атомної енергії та інших міжнародних організацій [2, с. 4]. Це сприяло гармонізації українського права з європейськими нормами, що є необхідною умовою реалізації принципу правової визначеності та передбачуваності правового регулювання.

У 2000–2010-х роках відбувалося подальше вдосконалення законодавчої бази, що супроводжувалося розширенням понятійного апарату, деталізацією процедур оцінки ризиків, а також запровадженням механізмів державного нагляду та контролю. Особливого значення набуло впровадження принципу пріоритетності життя і здоров'я людини, що відповідає гуманістичній складовій верховенства права. У цей період також активізувалася діяльність щодо інформування населення про потенційні загрози, що сприяло реалізації права громадян на доступ до інформації. Разом із тим, попри позитивні зрушення, зберігалися суттєві проблеми, які свідчили про неповну реалізацію принципу верховенства права. Серед них варто відзначити наявність колізій у законодавстві, недостатню узгодженість між різними нормативно-правовими актами, а також обмежену ефективність механізмів правозастосування. Практика свідчила про випадки формального виконання норм без досягнення

їх реальної мети, що підривало довіру до правової системи.

Окремої уваги заслуговує проблема доступу до правосуддя у справах, пов'язаних із порушенням прав громадян у сфері радіаційної та хімічної безпеки. Хоча законодавство передбачало можливість судового захисту, на практиці реалізація цього права ускладнювалася через тривалість судових процедур, складність доказування та недостатню спеціалізацію суддів у відповідних питаннях. Це обмежувало ефективність правового захисту та суперечило принципу верховенства права [3, с. 2]. У період після 2014 року, в умовах євроінтеграційних процесів, спостерігається активізація реформ у сфері безпеки, включаючи адаптацію законодавства до стандартів Європейського Союзу. Це передбачало підвищення вимог до прозорості, підзвітності та ефективності державного управління, а також посилення ролі громадянського суспільства у контролі за діяльністю органів влади. У цьому контексті принцип верховенства права набуває не лише декларативного, але й практичного значення, стаючи критерієм оцінки якості законодавства.

Таким чином, аналіз формування законодавства України у сфері захисту населення від радіаційних та хімічних небезпек у 1991–2021 роках свідчить про поступовий, але нерівномірний процес імплементації принципу верховенства права. Незважаючи на значні досягнення у створенні нормативної бази та її гармонізації з міжнародними стандартами, залишаються проблеми, пов'язані з ефективністю правозастосування, узгодженістю законодавства та забезпеченням реального захисту прав громадян. Подальший розвиток цієї сфери потребує системного підходу, спрямованого на поглиблення інституційних реформ, удосконалення механізмів контролю та забезпечення реальної дії принципу верховенства права як основи демократичної правової держави.

---

1. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 № 39/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр. Дата звернення: 06.05.2025 р.

2. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії : Закон України від 11.01.2000 № 1370-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14. Дата звернення: 06.05.2025 р.

3. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання : Закон України від 14.01.1998 № 15/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-вр. Дата звернення: 06.05.2025 р.

Олексій ШЕВЯКОВ
професор кафедри
психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

Евеліна ГОРЛО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

Етимологічно термін «прокрастинація» походить від англійського procrastination – зволікання, відкладання, яке своєю чергою бере початок від латинського prōcrāstinātiō: prō – «наперед», «замість» та crāstinus – «завтрашній». У психології цим поняттям позначають схильність людини відкладати виконання складних, неприємних або важливих завдань, рішень чи справ на пізніший час – «на потім», «на завтра» або «на майбутнє», надаючи перевагу діяльності, що приносить більше задоволення або швидший результат.

Психологи трактують прокрастинацію як форму поведінки, що проявляється у систематичному відкладанні виконання завдань; може призводити до зниження якості результату діяльності; пов'язана з виконанням завдання, яке прокрастинатор усвідомлює як важливе; а також розглядається як можливий наслідок емоційного дискомфорту або психологічного напруження [1, с. 8].

Прокрастинація є свідоме відкладання людиною запланованих дій, навіть попри усвідомлення можливих негативних наслідків такої затримки. При цьому зволікання може стосуватися не лише початку виконання певного завдання, але й його завершення, коли частина роботи вже виконана [1, с.12].

Дослідники пропонують більш розгорнуте тлумачення цього явища, визначаючи прокрастинацію як систематичне відкладання виконання завдання, яке сама людина вважає важливим. Подібна поведінка здатна призводити як до погіршення кінцевого результату діяльності, так і до негативних змін в емоційному стані особистості загалом [2, с. 24].

Також у психологічних дослідженнях підкреслюється, що прокрастинація має характер добровільного й ірраціонального зволікання із виконанням запланованих справ. Людина усвідомлює їхню значущість, проте віддає перевагу іншим, менш важливим чи більш приємним заняттям [2, с.96].

Деякі автори визначають прокрастинацію як добровільне відкладання очікуваної, необхідної або особистісно значущої діяльності, навіть за умови усвідомлення того, що можливі негативні наслідки такого відтермінування переважають потенційні позитивні ефекти [2, с. 99].

Отже**,** прокрастинація є складним психологічним феноменом, що проявляється у свідомому або несвідомому відкладанні виконання важливих завдань і прийняття рішень, навіть попри усвідомлення можливих негативних наслідків. Самооцінка своєю чергою виступає ключовим елементом особистісної психології, що визначає поведінкові стратегії, емоційний стан та здатність людини до соціальної адаптації. Проблема взаємозв'язку самооцінки та прокрастинації є однією з актуальних у сучасній психологічній науці, оскільки ці два феномени значною мірою впливають на ефективність діяльності людини, її емоційний стан та рівень мотивації.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати взаємозв'язок між рівнем самооцінки та схильністю до прокрастинації у дорослих осіб.

Дослідження проведені на вибірці з 60 осіб (30 жінок та 30 чоловіків) віком 18–35 років. Використано комплекс психодіагностичних методик: шкалу загальної прокрастинації К. Лейя (GPS); методику дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн; опитувальник проявів прокрастинації особистості (ОППО). Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою t-критерію Стьюдента та коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Аналіз результатів за методикою Дембо-Рубінштейна показав, що найбільша частка респондентів має реалістичну самооцінку (40 %), тоді як завищена та знижена самооцінка представлені однаково (по 30 %). За результатами методик GPS та ОППО встановлено, що високий рівень прокрастинації переважає у жінок (60 % за GPS, 63,4 % за ОППО), тоді як у чоловіків рівні розподілені більш рівномірно. Кореляційний аналіз виявив помірний обернений зв'язок між рівнем самооцінки та проявами прокрастинації ($r_s \approx -0{,}44$, $p < 0{,}05$). Особи із зниженою самооцінкою переважно демонструють високий рівень відкладання завдань, респонденти з реалістичною самооцінкою характеризуються низькою прокрастинацією, а учасники із завищеною самооцінкою також проявляють високий рівень прокрастинації. Статистично значущі гендерні відмінності підтверджено за обома методиками ($t = -2{,}12$ та $t = -2{,}31$, $p < 0{,}05$). На основі отриманих результатів розроблено психологічні портрети «прокрастинатора» для трьох типів самооцінки (зниженої, реалістичної, завищеної) та практичні рекомендації щодо зниження проявів прокрастинації.

Таким чином, адекватна самооцінка є фактором захисту від прокрастинації, забезпечуючи ефективне планування, відповідальність та психологічну стійкість. Особи з неадекватною самооцінкою (зниженою або завищеною) демонструють значно вищий рівень прокрастинації порівняно з особами, які мають реалістичну самооцінку.

1. Бабатіна С. І., Світенко С. В. Вивчення особистісних чинників схильності до прокрастинації осіб юнацького віку. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2019.Вип.1.С.7–14.

2. Бурка Д. Д., Юен Л. М. Прокрастинація. Чому ви вдаєтесь до неї і що можна зробити із цим вже сьогодні; пер. з англ. К. Крапки. Львів: Видавництво Старого Лева,2023.400 с.

Юрій ХРІН
начальник управління стратегічних
розслідувань у Хмельницькій області
Департаменту стратегічних
розслідувань Національної
поліції України

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПАРТАМЕНТУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії та введеного правового режиму воєнного стану перед правоохоронною системою України постали безпрецедентні виклики. Департамент стратегічних розслідувань (ДСР) Національної поліції України, як ключовий підрозділ у протидії організованій злочинності, відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні внутрішньої безпеки держави. Однак розширення повноважень правоохоронних органів та обмеження певних конституційних прав громадян, зумовлені воєнним станом, не повинні призводити до нівелювання фундаментального принципу правової держави – верховенства права [1].

Верховенство права вимагає, щоб діяльність державних органів, у тому числі ДСР НПУ, здійснювалась виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В умовах воєнного стану цей принцип набуває особливого звучання, він виступає запобіжником проти свавілля та зловживання владою, гарантуючи, що обмеження прав людини є пропорційними, обґрунтованими та тимчасовими. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть під час надзвичайних ситуацій держава не звільняється від обов'язку дотримуватись базових прав, що не підлягають дерогації [2].

Специфіка діяльності ДСР фокусується на виявленні та знешкодженні організованих злочинних груп, кримінальних авторитетів, протидії корупції у вищих ешелонах влади, а під час війни – також на виявленні диверсійно-розвідувальних груп, економічних злочинах, пов'язаних з агресором (колабораційна діяльність, фінансування тероризму). Специфіка роботи

(негласні слідчі (розшукові) дії, затримання, обшуки) несе іманентний ризик втручання у приватне життя та обмеження свободи. Однак в умовах воєнного стану ці ризики зростають через:

- спрощення певних процесуальних процедур (наприклад, проведення обшуків без ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, передбачених ст. 615 КПК України);
- високий рівень суспільного запиту на швидкий результат та "жорстку руку" у боротьбі з внутрішнім ворогом;
- психологічне навантаження та екстремальні умови роботи оперативних працівників та слідчих.

До основних викликів у контексті дотримання верховенства права належать:

1. Пропорційність застосування заходів примусу. Важливо, щоб затримання, обшуки та інші заходи були обґрунтованими та пропорційними реальній загрозі, а не використовувались як інструмент тиску або залякування.
2. Якість доказової бази. В умовах війни існує спокуса послабити стандарти доказування. Проте обвинувачення у тяжких злочинах, якими займається ДСР, має базуватись на беззаперечних та законно здобутих доказах.
3. Захист права на захист. Навіть особи, підозрювані у тяжких злочинах або співпраці з ворогом, мають право на кваліфіковану правову допомогу з моменту затримання.
4. Прозорість та підзвітність. Незважаючи на секретність багатьох операцій ДСР, необхідний дієвий механізм демократичного та відомчого контролю за їх діяльністю, щоб унеможливити безкарність за можливі перевищення повноважень.

Для мінімізації ризиків та забезпечення верховенства права необхідні комплексні заходи, тобто шляхи забезпечення верховенства права в діяльності ДСР. Пропонуємо деякі шляхи забезпечення. По-перше, нормативні, постійний моніторинг та вдосконалення кримінального процесуального законодавства з метою усунення колізій та розмитих формулювань, які дозволяють подвійне трактування норм в умовах воєнного стану. По-друге, інституційні, тобто посилення ролі прокурорського нагляду за негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковою діяльністю ДСР. Підвищення ефективності внутрішньої безпеки НПУ у реагуванні на скарги громадян. По-третє, кадрові та освітні. Проведення регулярних тренінгів для співробітників ДСР щодо стандартів прав людини в умовах збройного конфлікту, практики ЄСПЛ та психологічної стійкості. Формування культури нульової толерантності до порушень законності.

Отже, діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ в умовах воєнного стану є критично важливою для виживання та стабільності держави. Однак ефективність боротьби з організованою злочинністю не може досягатися ціною нехтування принципом верховенства права. Лише

неухильне дотримання законності, пропорційності та повага до прав людини забезпечать довіру суспільства до правоохоронних органів та сприятимуть побудові сильної, демократичної України після перемоги.

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.05.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 15.05.2026).

Ірина ДЗЮБА
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Процес цифровізації державного управління в Україні призвів до появи якісно нового виду сервісу – електронних адміністративних послуг, які надаються з використанням інформаційно-комунікаційних технологій без фізичної присутності заявника. Особливістю таких послуг у сучасних умовах є їхня повна інтеграція у єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія», що дозволяє реалізувати концепцію «держави у смартфоні». Правова основа надання послуг у цифровому форматі базується на законах про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги, що гарантує юридичну силу електронних документів нарівні з паперовими аналогами [1, с. 62].

Однією з ключових характеристик сучасних електронних послуг є автоматизація процесів, що мінімізує людський фактор та корупційні ризики. У багатьох випадках рішення про надання послуги приймається програмними засобами автоматично на підставі даних з державних реєстрів. Це кардинально змінює роль суб’єкта владних повноважень: із безпосереднього виконавця він перетворюється на держателя реєстру та контролера за коректністю роботи алгоритмів. Технічна особливість таких послуг полягає у взаємодії між різними державними інформаційними системами через систему «Трембіта», яка забезпечує миттєвий обмін даними [2, с. 15].

Важливою особливістю електронних послуг є також впровадження комплексних сервісів за життєвими ситуаціями. Замість того, щоб звертатися до

різних відомств, громадянин отримує пакет послуг за однією заявою в електронному кабінеті. Наприклад, сервіс «єМалятко» дозволяє одночасно зареєструвати народження, призначити допомогу та отримати номер платника податків для дитини. Це демонструє перехід від бюроцентричної моделі до людиноцентричної, де держава самостійно збирає необхідну інформацію, звільняючи громадянина від ролі «кур'єра» між державними органами [3, с. 55].

Глибоке розуміння інституту адміністративних послуг неможливе без детального розгляду їхніх основних видів, кожен з яких має специфічну мету та процедурні особливості. Найбільш масовою групою є реєстраційні послуги, суть яких полягає в офіційному підтвердженні державою певного юридичного факту, статусу або права. До них належать реєстрація народження, шлюбу, місця проживання, речових прав на нерухоме майно, а також державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Реєстраційна діяльність зазвичай ґрунтується на принципі публічності та достовірності реєстрів, що забезпечує стабільність цивільного обороту та захист прав власності [4, с. 14].

Дозвільні послуги (включаючи ліцензування) становлять групу послуг, за допомогою яких держава здійснює превентивний контроль у сферах, пов'язаних із підвищеною небезпекою або використанням обмежених ресурсів. Отримання дозволу, ліцензії чи сертифіката є обов'язковою умовою для законного здійснення певної діяльності, наприклад, будівництва, торгівлі підакцизними товарами або медичної практики. Правова природа цих послуг полягає у перевірці відповідності заявника встановленим стандартам безпеки, кваліфікації та технічного оснащення. Важливим напрямом реформування цієї сфери є перехід до декларативного принципу, коли суб'єкт господарювання може розпочати діяльність, просто повідомивши про це контролюючий орган [5, с. 115].

Адміністративно-соціальні послуги становлять окрему категорію, покликану реалізувати конституційні гарантії громадян на соціальну підтримку. До цієї групи належать процедури призначення пенсійних виплат, житлових субсидій, допомоги сім'ям із дітьми, а також юридичне підтвердження спеціальних статусів (зокрема учасника бойових дій).

Головна відмінність цієї сфери від дозвільної системи полягає в її спрямованості: якщо в дозвільних процедурах держава санкціонує певну діяльність, то в соціальних – безпосередньо задовольняє базові потреби вразливих категорій населення. З огляду на те, що отримувачами таких сервісів часто є люди в обтяжливих життєвих умовах, регламенти надання послуг мають бути максимально лаконічними, а самі процеси – інтегрованими, щоб усунути будь-які бюрократичні перепони [8, с. 41].

Окрему увагу слід приділити інформаційним та консультаційним послугам, які включають надання витягів з державних реєстрів, довідок про відсутність судимості або надання роз'яснень щодо податкового законодавства. Хоча ці послуги часто розглядаються як допоміжні, вони є

критично важливими для реалізації принципу прозорості державного управління. У сучасних умовах значна частина цих послуг перейшла в автоматичний режим через мобільні застосунки, що дозволяє отримати необхідний документ за лічені секунди.

Таким чином, гармонійне поєднання всіх видів послуг у межах єдиної сервісної мережі (ЦНАП та онлайн-платформ) забезпечує ефективну реалізацію прав громадян у всіх сферах життя [1, с. 59].

1. Тимощук В. П. Адміністративні послуги: навч. посіб. Київ: КНТ, 2021. 192 с.
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Голос України. 2022. № 114.
3. Федоров М. А. Цифровізація адміністративних послуг: від стратегії до реалізації. Київ: Техніка, 2024. 140 с.
4. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 496 с.
5. Шамрай В. В. Державна реєстрація як вид адміністративної послуги. Юридичний журнал. 2023. № 6. С. 12–18.
6. Картузов О. Ю. Соціальний захист та адміністративні процедури. Дніпро: Пороги, 2024. 155 с.

Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЛЬ МЕДІАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Обмеженість ресурсів судової системи, безпекові ризики, порушення логістичних зв’язків, а також функціонування освітніх і державних інституцій у змішаному форматі зумовлюють необхідність активного використання альтернативних способів врегулювання спорів. У цьому контексті медіація постає як дієвий інструмент, що забезпечує оперативне, гнучке та менш формалізоване вирішення конфліктів.

Відповідно до положень Закону України «Про медіацію», дана процедура характеризується добровільністю, конфіденційністю та нейтральністю медіатора [1]. У кризових умовах ці ознаки набувають особливого значення, оскільки дозволяють сторонам досягати взаємоприйнятних рішень без надмірного процесуального навантаження та

психологічного тиску, притаманного судовому провадженню.

Науковий аналіз дозволяє виокремити ключові функції медіації в умовах воєнного стану: компенсаторну (зменшення навантаження на судову систему), стабілізаційну (збереження соціальних та ділових зв'язків), а також превентивну (запобігання ескалації конфліктів у складних соціально-економічних умовах). Практика свідчить про ефективність медіації у різних сферах правовідносин. Зокрема, у сімейних спорах вона застосовується для визначення місця проживання дитини у випадках вимушеного переміщення, а також врегулювання порядку участі батьків у вихованні [2]. У господарській сфері поширеними є кейси врегулювання спорів між суб'єктами підприємницької діяльності щодо виконання договірних зобов'язань в умовах форс-мажорних обставин. У фінансовій сфері медіація дозволяє ефективно узгоджувати питання реструктуризації заборгованостей між банківськими установами та клієнтами.

Особливої уваги в сучасних умовах набуває онлайн-медіація як різновид альтернативного врегулювання спорів, що здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Використання відеоконференцій, цифрових платформ та електронного документообігу забезпечує можливість дистанційної участі сторін незалежно від їхнього місцезнаходження [3]. Це є надзвичайно важливим для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, а також учасників правовідносин, які перебувають за межами України.

Онлайн-медіація виконує не лише адаптаційну, але й інноваційну функцію, сприяючи цифровій трансформації правової системи. Вона дозволяє скоротити часові та фінансові витрати, підвищити доступність правозахисних механізмів, а також забезпечити безперервність процесу врегулювання спорів навіть в умовах обмеженого фізичного доступу до установ. Практичні приклади демонструють її ефективність у врегулюванні транскордонних сімейних спорів, господарських конфліктів, а також у сфері фінансових правовідносин.

Водночас впровадження онлайн-медіації супроводжується низкою викликів, серед яких ключовими є забезпечення конфіденційності інформації, належна ідентифікація учасників, дотримання принципів добровільності та рівності сторін, а також питання кібербезпеки. Це зумовлює необхідність подальшого нормативного врегулювання та розроблення єдиних стандартів проведення медіації в цифровому середовищі [4].

Таким чином, медіація, зокрема її онлайн-формат, є важливим елементом механізму забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Її розвиток сприяє підвищенню ефективності правозахисної діяльності, зменшенню навантаження на судову систему та адаптації правової системи України до сучасних викликів, забезпечуючи баланс між гнучкістю, доступністю та дотриманням прав і свобод людини.

1. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.
2. Кравцова С.О. Окремі аспекти використання online dispute resolution в системі альтернативних способів вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 184-188.
3. Кулініч О. О. Вирішення конфліктів через медіацію у діяльності адвокатів: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 329–334.
4. Бондаренко К. С. Досвід медіації зарубіжних країн та вдосконалення системи позасудового вирішення спорів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 86–89.

Віра НАВРОЦЬКА
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЧИ ДОЦІЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПРИСЯГИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ?[1]

У п.5 ч.2 ст.74, ч.2 ст.352 та ч.1 ст.356 КПК України свідка та експерта згадано з-поміж суб'єктів, яких при повідомленні ними процесуально значущої інформації, слід приводити до присяги. Такий законодавчий підхід може навести на думку, згідно з якою висновок експерта та показання свідка, дані у кримінальному провадженні під присягою, начебто: а) вартують більше, аніж без неї; б) показання свідка, дані в ході досудового розслідування, менш значимі, аніж аналогічні показання того ж свідка, але повідомлені в ході судового розгляду (адже в першому випадку цього учасника процесу не приводять до присяги, в іншому ж – навпаки); в) такі процесуальні джерела доказів вагоміші, аніж будь-які інші (наприклад, показання потерпілого чи обвинуваченого).

Однак для вітчизняного кримінального процесу, який не визнає формальну /легальну теорію доказів (а зараз жоден доказ не має наперед встановленої сили, їх усі слід оцінювати в сукупності) навряд чи прийнятною

[1] Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність.

є думка, відповідно до якої підтверджені під присягою показання чи експертний висновок, є більш цінними, аніж непідтверджені. Зазначу, що ЄСПЛ з цього питання демонструє аналогічне бачення. Так, у п.78 рішення «Доорсон проти Нідерландів» йдеться про таке: «…Суд не може абстрактно визнати, що показання свідка, дані під присягою, завжди значать більше, аніж інші свідчення, що дав той же свідок без присяги раніше, тим паче, коли між першим та другим існує суперечність» [1; 2, с.294].

Водночас у юридичній літературі побутує позиція, що полягає якщо не у схваленні [3, с.135-136; 4, с.265], то, принаймні, у нейтральному, поблажливому ставленні до присяги у кримінальному судочинстві [5, с.13-14; 6, с.168-170; 7, с.7-19; 8, с.65-70; 9, с.288]. Її прихильники, з-поміж іншого, посилаються на зарубіжний законодавчий досвід в плані диференціації відповідальності за давання завідомо неправдивих показань. Про те, що неправдива присяга (клятвовідступлення) є кваліфікованим видом давання неправдивої процесуально значущої інформації, йдеться, зокрема, у ст.154 КК Німеччини [11], у п.63 Федеральних правил про докази у США [12] тощо.

Я ж таке ставлення до присяги взагалі не поділяю, вважаючи її штучною, а не природною підставою для надання начебто більшої переконливості інформації, що підкріплюється клятвою, та заперечую, що в результаті подібної процесуальної дії хоч якось посилюється вплив підтверджених показань і висновку на прийняття рішення. Вважаю, що присяга при наданні процесуально значущої інформації є пережитком, явним атавізмом, від якого слід позбавлятися [13, с.42-44; 14, с.304-308; 15, с.141-146]. До речі, навіть палкі прихильники цього інституту відверто визнають, що присяга має в основному символічне, церемоніальне значення [7, с.7]. Бо якщо особа заздалегідь не планує дотримуватися встановлених норм моралі та права, поводитися недоброчесно, то складення присяги навряд чи могло б застерегти її від цього [7, с.9, 16].

Присяга у кримінальному процесі має дуже давню історію і впроваджена була передусім з тією метою, аби вплинути на релігійні почуття його учасників. І для того, щоб це було стримуючим фактором для віруючих (або ж, принаймні, їх значної частини) щодо повідомлення завідомо неправдивої інформації працівникам правоохоронних органів та суду. Однак християнські норми (а зараз близько 80% жителів України декларують, що вони сповідують християнство [16; 17]) взагалі забороняють будь-які клятви – як релігійного характеру (попри те, що і в епоху Середньовіччя, та й у більш пізні часи, були поширеними клятви саме на Біблії), так і світського (Євангеліє від Св. Матвія 5:33-37 та 5:34), (Соборне послання Св. апостола Якова 5:12) [18]. На жаль, розробники чинного КПК України навіть не допустили ймовірності ситуації, за якої віруючий учасник кримінального судочинства, якому відомі наведені вище релігійні настанови, категорично відмовлятиметься перед виконанням обов'язків свідка чи експерта давати подібні обіцянки. Постає питання: що ж робити у цьому випадку? Відповіді на це в чинному законодавстві немає. Не

виключено, що подібна відмова може бути зумовлена й будь-якими іншими міркуваннями. Наприклад, учасник процесу категорично стверджує, що нікого в оману він не вводив і вводити не планує, а відбирання у нього клятви як додаткового підтвердження його чесності та порядності він вважає принизливим для себе.

Що ж тоді виходить: заперечення особи щодо приведення її до присяги перед виконанням процесуальних обов'язків потягне неможливість надання нею у подальшому експертного висновку чи показань як доказів (якщо подібна відмова траплятиметься з боку експерта, то особливих проблем не виникатиме, бо його, в принципі, можна замінити, а от із свідком ситуація куди складніша, адже він – незамінний учасник процесу)? Певно, що ні. Але якщо така процесуально значуща інформація все одно підлягає використанню у доказовій діяльності, то відповідно постає питання (теж риторичне): а навіщо узагалі передбачати норми, які можна обійти, зігнорувати? Чи логічно це?

А тому пропоную повернутися до існуючого раніше положення, відповідно до якого учасника кримінального судочинства достатнього було попередити про загрозу настання кримінальної відповідальності за надання процесуально значущої інформації. А тому своєю чергою раджу:

а) виключити п.5 ч.2 ст.74 та ч.2 ст.352 КПК України;

б) із ч.2 ст.354 КПК України прибрати вказівку про те, що 16-річного свідка не приводять до присяги;

в) у другому реченні ч.1 ст.356 КПК України виключити вказівку на приведення експерта до присяги перед його допитом для роз'яснення висновку.

1. Doorson v. Netherland (application № 20524/92) 29.11. 1993. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-2799%22].

2. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний Київ: «К.І.С.», 2010. 576 с.

3. Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків: Право, 2018. 408 с.

4. Лушпієнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. №3. С. 263-267.

5. Лежнєва Т. М., Чоноп'ятов С. В. Функції присяги в праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. № 3. С. 12-15.

6. Маськовіта М. М. Теоретико-правовий аналіз поняття «присяга». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 825. С.167-171.

7. Кравчук О., Остащук І. Судові присяги як складник судової символіки. *Юридичний вісник.* 2021. №1. С.7-19.

8. Федоренко В. Л., Андрєєєв В.О. Присяга судового експерта та присяги державного службовця в Україні: *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління.* 2019. №2(4). С. 59-72.

9. Шабаровський Б. Перевірка показань свідка під час допиту у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. №6. С. 287-291.

10. Габрелян Ю. А., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі:

поняття, зміст, вимоги. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. №.9. С. 456, С. 451-458.

11. German Criminal Code: Law of Germany from 3 November 1998. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.htm.

12. Federal Rules of Evidence as amended to December 1, 2024. URL:https://www.law.cornell.edu/rules/fre.

13. Навроцька В. Інститут присяги при даванні показань у кримінальній справі. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2010. №11(73). С. 42-44.

14. Навроцька В.В. Допит під присягою та лжесвідчення. *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] /МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Том І. Харків: ХНУВС, 2014. С. 304-308.

15. Навроцька В. В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. 224 с.

16. Якобчук А. Релігійні тенденції в Україні 2023: скільки в Україні послідовників різних церков. URL: https://slovoproslovo.info/religiyni-tendentsii-v-ukraini-2023-skilki-v-ukraini-poslidovnikiv-riznih-tserkov/.

17. Грушецький А. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1.

18. Біблія в перекладі Івана Огієнка. URL:https://only.bible/bible/ubio/.

Сергій ПОПОВ
заступник начальника управління
стратегічних розслідувань
в Хмельницькій області
Департаменту стратегічних
розслідувань Національної
поліції України

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні кардинально змінило умови функціонування всіх державних інституцій, включно з Національною поліцією [1]. В умовах збройної агресії та необхідності швидкого реагування на загрози національній безпеці, забезпечення принципу верховенства права стикається з серйозними викликами. Однак саме в цей критичний період дотримання прав людини та законності стає не лише юридичним обов'язком, але й фундаментом довіри суспільства до правоохоронної системи. Конституція України в ст. 8 прямо проголошує: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [2].

Отже, розглянемо сутність верховенства права в екстремальних умовах. Принцип верховенства права означає, що держава, її органи та посадові особи

діють виключно в межах, встановлених законом, і не можуть свавільно обмежувати права і свободи громадян. В умовах воєнного стану Конституція України допускає тимчасові обмеження певних прав і свобод (ст. 64) [2], проте ці обмеження:

- мають бути співмірними (пропорційними), заходи повинні відповідати характеру і ступеню загрози;
- встановлюються виключно законом і не можуть бути довільними;
- не стосуються абсолютних прав таких, як право на життя, заборона катувань, жорстокого поводження тощо.

Для Національної поліції це означає, що навіть при виконанні завдань, пов'язаних з обороною держави (забезпечення комендантської години, перевірка документів, огляд транспорту, протидія диверсійним групам), поліцейські зобов'язані керуватися законом [3]. Основними викликами для Національної поліції є:

1. Розширення повноважень та ризик свавілля. Воєнний стан суттєво розширив повноваження поліції. Надання додаткових прав, наприклад, на зупинку транспортних засобів без звичних підстав або перевірку речей та документів громадян, збільшує ризик зловживань та суб'єктивного трактування законності з боку окремих працівників.

2. Застосування сили та зброї. В умовах наявності реальної загрози життю поліцейських та громадян критерії застосування вогнепальної зброї та фізичної сили стають менш "теоретичними". Ризик непропорційного застосування сили під час затримання підозрюваних або під час патрулювання є одним із найбільш гострих питань дотримання верховенства права.

3. Доступ до правосуддя та затримання. Збільшення кількості затримань (за підозрою у колабораціонізмі, мародерстві, порушенні правил воєнного стану) вимагає суворого дотримання процедур, інформування про причини затримання, надання права на захисника та повідомлення родичів. Затримка в судовому контролі над затриманнями є потенційним порушенням прав людини.

4. Механізми забезпечення верховенства права та чітке нормативне регулювання. Законодавство, що регулює діяльність поліції у воєнний час, має бути максимально чітким та недвозначним, щоб мінімізувати "сірі зони", які залишають простір для свавілля.

5. Навчання та інструктаж. Постійні тренінги для поліцейських щодо прав людини, міжнародного гуманітарного права та критеріїв пропорційності під час застосування сили. Поліцейські повинні розуміти межу між жорсткими діями, необхідними для безпеки, та порушенням закону.

6. Ефективний внутрішній та зовнішній контроль. Внутрішній контроль полягає у роботі підрозділів внутрішньої безпеки щодо виявлення та припинення зловживань. Зовнішній контроль полягає у залученні Державного бюро розслідувань для розслідування злочинів, вчинених правоохоронцями, а також діяльність Офісу Генерального прокурора. Важливу роль відіграє

громадський контроль та моніторинг з боку правозахисних організацій.

7. Комунікація з суспільством. Прозорість діяльності поліції, пояснення причин і наслідків певних обмежувальних заходів (наприклад, причин введення або продовження комендантської години) сприяє розумінню і підтримці з боку громадян, що знижує рівень соціальної напруги та конфліктів під час взаємодії з поліцією.

Одна з найскладніших дилем, яка виникає під час воєнного стану, полягає в пошуку оптимального балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. З одного боку, держава зобов'язана оперативно реагувати на зовнішню агресію, підтримувати правопорядок, протидіяти диверсіям, забезпечувати громадський спокій. З іншого – ці дії не повинні перетворюватися на інструмент свавілля чи порушення базових прав людини [4, с. 137].

Отже, дотримання принципу верховенства права у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану є складним, але критично необхідним завданням. Баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини визначає рівень демократичності суспільства навіть під час війни. Спроможність поліції діяти в рамках закону в найважчі часи є доказом того, що Україна захищає не лише свою територію, але й свої європейські, демократичні цінності. Тільки законна і справедлива правоохоронна система здатна зберегти довіру громадян та ефективно протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

---

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 10.05.2026).

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.05.2026).

3. Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 11.05.2026).

4. Куртакова Г. М. Реалізація принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану// STREDOEVROPSKY VESTNiK PRO VEDU VYZKUM. 2025. Vol. 2. № 12. С. 128–145.

Сергій КУЗЬМЕНКО
професор кафедри економіки та
публічного управління
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор наук з державного управління,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

У 2020 році Верховною Радою України розглядався законопроєкт № 4298, який мав на меті розробку механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та пропонував: 1) перетворення місцевих державних адміністрацій на органи префектурного типу [1]; 2) впровадження системи підтримки та консультування для органів місцевого самоврядування [2].

Функції державного нагляду в законопроєкті були прописані досить детально, що дозволяло б мінімізувати потребу в значному адміністративному ресурсі [3].

Європейські партнери активно надають Україні значну фінансову допомогу для зміцнення обороноздатності країни та обіцяють підтримку в процесі відновлення економіки. Зважаючи на сьогоденні розслідування корупційних скандалів у різних ланках влади, спокуса вкрасти гроші дуже велика. У такій ситуації запропонована модель управління могла б виглядати цілком виправданою. На жаль, законопроєкт №4298 так і не отримав остаточного схвалення Верховної Ради України [4].

І тільки через п’ять років, 13 травня 2025 року, Верховна Рада України прийняла до розгляду та ухвалила в першому читанні новий законопроєкт «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування» (реєстраційний №13150) [5]. Ця подія стала стартом нового етапу дискусій, спрямованих на врегулювання контролю за законністю рішень органів місцевого самоврядування.

Основною метою законопроєкту №13150 було запровадження механізму державного контролю за рішеннями органів місцевого самоврядування та створення централізованого державного реєстру їхніх актів. Ініціатива передбачала створення державної інформаційно-комунікаційної системи для збору, обробки й зберігання даних про такі рішення, яку мав адмініструвати Кабінет Міністрів України. Документ викликав активні дискусії, зокрема через побоювання щодо можливого

надмірного втручання в цей процес з боку держави [5]. Мабуть, саме тому 4 вересня 2025 року Верховна Рада України зняла з розгляду цей законопроєкт. Провал голосування став наслідком численних маніпуляцій, пов'язаних із законодавчими ініціативами, спрямованими на реформування діяльності місцевих державних адміністрацій [6].

Законопроєкт не передбачав трансформацію місцевих державних адміністрацій у структури префектурного типу, що, на наш погляд, є важливим для створення системи контролю за дотриманням законності в діяльності органів місцевого самоврядування. Цікаво зазначити, що модель управління через префектури є досить поширеною у світі і має довгу історію. Вона бере початок ще з XVIII століття, а сучасне розуміння функцій префекта вперше сформувалося у Франції в 1802 році. Тоді було запроваджено посади представників центрального уряду на визначених територіях для забезпечення функціонування державної влади.

На тлі низки суперечностей у правовому регулюванні діяльності органів місцевого самоврядування 18 вересня 2025 року у Верховній Раді України був зареєстрований законопроєкт № 14048 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування». Його основною метою було усунення прогалин у законодавстві України, яке не регулювало належним чином механізм державного нагляду за дотриманням законності рішень органів місцевого самоврядування. Однак окрім положень, спрямованих на забезпечення законності діяльності місцевих органів, законопроєкт також включав норми щодо контролю за діяльністю територіальних структур міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Передбачалось визначення державних органів, відповідальних за нагляд за законністю актів місцевого самоврядування, а також їхні повноваження, об'єкти нагляду, застосовувані заходи та процедури здійснення цього нагляду [6].

Зазначений контроль за дотриманням законності запропоновано здійснювати наступним чином: щодо актів обласних рад – центральним органом виконавчої влади, визначеним Урядом; щодо актів районних рад – обласною державною адміністрацією; щодо актів сільських, селищних і міських рад – районною державною адміністрацією [6].

Таким чином, прийнятий 5 листопада 2025 року Закон України № 4677-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування» несе ряд управлінських новацій, але, на наш погляд, містить низку недоліків:

1) Закон не виконує одне з ключових завдань, передбачених реформою місцевих державних адміністрацій, яку планувалося реалізувати через законопроєкт № 4298 – це перетворення місцевих державних адміністрацій на органи префектурного типу.

2) Прийнятий Закон передбачає державний нагляд за виконанням

делегованих повноважень органами місцевого самоврядування, але відповідно до частини 4 статті 143 Конституції України, має бути встановлено державний контроль, що суперечить цій нормі.

3) У тексті Закону відсутні положення щодо впровадження кадрового резерву для посад голів районних державних адміністрацій. На нашу думку, це свідчить про відсутність намірів у майбутньому відновити статус державних службовців для голів місцевих державних адміністрацій та їх заступників.

4) У той же час вважаємо, що контроль на місцях за виконанням делегованих повноважень органами місцевого самоврядування на сьогодні є необхідним, оскільки ними іноді ухвалюються досить суперечливі рішення. Голови міських рад у багатьох випадках стали схожими на місцевих князьків, які іноді дійсно приймають досить суперечливі рішення. А тому здійснювати цей контроль має незалежний орган, а не районні державні адміністрації.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що ухвалений Верховною Радою України Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування» від 5 листопада 2025 року № 4677-IX лише частково вирішує проблему децентралізації в Україні. Адже ключовим завданням цього процесу залишається подальше реформування місцевих державних адміністрацій, яке, на наш погляд, поки що лишається незавершеним.

---

1. *Тетяна Лукеря.* Запровадження місцевих адміністрацій префектурного типу: що це і навіщо Україні? URL: https://decentralization.gov.ua/news/16147

2. Денис Шмигаль. Запровадження інституту префектів: експерт розповів про нюанси. URL: https://uplan.org.ua/news/zaprovadzhennia-instytutu-prefektiv-ekspert-rozpoviv-pro-niuansy/

3. Юрій Ганущак // Дзеркало тижня. 08 серпня, 2023 р. №4298. Ставка на професіоналізм на всіх рівнях посад має взяти гору над фаворитизмом. URL: HTTPS://ZN.UA/UKR/LOCAL-GOVERNMENT/4298-STAVKA-NA-PROFESIONALIZM-NA-VSIKH-RIVNJAKH-POSAD-MAJE-VZJATI-HORU-NAD-FAVORITIZMOM.HTML

4. Нагляд: законодавче забезпечення. URL: https://decentralization.ua/news/19458

5. Законопроєкт про забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування готовий до першого читання. URL: https://decentralization.ua/news/19527

6. Вікторія Дерець, Олександр Бовш, 14 січня 2026 року. URL: https://pravo.org.ua/blogs/zakon-pro-zabezpechennya-zakonnosti-ta-prozorosti-v-diyalnosti-organiv-misczevogo-samovryaduvannya-uhvaleno-reforma-zavershena/

Євгеній ТАРАНЦОВ
в.о. директора комунального закладу
«Центр соціальної допомоги
та підтримки» Дніпропетровської
обласної ради»

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

Безбар'єрність – це одна із ключових умов для побудови демократичного суспільства, у якому кожна людина має можливість реалізовувати свої права та свободи незалежно від віку, стану здоров'я, статі, місця проживання чи інших обставин. Питання створення безбар'єрного середовища сьогодні є для України актуальним не тільки в розрізі сучасних умов розвитку суспільства, але й в контексті європейської інтеграції, післявоєнного відновлення держави та забезпечення соціальної справедливості.

Важливого значення ця проблематика набуває в умовах воєнного стану, оскільки зростає кількість осіб, які потребують доступного середовища (ветерани, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи). За таких умов держава має гарантувати рівний доступ до суспільних благ, що є складовою принципу верховенства права.

Безбар'єрність – це система заходів, спрямованих на створення умов рівного доступу до фізичного простору, інформації, транспорту, освіти, праці та інших сфер життя. Вона передбачає усунення фізичних, інформаційних, цифрових і соціальних бар'єрів [1].

Сучасна нормативно-правова база України у цій сфері включає Конституцію України, яка гарантує рівність прав і свобод людини [2], а також Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [3]. Важливе значення має Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», що визначає механізми забезпечення доступності [4].

Суттєвим кроком у розвитку політики інклюзії є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю», який спрямований на створення умов для реалізації права на працю, зокрема через адаптацію робочих місць та усунення дискримінаційних бар'єрів [5].

Державна політика також реалізується через Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [1]. Основним та найважливішим орієнтиром у цій сфері є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [6].

Принцип верховенства права передбачає рівність усіх перед законом, ефективний захист прав і свобод людини та недискримінацію. Водночас формальне закріплення прав є недостатнім без створення умов для їх реальної реалізації.

Безбар'єрність виступає практичним інструментом реалізації принципу верховенства права, оскільки забезпечує:

- доступ до правосуддя;
- реалізацію права на освіту;
- доступ до праці (зокрема через адаптацію робочих місць) [5];
- можливість користування адміністративними та цифровими послугами.

Таким чином, рівень забезпечення безбар'єрності стає критерієм ефективності правової системи держави.

В Україні активно впроваджуються заходи щодо розвитку безбар'єрного середовища. Реалізуються державні та регіональні програми, спрямовані на доступність інфраструктури, цифрових послуг, освіти та ринку праці.

Зокрема, у Дніпропетровській області впроваджуються ініціативи з розвитку цифрової грамотності, інклюзивної освіти, психологічної підтримки та соціальної адаптації населення. Це сприяє інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя.

Разом з тим зберігаються певні проблеми:

- недостатня доступність міської інфраструктури;
- нерівний доступ до цифрових послуг;
- недостатній рівень впровадження принципів універсального дизайну;
- фінансові обмеження.

Ключового значення набуває проблема рівного доступу до ринку праці, оскільки саме працевлаштування є важливим фактором соціальної інтеграції та економічної незалежності людини [5].

Ефективне забезпечення безбар'єрності неможливе без належного нормативно-правового регулювання, яке має бути системним, узгодженим та орієнтованим на практичну реалізацію прав людини. В Україні вже сформовано базову правову основу у цій сфері, однак вона потребує подальшого вдосконалення.

Сучасна державна політика безбар'єрності реалізується в межах Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, яка передбачає комплексний підхід до забезпечення доступності у фізичній, інформаційній, цифровій, освітній та економічній сферах [1]. Водночас нормативна база включає значну кількість підзаконних актів, стандартів та галузевих норм, що регулюють окремі аспекти доступності [7].

Водночас дослідники наголошують на фрагментарності правового регулювання та необхідності його систематизації. Зокрема, відсутність єдиного кодифікованого акта у сфері безбар'єрності ускладнює координацію

діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [8].

Актуальним напрямом є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами. У Європейському Союзі функціонує Європейський акт про доступність, який встановлює єдині вимоги до товарів і послуг, спрямовані на усунення бар'єрів для осіб з інвалідністю [9]. Впровадження аналогічних підходів в Україні сприятиме інтеграції у європейський правовий простір.

Важливим напрямом удосконалення нормативного регулювання є:

- розроблення спеціального законодавчого акта про безбар'єрність, який визначатиме єдині принципи державної політики;
- встановлення чітких стандартів доступності (зокрема у сфері будівництва, транспорту та цифрових сервісів);
- впровадження ефективних механізмів контролю та відповідальності за порушення вимог доступності;
- розширення практики застосування принципів універсального дизайну на законодавчому рівні.

Окремої уваги потребує розвиток нормативної бази у сфері цифрової безбар'єрності. У сучасних умовах доступ до електронних послуг є необхідною складовою реалізації прав людини. В Україні вже здійснюються кроки щодо законодавчого закріплення вимог доступності цифрових сервісів відповідно до європейських стандартів [10].

Таким чином, вдосконалення нормативно-правового регулювання безбар'єрності має здійснюватися шляхом системного оновлення законодавства, його гармонізації з міжнародними стандартами та впровадження ефективних механізмів реалізації.

Отже, безбар'єрність є важливим правовим механізом реалізації принципу верховенства права та забезпечення рівного доступу до суспільних благ. Вона сприяє забезпеченню недискримінації, соціальної справедливості та реалізації прав людини.

Подальший розвиток політики безбар'єрності в Україні потребує комплексного підходу, удосконалення законодавства, активної ролі держави та громадянського суспільства. Забезпечення доступності середовища має стати стратегічним напрямом розвитку держави.

---

1. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р : станом на 6 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-р#Text (дата звернення: 18.05.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 18.05.2026).

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI : станом на 30 трав. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text (дата звернення: 18.05.2026).

4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України

від 21.03.1991 № 875-XII : станом на 10 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення: 18.05.2026).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю : Закон України від 15.01.2025 № 4219-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20#Text (дата звернення: 18.05.2026).

6. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 : станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.05.2026).

7. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. New ukrainian law. 2023. № 4. С. 82–93. URL: https://doi.org/10.51989/nul.2023.4.11 (дата звернення: 18.05.2026).

8. Пріоритети та виклики політики безбар'єрності: аналітичні матеріали до розробки Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні. Київ: НІСД, 2024. 136 с.

9. European accessibility act (EAA). *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/european-accessibility-act-eaa_en (date of access: 18.05.2026).

10. Government approves draft law to make all digital services in Ukraine accessible, meet EU standards. *UNDP*. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/government-approves-draft-law-make-all-digital-services-ukraine-accessible-meet-eu-standards (дата звернення: 18.05.2026).

Таїсія ШЕВЧЕНКО
т.в.о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін

Катерина ПЕТРЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПОТОЧНИЙ СТАН ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК) як основного джерела кримінального права України до ознак злочинної організації слід відносити наявність п'ятьох та більше учасників, які об'єднані між собою як стійка ієрархічна організація, структурність, спільна попередньо узгоджена діяльність, що полягає у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, а також підтримка діяльності інших організованих кримінальних груп (тобто груп, до складу яких входить три особи, що попередньо узгодили між собою діяльність) (ч.ч. 3, 4 ст. 28 КК України) [1].

Відповідно до звіту Офісу Генерального прокурора про результати

боротьби з організованими групами та злочинними організаціями, за січень та лютий 2026 року правоохоронними органами розслідувались кримінальні правопорушення щодо 166 організованих груп, з них 17 – злочинні організації. Більшість з організованих груп (86) існувала на момент розслідування менше одного року; обліковано лише 1 групу, що існувала понад шість років. Більшість зі злочинних організацій складала від чотирьох до десяти учасників (76), з них організованих груп по три особи – 67 об'єднань.

Для порівняння, у січні та лютому 2025 року було обліковано 186 організованих груп, з них злочинних організацій – 22. На момент розслідування злочинних організацій, чия тривалість була менша ніж рік, налічували 125; організацій або груп, що існували понад шість років, не було зафіксовано, проте налічувалось 48 груп, чия тривалість складала до двох років. Максимальна кількість організованих груп складала 93 об'єднання, серед злочинних організацій найбільше зафіксовано таких, що складались від чотирьох до десяти учасників – 89 організацій [2; 3].

У період до повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україні фіксувалась більша кількість злочинних організацій та організованих груп. Так, якщо у 2014 році органами Національної поліції України та іншими правоохоронними органами було внесено до обліку та припинено діяльність 127 груп, то до 2021 року кількість груп та організацій зросла до 298 об'єднань [4, с. 10].

Отже, за 2025 рік зменшилась кількість організованих груп та злочинних організацій, облікованих правоохоронними органами. Зменшилась, проте все ще відчутна кількість злочинних організацій, чисельність учасників, в яких налічується 4-10 осіб, а також організованих груп, створених менше ніж за один рік. Варто зазначити, що з 2022 року зменшення кількості зареєстрованих злочинних груп та спільнот може бути за рахунок частини тимчасово окупованої території України, зменшення населення (внутрішня та зовнішня міграція), невчасна реєстрація вчинених злочинів злочинними групами та встановлення їх за ознаками тощо. Тому попри факт того, що рівень організованої злочинності у зв'язку з воєнним станом значно знизився, наявні дані лише підкреслюють актуальність теми організованої злочинності в Україні в умовах війни.

Попри зниження загального рівня організованої злочинності, виникли інші різновиди такого виду злочинності: до особливостей організованих груп, що виникли під час дії воєнного стану, відносять етнічне підґрунтя, а також регіональність зв'язків угруповань. До того ж на низький рівень обліку впливає фактор латентності та професійного приховування вчинених правопорушень [4, с. 11].

В Україні на поточний рівень організованої злочинності впливає сукупність різних чинників. У минулому, в 1930-ті рр., організована злочинність знаходила своє відображення в економічній сфері: при плановій, ринковій економіці з'явились непідпорядковані державі місця для збуту

господарської продукції, так звані «чорні ринки». Підживленням підпільної діяльності слугуватиме зловживання своїм становищем органами влади та подальша співпраця з фігурантами з кримінального середовища.

Реформи 1990-х років, попри послаблення контролю з боку держави, також не сприяли зниженню рівня організованої злочинності. Навпаки, зріс рівень забезпечення діяльності злочинних організацій у технічній та майновій сферах. Також можна зазначити, що до професійних функцій злочинних організацій додалась діяльність, пов'язана з наркобізнесом, втягненням у проституцію, продажем зброї тощо. Не останню роль в професійному рості злочинності зіграв чинник тогочасної загальної нестабільності в державі, політичні конфлікти та низька спроможність кримінального законодавства у протистоянні, зокрема з явищем організованої злочинності.

На думку А. Д. Семикопного, діяльність сучасних організованих груп та організацій в Україні містить в собі корупційний вплив на державні органи влади (правоохоронні, митні, податкові органи), що вчиняється з метою підтримання конфіденційності учасників організацій [4, с. 13-17].

Також варто зазначити трансформацію злочинної організованості у порівнянні з 90-ми роками. Так, злочинні угруповання все більше будуть еволюціонувати в бік меншого фізичного насильства та перетворюватись у «бізнес», якому проникати до влади та впливати на соціальні, політичні та економічні процеси набагато легше. Насильство та залякування є і залишатиметься характерною моделлю поведінки, проте фізичне насилля ставатиме крайнім заходом. Також злочинні організації прагнуть до прогнозованого впливу та контролю за органами державної влади [7, с. 45].

Згідно зі статистичними даними Індексу сприйняття корупції, рівень корупції в Україні у 2025 році посів 104 місце зі 188 країн світу, що на одну сходинку вище, ніж у 2024 році (105 місце). Стійкість рівня пояснюють суттєвим гальмуванням впровадження євроінтеграційних реформ та виконання міжнародних зобов'язань, покликаних на зниження рівня корупції в державі [5].

З інших чинників високого рівня організованої злочинності виокремлюють міжрегіональний, державний та міждержавний характер, що проявляється в розподілі сфер негативного впливу між організаціями за ознаками території та галузей в межах держави, залучення досвіду іноземних організацій, а також зареєстровані офіційно господарські об'єкти, які маскують та приховують незаконну діяльність [4, с. 28].

На думку О. Ю. Бусола та Б. В. Романюка, концепцію протидії організованій злочинності в нашій державі мають складати такі дії, як превенція, боротьба з наявною злочинністю, перевиховання злочинців та реалізація на практиці запланованих державних заходів [6].

Серед інших напрямів важливими є ретельне вивчення поточного стану криміногенної ситуації в державі (враховуючи воєнний стан), пов'язаної з діяльністю злочинних організацій та груп, оновлення нормативно-правових

актів щодо запобігання організованій злочинності, вдосконалення методів боротьби з організованими групами, а також визначення чіткого кола службових осіб, чиїм обов'язком буде регулювання питання протидії злочинним організаціям, оснащення такого суб'єкта, підвищення кваліфікації, запровадження співпраці правоохоронних органів з суспільством, а також державних та міжнародних органів [4, с. 29-30].

Отже, поточний стан організованої злочинності в Україні залишається на попередньому рівні, що свідчить про необхідність зміни підходу методики протидії. Ретроспектива появи злочинних організацій досягає ще радянського періоду, проте поточна діяльність злочинних організацій та груп, попри воєнний стан, продовжує діяльність та активно розвивається. З метою зменшення рівня організованої злочинності в державі доцільним є запровадження співпраці уповноважених суб'єктів та правоохоронних органів і громадськості, вивчення реального, з урахуванням латентності правопорушень, стану злочинних об'єднань та відповідне виготовлення й застосування практичних рекомендацій з боротьби проти таких об'єднань.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n100 (дата звернення: 23.03.2026).

2. Офіс Генерального прокурора України: офіційний сайт. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-лютий 2026 року. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2 (дата звернення: 23.03.2026).

3. Офіс Генерального прокурора України: офіційний сайт. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень-лютий 2025 року. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2 (дата звернення: 23.03.2026).

4. Мороз В.П., Чаплинський К.О., Богуславський М.Г., Волошина М.О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи. Монографія. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2023. 236 с. ISBN 978-617-8032-95-1 .

5. Індекс сприйняття корупції у світі – 2025. URL: https://cpi.ti-ukraine.org (дата звернення: 23.03.2026).

6. Бусол О. Ю., Романюк Б. В. Організована злочинність в Україні. Частина 24. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-chastyna-24/ (дата звернення: 23.03.2026).

7. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. К 77 Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном : монограф. / Ю. М. Крамаренко, О. С. Скок, Т. В. Шевченко, В. Г. Хашев. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.

Олена ГАЛКІНА
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
соціально-психологічного забезпечення,
супроводу та реабілітації працівників
МВС ННІ № 3 (підготовка фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України)
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Система управління ризиками в органах та підрозділах Національної поліції України формується на основі поєднання національних нормативно-правових актів, внутрішньовідомчих регламентів та міжнародних стандартів управління ризиками. Такий підхід забезпечує єдність процедур ідентифікації, аналізу та оцінювання ризиків, а також сприяє гармонізації діяльності Національної поліції України із сучасними міжнародними підходами до управління безпекою та публічним адмініструванням.

Ефективність системи ризик-менеджменту в органах поліції значною мірою залежить від застосування міжнародних стандартів та методологічних підходів, серед яких важливе місце посідають ISO 31000, ISO/IEC 31010 та концептуальна модель COSO ERM. Застосування цих підходів дозволяє сформувати комплексну систему управління ризиками, що охоплює процес ідентифікації ризиків, їх аналізу, оцінювання та подальшого управління ними.

Міжнародний стандарт ISO 31000:2018 «Risk management – Guidelines» визначає основні принципи, структуру та процес управління ризиками. Його метою є створення системного підходу до виявлення, аналізу, оцінювання та контролю ризиків у діяльності організацій різних сфер.

В Україні зазначений стандарт прийнятий як національний стандарт ДСТУ ISO 31000:2018 «Управління ризиками. Настанови», що дозволяє використовувати його як методологічну основу для формування системи ризик-менеджменту у державному секторі.

Згідно зі стандартом ISO 31000 система управління ризиками включає три ключові складові:

– принципи управління ризиками;

– організаційна основа управління ризиками;

– процес управління ризиками.

Принципи управління ризиками передбачають інтеграцію ризик-менеджменту у всі процеси організації, структурованість та системність управління ризиками, адаптивність до змін середовища, орієнтацію на створення цінності, врахування людського фактору та постійне вдосконалення системи [1].

Процес управління ризиками відповідно до стандарту ISO 31000 включає кілька послідовних етапів: 1) встановлення контексту діяльності; 2) ідентифікацію ризиків; 3) аналіз ризиків; 4) оцінювання ризиків; 5) оброблення ризиків; 6) моніторинг та перегляд; 7) комунікацію та консультації.

У діяльності органів Національної поліції України застосування такого підходу дозволяє системно аналізувати можливі загрози та розробляти заходи для їх мінімізації. Наприклад, під час підготовки до забезпечення публічної безпеки під час масових заходів правоохоронні органи повинні враховувати низку факторів: кількість учасників заходу, можливі конфлікти між різними групами учасників, політичні та соціальні ризики, рівень підготовки персоналу та наявність необхідних ресурсів. Аналіз таких факторів дозволяє визначити потенційні ризики та розробити комплекс превентивних заходів.

Застосування стандарту ISO 31000 у діяльності поліції сприяє підвищенню прозорості управління, покращенню якості управлінських рішень та зміцненню довіри громадян до правоохоронних органів.

У практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції України управління ризиками передбачає ведення єдиного реєстру ризиків, застосування матриці оцінювання «ймовірність – вплив», визначення критеріїв прийнятності ризику, а також системний моніторинг ключових індикаторів ризику (Key Risk Indicators). Важливим елементом такої системи є постійний перегляд та вдосконалення процедур управління ризиками відповідно до змін у соціальному середовищі, законодавстві та у сфері безпеки.

До основних завдань системи управління ризиками в діяльності поліції можна віднести: формування та ведення реєстру ризиків; визначення відповідальних осіб за управління ризиками; застосування матриці оцінювання ризиків; визначення критеріїв прийнятності ризику; організацію системного моніторингу та перегляду ризиків.

Важливим елементом системи ризик-менеджменту є застосування відповідних методів оцінювання ризиків. Стандарт ISO/IEC 31010 «Risk management – Risk assessment techniques» містить перелік методів та інструментів аналізу ризиків, які можуть використовуватися залежно від характеру загроз та умов діяльності організації.

В Україні цей стандарт впроваджено як ДСТУ ISO/IEC 31010:2013 «Керування ризиком. Методи загальної оцінки ризику» [2]. У стандарті наведено понад тридцять методів оцінювання ризиків, серед яких: SWOT-аналіз; сценарний аналіз; метод Delphi; аналіз «дерева відмов» (Fault Tree

Analysis); FMEA (Failure Modes and Effects Analysis); метод Bow-Tie; імовірнісні методи прогнозування.

У діяльності органів та підрозділів Національної поліції України зазначені методи можуть застосовуватися для аналізу різних типів ризиків.

Так, SWOT-аналіз може застосовуватися під час стратегічного планування діяльності підрозділів поліції або оцінювання стану громадської безпеки у конкретному регіоні.

Сценарний аналіз дозволяє прогнозувати різні варіанти розвитку подій під час проведення масових заходів, що сприяє більш ефективному плануванню дій правоохоронних органів.

Метод Bow-Tie може застосовуватися для аналізу корупційних ризиків, визначаючи їх причини та можливі наслідки.

Метод FMEA використовується для аналізу технічних ризиків, пов'язаних із функціонуванням інформаційних систем, систем відеоспостереження або інших технічних засобів, що використовуються у діяльності поліції.

Застосування стандарту ISO/IEC 31010 дозволяє здійснювати оцінювання ризиків на основі чітких аналітичних методів, що підвищує обґрунтованість управлінських рішень.

Важливу роль у розвитку сучасних підходів до управління ризиками відіграє концептуальна модель COSO ERM (Enterprise Risk Management), розроблена Комітетом організацій-спонсорів Комісії Тредвея.

На відміну від стандартів ISO, COSO ERM є концептуальною рамкою, яка інтегрує управління ризиками у стратегічне управління організацією.

Оновлена модель COSO ERM: Integrating with Strategy and Performance (2017) передбачає п'ять ключових компонентів системи управління ризиками: 1) управління та організаційна культура; 2) стратегія та постановка цілей; 3) виконання; 4) перегляд та вдосконалення; 5) інформація, комунікація та звітність [3].

Застосування принципів COSO ERM у діяльності Національної поліції України може сприяти інтеграції ризик-менеджменту у систему стратегічного планування. Зокрема, важливими елементами такої системи можуть бути: формування культури доброчесності серед поліцейських; визначення допустимого рівня ризику (risk appetite); використання ключових індикаторів ризику (KRI); проведення регулярних внутрішніх аудитів системи управління ризиками. Наприклад, важливим індикатором ризику для органів поліції може бути кількість скарг громадян або дисциплінарних проваджень щодо поліцейських. Аналіз таких показників дозволяє своєчасно виявляти проблемні тенденції та вживати відповідних управлінських заходів.

Комплексне застосування стандартів ISO 31000, ISO/IEC 31010 та концепції COSO ERM дозволяє сформувати цілісну систему управління ризиками у діяльності органів та підрозділів Національної поліції України.

У цій системі:

– ISO 31000 визначає принципи та процес управління ризиками;

– ISO/IEC 31010 надає інструменти для аналізу та оцінювання ризиків;

– COSO ERM інтегрує управління ризиками у стратегічне управління організацією.

Таким чином, міжнародні стандарти ISO 31000, ISO/IEC 31010 та концепція COSO ERM формують комплексну методологічну основу для побудови сучасної системи управління ризиками в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України. Їх застосування дозволяє забезпечити системність процесів виявлення, аналізу, оцінювання та моніторингу ризиків, а також підвищити ефективність управлінських рішень у сфері публічної безпеки.

Використання ризик-орієнтованого підходу сприяє своєчасному реагуванню на сучасні виклики та загрози, зокрема в умовах воєнного стану, зростання рівня суспільної напруги, кіберзагроз, корупційних ризиків і зростання вимог до діяльності правоохоронних органів. Водночас інтеграція міжнародних стандартів ризик-менеджменту у діяльність Національної поліції України має здійснюватися з урахуванням особливостей національної системи публічного управління, нормативно-правового регулювання та специфіки виконання правоохоронних функцій.

Важливим напрямом подальшого розвитку системи управління ризиками в органах поліції є нормативне закріплення окремих процедур ризик-менеджменту, удосконалення внутрішнього контролю, створення єдиних підходів до формування реєстрів ризиків, а також впровадження системи ключових індикаторів ризику для оцінювання ефективності діяльності підрозділів. Особливого значення набуває підготовка персоналу у сфері управління ризиками та формування ризик-орієнтованої управлінської культури.

Отже, комплексне застосування міжнародних стандартів управління ризиками здатне забезпечити підвищення ефективності діяльності Національної поліції України, зміцнення довіри громадян до правоохоронних органів, а також удосконалення системи публічного управління у сфері забезпечення безпеки та правопорядку.

---

1. ISO 31000:2018. Risk management – Guidelines. International Organization for Standardization. Geneva, 2018. URL: https://www.iso.org/standard/65694.html (дата звернення: 08.05.2026).

2. ДСТУ ISO/IEC 31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009, IDT). Київ : Мінекономрозвитку України, 2015. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=66723 (дата звернення: 08.05.2026).

3. COSO. Enterprise Risk Management: Integrating with Strategy and Performance. New York : Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, 2017. URL: https://www.coso.org/guidance-erm (дата звернення: 08.05.2026).

Юрій ГОЛИК
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ЗМІСТ, ВИДИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДЗВІТНОСТІ Й ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Публічно-правовий контроль у сфері місцевого самоврядування є необхідною умовою функціонування демократичної держави та одним із ключових механізмів забезпечення принципів підзвітності й відповідальності органів публічної влади перед територіальними громадами. Його значення полягає не лише у фіксації результатів діяльності відповідних органів, а й у забезпеченні законності, ефективності та прозорості реалізації як власних, так і делегованих повноважень.

У науковій літературі контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування розглядається як складне, багаторівневе правове явище, що поєднує в собі організаційні, правові та соціальні елементи. Його доцільно визначати як системну, нормативно врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, спрямовану на оцінку діяльності органів місцевого самоврядування, виявлення порушень законодавства, недоліків управління та забезпечення своєчасного реагування на них [1].

Такий підхід дозволяє підкреслити не лише перевірочну, але й превентивну функцію контролю. Його призначення полягає у запобіганні правопорушенням, підвищенні якості управлінських рішень, а також у створенні умов для вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування. Контроль, таким чином, виступає інструментом оптимізації публічного управління, а не виключно засобом виявлення порушень. З позицій теорії права контроль у сфері місцевого самоврядування доцільно розглядати як різновид соціального контролю. Його специфіка полягає у поєднанні державного впливу та громадської участі. У цьому контексті контроль реалізується через систему механізмів, які забезпечують дотримання встановлених норм, підтримання суспільної стабільності та захист публічних інтересів [2]. Важливу роль у цьому процесі відіграють інструменти підзвітності, зокрема звітування органів місцевого самоврядування перед громадою.

Особливістю сучасного підходу до розуміння контролю є його інституційна багатоманітність. Він здійснюється як державними органами, так і органами місцевого самоврядування, а також інститутами громадянського суспільства. Це дозволяє забезпечити багаторівневу перевірку діяльності

органів влади та мінімізувати ризики зловживань. Водночас участь громадськості у контрольних процесах сприяє підвищенню рівня демократичності управління та формуванню довіри до публічної влади [3].

Контроль у системі місцевого самоврядування має комплексний характер і може бути класифікований за різними критеріями. Залежно від рівня здійснення виділяють міжнародний, національний, регіональний та місцевий контроль. За функціональним призначенням – загальний і спеціалізований. За сферою охоплення – фінансовий, бюджетний, антикорупційний, адміністративний та інші види контролю. Така диференціація дозволяє більш точно визначити предмет і межі контрольної діяльності. Важливим є також поділ контролю залежно від часу його здійснення – на попередній, поточний і підсумковий. Попередній контроль спрямований на запобігання можливим порушенням, поточний – на супровід діяльності органів місцевого самоврядування, а підсумковий – на оцінку досягнутих результатів. У сукупності вони формують безперервний механізм контролю, що забезпечує стабільність функціонування публічної влади.

Окремої уваги заслуговує класифікація контролю за суб'єктами його здійснення. У цьому аспекті доцільно виділяти державний контроль, внутрішній контроль органів місцевого самоврядування, громадський контроль та контроль міжнародних інституцій. Такий підхід відображає сучасні тенденції розвитку публічного управління, орієнтовані на відкритість і підзвітність влади.

Не менш важливим є розмежування контролю за характером впливу на прямий і непрямий. Прямий контроль передбачає безпосереднє втручання у діяльність органів місцевого самоврядування, тоді як непрямий здійснюється через створення умов, що стимулюють дотримання законності [4]. У цьому контексті значну роль відіграють механізми прозорості, доступу до публічної інформації та участі громадян у прийнятті рішень.

Ефективність контролю безпосередньо пов'язана з реалізацією принципу підзвітності. Підзвітність органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою є фундаментальною ознакою демократичного врядування. Вона передбачає обов'язок органів влади звітувати про свою діяльність, обґрунтовувати прийняті рішення та нести відповідальність за їх наслідки. У свою чергу відповідальність виступає логічним продовженням підзвітності та забезпечує реальність контрольних механізмів.

Таким чином, публічно-правовий контроль у сфері місцевого самоврядування є складною багаторівневою системою, що поєднує державні та громадські механізми впливу. Його ефективне функціонування забезпечує дотримання принципів законності, підзвітності та відповідальності, сприяє підвищенню якості управлінських рішень і зміцненню демократичних засад публічного управління. Подальший розвиток інституту контролю має бути спрямований на розширення участі громадськості, удосконалення правових механізмів та підвищення їх практичної ефективності.

1. Голик Ю.Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 5. С. 17-22. URL: https://app-journal.in.ua/wpcontent/uploads/2022/12/4.pdf

2. Мінакова Є. В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 244 с.

3. Пальченкова В. М. Концепція соціального контролю в сучасній теоретико-правовій науці. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 7-14.

4. Налуцишин В. В. Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку. дис. … д-ра. юрид. наук. Львів, 2018. 403 с.

Олена ГУЗЕНКО
доцент кафедри економіки
та публічного управління
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВА ТА ЕКОНОМІКИ НА БАЗІ ІНТЕГРАЦІЇ ФУНКЦІЙ ТА ПРИНЦИПІВ СЬОГОДЕННЯ

Актуалізація проблеми взаємозв’язку у сферах економіки та права виникає зі складних умов функціонування країни, яка охоплена затяжним воєнним конфліктом. Очевидним є те, що зазначені сфери суттєво впливають на життєдіяльність суспільства в умовах сьогодення. Зазначене твердження обґрунтовується цільовим призначенням кожної сфери. Так, основне призначення сфери економіки полягає в задоволенні матеріальних та духовних потреб громадян суспільства. Своєю чергою сфера права має більш ширший діапазон призначення, що охоплює забезпечення правових норм і стандартів для функціонування економічних циклів макроекономічного та мікроекономічного рівня, розробляти та впроваджувати правові інструменти захисту законних інтересів громадян суспільства на базі принципу соціальної справедливості. У сукупності сфери права та економіки виступають регуляторами не лише функціонування країни, а її життєздатності в умовах затяжного воєнного конфлікту. Пріоритетними компонентами зазначених сфер виступають принципи та функції, які суттєво впливають на дієвість механізму економічного сектору країни. Визначення взаємодії принципів та функцій сфер економіки та права надасть можливість більш предметно розкрити напрями більш ефективного управління країною, яка розвивається в надзвичайних умовах. Зазначене вище сприяло встановленню спрямування дослідження та доводять його сучасність.

Проблематичним аспектам процесу взаємозв’язку сфер економіки та

права присвячені дисертаційні та монографічні дослідження вітчизняних науковців. Окремі сегменти зазначеної проблеми оприлюднюються на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, публікуються у фахових виданнях та стають предметом обговорення на дискусійних платформах економічно-правового спрямування. Науковці займаються дослідженнями зміцнення економіки країни, покращення функціонування підприємницького сектору, впровадження інноваційних технологій з урахуванням правових регуляторів, доводячи прямий взаємозв'язок між ними. Так, І.Ю. Єгоров, Ю.В. Кіндзерський, Ю.М. Бажал [1] досліджували питання оцінки інноваційного розвитку та структурних трансформацій в економіці України, спираючись на правову базу сьогодення. Інституції, правила, процедури процесу правового регулювання економічної системи стали предметом вивчення групи вітчизняних науковців (М. Савчина, Я. Лазур, О. Білаш, Т. Карабіна) [2]. У науковій праці С.В. Глібко, О.В. Розгон та Ю.В. Георгієвський [3] доволі змістовно окреслили питання правового забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні. У свою чергу М.Г. Хаустова, Д.І. Шматков, І.О. Мамаєв, П.М. Дуравкін [4] присвятили монографічні дослідження проблемі правового забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства. Однак окремі питання обраної проблематики висвітлено в працях науковців фрагментарно, що вказало на доцільність дослідження.

Доцільно аргументувати той факт, що сфери права та економіки забезпечують механізм життєдіяльності країни, особливо в умовах воєнного конфлікту. У зв'язку з цим компоненти зазначених сфер, які виступають їх базовою платформою, мають доволі впливове значення на результативність функціонування їх в суспільному розвитку. Насамперед мова йде про взаємозв'язок функцій права (регулятивна, охоронна, інформаційна та заохочувальна) та економіки (виробнича, розподільна, інформаційна та стимулююча). Зберігаючи зазначену послідовність видів функцій сфери приватної економіки, доцільно встановити сегменти взаємозв'язку:

по-перше, на основі правових регуляторів представники підприємницького сектору здійснюють виробничу, фінансову, інвестиційну діяльність, визначають форми власності, отримують ліцензійні дозволи на проведення обраних видів діяльності, відкривають або ліквідовують підприємства, сплачують податкові платежі до бюджетів різних рівнів;

по-друге, правові норми і стандарти надають можливість на ведення чесної конкуренції, сприяють захисту інтелектуальної власності та виступають заслоном проти проявів монополії;

по-третє, виважені, дієві та прозорі правові регулятори сприяють розробці більш реалістичних економічних прогнозів, довгострокових та короткострокових фінансових планів підприємства, знижується рівень виробничих, фінансових, інвестиційних та інші види економічного ризику взагалі;

по-четверте, на базі пільгових правових норм у сфері податкового та соціального законодавства забезпечується створення більш придатних умов ведення бізнесу в умовах воєнного конфлікту, а також активізується процес дієвості економіки країни та стимулюється економічний ріст взагалі.

Наступним кроком дослідження виступають принципи сфери права та сфери економіки з метою встановлення наявності взаємодії між ними. Враховуючи той факт, що правова база виступає платформою, яка забезпечує виживання економіки як матеріальної платформи в умовах війни, сприяє накопиченню державних грошових коштів для фінансування обороноздатності країни та соціальної допомоги населенню, рольовий сегмент принципів правової сфери набирає особливого значення. До складу ключових елементів взаємозв'язку між принципами права та економіки доцільно включити наступні вектори: легалізація воєнної економіки; законність надходжень та витрат; захист власності та інвестицій; соціальний договір.

Водночас більш предметно взаємодія між правом та економікою простежується через такі ключові принципи:

- принцип свободи та автономії волі, який проявляється через наявність законодавчого регулятора щодо отримання права на приватну власність в контексті вибору поведінки представниками підприємницького сектору як учасника ринку попиту та пропозиції, що супроводжується правом вибору комерційних партнерів та укладання з ними підприємницьких угод;

- принцип законності та відповідальності: з економічної позиції забезпечується вирішення питань виконання контрактних зобов'язань з комерційними партнерами, з правової – наявність законодавчого регулювання циклу юридична відповідальність за їх порушення, заподіяння шкоди, а також порушення в контексті сплати обов'язкових податків та зборів;

- принцип рівності та справедливості: правова база сприяє рівним умовам для започаткування, ведення та у разі необхідності – ліквідації представників підприємницького сектору, закріплює соціальні гарантії та компенсації малозабезпеченим верствам населення. У свою чергу економіка зобов'язана забезпечити, з одного боку, ведення підприємницької діяльності з позиції врахування діючих правових норм і стандартів, а з іншого – забезпечити надходження до Державного та місцевих бюджетів з метою виконання соціальних зобов'язань країни перед вразливими верствами населення, ветеранами та постраждалими від бойових дій.

Таким чином, в надзвичайних умовах розвитку країни актуалізується проблема дотримання тісного взаємозв'язку між принципами та функціями сфери права та економіки, що сприяє захисту національних інтересів через можливість підтримки обороноздатності країни. Принципи зазначених сфер створюють базис визначення напряму розвитку економіки в правовому полі, а функції виступають інструментом реалізації досягнення намічених завдань. Така взаємодія забезпечує життєдіяльність та економічну стійкість країни в умовах сьогодення.

1. Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: колективна монографія / І.Ю.Єгоров, Ю.В. Кіндзерський, Ю.М. Бажал та ін.; за ред.: І.Ю. Єгорова та д.е.н. Ю.В. Кіндзерського. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т. екон. та прогнозув. НАН України», 2023. 240 с.

2. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / М. Савчин, Я. Лазур, О. Білаш, Т. Карабін та ін.; за ред. проф. М. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с.

3. Правове забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні : монографія/ С.В. Глібко, О.В. Розгон, Ю.В. Георгієвський та ін.; за ред. С.В. Глібка, О.В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 365 с.

4. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства: монографія / М.Г. Хаустова, Д.І. Шматков, І.О. Мамаєв, П.М. Дуравкін та ін.; за ред. О.В. Шаповалової, К.В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2023. 292 с.

Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Андрій ПОЛЯК
курсант ННІ з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗБЕРІГАЧА ЗА ЗАКОНОПРОЄКТОМ № 15150

Відповідальність зберігача за втрату (нестачу) або пошкодження речі, переданої йому поклажодавцем, є однією із найважливіших умов договору зберігання. На сьогодні відповідальність зберігача за втрату або пошкодження речі визначено ст. 950 гл. 66 «Зберігання» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

При цьому обсяг відповідальності залежить від статусу зберігача. Непрофесійний зберігач відповідає на загальних підставах, тобто за наявності вини, презумпція якої випливає із загальних положень цивільного законодавства. Професійний зберігач несе відповідальність незалежно від вини, якщо не доведе наявність підстав, визначених ч. 2 ст. 950 ЦК України. Зокрема, він звільняється від відповідальності у разі дії непереборної сили, особливих властивостей речі, про які не знав і не міг знати, або умислу чи

грубої необережності поклажодавця. У випадку, коли річ своєчасно не забрали після закінчення строку зберігання, зберігач відповідає лише за наявності умислу або грубої необережності, що випливає зі ст. 948 ЦК України та ч. 3 ст. 950 ЦК України [1].

28 квітня 2026 року Верховною Радою України прийнято за основу законопроєкт № 15150 – нову редакцію ЦК України, який викликав значний суспільний та науковий резонанс. Проєкт передбачає комплексне оновлення цивільного законодавства, у тому числі перегляд окремих положень щодо договору зберігання та відповідальності зберігача за втрату або пошкодження речі.

У законопроєкті більшість положень гл. 66 ЦК України залишилася без суттєвих змін або зазнала лише незначного коригування. Незмінною залишилася ст. 951 ЦК України, яка регулює питання відшкодування збитків, завданих поклажодавцеві внаслідок втрати, нестачі або пошкодження речі зберігачем. Разом з тим ст. 950 ЦК України, що визначає підстави відповідальності зберігача за втрату (нестачу) або пошкодження речі, у проєкті нової редакції ЦК України анульована повністю [2].

Її виключення фактично означає відсутність у законопроєкті спеціального переліку підстав звільнення зберігача від відповідальності та окремого регулювання його відповідальності залежно від статусу. Внаслідок цього відповідні питання не отримують окремого спеціального закріплення у межах цієї норми.

Договір зберігання належить до договорів про надання послуг, оскільки його зміст полягає у здійсненні дій щодо забезпечення схоронності речі, результат яких споживається у процесі їх виконання та не призводить до створення нового матеріалізованого об’єкта [3].

Аналіз загальних положень про надання послуг у законопроєкті № 15150 свідчить, що підхід до відповідальності виконавця загалом збережено. Так, ст. 1132 проєкту ЦК України, яка замінює чинну ст. 906 ЦК України, фактично відтворює основні засади відповідальності виконавця за невиконання або неналежне виконання договору про надання послуг. Як і у чинному регулюванні, для платних послуг зберігається принцип відповідальності за наявності вини, а виконавець, який здійснює підприємницьку діяльність, відповідає, якщо не доведе неможливість виконання взятих зобов’язань внаслідок непереборної сили. Для безоплатних послуг також збережено обмежений характер відповідальності у вигляді відшкодування збитків у визначених межах.

У сфері договірних відносин законопроєкт загалом розширює підходи до цивільно-правової відповідальності. Зокрема, у ст. 730 проєкту ЦК України закріплено інститут переддоговірної відповідальності, відповідно до якого сторона, що вела переговори недобросовісно або без наміру укласти договір, зобов’язана відшкодувати іншій стороні реальні збитки [4].

Отже, законопроєкт № 15150 передбачає виключення ст. 950 ЦК

України, яка встановлює підстави відповідальності зберігача за втрату або пошкодження речі. Водночас це не означає повної відмови від регулювання відповідальності у цій сфері, оскільки вона й надалі визначатиметься загальними положеннями про договірну відповідальність та нормами, що регулюють відносини з надання послуг. Таким чином, підхід до відповідальності зберігача змінюється скоріше за все через перенесення регулювання у загальні правила, а не через його повне скасування.

1. Зобов'язальне право : кн. 5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Т. 2. URL: https://lnk.ua/N8x3q7cLR (дата звернення: 18.05.2026).
2. Проєкт Цивільного кодексу України. Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837 (дата звернення: 18.05.2026).
3. Окремі види договірних зобов'язань. Цивільне право України. Особлива частина : [Електронний ресурс]. URL: https://lnk.ua/oTaEj6dIt (дата звернення: 18.05.2026).
4. Вишневський М. Новий Цивільний кодекс України: що передбачає проєкт? *Factor.* URL: https://lnk.ua/Df97JlbOa (дата звернення: 18.05.2026).

Максим ДЄЄВ
доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах воєнного стану в Україні особливого значення набуває забезпечення принципу верховенства права у сфері виконання кримінальних покарань. Збройна агресія проти України суттєво трансформувала функціонування кримінально-виконавчої системи, зумовивши нові виклики, пов'язані із гарантуванням безпеки засуджених і персоналу, дотриманням їхніх прав і свобод, забезпеченням належних умов тримання та доступу до медичної і правової допомоги. Водночас навіть в умовах війни держава зобов'язана забезпечувати дотримання міжнародних стандартів прав людини та недопущення порушення фундаментальних прав осіб, які відбувають покарання.

Принцип верховенства права є системоутворюючою засадою кримінально-виконавчої системи, оскільки забезпечує пріоритет прав і свобод людини, законність діяльності органів і установ виконання покарань, гуманність поводження із засудженими та недопущення свавільного втручання держави. Його зміст охоплює вимоги юридичної визначеності,

передбачуваності правових норм, рівності всіх осіб перед законом та обов'язковості дотримання прав людини незалежно від правового статусу.

Як слушно зазначає Д. Пилипенко, принцип верховенства права є провідною засадою системи загальних і спеціальних принципів кримінально-виконавчого права та відображає природно-правову концепцію права, що надає йому автономності щодо позитивного права [1, с. 175]. Погоджуючись із цим, слід підкреслити, що верховенство права у кримінально-виконавчій сфері виходить за межі формальної законності й передбачає вищий стандарт правового регулювання, заснований на пріоритеті людської гідності, справедливості та забороні свавілля. У практичному вимірі цей принцип проявляється через забезпечення гуманного поводження із засудженими, заборону катувань та інших форм жорстокого поводження, а також ефективний судовий і адміністративний контроль за діяльністю установ виконання покарань. Особливої ваги він набуває в умовах воєнного стану, коли ризики обмеження прав людини суттєво зростають.

Воєнний стан об'єктивно впливає на реалізацію прав засуджених, змінюючи організацію діяльності пенітенціарної системи та посилюючи безпековий компонент. Це зумовлює перерозподіл ресурсів, зміну режимів роботи установ і запровадження додаткових заходів безпеки, що може призводити до часткових обмежень окремих прав. Серед ключових викликів – забезпечення права на життя та охорони здоров'я. Загроза бойових дій і ракетних ударів актуалізує питання евакуації установ і переміщення засуджених, що ускладнює підтримання стабільних умов тримання. Додатково погіршується доступ до медичної допомоги, зокрема спеціалізованої, через руйнування інфраструктури та логістичні обмеження. Воєнний стан також впливає на реалізацію права на зв'язок із зовнішнім світом, включаючи побачення, листування, телефонні розмови та доступ до правової допомоги. Такі обмеження є допустимими лише за умови їх законності, необхідності та пропорційності. Окремо необхідно відзначити розширення дискреційних повноважень адміністрації установ виконання покарань, що за відсутності належного контролю підвищує ризики порушення принципу верховенства права.

Водночас держава не звільняється від обов'язку забезпечення мінімальних стандартів поводження із засудженими, закріплених у Конституції України, Кримінально-виконавчому кодексі України, Європейській конвенції з прав людини, Європейських пенітенціарних правилах та Правилах Нельсона Мандели. У сфері міжнародних стандартів ключове значення має стаття 3 Європейської конвенції з прав людини, яка встановлює абсолютну заборону катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання [2]. Практика ЄСПЛ послідовно виходить із того, що держава несе відповідальність за умови тримання осіб у місцях несвободи незалежно від надзвичайних обставин, включаючи воєнні конфлікти.

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про наявність системних порушень, зокрема, неналежного поводження з особами під контролем держави, надмірної тривалості досудового розслідування та судового розгляду, а також недоліків у забезпеченні права на справедливий суд [3]. Це підтверджує необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства та практики його застосування, а також посилення ефективного судового контролю і дотримання принципу розумних строків провадження.

Отже, воєнний стан не скасовує прав засуджених, але ускладнює механізми їх реалізації, що потребує забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та безумовним дотриманням принципу верховенства права.

1. Пилипенко Д.О. Окремі сутнісні аспекти принципу верховенства права в системі засад кримінально-виконавчого права. *Науковий вісник публічного та приватного права.* Випуск 4, 2021. С. 171-175.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04 листопада 1950 р. (*ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1997 р.)* / *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, /№ 32 від 23.08.2006/. Ст. 270.

3. Україна впевнено тримає 3-тє місце за кількістю поданих заяв в ЄСПЛ. URL: https://advokatpost.com/ukraina-vpevneno-trymaie-3-mistse-za-kilkistiu-podanykh-zaiav-v-ievropejskyj-sud-z-prav-liudyny-zvit-2022/ (дата звернення: 07.05.2026 р.).

Павло ДОВГОПОЛ
начальник Запорізько-Нікопольського відділу надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного управління надання безоплатної правничої допомоги Південно-Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги,
аспірант кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У системі надання безоплатної правничої допомоги особливе практичне місце з точки зору, зокрема, забезпечення доступності посідають дистанційні сервіси. З точки зору правового тлумачення, “дистанційний сервіс” можна охарактеризувати як спосіб отримання визначених законодавством адміністративних та інших видів послуг за допомогою електронних комунікацій.

Державна політика електронного урядування, яка націлена в стратегічній перспективі на розширення цифрового та дистанційного доступу людей до державних послуг, є першочерговою реалізацією принципу верховенства права, сумлінна робота якого гарантує належну, своєчасну та якісну реакцію відповідних державних інституцій на волевиявлення людини в реалізації її прав, свобод та інтересів [2].

Сучасна модель функціонування системи надання БПД передбачає використання таких інструментів, як «гаряча телефонна лінія» та чат-боти, які забезпечують значну частку від загальної кількості звернень за правничими послугами.

Разом із тим зазначені цифрові інструменти доцільно розглядати не як альтернативу, а як органічне доповнення до розгалуженої мережі фізичних точок доступу, що у сукупності формують багатоканальну модель надання правничої допомоги. Такий підхід дозволяє забезпечити гнучкість системи та її адаптивність до обмежень, зумовлених воєнними діями.

Важливою особливістю функціонування дистанційних сервісів у системі надання БПД є їх кадрове забезпечення: на відміну від поширених практик автоматизованого консультування, адміністрування відповідних каналів комунікації здійснюється безпосередньо фахівцями-юристами. Це забезпечує належний рівень якості первинної правничої допомоги та мінімізує ризики надання формалізованих або некоректних відповідей.

Аналіз організаційної моделі дистанційних сервісів дозволяє виокремити механізм гарантованого зворотного зв’язку як одну із ключових інституційних переваг системи. На відміну від традиційних моделей функціонування відомчих «гарячих ліній», у межах яких ініціатива подальшого контакту часто покладається на особу, яка звернулася, у системі надання БПД реалізовано алгоритм внутрішнього перенаправлення запитів.

Сутність зазначеного механізму полягає в тому, що у разі неможливості безпосереднього доступу клієнта до відповідного бюро або відсутності оперативного зв’язку з ним, звернення фіксується фахівцем дистанційного сервісу у відповідній інформаційній системі та автоматично маршрутизується до компетентного міжрегіонального центру. Подальше опрацювання такого звернення передбачає встановлення контакту із заявником у стислі строки (зокрема протягом двох годин), що забезпечує безперервність надання правничої допомоги.

Запровадження такого механізму дозволяє мінімізувати ризики втрати звернень, підвищує рівень відповідальності суб’єктів надання допомоги та забезпечує стабільність функціонування системи навіть в умовах інфраструктурних обмежень або активних бойових дій.

Разом із тим, попри високу ефективність комунікаційної складової дистанційних сервісів, процедура отримання безоплатної вторинної правничої допомоги у дистанційному форматі залишається ускладненою на етапі формалізації звернення. Практика свідчить, що використання стандартного

механізму накладення кваліфікованого електронного підпису (КЕП) є технічно складним для значної частини суб'єктів права, що призводить до помилок при поданні заяв та їх подальшого повернення на доопрацювання.

Таким чином, використання КЕП у чинній процедурі становить системний процедурний бар'єр доступу до безоплатної вторинної правничої допомоги, що обмежує ефективну реалізацію відповідного права у дистанційному форматі.

У зв'язку з цим доцільним видається впровадження інтегрованих цифрових рішень, спрямованих на спрощення процедури подання звернень. Зокрема, перспективним напрямом є нормативна та технологічна інтеграція дистанційних сервісів системи надання БПД із Єдиним державним вебпорталом електронних послуг.

Однак окрім технічної реалізації відповідного рішення, яке б спрощувало доступ до правосуддя, зменшуючи бюрократичне та формальне навантаження на людину (суб'єкта права на безоплатну вторинну правничу допомогу), удосконалення потребує і законодавство, і бюджетна політика у сфері фінансування системи надання БПД.

Так, зокрема, ч. 1 ст. 18 Закону України "Про безоплатну правничу допомогу" визначає, що звернення про надання одного з видів правничих послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону, подаються особами, які досягли повноліття, або їх представниками до центру з надання безоплатної правничої допомоги в письмовій формі [1].

Такий припис встановлює першу умову – звернення має бути подане саме до центру з надання БПД. Для подолання цього обмеження доречно змінити формулювання припису на таке, щоб дозволяло подавати звернення через відповідні електронно-комунікаційні ресурси.

Наступним викликом є збереження персональних даних, оскільки на сьогодні система надання БПД використовує сторонні програмні ресурси на платній основі для забезпечення функціонування електронно-комунікаційних сервісів. І хоча вказане рішення є досить оптимальним з точки зору бюджетування, розробка власних програмних засобів дозволяє мінімізувати ризики при роботі з чутливою інформацією, яка має велику частку при організації надання БВПД.

Запровадження рекомендованої моделі функціонування дистанційних сервісів є прямим напрямом до оптимізації шляху людини до отримання правничих послуг з мінімізацією бюрократичних та формальних ризиків при забезпеченні конституційного права на правничу допомогу.

---

1. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 51. Ст. 577.

2. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. Спеціальний випуск № 1 «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 50-56.

Олена ДРУЧЕК
професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗПЕКА У ЦІННІСНО-ПРАВОВІЙ ПАРАДИГМІ

Російська збройна агресія проти України, як грубе і цинічне порушення існуючих систем міжнародної, регіональної та національної безпеки, актуалізувала завдання пошуку нових підходів до філософсько-правового виміру безпеки як універсальної цінності, що є складовою суспільного життя і забезпечується правом.

Теоретико-методологічні проблеми ціннісного виміру безпеки розробляли О. Бандура [1], І. Вороніна [2], С. Гладкий [3], Я. Громовий [4], Н. Клименко [5], І. Корж [6], Л. Макаренко [7], О. Турченко [8] та інші. Аналіз національної та державної безпеки як категорій права та правових цінностей здійснено в одній із раніше опублікованих праць автора [9], окремі результати якої знайдуть додаткове висвітлення у межах цієї розвідки.

У дослідженнях з правової аксіології безпеку традиційно трактують як нормативно забезпечений стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від загроз, що гарантуються системою юридичних, військових, соціально-економічних засобів та реалізуються у контексті діяльності уповноважених суб'єктів. Під цінностями найчастіше розуміють певну якісну категорію, в основі якої лежать результати осмислення суб'єктом чи групою суб'єктів важливості і корисності тих чи інших предметів, явищ, ідей чи дій. У зазначеному контексті вважаємо абсолютно справедливою думку Л. Макаренко про те, що «оцінювання (та, відповідно, його результат – об'єктивація уявлення про цінність) є інтерпретацією вираження переваг суб'єкта до чогось через оцінку в межах параметрів «добре»-«погано»; «благо»-«зло», «корисно»-«шкідливо» тощо» [7, с. 11].

Важливе місце у системі сучасних цінностей, пов'язаних із організацією людського співжиття, посідають правові цінності, під якими було запропоновано розуміти сукупність певних корисних для людини та суспільства природних чи суспільних благ, які об'єктивуються на рівні правосвідомості, знаходять свій вираз у позитивному праві, пов'язані з «духом» права, реалізуються та захищаються державою [9, с. 80]. Сутність зазначеної категорії цінностей, як на нас, найповніше розкривається у контексті їх співвідношення із сутністю та ознаками права, адже саме право, як універсальний регулятор суспільних відносин та форма забезпечення справедливості і порядку, є унікальною та важливою для кожного індивіда та

суспільства у цілому цінністю. Цінність права полягає у тому, що воно, будучи основою для організованого суспільства, забезпечує справедливість, свободу, порядок і захист кожного його члена – тобто, за І. Кантом, «створює умови для співіснування вільних людей». А правовими цінностями можемо назвати ті блага, які постають в об'єктивній реальності як результат дії норм і принципів позитивного права.

Оцінюючи значення правових цінностей для суспільного життя, зазначимо, що саме вони втілюють міру справедливості та свободи у суспільстві, слугують основою правової системи. Саме через правові цінності об'єктивується внутрішній зміст, основні ідеї, принципи та цінності права, відображається його сутність і мета – тобто відбувається його одухотворення, втілюється «дух». У зазначеному контексті вважаємо абсолютно справедливим підхід до правових цінностей як до «найважливіших і глибинних принципів, що визначають ставлення індивіда і суспільства до права, виступають легальним елементом впливу на людей і суспільство, впливають на механізм правового регулювання», про що, зокрема, зазначає Я. Громовий [4, с. 33].

Розширюючи зазначений підхід, наголосимо, що за сучасних умов правові цінності так чи інакше об'єктивуються у змісті та надають смислової єдності усій правовій системі суспільства, знаходячи відображення у принципах та нормах права, впливаючи на поведінку та правосвідомість суб'єктів, виступаючи орієнтиром для діяльності державних органів та посадових осіб.

Будучи елементом суспільного життя, правові цінності завжди відображають потреби і запити суспільства. На сьогодні пріоритетними для українського суспільства правовими цінностями є мир як результат протистояння збройній агресії російської федерації проти України, а також всезагальна (всерівнева) безпека.

Актуальні на сьогодні філософсько-правові підходи до поняття безпеки ґрунтуються, переважно, на виділенні її аксіологічно-інструментального характеру. Оцінюючи безпеку як правову категорію, акцентують, зокрема, на тому, що вона одночасно виступає і умовою, і засобом, і способом об'єктивації найбільш важливого для індивіда чи колективу індивідів блага, якою є захищеність від небезпек, можливість подальшого існування і розвитку. За сучасних умов засобом забезпечення індивідуальної та колективної безпеки є право.

Взаємозв'язок права і безпеки полягає у тому, що право є основним інструментом забезпечення безпеки, а безпека – універсальною і необхідною умовою функціонування права. Зокрема, право: закріплює вимоги щодо запобігання загроз, встановлює межі дозволеного та недозволеного; визначає механізми захисту у сфері безпеки – тобто виступає засобом забезпечення безпеки. Водночас безпека: виступає окремим напрямом правового регулювання та правової охорони; є ключовою категорією галузей публічного

права – тобто є цінністю, яку право охороняє. Таким чином, право формує, регулює та гарантує безпеку, а безпека забезпечує реальність і дієвість права.

Схожа соціальна природа права і безпеки підтверджується також такими їх спільними характеристиками, як універсальність, корисність, основоположність для існування індивідууму та суспільства, морально-ціннісна обумовленість, гарантованість, виконання ролі основи для реалізації суспільного порядку. Співвідношення права і безпеки як правових категорій полягає у тому, що право формує, регулює та гарантує безпеку, а безпека забезпечує реальність і дієвість права.

В умовах триваючого протистояння Збройних сил України, усього українського суспільства російській збройній агресії категорія безпеки набуває безпрецедентного важливого значення для кожного громадянина України та держави загалом, розглядається і оцінюється як ключова умова для подальшого життя і розвитку.

1. Бандура О. О. Деякі аспекти взаємного зв'язку цінностей та істини у праві. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 111–115.

2. Вороніна І. М. Теоретичні основи дослідження класифікації правових цінностей. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 6. С. 178-183.

3. Гладкий С.О Правові цінності як практична проблема правового життя українського суспільства. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір:* матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 7 червня 2019 р.).Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 10-13.

4. Громовий Я.С. Правова цінність як загальнотеоретична категорія. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Серія «Право». Випуск 59. Том 1. С. 30-34. DOI https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-1.5.

5. Клименко Н.Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/22.pdf (дата звернення: 30.01. 2026).

6. Корж І. Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2019. Серпень. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

7. Макаренко, Лариса. Методологічні підходи до визначення поняття й сутності правових цінностей. Juridic Nationa: Teorie si Practica. 2018. № 5. С. 10-15.

8. Турченко О. Г. Щодо розуміння категорії «безпека» як загальнолюдської цінності. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2022. № 2. С.34-46.

9. Дручек О.В. Безпека, національна та державна безпека як категорії права та правові цінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2026. Серія ПРАВО. Випуск 93: частина 1. С. 78-83. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.11.

Тетяна ЖУРАВЛЬОВА
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ СУДОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Судова аргументація є ключовим елементом правозастосовної діяльності та невід'ємною складовою механізму реалізації принципу верховенства права. Її значення полягає не лише у формальному обґрунтуванні позицій сторін, а й у забезпеченні логічної, послідовної та переконливої побудови судових рішень, що відповідають критеріям законності, обґрунтованості та справедливості. У сучасних умовах зростання складності правових відносин саме якість аргументації визначає рівень довіри до судової влади та ефективність правосуддя загалом.

Сутність судової аргументації полягає у системному поєднанні фактичних обставин справи з відповідними нормами права та принципами правової системи. Вона передбачає використання логічних прийомів, правових конструкцій, доктринальних підходів і судової практики для формування переконливої правової позиції [1]. Важливою характеристикою аргументації є її раціональність, що виключає довільність та забезпечує передбачуваність правозастосування, яка є складовою принципу правової визначеності. Одним із базових критеріїв якісної судової аргументації є її структурованість. Аргументи повинні бути викладені у чіткій логічній послідовності: від встановлення фактичних обставин до їх правової кваліфікації та формулювання висновків. Такий підхід дозволяє забезпечити прозорість судового розгляду та унеможливлює маніпулятивне тлумачення норм права. Водночас належна структуризація аргументів сприяє підвищенню якості судових рішень і зменшує ризик їх скасування в апеляційному чи касаційному порядку.

Важливим аспектом є обґрунтованість аргументації, яка передбачає опору на норми права, принципи верховенства права, а також усталену судову практику [2]. Аргументи, що базуються на правових позиціях вищих судових інстанцій, сприяють формуванню єдності правозастосування та забезпечують стабільність правової системи. Крім того, використання принципів справедливості, добросовісності та пропорційності дозволяє суду виходити за межі формального підходу та забезпечувати баланс інтересів сторін.

Судова аргументація також виконує комунікативну функцію, забезпечуючи зрозумілість судового рішення для його адресатів. Чіткість і доступність викладення мотивувальної частини рішення є важливими для

реалізації права на справедливий суд, оскільки дозволяють сторонам усвідомити підстави прийнятого рішення та оцінити перспективи його оскарження. У цьому контексті аргументація виступає засобом підвищення прозорості судової діяльності.

Окрему увагу слід приділити принципу змагальності, який безпосередньо реалізується через аргументацію сторін. Ефективне представлення та спростування аргументів створює умови для всебічного та об'єктивного розгляду справи. Суд у свою чергу має забезпечити належну оцінку кожного доводу, що є проявом принципу рівності сторін перед законом і судом[3].

Не менш важливим є етичний вимір судової аргументації. Використання достовірних фактів, уникнення викривлення інформації та дотримання стандартів професійної доброчесності є необхідними умовами легітимності судового процесу. Аргументація, що відповідає етичним вимогам, підвищує довіру до судової системи та сприяє утвердженню принципу верховенства права.

Крім того, судова аргументація має значення для формування сталої судової практики. Обґрунтовані рішення створюють орієнтири для майбутніх правозастосовних актів, забезпечуючи єдність підходів до тлумачення норм права [4]. Це своєю чергою підвищує рівень правової визначеності та передбачуваності правових наслідків.

Таким чином, судова аргументація є системоутворюючим елементом правосуддя, що забезпечує реалізацію принципу верховенства права через логічність, обґрунтованість і прозорість судових рішень. Її ефективне застосування сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики, зміцненню довіри до судової влади та забезпеченню справедливого балансу між інтересами учасників правовідносин. У сучасних умовах вона виступає не лише процесуальним інструментом, а й важливим чинником розвитку правової держави.

1. Рабінович П.М., Дудаш Т.І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 47–68.

2. Дудаш Т. Інструменти правового аргументування й правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка.* Серія юридична. 2021. Вип. 73. С. 3–13. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.003.3-0909-2022-29-3-47.

3. Судова риторика : методичні рекомендації до практичних занять (для здобувачів першого рівня вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» 4 курсу денної форми навчання Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти) / Уклад. : Т. В. Костюк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 47 с.

4. Олійник О. Основи та еволюція ораторського мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024 № 74. С. 196-201.

Роксолана ЗАПОТІЧНА
доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін Дніпровського гуманітарного університету,
кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ У ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах глобалізації та економічної конкуренції між державами інвестиційний клімат стає одним із ключових чинників економічного розвитку країни. Важливу роль у формуванні сприятливого інвестиційного середовища відіграє не лише макроекономічна стабільність чи наявність природних ресурсів, а й ефективність функціонування державних інституцій, насамперед судової системи. Саме рівень довіри до судової влади визначає ступінь правової захищеності бізнесу, гарантії дотримання контрактів, захисту права власності та передбачуваності економічної діяльності.

Проблема довіри до судової системи є особливо актуальною для України, яка впродовж тривалого часу стикається з викликами корупції, політичного впливу на судочинство та недостатньої ефективності правосуддя. Водночас інтеграція України до європейського правового простору, необхідність післявоєнного економічного відновлення та залучення іноземних інвестицій актуалізують питання підвищення авторитету судової влади та забезпечення реального верховенства права.

Довіра до судової системи є складним міждисциплінарним явищем, що поєднує правові, економічні та психологічні аспекти. У правовому контексті вона пов’язана з принципами незалежності суддів, справедливості судового розгляду та рівності всіх перед законом. В економічному вимірі довіра до судів виступає передумовою стабільності інвестиційного середовища, адже інвестори оцінюють здатність держави гарантувати виконання зобов’язань та ефективно вирішувати спори. Психологічний аспект полягає у суспільному сприйнятті судової системи як чесного та неупередженого інституту.

Інвестиційний клімат держави значною мірою залежить від здатності судової системи забезпечити захист права власності. Для внутрішніх та іноземних інвесторів надзвичайно важливою є впевненість у тому, що їхні активи не будуть незаконно вилучені, а у випадку виникнення спору судове рішення буде справедливим і виконуваним. Наявність ефективної судової системи сприяє зниженню транзакційних витрат, мінімізує ризики ведення бізнесу та стимулює довгострокові інвестиції.

Дослідження Майкла Тачтона та Майкла Тибурські демонструють

прямий взаємозв'язок між незалежністю судової влади, рівнем верховенства права та економічним розвитком держави. Автори доводять, що країни з високим рівнем судової незалежності мають стабільніше економічне середовище та є привабливішими для іноземних інвесторів. Незалежні суди виступають своєрідним механізмом стримування політичного втручання в економічні процеси та забезпечують прогнозованість державної політики [1].

Для України проблема довіри до судової системи залишається однією з найгостріших. Упродовж багатьох років міжнародні організації та іноземні партнери наголошують на необхідності судової реформи як передумови економічного розвитку та європейської інтеграції. Низький рівень довіри громадян до судів значною мірою зумовлений корупційними ризиками, тривалістю розгляду справ, недостатньою прозорістю судових процедур та випадками політичного впливу на суддів.

У праці Л. Г. Удовики та В. В. Новоселової зазначається, що довіра до судової влади формується через реальне забезпечення принципів незалежності, відкритості та професійності судочинства. Автори підкреслюють, що для підвищення рівня суспільної довіри необхідним є не лише оновлення законодавства, а й формування нової правової культури та зміна суспільного сприйняття судової влади [2].

В умовах воєнного стану значення ефективної судової системи для України ще більше зростає. Майбутнє післявоєнне відновлення держави вимагатиме значного обсягу міжнародних інвестицій, реалізації масштабних інфраструктурних проєктів та гарантій правового захисту інвесторів. У цьому контексті забезпечення незалежності судів та підвищення рівня довіри до правосуддя стають стратегічними завданнями державної політики.

Варто також враховувати, що довіра до судової системи безпосередньо впливає на рівень економічної активності всередині країни. Підприємці більш охоче розширюють бізнес, укладають довгострокові контракти та здійснюють інноваційні інвестиції в умовах правової визначеності та ефективного судового захисту. Таким чином, судова система виконує не лише правозахисну, а й важливу економічну функцію.

Отже, довіра до судової системи є одним із фундаментальних чинників формування сприятливого інвестиційного клімату держави. Незалежне, прозоре та ефективне правосуддя забезпечує стабільність економічних відносин, сприяє захисту права власності та підвищує рівень інвестиційної привабливості країни. Для України підвищення довіри до судової влади є не лише правовим чи соціальним завданням, а стратегічною умовою економічного розвитку, міжнародної співпраці та успішного післявоєнного відновлення.

---

1. Touchton M., Tyburski M. Judging the Market: Judicial Independence, the Rule of Law, and Economic Development. Perspectives on Politics. 2022. Vol. 20, Issue 3. P. 888–904

2. Удовика Л. Г., Новоселова В. В. Природа і зміст довіри до судової влади в Україні крізь призму світового досвіду. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 52–55.

Сергій ІСЛАНКІН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
доктор філософії у галузі права

Любов КЛІНДУХОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила суттєве ускладнення криміногенної ситуації та поставила перед правоохоронними органами нові виклики у сфері досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання дотримання принципу верховенства права під час розслідування зґвалтувань, оскільки навіть за умов збройного конфлікту держава зобов'язана забезпечувати належний захист прав людини, ефективне розслідування кримінальних правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності. Розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану характеризується низкою особливостей, серед яких складність збору та фіксації доказів, можливість проведення слідчих (розшукових) дій на територіях, наближених до бойових дій, психологічний стан потерпілих осіб, а також необхідність оперативного реагування правоохоронних органів. За таких умов особливого значення набуває забезпечення законності дій слідчого, прокурора та інших учасників кримінального провадження, недопущення порушення прав потерпілих осіб і дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Принцип верховенства права є однією з фундаментальних засад кримінального провадження та передбачає пріоритет прав і свобод людини, справедливість, законність і юридичну визначеність. Його реалізація під час розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану має важливе значення для забезпечення ефективності досудового розслідування, формування довіри до правоохоронної системи та виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Саме тому дослідження особливостей дотримання принципу верховенства права під час розслідування зазначеної категорії

кримінальних правопорушень є актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення для криміналістики та кримінального процесу.

Після введення в Україні правового режиму воєнного стану особливої актуальності набули питання забезпечення прав людини та дотримання засад кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. Злочини, пов'язані зі зґвалтуванням, характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, складністю доказування, психологічною вразливістю потерпілих осіб та необхідністю оперативного реагування правоохоронних органів. В умовах воєнного стану ці обставини додатково ускладнюються обмеженим доступом до окремих територій, ризиками втрати доказової інформації та особливостями здійснення досудового розслідування [1].

Відповідно до ст. 8 Конституції України в державі визнається і діє принцип верховенства права, а згідно зі ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження здійснюється з додержанням цього принципу, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2; 3]. Навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати ефективне розслідування кримінальних правопорушень із дотриманням процесуальних гарантій та міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Науковці зазначають, що особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачений Розділом IX-1 КПК України, не скасовує необхідності забезпечення законності та дотримання прав людини під час проведення слідчих (розшукових) дій [4]. При цьому практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що ефективне розслідування злочинів сексуального характеру є одним із позитивних обов'язків держави у сфері захисту прав людини [5].

Крім того, у криміналістичній науці звертається увага на необхідність забезпечення балансу між оперативністю досудового розслідування та дотриманням прав потерпілої особи, зокрема щодо недопущення повторної травматизації, забезпечення конфіденційності та належного процесуального поводження з потерпілими від сексуального насильства [6]. Саме тому дотримання принципу верховенства права під час розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану є необхідною умовою законності кримінального провадження та ефективного захисту прав людини.

Отже, дотримання принципу верховенства права під час розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану є однією з ключових гарантій забезпечення законності кримінального провадження та ефективного захисту прав людини. Незважаючи на складні умови здійснення досудового розслідування, пов'язані із веденням бойових дій, обмеженим доступом до окремих територій та необхідністю оперативного реагування правоохоронних органів, діяльність слідчого та прокурора повинна відповідати вимогам

Конституції України, кримінального процесуального законодавства та міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи особливого значення набуває забезпечення балансу між ефективністю досудового розслідування та дотриманням прав потерпілої особи, зокрема щодо забезпечення конфіденційності, недопущення повторної травматизації та належної процесуальної поведінки з боку правоохоронних органів. Водночас навіть в умовах воєнного стану спрощення окремих процесуальних процедур не може бути підставою для порушення прав людини чи відступу від принципу верховенства права.

Таким чином, дотримання принципу верховенства права під час розслідування зґвалтувань в умовах воєнного стану є необхідною умовою забезпечення справедливості, законності та ефективності кримінального провадження, а також формування довіри суспільства до діяльності правоохоронних органів і системи правосуддя загалом.

---

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 19.05.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.05.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 19.05.2026).

4. Гловюк І. В., Дроздов О. М., Тетерятник Г. К., Фоміна Т. Г., Рогальська В. В., Завтур В. А. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. Розд. IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Дніпро ; Львів ; Одеса ; Харків, 2022. 80 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4775 (дата звернення: 19.05.2026).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2026).

6. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. 5-те вид., переробл. і допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/319/1_Kriminalistika_vnutri.pdf (дата звернення: 19.05.2026).

Віталій КАДАЛА
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КЛЮЧОВІ ВЕКТОРИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

На даний час Україна функціонує в умовах затяжного воєнного конфлікту, який порушив усі управлінські системи як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Ключовою проблемою стало врегулювання питань фінансово-економічного сектору, соціально-економічного сектору економіки, особливо з позиції життєздатності підприємницької компоненти. Таке твердження випливає з того, що підприємницький сектор виступає базовим вектором, який забезпечує наповнення Державного та місцевих бюджетів, які зобов'язані виконувати поставлені соціально-економічні проблеми країни. Цілком зрозумілим є той факт, що запорукою успіху країни при вирішенні економічних та соціальних зобов'язань перед громадянами країни виступає правовий регулятор. За допомогою правових ініціатив законодавець створює більш сприятливі умови для життєдіяльності країни, всіх її ключових компонентів як для громадян суспільства, так і для представників підприємницького сектору. У сучасних реаліях постає питання не лише розуміння взаємодії між економічними та правовими інструментами, а й сприяння його посиленню, що в майбутньому призведе до дієвості всіх економічних важелів у правовому руслі. Все окреслене сприяло вибору напряму дослідження та підкреслює його актуальність.

Питання наявності взаємозв'язку між правовими та економічними інструментами не є новим, проте не втрачає своєї актуальності в сучасних реаліях. Таке твердження ґрунтується на наявності доволі значної кількості монографічних та дисертаційних досліджень з питань правового регулювання функціонування соціально-економічного сектору, відбувається систематичне обговорення проблеми на наукових дискусійних платформах різного рівня. Так, К.В. Орєхова, Н.О. Гнип, О.І. Горяча, Д.П. Шкурінський [1] досліджували питання комплексного розвитку національної та світової економіки в умовах сучасних трансформацій, а О.В. Макарова, В.М. Новіков, С.А. Романюк, І.Я. Чугунов [2] присвятили монографічні дослідження інструментам реагування національної політики та глобальним викликам. Натомість, С.В. Глібко, О.В. Розгон, Ю.В. Георгієвський [3] переймалися проблемою

правового забезпечення інноваційного процесу в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. У своїй роботі М.Г. Хаустова, Д.І. Шматков, І.О. Мамаєв, П.М. Дуравкін [4] вивчали проблематичні аспекти правового забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства. Не зменшуючи цінність проведених монографічних досліджень вітчизняних вчених, варто звернути увагу на те, що ряд питань залишаються дискусійними та неоднозначними, що вказало на доцільність поглиблення досліджень.

Як показують дослідження, процес підтримання взаємозв'язку між економічними та правовими інструментами в умовах війни має на меті знаходження певного балансового регулювання між сприянням розвитку економічних циклів та своєчасним правовим забезпеченням необхідних змін для покращення ситуації в економічному секторі країни. При цьому варто розуміти, що в надзвичайних умовах розвитку країни виникає нагальна потреба активізації процесів упровадження інноваційних управлінських методів з обов'язковим врахуванням елементів ризик-менеджменту.

Слід звернути увагу на той факт, що підтримка економічної стійкості та збереження підприємницької активності в умовах війни не можлива без втручання законодавця. Таке явище підтверджує наявність взаємозв'язку між правом та економікою. Тотожну думку з цього приводу наводять у своїй праці К.В. Орєхова, Н.О. Гнип, О.І. Горяча та Д.П. Шкурінський [1, с.12]. Науковці обґрунтовують необхідність застосування правових регуляторів «… не лише в операційній, фінансовій та звичайній діяльності, а й в системі впровадження різного змісту інноваційних ідей» [1, с.12].

Проблематичний аспект в сучасних реаліях зазначеного взаємозв'язку простежується через ряд сегментів: зазнає змін принцип економічної свободи через вимушене обмеження прав представників бізнесових структур; окупація територій, руйнування інфраструктури та логістичні блокади призвели до появи негативних наслідків для значної кількості представників підприємницького сектору економіки; мають місце продовження термінів розгляду економічних спорів, захисту прав власності, особливо на передфронтових територіях; відбулося падіння рівня життя суспільства країни, загострилася проблема безробіття, стрибок цін на комунальні платежі та інфляційні коливання свідчать про проблеми реалізації соціально-економічних прав населення країни, яка воює.

Беззаперечним є той факт, що саме за допомогою правових інструментів відбувається не лише підтримка економічних процесів, а й забезпечення їх осучаснення та можливості захисту від існуючих викликів. Доволі впливове значення має впровадження інноваційних інструментів ведення економічної діяльності – таких, як диджиталізація правових, економічних та соціальних послуг та інструментів цифровізації економічних циклів. На погляд С.В. Глібко, О.В. Розгон та Ю.В. Георгієвського [3], «…без дієвої законодавчої платформи розробка та впровадження інноваційних ідей

практично не має результативності».

У цілому взаємозв'язок між правовими та економічними інструментами має кілька ключових проявів:

по-перше, в надзвичайних умовах розвитку країни відбувається оновлення правової площини, яка регулює діяльність представників підприємницького сектору. Мається на увазі зміни в правовому забезпеченні економіки різного рівня в якості податкової, соціальної, фінансової системи, в процесі регулювання трудових відносин, а також вводиться механізм бронювання працівників у пріоритетних сферах економіки;

по-друге, ресурсне забезпечення процесів оборони країни відбувається на базі правових інструментів із урахуванням визначених потреб;

по-третє, залучення міжнародної підтримки демонструє тісний взаємозв'язок між правовим та економічним інструментом у розрізі адаптації принципу прозорості державних закупівель та антикорупційних заходів. Такий факт обґрунтовується наявністю необхідної правової основи для отримання фінансової та військової допомоги від міжнародних партнерів;

по-четверте, обмеження певних прав членів суспільства, які вимушені виживати в умовах воєнних дій в Україні. Наявні військові дії змінюють в окремих випадках вектор підприємницької діяльності з метою забезпечення обороноздатності країни та на базі законодавчих ініціатив;

по-п'яте, тісно пов'язані між собою право та принцип соціальної справедливості. Правовий інструмент забезпечує захист найбільш вразливих верств населення суспільства, інвалідів, людей похилого віку, сімей з дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб. У свою чергу економічний інструмент формує економічну політику, яка забезпечує виплату пенсій, соціальної допомоги різного спрямування та заробітних плат.

Таким чином, проведені дослідження чітко підкреслюють наявність тісного взаємозв'язку між правовими та економічними інструментами. В умовах активних воєнних дій в Україні правові інструменти виступають ключовим вектором розвитку економічних циклів. Накопичення грошових коштів країни відбувається на базі правового регулятора, який сприяє забезпеченню фінансування процесу обороноздатності країни та виконанню соціально-економічних зобов'язань перед її громадянами. Ключовими напрямами покращення взаємодії правового та економічного сегментів виступають цикли диджиталізації правових та економічних послуг, осучаснення правових норм і стандартів про працю та соціальний захист, активне залучення міжнародної правової допомоги та вдосконалення механізму компенсаційних виплат.

---

1. Комплексний розвиток національної та світової економіки в умовах сучасних трансформацій: колективна монографія / К.В. Орєхова, Н.О. Гнип, О.І. Горяча, Д.П. Шкурінський та ін. Полтава: ПП «Астрая», 2026. 304 с.

2. Національна політика та глобальні виклики: інструменти реагування: колективна монографія / О.В.Макарова, В.М. Новіков, С.А. Романюк, І.Я. Чугунов та ін. Київ:

Національна академія наук України, Інститут демографії та проблем якості життя, 2025. 169 с.

3. Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: монографія/ С.В. Глібко, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвський та ін.; за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 290 с.

4. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства: монографія / М. Г. Хаустова, Д. І. Шматков, І. О. Мамаєв, П. М. Дуравкін та ін..;за ред. О. В. Шаповалової, К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2023.292 с.

Орина КОВІНЕНКО
державний реєстратор відділу у справах національностей і релігій управління культури, туризму, національностей і релігій Дніпропетровської облдержадміністрації

Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ БАТЬКІВСТВА НАД НАРОДЖЕНОЮ ЗА КОРДОНОМ ДИТИНОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час масової міграції, спричиненої війною, значна кількість громадян України опинилася за кордоном, шукаючи тимчасового захисту, притулку або тривалого перебування. У пристосованих до нового життя умовах відбуваються важливі події, зокрема народження дитини. Водночас запровадження додаткового регулювання в умовах воєнного стану ускладнює реалізацію базових прав щодо визнання батьківства для дітей, які народилися за кордоном і не були внесені до державних реєстрів України. З огляду на це є доцільність аналізу ситуації з приводу транскордонного батьківства, виокремлення колізії між національним та міжнародним приватним правом і визначення шляхів нормативного вдосконалення. Проблематика невизнання фактів, підтверджених у іншій юрисдикції, а також ускладнений порядок внесення відомостей до національних реєстрів вже ставала предметом наукового аналізу. Зокрема, серед дослідників, які порушували подібні питання у світовому масштабі, слід відзначити Р. Перрушо, який у працях

Міжнародної організації з міграції наголошував на важливості міждержавної співпраці в реєстрації народжень у кризових ситуаціях [1]. Також цій проблемі приділяв увагу Дж. Тобіна, який у межах ЮНІСЕФ порушував проблему юридичної невидимості дітей, народжених у контексті міграційної вразливості, та закликав до гармонізації процедур визнання документів у дусі захисту найкращих інтересів дитини [2].

Правова пастка транскордонного батьківства в загальному розумінні на конкретному прикладі виглядає наступним чином. Громадянин України, перебуваючи з дружиною за кордоном (в Ірландії), став батьком третьої дитини. Свідоцтво про народження було видане компетентними органами Ірландії. Однак при зверненні до військового комісаріату для отримання відстрочки від мобілізації на підставі наявності трьох дітей йому було відмовлено: дитина не значиться в українських державних реєстрах. Представники РАЦСу повідомили, що таких випадків зараз багато, та внести дитину у реєстр уже неможливо без судової реакції, оскільки порушено процедуру внесення події. Особа не може приїхати до України, а тим більше довести своє батьківство в суді. Відсутність дитини в реєстрі не виключає факт її народження, що було б суцільним абсурдом. Правовий механізм не враховує об'єктивні обставини: війна, вимушена міграція, обмежена доступність консульств. Усе це перетворює ситуацію на правову пастку, коли людина стає жертвою недосконалого адміністрування.

Ситуація з дитиною, народженою за кордоном, якої "немає в системі", демонструє системну прогалину у міжнародному приватному праві, вразливим моментом міждержавної співпраці у сфері проведення реєстрації актів цивільного стану. Україна є стороною Гаазької конвенції про видачу витягів з актів цивільного стану (1976), яка передбачає можливість визнання іноземного свідоцтва без суду. Але застосування цієї норми не оптимізовано для подібних сценаріїв, що робить її реалізацію формальною [3]. Для вдосконалення мав би створитися окремий електронний механізм визнання іноземного свідоцтва в електронному режимі через «Дію» або консульську платформу. Поки триває юридичне оформлення, на нашу думку, можливе видання тимчасових довідок для мобілізаційних цілей. Удосконалення норми про доведення батьківства віддалено за допомогою відеозаяв та засвідчених документів особисто для батьків і дитини було б сприятливим та оптимальним варіантом дистанційного встановлення батьківства, чим передбачається можливість подачі заяви онлайн із додаванням цифрових копій документів, засвідчених нотаріально або консульськими установами, попередньої роз'яснювальної кампанії для громадян України за кордоном стосовно процедури такої реєстрації народження дитини через консульства одразу після пологів, також пропонується розглянути автоматичний обмін даними між РАЦСами та консульськими установами для об'єктивного моніторингу між країнами, спираючись на досвід із умовами життя сьогодні. Враховуючи всі перелічені рекомендації, одразу після народження дитини за кордоном батьки

зможуть звернутися до найближчого українського консульства для реєстрації народження і внесення даних у реєстр. Якщо звернення до консульства неможливе, потрібно зберігати усі документи, що підтверджують факт народження та батьківство, а саме ірландське свідоцтво, виписки з медичних закладів, копії паспортів батьків. Наступним етапом буде підготовка заяви про визнання документів, засвідченої в нотаріуса країни перебування, та для впевненості у правильності виконаного – звернення до українських юристів дистанційно. Для осіб, що потребують відстрочки від мобілізації, вимагається надання клопотання до ТЦК з повним пакетом наявних документів та пояснювальною запискою про відсутність реєстрації з об'єктивних причин. Необхідно впровадити гнучкі цифрові інструменти адаптації, що враховують контекст війни та правову інтеграцію з європейськими структурами. Лише так можна гарантувати юридичне визнання та забезпечення належного сімейного життя, захисту батьківських прав, а також прав, свобод та інтересів дитини.

1. Перрушо, Р. From the Intergovernmental Committee for European Migration to the International Organization for Migration. *International Journal of Refugee Law*. 2007. V. 19, № 1. P. 1–15;

2. UNICEF. Protecting children affected by migration and forced displacement. 2023. URL: https://www.unicef.org/eca/media/37391/file/In%20Focus%20Protecting%20children%20affected%20by%20migration%20and%20forced%20displacement.pdf;

3. Convention on the Issue of Multilingual Extracts from Civil Status Records. 1976. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Convention_on_the_Issue_of_Multilingual_Extracts_from_Civil_Status_Records.

Roman KARPENKO
associate Professor at the department
of civil law disciplines
Dnipro State University of Internal Affairs
candidate of legal sciences, docent

ASPECTS OF SOCIAL SECURITY AND SOCIAL PROTECTION IN TIMES OF WAR

The provision of social services is a key function of the state, especially in difficult times. In the context of war, the number of people in need of support has increased exponentially. For instance, during the first 18 months of the war, the number of people with disabilities rose from 300,000 to 3 million. Russia's military aggression against Ukraine has caused enormous human and material losses. Ukrainians have faced the destruction of infrastructure, the loss of homes, vehicles, jobs, and essential means of subsistence. A significant portion of the population has been forced to leave their homes, and according to the latest data, approximately 5 million people have lost their homes. The war continues, so the number of those in

need of assistance is likely to grow.

The social services system is facing serious challenges that affect the availability and quality of services in communities. Local budget expenditures on social assistance range from 3% to 13%, averaging 7.2%, which jeopardizes the ability to fully meet the needs of the population [1;2].

The start of the full-scale invasion highlighted the need for significant revisions to legislation governing social services. However, the state was unprepared for the massive challenges brought about by the war. At this time, the protection of social human rights takes on particular importance, as millions of people have been left homeless, have lost their property, jobs, and sources of income, and have suffered physical and mental health impacts.

One of the key challenges for Ukraine amid the economic crisis triggered by the armed invasion has been ensuring the stable operation of the social protection system and providing assistance to those affected by the war. With the onset of the aggression, the social protection system faced two main challenges: ensuring the payment of benefits, assistance, and pensions as provided by current legislation, and organizing the provision of social services and support to internally displaced persons and those affected by the conflict [3; 4].

In this regard, addressing the issue of finding effective mechanisms for the functioning of the social protection system is important both from the perspective of scientific research and as an urgent practical task.

The availability and quality of social services reflect the state's ability to provide necessary support to its citizens in various life situations, such as disability, old age, loss of housing or employment, and the loss of parents. Currently, Ukraine is actively working to provide social assistance to those affected by the war. In accordance with Ukrainian law, social benefits and services are provided as widely as possible, even in the most remote regions of the country.

Optimizing social protection systems during wartime requires a flexible approach, a rapid response to social challenges, and active coordination among all levels of government and state agencies.

During martial law, it is particularly important to ensure adherence to the principle of proportionality between the level of social protection for the population and the state's financial capabilities. It is also necessary to guarantee every person's right to an adequate standard of living, which is critical for the sustainable functioning of the social sector and the regulation of social relations.

The primary way to improve public management of budgetary finances in the area of social protection is to prioritize increasing the accountability of local governments for the effective use of allocated funds and to optimize the management of this process. To provide local and regional authorities with the necessary revenues to enable them to properly perform their functions, it is advisable to introduce mechanisms for budget decentralization. This will contribute to a better balance between regional and local budgets.

Further development of the social protection system in wartime should focus

on creating effective support programs for internally displaced persons. The public health care system needs to be adapted to provide prompt emergency medical care and ensure long-term rehabilitation. Given that the war places a significant burden on the state budget, it is important to ensure the timely payment of pensions, unemployment benefits, and other social benefits.

Developing a social security strategy in wartime is a key task to ensure the system's ability to respond promptly to new challenges and meet the basic needs of the population. The strategy must also include the legal and methodological framework for providing social services during wartime, the development and improvement of institutional and financial support mechanisms, as well as continuous monitoring and evaluation of the quality of these services. This encompasses both the provision of assistance to those affected by the war and measures for the country's long-term recovery following the end of the conflict.

1. Derzhavni finansy [Public finance]. Minfin. index.minfin.com.ua. Retrieved from: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/ [in Ukrainian].

2. Website Laboratory of Legislative Initiatives. (2024). Sotsialni posluhy v Ukraini: suchasnyi stan, problemy, obmezhennia [Social Services in Ukraine: Current Status, Problems, Limitations]. parlament.org.ua. Retrieved from: https://parlament.org.ua/wpntent/uploads/2024/09/ali_study_socialservices.pdf [in Ukrainian].

3. Fedorovych, I.M., & Shevchuk, Ya.O. (2024). Sotsialnyi zakhyst naselennia v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Social Protection of the Population under Martial Law: Current Status and Development Prospects]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 4, 161–167 [in Ukrainian].

4. Pidlypna, R.P., & Smochko, V.Yu. (2020). Finansove zabezpechennia sotsialnoi sfery Ukrainy [Financial support of the social sphere of Ukraine]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences, 38, 25–31 [in Ukrainian].

5. Mozol, N.I. (2022). Problema sotsialnoi spravedlyvosti v umovakh voiennoho stanu [The problem of social justice under martial law]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal, 11, 57–60. Retrieved from: http://lsej.org.ua/11_2022/9.pdf [in Ukrainian].

Марія КОБА
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності,
доктор філософії у галузі права, доцент

Андрій НАУМЕНКО
курсант факультету
службово-бойової діяльності

*(Київський інститут
Національної гвардії України)*

ДЕГРАДАЦІЯ ЗАБОРОНИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ: ІНСТИТУЦІЙНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ СИСТЕМІ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ООН

Пункт 4 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплює базовий принцип сучасного міжнародного права – заборону погрози силою або її застосування у міжнародних відносинах [1, с. 3]. Ця норма визнається імперативною (jus cogens) і відповідно не може бути скасована чи обмежена жодним міжнародним договором або звичаєм нижчої юридичної сили. Саме на ній ґрунтується вся архітектура системи колективної безпеки, створеної після Другої світової війни. Водночас сучасні міжнародні відносини демонструють стійку тенденцію до зниження стримувального потенціалу цієї норми, що зумовлено не відсутністю правового регулювання як такого, а наявністю системних прогалин у механізмах її реалізації та інтерпретації.

Актуальність дослідження зумовлена насамперед трансформацією форм застосування сили у сучасному світі. Поширення гібридних та неконвенційних засобів впливу – кібератак, інформаційних операцій, використання нерегулярних збройних формувань – породжує ситуації, що не завжди підпадають під класичні міжнародно-правові категорії [2, с. 117]. У таких умовах постає необхідність переосмислення не лише змістовного наповнення статті 2(4), але й інструментів її практичного забезпечення. Без такого переосмислення норма ризикує перетворитися на декларацію, позбавлену реального механізму примусового виконання.

Зазначену тематику досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Бенджамін Цвайфах детально аналізує так звані «прогалини в силі» – нормативний простір між широкою забороною погрози силою за статтею 2(4) та вузько визначеним правом на самооборону за ст. 51 Статуту [3, с. 212].

Серед українських дослідників вагомий внесок у розроблення концептуальних засад міжнародного правопорядку та принципів Статуту ООН зробив В. Буткевич, який аналізував інституційні обмеження механізмів

колективної безпеки в умовах трансформації міжнародних відносин [4, с. 304]. М. Бурменський досліджував вплив міжнародно-правового регулювання на підтримання миру та безпеки, зокрема розробив концепцію «демократичної інтервенції» та аналізував межі допустимого застосування сили в контексті захисту прав людини [5, с. 47]. С. Андрейченко зробила суттєвий внесок у розроблення теорії міжнародної відповідальності держав, зокрема щодо підстав і механізмів притягнення держав до відповідальності за протиправні діяння, пов'язані із застосуванням сили [6, с. 134]. Та попри значну кількість наукових розвідок у цій сфері, питання ефективності правових механізмів реагування на сучасні форми застосування сили залишається дискусійним і потребує подальшого дослідження.

Першою і найбільш системною проблемою є інституційна неспроможність системи колективної безпеки ООН забезпечити ефективне реагування на порушення заборони сили. Практика останніх десятиліть переконливо це підтверджує: інтервенція НАТО в Косово у 1999 р. була здійснена без санкції Ради Безпеки; вторгнення в Ірак у 2003 р. обґрунтовувалося сумнівними правовими конструкціями; збройна агресія російської федерації проти України у 2022 заблокувала будь-яке реагування в межах Ради Безпеки через право вето держави-агресора [2, с. 198]. Спільним знаменником цих випадків є неспроможність існуючих механізмів забезпечити колективну відповідь навіть на очевидні порушення норм jus ad bellum.

Особливо показовою є ситуація, коли держава-порушник одночасно є постійним членом Ради Безпеки. У такому разі вона отримує можливість заблокувати будь-яке рішення органу, покликаного реагувати на її ж протиправні дії. Право вето, первісно задумане як інструмент балансування інтересів великих держав та запобігання їх виходу з системи колективної безпеки, у сучасних умовах трансформувалося у фактор правової асиметрії [4, с. 318]. Воно фактично створює «зони безвідповідальності» для найбільш впливових держав, що прямо суперечить принципу суверенної рівності, закріпленому в тій самій ст. 2 Статуту ООН. Таким чином, інституційний дизайн ООН містить внутрішню суперечність, яка в критичних ситуаціях паралізує саму систему колективної безпеки.

Не менш суттєвою є концептуальна проблема невизначеності змісту поняття «застосування сили». Традиційно воно асоціюється з прямими військовими діями регулярних збройних сил однієї держави проти іншої. Однак сучасні форми впливу виходять далеко за межі цього розуміння: масштабні кібератаки на критичну інфраструктуру, цілеспрямовані інформаційні кампанії, спрямовані на дестабілізацію політичної системи, чи економічний примус можуть мати наслідки, цілком співрозмірні з наслідками традиційного збройного нападу [5, с. 53]. Зокрема, атаки на енергетичну або фінансову інфраструктуру здатні паралізувати державу без жодного пострілу. Постає логічне запитання: чи відповідає вузьке, сформоване у середині XX

століття тлумачення поняття «сила» реаліям сучасного конфлікту?

Вважаємо, що існуюче тлумачення поняття «застосування сили» потребує концептуального оновлення. Доцільно розглядати силу не лише у фізичному, а й у функціональному вимірі – через оцінку реальних наслідків для державного суверенітету, безпеки та стабільності [6, с. 148]. Такий підхід дозволив би охопити нормою статті 2(4) значну частину гібридних загроз, які наразі перебувають у правовій «сірій зоні». Це не довільне розширення заборони, а її адаптація до тих цілей, заради яких вона була встановлена, – захисту державного суверенітету та міжнародного миру.

Паралельно відбувається інша небезпечна тенденція – розширене тлумачення винятків із заборони застосування сили. Практика випереджувальної самооборони дедалі частіше використовується для обґрунтування силових дій за відсутності очевидного й безпосереднього збройного нападу, що виходить за межі ст. 51 Статуту [2, с. 160]. Аналогічно, концепція гуманітарної інтервенції, попри її моральну привабливість, як показав досвід Косово, може застосовуватися поза чітко визначеними правовими процедурами та без належної авторизації Радою Безпеки. Обидва явища є проявом одного процесу: поступової «нормалізації винятків», коли відступи від загального правила стають настільки частими і прийнятними, що починають витісняти саме правило.

Ця «нормалізація» несе серйозну загрозу для всієї системи міжнародного правопорядку. Якщо винятки із заборони застосування сили стають предметом довільного тлумачення з боку держав, що володіють достатньою військовою та політичною потугою, заборона де-факто перестає функціонувати як універсальна норма й перетворюється на привілей сильних. Саме цей процес ми визначаємо як деградацію заборони застосування сили – не формальне скасування норми, а поступове позбавлення її реального правового змісту та практичної дієвості [4, с. 327].

Окремою і дедалі більш значущою проблемою є діяльність недержавних акторів у збройних конфліктах. Сучасні конфлікти дедалі частіше ведуться із залученням нерегулярних збройних формувань, приватних військових компаній або організованих кіберугруповань, які формально не є суб'єктами міжнародного права і не несуть відповідальності за його порушення в тому самому обсязі, що й держави [6, с. 189]. У таких умовах встановлення відповідальності держави-спонсора суттєво ускладнюється: стандарт «ефективного контролю», сформульований Міжнародним судом ООН у справі Нікарагуа проти США (1986), часто виявляється занадто вузьким для охоплення всіх форм причетності держави до дій таких суб'єктів [3, с. 219; 7, с. 14]. Це дозволяє державам фактично делегувати насильство нерегулярним структурам, уникаючи при цьому прямої міжнародно-правової відповідальності.

Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно переглянути підходи до імпутації дій недержавних акторів державі. Зокрема, доцільно розширити

критерії відповідальності держави, включивши до них не лише ситуації прямого контролю, але й випадки свідомого потурання, надання матеріальної підтримки чи створення умов, що уможливлюють діяльність таких суб'єктів на шкоду іншим державам [6, с. 210]. Це дозволило б усунути правову прогалину, якою систематично користуються держави для уникнення відповідальності шляхом делегування насильства нерегулярним структурам.

Вирішення окреслених проблем потребує комплексного та узгодженого підходу на кількох рівнях. На інституційному рівні першочерговим є обмеження зловживань правом вето у випадках грубих порушень міжнародного гуманітарного права та норм jus cogens. Навіть за відсутності формальної реформи Статуту, яка видається малоймовірною з огляду на існуючий розподіл сил, можливе запровадження добровільних політичних зобов'язань щодо утримання від застосування вето у таких ситуаціях [4, с. 341].

Важливим напрямом інституційного посилення є розширення ролі Генеральної Асамблеї ООН як альтернативного майданчика для формування консолідованої позиції міжнародного співтовариства у випадках, коли Рада Безпеки виявляється заблокованою. Хоча рішення Генеральної Асамблеї не мають обов'язкової юридичної сили, вони відіграють значну роль у формуванні норм звичаєвого міжнародного права та стандартів політичної легітимності [5, с. 61]. Резолюції Генеральної Асамблеї щодо агресії Росії проти України є показовим прикладом саме такого механізму.

На концептуальному рівні перспективним є розвиток міжнародного судочинства та прогресивна кодифікація норм щодо застосування сили у нових сферах – насамперед у кіберпросторі. Не менш важливим є посилення механізмів індивідуальної кримінальної відповідальності за злочин агресії, що сприятиме підвищенню стримувального ефекту міжнародного права щодо осіб, які фактично приймають рішення про застосування сили [6, с. 231].

Таким чином, деградація заборони застосування сили є не випадковим явищем, а закономірним наслідком системних суперечностей між нормативними амбіціями статті 2(4) та інституційними і концептуальними обмеженнями механізмів її реалізації. Основна проблема полягає не у відсутності правових норм, а в їх недостатній адаптації до сучасних форм конфлікту та в структурній нездатності ключових органів ООН забезпечувати їх дотримання без огляду на інтереси найбільш впливових держав. Ефективність статті 2(4) може бути відновлена лише за умови переходу від формального до функціонального розуміння поняття сили, обмеження політичних блокувань у Раді Безпеки та послідовного посилення відповідальності за порушення норм jus ad bellum [2, с. 412; 4, с. 349]. Без таких змін існує реальний ризик остаточного перетворення заборони застосування сили з дієвої правової норми на декларативний припис, а міжнародного правопорядку – на систему, в якій застосування сили визначається не правом, а можливостями держав.

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Gray C. International Law and the Use of Force. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 452 p.
3. Zwanenburg B. The Statute's Jus ad Bellum Provisions. *Journal of International Criminal Justice*. 2005. Vol. 3, № 1. P. 208–224.
4. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
5. Бурменський М. В. Міжнародне право : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 336 с.
6. Андрейченко С. С. Міжнародна відповідальність держав: концептуальні засади та сучасна практика : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 570 с.
7. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) : Merits : Judgment of 27 June 1986. *I.C.J. Reports*. 1986. P. 14. URL: https://www.icj-cij.org/case/70

Олександр КОЛОМІЄЦЬ
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат філософських наук

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Трансформація суспільно-політичної свідомості в умовах тривалої повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України зумовлює необхідність глибокої ревізії як зовнішньополітичних орієнтирів, так і засад національної ідентичності. Пролонгований характер воєнного конфлікту та збереження екзистенційної загрози у довгостроковій перспективі диктують пріоритетність завдань щодо системної розбудови державних інституцій. У цьому контексті ключовим вектором стратегічного розвитку є не лише посилення оборонного потенціалу, а й фундаментальне реформування системи правосуддя. Створення окремого напряму військової юстиції виступає критичною умовою забезпечення інституційної стійкості держави та зміцнення демократичного фундаменту українського суспільства.

Триваюча повномасштабна збройна агресія проти України зумовлює необхідність тотальної мобілізації суспільних ресурсів та інституційної адаптації держави до умов воєнного стану. Дослідниці О. Балацька та О. Кучинська обґрунтовано вказують на історичну закономірність: «…можна прослідкувати тенденцію, що виокремлення військового судочинства у формат окремого інституту військового суду або трибуналу відбувалось синхронно з посиленням і розвитком української державності, водночас

послаблення її міцності, втрата державності та спроможності військових формувань циклічно породжувало потребу відновлення військового правосуддя, що можна спостерігати і сьогодні» [1, С. 466]. Попри очевидну актуальність, питання правового статусу військової юстиції залишається нормативно неврегульованим. Хоча у Верховній Раді України зареєстровано низку законопроєктів (зокрема «Про військову поліцію» [4]), функціональні завдання у цій сфері досі виконує Військова служба правопорядку, яка має обмежений інструментарій, сучасний стан вітчизняної системи військової юстиції можна охарактеризувати як фрагментарний.

Ліквідація військових прокуратур та скасування системи військових судів у 2010 році призвели до виникнення правового вакууму. Відсутність цілісної системи військового правосуддя не лише підриває військову дисципліну, а й стає бар'єром на шляху євроатлантичної інтеграції України [6]. Отже, проблема реформи існуючої системи юстиції в Україні є комплексною. На сьогодні ми б визначили її як одну з ключових у питанні існування української державності, а тому вона вимагає правильного і якомога швидшого свого вирішення.

Але у існуючій законодавчій системі України відсутня можливість впровадження такого напряму юстиції. Конституційні гарантії (ст. 55 та ст. 64) проголошують неможливість обмеження права на судовий захист навіть у період воєнного стану [3]. Своєю чергою Закон «Про правовий режим воєнного стану» забороняє створення надзвичайних судів, наполягаючи на здійсненні правосуддя виключно конституційними органами [2]. У цьому контексті доцільним вбачається створення спеціалізованої вертикалі у межах існуючої судової системи.

Водночас ефективність будь-якої спеціалізованої системи військової юстиції залежить не лише від судового компоненту, а й від наявності інституцій, здатних забезпечувати підтримання правопорядку та належне реагування на правопорушення у військовому середовищі. Саме тому питання реформування судової вертикалі тісно пов'язане з визначенням функціонального місця військової поліції як органу, що має забезпечувати дисципліну, превенцію правопорушень та досудове реагування у Силах оборони.

Функціональне призначення військової поліції. Створення військової поліції є передумовою зміцнення правопорядку у Силах оборони. Якщо розслідування дезертирства чи насильницьких злочинів є консенсусним питанням, то надання поліції повноважень щодо контролю за військовою дисципліною потребує виваженого підходу.

Аргументи «за» включають мінімізацію суб'єктивізму командирів, вищу професійну якість розслідувань та запобігання корупційним проявам.

Аргументи «проти» стосуються ризику підриву єдиноначальності, можливої трансформації органу з превентивного у репресивний та дублювання управлінських функцій.

Для забезпечення інституційної доброчесності доцільно делегувати функції зовнішнього контролю саме поліції, що дозволить уникнути корпоративної солідарності та «замовчування» правопорушень усередині підрозділів.

Разом із тим ефективність зовнішнього контролю у військовій сфері залежить не лише від діяльності органів правопорядку, а й від функціонування системи правового супроводу та нагляду, здатної забезпечити баланс між підтриманням дисципліни та захистом прав військовослужбовців. У цьому контексті особливого значення набуває визначення ролі військової прокуратури та адвокатури, які в умовах воєнного стану повинні поєднувати завдання забезпечення законності із недопущенням надмірної криміналізації бойових рішень.

У воєнний час військова прокуратура має зосередитися на розслідуванні воєнних злочинів та контролі за правомірністю застосування сили. Аби уникнути «паралічу рішучості» військовослужбовців через страх відповідальності, необхідно:

законодавчо визначити імунітет за дії в межах бойового наказу (окрім очевидних злочинів);

запровадити прискорені процедури перевірок у зоні бойових дій;

забезпечити спеціалізовану підготовку прокурорів, орієнтовану на розуміння специфіки бойових операцій.

Паралельно постає питання заснування військової адвокатури. Попри відсутність сталого вітчизняного досвіду, міжнародна практика [8] підтверджує ефективність залучення військових юристів для захисту прав військовослужбовців. Сучасний стан, позначений заявами про «юридичне свавілля» щодо мобілізаційних процесів [7], лише підтверджує необхідність створення фахового інституту захисту.

Водночас формування ефективної системи правового захисту військовослужбовців неможливе без модернізації механізмів доступу до правосуддя та адаптації судової інфраструктури до умов воєнного часу. Зростання навантаження на правову систему, територіальна мобільність особового складу та необхідність оперативного розгляду справ актуалізують потребу у впровадженні цифрових інструментів судочинства, здатних забезпечити безперервність і доступність правового захисту. Враховуючи успіх платформи «Дія», логічним вектором розвитку є концепція «Електронного військового суду». Пропонується дворівнева модель:

Перший етап: автоматизований розгляд справ та цифровізація документообігу [5].

Другий етап: ухвалення остаточного рішення фаховим військовим трибуналом.

Це дозволить оптимізувати ресурси, скоротити терміни розгляду та мінімізувати корупційні ризики.

Висновки. Створення збалансованої системи військової юстиції є

екзистенційним питанням для української державності. Це потребує не лише прийняття спеціальних законів, а й впровадження системи безперервної правової освіти для офіцерського складу та спеціалізованої підготовки правників, здатних діяти у специфічних умовах збройного конфлікту.

---

1. Балацька О., Кучинська О. Відновлення військових судів в системі правосуддя України: досвід минулого та сучасні реалії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 6. С. 462–467. doi: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/117.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 11.05.2025 р.).

3. Конституція України. URL: https://constitution.in.ua/articles/64/ (дата звернення: 11.05.2025 р.).

4. Оверчук С. Військові суди − необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2015. № 1(11). URL: https://resonance.ua/viyskovi-sudi-%E2%88%92-neobkhidna-skladova-v/?form=MG0AV3 (дата звернення: 04.05.2026 р.).

5. Yaselska N. M. Access to justice during martial law. Law. Human. Environment. 2022. № 13(2). P. 78-85. URL: https://environmentalscience.com.ua/web/uploads/pdf/LAW.%20HUMAN.%20ENVIRONMENT_2022_Vol.%2013,%20No.%202_78-85.pdf (дата звернення: 08.05.2026 р.).

6. Ohanesian A. Military Justice Reform in Ukraine Is Urgently Needed. *Focus Ukraine. Kennan Institute.* URL: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/military-justice-reform-ukraine-urgently-needed (дата звернення: 11.05.2026 р.).

7. Ізовітова Л. «Військові адвокати» не мають нічого спільного з адвокатурою – заява НААУ URL:https://unba.org.ua/news/10111-vijs-kovi-advokati-ne-mayut-nichogo-spil-nogo-z-advokaturoyu-zayava-naau.html. (дата звернення: 11.05.2026 р.).

8. JAG Defense. A military and security clearance law firm. URL: https://jagdefense.com/. (дата звернення: 10.05.2026 р.).

Валерій КОССЕ
декан факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
доктор філософії в галузі права,
підполковник поліції

Олександр ГРУЗДЬ
завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України актуалізувало необхідність масового застосування молекулярно-генетичних методів ідентифікації – як загиблих військовослужбовців і цивільних осіб, так і осіб, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів. За таких умов відібрання біологічних зразків перетворилося з відносно рутинної слідчої дії на системний інструмент встановлення істини у справах, що мають стратегічне значення для національної безпеки та міжнародного кримінального судочинства. Разом з тим розширення практики відібрання зразків у воєнний час загострило давні проблеми нормативного регулювання цієї процедури та спричинило нові виклики у сфері забезпечення прав людини.

На нашу думку, головна суперечність, з якою стикається правозастосовна практика, полягає в колізії між двома конституційно значущими інтересами: суспільним інтересом у розслідуванні злочинів та встановленні долі зниклих осіб, з одного боку, і правом особи на фізичну недоторканність, захист персональних біометричних даних – з іншого. Ця суперечність існувала й у мирний час [1; 2], проте в умовах воєнного стану вона набуває особливої гостроти, оскільки інститути судового контролю функціонують в умовах надзвичайного навантаження, а практика обходу процесуальних гарантій виправдовується нагальністю оперативних потреб.

Ключовим процесуальним інструментом захисту прав особи при відібранні зразків є судовий дозвіл на примусове відібрання, передбачений ст. 245 КПК України. Дослідження показують [3], що на практиці слідчі нерідко

стикаються зі значними труднощами при отриманні такого дозволу – насамперед через нечіткість підстав для його видачі та недостатню визначеність критеріїв необхідності та пропорційності. В умовах воєнного стану ця проблема посилюється: суди перевантажені, строки розгляду клопотань порушуються, а частина судів евакуйована або функціонує в обмеженому режимі. Ми переконані, що саме в таких умовах криміналістичне забезпечення процедури відібрання зразків – належна фіксація, документування підстав та чіткий ланцюг зберігання зразків – набуває компенсаторної функції: воно покликане підтримати доказову цінність результатів аналізу попри можливі процесуальні спрощення.

Криміналістичне забезпечення дотримання прав людини під час відібрання зразків реалізується через такі взаємопов'язані механізми.

По-перше – фіксація поінформованої згоди або її відсутності. Протокол відібрання зразків має містити чітку вказівку на те, чи було відібрання добровільним або примусовим, а за добровільного – підтвердження того, що особа була поінформована про мету використання зразків та правові наслідки. Відеофіксація моменту отримання або відмови від згоди є найбільш надійним криміналістичним засобом захисту від майбутнього оскарження. В умовах воєнного часу, коли значна кількість відібрань відбувається в польових умовах або в зонах бойових дій, цей елемент особливо часто ігнорується, що ставить під загрозу допустимість доказів [4].

По-друге – ланцюг зберігання зразків (chain of custody). ДНК-аналіз дає беззаперечні результати лише тоді, коли вся послідовність від відібрання до лабораторного висновку документально підтверджена й не містить розривів [5]. У воєнних умовах, де зразки нерідко транспортуються через численні проміжні пункти, ризик контамінації, підміни або втрати зразків є підвищеним. Забезпечення безперервного ланцюга зберігання є водночас криміналістичним стандартом і гарантією права особи на справедливе судочинство: особа не повинна нести негативні наслідки через порушення, що сталися поза її контролем.

По-третє – захист генетичних даних від несанкціонованого використання. Геном особи є унікальним і незмінним ідентифікатором, що містить інформацію далеко ширшу, ніж потрібна для ідентифікації у конкретному провадженні. Використання генетичних баз даних для цілей, що виходять за межі первісного розслідування, є порушенням права на приватність, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Практика ЄСПЛ у справах щодо збереження ДНК-профілів (зокрема, S. and Marper v. United Kingdom, 2008) однозначно вказує на необхідність чіткого нормативного регулювання строків зберігання та знищення зразків. Це питання залишається в Україні законодавчо невирішеним.

Окремого розгляду заслуговує ситуація з ідентифікацією загиблих в умовах активних бойових дій. Тут відібрання біологічних зразків здійснюється

не від підозрюваних, а від тіл або їхніх решток, а також від родичів загиблих для порівняльного аналізу. З формально-процесуальної точки зору ця процедура не є «відібранням зразків» у кримінально-процесуальному розумінні ст. 245 КПК України, однак її результати використовуються у кримінальних провадженнях про воєнні злочини. Відсутність спеціальної правової регламентації цієї процедури є прогалиною, яка може призводити до оскарження допустимості ідентифікаційних висновків у міжнародних судових інстанціях. Ми вважаємо, що прийняття спеціального закону або підзаконного нормативного акта щодо порядку ДНК-ідентифікації жертв збройного конфлікту є невідкладним завданням.

Таким чином, криміналістичне забезпечення дотримання прав людини під час відібрання біологічних зразків в умовах воєнного стану є не формальною процедурною вимогою, а необхідною умовою допустимості доказів, справедливості судочинства та відповідності України міжнародним стандартам захисту прав людини. Наша позиція полягає в тому, що в умовах воєнного часу рівень криміналістичних вимог до документування цієї процедури має бути не нижчим, а вищим, ніж у мирний час – саме через підвищені ризики порушень та їхніх наслідків для осіб, чиї права перебувають під загрозою.

1. Зюбрій С. О. Проблемні питання організації відбирання біологічних зразків в особи для молекулярно-генетичної експертизи // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2021. № 2 (93). С. 249–258. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2021.2.24 (дата звернення 10.05.2026).

2. Лейба О. А. Відібрання біологічних зразків для експертного дослідження: спірні питання нормативної регламентації та практики правозастосування // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 65. С. 315–319. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.56 (дата звернення 10.05.2026).

3. Тирлич Є. В. Процесуальна природа та порядок отримання слідчим дозволу на примусове відібрання біологічних зразків в особи у ході досудового розслідування // Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика. 2022. № 1. С. 37–41. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-8 (дата звернення 10.05.2026).

4. Кавун С. М. ДНК-аналіз: місце і роль у системі сучасної криміналістики // Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2023. № 2. С. 132–139. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.19 (дата звернення 10.05.2026).

5. Лазебний А. М., Лазебна О. О., Батюк Л. В. ДНК-аналіз як інструмент встановлення істини в умовах воєнних дій: криміналістичний підхід // Ірпінський юридичний часопис. 2025. № 4 (21). С. 187–195. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(21)-2025-187-195 (дата звернення 10.05.2026).

Юрій КРАМАРЕНКО
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Поведінка окремої людини, соціальних утворень різного масштабу та їх відносини завжди були предметом пильної уваги, дослідження та впливу. В цьому контексті правова наука та державотворення зорієнтовані на визначення та створення таких умов, за яких можливість досягнення блага «всіх і кожного» були б максимально реалізовані. Дискусії та експерименти з цього приводу точаться постійно, та іноді набувають, гротескних ідей та їх трагічної реалізації. Сьогодні сучасна юридична наука та досвід формування суспільних відносин розробили суттєвий арсенал, що дозволяє регулювати суспільні відносини, формувати та реалізовувати основоположні цінності. Багатоаспектний за своєю суттю принцип верховенства права є одним із основоположних орієнтирів для правотворчої та правозастосовної практики. В загальному розумінні у цей принцип вкладаються такі елементи, як-от: законність; юридична визначеність; заборона свавілля; доступність правосуддя, в тому числі із наявним судовим контролем владних рішень, яке забезпечується незалежними та безсторонніми судами; повага до прав людини; недопущення дискримінації та забезпечення рівності перед законом [1, с.10]. Також з цим принципом досить часто пов’язують таку категорію як «справедливість», що виражається «в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [2].

У кримінальному процесі верховенство права згадується як одна із загальних засад кримінального провадження та визначається у ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Згідно із частиною першою цієї статті «кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [3]. Незважаючи, на перший погляд, на начебто вузьке трактування цього принципу, неважко побачити й інакші складові загального розуміння принципу верховенства права в інших засадах кримінального провадження. Означене можна пояснити різними підходами та баченням з огляду предметної сфери та наукових «традицій» різних галузей права. Термінологічна різноманітність, хоча і чинить іноді дезорієнтуючий

вплив на правотворчість, правозастосування чи реалізацію прав, проте не є суттєвою перешкодою для втілення цього принципу у життя. Сьогодні через зростаючу взаємопов'язаність учасників суспільних відносин та трансформації життєвого середовища внаслідок стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій виникає потреба розуміння впливу новітніх технологій на правозастосовну практику.

Слід звернути увагу на те, що кримінальне провадження є тією сферою, де права людини, свободи та інтереси зазнають найбільшого втручання та обмеження, а тому вартість помилки у правозастосовній практиці є занадто високою. Актуальність питань дотримання принципу верховенства права набирає особливого значення не тільки через глобалізаційні процеси, що характеризуються швидким обігом та взаємовпливом інформації, технологій, культур та цінностей, а й стрімким розвитком технологій, пов'язаних із штучним інтелектом (далі – ШІ). У цьому контексті вплив технологій ШІ на дотримання принципу верховенства права у кримінальному провадженні буде розглянуто через призму завдань, що ставляться в межах галузі права та відповідного правозастосування.

Звернемо увагу на те, що сутність кримінального провадження полягає передусім у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого процесу встановлення всіх обставин скоєного кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності, зважаючи на їх вину. Закон вимагає, щоб судове рішення було «законним, обґрунтованим і вмотивованим» (ст. 2, 370 КПК України). Також можна побачити, що в тексті КПК України законодавець принаймні вісім разів використовує слово «справедливий», наприклад, в такому контексті, як-от: гарантії права «на справедливий розгляд та вирішення справи», необхідності «ухвалення справедливого судового рішення» або ж дотримання «засади справедливого судочинства». Якщо взяти до уваги законодавчі вимоги до дій та рішень уповноважених осіб, які здійснюють правозастосування під час кримінального провадження, критеріїв оцінки доказів та напрацьовані теорією та практикою «стандарти доказування» [4; 5, с.16-17] та застосувати їх у контексті розуміння вказаної категорії, можна дійти до певного узагальненого твердження. Воно полягає в тому, що відповідне рішення є справедливим тоді, коли особисте внутрішнє переконання особи, яка приймає рішення щодо доведеності винуватості певної особи та/або співмірності втручання чи обмежень, узгоджується (є тотожним) із ймовірними висновками, до яких дійшов би сторонній неупереджений спостерігач, який сприймав ці ж самі вихідні (або фактичні) дані (докази).

З огляду дотримання вказаних критеріїв щодо рішень можна впевнено констатувати, що технології ШІ є дієвим інструментом, який дозволяє не тільки більш якісно встановлювати факти та обставини, виявляти приховані зв'язки та закономірності, а й по суті моделювати стороннього спостерігача, який суто раціонально та неупереджено сприймає фактичні дані та зібрані

докази. У цьому сенсі варто пригадати зауваження М.Й. Коржанського, який наголошував на тому, що «не можна кваліфікувати певні дії, якщо в них встановлено 99,99% ознак складу злочину» [6, с. 7, 89]. Йдеться про об'єктивність та відповідальність особи, яка приймає рішення. Звісно, досудове розслідування і судовий розгляд мають свою специфіку як з огляду кола уповноважених осіб та їх повноважень, так і вимог щодо обґрунтованості відповідних рішень та можливостей усунення (оскарження) наслідків їх неправомірності чи помилковості.

У цьому контексті кримінальне провадження містить низку фільтрів та запобіжників, які дозволяють здійснювати нагляд, контроль, оскарження, перегляд відповідних рішень, а також певну дискрецію уповноважених осіб, що забезпечують виконання покладених на них завдань та функцій в межах засад та основоположних принципів. Але слід звернути увагу на те, що відповідальність за якість рішення завжди залишається за особою, яка його приймає. За будь-яких умов вона не може перекладатись на технології незалежно від їх оснащеності та заявлених можливостей. Без особистої відповідальності особи, яка приймає рішення, останнє буде не тільки втрачати один з елементів (внутрішнє переконання), а й створювати підґрунтя для зловживань та знецінення виконання професійних обов'язків правників та ролі відповідних інституцій – адвокатури, прокуратури, суду тощо. Цілком можна припускати, що за таких умов відбуватимуться не тільки надмірні автоматизація і алгоритмізація досудового розслідування чи судового розгляду, а й втрачатиметься, так би мовити, «дух» або ж «душа» змагального процесу, що якраз і дозволяє відшукувати «істину у справі».

На недопустимість такого підходу вже неодноразово зверталась увага вітчизняних фахівців. Так, Ж.В. Удовенко та І.В. Басиста зазначають: «Не можемо погодитися із тим, що потрібно передати ШІ пріоритет у прийнятті (кінцевому постановленні) рішень у кримінальному провадженні… Ми є прихильниками того, щоб віднести до сфери ШІ та до максимуму автоматизувати перебіг (сам процес) обробки інформації задля подальшого обґрунтованого ухвалення рішень людиною» [7]. В означеному контексті І.А. Федчак звертає увагу на «небезпеку надмірної автоматизації процесів, зниження рівня гуманного підходу до правосуддя, втрату приватності, помилкові алгоритмічні рішення, які можуть призвести до упередженого переслідування осіб чи посилення соціальної нерівності», при цьому до однієї із вагомих загроз, що виникають від технологій штучного інтелекту в кримінології, він називає «зниження ролі людського фактору та юридичної відповідальності» [8].

Сьогодні ми тільки входимо у процес використання технологій ШІ, робимо перші кроки, що не можуть не містити помилок чи несподіванок. Уважний поміркований підхід при постійному зосередженні на увазі таких орієнтирів як верховенство права у всій своїй багатоаспектності дозволить більш впевнено рухатись до створення умов дотримання основоположних прав, свобод та цінностей.

1. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя». Коментар. Глосарій. – USAID: Страсбург, 2017, 163 с.

2. Каталог юридичних позицій. *Конституційний Суд України:* Офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava (дата звернення 13.05.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 13.05.2026).

4. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «Достатня підстава»: тлумачення Верховного суду США та національна практика застосування. *Правова позиція.* № 1(20), 2018. С.104-105.

5. Крамаренко Ю.М. Правові основи оперативно-розшукової діяльності: метод. рекоменд. Дніпро : ДДУВС, 2025. 72 с.

6. Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна: Курс лекцій. К.: 1996. 336 с.

7. Удовенко Ж.В., Басиста І.В. Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні: ілюзія чи реальність. *Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості:* збірник тез Всеукраїнського круглого столу, 15 березня 2024 року. Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 188-197.

8. Федчак І.А. (2025). Системи штучного інтелекту в кримінології : Загрози і можливості. *Український політико-правовий дискурс,* (10). https://doi.org/10.5281/zenodo.15520919

Олег ЛЕВІН
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

«СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ» МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА – ПЕРШИЙ ПРАВОВИЙ МАНІФЕСТ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Твір виголошений між 1037 та 1050 роками (період правління Ярослава Мудрого) в період інтенсивного державотворення та кодифікації права («Руська Правда»). Це був період, пов’язаний необхідністю ідеологічного обґрунтування релігійної та політичної незалежності Києва від Візантійської імперії. І, безумовно, це був перший вітчизняний філософсько-правовий трактат, що заклав підвалини української державницької традиції. Через призму релігійних категорій автор вирішував ключові державно-правові та геополітичні завдання своєї епохи.

Іларіон вибудовує чітку ієрархію розвитку суспільства та права, порівнюючи «Закон» (Старий Заповіт, іудаїзм) та «Благодать» (Новий Заповіт, християнство)

Автор трактує старозавітний Закон як зовнішній, примусовий регулятор

для обмеження людських пороків. Це формальна, сувора юридична норма, яка тримає людей у рабстві й страху. Закон є обмеженим, партикулярним і діє лише для одного народу.

Благодать уособлює перехід від формального примусу до внутрішньої свободи, усвідомленої моралі та істини. Вона приносить людині духовне визволення і є універсальним, всесвітнім явищем, що об'єднує всі народи на засадах рівності.

В історії правової думки цей перехід трактується як еволюція від жорсткого позитивного права (наказу суверена/Бога, що карає) до концепції природного права, правової рівності та гуманізму. «Благодать» не знищує закон повністю, але підносить його на рівень свідомого та вільного виконання moral-правових норм.

Іларіон трактує «Закон» (Старий Завіт, епоху Мойсея) як формальне, примусове та обмежувальне право, необхідне для виховання диких народів.

«Благодать» (Новий Завіт, вчення Христа) визначається як вищий етап розвитку людства – право внутрішньої свободи, любові, духовного повноліття та істини. Перехід від «Закону» до «Благодаті» проголошується як загальносвітовий прогрес, що скасовує винятковість одного «обраного» народу (юдеїв) на користь усього людства. Іларіон відкидає претензії Візантії на монополію у християнському світі та правовий диктат над іншими державами. Проголошується, що Київська Русь стала суб'єктом міжнародного права та духовного життя на рівних правах із найдавнішими християнськими імперіями. Русь описується не як «убога і невідома земля», а як держава, «що відома й чувана в усіх чотирьох кінцях землі». Автор виводить генеалогію правлячих князів від «давнього Ігоря» та «славного Святослава», підкреслюючи спадковість та незалежність світської влади [3].

На прикладі Володимира Великого та Ярослава Мудрого формується юридичний та моральний портрет князя як захисника підданих, законодавця та будівничого держави. Обов'язком володаря проголошується утвердження справедливості, суду за правдою, милосердя до убогих та захист кордонів країни. Прийняття християнства Володимиром трактується як свідомий державницький акт, а не результат зовнішнього тиску чи примусу з боку Візантії.

Твір заклав ідеологічний фундамент для рецепції візантійського права (Номоканонів) та створення національних кодексів («Руської Правди»). Наголос на «Благодаті» та милосерді сприяв пом'якшенню кримінальних покарань, відмові від кровної помсти та захисту соціально вразливих верств. Трактат став актом національного самовизначення, що відокремив руську правову культуру від кочового звичаєвого права.

Таким чином, «Слово про Закон і Благодать» успішно поєднало богословську аргументацію з вирішенням нагальних геополітичних завдань Русі. Ідеї рівноправності держав, свободи вибору та верховенства внутрішнього закону совісті над сліпим примусом, закладені в XI столітті,

залишаються фундаментальними для сучасної філософії права.

«Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона (середина XI ст.) є найдавнішою видатною пам'яткою оригінальної літератури Київської Русі. Цей твір є не лише релігійно-філософським трактатом, а й першим правовим і політичним маніфестом давньоукраїнської держави, який обґрунтовував її суверенітет, рівноправність серед інших християнських народів та легітимізував нову правову й духовну реальність після прийняття християнства.

«Слово про Закон і Благодать» Іларіона закладає фундамент верховенства права через протиставлення формального «Закону» та вищої, усвідомленої справедливості «Благодаті». У наведених цитатах автор підкреслює перехід від примусу до свободи, рівність усіх народів, суверенітет держави та соціальну функцію влади [2].

Ці уривки демонструють еволюцію правової думки, де вища справедливість переважає над сліпим підкоренням, забезпечуючи захист прав та гуманістичні принципи управління [2]

Твір обґрунтовував духовну та політичну самостійність Русі від Візантії. Він заперечував будь-які теорії «обраних» народів чи світового панування однієї імперії.

Отже, за богословською риторикою в «Слові» ясно проступає оптимізм автора, його глибока віра в майбутнє своєї держави, народу. Політичний трактат висвітлював надзвичайно важливі й актуальні для Київської держави і середньовічної Європи політико-юридичні проблеми: законність походження верховної влади, єдиновладдя «самодержців», їх відповідальності за управління країною, їх політичні і моральні якості, союз – «симфонію» світської і духовної влади, роль закону.

Твір Іларіона є першим маніфестом української державної незалежності, політичної суверенності та європейської інтеграції.

---

1. Грушевський М. С. Історія української літератури*:* В 5 т. Т. 2. К.: Либідь, 1993. 268 с.

2. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть в 2 кн. / за ред. В. Яременка; упоряд.: В. Яременко, О. Сліпушко. Кн. 1: Література раннього Середньовіччя (до 988 р.). Література високого Середньовіччя (988–1240). Київ : Видавництво «Аконіт», 2002. 784 с.

3. Цельєв О.В. Принцип верховенства права у Західній та Східній Європі XI–XIII ст.: теологічний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2006. Том 53. С. 52–55.

4. Вовк Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.

5. Чапля О. «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона: історичні, літературні та богословські аспекти. Львів, 2021, 87 с.

6. Трубчанінов К. С. «Слово про закон і благодать» як ключ до розуміння правосвідомості». *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*, №3, 2025, с.153-159.

7. Іларіон Київський. Слово про закон і благодать // Ізборник-історія України IX-XVIII ст. (litopys.org.ua)

Ігор НЕКЛОНСЬКИЙ
старший викладач кафедри
організації і проведення
аварійно-рятувальних робіт
Національного університету
цивільного захисту України,
кандидат військових наук

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЧИННОГО ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ ОПЕРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Правова визначеність є одним із фундаментальних елементів принципу верховенства права, що гарантує чіткість, зрозумілість та передбачуваність правових норм. Важливим інструментом правової визначеності є понятійний апарат. Сучасні умови (повномасштабна збройна агресія, воєнний стан, нові типи загроз, євроінтеграція та необхідність адаптації до стандартів НАТО) потребують певної трансформації понятійного апарату у сфері оперативної діяльності сил цивільного захисту (ЦЗ).

Понятійний апарат (дослідження) (від лат. apparatus – сукупність) – субординована система (ієрархія), що включає в себе всі терміни з проблеми конкретного дослідження [1, с. 151]. Тобто понятійний апарат – це логічно вибудована система спеціальних термінів, що дозволяє однозначно тлумачити і розуміти взаємозв'язки і процеси, що утворюються в певній галузі діяльності. Разом з тим, якщо розглянути термінологію у сфері цивільного захисту, то з побудовою системи спеціальних термінів не все так однозначно було ще у мирний час, на що вказують окремі публікації [2, 3]. Головним завданням публікації є зацікавити вчених (практичних фахівців) до відкритої наукової дискусії щодо понятійного апарату, насамперед змісту найважливіших понять і термінів у сфері оперативної діяльності сил ЦЗ.

Актуальність постановки і важливість вирішення відповідної міждисциплінарної проблеми ґрунтується на аналізі тих нормативних і керівних документів, які складають основу діяльності сил ЦЗ при реагуванні на надзвичайні ситуації (НС). Так, аналіз змісту визначень «ліквідація наслідків надзвичайної ситуації» та «аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи», які наведені у Кодексі цивільного захисту [4, р. I, гл. 1, ст. 2], показує, що вони тотожні. Разом тим друге поняття є складовою частиною першого. А якщо розглянути зміст терміна «реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків» [4], то остаточно «розмивається» логічне сприйняття відповідного процесу ліквідації наслідків НС як системного.

Насамперед виникає питання як правильно трактувати процес ліквідації, тобто що ми ліквідовуємо – надзвичайну ситуацію чи її наслідки. Відповідь

доцільно шукати з огляду на визначення терміна «надзвичайна ситуація». Природньо НС асоціюється з подією – аварією, катастрофою чи стихійним лихом, наслідки яких необхідно ліквідовувати. Але відповідно [4–6] надзвичайна ситуація трактується як «обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, заподіяння значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності». Відповідно до словника [7, с. 820] під обстановкою розуміють сукупність умов, у яких що-небудь відбувається. З огляду на це, якщо виникла відповідна обстановка, то комплекс заходів сил ЦЗ має бути спрямований на ліквідацію такої обстановки, тобто доречно вживати терміни «ліквідація НС» або «ліквідація наслідків аварії (стихійного лиха)». Такий підхід закладено у визначення термінів відповідними ДСТУ [5, 6]. Однак у стандартах наведено два терміни – «ліквідування НС» і «ліквідація НС», які мають різний зміст. Так, перший характеризує весь процес ліквідування НС, а інший – «остаточне припинення дії уражального чинника НС». Разом з тим згідно із словником [7, с. 618, 619] в українській мові слова «ліквідування», «ліквідувати» і «ліквідація» мають однакове значення і є тільки різними частинами мови. Крім того, не зрозуміло чим по суті відрізняються терміни «ліквідування НС» та «аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи». Не однозначно тлумачиться термін «реагування на НС». Так, суть терміна згідно з ДСТУ 7098:2009 [5] зводиться до опису дій органів управління та сил цивільного захисту від моменту виникнення НС до проведення першочергових заходів, а згідно з ДСТУ 3891:2013 [6] – до дій органів управління та сил цивільного захисту, які охоплюють весь процес ліквідації від моменту виникнення НС до остаточного завершення робіт.

Викликає занепокоєння незрозуміле оперування такими поняттями як «оперативні дії», «тактичні можливості», «основне оперативне завдання», «вирішальний напрямок оперативних дій». Так, систему організації і зміст дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) під час ліквідації НС та гасіння пожеж визначено відповідними Статутами [8, 9]. Разом з тим поняття «оперативні дії» визначено тільки для пожежно-рятувальних підрозділів під час гасіння пожеж [8, р. II, гл. 1, п. 1], але порядок дій підрозділів ОРС ЦЗ (до складу якої входять пожежно-рятувальні підрозділи) визначається у тому числі і під час ліквідації наслідків НС [9, р. III]. Необхідно розуміти, що дія – складова будь-якого виду діяльності. Дія є одиницею діяльності, відмінною особливістю якої є наявність конкретної мети. Структурними ж одиницями дії є операції (в даному випадку

пошуково-рятувальні), що співвіднесені з об'єктно-предметними умовами досягнення мети. Одна і та сама мета, яку співвідносять з дією, може бути досягнута у різних умовах; та чи інша дія може бути реалізована різними операціями. Водночас поняття «операція» вживається тільки в системі авіаційного пошуку і рятування та в системі пошуку і рятування на морі.

Крім того, не може один і той же вид оперативних дій трактуватись по-різному під час організації гасіння пожежі і під час ліквідації НС. Так, рятування людей на пожежі є видом оперативних дій і в свою чергу розглядається як вид спеціальних робіт. Розвідка на пожежі є видом оперативних дій, а під час ліквідації НС – видом забезпечення дій. Такий дисбаланс у поняттях дискредитує саму систему організації і зміст дій органів управління та підрозділів ЦЗ, що визначені Статутами [8, 9], з точки зору поняття «система».

Поняття «основне оперативне завдання» має базуватись на понятті про тактичні можливості підрозділу – це загальноприйнятий висновок, оснований на дослідженнях теорії і практики гасіння пожеж. Трактування його в редакції «основним оперативним завданням осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників (далі – особовий склад) пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ під час гасіння пожеж є рятування людей у разі виникнення загрози їх життю та гасіння пожеж» [8, р. ІІ, гл. 1, п. 2] нівелює поняття про тактичні можливості, а значить унеможливлює оцінювання повноти виконання завдання. Адже будь-яке завдання, яке ставиться підрозділу ЦЗ, слід розглядати з позиції його тактичних можливостей. Інакше не можливо зрозуміти – виконане воно чи ні.

Неоднозначним є трактування визначення напряму основних зусиль, на якому введення сил і засобів на певний момент часу може забезпечити успіх гасіння пожежі або аварійно-рятувальних робіт. Так, на пожежі є поняття «вирішальний напрямок оперативних дій», яке чітко прописане, включаючи принципи, за якими цей напрям має визначатись. Причому необхідно зауважити, що на пожежі він один. Під час ліквідації наслідків НС вживаються поняття «об'єкти зосередження основних зусиль», «головні напрями ліквідації наслідків НС» без розкриття суті і порядку їх визначення [9-10]. До того ж їх формулювання дає підстави вважати, що таких об'єктів або напрямів може буди декілька.

Крім того, сучасні реалії вимагають розширення або деталізації чи розмежування окремих понять, переходу від формальних визначень до функціональних, що відповідають реаліям воєнного часу та потребам швидкого реагування.

Таким чином, відсутність системного підходу щодо формування понятійного апарату створює певну проблему у розумінні і розробленні наукових підходів під час дослідження питань оперативної діяльності аварійно-рятувальних формувань.

Актуальність і важливість вирішення поставленої проблеми вимагає від

фахівців об'єднання та чіткої координації зусиль. З цією метою, на наш погляд, необхідно:

по-перше, активізувати відкриту наукову дискусію серед вчених і практичних працівників, які мають великий досвід роботи, щодо понятійного апарату у сфері оперативної діяльності аварійно-рятувальних формувань. Ареною цієї дискусії можуть стати наукові видання та форуми закладів вищої освіти системи МВС України, де провідну роль мають відіграти заклади ДСНС України;

по-друге, виходячи з того, що назріла нагальна потреба у виробленні фундаментальних положень основ підготовки і ведення оперативних дій силами ЦЗ, створити робочу групу з провідних науковців, практичних фахівців (із обов'язковим залученням філософів, юристів, мовознавців), завданням якої стане кардинальне оновлення термінологічного словника ЦЗ шляхом приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, уніфікації термінології з військовою та повного відображення специфіки роботи в умовах бойових дій, запровадження понять, що описують «нові загрози», тощо.

1. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 254 с.

2. Потеряйко С.П. Дослідження стану категорійно-понятійного апарату механізмів державного управління у сфері цивільного захисту. Актуальні проблеми державного управління. 2017. № 2. С.59-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2017_2_10.

3. Неклонський І.М. Проблемні аспекти побудови понятійного апарату у сфері оперативної діяльності аварійно-рятувальних формувань. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми пожежної безпеки 2022» («Fire Safety Issues 2022»). Х.: НУЦЗ України, 2022. С. 204-206. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16264

4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text.

5. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Ліквідування надзвичайних ситуацій та їх наслідків. Загальні положення: ДСТУ 7098:2009. [Чинний від 2011-07-01]. К.: Держспоживстандарт України, 2010. 26 с.

6. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять: ДСТУ 3891:2013. [Чинний від 2014-01-01]. К.: Мінекономрозвитку України, 2014. 24 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голова. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: https://archive.org/details/velykyislovnyk/mode/2up.

8. Статут дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту : наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#n17.

9. Статут дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж : наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0802-18#n4.

10. Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та Види оперативно-технічної і звітної документації штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації : наказ МВС України від 26.12.2014 № 1406. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-15#Text.

Дмитро ЛЕЩЕНКО
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, адвокат,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ У МЕЖАХ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Цивільний кодекс України 2003 року, попри всю свою значущість для становлення незалежного правопорядку, формувався в принципово інших реаліях: суспільних, технологічних та геополітичних. За 22 роки правозастосовна практика виявила численні прогалини та системні суперечності між нормами кодексу і потребами живого цивільного обороту.

9 квітня 2026 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт № 15150 – проєкт нового Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [1]. 28 квітня того ж року Верховна Рада прийняла його у першому читанні за основу: «за» проголосували 254 народні депутати. Документ є результатом понад семи років роботи робочої групи у складі понад 300 юристів з усієї країни, а його співавтором та активним промоутером виступив Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук, який неодноразово відзначав, що чинний кодекс вже давно не відповідає реаліям, і щоб прибрати юридичну плутанину, цивільне, сімейне та міжнародне право нарешті зведуть в один зрозумілий документ, як це працює в ЄС: «*оновлення Цивільного кодексу має стати «справжнім «супермаркетом» правових можливостей для кожного українця*» [2].

Законопроєкт пропонує фундаментальну «рекодифікацію» – тобто системне оновлення, а не просту редактуру після скасування Господарського кодексу у 2025 році. На базі чинного Цивільного та Сімейного кодексів, а також Закону «Про міжнародне приватне право» пропонується створити єдиний дев'ятикнижний кодекс. Мета задекларована амбітна: перетворити Цивільний кодекс на «Конституцію приватного права», де центральною цінністю є людина, її гідність та особисті права.

Разом з тим ухвалення навіть першого читання спровокувало хвилю критики з боку юристів, правозахисників, медіаспільноти та громадянського суспільства. 5 травня 2026 року у Києві біля будівлі Верховної Ради відбувся «Марш жінок» – масовий протест проти окремих норм законопроєкту. Міністерство юстиції публічно визнало, що не встигло опрацювати текст перед голосуванням, а депутатам було надано час до 19 травня для подання

поправок до другого читання.

Метою цієї доповіді є здійснення критичного наукового аналізу не усіх ключових новел законопроєкту № 15150 (принцип доброзвичайності; фактичний сімейний союз для різностатевих пар, що проживають разом без реєстрації шлюбу; офіційний статус «окремого проживання»; надання права самостійно розраховуватися банківськими картками за дрібні покупки малолітнім (з 6 років); судове «примирення» подружжя; примусова зміна прізвища; «штраф» за розірвані заручини тощо), а тих, що стосуються цифровізації приватного права.

Доповідь не ставить за мету заперечити необхідність оновлення кодексу, але прагне виявити ті його положення, які потребують суттєвого доопрацювання до набрання ним юридичної сили.

Одна із беззаперечно позитивних новел – правове врегулювання цифрових активів.

Проєкт ЦК № 15150 значно краще дослідив питання безпеки в цифрову епоху. У проєкті з'явилося визначення компрометації засобу електронної ідентифікації та особистого ключа. Це критично важливо для захисту від шахрайства з ЕЦП.

Також, як влучно відмічають фахівці, проєкт ширше охопив нематеріальні та віртуальні об'єкти, ніж це було у попередньому проєкті № 14394. Впроваджується поняття «цифрова річ» як віртуальні активи, цифровий контент та облікові записи. Крім того, встановлюється право особливого роду (sui generis) на неоригінальні об’єкти, згенеровані системами штучного інтелекту. При цьому проєкт дозволяє вільне використання таких об’єктів для тренування систем ШІ за певних умов. Передбачається, що відтворення та вилучення інформації з неоригінальних баз даних або об’єктів, створених штучним інтелектом, до яких користувач отримав законний доступ, може здійснюватися без дозволу суб’єкта права особливого роду, безоплатно та без обов’язкового зазначення автора чи джерела. Такі дії допускаються з метою збору інформації та подальшого аналізу даних, зокрема для тренування систем штучного інтелекту. Водночас встановлюється диференційований підхід до суб’єктів такого використання. Наукові установи, архіви, організації зі збереження аудіо- та відеофондів, а також заклади освіти можуть здійснювати таке використання за умови відсутності прямої чи опосередкованої комерційної мети. Для інших суб’єктів використання також допускається, однак лише за умови, що правовласник прямо не заборонив відповідне використання. Така заборона може бути встановлена, зокрема, через умови користування цифровим контентом, метадані або інші технічні способи повідомлення про обмеження [3].

Проєкт закріплює спадкування «цифрових речей», цифрових активів та права на репарації, а також вводить можливість складати заповіт щодо репродуктивного біологічного матеріалу. Це переводить у правове поле реалії, з якими мільйони людей уже давно стикаються у повсякденному житті:

акаунти, онлайн-сервіси, криптоактиви, цифрові колекції тощо.

Разом з тим залишається низка відкритих питань: як здійснюватиметься фактична передача доступу до облікових записів? чи підпадає під спадкування «право на акаунт» у соціальних мережах, якщо за умовами користування він є невідчужуваним? як визначатиметься вартість NFT та криптовалют на момент відкриття спадщини? Відповідей у тексті проєкту ЦК немає.

Статті 345 та 353 проєкту ЦК гарантують юридичній особі право на власний «цифровий образ» – акаунти, персональні сторінки, цифрові профілі, зокрема у соціальних мережах, системах електронного урядування, а також електронні підписи, печатки та інші форми індивідуалізації в цифровому середовищі – та встановлюють: «*обробка даних щодо цифрового образу юридичної особи можлива лише за її згодою*». Юристи компанії YouControl охарактеризували це як «правовий нонсенс», оскільки бізнес за своєю природою не може мати приватності у розумінні прав людини. Діяльність компаній має бути абсолютно прозорою для забезпечення безпеки господарського обороту [4].

Найбільш небезпечним наслідком ця норма може стати для антикорупційних інструментів: «відсутність згоди корупціонера чи боржника унеможливить створення про нього профілю». За оцінкою експертів YouControl, прийняття проєкту ЦК у нинішній редакції «відкине Україну на 10 років назад у сфері прозорості та протидії корупції», а також скасує презумпцію відкритості державних реєстрів. На думку експертів, законодавці нібито захищатимуть право на приватність та норму "цифрового образу", але натомість створять інструмент для зловживань, який знищить механізми фінансового моніторингу (KYC/AML), дозволить компаніям приховувати "російський слід" та подарує корупціонерам легальне право переписати власну історію.

Тобто, проєкт ЦК матиме погані наслідки для екосистеми відкритих даних (Open Data), журналістів-розслідувачів, банківського сектору та комплаєнс-систем.

Але зважаючи на те, що фінальний текст цього масивного документа на 803 сторінки ще може суттєво змінитися до 1 січня 2027 року, з якої він запланований до вступу в дію, є надія на відповідні корегування та поліпшення [5].

Враховуючи викладене, пропонується у 2026 році доопрацювати положення проєкту ЦК України, присвячені «цифровому образу» юридичних осіб та обробки даних щодо їх цифрового образу.

---

1. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 / Офіційний портал Верховної Ради України. Картка законопроєкту № 15150. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528.

2. «Рада прийняла за основу оновлення та системний перегляд цивільного права України» // LB.ua. 28 квітня 2026 р. URL: https://lb.ua/society/2026/04/28/735233_rada_priynyala_osnovu_onovlennya.html.

3. Нові правила договорів, ШІ та цифрові активи інтегрують у приватне право: що

пропонує альтернативний проєкт ЦК / Судова-юридична газета. – 14 квітня 2026. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/358411.

4. Відкриті дані під секретом: новий Цивільний кодекс може приховувати корупціонерів. URL: https://24tv.ua/law/noviy-tsivilniy-kodeks-2026-yak-avtori-obmezhiili-dostup-do-publichnoyi_n3059209.

5. Як Цивільний кодекс 2.0 може змінити життя українців: розбір проєкта. 05.05.2026. URL: https://protocol.ua/ua/yak_tsivilniy_kodeks_2_0_moge_zminiti_gittya_ukraintsiv_rozbir_proekta/?utm_source=newsletter&utm_medium=email#google_vignette.

Катерина ПЕРШИНА
старший викладач
кафедри правових дисциплін
Національної академії
Національної гвардії України,
доктор філософії з державної безпеки

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Для національної правової системи України принцип верховенства права є невідривним від Конституції України [1]. Верховенство права є потужним чинником розвитку та модернізації держави і суспільства, враховуючи особливості соціально-політичних напрямів функціонування держави та незворотності європейського та євроатлантичного курсу України.

Конституція України в статті 8 [1] закріплює принцип верховенства права як одну з основ конституційного ладу, однак не розкриває його структури або функціонального значення в контексті співвідношення з міжнародним чи національним правом.

Сучасний стан реалізації принципу верховенства права характеризується наявністю значної кількості наукових праць. Вагомий внесок у розвиток цих досліджень здійснили такі вчені: Т. С. Яровой, Г. О. Куртакова, Н. О. Ребенок та інші [2, с. 188; 4, с.744].

Верховенство права – це не лише суди чи покарання. Цей принцип впливає на те, як зростає економіка, як уряди приймають рішення та як дотримуються права людей. Верховенство права – це набагато більше, ніж просто захист для осіб, яким висунуто кримінальне звинувачення. Це основа процвітаючої економіки, легітимного уряду та справедливого суспільства. Коли закони чіткі, справедливі та застосовуються послідовно, люди можуть довіряти урядам, брати участь у демократії та почуватися захищеними від зловживання владою.

В умовах воєнного часу принцип верховенства права стикається з особливими викликами. Реалізація індивідуальних прав і свобод іноді

потребує надзвичайних заходів задля захисту національної безпеки та стабільності державного ладу. Такі заходи повинні мати виправдану мету, чіткі межі та пропорційний характер, забезпечуючи баланс між інтересами окремого індивіда та колективними потребами суспільства [3, с. 183].

Теоретично це демонструє гнучкість правової системи, її здатність до саморегуляції та адаптації без втрати фундаментальних цінностей. Практично такі заходи забезпечують ефективність управління, підтримання обороноздатності та громадського порядку.

Запровадження воєнного стану істотно трансформує правовий ландшафт держави. Проте навіть за умов збройної агресії принцип верховенства права зберігає свою актуальність і повинен визначати межі допустимих обмежень, забезпечуючи законність, справедливість і пропорційність дій органів державної влади [4, с. 770]. Обмеження, що випливають із цих принципів, запобігають зловживанню правами і свободами на шкоду суспільним цінностям чи довірі.

Дослідження виправданості обмежень реалізації принципу верховенства права у воєнний стан свідчить, що вони є необхідним інструментом адаптації правової системи до надзвичайних умов, коли ключовим пріоритетом стає виживання, безпека та життєздатність держави і суспільства. Такі заходи не є свавіллям, а вимушеною реакцією на критичну загрозу, спрямованою на захист колективних інтересів. Вони демонструють гнучкість права, його здатність до самозахисту та забезпечують оперативність державного управління і ефективність мобілізаційних і оборонних заходів.

У воєнний час верховенство права функціонує в режимі посиленого контролю, де суворе дотримання його вимог є умовою легітимності державної влади. Такі обмеження мають тимчасовий і винятковий характер та зберігають правову природу лише за умови відповідності встановленим критеріям і можливості повернення до повноцінного правового режиму після усунення надзвичайної загрози.

Таким чином, верховенство права в умовах воєнного стану не втрачає свого значення, а навпаки – воно потребує від держави підвищеної дисципліни та точного дотримання доктринальних вимог (обґрунтованості, контрольованості та правової визначеності прийнятих рішень).

---

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Яровой Т. С. Завдання державної політики у сфері національної безпеки. Теорія та практика державного управління. 2019. Вип. 4. С. 188–196.
3. Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). С. 183-188.
4. Куртакова Г. О., Ребенок Н. О. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 4(34). С. 744–775. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/22567/22538. (дата звернення: 14.05.2026).

Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВТРАТИ ЧИННОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

28 серпня 2025 року Господарський кодекс України втратив чинність, що зумовило завершення тривалого періоду існування моделі правового регулювання господарських відносин, побудованої на дуалізмі цивільного та господарського законодавства. Натомість юридичною основою правового регулювання відносин у сфері господарювання стали Цивільний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та спеціальні закони, які відтоді формують нормативні засади захисту прав учасників господарських відносин.

У контексті втрати чинності Господарського кодексу України особливої актуальності набуває питання визначення ефективних способів судового захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання, а також належних правових підстав їх застосування. Зазначене зумовлено необхідністю забезпечення реалізації принципів правової визначеності, єдності судової практики та потреб адаптації національного законодавства до стандартів права Європейського Союзу.

Крім того, зміна нормативної основи господарських відносин безпосередньо впливає на характер і зміст судового захисту, що вимагає переосмислення традиційних підходів до визначення способів захисту прав і законних інтересів учасників господарських відносин, а також їх реалізації у межах господарського процесу.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 5 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) «Здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором» [2].

При цьому слід зауважити, що в цій же статті ГПК України, яка має назву «Способи судового захисту», фактично наводиться лише один спосіб захисту прав осіб для певних випадків, передбачених частинами 3 і 5 зазначеної статті, а саме – «відшкодування завданої шкоди у грошовій формі» [2].

До нещодавна основним спеціальним законом, в якому був визначений найбільш повний перелік способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, був Господарський кодекс України (далі – ГК

України) [1], який з 28.08.2025 р. втратив чинність згідно з нормою ч. 3 ст. 17 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 р. № 4196-IX (Закон № 4196-IX) [3].

У частині 2 ст. 20 ГК України, зокрема, зазначено – «Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів» [1]. Крім того, у цій же частині наведений достатньо розлогий перелік шляхів (фактично способів) захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

Проте в умовах трансформації господарського законодавства визначальною стала концепція уніфікації приватноправового регулювання, в межах якої саме норми цивільного права виконують роль базового регулятора майнових і пов'язаних із ними немайнових відносин у сфері господарювання. Ключове значення у цьому аспекті має стаття 16 ЦК України, яка встановлює універсальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів судом. Згідно з нормами цієї статті способами захисту цивільних прав та інтересів є: «1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках» [4].

Хоча зазначені вище норми сформульовані як загальні цивільно-правові, вони повною мірою застосовуються і в господарських спорах, оскільки учасники господарських відносин є носіями майнових та пов'язаних з ними немайнових прав, які підлягають судовому захисту.

Аналіз чинного законодавства та судової практики дозволяє виокремити певні основні способи судового захисту прав і законних інтересів учасників господарських відносин.

Передусім, важливе місце серед них посідає *визнання права*, що застосовується у випадках наявності правової невизначеності або спору щодо належності суб'єктивного права. У господарських правовідносинах цей спосіб захисту широко використовується у спорах щодо права власності, корпоративних прав, прав інтелектуальної власності та інших прав.

Іншим поширеним способом захисту прав та інтересів учасників відносин у господарській сфері є *визнання правочину недійсним.* Цей спосіб спрямований на усунення правових наслідків правочинів, які не відповідають вимогам закону. Правовою підставою для застосування цього способу є положення статей 203 та 215 ЦК України. У господарській практиці такі спори

часто виникають у зв'язку з укладенням договорів із порушенням компетенції органів юридичних осіб або з ознаками фіктивності.

Не менш значущим способом захисту прав та інтересів учасників господарських відносин є *примусове виконання обов'язку в натурі*, що забезпечує реалізацію принципу обов'язковості договору. Застосування цього способу ґрунтується на положеннях статей 610, 611 та 622 ЦК України і передбачає покладення на боржника обов'язку виконати дії, передбачені договором (або утриматися від певних дій).

Важливу роль серед способів захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання відіграє *відшкодування збитків*, що є універсальним способом компенсації майнової шкоди. Його застосування регламентується статтями 22 та 623 ЦК України і передбачає відшкодування як реальних збитків, так і упущеної вигоди. У господарських правовідносинах цей спосіб часто поєднується з іншими способами захисту.

Окреме місце серед способів захисту прав та інтересів учасників господарських відносин займає *стягнення неустойки (штрафу, пені)*, яке виступає як самостійний спосіб захисту й одночасно як форма забезпечення виконання зобов'язань. Його правове регулювання закріплено у статтях 549–552 ЦК України.

У сучасних умовах зростає значення таких способів захисту, як *припинення дій, що порушують право*, а також *відновлення становища, яке існувало до порушення*. Вони забезпечують оперативний та превентивний характер захисту, що відповідає європейським підходам до ефективного судового захисту.

Дедалі більшого розвитку набуває також *захист корпоративних прав*, який охоплює *визнання недійсними рішень органів управління* юридичних осіб, *витребування часток*, *оскарження дій посадових осіб*. Джерелами правового регулювання у цій сфері є норми ЦК і ГПК України та спеціального законодавства. Певними юридичними орієнтирами виступає усталена практика Верховного Суду України.

Особливу категорію становлять спори щодо *визнання незаконними актів органів державної влади та місцевого самоврядування*, які порушують права суб'єктів господарської діяльності. У таких випадках поєднуються елементи приватноправового та публічно-правового захисту.

З процесуальної точки зору реалізація зазначених способів захисту здійснюється у формах, передбачених ГПК України. Основною формою господарського процесу є позовне провадження, яке забезпечує змагальність сторін та повноцінний розгляд спору. Поряд із вказаним важливе значення має інститут забезпечення позову, що гарантує ефективність майбутнього судового рішення шляхом застосування таких заходів, як арешт майна або заборона вчинення певних дій.

Практичне значення наведених особливостей виявляється насамперед у позовній роботі. У кожній справі необхідно відокремлювати: а) саме право або

інтерес, що порушено, оспорюється або не визнається; б) норму матеріального права, яка надає захист; в) процесуальний механізм реалізації цього захисту; г) спосіб, який є найбільш прийнятним і відповідає характеру порушення. Такий підхід відповідає як статті 5 ГПК України, так і статті 16 ЦК України, забезпечуючи не формальний, а ефективний судовий захист.

У цілому правові підстави застосування способів судового захисту суб'єктивних юридичних прав і законних інтересів учасників господарських відносин мають комплексний характер і включають матеріально-правові норми (ЦК України та спеціальні закони), процесуальні норми (ГПК України), а також умови договору. Важливу роль відіграє й судова практика, яка фактично формує стандарти застосування тих чи інших способів захисту та забезпечує єдність правозастосування.

Загалом проведений аналіз дозволяє сформулювати такі узагальнюючі висновки.

По-перше, трансформація господарського законодавства України та відхід від дуалістичної моделі регулювання зумовлюють уніфікацію способів судового захисту прав учасників господарських відносин на основі положень ЦК України.

По-друге, ключовою матеріально-правовою підставою застосування означених способів захисту виступає стаття 16 ЦК України, яка закріплює відкритий перелік таких способів і забезпечує можливість їх адаптації до конкретних правовідносин.

По-третє, процесуальна реалізація відповідних способів здійснюється у межах господарського судочинства відповідно до норм ГПК України, що гарантує ефективність та доступність судового захисту.

По-четверте, зростає роль судової практики як джерела формування єдиних підходів до застосування вказаних способів захисту, що є особливо важливим в умовах оновлення законодавства.

Отже, після втрати чинності Господарського кодексу України система судового захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання не була ліквідована, а була інтегрована в більш універсальну модель правового регулювання, засновану на Цивільному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України та спеціальному законодавстві. Основними способами захисту в господарському процесі залишаються визнання права, примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків, визнання правочинів недійсними, зміна або розірвання договору, а також інші способи, прямо передбачені законом або договором.

---

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV (втратив чинність на підставі Закону № 4196-IX від 09.01.2025 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 17.05.2026).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 17.05.2026).

3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 17.05.2026).

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 17.05.2026).

Андрій САМОТУГА
старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

«КРИЗА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄС»: ПОМИЛКОВЕ СПРИЙМАННЯ ЧИ ІГНОРОВАНА ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНИ?

Для Європейського Союзу верховенство права – це передусім ціннісна, засаднича категорія поряд із непорушністю та невідчужуваністю прав особистості, свободи, демократії, рівності. Повага до цих принципів повинна формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Гармонізація законодавства створює нормативний фундамент, практичне застосування наповнює його реальним змістом, а сталість і незворотність реформ формують довіру до інституцій. У переговорній архітектурі ЄС питання верховенства права зосереджені у Кластері 1 «Основи» (Fundamentals). Він відкривається першим і закривається останнім, і саме він визначає темп просування за всіма іншими напрямами переговорів. У разі погіршення ситуації у сфері верховенства права ЄС може призупинити рух за іншими кластерами або переглянути вже досягнутий поступ. У процесі вступу до ЄС переговори зводяться до головного: які базові вимоги у сфері верховенства права не підлягають політичному торгу. Йдеться про незалежні суди, передбачуваність правосуддя, антикорупційні механізми, підзвітність влади та ефективний правовий захист. Для України досвід країн-кандидатів у переговорах про вступ є не менш важливим, ніж сама методологія розширення. Адже саме ці приклади демонструють, як ЄС на практиці відрізняє формальний прогрес від реальних змін та що саме впливає на подальшу динаміку переговорів [1].

З метою виконання зобов’язань України, передбачених переговорною рамкою ЄС, схваленою рішенням Ради ЄС від 21 червня 2024 р., за Кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» Уряд України своїм розпорядженням від 14.05.2025 схвалив Дорожню карту з питань верховенства

права. Цей документ визначає 124 стратегічні результати, яких прагне досягти Україна, а також 529 основних заходів, спрямованих на їх реалізацію, із чіткими строками виконання та відповідальними державними органами. При розробці Дорожньої карти Україна керувалася acquis ЄС, а у сферах, де воно відсутнє, – документами та стандартами Ради Європи, а також найкращими практиками держав-членів ЄС, адаптованими до національного контексту та реалій війни [2]. Проте, чи дійсно ситуація з верховенством права в усіх країнах ЄС заслуговує на взірець для України, необхідно з'ясувати.

Як попередила провідна європейська група з громадянських свобод «Liberties», уряди п'яти країн-членів ЄС (Болгарії, Угорщини, Хорватії, Італії та Словаччини) «послідовно та навмисно» руйнують верховенство права. Особливо у Словаччині погіршення відбулося одразу в кількох сферах – від правосуддя і боротьби з корупцією до свободи медіа та системи стримувань і противаг [3]. Аналогічною ситуація була в Угорщині, допоки на парламентських виборах 12 квітня 2026 р. не переміг опозиційний кандидат після 16-річного перебування при владі В. Орбана.

Ще за кілька років до зазначених подій, а саме з початку російської повномасштабної збройної агресії проти України, деякі провідні європейські правники зазначали, що існують три основні академічні та політичні помилки щодо кризи верховенства права в ЄС. Перша вже полягає в назві, оскільки сама назва «криза верховенства права» насправді вводить в оману, друга полягає в тому, що «ЄС не має необхідних правових інструментів», а третя – у сприйнятті кризи як «кризи лише в постраждалих державах-членах». Ці помилки роблять кризу вужчою та менш загрозливою, ніж вона є насправді, а також пропонують виправдання для бездіяльності.

По-перше, говорити про «кризу верховенства права» в ЄС здається надто спрощеним; доречніше назвати її «кризою гібридного режиму». Те, що відбувається в гібридних режимах ЄС, є радше подвійною кризою, а саме повільним занепадом як демократії, так і верховенства права. За останнє десятиліття дві держави-члени ЄС деградували від ліберальних демократій до гібридних режимів (Угорщина та Польща). Це не повноцінні диктатури, принаймні поки що. Наразі вони перебувають десь посередині, у «сірій зоні». Були зруйновані не лише ключові елементи верховенства права, такі як незалежність судової влади, але й механізми демократичної підзвітності (тобто «вибори вільні, але не чесні», як приватні, так і державні ЗМІ централізовані та використовуються як пропагандистська машина). Зокрема, наразі в Польщі деякі праворадикальні україномобські, антисемітські, антиєвропейські та гомофобські партії вже представлені у Сеймі і навіть у Європарламенті [4]. Вочевидь, ЄС, готуючись 2004 р. до найбільшого за всю історію свого розширення, дещо з поблажливістю поставився до політико-правових проблем Східної Європи, фокусуючись натомість на економічних показниках та беручи до уваги доводи цих країн про їхній «надійний бастіон» для решти Європи від пострадянського простору з відновлювальною гегемонією росії.

По-друге, абсолютно неправильно стверджувати, що «ЄС не має необхідних інструментів забезпечення дотримання законодавства». Насправді він їх має і завжди мав. Проблема радше полягала в тому, що застосування цих механізмів забезпечення дотримання законодавства залежить у той чи інший момент від політичного розсуду [5].

Дійсно, більш чітку позицію на окреслену проблему висловили саме інституції ЄС, коли 29 квітня 2026 р. Європейський парламент ухвалив свою відповідь (резолюцію) на Звіт Європейської комісії про верховенство права за 2025 рік, надіславши чітке та широко підтримане повідомлення про те, що Європейський Союз більше не може дозволити собі ставитися до дотримання верховенства права як до бюрократичної вимоги без реальних наслідків. ЄС наголошує, що держави-члени не виконують своїх зобов'язань, зокрема у сфері незалежності судової влади, боротьби з корупцією, свободи медіа, громадянського простору та основних прав – сфер, які залишаються під загрозою по всьому ЄС. Як зазначено в резолюції від 29.04.2026, з 2022 р. приблизно третина всіх держав-членів продемонстрували незначний або, взагалі, не досягли прогресу у виконанні рекомендацій Комісії; дев'ять країн постійно мають від п'яти до восьми рекомендацій, які залишаються невиконаними; 93 % усіх рекомендацій Комісії за 2025 р. є повтореннями попередніх років (причому 71 % датуються 2022 р.), і лише дев'ять нових рекомендацій було внесено у 2025 р.; тоді як у 2025 р. лише 6% рекомендацій можна вважати повністю виконаними. З огляду на цю тривожну динаміку (хоча щорічний процес моніторингу Комісії продовжує недостатньо повідомляти про серйозні структурні вразливості), Європарламент повторив свій заклик до держав-членів вжити ефективних заходів для вирішення системних проблем верховенства права та забезпечення виконання рішень Суду ЄС і ЄСПЛ. Він також указав Комісії більш рішуче використовувати інструменти забезпечення виконання у випадках постійного невиконання, включаючи провадження про порушення, подальші дії за ст. 260 ДФЄС та, де це доречно, бюджетні умови [6].

У зв’язку з цим у Звіті Єврокомісії 2025 р. про верховенство права, зокрема, зазначено, що прозорість та підзвітність у використанні коштів ЄС є життєво важливими компонентами верховенства права, а держави-члени та Комісія повинні забезпечити виділення адекватних і сталих фінансових ресурсів для організацій громадянського суспільства та правозахисників відповідно до чітких критеріїв прийнятності та механізмів нагляду, які повністю відповідатимуть чинним правилам прозорості, підзвітності та витрат, особливо в контексті звуження громадянського простору та зростання адміністративного навантаження.

Крім того, у Резолюції Європарламенту щодо Звіту Єврокомісії про верховенство права за 2025 р. наголошено на важливості академічної свободи як невід'ємного аспекту верховенства права та міститься заклик до держав-членів захищати університети від неналежного політичного впливу чи контролю над академічним управлінням, а також забезпечувати інституційну

автономію; сприяти культурі верховенства права шляхом інформаційно-просвітницьких кампаній, ініціатив та дій, що сприяють демократичним цінностям та принципам [7].

Отже, попри існуючі проблеми (але різної гостроти) з верховенством права майже в усіх країнах ЄС, за винятком Латвії, вимоги для України в напрямі переговорів щодо її вступу до ЄС залишаються непослабленими, навіть незважаючи на умови війни. Про це свідчить Звіт Єврокомісії по Україні за 2025 р., у якому, зокрема, наголошено: підзвітність судової влади потребує подальшого вдосконалення та забезпечення її дотримання на практиці; атестація прокурорів має бути завершена без подальших затримок; не було досягнуто жодного прогресу в реформі адвокатури і залишаються занепокоєння щодо зловживань механізмами дисциплінарного стягнення проти адвокатів та неоднакової дисциплінарної практики. Для підвищення ефективності правосуддя необхідні процесуальні реформи, як то: розширення спрощеного та наказного судового провадження; передбачення альтернативного вирішення спорів у певних категоріях справ; зменшення можливостей для процесуальних затримок та зловживань; подальше вдосконалення процесуальних кодексів відповідно до передової практики ЄС [8].

Ще у грудні 2025 р. на неформальній зустрічі міністрів країн ЄС у Львові було визначено 10 критичних для України завдань у сфері верховенства права та антикорупційної політики під назвою «План Качки-Кос» (за прізвищами Віцепрем'єр-міністра України з питань євроінтеграції Тараса Качки та Єврокомісара з питань розширення Марти Кос). Цей перелік включає такі сфери для інтенсивної роботи: верховенство права та судова реформа – оновлення Вищої ради правосуддя та відбір суддів; боротьба з корупцією – посилення інституційної спроможності НАБУ, САП та ВАКС; правоохоронна система – реформування органів та забезпечення прозорості їхньої роботи; захист прав людини та меншин – виконання рекомендацій Венеційської комісії; функціонування демократичних інституцій – забезпечення свободи слова та медіа; децентралізація – закріплення реформи та інтеграція ролі громад; економічне відновлення – створення прозорого бізнес-середовища та дерегуляція; енергетична безпека – децентралізація генерації та євроінтеграція енергомереж; митна та податкова реформи – гармонізація законодавства з європейським; реформа державного управління – підвищення ефективності та цифровізація.

За підсумками перших 3-х місяців 2026 р., відповідно до спільного висновку аналітичних центрів, загальний прогрес України наразі становить лише 9 балів із 100 можливих, а саме: кримінальна юстиція – 2 із 20 балів; забезпечення НАБУ доступу до незалежних судових експертиз – 0,5 із 10-и; міжнародні експерти у конкурсі до ВАКС – 1 із 10 балів; ухвалення Антикорупційної стратегії та Державної антикорупційної програми до кінця червня 2026 р. – 0,5 із 5 балів; зміцнення системи внутрішнього контролю та захисту викривачів – 0,5 із 10 балів; відбір Генпрокурора – 0 із 10 балів; відбір на керівні посади в прокуратурі – 0,5 із 10 балів; реформа ДБР – 1 із 10 балів;

нові судді КСУ (до того ж наразі кворум КСУ ледь більший за мінімальний – 13 суддів із 18-и) та члени ВРП – 1 із 5 балів; доброчесність суддів – 2 із 10 балів (законодавство не враховує рекомендації ЄС щодо перевірок декларацій доброчесності суддів Верховного Суду). Загальний низький показник у 9 балів зумовлений передусім декларативним характером багатьох кроків та відсутністю публічного доступу до текстів ключових законопроєктів, реєстрація яких свідчить лише про незначний відсоток виконання Україною вимог ЄС, адже для суттєвого прогресу реформ необхідне їх прийняття і тим більше належне виконання. Для цього уряд має відмовитися від кулуарної підготовки документів, а Верховна Рада нарешті зібратися й ухвалити необхідні закони [9].

Зважаючи на викладене, можна констатувати, що концепт верховенства права переходить із теоретико-доктринального масиву у площину практичних напрацювань саме завдяки міжнародним акторам. Ними на сьогодні більш-менш ефективними вважаються інституції ЄС, бо попри деякі бюрократичні формальності їхня діяльність наповнює реальним змістом проголошені первинним правом ЄС засадничі цінності.

1. Цимбрівська О. Верховенство права у переговорах з ЄС: чому компроміси неможливі (26.02.2026). *Українська правда.* URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2026/02/26/8022881/.

2. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2025 № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text.

3. Уряди п'яти країн ЄС «послідовно та навмисно» руйнують демократію, – дослідження (30.03.2026). URL: https://texty.org.ua/fragments/117153/uryady-pyaty-krayin-yes-poslidovno-ta-navmysno-rujnuyut-demokratiyu-doslidzhennya/.

4. European Parliament strips four Polish opposition MEPs of immunity (Apr 28, 2026). URL: https://notesfrompoland.com/2026/04/28/european-parliament-strips-four-polish-opposition-meps-of-immunity/.

5. Jakab A. Three misconceptions about the EU rule of law crisis (17.10.2022). URL: https://verfassungsblog.de/misconceptions-rol/.

6. Rule of Law crisis: EU Parliament calls on the Commission and member states to take action without further delay (12.05.2026). URL: https://www.einnetwork.org/blog-five/rule-of-law-crisis-eu-parliament-calls-on-the-commission-and-member-states-to-take-action-without-further-delay.

7. European Parliament resolution of 29 April 2026 on the Commission’s 2025 Rule of Law report (2025/2239(INI)). URL: https://dorie.ec.europa.eu/en/details/-/card/8028802.

8. Commission Staff Working Document Ukraine 2025 Report. Brussels, 4.11.2025 SWD(2025) 759 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.

9. 9 зі 100: експерти оцінили прогрес виконання «плану Качки-Кос» як критично низький (06.04.2026). URL: https://ti-ukraine.org/news/9-zi-100-eksperty-otsinyly-progres-vykonannya-planu-kachky-kos-yak-krytychno-nyzkyj/.

Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЯКОЮ МАЄ БУТИ СУЧАСНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА МЕХАНІЗМУ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ?

При підготовці цієї доповіді автор поставив собі за мету визначити сучасну парадигму дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких складників інструментального компоненту методології правничої науки: 1) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку праводержавних явищ; 2) формально-логічного методу пізнання, за допомогою якого із загальної системи ідей (теорії права) було виокремлено ті, що розкривають юридичну природу права на справедливий суд і механізму його забезпечення як явищ правової дійсності, а також сформульовано висновки, що у вигляді суджень автора відображають результати дослідження.

Під методологією дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення пропонуємо розуміти визнану науковим загалом на сучасному етапі розвитку правничої науки і обумовлену предметом пізнання сукупність теорій (парадигм), гносеологічних принципів, підходів і методів, які забезпечують можливість вирішення визначених дослідницьких завдань, а також отримання достовірних і об'єктивних знань про вищезгадану можливість, крім того умови та засоби її забезпечення [5, с. 120].

Аналіз вищенаведеного судження дає підстави для двох принципово важливих в аспекті предмета цього дослідження висновків: по-перше, парадигма являє собою самостійний структурний елемент методології; по-друге, її складниками є різні теорії.

Перевіримо коректність цих висновків, а також спробуємо наповнити їх змістом, властивим досліджуваному нами явищу. С. Гусарєв і О. Тихомиров розрізняють горизонтальну і вертикальну структури методології юриспруденції. Горизонтальну структуру методології, на думку вчених, утворюють види методів певного рівня (загальнонаукові, конкретно-наукові), а вертикальну – її рівні в напрямі від вищого до нижчого шляхом виділення компонентів за ступенем їх ієрархічної залежності (підпорядкованості). Вчені

акцентують увагу на таких рівнях (компонентах) вертикальної організації методології: домінуючому світогляді, типі правового мислення, парадигмах, методологічних підходах, методах та процедурах [3, с. 66].

Таким чином, парадигми необхідно розглядати як один із компонентів вертикальної організації методології, що, за влучним виразом Т. Куна, являє собою визнані всіма наукові досягнення, що протягом визначеного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх вирішень. Оскільки наукові досягнення об'єктивуються в систематизованих ученнях, об'єднаних спільним предметом пізнання, *мають на увазі саме теорії* [3, с. 66].

На наявності двох пізнавально-правових парадигм мислення та реалізації права наголошує у своїй науковій статті А. Козловський. Учений із цього приводу, зокрема, зауважує: «В основі пізнання права лежать дві фундаментальні гносеологічні структури, які визначають його осмислення і розвиток. Своє теоретичне обґрунтування вони отримали в двох основних і протилежних історично сформованих пізнавально-правових парадигмах мислення та реалізації права, які між собою містять усе розмаїття концепцій відповідних типів, а саме: природно-правової та позитивно-правової парадигми права. Гносеолоогічні настанови релятивізму і догматизму, свідомо чи несвідомо прийняті в концепціях природного і позитивного права, зумовлюють усі особливості пізнавальних процесів у сфері права і його реалізації. Ці настанови протилежні, але однаково вони відображають основні ідеали і принципи, цілісну й водночас антиномічну природу права» [4, с. 35].

Із ідеї «Закону природи» та ідеї природнього права постала й розвивалася упродовж досить тривалого історичного періоду концепція природніх прав. Як слушно зауважив С. Головатий, натепер уже усталилося і є загальновизнаним сучасне розуміння та сприйняття людських прав як суто природних [2, с. 35].

Принагідно відзначити, що ідеї концепції природного права знайшли своє втілення і розвиток у теорії прав людини, а також чинній Конституції України. Йдеться, передусім, про приписи ст.ст. 3, 21-22, 24 вищезгаданого джерела об'єктивного права. Розглядаючи ст. 3 як ядро української конституційної системи, С. Головатий обґрунтовано зауважив: «… ідейна спрямованість та нею обумовлена *архітектура* ст. 3 Конституції України загалом укладаються у філософсько-юридичні рамки Західної доктрини права, заснованої на ідеях природного права» [2, с. 662].

Конкретизуємо ці приписи. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Основного Закону України найвищою цінністю в нашій державі визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Згідно з ч. 2 аналізованої статті саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Остання відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Оскільки право кожного на справедливий суд у розумінні сучасної правничої науки, включно з доктриною міжнародного права, є засадничим, а його гарантування кожному, хто перебуває під юрисдикцією України, є зобов'язанням нашої держави за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, особливо важливим є конституційний припис, який покладає на Україну головний юридичний обов'язок утвердження і забезпечення цього права, що у свою чергу вимагає від держави створення відповідного механізму, складовими якого є механізми реалізації, охорони та захисту.

Не менш важливими для пізнання права на справедливий суд та механізму його забезпечення є положення теорії верховенства права (або правовладдя), що знайшли своє відображення в сучасній правовій доктрині, Конституції України, а також практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, у ст. 8 Основного Закону Української держави і суспільства закріплено відразу три основоположні ідеї, що перебувають між собою у концептуальному (а отже, системному і логічному) взаємозв'язку: 1) визнання і дії в Україні принципу верховенства права; 2) найвищої юридичної сили Конституції України, а також відповідності їй законів та інших нормативно-правових актів; 3) прямої дії норм Конституції України та гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [1].

Принагідно уточнити, що право кожного на справедливий суд не знайшло свого прямого конституційного закріплення. Однак ч.ч. 2 і 5 ст. 55 Основного Закону нашої держави і суспільства гарантують кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

Право на звернення до суду у розумінні Європейського суду з прав людини є важливим складником правовладдя. На підтвердження цієї тези звернемося до правової позиції Страсбурзького суду, сформульованої ним у рішенні у справі Golder v. the United Kingdom. При тлумаченні статті 6 (1) – «у світлі предмета і цілей Конвенції» – слід керуватися тим, що однією з причин укладення самої Конвенції була «глибока віра в правовладдя» з боку держав, що її підписали. Суд нагадав, що Статут Ради Європи посилається двічі на правовладдя: один раз у його преамбулі, де уряди, що його підписали, «підтвердили свою відданість правовладдю (the rule of law)», і вдруге – у його статті 3, передбачивши, що «кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принцип правовладдя (the rule of law) …». На підставі цього Суд дійшов висновку, що «неможливо уявити собі правовладдя, коли не існує можливості мати доступ до судів» [2, с. 378].

Але однією лише можливістю доступу до суду досліджуване право не вичерпується. Розвиваючи свою позицію, Суд зазначив: «Стаття 6 (1) Конвенції втілює в собі «право на суд», де право доступу до судів становить лише один із його аспектів; до нього ще додаються «гарантії, закладені статтею 6 (1) стосовно як організації суду і його складу, так і способу судочинства»; усе це «сумарно становить право на справедливий судовий розгляд»» [2, с. 378].

Відповідаючи на питання про притаманність принципу верховенства права окремому історичному типу держави, ми з необхідністю дійдемо висновку саме про правову державу, що є найвизначнішим політико-правовим ідеалом сучасності. Як теоретичний концепт, вона являє собою організацію публічної влади, заснованої на принципах верховенства права, поділу державної влади, реальності прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також взаємної відповідальності особи й держави [2, с. 135].

У контексті питання, що складає предмет розгляду, вважаємо за необхідне розкрити зміст і такої важливої складової теоретичної конструкції правової держави, як реальність прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Сутність цього принципу полягає в тому, що права, свободи та законні інтереси людини й громадянина мають бути не тільки задекларовані в законодавчих актах, але й забезпечені, гарантовані всіма соціальними суб'єктами і насамперед державою. Для цього вона повинна створювати ефективні механізми їх реалізації [2, с. 134].

Аналіз цього судження свідчить про те, що право на справедливий суд може стати реальністю лише в тому випадку, коли буде забезпечене, гарантоване державою; саме вона має створити дієві механізми для його реалізації, охорони та захисту.

Отже, наукову (теоретичну або концептуальну) складову методології дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення, а по суті, сучасну парадигму дослідження цих явищ державно-правової дійсності складає не якась одна універсальна теорія, а визнані науковим співтовариством на сучасному етапі розвитку правничої науки положення таких теорій: 1) прав людини, що пояснюють юридичну природу цього правового феномену, його походження, багатоманітність проявів у правовій дійсності, а також призначення соціально-правового механізму забезпечення прав людини; 2) правовладдя (верховенства права), важливим складником якого у розумінні Європейського суду з прав людини, а отже, й західноєвропейської правової доктрини, є право на звернення до суду. Неможливість доступу до суду є маркером панування не верховенства права, а диктатури чогось іншого, за своєю природою (сутністю) відмінного від права, тобто соціального явища, позбавленого справедливого начала; 3) правової держави, що як теоретичний концепт являє собою організацію публічної влади, заснованої на принципах верховенства права, поділу державної влади, реальності прав, свобод і законних інтересів людини і

громадянина, а також взаємної відповідальності особи й держави. У контексті питання, що складає предмет цього дослідження, сутність принципу реальності прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина полягає в тому, що право на справедливий суд може стати реальністю лише в тому випадку, коли воно буде забезпечене, гарантоване державою; саме держава через свої інститути має створити дієві механізми для його реалізації, охорони та захисту [6, с. 35].

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 03.02.2025).

2. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.

3. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. 3-тє вид., перероб і доп. Київ : Знання, 2008. 495 с.

4. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1-2. С. 32-44.

5. Сердюк І. А. Методологія дослідження правових актів: поняття та її структура. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2022. № 4. С. 110-123.

6. Сердюк І. А. Сучасна парадигма дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* Дніпро, 2024. Спеціальний випуск № 1. С. 32-37.

Марина СМОЛЯРОВА
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах трансформації соціально-економічних відносин, євроінтеграційного курсу України та необхідності забезпечення належного рівня захисту прав людини особливої значущості набуває проблема гарантій трудових прав. Важливим орієнтиром у цій сфері виступають міжнародні стандарти, сформовані, зокрема, у межах діяльності Міжнародної організації праці та закріплені в актах Ради Європи, зокрема в Європейській соціальній хартії.

Попри формальне закріплення основних трудових гарантій у національному законодавстві, їх практична реалізація залишається ускладненою низкою факторів, серед яких – недосконалість правового

регулювання, поширення нестандартних форм зайнятості, а також виклики, пов'язані з функціонуванням ринку праці в умовах воєнного стану. Особливого значення набуває узгодження національних підходів із практикою Європейського суду з прав людини, яке суттєво впливає на розвиток стандартів захисту трудових прав. За таких умов дослідження гарантій трудових прав у світлі міжнародних стандартів прав людини є своєчасним і необхідним.

Аналіз міжнародних стандартів гарантій трудових прав, закріплених у конвенціях Міжнародної організації праці, Європейської соціальної хартії та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дає підстави стверджувати, що вони формують комплексну систему базових гарантій, спрямованих на забезпечення права на працю, справедливих і безпечних умов праці, своєчасної та справедливої оплати праці, рівності та недискримінації у сфері праці, захисту від незаконного звільнення, права на відпочинок і обмеження робочого часу, права на об'єднання у професійні спілки та ведення колективних переговорів, а також права на ефективний судовий захист. Такі стандарти передбачають не лише нормативне закріплення прав, а й створення дієвих механізмів їх реалізації.

Україна формально імплементувала значну частину міжнародних стандартів у сфері трудових прав, що знайшло відображення у національному законодавстві. Проте реальний стан їх забезпечення свідчить про наявність суттєвих проблем, пов'язаних із фрагментарністю правового регулювання, застарілістю окремих норм, недостатньою ефективністю механізмів реалізації, а також розривом між нормативним закріпленням прав і практикою їх застосування. Зокрема, в умовах воєнного стану спостерігається обмеження окремих трудових прав, що, хоча й зумовлене об'єктивними обставинами, потребує дотримання балансу між інтересами держави та правами працівників. Актуальною залишається проблема нестабільності зайнятості, що проявляється у зростанні тимчасової та неформальної зайнятості. Значного поширення набувають нетипові форми праці, зокрема дистанційна робота та гіг-контракти, правове регулювання яких ще не забезпечує належного рівня соціального захисту. Загострюються також проблеми забезпечення рівності та недискримінації у сфері праці. Крім того, недосконалість механізмів захисту трудових прав зумовлює обмеженість їх реальної реалізації.

Україна перебуває в очікуванні прийняття нового Трудового кодексу України, який має врахувати сучасні соціально-економічні реалії, європейські стандарти та положення актів Міжнародної організації праці і Європейської соціальної хартії. Очікується, що цей кодифікований акт усуне існуючі прогалини та колізії, модернізує підходи до регулювання трудових відносин і забезпечить ефективні механізми захисту прав працівників.

Одним із підтверджень такої орієнтації є положення проєкту Трудового кодексу України, відповідно до яких серед основних завдань визначено встановлення державних гарантій у сфері праці [1]. Це свідчить про

спрямованість на посилення соціальної функції трудового права. Водночас зазначене положення потребує конкретизації через визначення ефективних механізмів реалізації таких гарантій.

У науковому та експертному середовищі триває дискусія щодо відповідності проєкту Трудового кодексу України європейським стандартам. Європейська соціальна хартія передбачає необхідність наявності обґрунтованих причин для припинення трудових відносин. У цьому контексті окремі положення проєкту можуть розглядатися як такі, що спрощують процедуру звільнення, що потенційно суперечить принципу стабільності трудових відносин.

Крім того, у державах Європейського Союзу колективно-договірне регулювання є ключовим елементом трудового права. Водночас окремі положення проєкту можуть призвести до послаблення ролі колективних договорів на користь індивідуальних, що розглядається як відхід від європейської соціальної моделі.

Разом із тим проєкт містить позитивні новації, зокрема у сфері цифровізації трудових відносин та регулювання нових форм зайнятості. Проте забезпечення ефективного захисту працівника від необґрунтованого звільнення та збереження ролі професійних спілок залишаються ключовими питаннями, які потребують подальшого нормативного вдосконалення. Прийняття нового Трудового кодексу України має стати важливим етапом модернізації трудового законодавства та його наближення до європейських стандартів. Водночас ефективність такого оновлення залежатиме не лише від декларативного закріплення державних гарантій, а й від створення дієвих правових механізмів їх реалізації, забезпечення балансу інтересів працівника і роботодавця, а також збереження ролі соціального діалогу та колективно-договірного регулювання.

Отже, подальший розвиток системи гарантій трудових прав в Україні має здійснюватися на засадах комплексної імплементації міжнародних стандартів із урахуванням національних особливостей та сучасних соціально-економічних викликів.

---

1. Проєкт Трудового кодексу України: підготовлений Кабінетом Міністрів України та зареєстрований від 15 січня 2026 року № 14386. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3275426 (дата звернення: 06.05.2026 р.).

Наталя СПИЦЯ
доцент кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент

НЕЙРОПСИХОЛОГІЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Сучасна система підготовки поліцейських в Україні переживає період глибокої трансформації, зумовленої одночасно кількома чинниками: системним реформуванням правоохоронних органів відповідно до європейських стандартів, стрімким розвитком психологічної науки та безпрецедентними викликами повномасштабного воєнного конфлікту. У цих умовах психологічна компетентність офіцера поліції перестає бути факультативною складовою фахової підготовки, вона набуває статусу базової професійної вимоги, від якої безпосередньо залежить як ефективність службової діяльності, так і дотримання прав людини у повсякденній роботі правоохоронця. Особливе місце серед психологічних дисциплін у цьому контексті посідає нейропсихологія – наука, яка уможливлює наукове обґрунтування механізмів поведінки, прийняття рішень та психоемоційної регуляції в умовах службового навантаження, стресу й травматичного досвіду.

Нейропсихологія формувалась на міждисциплінарному рівні, де перетинаються знання з нейронаук, клінічної та загальної психології, когнітивістики і багатьох інших напрямів, які вивчають механізми психічних процесів та поведінки людини. Специфіка нейропсихології полягає у встановленні прямих зв'язків між структурно-функціональними особливостями нервової системи та психологічними характеристиками особистості, такими як, наприклад, когнітивні можливості, емоційна стійкість, здатність до адаптації, вольова регуляція та міжособистісна взаємодія. Для університетів системи МВС включення нейропсихологічних знань у навчальні програми означає принциповий перехід від описової до пояснювальної моделі психологічної підготовки: від фіксації того, що відбувається з людиною в стресових або кризових ситуаціях, до розуміння того, чому і як саме це відбувається на рівні нейронних процесів. Такий підхід не лише поглиблює теоретичну підготовку майбутніх поліцейських, але й забезпечує їх практичним інструментарієм усвідомленого управління власними реакціями та станами.

Зв'язок між нейропсихологічною компетентністю поліцейського та принципом верховенства права є не метафоричним, а цілком конкретним і

доказово підтвердженим. Верховенство права як фундаментальний принцип правової демократичної держави передбачає, зокрема, що діяльність представника правоохоронних органів є передбачуваною, правомірною, пропорційною та такою, що в будь-яких обставинах відповідає стандартам захисту прав і свобод людини. Реалізація цього принципу на практиці прямо залежить від психологічного стану, когнітивних можливостей та емоційної зрілості самого офіцера. Наприклад, сучасні нейропсихологічні дослідження переконливо демонструють, що вплив стресу на діяльність поліцейського має чітке нейрофізіологічне підґрунтя. Зокрема, дослідження, опубліковане в 2025 році в журналі «Frontiers in Psychology» [3], встановило, що зв'язок між рівнем збудження та когнітивною продуктивністю має форму оберненої U-подібної кривої: помірний рівень збудження покращує виконання завдань, тоді як надмірне збудження призводить до погіршення. Цей ефект зумовлений чутливістю ключових мозкових структур гіпокампу, що відповідає за пам'ять та просторову обробку інформації, і префронтальної кори, яка є критично важливою для гнучкої поведінки в режимі реального часу до транзиторного нейротоксичного впливу стресу. Це буквально означає, що психологічно виснажений або травмований поліцейський об'єктивно, на нейрофізіологічному рівні, є більш схильним до надмірного застосування сили, порушення процедур та некоректної поведінки щодо громадян навіть за умови належного правового виховання та щирого бажання діяти правомірно.

Розуміння особливостей нейропластичності мозку відкриває зворотну перспективу, наприклад, цілеспрямоване формування стресостійкості та навичок саморегуляції здатне суттєво підвищити здатність офіцера діяти відповідно до принципів верховенства права навіть у вкрай складних обставинах. Це також підтверджується дослідженнями у сфері психофізіології поліцейської діяльності. Автори статті, опублікованої ще в 2020 році [1], стверджують, що теоретичні моделі та сучасні дослідження вказують на те, що ефективність виконання когнітивно-навантажених завдань пов'язана з психофізіологічною мережею зворотного зв'язку, яка охоплює вищі кортикальні структури, такі як префронтальна кора та лімбічна система, підкіркові ділянки центральної вегетативної нервової системи та периферичну вегетативну нервову систему, включно з серцем і легенями. Розуміння цих складних механізмів дозволяє спеціалістам розробляти науково обґрунтовані тренінгові програми для поліцейських, спрямовані на свідоме управління власними фізіологічними реакціями в критичних ситуаціях.

Особливої уваги заслуговує новітній напрям досліджень, що поєднує нейровізуалізацію з практикою поліцейської підготовки. Дослідження, опубліковане в 2024 році у виданні «eNeuro» [2], було присвячене вивченню через призму нейронних процесів експертного прийняття рішень у контексті поліцейської підготовки у сценаріях віртуальної реальності типу «стріляти / не стріляти», наголошуючи на важливості розуміння когнітивних та нейрофізіологічних процесів, що лежать в основі таких рішень. Вочевидь, це

залишається одним із найбільш актуальних та складних питань, оскільки кожне рішення офіцера застосувати / не застосовувати зброю має суттєві правові та фізичні наслідки.

Не менш актуальним є питання психологічного вигорання працівників соціально-орієнтованих професій, а особливо в професії поліцейського. Розуміння нейробіологічних механізмів стресової реакції надає офіцеру конкретні інструменти для своєчасної саморегуляції, а також знижує бар'єр до звернення по психологічну допомогу, оскільки деформації, пов'язані з вигоранням, усвідомлюються не як особиста слабкість (що суттєво), а як фізіологічний процес, що піддається корекції. Знання в сфері нейропсихології підвищують якість прийняття рішень у критичних ситуаціях, адже усвідомлення того, як саме втома, страх, гнів впливають на когнітивні функції, дозволяє поліцейському розпізнавати власний стан і свідомо коригувати свої дії. Нейропсихологічне розуміння емоцій і соціальної поведінки сприяє розвитку емпатії та комунікативної компетентності. А це саме ті якості, які необхідні для ефективної роботи з постраждалими, свідками, правопорушниками. В умовах України, де значна частина діючих і майбутніх поліцейських безпосередньо зіткнулась із реаліями збройного конфлікту, нейропсихологічні підходи до роботи з посттравматичними станами набувають особливого значення.

На жаль, незважаючи на очевидну актуальність, нейропсихологія у навчальних програмах університетів МВС України представлена переважно як факультативна або вузькоспеціалізована дисципліна. Але ж сучасна логіка підготовки правоохоронця, орієнтованого на дотримання верховенства права та стандартів прав людини, вимагає переосмислення цієї ситуації. Включення основ нейропсихології до базової психологічної підготовки курсантів усіх спеціалізацій, розробка міждисциплінарних модулів на перетині права, психології та нейронауки, запровадження практикумів із нейропсихологічної саморегуляції та розвитку стресостійкості, а також цілеспрямована підготовка викладацького складу є нагальними завданнями системи освіти.

Варто зауважити, що нейропсихологія на сьогодні представляє собою доволі динамічну галузь психологічних наук, її здобутки впроваджуються у підготовку фахівців екстремальних професій у провідних країнах світу: США, Великій Британії, Нідерландах, Німеччині та багатьох інших [4-5]. Для України, яка послідовно рухається шляхом євроінтеграції та приведення правоохоронних стандартів у відповідність до кращих світових практик, освоєння нейропсихологічного виміру поліцейської освіти є не лише доцільним, а й стратегічно необхідним.

Таким чином, нейропсихологія є не периферійною, а стратегічно важливою складовою системи психологічних наук в університетах внутрішніх справ України. Її повноцінне впровадження в освітній процес безпосередньо сприяє формуванню поліцейського нового типу, який характеризується психологічною стійкістю, здатністю до рефлексії, має навички свідомого

управління власними станами та прийняття правомірних рішень навіть в умовах екстремального навантаження. Тобто нейропсихологічна підготовка постає не лише як науково-освітній пріоритет, а й як правозахисний інструмент.

1. Andersen J. P., Arble E. P., Collins P. I. Editorial: De-escalating Threat: The Psychophysiology of Police Decision Making. *Frontiers in Psychology*, Volume 11, 2020. 1112. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01112

2. Alexander et al. Oscillatory Neural Correlates of Police Firearms Decision-Making in Virtual Reality. *eNeuro*. Volume 11(7), 2024. https://doi.org/10.1523/ENEURO.0112-24.2024

3. Marlatte H., Nota P.M., Andersen J. Physiological stress differentially impacts cognitive performance during – and memory following – simulated police encounters with persons experiencing a mental health crisis. *Frontiers in Psychology* Volume 16. 2025. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1549752

4. Staller M. S., Koerner S., Bennell C., Suss J. Editorial: Police education and training revisited: Drawbacks and advances. *Frontiers in Psychology*, Volume 13. 2022. 1045924. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1045924

5. Frade B., Walsh J. P. Police education and training: A scoping review of the research literature. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*. January 19, 2026. https://doi.org/10.1177/0032258X261418852

Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛЕГІТИМНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: АВТОРИТЕТ ТА ОБРАНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ КУРС

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин актуальним залишається пошук консенсусу між суспільством і державою стосовно методів, засобів та шляхів реалізації державної влади, яка повинна відображати інтереси суспільства, забезпечувати права людини та реальні загальні блага. Схвалення державної політики, визнання її правомірності, підтримка більшістю населення країни дій органів державної влади й буде основою істинної легітимності.

Загалом у юридичній науці існують два підходи до розуміння поняття «легітимність».

У вузькому розумінні легітимність часто розглядається як підтримка, довіра та визнання авторитету влади з боку суспільства. У широкій інтерпретації легітимність подається як досягнення позитивного результату самого процесу легітимації – через його складові, коли суспільне визнання та

підтримка містять сукупність правових і політичних засобів взаємодії між державою та її населенням.

На неоднорідний характер легітимності нормативно-правової регуляції суспільних відносин вказує О. Іванченко – існує, як мінімум, два її види, а саме: формальна і змістовна. Перша являє собою контроль за коректністю самої процедури вступу закону в силу, інша – його практичне ухвалення з боку суспільства [1, с. 13].

Легітимність являє собою якісну характеристику політико-правових і соціально-духовних закономірностей формування інституційно-владного порядку, що у свою чергу визначає можливість існування її видових варіацій, як-то: «політична легітимність», «соціальна легітимність», «економічна легітимність», «легітимність права», «особиста легітимність» та інші [2, с. 19-23].

На думку О.М. Іванченко, легітимність державної влади слід аналізувати як якісну характеристику специфічного стану політико-правової організації суспільства [3, с. 26].

При визначенні аспектів легітимності варто звернути увагу на наявність легітимного авторитету та обраного державою політичного курсу, які в свою чергу доречно розглянути через певні складові, а саме: права на існування; довіру до влади; легітимність народовладдя; легітимність політичного курсу; політичну ефективність та стабільність; політичну відповідальність та справедливий характер реалізації.

Право на існування означає, що його має лише та державна влада, яка:

- визнається суспільством, народом, населенням держави;
- має законне походження;
- реалізується за допомогою легальних норм права (а не шляхом свавілля та насильства);
- сама діє лише на підставі закону.

Зазначимо, що неабияке значення має *довіра до влади,* як визнання правомірності її на керівництво суспільними процесами в державі.

На думку Клаудії Віснер і Філіпа Харфста, щоб інтегрувати суб'єктивні, внутрішні та емпіричні, а також зовнішні, нормативно-теоретичні виміри в оперативну концептуалізацію легітимності, необхідно структурувати її концепцію відповідно до двох напрямів: суб'єктивного виміру легітимності, тобто переконання населення – внутрішня легітимність; та об’єктивного, який виражає нормативно-теоретичні стандарти легітимності – зовнішня легітимність [4, с. 7-8].

Легітимність державної влади можлива тільки в разі її визнання народом країни та іншими державами на міжнародній арені [5, с. 25].

Використовуючи такі підходи з огляду на аспект легітимного авторитету, зазначимо:

- *зовнішньополітичну складову авторитету держави*, як визнання суб’єктами міжнародного права влади держави як такої, що відповідає принципам міжнародного права та відображає об’єктивну волю народу, який

її обрав;

- в*нутрішньополітичну складову авторитету держави*, де відбувається легітимація державної влади більшістю населення через авторитет держави, довіру до неї суспільства, добровільне прийняття та повагу до неї.

Легітимність народовладдя досягається шляхом органічного поєднання засобів прямої та представницької демократії. Поліархічний характер сучасної соціальної основи політичної влади передбачає пошук балансу інтересів різних соціальних груп з метою досягнення максимального суспільного блага й забезпечення правового, економічного та соціального захисту населення. У цьому контексті, враховуючи наявність антагоністичних соціальних протиріч, варто погодитись з думкою Т.А. Кравченко, що видається сумнівним існування абсолютної легітимності [6, с. 5].

Легітимність політичного курсу реалізується через його схвалення більшістю населення. У сучасних умовах розвинутого громадянського суспільства пасивне погодження з діями влади в державі не витримує вимог сучасності. Отже, обрання відповідного політичного курсу повинно відбуватись за активної участі населення за умов, що такий курс відповідає його ціннісним орієнтирам – *ціннісна орієнтація політичного курсу*.

Політична ефективність та стабільність означає:

- по-перше, спроможність органів публічної влади до розв'язання політичних конфліктів за умов функціонування відповідного механізму пошуку легального та легітимного рішення;

- по-друге, здатність влади своєчасно вирішувати проблеми функціонування суспільних відносин та забезпечувати добробут населення.

Політична відповідальність та справедливий характер реалізації політичного курсу свідчать про наявність реального механізму політичних і правових санкцій за невиконання декларованих гарантій та політичних обіцянок, а також відсутність забезпечення суспільної підтримки населення за допомогою хибних, маніпулятивних заходів та шляхів.

Таким чином, авторитет державної влади та легітимний політичний курс реалізуються через певні складові, а саме: право на існування; довіру до влади; легітимність народовладдя; легітимність обраного політичного курсу, його політичну ефективність, стабільність, відповідальність та справедливий характер реалізації.

---

1. Іванченко О. Легітимність права як вища законність. *Юридичний вісник*. 2022. №6. С. 7-16.

2. Жаровська І.М. Генезис принципу легітимності державної влади та проблеми його впровадження у сучасному суспільстві. *Європейські перспективи*. 2012. № С. 19–23.

3. Іванченко О. М. Держава, суспільство і особистість в ракурсі легітимності. *Право і суспільство.* 2023. № 2 Т. 1. С. 21-27.

4. Wiesner C., Harfst P. Conceptualizing legitimacy: What to learn from the controversies related to an «essentially contested concept». Front. Polit. Sci., 28 October 2022. Sec. Comparative Governance. Volume 4 – 2022. URL: https://www.frontiersin.org/articles/

10.3389/fpos.2022.867756/full.

5. Назаренко О.А. Легітимність та легальність державної влади: науково-правовий аналіз. *Право і суспільство.* 2017. № 4.Ч. 2. С. 22-25.

6. Кравченко Т.А. Природно-правова модель легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3, С. 3-10.

Лілія ФОКША
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний розвиток цивільних правовідносин в Україні характеризується активною цифровізацією договірних процесів. Особливого значення електронні договори набули в умовах воєнного стану, коли значна частина суб'єктів цивільних правовідносин втратила можливість особистої присутності під час укладання правочинів. В умовах обмеження пересування, релокації бізнесу, дистанційної роботи та необхідності оперативного здійснення цивільного обороту саме електронна форма договору стала одним із ключових інструментів забезпечення стабільності правовідносин.

Правове регулювання електронних договорів в Україні здійснюється насамперед Цивільним кодексом України, Законом України «Про електронну комерцію», Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», а також Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Відповідно до ч. 2 ст. 639 Цивільного кодексу України договір, укладений за допомогою інформаційно-комунікаційних систем за згодою сторін, вважається укладеним у письмовій формі [1]. Таким чином, законодавець фактично прирівнює електронний договір до традиційного письмового договору за умови дотримання встановлених законом вимог.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» електронний договір визначається як домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі [2]. Особливістю укладання такого договору є специфічний порядок вираження волі сторін. Відповідно до ст. 11 зазначеного Закону електронний договір укладається шляхом оферти та акцепту. Пропозиція укласти договір повинна містити істотні умови відповідного виду договору та виражати намір особи вважати себе

зобов'язаною у разі її прийняття [2].

Акцепт може здійснюватися шляхом надсилання електронного повідомлення, заповнення електронної форми або вчинення інших дій, які однозначно свідчать про прийняття умов договору. Особливого поширення набули договори публічної оферти, укладання яких відбувається через вебсайти, мобільні застосунки або електронні торговельні платформи. Така форма договірних відносин забезпечує оперативність укладання правочинів та безперервність господарської діяльності навіть за умов обмеженого фізичного контакту між сторонами.

Разом із тим воєнний стан виявив низку проблем правового регулювання електронних договорів. Однією з ключових проблем є належна ідентифікація сторін договору. Законодавство України передбачає декілька способів підписання електронних правочинів, серед яких кваліфікований електронний підпис (КЕП), електронний підпис одноразовим ідентифікатором або інший аналог власноручного підпису за згодою сторін [2]. Найбільш надійним способом підтвердження волевиявлення залишається саме КЕП, оскільки він забезпечує високий рівень автентифікації особи та доказової сили документа.

Проте в умовах війни використання КЕП не завжди є можливим. Частина осіб втратила доступ до носіїв електронних ключів, документів або державних сервісів через евакуацію, окупацію територій чи пошкодження інфраструктури. У зв'язку з цим сторони часто використовують спрощені форми підтвердження волі через електронну пошту, месенджери або SMS-повідомлення. Це своєю чергою створює ризики судового оскарження факту укладання договору та автентичності електронного листування.

Ще однією проблемою є забезпечення належного збереження електронних доказів. В умовах воєнного стану існують ризики втрати доступу до серверів, пошкодження дата-центрів, припинення функціонування окремих інформаційних систем або кібератак. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає, що електронний документ може бути використаний як доказ за умови підтвердження цілісності інформації [3]. Однак законодавство не містить достатньо деталізованих механізмів резервного збереження електронних документів у кризових умовах.

Проблемним залишається і питання судової практики щодо електронних договорів. Українські суди поступово формують підхід, відповідно до якого електронне листування, цифрові квитанції, повідомлення та інші електронні дані можуть визнаватися належними доказами існування договірних відносин. Водночас судова практика все ще є неоднорідною. В окремих випадках суди вимагають додаткових підтверджень автентичності електронних повідомлень або факту використання конкретного електронного підпису, що створює правову невизначеність для учасників цивільного обороту.

Особливості виконання електронних договорів під час воєнного стану також пов'язані з дією обставин непереборної сили. Відповідно до ст. 617

Цивільного кодексу України особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що таке порушення стало наслідком випадку або непереборної сили [1]. Однак сам факт введення воєнного стану не звільняє автоматично сторону від виконання договірних зобов'язань. Необхідним є встановлення причинного зв'язку між бойовими діями та неможливістю належного виконання конкретного договору.

Важливе значення для вдосконалення українського законодавства має міжнародний досвід правового регулювання електронних договорів. У країнах Європейського Союзу основою правового регулювання є Регламент ЄС від 23 липня 2014 року № 910/2014 (eIDAS), який визначає єдині правила електронної ідентифікації та довірчих послуг [4]. Основною перевагою європейської моделі є взаємне визнання електронних підписів між державами-членами ЄС та чітке розмежування різних видів електронної ідентифікації. Це забезпечує високий рівень правової визначеності та стабільності електронного документообігу.

У Німеччині, Франції та інших державах ЄС значна увага приділяється питанням цифрової безпеки, багаторівневої автентифікації та централізованого зберігання електронних документів. Використання сучасних криптографічних механізмів дозволяє мінімізувати ризики підроблення електронних правочинів та забезпечує високий рівень довіри до електронного документообігу.

З огляду на міжнародний досвід, для України доцільним є подальше вдосконалення законодавства у сфері електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг. Перспективним напрямом є гармонізація національного законодавства із положеннями Регламенту eIDAS у межах євроінтеграційних процесів. Це сприятиме взаємному визнанню електронних підписів між Україною та державами ЄС, спрощенню міжнародного електронного документообігу та підвищенню довіри до українських цифрових сервісів.

Крім того, необхідним є формування сталої судової практики щодо оцінки електронних доказів та підтвердження електронного волевиявлення сторін. Доцільним видається розроблення узагальнень Верховного Суду щодо критеріїв допустимості електронних доказів та особливостей доказування укладення електронних договорів у період воєнного стану.

Таким чином, електронні договори стали невід'ємним елементом цивільного обороту в умовах воєнного стану. Їх використання забезпечує безперервність договірних відносин, оперативність взаємодії сторін та адаптацію цивільного обороту до сучасних цифрових умов. Водночас війна виявила низку проблем правового та практичного характеру, пов'язаних із підтвердженням волевиявлення сторін, забезпеченням стабільності електронних сервісів та належним збереженням електронних доказів. Подальший розвиток електронного договірного права в Україні має здійснюватися з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних технологічних

викликів та необхідності забезпечення ефективного захисту прав учасників цивільних правовідносин навіть в умовах збройного конфлікту.

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
2. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#n122.
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text.
4. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС : Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text.
5. Олійник О. Б. Розвиток електронної комерції та поняття електронного договору в Україні. *Legal Bulletin.* 2022. № 26. С. 95–101.
6. Слободська І. А., Процко В.М. Правове забезпечення електронних договорів в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 2 (67). С. 189–195.

Руслан ФРОСІНЯК
старший викладач кафедри
економіки та публічного управління
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

ІНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна докорінно змінила систему публічного управління в Україні. В умовах безпекової та гуманітарної кризи класичні централізовані структури влади зіткнулися з об’єктивними обмеженнями в оперативному реагуванні на місцях. За цих обставин саме органи місцевого самоврядування (ОМС) стали першим рівнем публічної влади, який перебрав на себе функції захисту цивільного населення та стабілізації життя у громадах. На низовому рівні громади забезпечують безперервність комунальних послуг, організовують евакуацію та логістику гуманітарної допомоги, підтримують локальну безпеку, координують дії з військовими адміністраціями та інтегрують внутрішньо переміщених осіб. Практика довела, що спроможність держави вистояти в умовах масштабного зовнішнього шоку безпосередньо залежить від гнучкості та автономії її місцевого рівня врядування.

У таких екстремальних обставинах традиційні лінійні моделі антикризового менеджменту стають недостатніми. Затяжний характер воєнного стану вимагає відходу від короткострокових оборонних рішень і

актуалізує концепт інституційної стійкості (*institutional resilience*). У сучасній науці публічного управління під цим терміном розуміють не просто здатність системи вижити чи повернутися до довоєнного стану, а її спроможність адаптуватися до змін, трансформувати внутрішні процеси та ефективно діяти в умовах тривалої кризи. Попри очевидну практичну важливість, питання інституційної стійкості українських ОМС під час війни досі не отримало належного концептуального осмислення у вітчизняній науці, де громади частіше оцінюють суто за фінансовими чи нормативними показниками. Це зумовлює необхідність комплексного теоретичного осмислення чинників інституційної стійкості органів місцевого самоврядування та структурування прикладних механізмів їх зміцнення в умовах воєнного стану.

Теоретичне осмислення феномену інституційної стійкості в межах сучасного наукового дискурсу потребує перегляду традиційних підходів до розуміння стабільності управлінських систем. Тривалий час у вітчизняній практиці стійкість інституцій переважно розглядалася як здатність мінімізувати зовнішні впливи та відновлювати функціонування після кризових потрясінь. Проте в умовах тривалого безпекового шоку та ресурсних обмежень така модель є недостатньою, оскільки орієнтує систему на збереження усталених управлінських практик замість їх адаптивної трансформації. Сучасний підхід до розуміння інституційної стійкості передбачає здатність органів місцевого самоврядування не лише підтримувати базову функціональність, а й модернізувати внутрішні механізми управління відповідно до нових безпекових та гуманітарних викликів.

Водночас практика воєнного стану продемонструвала неефективність класичних лінійно-ієрархічних моделей кризового менеджменту, де кожне рішення жорстко прив'язане до вертикальних розпорядчих ліній. Натомість реальна стійкість локальної влади забезпечується через механізми поліцентричного та адаптивного врядування (*polycentric & adaptive governance*). За такого підходу стійкість системи формується не через концентрацію контролю в одному центрі, а завдяки розгалуженій мережевій взаємодії багатьох автономних суб'єктів, які діють на основі розподіленої відповідальності та спільних ціннісних орієнтирів [3, с. 11]. Поліцентричність локальної відповіді на воєнні виклики передбачає гнучку координацію ОМС із військовими адміністраціями. Ця взаємодія має базуватися на принципах оперативної субсидіарності та взаємодоповнюваності, що дозволяє уникати дублювання функцій та оперативно реагувати на загрози. Місцева влада за цих умов трансформується із замкненого бюрократичного апарату у відкритий координаційний вузол, який об'єднує зусилля держави, громади та недержавного сектору задля забезпечення безпеки та соціального захисту населення.

Формування стійкості місцевих владних структур в умовах затяжного безпекового шоку є комплексним процесом, який залежить від збалансованого розвитку внутрішніх ресурсів системи. Першим елементом цієї структури є

технологічно-організаційний вимір, спрямований на забезпечення безперервності роботи владного апарату за умов фізичних загроз та руйнування інфраструктури. Практика воєнного стану довела, що збереження керованості громадою безпосередньо пов'язане з рівнем диджиталізації управлінських процесів та впровадженням гнучких інструментів віддаленої роботи [2, с. 160]. Ключовим безпековим кроком у цьому напрямі стає перенесення місцевих баз даних, майнових реєстрів та систем документообігу на захищені хмарні платформи. Це дозволяє посадовим особам виконувати свої обов’язки та ухвалювати рішення навіть у ситуаціях тимчасової релокації чи повної втрати доступу до адміністративних будівель, мінімізуючи ризики інституційного вакууму.

Другим критично важливим чинником стійкості є соціально-ціннісний вимір, який базується на забезпеченні прозорості та підзвітності місцевої влади. Всупереч стереотипу, що під час війни відкритість є другорядною, вона виступає реальним інструментом утримання високого рівня соціальної довіри всередині громади [1, с. 286]. Коли мешканці та локальний бізнес чітко розуміють логіку рішень місцевої влади, бачать відкриті алгоритми розподілу ресурсів та мають доступ до ухвалених рішень, рівень внутрішньої напруги знижується. Прозорість діяльності ОМС трансформується у стратегічний ресурс безпеки: вона нівелює загрози внутрішньої дестабілізації, блокує поширення дезінформації та виступає передумовою для формування солідарної відповідальності громадян за життєдіяльність своєї території [1, с. 287].

Цей ціннісний зв'язок безпосередньо розкривається у третьому, партисипативно-гуманітарному вимірі, де стійкість ОМС забезпечується через практичні інструменти місцевої демократії. Емпіричні дослідження доводять, що громади, які мали розвинені канали комунікації з мешканцями та досвід залучення громадян до управління у мирний час, продемонстрували значно вищу швидкість кризового реагування під час вторгнення [3, с. 24]. Замість очікування директив зверху, такі громади змогли миттєво інтегрувати у свою структуру волонтерські об’єднання, громадські організації та координаційні хаби. Участь громадян у вирішенні гуманітарних завдань – від розподілу допомоги до облаштування просторів для внутрішньо переміщених осіб – дозволяє радикально знизити навантаження на обмежений кадровий апарат ОМС, перетворюючи потенціал суспільства на дієве продовження спроможності самої інституції.

Для подолання деструктивних наслідків війни та системних ризиків, зокрема гострого браку людських ресурсів та фінансової залежності громад від зовнішніх дотацій, необхідна реалізація комплексної стратегії посилення локальної влади. Першочерговим кроком має стати нормативна інституціоналізація чітких алгоритмів та сценарних протоколів дій для посадових осіб в умовах різних рівнів безпекових загроз, що дозволить уникнути управлінського хаосу в моменти кризових шоків. Це передбачає впровадження інструментів електронної підзвітності та цифрової прозорості

під час моніторингу гуманітарних потоків і фінансування відбудови територій [1, с. 289]. Збереження розумного балансу між безпековими обмеженнями воєнного стану та відкритістю даних є базовою передумовою для залучення міжнародних інвестицій та утримання суспільної довіри.

Водночас оптимізація внутрішнього потенціалу громад потребує переходу від фрагментарного кризового реагування до повноцінного проєктного менеджменту відновлення, спроможного поєднувати оперативні відбудовчі кроки з довгостроковим плануванням розвитку. Щоб компенсувати дефіцит кадрів та уникнути ризиків надмірної централізації повноважень, ОМС мають інституціоналізувати взаємодію з недержавним сектором через створення спільних координаційних рад та залучення волонтерських мереж до виконання окремих гуманітарних завдань. Важливим інструментом підтримки стійкості також є горизонтальна солідарність – розширення міжмуніципального партнерства (патронат стабільніших громад над постраждалими) та укладання прямих угод про співробітництво між українськими містами та муніципалітетами країн Європейського Союзу.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє констатувати, що інституційна стійкість органів місцевого самоврядування є не статичною характеристикою, а динамічним процесом трансформації управлінської системи територіальних громад в умовах безпекових шоків воєнного стану. Досвід тривалого протистояння довів, що стійкість локальної влади забезпечується збалансованим поєднанням технологічної модернізації, організаційної гнучкості та демократичної підзвітності. Перехід до поліцентричних моделей врядування, диджиталізація муніципальних послуг та перенесення критичних даних на захищені хмарні платформи стали базовими передумовами збереження функціональної безперервності ОМС.

Водночас ключовим висновком є те, що інституційна стійкість неможлива без збереження високого рівня соціальної довіри, яка безпосередньо залежить від прозорості діяльності влади та активного залучення громадян до процесів ухвалення рішень. Незважаючи на об’єктивні виклики воєнного часу – кадровий дефіцит, фінансові обмеження та загрози надмірної централізації повноважень, саме розвиток інструментів місцевої демократії та міжсекторна взаємодія з волонтерським середовищем виступають головними стабілізаційними чинниками. Локальна стійкість є беззаперечним фундаментом національної безпеки, тому формування підзвітних, автономних та адаптивних громад має залишатися пріоритетним вектором як під час дії воєнного стану, так і в стратегії майбутнього повоєнного відновлення держави.

---

1. Губа М. І. Прозорість місцевого самоврядування як фактор забезпечення інституційної стійкості системи публічного управління в умовах воєнного стану. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2024. № 2(89). С. 285–290. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.2.41.

2. Ісаєва С. О. Інституційна стійкість органів місцевого самоврядування в умовах

воєнного стану: управлінські механізми адаптації та відновлення. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2026. Т. 10, № 1. С. 157–165. DOI: https://doi.org/10.54891/2786-698X/2026-1-14.

3. Місцева демократія та життєстійкість в Україні: Досвід реагування громад на кризові ситуації під час війни : звіт з дослідження № 33 / О. Койдель, В. Гацко, А. Дарковіч, О. Гус ; пер. з англ. О. Тирона. Стокгольм : Шведський міжнародний центр місцевої демократії (ICLD) ; Київ : KSE School of Economics, 2024. 64 с. URL: https://icld.se/wp-content/uploads/ICLD_ResearchReport-2024-Local-Democracy-and-Resilience-ua-002.pdf.

Вадим ЧАЛИК
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сучасні умови євроінтеграції, глобалізації та необхідність забезпечення належного сталого розвитку суспільства зумовлюють актуальність наукового обговорення державної політики у сфері діяльності системи надання безоплатної правничої допомоги в Україні, як одного з інструментів забезпечення ефективної соціальної взаємодії та права на професійну правничу допомогу, гарантованого Конституцією України.

Теоретико-методологічну базу діяльності системи надання безоплатної правничої допомоги досліджувала велика кількість науковців та фахівців-практиків, зокрема такі: Л. В. Омельчук, М. Ю. Веселов, А. В. Присяжна, С. А. Соколов, Р. Д. Сидоркіна, організаційно-практичні аспекти державної політики в означеній сфері досліджували: Н. С. Сидоренко, Я. І. Марціновська, Н. А. Липовська, Н. М. Грабар, С. С. Бандурка, В. М. Кравчук та інші, що підкреслює значну актуальність та необхідність здійснення подальших наукових досліджень, спрямованих на адаптацію безоплатної правничої допомоги до сучасних вимог громадянського суспільства та правової держави.

У тлумаченні Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», безоплатна правнича допомога – це правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [1].

Для надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги в Україні була створена низка місцевих та регіональних центрів з надання безоплатної правової допомоги, які з плином часу були реорганізовані в

міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (далі – міжрегіональний центр) для забезпечення більш ефективного функціонування, розширення доступу громадян до безоплатних правничих послуг, а також зменшення дублювання функцій в системі надання безоплатної правничої допомоги.

Так, наразі основними завданнями міжрегіональних центрів є реалізація комплексної правопросвітницької стратегії задля забезпечення високого рівня правової грамотності та правової культури населення в межах української юрисдикції, а також надання правничої допомоги.

Окрім того, міжрегіональний центр відповідно до покладених на нього завдань надає захисника (адвоката) особам, що перебувають на території України в межах кримінального, адміністративного та цивільного судочинства, забезпечує захист особи, приймає і здійснює подальшу реєстрацію повідомлення про затримання певної особи, постанови/ухвали про необхідність залучення захисника відповідно до основних положень Кримінального процесуального кодексу України слідчим, прокурором, слідчим суддею та/або судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, залучає медіатора для вирішення конфлікту між постраждалою особою та потерпілим, здійснює оплату послуг медіаторів та адвокатів, а також виконує інші завдання та функції, передбачені чинним законодавством України.

Сучасна система безоплатної правничої допомоги в Україні виконує важливу роль у забезпеченні доступу громадян до реалізації своїх прав, однак функціонування цієї системи супроводжується низкою серйозних викликів, які впливають як на її ефективність, так і на спроможність залишатися стабільною та доступною у довгостроковій перспективі [2]. До таких викликів, на нашу думку, відносяться:

1. Брак фінансування, що виділяє Координаційний центр з надання правничої допомоги на діяльність низки міжрегіональних центрів.
2. Низький рівень оплати праці адвокатів та медіаторів.
3. Відтік професійних кадрів та молодих фахівців з системи надання безоплатної правничої допомоги.
4. Значна бюрократизація процедур, пов’язана з підтвердженням статусу особи.
5. Значний рівень стресу при роботі з «травмованими» клієнтами при відсутності належної психоемоційної підтримки юристів й інших працівників бюро правничої допомоги, що функціонують в межах міжрегіонального центру.

Важлива особливість надання безоплатної правничої допомоги в умовах дії правового режиму воєнного стану полягає в тому, що захисникам (адвокатам), які надають безоплатну правничу допомогу, доводиться долати багато додаткових складнощів для надання допомоги (повітряні тривоги, нестабільна робота громадського транспорту, обмеження відвідування

слідчого ізолятора та ізолятора тимчасового тримання, заходи мобілізаційного характеру тощо). Означене призводить до впровадження та більш активного розвитку дистанційних сервісів доступу та комунікації (відеоконференції, система «Електронний суд», «Електронна служба діловодства» тощо), що підкреслює відкритість системи до змін мінливого середовища, вимог часу, а також виступає одним з індикаторів інституційної стійкості.

На думку М. Ю. Веселова, Р. М. Пилипіва, В. А. Рекуна, безоплатна правнича допомога виступає не допоміжним, а системоутворюючим елементом механізму забезпечення права на справедливий суд і рівного доступу до правосуддя. Забезпечення реалізації права на правничу допомогу, включаючи у першу чергу її безоплатний, а відповідно рівний і доступний для всіх категорій фізичних осіб формат, має розглядатися як структурна система – державно-правовий механізм [3; 4]. Погоджуючись з означеною думкою, зазначимо, що ефективність такого механізму держави залежить не лише від декларативного закріплення права населення на правничу допомогу, але й від здатності держави забезпечити належну сталість розвитку інституційної інфраструктури системи.

На нашу думку, право на безоплатну правничу допомогу є важливою запорукою ефективності та доступності системи правосуддя в Україні. Значення такого права важко переоцінити. Незважаючи на це, правом на безоплатну правничу допомогу, зрештою, як і будь-яким іншим правом, можливо зловживати. У зв’язку з цим державою з метою недопущення подібних зловживань встановлено для деяких категорій суб’єктів звернення для отримання безоплатної вторинної правничої допомоги певні обмеження при користуванні цим правом. Допустима кількість звернень для отримання безоплатної вторинної правничої допомоги на рік становить не більше шести за умови різних епізодів. Будь-які обмеження щодо отримання безоплатної первинної правничої допомоги – відсутні.

Варто наголосити, що динамічний характер розвитку вказаного інституту забезпечує гарантування прав і свобод людини і громадянина. Система безоплатної, зокрема вторинної правничої допомоги, почала формуватися у 2011 році і зараз можна спостерігати значний прогрес [5].

Таким чином, державна політика у сфері надання безоплатної правничої допомоги має суттєвий вплив на соціальний розвиток суспільства та значно сприяє зміцненню довіри до органів державної влади.

---

1. Про безоплатну правничу допомогу. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 12.05.2026).

2. Yutovets O. S., Omelchuk L. V., Pidgorodetsky V. O. Free legal aid in Ukraine: current challenges and the potential of young people in the field of human rights protection. *Uzhhorod national university herald. series: law.* 2026. T. 1, № 93. C. 329–335. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.45 (дата звернення: 12.05.2026).

3. Veselov M. Y., Pylypiv R. M., Rekun V. A. Free legal aid as a guarantee of ensuring

the right to a fair trial. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2026. Т. 3, № 1. С. 174–179. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.26 (дата звернення: 12.05.2026).

4. Спасенко В. О. Забезпечення права на безоплатну правничу допомогу в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 90–92. URL: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.1023 (дата звернення: 12.05.2026).

5. Nalyvaiko L., Novikova M. Theoretical and legal characteristics of problem aspects of free secondary legal aid and prospects of their solution. *ScienceRise: juridical science*. 2021. № 2(16). С. 4–8. URL: https://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.235118 (дата звернення: 12.05.2026).

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ДЕГУМАНІЗАЦІЮ ЗАСУДЖЕНИХ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проблематика забезпечення прав людини у місцях несвободи вже традиційно посідає особливе місце у системі міжнародного та національного захисту прав людини, оскільки, окрім інших чинників, саме умови утримання осіб, позбавлених волі, дозволяють оцінити реальний рівень функціонування принципу верховенства права у державі. У сучасній правовій доктрині ця тема розглядається не лише з позицій дотримання мінімальних стандартів гуманності, але і як індикатор ефективності державного управління у сфері кримінальної юстиції.

Для України ця проблематика є особливо актуальною в умовах євроінтеграційних процесів, оскільки імплементація стандартів Європейського суду з прав людини та вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1] виступає однією із ключових передумов наближення до європейського правового простору. При цьому особливого значення набувають випадки, коли у пенітенціарних установах формуються неформальні соціальні ієрархії або практики, що фактично призводять до дегуманізації окремих категорій засуджених, створюючи умови для їх системного приниження.

Стандарти ЄСПЛ щодо захисту людської гідності. Європейський суд з прав людини у своїй усталеній практиці послідовно виходить із того, що ст. 3 Конвенції має абсолютний характер і не допускає жодних відступів, у тому числі за умов законного позбавлення свободи. При цьому будь-яке поводження, яке принижує людську гідність або створює умови дегуманізації,

розглядається як несумісне з основоположними цінностями Ради Європи.

У цьому контексті ключове значення має рішення ЄСПЛ у справі *Petrov v. the Republic of Moldova* (2026), у якому Суд сформулював принципову позицію щодо відповідальності держави за умови утримання засуджених осіб. ЄСПЛ наголосив, що держава несе відповідальність не лише за безпосередні дії своїх органів або посадових осіб, але й за системні умови функціонування пенітенціарної системи, якщо вони призводять до приниження людської гідності [2]. Таким чином, Суд фактично закріпив концепцію структурної відповідальності держави, відповідно до якої оцінка порушення ст. 3 Конвенції здійснюється не лише через призму індивідуальних актів, але й з урахуванням загальної організації системи виконання покарань.

Також важливо додати, що рішення формує для України чіткий стандарт: формальна відсутність порушень є недостатньою – держава зобов'язана активно виявляти та усувати системні практики, які призводять до принизливого поводження, дискримінації та примусової праці у місцях несвободи [3]. Сформований підхід узгоджується з низкою інших рішень ЄСПЛ, у яких утверджено сталі стандарти тлумачення ст. 3 Конвенції.

Так, у справі *Selmouni v. France* (1999) Суд сформулював підхід до ст. 3 як до «живого інструменту», що еволюціонує відповідно до підвищення стандартів захисту людської гідності в європейському суспільстві [4]. У справі *Ananyev and Others v. Russia* (2012) Суд наголосив на обов’язку держави створити ефективну систему запобігання неналежним умовам тримання, підкресливши, що відповідальність держави має превентивний характер [5]. Окреме значення має справа *Svinarenko and Slyadnev v. Russia* (2014), у якій Велика палата ЄСПЛ підкреслила, що навіть процесуальні або символічні елементи державного примусу можуть становити порушення ст. 3, якщо вони принижують гідність особи [6]. У сукупності ці рішення формують цілісну доктрину, відповідно до якої держава несе не лише негативний обов’язок утримуватися від порушень, але й позитивний обов’язок забезпечувати такі умови утримання, які виключають будь-які форми дегуманізації.

Практика ЄСПЛ щодо України: системний характер проблеми. Особливу цінність для аналізу становить практика ЄСПЛ щодо України, яка демонструє наявність структурних проблем у функціонуванні національної пенітенціарної системи.

У справі *Davydov and Others v. Ukraine* (2010) ЄСПЛ встановив порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з жорстоким поводженням із засудженими під час тренувальних навчань спецпідрозділів у виправній колонії, а також у зв'язку з незабезпеченням належних умов утримання – відсутністю опалення, неякісним харчуванням та обмеженням медичної допомоги. Суд наголосив, що держава несе відповідальність не лише за прямі дії своїх органів, але й за системну неспроможність забезпечити умови утримання, сумісні з людською гідністю [7]. У справі *Yaroshovets and Others v. Ukraine* (2015) Суд встановив порушення ст. 3 у зв'язку з неналежними умовами тримання, зазначивши, що

сукупність факторів – переповненість камер, антисанітарія та недостатній доступ до медичної допомоги – досягає рівня нелюдського поводження [8]. Особливого значення набуває пілотне рішення у справі *Sukachov v. Ukraine* (2020), у якому ЄСПЛ констатував, що проблема неналежних умов тримання під вартою в Україні є структурною і системною та існує щонайменше з 2005 року. Суд зазначив, що попри 14 років нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи та численні рекомендації Комітету проти катувань, ситуація залишилась без суттєвих змін. Застосування процедури пілотного рішення означало, що ЄСПЛ кваліфікував проблему як таку, що вимагає не точкових виправлень, а системних законодавчих і інституційних реформ [9; 11]. Зазначені рішення у сукупності свідчать про те, що проблеми у сфері поводження із засудженими в Україні мають системний та хронічний характер і не можуть бути вирішені виключно шляхом точкових змін законодавства або адміністративної практики.

Феномен дегуманізації та неформальних ієрархій у місцях несвободи. Окремого наукового значення набуває проблема формування у пенітенціарних установах неформальних соціальних структур, які фактично створюють внутрішні ієрархії серед засуджених осіб. Такі явища можуть проявлятися у покладанні на окремі категорії осіб принизливих обов'язків, соціальній ізоляції або непропорційно важкому режимі утримання. Хоча подібні практики не мають нормативного закріплення, їх системне існування свідчить про недостатній рівень державного контролю та організаційні дефекти пенітенціарної системи.

У цьому контексті рішення ЄСПЛ у справі *Petrov v. the Republic of Moldova* (2026) має принципове значення, оскільки Суд прямо вказав, що держава не може посилатися на неформальний характер таких явищ як на підставу для уникнення відповідальності. Навпаки, їх існування свідчить про структурну неспроможність держави забезпечити належні умови утримання.

Формування міжнародного компенсаційного механізму та притягнення винних до відповідальності є необхідним елементом забезпечення справедливості. І у цьому процесі надзвичайно важливою є взаємодія національної судової системи та ЄСПЛ [10]. Для України зазначена проблематика має особливе значення у зв'язку з процесом європейської інтеграції та необхідністю імплементації стандартів Ради Європи та Європейського Союзу у сфері прав людини. Європейський Союз розглядає дотримання прав осіб, позбавлених свободи, як один із ключових критеріїв оцінки функціонування демократичної та правової держави. У цьому контексті практика ЄСПЛ щодо України, зокрема у справах *Davydov and Others v. Ukraine* (2010), *Yaroshovets and Others v. Ukraine* (2015), *Sukachov v. Ukraine* (2020) та інших, свідчить про наявність системних проблем, які потребують не лише законодавчих змін, але й глибинної інституційної трансформації пенітенціарної системи.

Отже, проведений аналіз практики ЄСПЛ дозволяє констатувати

формування у європейському праві концепції структурної відповідальності держави за умови утримання осіб, позбавлених свободи. Відповідно до цієї концепції держава несе відповідальність не лише за окремі випадки порушень, але й за системні умови функціонування пенітенціарної системи, які можуть призводити до дегуманізації засуджених. Для України імплементація зазначених стандартів є критично важливою в умовах воєнного стану та євроінтеграції, оскільки дотримання ст. 3 Конвенції виступає одним із базових критеріїв оцінки відповідності національної правової системи європейським стандартам та індикатором реального рівня забезпечення принципу верховенства права.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Petrov v. the Republic of Moldova (№ 38066/18), Judgment of the European Court of Human Rights, 05.03.2026. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22002-14575%22]}

3. Ув'язненого перетворили на «нижчу касту» і змушували до принизливої праці – ЄСПЛ вказав на роль держави у цій справі. *Судово-юридична газета в Україні*. 29 квітня 2026. URL: https://sud.ua/uk/news/sud-info/359787-zaklyuchennogo-prevratili-v-nizshuyu-kastu-i-zastavlyali-vypolnyat-unizitelnuyu-rabotu-espch-ukazal-na-rol-gosudarstva-v-etom-dele

4. Selmouni v. France: Judgment of the European Court of Human Rights of 28 July 1999 (Application no. 25803/94). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58287%22]}

5. Ananyev and Others v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of 10 January 2012 (Applications nos. 42525/07 and 60800/08). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108465%22]}

6. Svinarenko and Slyadnev v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights of 17 July 2014 (Applications nos. 32541/08 and 43441/08). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-153693%22]}

7. Davydov and Others v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 1 July 2010 (Applications nos. 17674/02 and 39081/02). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99750.

8. Yaroshovets and Others v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 3 December 2015 (Application no. 74820/10). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192501.

9. Sukachov v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights of 30 January 2020 (Application no. 14057/17). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-200448.

10. Українське правосуддя інтегрує стандарти ЄСПЛ: у Верховному Суді окреслили ключові зміни. *Судово-юридична газета в Україні*. 16 квітня 2026. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/358650-ukrainskoe-pravosudie-integriruet-standarty-espch-v-verkhovnom-sude-oboznachili-klyuchevye-izmeneniya.

11. Телефанко Б. М. Міжнародні стандарти забезпечення прав засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 488–491. URL: https://lsej.org.ua/12_2022/115.pdf.

Андрій ЧЕРВІНЧУК
завідувач науково-дослідної
лабораторії публічної безпеки громад,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

Юлія АТАМАНЕНКО
провідна наукова співробітниця
науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад,
кандидатка технічних наук,
старша дослідниця

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Забезпечення безпеки дорожнього руху є одним із ключових напрямів державної політики, що безпосередньо пов’язаний із гарантуванням основоположних прав людини, передусім права на життя та безпеку. У цьому контексті особливого значення набуває реалізація принципу верховенства права в діяльності Національної поліції України як основного суб’єкта забезпечення правопорядку у відповідній сфері.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення балансу між ефективністю поліцейської діяльності та дотриманням прав і свобод громадян, особливо в умовах розширення дискреційних повноважень правоохоронних органів і впровадження сучасних цифрових технологій у сфері безпеки дорожнього руху.

Метою дослідження є аналіз особливостей реалізації принципу верховенства права у діяльності Національної поліції України у сфері безпеки дорожнього руху та визначення основних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання цієї діяльності.

Принцип верховенства права у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху виступає фундаментальною засадою легітимності діяльності Національної поліції України, оскільки поліція керується ним як базовим орієнтиром відповідно до чинного законодавства. Зазначений принцип забезпечує не лише формальну законність дій поліції щодо регулювання дорожнього руху та контролю за дотриманням встановлених правил, але й передбачає необхідність гарантування прав і свобод громадян під час застосування адміністративно-примусових заходів. У цьому контексті

верховенство права охоплює такі ключові елементи, як правова визначеність, рівність усіх учасників дорожнього руху перед законом, а також обґрунтованість і пропорційність управлінських рішень [1].

Ефективність забезпечення безпеки дорожнього руху безпосередньо залежить від дотримання принципу законності під час застосування заходів адміністративного примусу [2]. Разом з тим важливу роль відіграє інститут громадського контролю, який сприяє підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів, забезпеченню прозорості їх діяльності та запобіганню можливим зловживанням владою [3]. Таким чином, реалізація зазначеного принципу має як нормативний, так і інституційний вимір.

Сучасний етап розвитку адміністративного права характеризується активним впровадженням цифрових технологій у діяльність поліції. Зокрема, застосування систем автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху є важливим інструментом забезпечення об'єктивності доказової бази, мінімізації впливу людського фактора та реалізації принципу невідворотності юридичної відповідальності. Така автоматизація сприяє уніфікації правозастосовної практики та підвищенню рівня правової визначеності, що є невід'ємною складовою правової держави [4].

Водночас на практиці спостерігаються певні проблеми реалізації дискреційних повноважень Національної поліції у досліджуваній сфері. Зокрема, вибір виду адміністративного стягнення не завжди здійснюється з урахуванням принципу пропорційності та індивідуальних обставин правопорушення (Bilykh, 2023, p. 94). Це створює ризики порушення балансу між публічним інтересом у забезпеченні безпеки дорожнього руху та приватними правами громадян (Коваленко, 2023, с. 127). Таким чином, формальне дотримання законності не завжди гарантує повноцінну реалізацію принципу верховенства права у його змістовному вимірі.

Особливої уваги потребує дотримання процедурних гарантій на всіх стадіях адміністративного провадження у справах про порушення правил дорожнього руху – від моменту виявлення правопорушення до виконання адміністративного стягнення [5]. Недотримання встановлених процедур може свідчити про порушення прав особи та підривати довіру до правоохоронної системи.

У контексті української практики важливим є питання застосування адміністративних стягнень за порушення правил дорожнього руху. В окремих випадках спостерігається формальний підхід до оцінки обставин правопорушення, що може призводити до непропорційності покарання та порушення принципу справедливості. Це свідчить про наявність розриву між нормативним закріпленням принципу верховенства права та його практичною реалізацією.

Перспективним напрямом розвитку є подальша цифровізація адміністративних проваджень. Запровадження електронних сервісів, інтеграція інформаційних баз даних та використання алгоритмізованих рішень

здатні підвищити ефективність правозастосування та знизити корупційні ризики. Водночас така трансформація потребує належного захисту персональних даних і запобігання алгоритмічній дискримінації, що також є складовою принципу верховенства права.

Особливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини щодо дорожньо-транспортних пригод, у яких порушується право на життя. Зокрема, у справі Kulyk v. Ukraine [6] Суд встановив порушення статті 2 Конвенції у зв'язку з неефективністю розслідування дорожньо-транспортної пригоди, що призвела до загибелі людини. Це свідчить про те, що обов'язком держави є не лише встановлення правил дорожнього руху, але й забезпечення ефективного розслідування їх порушень, що є невід'ємною складовою принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів.

Отже, принцип верховенства права є визначальним критерієм легітимності діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Його ефективна реалізація передбачає не лише формальне дотримання норм законодавства, але й забезпечення їх змістовної відповідності стандартам правової держави.

Основними напрямами вдосконалення є:

– удосконалення нормативно-правової бази та усунення колізій;

– забезпечення пропорційності застосування адміністративних санкцій;

– розвиток цифрових технологій із належними гарантіями захисту прав людини;

– посилення прозорості діяльності поліції та ефективності громадського контролю.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз механізмів забезпечення балансу між ефективністю поліцейської діяльності та дотриманням прав людини в умовах цифровізації.

1. Ромашов Ю. С. Принципи публічного адміністрування кадрового забезпечення Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. № 6. С. 100 – 103. URL: https://doi.org/10.15421/3919104.

2. Собакарь А., Нестерцова-Собакарь О. Дотримання принципу законності застосування поліцією заходів адміністративного примусу у сфері безпеки дорожнього руху під час дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 2. С. 104 – 110. URL: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-104-110).

3. Гриценко В. Г. Інститут громадського контролю за діяльністю Національної поліції України. *Наукові записки.* 2021. Вип. 11. С. 55 – 59. URL: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2021-11-55-59).

4. Мороз Н. С. Забезпечення безпеки дорожнього руху в контексті провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Том 3. № 92. С. 290 – 295. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.39.

5. Прасолов І. В. Стадії провадження в справах про порушення правил дорожнього руху в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. Вип. *35* (2). С. 594 – 602. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.84.

6. Справа «КУЛИК проти України» (CASE OF KULYK v. UKRAINE). URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-221758%22]} (дата звернення: 17.05.2026).

Кирило ЧЕРЕВКО
професор кафедри
кримінального права і кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент

Наталія КОЛЕСНИК
курсантка ННІ №4 підготовки
фахівців з інформаційно-аналітичного
забезпечення та кібербезпеки
Національної поліції України

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ РИМСЬКОГО СТАТУТУ У КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ВИМОГА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Трансформація сучасної архітектури глобальної безпеки та системні виклики, з якими стикається правова система України, зумовлюють нагальну потребу в модернізації вітчизняного кримінального законодавства. Центральне місце у цьому процесі посідає імплементація норм міжнародного кримінального права. Основний нормативно-правовий акт Міжнародного кримінального суду під назвою «Римський статут Міжнародного кримінального суду» набрав чинності 1 липня 2002 року, започаткувавши створення першого в історії постійно діючого органу глобального правосуддя. Під юрисдикцію цієї інстанції підпадають кримінальні правопорушення, які викликають глибоку стурбованість усього міжнародного співтовариства, зокрема геноцид, агресія, злочини проти людяності та воєнні злочини [1, ст. 5].

Для правової доктрини України теоретичне та практичне осмислення кримінально-правової інтеграції є першочерговим завданням. Перш ніж безпосередньо аналізувати механізми адаптації матеріальних норм, необхідно з’ясувати, чи існує об’єктивна правова необхідність у такій трансформації, які існують внутрішньодержавні можливості для її реалізації, а також якими є прогнозовані наслідки подібної правової рецепції з точки зору збереження державного суверенітету, забезпечення національної безпеки та неухильного дотримання конституційних прав і свобод громадян України.

Новий історичний етап у процесі кримінально-правової інтеграції

розпочався після того, як 21 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», який офіційно набрав чинності 1 січня 2025 року [2]. Синхронно з цим для комплексної адаптації матеріальних і процесуальних норм 9 жовтня 2024 року було ухвалено Закон № 4012-IX [3]. Ці законодавчі кроки перевели дискусію про необхідність імплементації з теоретичної площини у практичну, підтвердивши, що гармонізація законодавства є обов'язковою умовою для забезпечення національної безпеки та верховенства права [4, с. 475].

Питання взаємодії національних судових органів із міжнародними судовими інституціями традиційно є предметом гострих теоретичних дискусій. Оскільки Міжнародний кримінальний суд здійснює свою діяльність відповідно до фундаментального принципу компліментарності, кожна суверенна держава самостійно визначає обсяг, межі та сферу практичного застосування власного кримінального права. Загалом визначення ступеня та меж здійснення повноважень державною судовою владою як прямого вираження суверенітету є виключним і невід'ємним рішенням кожної окремої країни [4].

Співіснування національних судів та Міжнародного кримінального суду побудоване на принципі допоміжності (субсидіарності). Це означає, що саме правоохоронні органи та суди конкретної держави несуть головну й першочергову відповідальність за покарання осіб, які вчинили міжнародні кримінальні правопорушення. Міжнародний кримінальний суд підстраховує їх лише як додаткова гарантія справедливості у світі. Він долучається до розслідування правопорушень, передбачених статтею 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, тому що такі масштабні злодіяння не є суто внутрішньою справою однієї країни, навіть якщо вони відбулися на її території. Вони посягають на безпеку та інтереси всього людства. Тому міжнародна кримінальна відповідальність виникає як логічний результат вчинення кримінального правопорушення, чітко передбаченого нормами міжнародного права, коли внутрішня система держави не може чи не хоче покарати винних самостійно [1].

У сучасній правовій доктрині, зокрема у працях М. Гнатовського, особлива увага приділяється концепції «активної компліментарності». Цей підхід означає, що Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду не намагається конкурувати з національними органами чи повністю перебирати на себе їхні функції. Навпаки, міжнародне правосуддя діє як стимул для внутрішньої системи, заохочуючи державні правоохоронні та судові органи самостійно розслідувати кримінальні правопорушення всюди, де це дозволяють об'єктивні можливості [4].

Якщо подивитися на структуру нашого Кримінального кодексу України, то загальні норми про геноцид чи агресію в ньому історично існували. Проте тривалий час у нашому законодавстві залишалися величезні прогалини, які

заважали карати за масштабні міжнародні злодіяння. Наприклад, у нашому національному праві взагалі був відсутній такий самостійний інститут, як «злочини проти людяності». Це не дозволяло належним чином кваліфікувати системні та масштабні напади на цивільне населення. Величезна і найбільш помітна розбіжність існувала у сфері воєнних кримінальних правопорушень. Стаття 438 Кримінального кодексу України (Порушення законів та звичаїв війни) детально описує лише кілька конкретних дій: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільними громадянами; примусове вигнання цивільних людей для виконання робіт; розграбування національних цінностей на загарбаних територіях; використання заборонених засобів та зброї масового знищення [5]. Випливає, що в українському кодексі було розписано лише близько 5 чітких складів протиправних діянь. Водночас стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду містить близько п'ятдесяти різних варіантів воєнних злочинів [6, с. 122]. Через таку величезну різницю більшість реальних порушень правил ведення війни просто неможливо було правильно й точно покарати за нашим внутрішнім законом. Нашим судам доводилося постійно шукати вихід через загальні посилання на міжнародні конвенції. Важливим матеріально-правовим викликом повноцінної інтеграції залишається також інститут командної відповідальності (стаття 28 Римського статуту). На відміну від класичних інститутів співучасті, закріплених у Загальній частині Кримінального кодексу України, цей механізм покладає кримінальну відповідальність на військових командирів та цивільних начальників за процесуальну бездіяльність – тобто за невжиття заходів для запобігання чи припинення кримінальних правопорушень, вчинених їхніми підлеглими [1].

Окрім розбіжностей у матеріальних нормах, процес реальної імплементації виявив гострі процесуальні колізії. По-перше, виникає неузгодженість щодо джерел права: стаття 21 Римського статуту вимагає від суддів першочергово застосовувати сам Статут та «Елементи злочинів», тоді як українські суди за Конституцією зобов'язані керуватися виключно національним законодавством. По-друге, існують розбіжності у розумінні принципу ne bis in idem (заборони подвійного притягнення до відповідальності), адже стаття 20 Римського статуту передбачає набагато ширші винятки з цього правила, ніж стаття 19 Кримінального процесуального кодексу України. Наостанок хочемо додати, що серйозною практичною проблемою залишається відсутність єдиного уніфікованого офіційного перекладу українською мовою таких фундаментальних документів Міжнародного кримінального суду, як «Елементи злочинів» та «Правила процедури і доказування» [1].

Таким чином, повноцінна імплементація норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду у вітчизняне законодавство – це не просто формальне виконання міжнародних зобов'язань, а фундаментальна вимога верховенства права. Ратифікація цього акта відкрила новий історичний етап

розвитку всієї правової системи України, проте законодавча робота не повинна зупинятися лише на матеріальних змінах. Для побудови дійсно ефективної та самодостатньої моделі правосуддя необхідно на системному рівні повністю усунути процесуальні колізії між Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України та положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Також досить важливо забезпечити уніфікований офіційний переклад додаткових документів Міжнародного кримінального суду та послідовно адаптувати вітчизняну судову практику до сучасних глобальних стандартів, що дозволить ефективно розслідувати найтяжчі міжнародні злочини на національному рівні.

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 12.05.2026).

2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України від 21.08.2024, № 3909-XI. URL: https://surli.cc/pmgonn (дата звернення: 12.05.2026).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України від 09.10.2024, № 4012-IX. URL: https://surl.li/qmuhze (дата звернення: 12.05.2026).

4. Кучер І.О. Виклики імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в кримінальне процесуальне законодавство України. Юридичний науковий електронний журнал, 2025. С. 464-479. URL: https://lsej.org.ua/1_2025/111.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

5. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 05.04.2001. URL: https://surl.li/sccjno (дата звернення: 14.05.2026).

6. Садова Т.С. Імплементація норм Римського статуту в кримінальне законодавство України. Вісник ОУН імені І.І. Мечникова. Правознавство, 2019. Т. 24. Вип. 1 (34). С. 199-124. URL: https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/44/41 (дата звернення: 15.05.2026).

Катерина ШАПОВАЛОВА
адвокат, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

МЕЖІ ПРАВОМІРНОЇ КРИТИКИ VS ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ: БАЛАНС МІЖ СВОБОДОЮ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПОВАГОЮ ДО СУДУ

Проблема процесуальних зловживань у судовому судочинстві лежить у площині суперечності між буквальним дотриманням норм права та очевидним порушенням фундаментальних засад справедливості, розумності й

доброчесності. Так, існують ситуації, коли учасник справи, прикриваючись наданими законом інструментами, насправді використовує їх із деструктивною метою: для навмисного гальмування судового провадження або штучного погіршення позиції свого процесуального опонента, таким чином, – зловживає процесуальними правами.

А. Боровець зауважує, що сам термін «зловживання правом» на перший погляд може здаватися юридичним оксюмороном, адже право за своєю природою має бути інструментом захисту, а не шкоди. Проте сучасне праворозуміння все частіше звертається до сутності реалізації прав, наголошуючи, що будь-яке право втрачає легітимність у разі його недобросовісного використання [1]. За своєю суттю зловживання процесуальним правом – це умисні, несумлінні дії, спрямовані на обмеження прав інших учасників, зрив судового процесу або демонстрацію неповаги до суду.

Відповідно до пунктів 2, 11 частини третьої статті 2 Цивільного процесуального кодексу України повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, неприпустимість зловживання процесуальними правами віднесено до основних засад цивільного судочинства. А згідно з пунктом 1 частини 2 статті 43 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що учасники справи зобов`язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу. Відповідно до частин 1, 2, 4 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства. Суд зобов’язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом [2]. Перелік дій, що суперечать завданню цивільного судочинства та які залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами, не є вичерпним.

Аналізуючи сучасну судову практику, слід звернути увагу на постанову Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц, де суд вказує на те, що скаржник неодноразово використовував у заявах грубу та образливу лексику, спрямовану проти державного виконавця. На переконання суду, подібна форма реалізації процесуального права несумісна з принципами поваги до суду та учасників провадження. Суд зауважив, що нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, ні у заявах з процесуальних питань чи інших процесуальних документах, а також у

виступах учасників судового процесу та їх представників [3].

Також яскравим прикладом є справа № 754/15239/24, де позивача було неодноразово оштрафовано за подання надмірної кількості касаційних скарг, які супроводжувались відверто принизливою лексикою на адресу суддів та опонентів. Так, в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 7 березня 2025 року у цій справі зазначено, що нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників. У процесуальних правовідносинах, намагаючись донести свою думку до суду, учасники судового процесу, їхні представники, інші особи мають ретельно підбирати слова, а також з обережністю виявляти емоції щодо інших учасників, їхніх представників, суду, осіб, які не беруть участь у судовому процесі. Суд не повинен толерувати використання нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів, зокрема для надання характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям). Такі слова та символи не можна використовувати ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їхніх представників. Вказані дії є виявом очевидної неповаги до честі, гідності зазначених осіб з боку тих, хто такі дії вчиняє, і суперечать основним засадам (принципам) цивільного судочинства. Використання нецензурної лексики, образливих та лайливих слів, символів, світлин аморального характеру зокрема є неприпустимим ані у заявах щодо суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, зокрема й касаційній скарзі та додатках до неї, ані у виступах учасників судового процесу та їх представників. Такі дії є свідченням зловживання наданими правами [4].

Проте в кожному конкретному випадку суд повинен дослідити ситуацію та пересвідчитися чи дійсно особа умисно зловживає своїми процесуальними правами. Так, Вінницький апеляційний суд в ухвалі від 10 липня 2025 року у справі № 146/561/21 зазначив, що в апеляційній скарзі скаржниця використала лексику, яка непритаманна діловим документам, зокрема, називала суддю суду першої інстанції «працівником суду» та «особою», вказувала на відвід судді через відсутність у неї спеціалізації та стверджувала, що суддя допустила низку помилок у судовому рішенні. Також суд вважав, що такі висловлювання виходять за межі коректної та легітимної критики, є проявом зневаги до судді та судової системи загалом і мають кваліфікуватися як зловживання правом на подання апеляційної скарги [5].

Проте Верховний Суд не погодився з висновками апеляційного суду і постановою від 14 січня 2026 року ухвалу скасував, зауваживши, що ступінь

допущеної позивачем критики на адресу суду першої інстанції не відповідає вжитим судом апеляційної інстанції заходам процесуального реагування, що полягають в позбавленні позивача передбаченого Конституцією України права на апеляційний перегляд судового рішення. При визнанні подання апеляційної скарги зловживанням процесуальними правами апеляційний суд зауважив, що в тексті апеляційної скарги заявниця використовує лексику, що непритаманна для написання ділових документів (в тому числі апеляційних скарг), зокрема, вона негативно висловлюється про розумові здібності судді суду першої інстанції. Аналіз змісту апеляційної скарги позивача дає підстави для висновку, що вона містить критичні висловлювання щодо законності та обґрунтованості судового рішення суду першої інстанції, а щодо самої судді суду першої інстанції у тексті апеляційної скарги скаржника зазначає «працівник суду». Водночас апеляційна скарга не містить нецензурної лексики, лайливих слів чи символів, а також висловлювань, що вжиті в грубій формі та є явно образливими щодо суду чи інших учасників процесу. Тому відсутні підстави для висновку, що подання позивачем апеляційної скарги є умисним виявом очевидної неповаги до суду (судді) першої інстанції та, відповідно, зловживанням [6].

Вищезазначені судові рішення відіграли значну роль у розвитку правозастосовної практики, встановивши чіткі критерії для диференціації законної реалізації права на судовий захист від будь-яких проявів процесуальних зловживань учасниками судового процесу своїми правами.

Отже, на учасників цивільного процесу покладено правовий обов'язок дотримуватися процесуальної етики та виявляти повагу до суду й інших суб'єктів провадження. Подані заяви та скарги мають суворо відповідати критеріям чинного законодавства. Інтеграція у зміст цих документів образливих чи лайливих висловлювань і символів, що дають негативну особистісну характеристику учасникам процесу чи суду, кваліфікується як пряме посягання на їхню честь і гідність. Така поведінка суперечить завданням судочинства та є підставою для визнання її зловживанням процесуальними правами. Водночас висловлення критики щодо судового акта або застосування до судді дефініції «працівник суду» за відсутності нецензурних чи завідомо образливих елементів перебуває у межах правомірного процесуального дискурсу. Такий рівень критики не є зловживанням правами і, відповідно до принципу пропорційності, не може бути підставою для обмеження конституційного права особи на апеляційний перегляд справи.

---

1. Боровець А. Зловживання процесуальними правами: судова практика в Україні. *«Юридична Газета. Online»: всеукраїнське професійне юридичне видання*. 22 липня 2025 р. : веб-сайт URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-sudova-praktika-v-ukrayini.html (дата звернення: 17.05.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039 (дата звернення: 17.05.2026).

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року по справі № 199/6713/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817 (дата звернення: 17.05.2026).

4. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 7 березня 2025 року по справі № 754/15239/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125736456 (дата звернення: 17.05.2026).

5. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 10 липня 2025 року по справі № 146/561/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128763105 (дата звернення: 17.05.2026).

6. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 січня 2026 року по справі № 146/561/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133382122 (дата звернення: 17.05.2026).

Юлія ШАТІНА
завідувач сектору економічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних та економічних
досліджень Запорізького НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яке кримінальне провадження рідко обходиться без залучення судових експертів і використання їх спеціальних знань, оскільки вони сприяють формуванню якісної доказової бази.

Сучасні проблеми та особливості взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності є важливим напрямом дослідження в умовах реформування судової системи України та посилення ролі доказів, отриманих із використанням спеціальних знань. Судово-експертна діяльність охоплює взаємодію різних суб'єктів, серед яких судові експерти, державні спеціалізовані установи, приватні експертні організації, слідчі, прокурори, суди, а також інші учасники процесу, які залучаються до призначення та проведення експертиз. Ефективність такої взаємодії безпосередньо впливає на якість експертних досліджень і відповідно на обґрунтованість судових рішень.

У сучасних умовах взаємодія суб'єктів судово-експертної діяльності регулюється Законом України «Про судову експертизу» та нормами процесуального законодавства [1, 2, 3, 4, 5]. Формально ця взаємодія передбачає чіткий розподіл ролей: орган або особа, яка призначає експертизу, формулює питання та надає матеріали, експерт проводить дослідження і надає висновок, а суд оцінює його як окреме джерело доказів. Однак на практиці цей процес є значно складнішим і часто супроводжується низкою проблем організаційного та комунікаційного характеру.

Однією з ключових проблем є недостатня узгодженість дій між органами досудового розслідування та судовими експертами. Нерідко експерти отримують неповні або некоректно сформульовані матеріали, що ускладнює проведення об'єктивного дослідження. У таких випадках виникає потреба у додаткових запитах, що затягує строки проведення експертизи та впливає на ефективність розгляду судової справи.

Важливою особливістю сучасної взаємодії є розвиток приватного сектору судово-експертної діяльності. Приватні експертні установи та окремі експерти все активніше залучаються до проведення експертиз, що створює конкуренцію державним установам [6, с. 96]. З одного боку, це сприяє підвищенню доступності експертиз і скороченню строків їх проведення, з іншого – породжує питання щодо єдності методичних підходів та контролю якості.

Суттєвим викликом є також особливості процесуальної комунікації між експертом та іншими учасниками провадження. Оскільки експерт не має права на неформальне або пряме позапроцесуальне спілкування зі слідчим чи судом, будь-які уточнення щодо поставлених питань або матеріалів провадження здійснюються виключно у встановленому законом порядку через офіційні процесуальні звернення. Така процедура інколи ускладнює оперативне з'ясування необхідних деталей та може впливати на швидкість проведення експертного дослідження.

Окремо слід відзначити проблему інформаційного та технологічного забезпечення взаємодії. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває електронний документообіг і цифрові докази, однак рівень технічного забезпечення суб'єктів залишається нерівномірним. Це ускладнює обмін інформацією та впливає на оперативність експертиз [7, с. 120].

Важливою складовою взаємодії є також питання професійної довіри між суб'єктами. Ефективність судово-експертної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки суд та інші учасники процесу довіряють експертним висновкам. У випадках сумнівів можуть призначатися повторні експертизи, що збільшує навантаження на систему.

Таким чином, сучасна взаємодія суб'єктів судово-експертної діяльності характеризується як складний багаторівневий процес, що поєднує правові, організаційні та технологічні аспекти. Основними проблемами залишаються недостатня узгодженість дій, різний рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність повної уніфікації методик та виклики цифровізації. Подальший розвиток цієї сфери потребує вдосконалення нормативного регулювання та підвищення професійного рівня учасників процесу.

---

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-

IV. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

5. Адміністративний процесуальний кодекс України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.

6. Савицький В. М. Судова експертиза в Україні: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 312 с.

7. Когутич І. І. Судова експертиза: організація та процесуальні основи : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 280 с.

Дмитро БУЛАТІН
старший викладач кафедри
правових дисциплін,
доктор філософії в галузі права, майор

Олександр СКИБА
викладач кафедри правових дисциплін

*(Національна академія
Національної гвардії України)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення законності й дотримання принципу верховенства права в діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони. Національна гвардія України (далі – *НГУ*) як військове формування з правоохоронними функціями виконує широкий спектр завдань, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки, охороною громадського порядку, захистом прав і свобод людини, участю у відсічі та стримуванні збройної агресії.

Принцип верховенства права є одним із фундаментальних принципів функціонування демократичної правової держави. Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони й інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні відповідати їй [1].

Особливого значення принцип верховенства права набуває саме в умовах правового режиму воєнного стану, коли держава отримує можливість тимчасово обмежувати окремі права і свободи людини в інтересах національної безпеки. Водночас навіть за таких умов діяльність органів

державної влади і військових формувань не може здійснюватися поза межами закону або всупереч конституційним засадам.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну гвардію України» діяльність НГУ здійснюється на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина, законності, гуманізму, відкритості для демократичного цивільного контролю [2]. Отже, законодавець прямо визначає верховенство права як базову засаду функціонування НГУ.

Окрім того, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися конституційні права і свободи людини, однак такі обмеження мають бути чітко визначені законом, мати легітимну мету й відповідати принципу пропорційності [3]. Це означає, що військовослужбовці НГУ під час виконання службово-бойових завдань повинні діяти винятково в межах наданих повноважень і з дотриманням установлених правових процедур.

Важливе значення для забезпечення верховенства права в діяльності НГУ мають також положення Закону України «Про національну безпеку України», відповідно до яких сектор безпеки і оборони функціонує на засадах верховенства права, підзвітності, законності й демократичного цивільного контролю [4].

Окремої уваги заслуговує питання дотримання принципу пропорційності під час застосування військовослужбовцями НГУ заходів примусу, спеціальних засобів, фізичної сили та вогнепальної зброї. У сучасних умовах виконання службово-бойових завдань пов'язане з підвищеним рівнем суспільної небезпеки й необхідністю оперативного реагування на загрози. Водночас навіть за таких умов застосування примусових заходів має бути законним, необхідним і співмірним зазначеній меті.

Окрім національного законодавства, діяльність НГУ має відповідати й міжнародним стандартам у сфері прав людини. Зокрема, положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5] і практика Європейського суду з прав людини визначають необхідність забезпечення балансу між інтересами національної безпеки й захистом фундаментальних прав людини.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану виникають певні ризики надмірного розширення дискреційних повноважень військових формувань, що потенційно може призводити до порушення прав і свобод громадян. Саме тому важливого значення набуває ефективний механізм контролю за діяльністю НГУ: зокрема, парламентський контроль, прокурорський нагляд, судовий захист і демократичний цивільний контроль.

Отже, принцип верховенства права в діяльності НГУ в умовах воєнного стану виступає необхідною гарантією забезпечення законності, правопорядку й дотримання прав людини. Навіть в умовах збройної агресії та підвищених безпекових викликів діяльність НГУ має здійснюватися винятково на основі Конституції України, законів України й міжнародно-правових стандартів.

Забезпечення реальної дії принципу верховенства права є важливою умовою ефективного функціонування НГУ як складової сектору безпеки і оборони України.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. : ратифік. Законом від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Віталій ЄРЬОМЕНКО
старший викладач кафедри спеціальних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України особливого значення набуває забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотриманням конституційних прав і свобод людини. Саме тому діяльність оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) має ґрунтуватися на принципі верховенства права, який виступає не лише загальною засадою правової системи, а й практичним критерієм допустимості, пропорційності та законності будь-яких обмежувальних заходів у період воєнного стану [1, с. 35; 2, с. 309].

Воєнний стан об’єктивно розширює повноваження суб’єктів сектору безпеки й оборони. Проте він не скасовує вимоги щодо правової визначеності, необхідності та пропорційності втручання у права людини. Як підкреслюється в науковій літературі, саме в умовах війни верховенство права набуває особливої ваги, оскільки забезпечує легітимність дій держави та запобігає надмірному або свавільному застосуванню владних повноважень [1, с. 35-36]. Для оперативно-розшукової діяльності це означає, що будь-які заходи

негласного характеру, збирання, обробки та використання інформації мають здійснюватися винятково в межах закону, з дотриманням встановлених процедур і під контролем уповноважених суб'єктів [2, с. 310-311].

Оперативно-розшукові підрозділи ДПСУ сьогодні функціонують у складному безпековому середовищі. У ньому одночасно існують загрози диверсійно-розвідувальної діяльності противника, незаконного переміщення зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, осіб, причетних до організованої злочинності, а також ризики дестабілізації ситуації всередині держави [2, с. 309-312]. За таких умов спокуса до «швидких» і формально ефективних рішень може призводити до відхилення від правових стандартів, якщо діяльність оперативних підрозділів не підкріплена чіткими правовими орієнтирами. Тому дотримання принципу верховенства права є не перешкодою, а умовою ефективності прикордонної безпеки [1, с. 36].

Зміст верховенства права у діяльності оперативно-розшукових підрозділів доцільно розглядати через такі елементи: законність, юридичну визначеність, заборону свавілля, пропорційність, доступ до правового захисту та повагу до людської гідності. У прикордонній сфері це означає, що оперативна інформація має збиратися лише у спосіб, передбачений законом. Втручання у приватне життя допускається лише за наявності законних підстав, а використання зібраних даних повинно відповідати меті, для якої вони були отримані [1, с. 35-37].

Особливої уваги потребує інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Саме воно, як слушно зазначається у фахових дослідженнях, є ключовим системоутворювальним елементом ОРД ДПСУ. Від нього залежить своєчасність реагування, обґрунтованість управлінських рішень та результативність протидії загрозам на державному кордоні [2, с. 310-313]. Водночас збирання та аналіз інформації в умовах воєнного стану повинні супроводжуватися підвищеними стандартами правової обережності, оскільки надмірне накопичення даних, їх непропорційне використання або недостатній контроль за доступом до них можуть створювати ризики порушення права на приватність і принципу правової визначеності [1, с. 36].

Практична реалізація принципу верховенства права в оперативно-розшуковій діяльності ДПСУ має базуватися на кількох взаємопов'язаних положеннях. По-перше, кожен оперативний захід повинен мати чітке правове обґрунтування, а рішення про його проведення – бути мотивованим і документально зафіксованим. По-друге, втручання в права людини має бути мінімально необхідним для досягнення законної мети. По-третє, результати оперативно-розшукової діяльності повинні використовуватися лише у межах компетенції та з дотриманням режиму захисту інформації [1, с. 36-37]. По-четверте, службова діяльність оперативних підрозділів має бути зорієнтована на запобігання порушенням прав людини не менше, ніж на забезпечення прикордонної безпеки.

На нашу думку, важливо також враховувати, що правовий режим воєнного стану не означає повної нейтралізації гарантій прав і свобод. Конституційно-правова природа обмежень у цей період передбачає їх тимчасовість, необхідність і співмірність. Отже, дії державних органів мають залишатися в межах правової держави [1, с. 35]. Для ДПСУ це особливо важливо з огляду на те, що прикордонна служба є одним із найпомітніших органів для громадян та осіб, які перетинають державний кордон, а отже, будь-які порушення процедури чи перевищення повноважень одразу впливають на рівень довіри до держави в цілому.

Наукові напрацювання щодо діяльності оперативно-розшукових підрозділів ДПСУ в умовах воєнного стану свідчать, що ефективність боротьби з правопорушеннями на кордоні безпосередньо залежить від модернізації інформаційно-аналітичних механізмів, впровадження кримінального аналізу, стандартизації процедур і підготовки персоналу [2, с. 311-313]. Однак ці інструменти повинні працювати не автономно, а в межах правової моделі, де верховенство права є основним критерієм допустимості оперативного впливу. Таким чином, сучасна модель діяльності оперативних підрозділів та аналітики має поєднувати результативність, професійність і правомірність.

Отже, на нашу думку, дотримання принципу верховенства права оперативно-розшуковими підрозділами ДПСУ в умовах воєнного стану є необхідною передумовою ефективного захисту державного кордону та збереження конституційного балансу між безпекою і свободою. Саме правова визначеність, пропорційність і повага до прав людини забезпечують легітимність оперативно-розшукової діяльності та зміцнюють довіру до державних інституцій у період випробувань війною [1, с. 36-37; 2, с. 312-313].

---

1. Ірха Ю. Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни в Україні: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С. 42-54 URL : https://il.ippi.org.ua/article/view/287088 (дата звернення: 14.05.2026).
2. Кіреєва О. С., Крутік Ю. В., Махлай О. М., Треус А. С. *Основи кримінального аналізу: теорія та практика застосування в оперативних підрозділах Державної прикордонної служби України*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. 388 с.
3. Кіреєва О. С. Деякі питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України, які актуалізовані правовим режимом воєнного стану // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 91. Ч. 4. С. 308-313. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/45-2.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

Вікторія САВІЩЕНКО
професор кафедри
психології та педагогіки,
доктор юридичних наук, кандидат
педагогічних наук, професор

Єлізавета СМИРНИЦЬКА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ: АГРЕСИВНІ РЕАКЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Повномасштабна війна суттєво змінює соціальне середовище, в якому формується особистість підлітка, та негативно впливає на його психоемоційний стан. Постійний стрес, відчуття небезпеки й невизначеності порушують процеси нормальної соціалізації. Оскільки підлітковий вік є критичним періодом становлення світогляду, цінностей і поведінкових моделей, вплив війни ускладнює формування стабільної особистості та підвищує внутрішню напругу.

В умовах воєнного середовища зростає рівень тривожності, страху та емоційної нестабільності, що часто проявляється у вигляді агресивних реакцій. Агресія виступає як спосіб психологічного захисту або реакція на стрес і може проявлятися через конфліктність, імпульсивність і деструктивну поведінку.

Підлітки залишаються особливо вразливою групою через втрату відчуття безпеки, можливі травматичні події, розлуку з близькими та порушення звичного способу життя. Це може призводити до труднощів у розвитку особистості, загострення рис характеру та підвищеної конфліктності. Водночас нестабільність соціального середовища впливає на формування поведінкових моделей, які можуть бути неадаптивними.

Формування безпечної поведінки в таких умовах набуває особливого значення. Воно передбачає розвиток навичок саморегуляції, усвідомлення емоцій і конструктивного вирішення конфліктів. Важливу роль відіграє підтримка з боку дорослих і створення стабільного, безпечного середовища, що сприяє зниженню агресивних проявів і формуванню психологічної стійкості підлітків.

Попри значну кількість досліджень, присвячених акцентуаціям

характеру та конфліктності підлітків, це питання залишається особливо актуальним у сучасних умовах воєнного соціального середовища, яке посилює прояви емоційної нестабільності, агресивних реакцій і ускладнює процес формування адаптивної та безпечної поведінки.

Основні аспекти агресивної поведінки, її природа та причини розглядалися у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема І. Астремської, Л. Берковіца, О. Ляща, О. Макарової, К. Журби, Р. Берона, Д. Річардсона, А. Бандури, А. Басса та інших. Детермінанти агресії на різних етапах розвитку особистості вивчали С. Березка, Н. Грицай, Д. Іщенко, В. Кравченко, І. Мелетенко, Л. Руденко.

За словами О. Ляща, агресивні прояви слід розуміти насамперед як зовнішні форми поведінки, що включають дії, які завдають шкоди чи збитків як живим, так і неживим об'єктам [4, с. 45-88].

Психологічні дослідження особливостей впливу воєнних конфліктів на психіку дітей підліткового віку доводять пролонгованість наслідків даних впливів. Як зазначають Джоші та О'Доннелл, травматизуючі події, з якими зіштовхуються підлітки під час воєнних конфліктів, можна поділити на два типи: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події. Обидва типи викликають у підлітків непродуктивні стратегії поведінки. Серед таких непродуктивних стратегій перш за все виділяють тривожні розлади, депресію, посттравматичний стресовий розлад, дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства). Також помічено, що підлітки, які пережили травматичні воєнні події, більш схильні до зловживання алкоголем і наркотичними засобами [7, с. 279-291].

К. Журба зазначає, що найбільшими стресорами для підлітків є: сирени, бомбардування та обстріли, навіть якщо вони далеко; паніка дорослих; різноманітні диверсійні дії і теракти; комендантська година та обмеження воєнного часу; руйнування житлових будинків; необхідність перебувати у бомбосховищах; інформація про масове насилля, полонених, тортури, втрати. Для дітей підліткового віку, які опинилися в окупації, такими стресорами є наслідки війни, масове насилля, виживання у надзвичайних ситуаціях, постійні загрози життю, втрата рідних, ризики, пов'язані з евакуацією, спогади [3, с.105-109]. У підлітковому віці особливості характеру часто загострюються, а при дії психогенних чинників, що адресуються до «місця найменшого опору», можуть наступати тимчасові порушення адаптації, відхилення в поведінці. При подорослішанні особливості характеру залишаються досить вираженими, але компенсуються і, звичайно, не заважають адаптації [6, с. 64-68].

Серед найбільш впливових на особистість та поведінку дитини підліткового віку називають два фактори – побудова системи відносин з родиною та з однолітками, яка формується протягом всього підліткового

періоду [2, с. 378].

Важливо зазначити, що дуже важливий аспект формування особистості та впливу на поведінку підлітка, а саме характер взаємовідносин і психологічну атмосферу в сім'ї. Про позитивний психологічний клімат в родинному колі свідчить наявність емоційної близькості та доброзичливості в родині, відчуття захищеності та повага до думки іншого, можливість бути почутим, відповідальність у відносинах і взаєморозуміння, бажання проводити вільний час разом [1, с. 30-38].

Цікаву особливість впливу воєнних дій на соціально-психологічний стан дітей та підлітків встановили ізраїльські вчені, де загроза війни існує постійно вже упродовж довгих років. Так, вплив невизначеності умов знаходження суспільства, перевага в ньому військового устрою, випадки нелюдської поведінки впливають на психосоціальний розвиток дітей підліткового віку, здатність любити, піклуватися або відчувати солідарність. За таких умов воєнного стану у дорослих підвищується рівень стресу і через це знижується їх здатність надавати необхідну підтримку дітям, що викликає у останніх зниження успішності та бажання навчатися [5].

Отже, воєнне соціальне середовище є потужним чинником впливу на психоемоційний стан і поведінку підлітків, загострюючи їхню вразливість у період активного особистісного становлення. Постійний стрес, травматичні події, порушення відчуття безпеки та нестабільність соціальних умов сприяють зростанню тривожності, емоційної напруги й формуванню агресивних реакцій як способу адаптації до складних обставин. Наукові дослідження підтверджують, що агресія у підлітків може виступати як відповідь на внутрішні конфлікти та зовнішні загрози, посилюючись під впливом сімейного середовища, соціальних умов і характерологічних особливостей.

Агресивна поведінка підлітків у воєнний період не повинна розглядатися виключно як деструктивне явище, а радше як індикатор психологічного неблагополуччя та порушення базових потреб у безпеці й стабільності. Саме тому важливо зміщувати акцент із покарання за агресію на її своєчасну діагностику та корекцію. За даними досліджень ЮНІСЕФ (2023), близько 75% українських підлітків повідомляють про підвищений рівень тривожності, а понад 50% мають труднощі з контролем емоцій і проявляють ознаки дратівливості або агресії. Крім того, за інформацією Національної поліції України, у 2023–2024 роках зафіксовано зростання правопорушень серед неповнолітніх приблизно на 15–20% порівняно з довоєнним періодом, що частково пов'язують із психологічною дестабілізацією та соціальними втратами. Такі дані підтверджують необхідність розглядати агресію як комплексний соціально-психологічний феномен, що потребує системного підходу до профілактики.

Водночас ефективне формування безпечної поведінки підлітків можливе за умови комплексного підходу, що включає підтримку з боку

дорослих, створення сприятливого психологічного клімату в сім'ї та освітньому середовищі, а також розвиток навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії. Ключову роль відіграє не лише наявність підтримки, а й її якість – здатність дорослого бути емоційно доступним, послідовним і передбачуваним. Дослідження психологічної служби системи освіти України (МОН, УНМЦ ППСР) та міжнародних організацій (зокрема UNICEF) свідчать, що наявність стабільної емоційної підтримки з боку дорослого є одним із ключових факторів зниження агресивних проявів у підлітків.

Особливого значення в сучасних умовах набуває впровадження програм соціально-емоційного навчання (SEL) в освітньому середовищі, спрямованих на розвиток емпатії, емоційної саморегуляції, навичок конструктивної взаємодії та ненасильницької комунікації. Узагальнені результати міжнародних досліджень у сфері SEL засвідчують, що систематичне застосування таких програм сприяє зниженню рівня конфліктної та агресивної поведінки підлітків у середньому на 20–25%, а також підвищенню їхньої соціальної компетентності та психологічної стійкості.

Водночас важливим чинником впливу на психоемоційний стан підлітків є цифрове інформаційне середовище, в якому вони перебувають. В умовах воєнного часу значна частина підлітків регулярно контактує з інформаційними матеріалами, що містять сцени насильства, руйнувань і людських втрат. За даними міжнародних та українських соціально-психологічних досліджень, близько 60% підлітків систематично переглядають новини, пов'язані з війною, що корелює з підвищенням рівня тривожності, емоційної напруги та схильності до агресивних реакцій. У цьому контексті особливої актуальності набуває формування критичного ставлення до інформації та навичок безпечної медіаспоживчої поведінки як складової загальної психологічної стійкості особистості.

Отже, формування адаптивної та безпечної поведінки підлітків в умовах війни можливе лише за умови поєднання психологічної підтримки, освітніх інтервенцій і стабілізації соціального середовища. Це дозволяє не лише мінімізувати негативні наслідки війни, а й створює передумови для розвитку психологічної стійкості, відповідальності та соціальної зрілості підростаючого покоління навіть у кризових умовах.

---

1. Воронова В., Ковальчук В., Велько К. Психоемоційний стан учнів підліткового віку в умовах війни в Україні. *Hysical culture and sport: scientific perspective.* 2025. № 1. Т. 3. С. 30-38.
2. Дмитрієва С. М., Король Л. М., Максимець С. М., Бутузова Л. П., Дубравська Н. М., Мачушник О. Л., Сидоренко Н. І. Особистість: практичні засади вивчення : навч.-метод. посіб. Житомир, 2011. 378 с.
3. Журба К. О. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 2 (110). С. 105–109.
4. Замашкіна О. Проблема агресивності підлітків як соціально-психологічне явище сучасності // Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності : монографія / за ред.

Л. Данільчук, Л. Романовська. Хмельницький : ФОП Цюпак А., 2020. Т. 4. Розд. 2. С. 45–88.

5. Ладика М. Вплив умов бойових дій на психологічний клімат сім'ї. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. URL : https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/5_2022/9.pdf.

6. Лисенкова І. П., Бурячок А. В. Вплив акцентуацій характеру підлітків на поведінку в конфліктних ситуаціях. Габітус. *Вікова та педагогічна психологія*. 2022. Вип. 42. С. 64–68.

7. Joshi P., O'Donnell D. Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2003. Vol. 6, No. 4. P. 279–291.

Олег ЛЕВІН
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент

Анастасія НОВІКОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі проблема психологічного здоров'я людини набуває особливого значення. Суспільство постійно змінюється, темп життя стає швидшим, а кількість стресових ситуацій зростає. Через це багато людей стикаються з емоційним виснаженням, тривожністю, апатією та іншими психологічними труднощами [1, с. 15]. Особливо гостро ці проблеми проявляються серед молоді, оскільки саме молоде покоління найбільше піддається впливу інформаційного середовища, соціальних мереж та нестабільних умов життя.

Психологічне здоров'я – це стан внутрішньої гармонії людини, при якому вона здатна контролювати свої емоції, адекватно реагувати на події, підтримувати нормальні стосунки з іншими людьми та реалізовувати власний потенціал. Воно є важливою складовою загального здоров'я людини поряд із фізичним і соціальним благополуччям. Людина з хорошим психологічним здоров'ям має стійкість до стресу, вміє адаптуватися до нових умов та здатна знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій.

На психологічний стан особистості значно впливають актуальні проблеми сучасного суспільства. Однією з них є інформаційне

перевантаження. Щодня людина отримує велику кількість інформації з інтернету, новин та соціальних мереж. Часто ця інформація має негативний характер, що викликає тривогу, страх і емоційну напругу. Соціальні мережі також формують у багатьох людей залежність від чужої думки та постійне порівняння себе з іншими, через що може знижуватися самооцінка та з'являтися невпевненість у собі [2, с. 219].

Не менш важливою проблемою є постійний стрес. Навчання, робота, фінансові труднощі, проблеми у сім'ї або стосунках можуть негативно впливати на психіку людини. Якщо людина довгий час перебуває у стані напруження і не має можливості повноцінно відпочивати, це може призвести до емоційного вигорання, депресивних станів та втрати мотивації. У сучасних умовах війни та суспільної нестабільності проблема психологічного здоров'я стала ще актуальнішою, адже люди щодня переживають страх, невизначеність та сильне емоційне навантаження [3, с. 105].

Особливу увагу варто приділити психологічному здоров'ю студентської молоді. Період навчання у закладі вищої освіти часто супроводжується значним навантаженням, відповідальністю та переживаннями щодо майбутнього. Багато студентів стикаються зі страхом невдачі, проблемами адаптації до нового середовища, труднощами у спілкуванні та невпевненістю у власних силах. Саме тому важливо створювати умови для психологічної підтримки молоді, розвивати культуру звернення до психолога та формувати навички емоційної саморегуляції [4, с. 98].

Для збереження психологічного здоров'я важливими є декілька факторів. Насамперед це підтримка з боку близьких людей, здоровий спосіб життя, достатній сон, фізична активність та вміння правильно організовувати свій час [5, с. 33]. Також важливо навчитися відкрито говорити про свої переживання, не накопичувати негативні емоції та не боятися звертатися за допомогою до спеціалістів. Велике значення має розвиток емоційного інтелекту, адже людина повинна вміти розуміти власні емоції та контролювати їх [6, с. 22].

Отже, психологічне здоров'я є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості та її успішного функціонування у суспільстві. Сучасні соціальні проблеми значно впливають на психічний стан людей, тому питання психологічного благополуччя потребує особливої уваги як з боку держави, так і з боку самої людини [7, с. 7]. Турбота про власний психологічний стан повинна стати важливою частиною життя кожної особистості, адже саме психологічне здоров'я допомагає людині долати труднощі, розвиватися та зберігати внутрішню рівновагу.

1. Загальна психологія / С. Д. Максименко. Київ : Центр учбової літератури, 2019.
2. Психологія особистості / Т. М. Титаренко. Київ : Каравела, 2020.
3. Основи психології / О. В. Киричук, В. А. Роменець. Київ : Либідь, 2018.
4. Вікова та педагогічна психологія / І. Д. Бех. Київ : Освіта, 2017.
5. Міністерство охорони здоров'я України. Психічне здоров'я та психологічна

допомога в сучасних умовах. Київ, 2023.

6. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. Матеріали щодо психологічного здоров'я молоді. Львів, 2022.

7. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. Київ : Центр учбової літератури, 2018.

Олексій ШЕВЯКОВ
професор кафедри
психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

Карина САМОЙЛЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність проблеми зумовлена сучасними викликами, з якими стикаються військовослужбовці після повернення з бойових дій або під час відновлення після травматичного досвіду. Психологічний стан ветеранів безпосередньо впливає на їхнє особисте життя, соціальну адаптацію, професійну діяльність та загальну ефективність служби. Бойовий досвід, перебування в умовах хронічного стресу та втрати призводять до глибоких психологічних змін, що ускладнюють процес повернення до мирних соціальних ролей.

У психологічній науці реабілітаційний потенціал розглядається як інтегративне утворення, що забезпечує адаптацію до стресових умов [1, с. 19]. Поняття тісно пов'язане з психологічною стійкістю, життєстійкістю та здатністю до саморегуляції після перенесеної травми [2, с. 67]. Важливою характеристикою потенціалу є його динамічна природа: він змінюється залежно від віку, попереднього життєвого досвіду та рівня соціальної підтримки [3, с. 15].

Бойовий досвід трансформує особистість на різних рівнях – від емоційних реакцій до світогляду. Одним із найпомітніших наслідків є постійна мобілізованість психіки, яка в мирному житті перетворюється на джерело виснаження. Часто спостерігається звуження спектра емоційних переживань та порушення базової довіри до світу [4, с. 66].

Структура реабілітаційного потенціалу включає емоційний, когнітивний, мотиваційний, вольовий та соціально-психологічний компоненти [5, с. 25]. Емоційна сфера визначає стійкість до стресу, тоді як

когнітивний компонент пов'язаний зі способом інтерпретації подій. Мотиваційна складова визначає готовність людини до відновлення.

Емпіричне дослідження (n=60) показало середній рівень емоційного самоконтролю у більшості військовослужбовців. Встановлено кореляцію між самоконтролем та стресостійкістю (r = 0,52). Досвідчені військові демонструють вищу стресостійкість, а інтенсивність бойового досвіду безпосередньо впливає на виснаження ресурсів.

Соціально-психологічні умови є ключовим чинником. Ієрархія підтримки: родина (M=5,68), колеги (M=5,09), друзі (M=4,57). Групи взаємної підтримки показують високу ефективність. Системний супровід допомагає у стабільній ресоціалізації.

Психодіагностика має бути комплексною та включати ситуаційні методики. Динамічні вимірювання дозволяють коригувати плани реабілітації.

Методи підвищення потенціалу включають тренінги емоційної саморегуляції, дихальні вправи та роботу з травматичним досвідом. Психологічний супровід охоплює період від стабілізації до реінтеграції. Психолог виступає фасилітатором у стосунках із родиною та допомагає формувати впевненість у власних силах.

На основі проведеного аналізу теоретичних засад та результатів емпіричного дослідження було визначено, що реабілітаційний потенціал військовослужбовців є складною динамічною системою, де психологічні компоненти відіграють вирішальну роль у процесі повернення особистості до нормального функціонування.

Встановлено, що ключовими складовими потенціалу є розвинена емоційна саморегуляція, високий рівень самоорганізації та наявність стабільної соціальної підтримки, передусім з боку родини. Рефлексивність виявлена як найменш розвинена ланка, що вказує на необхідність цілеспрямованої роботи психологів над усвідомленням та опрацюванням ветеранами внутрішніх переживань.

Ефективна реабілітація потребує системного підходу, що інтегрує психодіагностичний моніторинг, індивідуальні та групові методи психокорекції. Впровадження програм психоедукації та тренінгів зі стресостійкості дозволяє значно підвищити рівень адаптивних можливостей військовослужбовців та забезпечити їхню успішну ресоціалізацію у мирне суспільство.

1. Алещенко В. Психологічний супровід військовослужбовців у бойових умовах : виклики сучасності. *Psychological joornal*. Vol. 11. Issue 1 (92). 2025. С. 18-33.

2. Борисова О. О. Психореабілітація військових і членів їхніх сімей: навч. посіб. Одеса, 2024. 342 с.

3. Борисова О.О. Психоедукаційні моделі у процесі психореабілітації учасників бойових дій: поняття та функції, приклад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Психологія». 2023. № 3. С. 7–12.

4. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в

системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький, 2018. 388 с.

5. Буковська О.О., Гірченко О.Л. Сучасні напрями психологічної реабілітації кризових станів, викликаних екстремальними ситуаціями. Актуальні проблеми психології. *Екологічна психологія.* 2018. Том VII. Вип. 45. С. 19–27.

Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Дар'я ДАНИЛЮК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОКТРИНА «ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Актуальність теми дослідження полягає у відсутності в кримінальному процесуальному законодавстві України чіткого алгоритму оцінки тих доказів, які формально є законними, проте походять із первинного порушення прав людини. Своєю чергою це створює небезпечний простір для легалізації результатів неправомірних дій правоохоронних органів, що зрештою порушує право особи на справедливий судовий розгляд. Отже, дослідження цієї доктрини дозволить виявити ті межі, за якими державний примус перетворюється на свавілля, що призводить до негативних наслідків у кримінальному провадженні, порушує одну із основних засад судочинства – верховенство права.

Насамперед потрібно зауважити, що доктрина «плодів отруйного дерева» була сформована у судовій практиці США, а також в інших країнах із англосаксонською системою права. Широке застосування вона знайшла у практиці ЄСПЛ, зокрема й у справах, що стосуються українських громадян: «Шабельник проти України», «Балицький проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Яременко проти України» та інші. Стрижнем цієї доктрини є те, що недопустимими повинні визнаватися не лише докази, безпосередньо отримані з порушеннями вимог кримінального процесуального закону, а й докази, яких не було б отримано, якби не було отримано перших. Однак слід підкреслити, що не всі країни західної Європи дотримуються такого категоричного підходу. Так, наприклад, в Німеччині суди схильні визнавати докази, отримані в результаті незаконного обшуку, а також докази, отримані в результаті розслідування, заснованого на доказах, отриманих

незаконним шляхом.

В основному сутність цієї доктрини зводиться до того, що:

1) якщо доказове «дерево» є отруйним, то його «плід» також повинен вважатися «отруйним». Тобто якщо первинне джерело доказів недопустиме, то всі інші відомості, одержані з його допомогою, є такими ж;

2) оцінці підлягає весь ланцюг безпосередньо пов'язаних між собою доказів, з яких одні випливають з інших та є похідними від них;

3) критерієм віднесення доказів до «плодів отруйного дерева» є достатні підстави вважати, що відповідні відомості не були б отримані за відсутності інформації, одержаної незаконним шляхом;

4) застосування доктрини «плодів отруйного дерева» вимагає здійснення логічних операцій щодо встановлення джерела походження інформації, завдяки якій було здобуто кожен доказ, яким обґрунтовується процесуальне рішення.

У цьому контексті вагомими є висновки В.Є. Макоди, який наголошує, що доктрина «плодів отруєного дерева» базується на принципі логічного зв'язку: якщо джерело доказів є порочним, то всі відомості, одержані на його основі, також втрачають свою юридичну силу [1]. Поділяючи цю позицію, є закономірним, що правосуддя не може базуватися на результатах ігнорування закону стороною обвинувачення, оскільки будь-яка процесуальна дія повинна мати правове підґрунтя. Разом з тим слід погодитися з автором у тому, що не варто доводити цю доктрину до абсурду. Якщо певний доказ міг бути отриманий законним шляхом незалежно від первинного порушення, він може бути збережений у справі і використаний для прийняття певного процесуального рішення. Видається, що такий збалансований підхід дозволяє уникнути безкарності за формальні помилки, припиняючи при цьому умисне ігнорування прав людини.

Що стосується національного кримінального процесуального законодавства, то ідея доктрини заборони використання «плодів отруйного дерева» перш за все знайшла своє втілення у частині 1 ст. 87 КПК України. Відповідно до неї, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті з істотним порушенням прав та свобод людини [2]. Виходячи з цього, є підстави вважати, що це положення переважно фокусується на «прямій» недопустимості, залишаючи поза увагою питання похідних доказів. Адже не можна визнати допустимим, наприклад, висновок експерта, протоколи пред'явлення особи для впізнання, обшуку, слідчого експерименту тощо, якщо основну інформацію для їх проведення було здобуто через катування, несанкціонований обшук, порушення права особи на захист. У таких випадках ми маємо справу саме з «отруйними плодами», які деформують усю логіку підозри чи обвинувачення. Таким чином, допустимі самі по собі докази,

отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що найбільш поширеними порушеннями вимог кримінального процесуального закону під час збирання первинного джерела доказу, на основі якого надалі формуються інші докази, є:

1) проведення слідчих (розшукових) дій (за винятком огляду місця події у невідкладних випадках) до внесення відомостей в ЄРДР;

2) збирання доказу неуповноваженою службовою особою (наприклад, слідчим (дізнавачем) без процесуального рішення керівника органу досудового розслідування (органу дізнання) або співробітником оперативних підрозділів певних правоохоронних органів без письмового доручення слідчого, дізнавача, прокурора);

3) збирання доказу з порушенням права на захист (відмова у залученні адвоката, захисника за клопотання особи, з якою проводяться слідчі (розшукові) дії, незабезпечення обов'язкової участі захисника);

4) отримання зізнавальних показань, здобутих із порушенням права особи не свідчити проти себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї;

5) непроведення ефективного досудового розслідування за заявою особи про жорстоке поводження під час затримання або інших процесуальних дій;

6) порушення правил підслідності кримінального провадження;

7) порушення інших правил проведення слідчих (розшукових) дій (незабезпечення участі понятих у передбачених КПК України випадках, незастосування технічних засобів фіксації, з допомогою яких було отримано первинне джерело доказів, тощо).

Наслідком цих та інших істотних порушень кримінального процесуального законодавства України при збиранні доказів є визнання доказів (як первинного, так і похідних від нього) недопустимими, що виключає можливість їх використання для доведення винуватості особи, притягнення її до кримінальної відповідальності.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід зазначити, що доктрина «плодів отруйного дерева» має стати не просто теоретичною конструкцією, а реальним засобом захисту в кримінальному процесі України. Проблема її застосування полягає у необхідності зміни самої філософії доказування, де законність процедури цінується вище за кількісні показники розкриття злочинів. Суди повинні активніше застосовувати стандарти ЄСПЛ для оцінки похідних доказів, що дозволить створити дієву систему стримувань проти процесуальних зловживань із боку органів досудового розслідування. Тільки через безумовне дотримання принципу належної правової процедури доктрина «плодів отруйного дерева» буде виконувати свою запобіжну функцію й забезпечить верховенство права та справедливість у кримінальному провадженні.

1. Макода В. Є. Застосування доктрини «плодів отруйного дерева» у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2022, № 1. С. 148–152. URL : https://doi.org/10.32840/1813-338x-2022.1.25.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Ірина ГРЕБЕНЕНКО
старший викладач
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ЗА ст. 210-1 КУпАП: СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ ДІЙ ТЦК ТА СП

В умовах дії правового режиму воєнного стану особливого значення набувають питання забезпечення законності під час реалізації мобілізаційних заходів та притягнення громадян до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію відповідно до статті 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [2].

Діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) у межах здійснення мобілізаційних заходів пов’язана із застосуванням владних управлінських функцій, що зумовлює необхідність ефективного судового контролю за законністю їхніх рішень і дій.

У зв’язку із цим особливої актуальності набуває питання стандартів доказування у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 210-1 КУпАП. За результатами аналізу судової практики можна дійти висновку, що за результатами оскарження постанов про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вищезазначеною нормою, співробітниками ТЦК та САП під час розгляду справи не враховані докази, які підтверджують факт законної вимоги особи надання йому відстрочки та підтверджуючий пакет документів, який неодноразово направлявся на розгляд ТЦК та САП. Також під час розгляду справи ігноруються судові рішення, якими ТЦК та САП зобов’язано прийняти відповідні рішення про надання особі відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації на підставі Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Відповідно до ст. 251 КУпАП доказами у справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність чи відсутність адміністративного

правопорушення, винність особи та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [2]. При цьому докази повинні відповідати критеріям належності, допустимості та достатності.

Особливістю справ за ст. 210-1 КУпАП є необхідність підтвердження факту належного повідомлення особи про виконання обов'язків, пов'язаних із військовим обліком та мобілізаційною підготовкою [3]. Аналіз судової практики, численна кількість скарг дають підстави вважати, що саме неналежне оформлення документів (протоколу, опитування особи, оновлення особою даних тощо), відсутність підтвердження вручення повістки та ігнорування особою або неоновлення даних, недотримання процедури, строків розгляду справи часто стають підставами для оскарження постанов ТЦК та СП до суду. Аналіз судової практики вказує на скасування постанови про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення, передбачене статтею 210-1 КУпАП, майже у 80% від надходження скарг до суду.

Важливе значення має дотримання процесуальних гарантій, передбачених ст. 268 КУпАП, зокрема права особи бути присутньою під час розгляду справи, надавати пояснення, користуватися правничою допомогою та подавати докази [2]. Недотримання зазначених гарантій суперечить принципу верховенства права та може свідчити про порушення права на справедливий розгляд справи [1].

Судовий контроль у цій категорії справ повинен забезпечувати баланс між публічними інтересами держави у сфері оборони та необхідністю дотримання прав і свобод людини. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, будь-яке притягнення особи до юридичної відповідальності має ґрунтуватися на належній доказовій базі та відповідати вимогам справедливого судового розгляду [5].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Коробов проти України» наголошено на необхідності належної оцінки доказів та дотримання принципу юридичної визначеності під час розгляду справ про притягнення особи до відповідальності [5]. Вказані підходи мають враховуватися і ТЦК та СП при розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 210-1 КУпАП.

Таким чином, ефективний судовий контроль за діяльністю ТЦК та СП є важливою гарантією дотримання законності у сфері мобілізаційних правовідносин. Стандарти доказування у справах за ст. 210-1 КУпАП повинні забезпечувати об'єктивність розгляду справи, належний рівень захисту прав особи та відповідність процедури принципам верховенства права.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 №8073-X.

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 №3543-XII.

4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 №2232-XII.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коробов проти України» від 21.07.2011.

Денис ЗОЛОЧЕВСЬКИЙ
викладач кафедри протимінної
діяльності та спеціальної підготовки
Національного університету
цивільного захисту України

БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується у випадку збройної агресії, загрози державній незалежності або територіальній цілісності держави [2]. В умовах повномасштабної війни питання співвідношення державної безпеки та прав людини стало одним із ключових викликів української правової системи. Держава змушена оперативно реагувати на загрози національній безпеці, однак навіть за таких умов її діяльність повинна здійснюватися відповідно до принципу верховенства права [5, с. 47].

Конституція України визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність та безпеку найвищою соціальною цінністю [1]. Водночас стаття 64 Конституції України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Такі обмеження повинні відповідати принципам законності, пропорційності, необхідності та часової визначеності. Саме принцип пропорційності є одним із ключових критеріїв оцінки законності втручання держави у сферу прав людини [6, с. 112].

Після введення воєнного стану в Україні було впроваджено низку безпекових заходів, спрямованих на забезпечення обороноздатності держави та підтримання громадського порядку. До таких заходів належать комендантська година, посилення контролю за пересуванням громадян, перевірка документів, обмеження проведення масових заходів та розширення повноважень військових адміністрацій і правоохоронних органів [2]. Вказані обмеження мають об'єктивне безпекове підґрунтя, оскільки спрямовані на захист населення та протидію диверсійній діяльності.

Разом із тим саме в умовах воєнного стану виникає підвищений ризик надмірного втручання держави у сферу конституційних прав і свобод людини. Історичний досвід свідчить, що надзвичайні правові режими нерідко створюють умови для розширення дискреційних повноважень органів влади та виникнення випадків зловживання владою. Саме тому діяльність державних

органів повинна здійснюватися виключно в межах закону та під ефективним судовим контролем [7, с. 14].

Одним із найбільш чутливих аспектів забезпечення державної безпеки є дотримання права на свободу та особисту недоторканність. В умовах воєнного стану правоохоронні органи отримують додаткові повноваження щодо проведення перевірок, оглядів та затримання осіб. Однак будь-які дії посадових осіб повинні мати чітке нормативне обґрунтування та відповідати вимогам законності [5, с. 53]. Відсутність належного контролю за діяльністю правоохоронних органів може призвести до порушення прав людини та зниження рівня суспільної довіри до державних інституцій.

Не менш важливим є питання забезпечення права на справедливий суд. Навіть під час війни особа повинна мати можливість захистити свої права та законні інтереси у судовому порядку. Судова влада виконує функцію стримування державної влади та забезпечує реалізацію принципу верховенства права [6, с. 118]. Обмеження доступу до правосуддя або порушення розумних строків розгляду справ негативно впливають на стан законності та правопорядку в державі.

Суттєві виклики виникають також у сфері свободи слова та інформаційної безпеки. В умовах сучасної війни інформаційний простір став одним із ключових інструментів ведення гібридної війни. Поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та ворожої пропаганди становить реальну загрозу національній безпеці України. Саме тому органи публічної влади змушені застосовувати механізми інформаційного контролю та протидії інформаційним диверсіям.

Водночас боротьба з інформаційними загрозами не повинна перетворюватися на інструмент необґрунтованого обмеження свободи слова чи тиску на засоби масової інформації. У демократичній державі свобода вираження поглядів та право громадян на доступ до інформації залишаються фундаментальними елементами функціонування суспільства [3; 4]. Надмірна цензура або необґрунтоване обмеження діяльності медіа створюють ризик послаблення демократичних інститутів та зниження рівня суспільної довіри до держави.

Важливу роль у забезпеченні балансу між державною безпекою та правами людини відіграють міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод допускає можливість тимчасового відступу держави від окремих зобов'язань у період надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації [3]. Проте навіть в умовах війни існує перелік прав, які не можуть бути обмежені. До них належать право на життя, заборона катувань, рабства та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження [3].

Україна як демократична та правова держава зобов'язана забезпечувати дотримання міжнародних стандартів прав людини навіть у період воєнного стану. Науковці зазначають, що ефективне забезпечення прав людини в

умовах воєнного стану є необхідною умовою збереження демократичного характеру держави [10, с. 43]. Це є необхідною умовою забезпечення внутрішньої стабільності та підтримки міжнародної довіри [7, с. 18].

Окремої уваги потребує проблема реалізації мобілізаційних заходів та виконання громадянами військового обов'язку. У період воєнного стану держава має право здійснювати мобілізацію населення з метою забезпечення оборони країни [2]. Водночас процедура мобілізації повинна відповідати вимогам законності та не порушувати базові права громадян. Порушення встановлених процедур або перевищення повноважень посадовими особами негативно впливають на авторитет державної влади та можуть провокувати соціальну напругу.

Отже, забезпечення балансу між державною безпекою та правами людини в умовах воєнного стану є одним із ключових завдань сучасної правової держави. Ефективне функціонування системи національної безпеки неможливе без дотримання принципу верховенства права, законності та поваги до прав і свобод людини. Надмірне обмеження прав людини навіть в умовах війни створює ризик послаблення демократичних інститутів та втрати суспільної довіри до держави, що в довгостроковій перспективі може негативно вплинути на стабільність правової системи та розвиток громадянського суспільства.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р.
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2011. 656 с.
7. Шемшученко Ю. С. Верховенство права в умовах сучасних викликів державності // *Право України.* 2022. № 5. С. 12-19.
8. Головатий С. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: монографія. Київ : Фенікс, 2008. 624 с.
9. Бисага Ю. М. Права людини в умовах воєнного стану: конституційно-правовий аспект // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 55 -59.
10. Коваленко О. В. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні // *Юридичний вісник.* 2024. № 2. С. 41-46.

Сабіна ІСАЄВА
викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Психологія особистості посідає важливе місце в системі психологічного знання, оскільки саме вона дає змогу зрозуміти людину не лише як носія психічних процесів, а як цілісну, активну й неповторну істоту. У центрі цього напряму перебуває питання про те, що робить людину саме особистістю, як формуються її переконання, мотиви, характер, цінності, життєві цілі та здатність до саморозвитку. Вивчення особистості має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже результати таких досліджень застосовуються в освіті, консультуванні, психотерапії, управлінні персоналом, соціальній роботі та інших сферах.

Поняття «особистість» у психології є багатозначним і не має одного універсального визначення. У найзагальнішому розумінні особистість можна розглядати як людину, яка є суб'єктом свідомої діяльності, соціальних відносин і самопізнання. Водночас важливо зазначити, що особистість не виникає автоматично з факту народження людини. Біологічно людина народжується індивідом, але особистістю вона стає поступово, у процесі соціалізації, спілкування, навчання, засвоєння норм культури та формування власного ставлення до світу [1].

У психологічній науці особистість часто розглядається як складна система, що поєднує потреби, мотиви, здібності, темперамент, характер, емоційно-вольові якості, самооцінку та світогляд. Такий підхід дає змогу уникнути спрощеного розуміння особистості лише як набору окремих рис. Насправді особистість є динамічним утворенням, яке змінюється під впливом життєвого досвіду, соціального оточення, внутрішніх конфліктів і особистісного вибору. Саме тому її дослідження потребує комплексного підходу [2].

Однією з важливих ознак особистості є активність. Людина не просто пасивно реагує на зовнішні обставини, а здатна усвідомлено ставити цілі, обирати способи поведінки, оцінювати наслідки власних дій і змінювати умови свого життя. С. Д. Максименко підкреслює, що особистість варто розглядати через її змістовні ознаки, серед яких особливе місце займають активність, цілісність, здатність до розвитку та саморегуляції [4]. Це означає, що особистість не є статичною структурою. Вона постійно перебуває в процесі становлення, а її розвиток залежить від того, наскільки людина усвідомлює

власні можливості та відповідальність за власні вчинки.

Важливим аспектом психології особистості є проблема співвідношення індивідного, соціального та індивідуального в людині. Індивід характеризує людину як представника біологічного виду, тобто як носія природних властивостей. Особистість відображає соціальну сутність людини, її включеність у систему суспільних відносин. Індивідуальність, у свою чергу, підкреслює неповторність людини, своєрідність її психічного складу, життєвого досвіду, стилю мислення та поведінки. У реальному житті ці рівні не існують окремо, а тісно переплітаються між собою.

Значну роль у формуванні особистості відіграє соціальне середовище. Сім'я, заклади освіти, група однолітків, професійне середовище, культура та засоби масової інформації впливають на те, як людина сприймає себе й інших. Особливо важливим є ранній досвід взаємодії з близькими людьми, оскільки саме в дитинстві закладаються базові уявлення про довіру, безпеку, прийняття, відповідальність і межі особистості. Проте це не означає, що розвиток особистості повністю визначений дитячими переживаннями. Людина має здатність переосмислювати власний досвід, змінювати моделі поведінки й формувати нові життєві стратегії.

Окремої уваги потребує самосвідомість як центральний компонент особистості. Самосвідомість виявляється у здатності людини усвідомлювати себе, оцінювати власні риси, мотиви, дії та місце в суспільстві. Через самосвідомість формується образ «Я», який впливає на самооцінку, рівень домагань, характер взаємодії з іншими людьми. Якщо людина має адекватну самооцінку, вона краще розуміє свої сильні й слабкі сторони, здатна приймати конструктивну критику та реалістично планувати власний розвиток. Натомість занижена або завищена самооцінка може ускладнювати спілкування, професійну реалізацію та прийняття рішень.

У сучасній психології одним із поширених підходів до вивчення особистості є аналіз її рис. Зокрема, п'ятифакторна модель особистості описує індивідуальні відмінності через такі базові виміри, як екстраверсія, доброзичливість, сумлінність, емоційна стабільність і відкритість до досвіду [5]. Цей підхід є цінним тим, що дозволяє порівнювати особистісні характеристики різних людей, прогнозувати певні особливості поведінки та краще розуміти індивідуальні стилі реагування. Водночас не варто абсолютизувати жодну типологію, адже реальна особистість завжди складніша за будь-яку класифікацію.

Психологія особистості також тісно пов'язана з проблемою мотивації. Саме мотиви пояснюють, чому людина діє певним чином, чого прагне, які потреби намагається задовольнити. Мотиваційна сфера особистості охоплює як базові потреби, пов'язані з безпекою, належністю та визнанням, так і вищі прагнення, наприклад самореалізацію, творчість, пошук сенсу життя. У цьому контексті важливо враховувати, що однакова зовнішня поведінка може мати різні внутрішні причини. Наприклад, прагнення до успіху може ґрунтуватися

як на внутрішній потребі розвитку, так і на страху невдачі або бажанні соціального схвалення.

Не менш важливим компонентом особистості є система цінностей. Саме цінності визначають, що людина вважає значущим, на що орієнтується у складних життєвих ситуаціях, які рішення приймає в умовах вибору. З. Карпенко розглядає особистість крізь призму аксіологічного підходу, тобто через систему ціннісних орієнтацій, які впливають на її розвиток і самовизначення [3]. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти, чому люди з подібними здібностями або соціальними умовами можуть обирати різні життєві шляхи.

У практичному вимірі знання з психології особистості є важливими для роботи з людьми. Наприклад, у педагогіці вони допомагають враховувати індивідуальні особливості учнів і студентів, будувати ефективну комунікацію, підтримувати мотивацію до навчання. У професійній сфері розуміння особистісних характеристик дає змогу краще організовувати командну роботу, попереджати конфлікти, підбирати ефективні стилі управління. У психологічному консультуванні знання про структуру особистості допомагає виявляти внутрішні суперечності, працювати з самооцінкою, життєвими цілями та емоційними труднощами.

Водночас дослідження особистості має певні складнощі. По-перше, особистість не можна повністю виміряти лише тестами або спостереженням. Психодіагностичні методики можуть дати корисну інформацію, але вони не охоплюють усієї глибини людського досвіду. По-друге, людина може поводитися по-різному в різних ситуаціях, тому її риси не завжди проявляються однаково. По-третє, особистість постійно змінюється, і те, що було характерним для людини в один період життя, може втратити актуальність в іншому. Саме тому вивчення особистості потребує поєднання кількісних і якісних методів, а також уважного ставлення до життєвого контексту людини.

Отже, психологія особистості є важливою галуззю психологічної науки, яка дає змогу досліджувати людину як цілісну, активну й неповторну істоту. Особистість формується під впливом багатьох чинників, серед яких важливе значення мають біологічні передумови, соціальне середовище, виховання, власний досвід, мотивація, цінності та самосвідомість. Вона не є раз і назавжди сформованою структурою, а розвивається протягом життя. Саме тому психологія особистості має велике значення як для теоретичного розуміння людини, так і для практичної роботи в освіті, професійній діяльності, консультуванні та соціальній взаємодії.

1. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с. URL : https://psyhologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2019/10/biblioteka/file7.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

2. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с. URL : https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-

osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf (дата звернення: 02.05.2026).

3. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості : монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с. URL : https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/3408 (дата звернення: 02.05.2026).

4. Максименко С. Д. Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 45–52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_5_10 (дата звернення: 02.05.2026).

5. McCrae R. R., Costa P. T. Jr. An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*. 1992. Vol. 60, № 2. P. 175–215. DOI : https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x (date of access: 02.05.2026).

Валерія КОЛОМБАРЬ
викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННОГО СТРЕСУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: КОГНІТИВНИЙ ТА ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, докорінно змінило умови життя мільйонів українських дітей. Постійна загроза авіаційних ударів, вимушене переміщення, втрата домівки, загибель або поранення близьких – усе це сформувало специфічне середовище хронічного воєнного стресу, яке має безпосередній вплив на психічний розвиток дітей. Особливої уваги заслуговують діти молодшого шкільного віку (6–10 років), оскільки саме цей період є сенситивним для формування базових когнітивних структур, емоційної регуляції та соціальної ідентичності. Будь-які тривалі негативні впливи в цей час здатні залишити глибокий слід у подальшому психічному та інтелектуальному розвитку особистості. У зв'язку з цим дослідження психологічних наслідків воєнного стресу в когнітивному та емоційному аспектах набуває виняткової наукової та практичної актуальності.

Когнітивна сфера дитини молодшого шкільного віку охоплює такі психічні процеси, як увага, сприймання, пам’ять, мислення, мова та уява. Саме в цей період формуються основи довільності психічних процесів, тобто здатності свідомо керувати власною увагою та пам'яттю. Воєнний стрес суттєво порушує ці процеси через нейробіологічні механізми: при тривалому стресі в організмі підвищується рівень кортизолу, що пригнічує активність гіпокампу – структури, критично важливої для формування нових спогадів та навчання. Паралельно відбувається гіперактивація мигдалеподібного тіла, відповідального за обробку страху, що призводить до стану хронічної

тривожної готовності й унеможливлює повноцінне переключення уваги на навчальні завдання [1, с. 45]. Таким чином, навіть фізично безпечна дитина, яка пережила травматичні події, може демонструвати стійкі труднощі у засвоєнні навчального матеріалу.

Емпіричні дослідження, проведені в Україні з 2022 року, підтверджують значне погіршення когнітивних показників у дітей, які пережили воєнні події. Зокрема, у значної частини учнів початкової школи зафіксовано скорочення обсягу уваги, труднощі з переключенням між завданнями, знижену швидкість опрацювання інформації та ослаблення короткочасної пам'яті [2, с. 112]. Особливо вираженими ці порушення є у дітей, які були вимушено переміщені та змінили місце навчання: розрив із звичним шкільним середовищем, необхідність адаптуватися до нового колективу та нових вчителів додатково навантажує когнітивні ресурси. Вчителі у таких класах повідомляють, що деякі діти протягом кількох місяців після переміщення практично не засвоюють новий матеріал, відтворюючи лише раніше вивчене. Ця картина відповідає нейропсихологічній концепції «звуження когнітивного поля» в умовах хронічного стресу [3, с. 78].

Окремою проблемою є вплив воєнного стресу на мовленнєвий розвиток. У частини дітей молодшого шкільного віку спостерігається мовленнєвий регрес – відкат до раніших форм комунікації: спрощення синтаксичних конструкцій, збіднення словникового запасу, поява елементів дитячого мовлення. Деякі діти починають заїкатися або уникати вербального спілкування. З позиції психоаналітики це є захисним механізмом – регресія на більш ранній рівень функціонування, що суб'єктивно асоціюється з безпекою. Водночас страждає й творча активність: малювання, ліплення, гра втрачають різноманітність – діти відтворюють переважно воєнні сюжети або взагалі відмовляються від творчих занять, що свідчить про емоційне виснаження та звуження образного мислення [1, с. 52].

Емоційна сфера дітей молодшого шкільного віку під впливом воєнного стресу зазнає ще більш очевидних і болісних змін. Домінуючими емоційними проявами є генералізована тривожність, численні страхи (страх смерті, страх темряви, страх самотності, страх за батьків), відчуття провини, туга за втраченим домом або загиблими близькими, пригніченість та апатія. Тривожність у молодшому шкільному віці виявляється не лише психологічно, а й соматично: у дітей фіксують скарги на болі у животі, головний біль, порушення сну та апетиту без органічних причин – так звані психосоматичні реакції як мова тіла в ситуації, коли психіка не справляється зі стресом [4, с. 9]. Ці симптоми часто залишаються нерозпізнаними педагогами та батьками, що затримує надання своєчасної допомоги.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у дітей молодшого шкільного віку має свою специфічну феноменологію, що відрізняє його від клінічної картини у дорослих. Дитячий ПТСР проявляється передусім через поведінкові індикатори: нав'язливі ігри, що відтворюють травматичні події

(наприклад, «бомбардування» або «евакуація» в рольових іграх), нічні жахіття з пробудженням та криком, гіперпильність (дитина постійно прислухається до звуків, боїться різких шумів), уникнення розмов про певні теми або місця. Паралельно можуть спостерігатися емоційне заніміння – нездатність переживати позитивні емоції – та дисоціативні епізоди, коли дитина «відключається» під час уроку чи розмови [2, с. 118]. Своєчасна діагностика цих станів є критично важливою, оскільки без втручання вони можуть хронізуватися та призвести до стійких порушень особистісного розвитку.

Не менш важливу роль відіграє соціальне середовище дитини, зокрема фігура значущого дорослого – батьків або вчителя. Концепція «зовнішнього регулятора» (external regulator), розроблена в рамках теорії прив'язаності, стверджує, що дитина в ранньому та молодшому шкільному віці ще не здатна самостійно регулювати інтенсивні емоційні стани і потребує допомоги стабільного дорослого, який «позичає» їй власну нервову систему [5, с. 34]. Якщо ж батьки самі переживають важкий психологічний стан, є вимушеними переселенцями або страждають від ПТСР, дитина позбавляється цього ресурсу та стає більш вразливою до дезадаптації. Дослідження, проведені серед сімей-переселенців, показали, що рівень тривожності дитини корелює з рівнем психологічного дистресу матері значно сильніше, ніж зі ступенем безпосередньої травматизації самої дитини [5, с. 38].

Взаємозв'язок когнітивних та емоційних наслідків воєнного стресу носить характер замкненого циклу взаємного підсилення. Хронічна тривожність знижує здатність до концентрації та засвоєння нового матеріалу, що зумовлює академічні труднощі. Накопичені невдачі у навчанні підривають самооцінку дитини та посилюють відчуття безпорадності, що, своєю чергою, поглиблює тривогу та пригніченість. Вихід з цього замкненого кола можливий лише за умови одночасного впливу на обидві сфери: стабілізації емоційного стану та відновлення когнітивних функцій через структуровану навчальну діяльність [3, с. 85]. Саме тому ізольовані підходи – виключно психотерапія або виключно педагогічна підтримка – є недостатньо ефективними без їхнього поєднання.

Серед науково обґрунтованих методів допомоги дітям із психологічними наслідками воєнного стресу виділяються: когнітивно-поведінкова терапія, травмоорієнтована терапія (Trauma-Focused CBT), яка довела свою ефективність у численних рандомізованих дослідженнях; EMDR-терапія (десенсибілізація та репроцесуалізація за допомогою рухів очей); арттерапія та ігрова терапія як невербальні форми опрацювання травматичного досвіду; а також психоедукаційні програми для батьків і вчителів, які навчають їх розпізнавати симптоми стресу та надавати першу психологічну допомогу [4, с. 13]. Не менш важливим є відновлення передбачуваного розпорядку дня та шкільних ритуалів: структурованість і передбачуваність є потужними чинниками психологічної безпеки для дитини, що пережила хаос воєнних подій.

Отже, воєнний стрес справляє глибокий, системний вплив на психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку, зачіпаючи як когнітивну, так і емоційну сферу. Порушення уваги, пам'яті, мислення та мовлення, з одного боку, та тривожність, страхи, симптоми ПТСР і порушення емоційної регуляції – з іншого, формують складну клінічну картину, що потребує комплексного міждисциплінарного реагування. Мінімізація довгострокових наслідків воєнної травми для підростаючого покоління України вимагає системної роботи на рівні школи, сім'ї та держави: підготовки психологічно компетентних педагогів, впровадження програм психологічної підтримки в освітній простір та забезпечення доступності спеціалізованої психологічної допомоги для всіх дітей, чиє дитинство пройшло в умовах війни.

1. Тарасюк Б. М. Психологічна травма у дітей в умовах воєнного конфлікту: діагностика та корекція. *Практична психологія та соціальна робота.* 2023. № 2. С. 42–58.

2. Гуменюк Л. Й., Стецишин Р. І. Психологічний стан дітей-переселенців в умовах збройного конфлікту в Україні. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2023. Вип. 1 (18). С. 105–125.

3. Малихіна О. В. Когнітивний розвиток молодших школярів в умовах воєнного стресу: нейропсихологічний аспект. *Актуальні проблеми психології.* 2024. Т. 4. Вип. 22. С. 73–91.

4. Романченко А. В. Тривожні розлади у дітей шкільного віку в умовах повномасштабної війни: аналіз клінічних випадків. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Психологія». 2022. С. 5–16.

5. Сердюк Л. З. Роль значущого дорослого у психологічному відновленні дітей в умовах воєнного часу. *Психологія і суспільство.* 2023. № 3. С. 28–41.

Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

LEGALTECH У ЗАКОНОТВОРЧІЙ ПРАКТИЦІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Сучасний етап розвитку правової системи характеризується активною цифровою трансформацією, що охоплює не лише сферу правозастосування, але й законотворчу діяльність. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження технологій LegalTech та інструментів штучного інтелекту, які дедалі активніше використовуються для оптимізації процесів створення нормативно-правових актів. При цьому одним із ключових напрямів такого впливу є трансформація підходів до формування юридичних конструкцій як базових елементів правового регулювання.

Юридичні конструкції виступають структурно-логічним каркасом правових норм, забезпечуючи їхню системність, узгодженість та передбачуваність. Саме через юридичні конструкції реалізуються вимоги правової визначеності, ясності та недвозначності нормативних приписів. Тому використання LegalTech у законотворчості має оцінюватися передусім через призму його впливу на якість цих конструкцій.

До основних напрямів застосування LegalTech у законотворчій сфері належать автоматизація документообігу, використання алгоритмічних систем для аналізу значних масивів чинного законодавства, а також інструменти інтелектуального пошуку судової практики та міжнародних правових актів [1]. Такі технології дозволяють значно підвищити швидкість обробки інформації, виявляти колізії, прогалини та дублювання норм, а також прогнозувати можливі наслідки прийняття тих чи інших нормативних рішень.

Особливу роль відіграє використання штучного інтелекту для аналізу юридичних конструкцій. Алгоритмічні системи здатні ідентифікувати типові структурні елементи норм, аналізувати їхню логічну узгодженість та відповідність принципам правової визначеності. Це створює передумови для стандартизації підходів до формування нормативних приписів та зменшення кількості техніко-юридичних помилок у законодавстві.

Міжнародний досвід свідчить про поступове інституціоналізування використання ШІ у сфері правотворчості. Зокрема, у ряді держав вже застосовуються системи, які здійснюють попередній аналіз законопроєктів щодо відповідності чинному законодавству та міжнародним стандартам. Показовим є досвід Об'єднаних Арабських Еміратів, які у 2025 році офіційно оголосили про інтеграцію штучного інтелекту у процес підготовки нормативно-правових актів. Такий підхід передбачає використання алгоритмів для моделювання регуляторного впливу та оцінки ефективності правових норм ще на етапі їх розробки.

Водночас впровадження LegalTech у законотворчу діяльність пов'язане з низкою суттєвих ризиків. Насамперед йдеться про можливе спрощення юридичних конструкцій під впливом алгоритмічної оптимізації. Орієнтація на формалізовані шаблони може призвести до втрати гнучкості правового регулювання, що є критично важливим у складних та кризових ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану [4].

Крім того, існує проблема розподілу відповідальності за результати використання ШІ у правотворчості. У випадках, коли алгоритмічні рішення впливають на зміст нормативно-правових актів, постає питання визначення суб'єкта відповідальності за можливі помилки або недоліки правового регулювання. Це потребує додаткового нормативного врегулювання та розробки чітких стандартів використання таких технологій [3].

Не менш важливим є питання забезпечення прозорості та пояснюваності алгоритмічних рішень. Для збереження довіри до правової системи необхідно, щоб результати, отримані за допомогою ШІ, могли бути перевірені та

обґрунтовані з позицій правової логіки та принципів верховенства права. У цьому контексті особливого значення набуває поєднання технологічних рішень із традиційними методами юридичної аргументації.

Практичні кейси свідчать про ефективність використання LegalTech у законотворчій діяльності. Наприклад, застосування алгоритмів аналізу законодавства дозволяє виявляти неузгодженості між новими законопроєктами та чинними нормативними актами, що значно знижує ризик виникнення правових колізій. Іншим прикладом є використання систем автоматизованого пошуку судової практики, які забезпечують врахування усталених правових позицій при формуванні нових норм.

В умовах цифровізації правової системи доцільним є формування комплексного підходу до інтеграції LegalTech у законотворчість. Такий підхід має передбачати поєднання технологічних можливостей із вимогами юридичної техніки, принципами верховенства права та стандартами правової визначеності [2]. Особлива увага має приділятися збереженню змістовної якості юридичних конструкцій як основи ефективного правового регулювання.

Отже, використання LegalTech та штучного інтелекту у законотворчій діяльності відкриває нові можливості для підвищення ефективності та якості правового регулювання. Водночас воно потребує критичного осмислення та наукового супроводу з метою запобігання ризикам формалізації та спрощення юридичних конструкцій. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку методологічних засад інтеграції цифрових технологій у правотворчий процес із урахуванням вимог сучасної правової системи.

---

1. Керівні принципи застосування штучного інтелекту в парламентах. Київ-Лондон: Westminster Foundation for Democracy, 2024. 49 с. URL: https://www.wfd.org/sites/default/files/2025-04/wfd-ai-guidelines-for-parliaments-2024-ukrainian.pdf

2. Авдєєва Г. К. Проблеми використання систем штучного інтелекту у правозастосовній діяльності. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 2 (102). С. 63–80. DOI: 10.33766/2524-0323.102.63-80

3. Лавренко Д.О. Значення юридичної техніки для розвитку суспільства та держави. *Науковий вісник ДДУВС. 2022.* 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 204-209.

4. Колесніков А. П. Legal Tech в Україні в умовах глобальної диджиталізації. *Наукові записки*. Серія : Право. 2024. № 16. С. 98–102.

Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: МІЖ ПРИВАТНОЮ АВТОНОМІЄЮ ТА ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСОМ

Євроінтеграційна трансформація правової системи України актуалізує необхідність переосмислення змісту та меж реалізації репродуктивних прав людини крізь призму сучасної концепції верховенства права, автономії особи та позитивних обов'язків держави у сфері захисту прав людини. Репродуктивні права належать до фундаментальних особистих немайнових прав, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням людської гідності, фізичної та психічної недоторканності, приватності, свободи самовизначення та вільного розвитку особистості [1, 2].

Формування міжнародних стандартів у сфері репродуктивних прав людини відбувалося поступово у контексті розвитку універсальної концепції прав людини та утвердження принципу недискримінації. Важливе значення у цьому процесі має Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), що закріпила обов'язок держав забезпечувати рівність чоловіків і жінок у сфері охорони здоров'я, включаючи доступ до послуг, пов'язаних із плануванням сім'ї, вагітністю та репродуктивним здоров'ям [3, 4]. Відповідно до положень Конвенції держави повинні забезпечувати жінкам право вільно та відповідально вирішувати питання щодо кількості дітей та інтервалів між їх народженням, а також доступ до інформації, освіти та засобів реалізації таких прав [3].

У сучасній європейській правовій доктрині репродуктивні права дедалі частіше пов'язуються із принципом приватної автономії, що становить одну з фундаментальних засад демократичної правової держави. Приватна автономія передбачає можливість особи самостійно визначати власну репродуктивну стратегію, вирішувати питання народження дітей, використання допоміжних репродуктивних технологій, збереження репродуктивного матеріалу, а також реалізації права на батьківство чи материнство без неправомірного втручання держави [5].

Водночас правове забезпечення репродуктивних прав не може розглядатися виключно крізь призму індивідуальної свободи, оскільки відповідна сфера безпосередньо пов'язана з публічними інтересами держави, суспільства та майбутніх поколінь. Саме тому сучасне правове регулювання репродуктивних відносин характеризується постійним пошуком балансу між

приватною автономією особи та необхідністю забезпечення публічного порядку, охорони здоров'я населення, захисту прав дитини, запобігання комерціалізації людського тіла та недопущення дискримінаційних практик [1].

У контексті європейського правового простору особливо складним залишається питання правового регулювання сурогатного материнства. Практика ЄСПЛ демонструє прагнення забезпечити баланс між свободою державного розсуду та необхідністю захисту найкращих інтересів дитини. Суд виходить із того, що навіть за відсутності обов'язку легалізації сурогатного материнства держава повинна забезпечувати належне правове визнання статусу дітей, народжених у результаті застосування відповідних технологій, а також гарантувати дотримання права на ідентичність та сімейне життя [6].

Також важливо акцентувати увагу, що суттєвого переосмислення в умовах сучасних безпекових викликів потребує інститут посмертної репродукції. Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання збереження репродуктивного матеріалу військовослужбовців та можливості його використання після смерті особи. Вказана проблематика перебуває на перетині приватного права, медичного права, сімейного права та біоетики, що обумовлює складність формування збалансованого правового механізму [7].

Отже, в умовах євроінтеграційної трансформації правової системи України репродуктивні права людини набувають особливого значення як складова сучасної концепції прав людини, заснованої на принципах верховенства права, людської гідності та приватної автономії особи. Сучасний розвиток репродуктивних правовідносин свідчить про необхідність формування комплексного та системного механізму їх правового забезпечення з урахуванням міжнародних стандартів, практики ЄСПЛ та європейських підходів до захисту права на приватне і сімейне життя.

Водночас реалізація репродуктивних прав не може розглядатися виключно крізь призму індивідуальної свободи, оскільки відповідна сфера безпосередньо пов'язана із забезпеченням публічного інтересу, охороною прав дитини, недопущенням комерціалізації репродуктивної функції людини та необхідністю дотримання етичних меж застосування допоміжних репродуктивних технологій. Саме тому визначальним завданням держави в умовах євроінтеграції є забезпечення справедливого балансу між приватною автономією особи та публічними інтересами суспільства.

Особливої актуальності для України набуває необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання сурогатного материнства, посмертної репродукції та інших новітніх біомедичних практик, що потребують чіткої законодавчої визначеності та ефективних гарантій захисту прав людини. У зв'язку з цим подальший розвиток національного законодавства у сфері репродуктивних прав має здійснюватися на основі принципів юридичної визначеності, пропорційності, недискримінації та пріоритету людської гідності як фундаментальної цінності демократичної правової держави.

1. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: of 18.12.1979. URL : https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women.

2. UN Convention (CEDAW). *Council of Europe. Gender Matters*. URL : https://www.coe.int/en/web/gender-matters/convention-on-the-elimination-of-all-forms-of-discrimination-against-women-cedaw.

3. Nalyvaiko L., Lebedieva Y. Human reproductive rights: international standards, experience of Ukraine and Lithuania : монографія. Modern scientific strategies of development, 2022. URL : https://doi.org/10.51587/9781-7364-13395-2022-008-318-336.

4. Наливайко Л., Лебедєва Ю. Репродуктивні права людини: міжнародні стандарти, досвід України та Литви. *European Political and Law Discourse*. 2022. Т. 9, № 4. С. 60–73. URL : https://doi.org/10.46340/eppd.2022.9.4.6.

5. Лебедєва Ю. Конституційно-правове забезпечення свободи репродуктивного вибору особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. P. 61–67. URL : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.11.

6. Nalyvaiko L., Pryputen D., Verba I., Lebedieva Y., Chepik-Trehubenko O. The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 6. No. 2. P. 206–219. URL : https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-n000203.

7. Лебедєва Ю. В. Нормативно-правове забезпечення реалізації права на посмертне відтворення військовослужбовців та інших осіб: зарубіжний досвід та регламентація в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 23–30. URL : https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.3.

Алла ПОДВОРЧАН
викладач В.с.п. «Науковий ліцей міжнародних відносин ІІ-ІІІ ступенів» Університету митної справи та фінансів

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ПОВІТРЯНИХ ТРИВОГ

Актуальність проблеми психологічного здоров'я учнівства в Україні зумовлена тривалою дією екстремальних факторів. Перехід на дистанційну форму навчання, зумовлений спочатку пандемією COVID-19, а згодом − повномасштабним вторгненням, різко змінив соціальну складову розвитку дитини. Сьогодні освітній процес відбувається в умовах хронічної загрози життю, що маркується сигналами повітряної тривоги. Це створює унікальний і водночас деструктивний психологічний контекст, який потребує глибокого наукового осмислення та розробки адаптивних стратегій викладання.

Психологічне здоров'я особистості традиційно розглядається як стан повного благополуччя, за якого людина може реалізовувати власний потенціал та протистояти стресам [5, с. 45; 6, с. 104]. Втім в умовах війни для дитячої та підліткової психіки, яка перебуває у стані активного формування, відсутність

стабільного безпечного середовища стає бар'єром для нормальної соціалізації та інтелектуального розвитку.

Дистанційний формат, попри свою інноваційність, несе низку ризиків для психічного здоров'я, серед яких:

− **Соціальна деривація.** Відсутність безпосереднього емоційного контакту з педагогом та однолітками веде до зниження рівня емпатії та зростання почуття самотності.

− **Когнітивне перевантаження.** Сприйняття інформації через екран монітора чи гаджета потребує більшої концентрації уваги, що на фоні загальної тривожності призводить до швидкого виснаження нервової системи молоді.

− **Розмивання меж.** Відсутність чіткого поділу на «школу» та «дім» нівелює простір для психологічного відпочинку.

Сигнал повітряної тривоги є інтенсивним зовнішнім фактором стресу, що запускає реакцію «бий, біжи або завмри». Для підлітків, чия префронтальна кора ще розвивається, регулярне переривання діяльності (навчання) цим сигналом має такі наслідки:

− **Фрагментарність мислення:** неможливість завершити логічний цикл навчання формує звичку до поверхневого сприйняття інформації.

− **Гіперпильність:** стан постійного очікування небезпеки виснажує медіатори головного мозку, що проявляється в апатії або неконтрольованих спалахах агресії.

− **Вторинна травматизація:** обговорення новин в онлайн-чатах під час перебування в укритті посилює колективну тривогу.

Викладачі зазначають зміну мотиваційного профілю здобувачів. Спостерігається явище «емоційного плато», коли здобувачі освіти демонструють байдужість до оцінок як захисну реакцію на надмірний стрес. Важливим аспектом є «педагогіка турботи». Викладач сьогодні має володіти навичками першої психологічної допомоги (ППД).

Приклади стабілізації: використання технік дихання на початку онлайн-заняття, чіткий алгоритм дій під час тривоги («Ми вимикаємося, йдемо в безпечне місце, запис заняття буде доступний»), що знижує рівень невизначеності.

В умовах дистанційного навчання, що переривається повітряними тривогами, викладач має інтегрувати елементи психологічної підтримки безпосередньо в структуру заняття. Нами виокремлено три рівні стабілізації стану здобувачів: превентивний, ситуативний (кризовий) та реабілітаційний.

Серед превентивних методик (налаштування на роботу) ефективними вважаємо такі, що допомагають «зібрати» увагу, розсіяну через тривожне тло.

Вправа «5-4-3-2-1» (адатована для онлайн): викладач просить здобувачів увімкнути камери (за можливості) і знайти у своїй кімнаті 5 предметів одного кольору, 4 звуки, які вони чують зараз, 3 текстури, до яких можна торкнутися, 2 запахи та 1 позитивну думку про сьогоднішній день. Це

повертає дитину з віртуального/тривожного простору в «тут і зараз».

«Цифрове заземлення»: фокусування на відчутті опору стоп об підлогу та спини об крісло під час перебування перед монітором.

Коли навчання переривається сигналом небезпеки, виникає стан «гострого стресу». Завдання викладача − знизити рівень адреналіну через прості фізіологічні дії:

Дихальні техніки: використання методу «дихання за квадратом» (вдих – затримка – видих – затримка на 4 рахунки). Важливо, щоб викладач робив це разом зі здобувачами освіти перед тим, як завершити онлайн-дзвінок.

М'язова релаксація: сильне стискання кулаків на 5 секунд з наступним різким розслабленням. Це допомагає зняти м'язовий панцир, що формується під час переляку.

Після відбою тривоги когнітивні здібності підлітків зазвичай знижені. Повернення до навчання не має бути різким.

Метод «Когнітивної переклички»: замість стандартної перевірки присутності викладач запитує: «Опишіть свій стан одним словом або емодзі». Це дозволяє легітимізувати почуття дитини (страх, втому, роздратування) і зняти емоційне напруження.

Використання «Silent Minutes»: перші 2-3 хвилини після повернення до пари присвячуються тиші або спокійній музиці для відновлення нейронних зв'язків, необхідних для навчання.

Оскільки через тривоги та відключення світла синхронне навчання часто неможливе, психологічне здоров'я залежить від передбачуваності асинхронної роботи. Ми рекомендуємо:

Створення «банків стабільності»: папки в Google Classroom або Moodle з чіткими інструкціями, короткими відео та тестами, які не мають жорстких дедлайнів. Це знімає «страх не встигнути», який є потужним тригером тривоги.

Фідбек-терапія: письмові коментарі викладача до робіт мають бути не лише оціночними, а й стимулюючими (підтримка зусиль дитини в складних умовах).

Психологічне здоров'я в умовах війни − це не про відсутність симптомів, а про здатність функціонувати всупереч їм. Майбутня стратегія української освіти має включати такий обов'язковий компонент − навчання дітей навичкам ментальної гігієни. І це не менш важливо, аніж навчання математиці чи мовам. Дистанційне навчання в цьому аспекті виступає тренажером автономності та цифрової саморегуляції, що за правильного підходу може стати базою для посттравматичного зростання особистості.

Збереження психологічного здоров'я дітей та підлітків в умовах війни та дистанційної освіти потребує радикального перегляду освітніх стандартів. Акцент має бути зміщений з обсягу засвоєних знань на психоемоційну стійкість особистості. Тільки за умови створення психологічно безпечного (навіть у віртуальному просторі) середовища можливе формування здорової

нації, здатної до подолання наслідків воєнної травми.

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Логос, 2012. 252 с.
2. Боднар О. Я. Психолого-педагогічні засади організації навчання в укриттях під час повітряних тривог. *Педагогіка безпеки*, № 2. 2023. С. 15−22.
3. Кириченко В. В. Психологія стійкості (resilience) підлітків в умовах воєнного стану. *Український психологічний журнал*, № 1 (19). 2023. С. 84−97.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості: Парадигма життєтворення. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2015. 512 с.
5. Панченко В. Г. Дистанційне навчання в екстремальних умовах: виклики та методи психологічного супроводу. *Вісник психології*, № 14. 2023. С. 45−58.
6. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах воєнного стану. Київ : Міленіум, 2022. 120 с.

Катерина ПЕРШИНА
старший викладач
кафедри правових дисциплін,
доктор філософії з державної безпеки,
підполковник

Олександр СКИБА
викладач кафедри правових дисциплін,
підполковник

*(Національна академія
Національної гвардії України)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СКЛАДОВА СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Конституція України, прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року від імені Українського народу, є вираженням його суверенної волі, що визначено у преамбулі до Конституції України [1].

Відповідно до статті 5 Основного Закону України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який і здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Положення статті 3 Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Зазначена норма передбачає визнання пріоритету прав людини, що є базовою основою будь-якої моделі громадянського суспільства.

Держава повинна виконувати свою найважливішу функцію – забезпечення прав, свобод людини і громадянина та забезпечення національної безпеки, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану, а реалізація вказаних напрямів закріплюється за центральними органами виконавчої влади [2].

Таким чином, громадяни та їхні об'єднання виступають ключовими недержавними суб'єктами сектору безпеки і оборони, що набуває особливої актуальності в умовах правового режиму воєнного стану. Інститути громадянського суспільства актуалізують консолідацію зусиль навколо захисту національних інтересів, формуючи спільні з державними органами напрями діяльності задля забезпечення безпеки, захисту прав і свобод усіх осіб на території України [3]. Це створює правове підґрунтя для широкої залученості громадськості до оборонних процесів.

Таким чином, громадяни, а також їх об'єднання, представляють собою важливу структуру державного сектору, особливо це набуває актуальності під час дії правового режиму воєнного стану. У зв'язку з цим громадянське суспільство має спільні інтереси та мету в сфері захисту державних інтересів, спільні напрями діяльності для досягнення стану захищеності усіх осіб та громадян на території України [3].

Але для того, щоб усі складові сектору безпеки і оборони працювали у взаємозв'язку та взаємодії, необхідно постійно підвищувати рівень співпраці.

На даний час необхідно виділити основні напрями вдосконалення цієї роботи, а саме: закріплення на законодавчому рівні принципів взаємодії сектору безпеки та оборони на засадах відкритості, прозорості, інформування громадян, підзвітності, партнерства та залучення більшої кількості громадськості заради досягнення високого рівня державної безпеки [4]. Крім того, такі заходи можуть значно підвищити рівень довіри населення до державної політики у сфері безпеки та оборони.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що в нашій державі зараз активно будуються стратегії підвищення ефективності взаємодії між сектором безпеки і оборони та інститутами громадянського суспільства. В основі більшості лежить поняття активної співпраці, що розуміється як «відкриття рамок» для інститутів громадянського суспільства щодо звернення до силових структур та навпаки: відкритість звернень силових структур до громадськості. Це, зокрема, забезпечить створення умов для залучення та активізації участі громадян у процесах формування та реалізації державної політики в умовах правового режиму воєнного стану.

---

1. Конституція України: Закон України: Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В. С., Подгорної В. В., Кислої Т. В. про офіційне тлумачення положень

частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5.10.2005 р. // *Офіційний вісник України.* 2005. № 41. Ст. 2605.

3. Про національну безпеку України: Закон України // *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 31. ст. 241.

4. Козар Ю. Ю. Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні: європейський та вітчизняний досвід. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3. С. 19–26.

Віктор ПОНОМАРЕНКО
викладач кафедри
адміністративного права та процесу
Донецького державного університету
внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

У демократичній, правовій державі діяльність поліції має ґрунтуватися на принципах законності, пропорційності, необхідності та поваги до прав і свобод людини. Разом із тим професійна діяльність працівників поліції пов’язана з використанням заходів державного примусу, що завжди несе ризик перевищення повноважень. Саме тому питання відповідальності поліцейських за перевищення наданих їм владних повноважень є надзвичайно актуальним у контексті забезпечення верховенства права, правомірності державного примусу та довіри суспільства до правоохоронної системи.

Поняття «перевищення влади або службових повноважень» визначене у статті 365 Кримінального кодексу України. Йдеться про умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав та повноважень і спричинили істотну шкоду охоронюваним законом правам, інтересам громадян, державним чи громадським інтересам [1]. У контексті діяльності поліції це означає, що будь-яке застосування сили, спеціальних засобів чи зброї поза межами законних підстав або з порушенням установленого порядку розглядається як перевищення повноважень і тягне за собою юридичну відповідальність.

Закон України «Про Національну поліцію» чітко визначає правові межі застосування поліцейських заходів примусу. Відповідно до статей 43-46 цього Закону поліцейські мають право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби чи вогнепальну зброю лише у випадках крайньої необхідності, коли інші способи припинення правопорушення є неефективними, і виключно для досягнення законної мети [2]. При цьому застосування примусу має бути **пропорційним**, тобто не перевищувати міру, необхідну для досягнення цієї мети. Недотримання цих вимог свідчить про перевищення повноважень і може спричинити як дисциплінарну, так і кримінальну відповідальність.

Система відповідальності поліцейських за перевищення повноважень є багаторівневою. Вона охоплює **дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну** відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність застосовується у випадках, коли порушення не призвело до істотної шкоди, але суперечить службовій етиці, інструкціям або внутрішнім нормативним актам. За перевищення повноважень можуть бути накладені дисциплінарні стягнення у вигляді догани, пониження у званні, звільнення тощо. Такі заходи застосовуються за результатами службових розслідувань, які проводяться Департаментом внутрішньої безпеки або іншими уповноваженими підрозділами Національної поліції.

Кримінальна відповідальність настає у випадках, коли перевищення повноважень має ознаки злочину, наприклад, застосування насильства, катування, приниження гідності, заподіяння тілесних ушкоджень або смерті. У таких ситуаціях, згідно зі статтями 365, 373, 127 Кримінального кодексу України, працівники поліції можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності з позбавленням волі, забороною обіймати певні посади та з позбавленням спеціального звання [1].

Особливої уваги заслуговує практика Європейського суду з прав людини, який неодноразово констатував порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] у справах проти України, пов'язаних із застосуванням надмірної сили поліцією. Так, у справах **«Афанасьєв проти України» [4], «Каверзін проти України» [5], «Карабет та інші проти України» [6]** ЄСПЛ наголосив, що держава зобов'язана не лише утримуватися від нелюдського поводження, а й проводити ефективне, незалежне розслідування кожного випадку застосування сили. Таким чином, обов'язок держави забезпечити відповідальність поліцейських має подвійний вимір: запобіжний і каральний.

В Україні процедура притягнення поліцейських до відповідальності часто ускладнена **проблемами доказування**. Поліцейські, діючи колегіально або у стресових умовах, рідко залишають об'єктивні свідчення своїх дій, а потерпілі не завжди мають можливість довести факт перевищення сили. У зв'язку з цим важливе значення має **відеофіксація дій поліції**, яка забезпечується використанням боді-камер, відеореєстраторів, камер спостереження. Такі технології підвищують рівень підзвітності та служать як доказ на користь обох сторін.

Суттєвою проблемою залишається **корпоративна солідарність** у правоохоронних органах, що ускладнює виявлення порушень. У багатьох випадках поліцейські схильні приховувати факти перевищення повноважень своїми колегами, що призводить до безкарності. Для подолання цього явища необхідно зміцнити механізми зовнішнього контролю – з боку прокуратури, суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та громадських організацій.

Цивільно-правова відповідальність полягає у відшкодуванні шкоди, завданої незаконними діями працівників поліції. Відповідно до статті 1176 Цивільного кодексу України держава відшкодовує шкоду, заподіяну громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового розслідування, прокуратури або суду [7]. У подальшому держава має право регресної вимоги до службової особи, з вини якої заподіяно шкоду.

Необхідно відзначити, що притягнення поліцейських до відповідальності за перевищення повноважень має **виховний і профілактичний ефект**, оскільки сприяє формуванню правосвідомості серед особового складу, посиленню внутрішньої дисципліни та розвитку культури дотримання прав людини. Водночас механізм відповідальності має бути справедливим і об'єктивним, не перетворюватися на інструмент тиску на правоохоронців, які діють добросовісно в умовах ризику та високої суспільної небезпеки.

В умовах **воєнного стану** питання меж застосування поліцейських заходів і відповідальності за перевищення повноважень набуває особливої ваги. Розширення функцій поліції щодо забезпечення публічної безпеки, участі у контрдиверсійних заходах, контролі комендантської години або фільтраційних перевірках створює додаткові виклики щодо забезпечення законності. У таких умовах держава повинна особливо уважно контролювати дії своїх силових структур, аби не допустити звуження конституційних прав громадян під приводом безпеки.

Для підвищення ефективності механізмів відповідальності необхідно запровадити деякі інновації. По-перше, удосконалити **систему службових розслідувань**, запровадивши незалежні дисциплінарні комісії з участю представників громадськості; по-друге, забезпечити **прозорість розслідування випадків перевищення повноважень**, включно з оприлюдненням статистичних даних і звітів про притягнення до відповідальності, по-третє, розширити програму **професійної підготовки поліцейських** з акцентом на права людини, етику та принципи пропорційності; по-четверте, удосконалити **взаємодію поліції, прокуратури та суду**, забезпечивши оперативне реагування на всі повідомлення про незаконне застосування сили.

Тож відповідальність поліцейських за перевищення повноважень є не лише правовим інститутом, а й **моральним індикатором стану державної влади**. Там, де такі порушення караються невідворотно, формується довіра суспільства до держави, утверджується принцип рівності всіх перед законом і підвищується авторитет правоохоронної системи. Натомість безкарність породжує свавілля, дискредитує поліцію та підриває засади правопорядку.

Отже, ефективна система притягнення поліцейських до відповідальності за перевищення повноважень є необхідною умовою функціонування правової держави, яка ставить права людини в центр державної політики, а силу – під контроль закону.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст.379.

3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Справа «Афанасьєв проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 05.04.2005 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text.

5. Справа «Каверзін проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2012 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text.

6. Справа «Карабет та інші проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 17.03.2013 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69#Text.

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-44. Ст.356.

Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Державна ветеранська політика в Україні є одним із ключових напрямів соціальної та безпекової політики держави, що безпосередньо впливає на рівень суспільної стабільності, довіру до інституцій публічної влади та перспективи післявоєнного розвитку. В умовах тривалих бойових дій, зростання кількості ветеранів війни, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також членів сімей загиблих захисників і захисниць України, питання формування ефективної державної ветеранської політики набуває особливої актуальності.

Сучасна ветеранська політика не може обмежуватися виключно системою пільг і компенсацій. Вона повинна розглядатися як цілісна державна стратегія, спрямована на забезпечення соціальної адаптації, реінтеграції у цивільне життя, відновлення фізичного та психічного здоров'я, а також створення умов для повноцінної економічної та соціальної участі ветеранів у житті суспільства [4].

Правову основу державної ветеранської політики в Україні становить сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, серед яких

ключове місце займають закони України, підзаконні акти та державні програми.

Базовим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1], який визначає категорії осіб, що належать до ветеранів, та встановлює основні соціальні гарантії. Разом із тим значна частина регулювання здійснюється через підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Важливе значення має створення Міністерства у справах ветеранів України, яке виступає спеціально уповноваженим органом у сфері формування та реалізації ветеранської політики. Його діяльність спрямована на координацію державних програм, забезпечення соціального захисту ветеранів та розробку стратегічних документів у цій сфері.

Окремо слід відзначити роль державних цільових програм, які спрямовані на забезпечення житлом, медичну та психологічну реабілітацію, професійну адаптацію та працевлаштування ветеранів. Проте їх ефективність часто залежить від належного фінансування та узгодженості між різними рівнями влади.

Ефективність реалізації ветеранської політики значною мірою залежить від рівня інституційної спроможності держави. Система органів, що забезпечують реалізацію ветеранської політики, включає центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Водночас однією з ключових проблем залишається недостатній рівень міжвідомчої координації. Відсутність чітко визначених механізмів взаємодії між органами виконавчої влади призводить до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів та ускладнення доступу ветеранів до соціальних послуг.

На місцевому рівні спостерігається нерівномірність у впровадженні ветеранських програм, що зумовлено різним рівнем фінансових можливостей громад, кадрового забезпечення та управлінської спроможності. Це створює регіональні диспропорції у реалізації прав ветеранів.

Попри наявність значної кількості гарантій, їх практична реалізація часто ускладнюється бюрократичними процедурами, недостатньою цифровізацією послуг та відсутністю єдиного підходу до їх адміністрування.

Окремою проблемою є надмірна складність підтвердження статусу ветерана та отримання відповідних пільг, що негативно впливає на ефективність державної політики у цій сфері.

Однією з найбільш суттєвих проблем є фрагментарність нормативно-правового регулювання. Велика кількість підзаконних актів, відомчих інструкцій та тимчасових порядків призводить до нормативної розпорошеності та правової невизначеності.

Також спостерігається недостатня системність у формуванні

законодавчої бази, що ускладнює реалізацію комплексного підходу до ветеранської політики. У ряді випадків нормативні акти мають декларативний характер і не забезпечені належними механізмами реалізації.

Іншою суттєвою проблемою є недостатній рівень поінформованості ветеранів щодо їхніх прав та механізмів їх захисту. Відсутність ефективної системи правового консультування та супроводу призводить до обмеженого доступу до передбачених законом гарантій.

Сучасний підхід до формування ветеранської політики передбачає необхідність запровадження принципу адресності соціальної підтримки. Ветерани є неоднорідною соціальною групою, тому їхні потреби суттєво відрізняються залежно від стану здоров'я, віку, сімейного становища, участі у бойових діях та інших факторів [4].

У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток системи індивідуального соціального супроводу ветеранів, яка передбачає персоналізований підхід до вирішення їхніх проблем. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність державної підтримки та забезпечити більш справедливий розподіл ресурсів.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективна ветеранська політика базується на комплексному підході, який поєднує державні гарантії, діяльність органів місцевого самоврядування та активну участь громадянського суспільства [3].

У багатьох країнах значна увага приділяється програмам професійної перепідготовки, психологічної реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів. Важливим елементом є також розвиток партнерства між державними структурами та недержавними організаціями, що дозволяє розширити спектр послуг та підвищити їх якість [3].

Для України адаптація такого досвіду є особливо актуальною в умовах масштабних викликів, пов'язаних із війною та післявоєнною відбудовою.

Подальший розвиток державної ветеранської політики в Україні потребує системного вдосконалення нормативно-правової бази. Насамперед йдеться про необхідність кодифікації законодавства у цій сфері та усунення правових колізій [5].

Важливим напрямом є також цифровізація адміністративних послуг для ветеранів, що дозволить спростити процедури отримання соціальних гарантій та зменшити адміністративне навантаження.

Не менш важливою є розбудова ефективної системи міжвідомчої координації та посилення ролі органів місцевого самоврядування у реалізації ветеранської політики.

Отже, державна ветеранська політика в Україні є складною багаторівневою системою, яка охоплює правові, інституційні та соціальні аспекти. Її ефективність значною мірою залежить від якості нормативно-правового регулювання, рівня інституційної спроможності держави та здатності забезпечити реальну реалізацію соціальних гарантій ветеранів.

Основними викликами залишаються фрагментарність законодавства, недостатня координація між органами влади та обмежена доступність соціальних послуг. Подальший розвиток ветеранської політики повинен ґрунтуватися на принципах комплексності, адресності, індивідуального підходу та соціальної справедливості, що є необхідною умовою забезпечення гідного рівня життя ветеранів та зміцнення соціальної стабільності в Україні.

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355112#Text
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text
3. Чернобук В.В. Реалізація ветеранської політики: досвід США. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2026. №1. С. 94-100. DOI https://doi.org/10.32782/2078-3566-2026-1-12.
4. Психічне здоров'я : інформаційні матеріали Міністерства охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/article/health/psihichne-zdorovja
5. Чернобук В. В. Правовий статус військового омбудсмана в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6, ч. 1. С. 245-249. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.35.

Анастасія ФИСУН
викладач кафедри правових дисциплін
Національної академії
Національної гвардії України

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО РЕЄСТРУ ЗБИТКІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабні порушення майнових і немайнових прав фізичних осіб, юридичних осіб та держави загалом. Руйнування житлової та критичної інфраструктури, вимушене переміщення населення, екологічні втрати, знищення культурної спадщини та систематичні порушення прав людини актуалізували проблему формування ефективного міжнародно-правового механізму відшкодування шкоди. Водночас традиційні механізми міжнародно-правової відповідальності держав виявилися неефективними в умовах інституційної блокади універсальних механізмів системи ООН та обмеженості класичних процедур міжнародного захисту. За таких умов особливого значення набуває формування альтернативної системи міжнародної компенсації, орієнтованої не лише на державу, а й безпосередньо на потерпілу особу. У цьому контексті створення Міжнародного реєстру збитків для України під егідою Ради Європи стало важливим етапом розвитку

сучасних механізмів міжнародної відповідальності. Його поява свідчить про поступову трансформацію міжнародного права від класичної міждержавної моделі відповідальності до людиноцентричної моделі, у межах якої право потерпілих осіб на ефективний засіб юридичного захисту та репарацію набуває самостійного міжнародно-правового значення.

Проблематика міжнародно-правових механізмів компенсації шкоди, завданої агресією, активно досліджується у сучасній юридичній науці. У наукових працях обґрунтовується необхідність створення багаторівневої системи репарацій, що включатиме Реєстр збитків, компенсаційну комісію та міжнародний компенсаційний фонд [1, с. 30-33]. Значна увага приділяється цифровізації процесів фіксації шкоди та використанню електронних механізмів верифікації доказів [2, с. 55-56]. Окремим напрямом досліджень є проблема використання заморожених активів російської федерації як джерела фінансування репарацій та можливість обмеження принципу суверенного імунітету держави у випадку грубих порушень імперативних норм міжнародного права [3, с. 216-217]. Водночас у сучасному міжнародно-правовому дискурсі недостатньо дослідженим залишається питання ролі Міжнародного реєстру збитків саме як механізму реалізації індивідуального права особи на відшкодування шкоди.

Міжнародний реєстр збитків, створений відповідно до Резолюції CM/Res(2023)3 Комітету Міністрів Ради Європи від 12 травня 2023 року, став першим у сучасній міжнародній практиці інституційним механізмом централізованої фіксації вимог щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок акту агресії [6]. На відміну від традиційних міжнародних механізмів відповідальності, Реєстр орієнтований не лише на юридичну констатацію факту міжнародно-протиправного діяння, а й на створення практичних передумов для подальшої реалізації права потерпілих осіб на компенсацію. Таким чином, його діяльність має не лише процесуальний, а й виразний правозахисний характер. Особливістю Реєстру є його цифровий формат та інтеграція з національними електронними системами фіксації пошкодженого майна й інших видів збитків. Такий підхід суттєво відрізняється від класичних міжнародних судових механізмів, які здебільшого не пристосовані до опрацювання великого масиву індивідуальних вимог. Використання електронних платформ, автоматизованої верифікації даних та цифрових доказів формує нову модель колективного опрацювання вимог у відповідь на масові порушення міжнародного права [2, с.56-57]. Ключове значення Реєстру полягає у забезпеченні доступу до правосуддя в умовах масового характеру порушень прав людини, адже традиційна модель індивідуального судового захисту є недостатньо ефективною в ситуації, коли кількість потенційних заявників обчислюється мільйонами. У цьому контексті Реєстр виконує функцію централізованого міжнародного механізму юридичної фіксації шкоди, що спрощує подальшу реалізацію права на компенсацію та створює основу для майбутньої системи репарацій. Водночас функціонування Реєстру

актуалізує низку складних правових питань, одним із яких є проблема стандартів доказування. Слід зазначити, що в умовах активних бойових дій значна кількість осіб позбавлена можливості надати повний обсяг документального підтвердження завданої шкоди: втрата правовстановлюючих документів, неможливість доступу до тимчасово окупованих територій, руйнування архівів і державних реєстрів об'єктивно ускладнюють процедуру доказування. Саме тому особливого значення набуває застосування гнучких стандартів оцінки доказів, які дозволяють забезпечити баланс між процесуальною достовірністю та реальним доступом потерпілих до механізмів компенсації [5, с.128-129]. У цьому аспекті особливої уваги заслуговує використання принципу презумпції достовірності первинних доказів щодо найбільш вразливих категорій заявників, зокрема осіб, які постраждали від катувань, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства або втрати близьких осіб. Такий підхід свідчить про гуманізацію міжнародних компенсаційних механізмів та їх орієнтацію на забезпечення ефективного захисту прав людини [6].

Не менш важливим є питання фінансового забезпечення майбутньої системи репарацій. Очевидно, що сам Реєстр не є компенсаційним органом у класичному розумінні, оскільки його функція полягає у фіксації та верифікації вимог. Однак саме він формує юридичне підґрунтя для подальшого створення міжнародної компенсаційної комісії та спеціального фонду репарацій. У міжнародному правовому дискурсі активно обговорюється можливість використання заморожених активів російської федерації як джерела фінансування таких виплат [4, с. 47-49]. Особливого значення у цьому контексті набуває підписання у травні 2026 року Канадою Конвенції Ради Європи про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України, як першою державою, що не є членом Ради Європи [6]. Цей факт свідчить про поступову універсалізацію механізму репарацій та формування нової моделі міжнародної відповідальності, орієнтованої на забезпечення індивідуального права потерпілих осіб на ефективний засіб юридичного захисту. Паралельно збільшення кількості внесених до Реєстру заяв до понад 45 000 підтверджує практичну ефективність цифровізованої системи масового опрацювання вимог та її потенціал як основи майбутнього міжнародного компенсаційного механізму [6]. На відміну від попередніх міжнародних компенсаційних механізмів, зокрема Компенсаційної комісії ООН після агресії Іраку проти Кувейту, сучасна модель репарацій для України охоплює не лише класичні майнові збитки, а й екологічну шкоду, втрати культурної спадщини, вимушене переміщення населення та немайнові втрати. Це свідчить про еволюцію міжнародного права у напрямі визнання комплексного характеру шкоди, завданої збройною агресією. У перспективі діяльність Реєстру може мати значення не лише для України, а й для розвитку міжнародного права загалом, адже фактично формується нова модель реагування на масові порушення міжнародного правопорядку, у межах якої цифрові технології, міжнародна

координація та централізована система верифікації збитків стають ключовими елементами сучасної системи міжнародної відповідальності та відновного правосуддя.

Отже, Міжнародний реєстр збитків є важливим елементом сучасного механізму реалізації права на відшкодування шкоди, завданої російською агресією. Його значення полягає не лише у фіксації збитків, а й у формуванні міжнародно визнаної системи захисту прав потерпілих осіб. Реєстр фактично створює основу майбутнього компенсаційного механізму, який поєднуватиме цифрові технології, спрощені стандарти доказування та міжнародні фінансові інструменти. Практична цінність Реєстру полягає у створенні прецеденту інституціоналізації права на репарації в умовах масових порушень міжнародного права. Його діяльність формує новий підхід до реалізації міжнародно-правової відповідальності, у межах якого компенсація розглядається не лише як міждержавний механізм, а як елемент ефективного захисту прав людини. Подальший розвиток міжнародного та національного законодавства має бути спрямований на синхронізацію механізмів фіксації шкоди, удосконалення процедур верифікації доказів та створення дієвого механізму примусового виконання компенсаційних рішень. Лише за умови поєднання юридичної, інституційної та фінансової складових можливо забезпечити реальне відновлення порушених прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії.

1. Парій М. О. Відшкодування шкоди чи компенсація збитків, завданих війною: цивільно-правовий аспект // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2024. № 2 (105). С. 26–39. DOI: 10.32631/v.2024.2.27.

2. Гавриленко О. Правова основа відшкодування шкоди, завданої фізичним особам та юридичним особам приватного права внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти України // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. № 86. Ч. 2. С. 52–58. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.8.

3. Тутова Ю. Заходи відповідальності у контексті компенсації шкоди, завданої збройною агресією // *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6. С. 214–219. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.1.64.

4. Коверзнев В., Пономарьов С. Юридичні підстави, форми і принципи відшкодування збитків, завданих Україні військовою агресією Російської Федерації // *Economics and Law.* 2023. № 1. С. 43–54. DOI: 10.15407/econlaw.2023.01.043.

5. Литвин Н. Публічно-правові гарантії реалізації права фізичних осіб на відшкодування шкоди, завданої державою-агресором внаслідок війни // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2026. № 93. Ч. 3. С. 126–132. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.3.26.

6. Реєстр збитків для України (дата звернення: 16.05.2026).

Вероніка БЕЛІНСЬКА
аспірантка кафедри
кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України

Науковий керівник:
Михайло ПУЗИРЬОВ
начальник кафедри правових дисциплін
Національної академії
Національної гвардії України,
доктор юридичних наук,
старший дослідник

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

У сучасних умовах правового розвитку України забезпечення верховенства права у діяльності органів державної влади та управління набуває особливого значення. Це пов'язано з необхідністю поєднання безпекових завдань держави із гарантуванням прав людини у сферах, де особа безпосередньо взаємодіє із владою. Однією з таких сфер є міграційна, у межах якої Державна міграційна служба (далі – ДМС) України реалізує адміністративні, сервісні, контрольні та превентивні повноваження.

ДМС України як центральний орган виконавчої влади бере участь у реалізації державної міграційної політики, здійснює повноваження у сфері громадянства, імміграції та еміграції, протидії нелегальній міграції, реєстрації фізичних осіб, оформлення документів, захисту прав біженців та осіб без громадянства [1]. Її діяльність об'єктивно пов'язана із запобіганням кримінальним правопорушенням, оскільки міграційна сфера може бути використана для незаконного перетину державного кордону, підроблення документів, легалізації незаконного перебування, торгівлі людьми та інших діянь, що становлять загрозу державній та громадській безпеці.

Водночас превентивна (запобіжна) діяльність ДМС України не може зводитися лише до контролю чи застосування адміністративно-правових заходів. Будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини має бути обґрунтованим, пропорційним, передбачуваним і здійснюватися виключно у спосіб, визначений законом. Саме тому принцип верховенства права виступає базовим орієнтиром для системи превентивної діяльності ДМС України, оскільки поєднує законність, правову визначеність, рівність, недискримінацію, справедливість, повагу до людської гідності та ефективний

правовий захист.

Конституція України закріплює верховенство права як фундаментальну засаду конституційного ладу. Відповідно до ст. 8, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція має найвищу юридичну силу [2]. Стаття 19 Основного Закону встановлює, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України [2]. Отже, у діяльності ДМС України верховенство права є не абстрактною декларацією, а безпосередньою вимогою до змісту, форми та меж реалізації владних повноважень.

У правовій доктрині принципи діяльності органів виконавчої влади розглядаються як системоутворюючі засади, що визначають спрямованість державного управління та виступають критерієм правомірності управлінських рішень. В. Б. Авер'янов підкреслював, що принципи державного управління надають діяльності органів виконавчої влади цілісності, узгодженості та правової визначеності [3, с. 48]. Ю. П. Битяк зазначав, що принципи є нормативними орієнтирами, за допомогою яких формуються, обґрунтовуються та реалізуються управлінські рішення [4, с. 54]. Таке розуміння є важливим для ДМС України, оскільки її превентивна діяльність має поєднувати ефективність державного контролю з гарантіями правового статусу особи.

Конституційний Суд України у рішенні від 2 листопада 2004 р. наголосив, що верховенство права вимагає втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність ідей соціальної справедливості, свободи та рівності [5]. У міграційній сфері це положення має прикладне значення, адже рішення ДМС України можуть впливати на право особи на свободу пересування, її правовий статус, доступ до адміністративної послуги, процедури захисту чи оскарження. Тому превентивна діяльність Служби має здійснюватися не лише формально відповідно до закону, а й з урахуванням справедливості, добросовісності та пропорційності.

Зміст принципу верховенства права у діяльності ДМС України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням доцільно розкривати через низку взаємопов'язаних елементів. *Першим* є законність, що означає обов'язок діяти в межах компетенції, передбаченої Конституцією, законами України та положеннями про відповідний орган. *Другим* є правова визначеність: особи повинні мати можливість заздалегідь розуміти свої права, обов'язки, порядок звернення, строки розгляду заяв, підстави для відмови, наслідки порушення міграційного законодавства та способи захисту своїх прав.

Третім елементом є повага до прав і свобод людини. Стаття 3 Конституції України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [2]. Тому превентивна діяльність ДМС України має здійснюватися із збереженням

людської гідності, без дискримінації чи необґрунтованого обмеження прав. Особливої уваги потребують вразливі категорії осіб: біженці, шукачі захисту, особи без громадянства, внутрішньо переміщені особи, іноземці, які не володіють державною мовою або перебувають у складних життєвих обставинах.

Четвертим елементом є рівність усіх осіб перед законом. У міграційній сфері він має практичне значення, оскільки ДМС України взаємодіє з особами різного громадянства, етнічного походження, мови, релігії та соціального статусу. Відповідно до ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за расовими, політичними, релігійними, мовними або іншими ознаками [2]. Тому заходи запобігання мають ґрунтуватися на об'єктивних правових критеріях, а не на стереотипах чи вибірковому підході.

П'ятим елементом є пропорційність, що передбачає справедливий баланс між публічним інтересом у забезпеченні міграційної безпеки та приватним інтересом особи у збереженні її правового статусу, свободи пересування, доступу до адміністративних процедур і правового захисту. Реагування на порушення правил перебування іноземців в Україні має бути достатнім для припинення порушення та запобігання його повторенню, але не має створювати надмірного втручання у права особи.

Шостим елементом є відкритість і прозорість. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» визначає, що діяльність центральних органів виконавчої влади ґрунтується, зокрема, на верховенстві права, законності, відкритості, прозорості, відповідальності та дотриманні прав і свобод людини [6]. Для ДМС України це означає необхідність доступного інформування громадян, іноземців та осіб без громадянства про міграційні процедури, підстави прийняття рішень і порядок оскарження. Інформаційна відкритість має превентивне значення, оскільки підвищує правову обізнаність і зменшує ймовірність протиправної поведінки.

---

1. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.05.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

3. Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні: монографія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Наукова думка, 1997. 320 с.

4. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2012. 584 с.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text (дата звернення: 10.05.2026).

6. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 38. Ст. 385.

Дмитро БРИНЗЕЛО
аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін

Науковий керівник:
Світлана ХАМІНІЧ
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін,
доктор економічних наук, професор

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ДРАЙВЕР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У сучасних умовах глобалізації та посилення конкуренції між державами питання забезпечення сталого економічного зростання набуває ключового значення. Одним із фундаментальних факторів, здатних забезпечити довгостроковий розвиток економіки, є верховенство права. Цей принцип передбачає не тільки як формальне існування законів, а й реальне, рівне і передбачуване застосування всім суб'єктам суспільних відносин. Саме тому верховенство права дедалі частіше сприймається як найважливіший драйвер економічного зростання.

Верховенство права формує основу для стабільного інституційного середовища. Економічна діяльність неможлива без чітких правил гри, які регулюють відносини між державою, бізнесом і громадянами. Коли закони прозорі, які застосовуються послідовно, знижуються транзакційні витрати, зменшуються ризики для підприємців та інвесторів. Це створює сприятливі умови для розвитку бізнесу, стимулює підприємницьку активність та сприяє розширенню економічних можливостей [1].

Особливого значення верховенство права має при захисті прав власності. Надійний правовий захист активів – матеріальних та нематеріальних – є одним із ключових факторів залучення інвестицій. Інвестори, як внутрішні і зовнішні, орієнтуються до рівня правової захищеності своїх вкладень. Якщо судова система функціонує ефективно та незалежно, а контракти виконуються, це підвищує довіру до економіки країни. В іншому випадку капітал або не приходить, або виводиться у безпечніші юрисдикції.

Ще одним важливим аспектом є боротьба з корупцією. Верховенство права передбачає рівність всіх перед законом та невідворотність відповідальності за правопорушення. Це знижує рівень корупції, яка, своєю

чергою, є серйозною перешкодою для економічного розвитку. Корупція спотворює ринкові механізми, збільшує витрати бізнесу та підриває довіру до державних інституцій. Таким чином, зміцнення правових механізмів сприяє оздоровленню економічного середовища.

Також важлива роль верховенства права у розвитку конкуренції. Коли закони застосовуються однаково всіма учасниками ринку, створюються рівні умови ведення бізнесу. Це запобігає монополізації, стимулює інновації та підвищує ефективність виробництва. У разі чесної конкуренції підприємства змушені поліпшувати якість продукції і не знижувати витрати, що зрештою сприяє зростанню економіки загалом.

Крім того, верховенство права відіграє важливу роль в інтеграції національної економіки у світове господарство. Міжнародні економічні відносини вимагають дотримання єдиних правових стандартів, включаючи захист інвестицій, дотримання контрактів та прозорість регулювання. Країни з високим рівнем правової культури легше інтегруються у глобальні ринки, отримують доступ до міжнародних фінансових ресурсів та беруть участь у міжнародних ланцюжках доданої вартості [2].

Однак важливо зазначити, що формальне проголошення принципу верховенства права не гарантує його ефективного функціонування. Необхідна комплексна реалізація, що включає незалежність судової системи, професіоналізм правоохоронних органів, прозорість державного управління та високий рівень правової культури суспільства. Тільки при поєднанні цих факторів можна обґрунтовано говорити про реальний вплив верховенства права на економічне зростання.

Таким чином, верховенство права є не просто юридичним принципом, а потужним економічним інструментом. Воно забезпечує стабільність, передбачуваність та справедливість – ключові умови для розвитку сучасної економіки. Держави, які послідовно зміцнюють правові інститути, одержують значні конкурентні переваги та створюють основу для сталого та інклюзивного економічного зростання.

---

1. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

2. Хамініч С. Ю., Полякова С. В. Правотворча діяльність України в умовах євроінтеграції. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 56-58.

Андрій ГЛАЗКОВ
аспірант 3 курсу
Донецького державного університету
внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасні загальноправові принципи поширюються на всі елементи правової системи, закономірним чином охоплюючи й сферу забезпечення транспортної безпеки разом із усіма правовідносинами, що в цій сфері формуються, адже транспортна безпека та її забезпечення є складовими елементами чинного правового порядку та повинні узгоджуватись з його метою, завданнями й функціями. При цьому, аналізуючи підходи вчених [1, с. 13; 2, с. 5–6; 3, с. 96–98] до розуміння змісту та структури загальноправових принципів, можемо дійти висновку, що комплекс таких принципів, як фундаментальної частини правових засад транспортної безпеки України, складають такі взаємопов'язані основоположні ідеї як принцип верховенства права, законності, людиноцентризму, рівності та справедливості.

Так, розглядаючи принцип верховенства права, зазначимо, що ним вимагається, щоби суб'єкти забезпечення транспортної безпеки, як і інші учасники відповідних правовідносин, діяли виключно в межах принципів права та чинних нормативних актів, що відповідають цим принципам, а тому жоден із них не може (ані прямо, ані опосередковано) вважатися як такий, що стоїть над правом чи законом. Крім того, крізь призму цього принципу усі нормативно-правові акти та індивідуальні адміністративні акти (управлінські рішення та дії), через які здійснюється правовий вплив на транспортну безпеку, повинні відзначатися чіткістю, передбачуваністю й стабільністю, забезпечуючи можливість адресатам безпомилково усвідомлювати належні їм права й обов'язки та юридичні наслідки їх реалізації або невиконання. Крім того, нормативно-правові акти у сфері транспортної безпеки мають бути відкритими для доступу, а саме: зрозумілими (повинні містити достатньо прозорі формулювання приписів для їх ефективного застосування суб'єктами права); офіційно опублікованими у доступній формі для ознайомлення. Також важливо відзначити, що принцип верховенства права вимагає, щоб усі суб'єкти незалежно від свого статусу чи завдань, які виконують у сфері транспортної безпеки і її забезпечення, у рівній мірі підпорядковувались вимогам права.

Що стосується принципу законності, то він становить сукупність засадничих ідей, що формують сам зміст законності у сфері транспортної безпеки і визначають специфіку побудови та функціонування правової системи, порядок реалізації нормативних приписів і встановлюють стандарти

належної поведінки учасників правовідносин із урахуванням ієрархії норм законодавства. Таким чином, зважаючи на принцип законності, всі суб'єкти досліджуваної сфери адміністративно-правових відносин повинні підкорятись закону та законним управлінським рішенням суб'єктів забезпечення транспортної безпеки, а держава має: розбудовувати ефективну систему державного контролю й нагляду у відповідному секторі; своєчасним, пропорційним та адекватним чином здійснювати адміністративно-правове реагування на встановлені відхилення в діяльності суб'єктів сфери транспортної безпеки (зокрема, у вигляді притягнення порушників до юридичної відповідальності).

Аналізуючи принцип людиноцентризму, зауважимо, що практичне виконання його вимог насамперед передбачає своєчасне науково обґрунтоване опрацювання, ухвалення, періодичне оновлення, впровадження й контроль за виконанням ефективних (апробованих) стандартів безпеки для транспортних засобів (і процесів їх виробництва) та об'єктів транспортної інфраструктури (зокрема планування, будівництва, модернізації, експлуатації тощо) із урахуванням людського фактора й ризиків потенційних надзвичайних подій. Також з огляду на принцип людиноцентризму держава повинна встановлювати щодо суб'єктів господарювання у транспортній сфері обмеження, пропорційні рівню ризиків їх економічної діяльності для стану транспортної безпеки (такі обмеження реалізуються, зокрема, через передбачені адміністративним законодавством режими ліцензування та інші дозвільні процедури). Окремо відзначимо й те, що виокремлений нами загальноправовий принцип вимагає, аби транспортні організації організовували регулярне (періодичне) обов'язкове навчання персоналу транспортних організацій з питань додержання вимог безпеки й належного реагування на аварійні та інші нестандартні ситуації на транспорті та об'єктах транспортної інфраструктури.

Наступним загальноправовим принципом, який слід окремо розглянути, є принцип рівності, що в цілому вимагає створення умов, за яких держава та суспільство функціонують на основі рівноправності всіх суб'єктів права (у координатах принципів людиноцентризму й справедливості) й кожному гарантуються однакові можливості й обсяг прав незалежно від походження, статі, переконань та інших ознак, що не можуть свавільно обмежуватися ані суб'єктами публічного адміністрування, ані іншими учасниками адміністративно-правових відносин. Тому органи публічної служби у сфері транспортної безпеки та її забезпечення зобов'язані насамперед гарантувати недискримінаційний доступ до ринку перевезень та супутніх транспортних послуг усім господарюючим суб'єктам, які відповідають установленим критеріям, включно з вимогами безпеки. Крім того, суб'єкти публічного адміністрування повинні своєчасно виявляти й припиняти практики дискримінаційного ціноутворення та інші форми утиску окремих груп населення у сфері транспорту й транспортних послуг, здійснюючи належний

контроль і нагляд у цій сфері. При цьому такі суб'єкти повинні забезпечувати однакове (недискримінаційне) ставлення до всіх сторін спорів у транспортній сфері, а також учасників транспортних інцидентів, забезпечуючи при цьому ефективну позитивно-дискримінаційну політику інклюзивних підходів у транспортній галузі та при наданні транспортних послуг.

Розглядаючи загальноправовий принцип справедливості, зазначимо, що з його змісту у сфері транспортної безпеки випливає потреба у збалансованому розподілі ризиків і вигод, пов'язаних із функціонуванням транспортної інфраструктури. З цією метою держава повинна створювати й забезпечувати дієвість механізмів: справедливої компенсації прямої дійсної шкоди усім потерпілим від інцидентів на транспорті чи об'єктах транспортної інфраструктури; доступного та результативного вирішення спорів, що виникають у зв'язку з транспортною безпекою (у тому числі між регуляторами й операторами). Також крізь призму принципу справедливості держава повинна забезпечувати, щоб застосовані заходи безпеки й санкції були співмірні характеру та рівню усуваних ризиків і тяжкості допущеного порушення, враховуючи ту обставину, що надмірні (за обтяжливістю) чи непропорційні вимоги можуть стримувати економічний розвиток без істотного зростання рівня безпеки у сфері транспорту.

Тож узагальнюючи результати цієї наукової розвідки, слід констатувати, що наразі у сфері транспортної безпеки діє узгоджений масив засадничих ідей, провідне місце серед яких належить саме загальноправовим принципам. Вказане значення таких засадничих ідей обумовлено тим, що вони відтворюють основні закономірності права та слугують при цьому фундаментом для побудови цілісного, узгодженого адміністративного законодавства у відповідній галузі та ухвалення управлінських рішень (насамперед під час планування, опрацювання й реалізації заходів безпеки). Відповідно зазначені принципи формують складову частину правових засад транспортної безпеки, а належне їх додержання суб'єктами цієї сфери забезпечує послідовну організацію системи транспортної безпеки та її правових механізмів як невід'ємного елемента чинного правопорядку України.

---

1. Апаров А.М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2017. Т. 22, Вип. 1 (30). С. 6-19.

2. Бабенко А.М., Борисова О.О., Шаповалова І.О. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 3-7. doi:10.32782/pyuv.v3.2022.1.

3. Панченко М.В. Загальноправові принципи функціонування правового механізму забезпечення гідної праці державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50, Т. 3. С. 95-102.

Андрій ЗАЦАРНИЙ
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ СИСТЕМАТИЧНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Систематичність у кримінальному праві виступає кваліфікуючим або конструктивним елементом складу кримінального правопорушення, необхідним для відмежування поодиноких випадків протиправної поведінки від більш стійких, повторюваних і соціально небезпечних моделей поведінки особи. Водночас попри активне використання систематичності у нормах Кримінального кодексу України [1] чинне законодавство не містить загального визначення даного поняття, а також не має чітких універсальних критеріїв її встановлення.

Така законодавча невизначеність зумовлює суттєві труднощі у правозастосовній діяльності, оскільки на практиці виникає необхідність самостійного тлумачення змісту систематичності органами досудового розслідування та судами, що призводить до формування різних підходів до розуміння мінімальної кількості епізодів, необхідних для встановлення систематичності, а також до різних підходів щодо оцінки їх взаємозв'язку, часових інтервалів між діяннями та ступеня внутрішньої єдності поведінки особи.

У результаті чого систематичність у правозастосовній практиці набуває переважно оціночного характеру?

Це означає, що вирішення питання про наявність систематичності фактично залежить від внутрішнього переконання суду, правоохоронних органів та конкретних обставин справи, а не від встановлених законом приписів.

За таких умов у подібних фактичних ситуаціях можуть формуватися різні підходи до кваліфікації: в одних випадках поведінка особи визнається систематичною, а в інших – ні, попри зовнішню схожість обставин.

У деяких статтях Кримінального кодексу України систематичність виступає конструктивною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а в інших – фактично ототожнюється з повторністю чи продовжуваністю злочинної діяльності, що негативно впливає на принцип юридичної визначеності як складової принципу верховенства права.

Крім того, відсутність нормативного визначення систематичності зумовлює наукові дискусії щодо її співвідношення з такими суміжними категоріями, як повторність, сукупність, рецидив та продовжуване

кримінальне правопорушення, що додатково ускладнює її однозначне доктринальне розуміння.

Проблематика систематичності має комплексний характер, оскільки вона перебуває на межі кримінально-правової теорії, судової практики та кримінально-процесуального доказування. У більшості випадків систематичність розглядається як повторюваність певних діянь, однак відсутність єдиного підходу щодо кількісних та якісних критеріїв такої повторюваності зумовлює неоднакове тлумачення вказаного поняття.

Аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності систематичності. Одні науковці пов'язують її виключно з кількістю тотожних діянь, інші – із стійкою антисоціальною поведінкою особи, а треті – із наявністю внутрішнього зв'язку між окремими епізодами протиправної діяльності. Водночас судова практика демонструє тенденцію до формального встановлення систематичності шляхом констатації трьох і більше епізодів поведінки без належного аналізу їх взаємозв'язку та спрямованості.

У контексті сучасного розвитку кримінального права України виникає необхідність формування універсального теоретичного підходу до визначення систематичності, який би враховував як кількісний, так і якісний критерії відповідної поведінки. Вирішення цієї проблеми має важливе значення для забезпечення єдності судової практики, належної кримінально-правової кваліфікації та дотримання принципу законності.

Пункт 59 проєкту нового Кримінального кодексу України визначає систематичність як вчинення діяння три і більше разів (крім злочинів, передбачених статтями 11.2.1 і 11.2.2 цього Кодексу) [2], водночас, на нашу думку, таке визначення не є конкретизованим та не розкриває суть даного поняття.

Слід звернути увагу на те, що систематичність є самостійною ознакою складу кримінального правопорушення, яка не повинна ототожнюватися з повторністю, сукупністю чи продовжуваним кримінальним правопорушенням.

Якщо повторність характеризує вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу України (частина перша статті 32 Кримінального кодексу України) [1], то систематичність, окрім кількісного критерію (два або більше кримінальних правопорушень), характеризується також наявністю внутрішнього взаємозв'язку між окремими діяннями, їх послідовністю та стійкою протиправною поведінкою особи, що дозволяє розглядати її як більш усталену модель протиправної діяльності на відміну від повторності.

Саме тому її зміст не може обмежуватися лише формальною вказівкою на кількість вчинених діянь.

Таким чином, дослідження поняття систематичності у кримінальному

праві України є актуальним як у теоретичному, так і у практичному аспектах, а постановка цієї проблеми становить необхідну передумову для подальшого вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2231-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Проєкт нового Кримінального кодексу України, контрольний текст станом на 01.05.2026. URL : https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf#page=148.03.

Ольга КУРКІНА
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури,

Науковий керівник:
Михайло ПУЗИРЬОВ
начальник кафедри правових дисциплін,
доктор юридичних наук,
старший дослідник, полковник

(Національна академія
Національної гвардії України)

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України, реформування сектору безпеки і оборони та поглиблення євроатлантичної інтеграції особливого значення набуває практичне втілення принципу верховенства права у сфері підготовки фахівців для сил безпеки і оборони України. Йдеться не лише про формальне дотримання законодавства, а про побудову такого освітньо-службового середовища, у якому права людини, рівність, справедливість, правова визначеність, заборона свавілля та ефективний захист від дискримінації виступають реальними стандартами організації освітнього процесу, добору кандидатів, оцінювання результатів навчання та кар'єрного зростання.

Верховенство права у зазначеній сфері має подвійний вимір. З одного боку, воно є конституційною засадою функціонування держави та її інституцій. З іншого – у системі підготовки фахівців для сил безпеки і оборони воно набуває прикладного значення, оскільки саме під час навчання формуються професійна правосвідомість, культура службового лідерства, уявлення про межі владних повноважень і стандарти поводження з підлеглими, колегами та цивільним населенням. Тому недискримінація має

розглядатися не як факультативний етичний орієнтир, а як необхідна складова правової і професійної підготовки персоналу сил безпеки і оборони.

Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, закріплює принцип верховенства права та гарантує рівність громадян перед законом [1]. У взаємозв'язку ці положення утворюють ціннісно-нормативну основу антидискримінаційної політики. Відповідно жодна складова сектору безпеки і оборони України не може функціонувати поза вимогами поваги до людської гідності, рівного ставлення та заборони необґрунтованих переваг чи обмежень за ознаками, що не пов'язані з професійною придатністю особи.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина [2]. Для системи підготовки фахівців для сил безпеки і оборони України цей Закон має безпосереднє регулятивне значення, адже освітні, кадрові, дисциплінарні та управлінські процедури мають бути побудовані так, щоб мінімізувати ризики прямої і непрямої дискримінації, утиску, підбурювання до дискримінації або пособництва у ній.

Водночас специфіка безпеково-оборонної сфери полягає у підвищеній ролі дисципліни, ієрархії, субординації, фізичної та психологічної готовності до виконання завдань за призначенням. Ці обставини не заперечують принципу недискримінації, а навпаки – вимагають його чіткого правового й організаційного забезпечення. Усі вимоги до кандидатів, курсантів, слухачів і військовослужбовців мають бути об'єктивно обґрунтованими, пов'язаними з характером служби, пропорційними легітимній меті та однаково застосовуватися до осіб, які перебувають у порівнюваних ситуаціях.

Наукові напрацювання з досліджуваної проблематики дають підстави розглядати дискримінацію у системі підготовки фахівців для сил безпеки і оборони як неправомірне та необґрунтоване обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами людини і громадянина за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками [3]. У практичному вимірі такі прояви можуть стосуватися доступу до навчання, оцінювання, допуску до окремих видів підготовки, призначення на посади, службового просування, дисциплінарної практики або участі в міжнародних програмах.

Особливу увагу слід звернути на те, що дискримінаційні практики у сфері підготовки фахівців для сил безпеки і оборони мають не лише правозахисний, а й безпековий вимір. Вони здатні негативно впливати на морально-психологічний стан колективів, рівень довіри до командування, мотивацію до служби, стабільність кадрового складу та якість виконання службово-бойових завдань. У цьому аспекті недискримінація є елементом не

тільки правової культури, а й інституційної стійкості сектору безпеки і оборони.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради.* 2013. № 32. Ст. 412.
3. Куркіна О. В. Теоретичні засади запобігання та протидії дискримінації в системі підготовки фахівців для сил безпеки й оборони. *Безпека держави.* 2024. Вип. 1 (3). С. 70–74.

Володимир РОМАНИШИН
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Науковий керівник:
Михайло ПУЗИРЬОВ
начальник кафедри правових дисциплін,
доктор юридичних наук,
старший дослідник, полковник

*(Національна академія
Національної гвардії України)*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Сучасні безпекові виклики, зумовлені широкомасштабною збройною агресією рф проти України, актуалізують питання не лише силового, а й правового, гуманітарного та комунікативного забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України. У цьому контексті цивільно-військове співробітництво у Національній гвардії України (далі – НГУ) набуває значення особливого інституту взаємодії військового формування з правоохоронними функціями з цивільним населенням, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, міжнародними й гуманітарними організаціями. Його розвиток безпосередньо пов'язаний із практичною реалізацією принципу верховенства права, оскільки дозволяє поєднати завдання державної безпеки, оборони держави та захисту прав людини.

Верховенство права, закріплене у ст. 8 Конституції України, є не лише загальноправовою декларацією, а й нормативною вимогою до змісту діяльності всіх суб'єктів державної влади. Для НГУ цей принцип має особливе значення, адже вона виконує завдання на межі військової, правоохоронної та гуманітарної сфер. Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Отже, навіть в умовах воєнного стану виконання службово-бойових завдань не може бути відірваним від обов'язку держави поважати людську гідність, забезпечувати правову визначеність, пропорційність застосування владних повноважень і відповідальність посадових осіб за прийняті рішення.

НГУ відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України та призначене, зокрема, для виконання завдань із захисту життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства й держави, забезпечення громадської безпеки і порядку, а також участі у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони [2]. Така правова природа НГУ обумовлює потребу у формуванні розвиненої системи цивільно-військового співробітництва, здатної забезпечувати не лише оперативне реагування на загрози, а й підтримання довіри населення до дій військовослужбовців.

Цивільно-військове співробітництво доцільно розглядати як систематичну, планомірну, організаційно і юридично врегульовану діяльність, спрямовану на координацію дій військових формувань, правоохоронних органів, органів державної влади і місцевого самоврядування, громадянського суспільства і цивільного населення з метою створення сприятливих умов для виконання безпекових завдань, мінімізації негативного впливу воєнних та спеціальних операцій на цивільне середовище, а також забезпечення належного рівня захисту прав людини. У наявних наукових напрацюваннях слушно наголошується, що цивільно-військове співробітництво охоплює координацію, співпрацю, взаємну підтримку, когерентне спільне планування та обмін інформацією між військовими і цивільними суб'єктами [3].

Із позиції верховенства права цивільно-військове співробітництво у НГУ виконує декілька взаємопов'язаних функцій. *По-перше*, воно є превентивним механізмом запобігання порушенням прав людини під час виконання службово-бойових завдань. Постійне оцінювання цивільного середовища, аналіз гуманітарних потреб, комунікація з місцевими громадами та завчасне інформування командування про можливі ризики дозволяють планувати дії підрозділів з урахуванням принципів необхідності, пропорційності й мінімізації шкоди для цивільного населення. *По-друге*, цивільно-військове співробітництво сприяє підвищенню легітимності дій НГУ, оскільки забезпечує зрозумілість, передбачуваність та відкритість взаємодії з населенням. *По-третє*, воно формує організаційну основу для гуманітарно орієнтованого виконання завдань у районах ведення бойових дій, на деокупованих територіях та в місцях дислокації військових частин.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 17. Ст. 594.

3. Пузирьов М. С., Романишин В. М. Теоретичні засади становлення й розвитку цивільно-військового співробітництва. *Безпека держави*. 2025. Вип. 1 (5). С. 115–120.

Євгеній ЦЕХМІСТЕР
аспірант 3 курсу
Донецького державного університету
внутрішніх справ

СКЛАДОВІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Адміністративно-правове забезпечення має низку характерних особливостей, що дозволяють відмежувати його від інших правових категорій. Насамперед варто підкреслити, що головною метою адміністративно-правового забезпечення загалом, а також адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу зокрема, виступає впорядкування суспільних відносин у різних сферах суспільного життя. Така мета спрямована на забезпечення належного рівня правопорядку, завдяки якому всі учасники суспільних відносин отримують можливість у повному обсязі реалізовувати надані їм права та виконувати покладені обов'язки. Особливе значення має і той факт, що адміністративно-правове забезпечення розглядається як спеціальний різновид правового забезпечення, що спирається на специфічну групу нормативно-правових актів, які належать до галузі адміністративного права. Його об'єктами завжди виступають найбільш значущі та чутливі сфери суспільного буття, які з огляду на свій особливий характер потребують жорсткої регламентації та перебувають у полі постійної уваги з боку держави.

Адміністративно-правове забезпечення виборчого процесу вважаємо за доцільне розглядати як цілісну систему правових норм, організаційних механізмів і діяльності уповноважених органів публічної влади, спрямованих на створення умов для реалізації конституційного права громадян обирати та бути обраними.

Завдяки належному адміністративно-правовому забезпеченню виборчий процес набуває чіткої організаційної форми, підпорядковується принципам верховенства права та справедливості, а також унеможливлює свавільне втручання у виборчу сферу. Тобто адміністративно-правове забезпечення виконує важливу гарантійну функцію, адже від його ефективності залежить не лише дотримання виборчих прав громадян, але й легітимність сформованих органів державної влади та місцевого самоврядування. Складові адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу становлять систему взаємопов'язаних елементів, які у сукупності формують цілісний механізм правового регулювання виборчих відносин. Вони охоплюють як нормативно-правову основу, що закріплює порядок організації та проведення

виборів, так і діяльність спеціально уповноважених органів та посадових осіб, покликаних забезпечити реалізацію відповідних норм. До складових належать також засоби контролю й нагляду, механізми відповідальності за порушення виборчого законодавства, а також гарантії реалізації виборчих прав громадян. У своїй єдності ці елементи спрямовані на створення стабільної, прозорої та ефективної системи проведення виборів, що відповідає принципам демократії, верховенства права та забезпечує справжнє народовладдя.

Нормативно-правова складова є ключовим елементом адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу, оскільки саме вона визначає юридичні рамки організації та проведення виборів, формує основу для діяльності суб'єктів виборчих правовідносин та встановлює обов'язкові правила поведінки, дотримання яких гарантує легітимність виборчого результату. Її значення полягає не лише у фіксації прав та обов'язків учасників виборчого процесу, а й у створенні чіткого механізму реалізації конституційних гарантій народовладдя. Звернемо увагу на те, що виборчий процес в Україні є складним суспільно-правовим явищем, яке поєднує в собі норми конституційного та адміністративного права. Саме їх взаємодія забезпечує належний правовий механізм реалізації народного суверенітету через участь громадян у виборах.

За традиційним підходом адміністративне право охоплює регулювання діяльності виконавчих та розпорядчих органів державної влади, а також суспільних відносин управлінського характеру, що виникають у відповідній сфері [1]. Виборчі відносини, будучи публічно-правовими за своєю природою, належать до сфери регуляторної діяльності широкого масиву адміністративно-правових норм, які деталізують та конкретизують загальні положення Конституції України та інших джерел конституційного права щодо функціонування виборчої системи.

Далі розглянемо організаційно-інституційну складову адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу, оскільки саме через створення спеціалізованих органів і визначення їх компетенції забезпечується належна реалізація виборчих прав громадян та гарантується легітимність результатів виборів. Дана складова охоплює систему державних та місцевих органів, які беруть участь у підготовці, проведенні, контролі та забезпеченні процедур виборчого процесу, а також визначає порядок взаємодії і правового регулювання їх діяльності.

До основних елементів організаційно-інституційної складової належать виборчі комісії – Центральна виборча комісія, територіальні та дільничні виборчі комісії, які виконують функції адміністрування виборчого процесу. Триступенева система виборчих комісій України дозволяє належним чином організувати проведення виборів та швидко встановити їх результати на усіх рівнях [2]. Важливою складовою організаційно-інституційної структури є органи публічної адміністрації, які не є виборчими комісіями, проте беруть участь у забезпеченні матеріально-технічних, інформаційних та

організаційних умов проведення виборів.

Процедурно-процесуальна складова адміністративно-правового забезпечення виборчого процесу охоплює комплекс норм, правил та практичних заходів, спрямованих на організацію, проведення та контроль за виконанням виборчих процедур. У цьому аспекті береться до уваги чіткий порядок дій всіх суб'єктів виборчого процесу, забезпечення законності, прозорості та послідовності реалізації конституційних прав громадян на участь у виборах, а також формується основа для достовірного та об'єктивного підрахунку голосів.

Гарантійна складова забезпечує захист від порушень і відповідальність за незаконні дії.

Отже, аналіз нормативної, організаційної, процедурної та гарантійної складових дозволив побачити їхню взаємозалежність і визначальну роль у формуванні цілісної системи забезпечення виборчого процесу. Нормативно-правова база визначає загальні правила і принципи виборів, організаційно-інституційний рівень забезпечує належну діяльність виборчих комісій та органів публічної адміністрації, процедурно-процесуальний аспект регламентує порядок проведення голосування і підрахунку голосів, а гарантійна складова забезпечує захист від порушень і відповідальність за незаконні дії. Взаємодія цих елементів створює умови для стабільного функціонування виборчої системи, підвищення довіри до виборчих процедур та зміцнення демократичного режиму.

1. Алфьоров С.М., Ващенко С.В., Долгополова М.М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб.. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

2. Нестерович В. Поняття, види та система виборчих органів. Публічне право. 2018. Т. 3, № 31. С. 69–75. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/8.pdf

Олександр ШУР
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Науковий керівник:
Михайло ПУЗИРЬОВ
начальник кафедри правових дисциплін,
доктор юридичних наук,
старший дослідник

*(Національна академія
Національної гвардії України)*

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ФУНКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ПОСТКОНФЛІКТНИЙ ПЕРІОД ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою правової держави, яка визначає не лише ієрархію нормативно-правових актів, а й якісні вимоги до самого законодавства [1]. Відповідно до доктрини Венеціанської комісії обов'язковим субелементом верховенства права є принцип правової визначеності – вимога чіткості, передбачуваності і несуперечності правових норм, а також повноти нормативного регулювання у сферах, де держава взяла на себе відповідні зобов'язання [2]. Ця вимога є особливо значущою щодо нормативного регулювання діяльності силових структур у перехідний період – коли збройний конфлікт деескалує і режим воєнного стану змінюється умовами мирного часу. Саме у такому контексті постає питання правової визначеності функцій Національної гвардії України (далі – НГУ) у постконфліктний період.

Закон України «Про Національну гвардію України» визначає НГУ як військове формування з правоохоронними функціями [3]. У мирний час серед завдань НГУ переважають охорона громадського порядку, захист конституційного ладу, охорона державних об'єктів, що і обумовлює підпорядкування цього формування Міністерству внутрішніх справ України. Повномасштабна збройна агресія рф з лютого 2022 р. об'єктивно перевела НГУ у воєнний режим: бойові завдання витіснили правоохоронні на другий план. У межах цього дослідження таке явище пропонується визначати як функціональну деформацію – стійке переважання воєнних функцій над правоохоронними в умовах, коли правоохоронний статус нормативно закріплений. Після деескалації законодавча модель НГУ передбачає функціональне переважання правоохоронного компоненту при збереженні військової природи формування. Проте жоден нормативно-правовий акт не визначає порядку, критеріїв та строків такого переходу. Статус існує –

механізм його активації у постконфліктних умовах відсутній. Ця законодавча прогалина («lacuna») з огляду на вимоги передбачуваності і несуперечності породжує стан невизначеності, несумісний з принципом верховенства права. Щодо можливого контраргументу про доцільність залишити визначення постконфліктних функцій НГУ на підзаконному рівні: саме через динамічність безпекової обстановки базові критерії переходу мають бути закріплені на рівні закону – підзаконне регулювання не забезпечує належного рівня передбачуваності та захисту від довільного тлумачення.

Виявлена прогалина може бути проаналізована через три субелементи правової визначеності у розумінні Венеціанської комісії [2]. *По-перше*, чіткість: закон не визначає, який саме функціональний стан є нормативно цільовим для НГУ після деескалації – це залишається на розсуд підзаконного регулювання і практики застосування, що суперечить вимозі нормативної ясності. *По-друге*, передбачуваність: відсутність критеріїв переходу між воєнним і правоохоронним режимом унеможливлює прогнозування інституційного розвитку НГУ як для самого формування, так і для суспільства, яке взаємодіє з ним. *По-третє*, несуперечність: норми щодо участі НГУ у бойових діях і норми про правоохоронний статус у мирний час не узгоджені між собою у частині перехідного стану, що зумовлює нормативну невизначеність у правозастосуванні.

Небезпека виявленої нормативної прогалини підсилюється інституційним чинником. Концепція залежності від траєкторії розвитку («path dependency»), розроблена в інституційній економіці і адаптована до аналізу організацій публічного сектору [4; 5], дозволяє пояснити механізм інституційної інерції: організації, що тривалий час функціонують під домінуванням певної логіки діяльності, формують стійкі патерни, які зберігаються навіть після зміни зовнішніх умов. За відсутності нормативного орієнтиру щодо постконфліктного профілю НГУ воєнна логіка діяльності продовжуватиме відтворюватись і після деескалації, унеможливлюючи відновлення правоохоронної першості. Таким чином, нормативна прогалина є не лише формальним дефектом законодавства, а й чинником, що блокує реалізацію вже задекларованого правоохоронного статусу НГУ – всупереч принципу верховенства права.

Таким чином, законодавство України містить системну прогалину у частині нормативного закріплення механізму переходу НГУ до правоохоронного профілю функціонування у постконфліктний період: правоохоронний статус визначений – шлях до нього після деескалації не визначений. Це порушує всі три субелементи принципу правової визначеності і є несумісним з вимогами верховенства права. Проведений аналіз свідчить про необхідність законодавчого врегулювання у трьох аспектах: визначення функціонального пріоритету НГУ у постконфліктний період – переважання правоохоронних функцій при збереженні військової природи формування; встановлення критеріїв настання постконфліктного стану та закріплення

суб'єкта їх офіційної констатації; визначення строків і процедури переходу між воєнним і правоохоронним режимом функціонування. Превентивний характер такого регулювання – його ухвалення до настання постконфліктного переходу, а не після – є необхідною умовою забезпечення принципу верховенства права стосовно діяльності НГУ.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Венеціанська комісія Ради Європи. Доповідь «Верховенство права» (CDL-AD(2011)003rev). Ухвалена на 86-й пленарній сесії (Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). Страсбург: Рада Європи, 2011. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev2-ukr (дата звернення: 19.05.2026).

3. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 17. Ст. 594.

4. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p.

5. Scott W. R. Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014. 345 p.

Олег ЛЕВІН
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент

Єва РІЖКОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими соціальними, економічними та культурними змінами, які суттєво впливають на життя людини. Високий темп життя, постійна конкуренція, інформаційне перенавантаження, економічна нестабільність та воєнні події створюють значний психологічний тиск на особистість. У зв'язку з цим проблема психологічного здоров'я людини набуває особливої актуальності та стає предметом дослідження багатьох науковців.

Психологічне здоров'я є важливою складовою загального здоров'я людини. Воно визначає здатність особистості адекватно сприймати

навколишню дійсність, контролювати власні емоції, адаптуватися до змін та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем. Психологічно здорова людина здатна до самореалізації, конструктивного вирішення конфліктів, підтримання позитивних міжособистісних стосунків та досягнення життєвих цілей.[1,5]

Одним із найважливіших чинників, що негативно впливають на психологічне здоров'я особистості, є стрес. Постійне емоційне напруження, невизначеність майбутнього та велика кількість соціальних проблем призводять до підвищення рівня тривожності, депресивних станів, емоційного виснаження та професійного вигорання. Особливо вразливою категорією є молодь, яка перебуває на етапі професійного та особистісного становлення. Молоді люди часто стикаються з труднощами вибору професії, проблемами самореалізації, соціальної адаптації та невпевненістю у власних можливостях [2, 90].

Суттєвий вплив на психічний стан людини має інформаційне середовище. Сучасна людина щодня отримує величезну кількість інформації через соціальні мережі, засоби масової інформації та цифрові платформи. Постійний потік негативних новин, конфліктної інформації та емоційно напруженого контенту може викликати почуття страху, безпорадності та емоційного виснаження. Крім того, надмірне використання соціальних мереж часто спричиняє формування залежності, зниження самооцінки та порушення реального соціального спілкування.

В умовах сучасних викликів важливого значення набуває проблема психологічної стійкості особистості. Психологічна стійкість розглядається як здатність людини зберігати внутрішню рівновагу, ефективно долати труднощі та адаптуватися до несприятливих умов. Формування психологічної стійкості залежить від багатьох чинників: рівня самооцінки, наявності життєвих цілей, підтримки близьких людей, соціального середовища та індивідуальних особливостей особистості.

Важливу роль у збереженні психологічного здоров'я відіграє сім'я [3, 5]. Саме родинне середовище є основою емоційної підтримки людини, формування її цінностей та моделей поведінки. Сприятливий психологічний клімат у сім'ї сприяє розвитку впевненості у собі, емоційної стабільності та здатності долати життєві труднощі. Натомість конфлікти в родині, недостатня увага та емоційна холодність можуть негативно впливати на психоемоційний стан особистості.

Не менш важливою є роль освіти у формуванні психологічного благополуччя людини. Освітні заклади мають створювати умови для розвитку емоційного інтелекту, навичок комунікації, стресостійкості та відповідального ставлення до власного психічного здоров'я. Важливим напрямом діяльності сучасної освіти є психологічна підтримка учнів і студентів, профілактика булінгу, формування безпечного та толерантного освітнього середовища.

Окремої уваги заслуговує вплив воєнних подій на психологічне здоров'я

населення. Тривале перебування у стані небезпеки, вимушене переселення, втрата близьких людей та постійна тривога негативно позначаються на психоемоційному стані людини. У багатьох людей спостерігаються симптоми посттравматичного стресового розладу, підвищена тривожність, страх та емоційне виснаження. Саме тому суспільство потребує розвитку системи психологічної допомоги та підтримки населення.

Одним із ефективних способів підтримання психологічного здоров'я є дотримання здорового способу життя [4, 4]. Регулярна фізична активність, повноцінний сон, збалансоване харчування та правильний режим праці й відпочинку позитивно впливають на емоційний стан людини. Також важливе значення мають навички емоційної саморегуляції, уміння контролювати власні емоції та конструктивно реагувати на стресові ситуації.

Психологічне здоров'я особистості значною мірою залежить і від рівня соціальної підтримки. Людина, яка відчуває підтримку з боку родини, друзів та суспільства, легше долає життєві труднощі та швидше відновлюється після кризових ситуацій [5, 25]. Соціальна ізоляція, навпаки, може сприяти розвитку депресивних станів, відчуття самотності та емоційного виснаження.

Таким чином, психологічне здоров'я особистості є важливою умовою гармонійного розвитку людини та стабільного функціонування суспільства. Сучасні соціальні виклики потребують підвищення уваги до проблем психічного благополуччя населення, розвитку системи психологічної допомоги, формування культури турботи про власне психічне здоров'я та створення сприятливих умов для самореалізації особистості. Збереження психологічного здоров'я є важливим завданням не лише окремої людини, а й усього суспільства [6, с. 156].

1. Максименко С. Д. Психологічне здоров'я особистості: проблеми та перспективи дослідження. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 256 с.
2. Савчин М. В. Психологія здоров'я : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2019. 288 с.
3. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ : Марич, 2021. 320 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 412 с.
5. WHO. Mental health and well-being. World Health Organization. 2023.
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 312 с.

Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Поліна ДОНЄВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

УЧАСТЬ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасні цифрові технології розвиваються із вражаючою швидкістю, поступово переводячи все більше сфер суспільного життя у дистанційний формат і водночас трансформуючи звичні способи взаємодії між людьми. Судова система також активно адаптується до нових змін, що особливо помітно у впровадженні судових засідань в режимі відеоконференцій. Проведення судових засідань в режимі відеоконференції вже стало невід'ємною частиною щоденної судової практики та ефективним засобом забезпечення участі сторін у судовому процесі, зокрема для забезпечення доступу до правосуддя та безперервності судового розгляду.

Першим відчутним поштовхом до активізації впровадження дистанційної участі в судових процесах можна вважати пандемію COVID-19 у 2020 році, яка продемонструвала необхідність альтернативних засобів доступу до правосуддя в умовах обмеження фізичних контактів.

У контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році дистанційний формат набув ще більшого значення. Зокрема, завдяки технологіям відеоконференцзв'язку учасники судових процесів отримали можливість брати участь у засіданнях, перебуваючи за межами суду, що сприяло забезпеченню безпеки, мобільності та доступу до правосуддя.

У Конституції України проголошено, що право людини на судовий захист є гарантованим [6], що є актуальним і за умов воєнного стану. Тим самим держава зобов'язується забезпечити кожному право на своєчасний, справедливий і неупереджений судовий розгляд. Ця норма підтверджує важливість захисту прав і свобод, а також законних інтересів, людини й громадянина та підкреслює ключову роль судового захисту в реалізації принципу верховенства права в Україні.

Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2], а також процесуального законодавства України [1; 5; 7; 11], ЄСІТС забезпечує «можливість учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції» (підпункт 19 пункту 6 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. Відеоконференція – це телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному часі (Пункт 5 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС) [9].

Положення передбачає, що підсистема відеоконференцзв'язку покликана здійснювати відео- та аудіофіксацію судових засідань, бронювати зали для проведення судових процесів, а також забезпечувати можливість учасникам справи передавати документи. Підсистема відеоконференцзв'язку також надає користувачам можливість брати участь у засіданнях інших органів і установ системи правосуддя у форматі відеоконференцій.

Інструкція користувача підсистеми відеоконференцзв'язку розробляється адміністратором ЄСІТС та розміщується на вебсторінці технічної підтримки користувачів ЄСІТС за вебадресою wiki.court.gov.ua [4].

Діюче цивільне процесуальне законодавство України передбачає, що учасники справи мають право брати участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції, перебуваючи поза межами приміщення суду, за умови, що суд має відповідну технічну можливість. Однак це не застосовується до випадків, коли суд визнає обов'язкову фізичну присутність учасника в залі судового засідання [11]. Аналогічні положення містять також Кодекс адміністративного судочинства України [5] та Господарський процесуальний кодекс України [1].

Кримінальне процесуальне законодавство також дозволяє проводити судові засідання у форматі відеоконференцзв'язку. Для цього учасник зобов'язаний подати клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до призначеного засідання. Копія клопотання також має бути надіслана всім іншим учасникам справи [7].

Верховний Суд у постанові від 09.08.2023 року у справі № 161/10117/21 наголосив, що участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції є одним із прав учасників справи. Суд має право відмовити у задоволенні такої заяви лише у випадках, чітко передбачених законом. Окремо зазначено, що існують ситуації, коли відмова у задоволенні заяв або клопотань недопустима [8]. Це стосується, зокрема, карантинних обмежень або надзвичайної ситуації чи воєнного стану [3], коли право учасника на дистанційну участь у судовому засіданні через відеозв'язок стає беззаперечним [10].

Важливо також розуміти, що використовуючи власні технічні засоби для

участі у відеоконференції, учасник справи зобов'язаний забезпечити належні умови для проведення судового засідання. Зокрема, він повинен мати стабільне підключення до Інтернету, забезпечити безперебійну роботу пристрою, обладнаного камерою, мікрофоном і динаміками, перебувати в приміщенні, де ніщо не відволікатиме та буде дотримана конфіденційність. Також учасник повинен виконувати вказівки суду так само, як при особистій участі, а також підтвердити свою особу на вимогу суду.

Отже, участь у судових засіданнях у форматі відеоконференції виступає дієвою альтернативою фізичній присутності сторін, відповідаючи сучасним тенденціям цифровізації. Дистанційний підхід дозволяє заощаджувати час і ресурси учасників процесу. Крім того, використання підсистеми ЄСІТС відеоконференцзв'язку набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли забезпечення особистої присутності може бути небезпечним.

Таким чином, у сучасних умовах, за наявності відповідного технічного забезпечення, належного правового регулювання та достатній інформаційно-технічній обізнаності учасника справи, дистанційна участь у судових засіданнях може повністю гарантувати реалізацію прав учасників процесу і бути рівноцінною традиційній присутності в залі судових засідань.

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 17.05.2026).

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 17.05.2026).

3. Інна Мирошніченко. Судове засідання онлайн: як це працює під час війни. *Юридична Газета*. 2023. 21 берез. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudove-zasidannya-onlayn-yak-ce-pracyue-pid-chas-viyni.html (дата звернення 17.05.2026).

4. Інструкція користувача підсистеми відеоконференцзв'язку. URL : https://wiki-ccs.court.gov.ua (дата звернення 17.05.2026).

5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 17.05.2026).

6. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.05.2026).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 17.05.2026).

8. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 9 серпня 2023 року по справі № 161/10117/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112845632 (дата звернення 17.05.2026).

9. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення ВРП від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення: 17.05.2026).

10. Татулич І. Ю., Остафійчук Л. А. До питання участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2022/24.pdf (дата звернення 17.05.2026).

11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 17.05.2026).

Валерія КОЛОМБАРЬ
викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ ТА РОЛЬ СІМ'Ї У ПІДТРИМЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДИТИНИ

В умовах сучасних суспільних трансформацій, зумовлених воєнними подіями в Україні, проблема психічного розвитку дітей набуває особливої актуальності. Освітній процес зазнав значних змін, зокрема через широке впровадження дистанційного навчання, що стало вимушеним, але необхідним кроком для забезпечення безперервності освіти. Водночас такі зміни суттєво впливають на психоемоційний стан школярів, їх когнітивний розвиток і соціалізацію.

Психічний розвиток дитини є складним багаторівневим процесом, який формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Як зазначає С. Максименко, розвиток психіки дитини відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, де провідну роль відіграє навчальна діяльність [2]. У цьому контексті зміна формату навчання безпосередньо впливає на якість засвоєння знань, розвиток мислення, уваги та пам'яті.

Дистанційне навчання, особливо в умовах війни, має подвійний вплив на психічний розвиток школярів. З одного боку, воно забезпечує доступ до освіти навіть в умовах небезпеки, сприяє розвитку цифрових навичок, самостійності та відповідальності. Діти вчаться організовувати власний час, працювати з інформацією, що є важливими компетенціями сучасного суспільства. З іншого боку, відсутність живого спілкування з однолітками та вчителями призводить до зниження рівня соціальної взаємодії, що негативно позначається на формуванні комунікативних навичок та емоційного інтелекту.

Особливої уваги потребує вплив дистанційного навчання на емоційний стан дітей. В умовах війни школярі постійно перебувають у стані стресу, пов'язаного із загрозою життю, нестабільністю та інформаційним перевантаженням. За словами М. Пірен, тривалий стрес може призводити до емоційного виснаження, підвищеної тривожності та зниження когнітивної активності [3]. Це, у свою чергу, негативно впливає на навчальну мотивацію та здатність до концентрації.

Додатковим чинником ризику є інформаційний вплив медіа, який у воєнний час часто має травматичний характер. Надмірне споживання новин, особливо негативного змісту, може спричиняти формування страхів, тривожних станів і навіть посттравматичних реакцій у дітей. У таких умовах важливим завданням дорослих є контроль інформаційного простору дитини та створення безпечного психологічного середовища.

Водночас дистанційне навчання має і позитивний потенціал. Воно сприяє формуванню саморегуляції, самостійності та відповідальності за результати власної діяльності. Як підкреслює І. Бех, розвиток особистості неможливий без формування внутрішньої активності та здатності до саморозвитку [1]. Саме ці якості можуть активно розвиватися в умовах дистанційного навчання за наявності відповідної підтримки.

У цьому контексті ключову роль відіграє сім'я як основний соціальний інститут, що забезпечує психологічну підтримку дитини. В умовах війни сім'я стає головним джерелом стабільності, безпеки та емоційного захисту. Позитивний психологічний клімат у родині сприяє зниженню рівня тривожності та формуванню відчуття захищеності.

Важливим аспектом є емоційна підтримка дитини з боку батьків. Довірливі стосунки, відкритість у спілкуванні та готовність вислухати допомагають дитині справлятися з негативними емоціями та переживаннями. Батьки повинні бути уважними до емоційного стану дитини, своєчасно реагувати на прояви тривоги, страху чи апатії.

Не менш значущим є формування чіткого режиму дня, що включає навчання, відпочинок та фізичну активність. Це сприяє відновленню відчуття стабільності та контролю над ситуацією. Крім того, важливо підтримувати навчальну мотивацію дитини, заохочувати її до досягнень і створювати умови для успішного засвоєння навчального матеріалу.

Сім'я також виконує функцію моделі поведінки. Діти переймають способи реагування на стрес від дорослих, тому важливо, щоб батьки демонстрували конструктивні стратегії подолання труднощів. Це сприяє формуванню психологічної стійкості – здатності адаптуватися до складних життєвих умов і зберігати психічну рівновагу.

Згідно з сучасними підходами, психологічна стійкість формується як результат взаємодії індивідуальних ресурсів та соціальної підтримки [4]. У цьому процесі сім'я виступає ключовим фактором, що забезпечує емоційне підкріплення, підтримку та допомогу в адаптації до нових умов.

Таким чином, вплив дистанційного навчання на психічний розвиток школярів у воєнний період є комплексним і багатовимірним. Воно поєднує як позитивні можливості для розвитку особистості, так і значні психологічні ризики, пов'язані з ізоляцією, стресом та інформаційним перевантаженням. Вирішальну роль у мінімізації негативних наслідків відіграє сім'я, яка забезпечує емоційну підтримку, стабільність і сприяє формуванню психологічної стійкості дитини.

Отже, ефективна організація дистанційного навчання в умовах війни повинна поєднувати педагогічні підходи з психологічною підтримкою, а також передбачати активну участь сім'ї як ключового ресурсу розвитку дитини. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити гармонійний психічний розвиток школярів навіть у складних умовах сучасності.

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.
3. Пірен М. І. Психологія стресу та способи його подолання. Київ : Ліра-К, 2020. 198 с.
4. Організація дистанційного навчання в умовах воєнного стану / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022.

Ганна АЛЬПАТЦЕВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Конституція України – це Основний Закон держави, що виступає фундаментом національної правової системи, визначаючи засади організації публічної влади, взаємовідносин держави і особи, а також базові орієнтири суспільного розвитку. В умовах сучасних викликів, зокрема збройної агресії, запровадження правового режиму воєнного стану, активізації євроінтеграційних процесів і цифрової трансформації, актуалізується питання переосмислення функціонального призначення Конституції України та її ролі у забезпеченні принципу верховенства права.

У науковому вимірі Конституція розглядається не лише як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, але і як багатофункціональний інструмент регулювання суспільних відносин. Її функції відображають

основні напрями впливу на державотворчі та правові процеси, що особливо проявляється в умовах трансформації правової системи.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, закріплює основи конституційного ладу, визначає систему органів державної влади та місцевого самоврядування, а також встановлює комплекс прав і свобод людини і громадянина. Її юридична природа характеризується найвищою юридичною силою, установчим характером, прямою дією норм та підвищеною стабільністю, яка забезпечується ускладненою процедурою внесення змін. Саме ці властивості зумовлюють особливе місце Конституції у системі джерел права та визначають її провідну роль у реалізації принципу верховенства права [1].

Юридична функція Конституції полягає у нормативному закріпленні основ правового регулювання та визначенні ієрархії правових актів. У сучасних умовах її реалізація ускладнюється необхідністю гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та міжнародними стандартами у сфері прав людини. Це зумовлює підвищення ролі Конституції як критерію відповідності національних норм європейським правовим принципам.

Установча функція Конституції традиційно пов’язується із закріпленням системи органів державної влади та визначенням їх повноважень. Водночас у сучасних умовах вона набуває динамічного характеру, проявляючись у процесах реформування публічного управління, децентралізації та впровадження стандартів належного врядування. Таким чином, Конституція виступає не лише актом установчого характеру, але й правовою основою трансформаційних процесів у державі.

Політична функція Конституції особливо яскраво проявляється в умовах воєнного стану, коли виникає необхідність визначення меж допустимого обмеження прав і свобод людини [2]. У цьому контексті Конституція виконує роль інструменту балансування між інтересами національної безпеки та необхідністю збереження демократичних засад функціонування держави. Вона забезпечує легітимність діяльності органів державної влади та встановлює правові межі їх повноважень навіть у кризових умовах.

Ідеологічна функція Конституції полягає у закріпленні базових цінностей суспільства, таких як свобода, гідність, справедливість і верховенство права. В умовах зовнішньої агресії ця функція набуває особливого значення, оскільки сприяє консолідації суспільства, формуванню національної ідентичності та зміцненню правової свідомості громадян.

Охоронна функція Конституції спрямована на забезпечення захисту прав і свобод людини, а також на гарантування стабільності конституційного ладу. У сучасних умовах її значення зростає у зв’язку з необхідністю забезпечення ефективного функціонування механізмів конституційного контролю, доступу до правосуддя та захисту прав особи в умовах обмежень, зумовлених воєнним станом. Особливої актуальності набувають питання захисту цифрових прав, персональних даних та інформаційної безпеки [3].

Інтеграційна функція Конституції проявляється як у забезпеченні внутрішньої єдності правової системи, так і у визначенні стратегічного курсу держави на інтеграцію до європейського правового простору. У цьому контексті Конституція виступає основою адаптації національного законодавства до acquis Європейського Союзу, що є важливим елементом євроінтеграційних процесів.

Таким чином, функції Конституції України в сучасних умовах набувають комплексного та динамічного характеру, відображаючи трансформацію ролі держави у забезпеченні прав людини та стабільності правової системи. Конституція перестає бути виключно статичним нормативним актом і постає як інструмент адаптації правового порядку до нових викликів. Забезпечення ефективної реалізації її функцій вимагає подальшого вдосконалення конституційного механізму, посилення інституційної спроможності держави та дотримання принципу верховенства права як базової цінності демократичного суспільства.

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри./ Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

2. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 648 с.

3. Конституційне право зарубіжних країн : метод. Рекомендації / Н.В. Мішина, Д. Є. Волкова ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 39 с. URL : http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23199ь

Ліна БЕРЛИМЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію України зумовило безпрецедентний рівень внутрішнього переміщення населення. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки та шукати

безпечні умови існування в межах території власної держави. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) нерідко втрачають домівку, джерела доходу та стикаються з іншими прямими порушеннями своїх прав. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення їхніх соціальних прав, зокрема права на соціальний захист, пенсійне забезпечення, медичну допомогу та належний рівень життя [1]. Водночас ефективність реалізації цих прав значною мірою залежить від діяльності органів державної влади та наявності дієвих механізмів їх захисту, серед яких ключову роль відіграє судова практика. Саме через призму судових рішень можна оцінити реальний стан дотримання принципу верховенства права щодо ВПО, а також виявити системні проблеми у сфері забезпечення їхніх прав і свобод.

Проблема забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та їх реалізації через принцип верховенства права стала предметом для вивчення цієї теми науковцями. Зокрема, вагомий внесок здійснили такі українські науковці, як Д. Селіхов (у своїх працях досліджує правове регулювання захисту ВПО, акцентуючи увагу на національному законодавстві), О. Скрипнюк (наголошує на конституційних гарантіях прав людини, проблеми їх реалізації в умовах кризи та особливості правового регулювання статусу ВПО), М. Козюбра (розкривав зміст принципу верховенства права, його структурні елементи та значення для забезпечення прав і свобод людини, підкреслюючи необхідність його реального, а не декларативного застосування в діяльності державних органів), П. Рабінович (обґрунтовував теоретико-методологічні засади прав людини та верховенства права) та інші.

Крім того, варто звернути увагу на О. Чепік-Трегубенко, яка у своїх працях під назвою «Принцип верховенства права: доктрина та судова практика» та «Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики» комплексно досліджує зміст принципу верховенства права, особливості його реалізації у судовій практиці, а також акцентує увагу на забезпеченні доступу до правничої допомоги, яка є важливою складовою гарантії захисту прав людини, зокрема в умовах воєнного стану [2; 3]. Також варто зазначити спільну працю В. Боняк та О. Чепік-Трегубенко «Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в аспекті захисту прав внутрішньо переміщених осіб», де розкривається значення міжінституційної взаємодії для ефективного забезпечення та захисту прав ВПО [4].

Говорячи про проблему реалізації цих прав, можемо сказати, що нашій країні притаманні такі прогалини, як: припинення або ж затримання соціальних виплат для осіб, які мають статус ВПО; складні процедури підтвердження статусу ВПО; часті зміни законодавства тощо. Наголошуючи на частині 1 статті 8 Конституції України, яка закріплює принцип верховенства права, сутністю якого є панування права в суспільстві та втілення його у правотворчу та правозастосовну діяльність, слід підкреслити, що такі недоліки свідчать про неповну реалізацію цього принципу на практиці

[5, ст. 8].

Порушення прав ВПО несе за собою низку наслідків, зокрема частішого звернення до суду. Ці особи все-таки вимушені відстоювати свої соціальні права у судовому порядку, оскільки інші механізми їх реалізації часто є неефективними або формальними. Це свідчить про те, що судовий захист стає не винятковим, а фактично основним способом поновлення порушених прав внутрішньо переміщених осіб.

Також часто можемо спостерігати таку ситуацію, де компетентні органи застосовують у своїй діяльності свавілля, що проявляється у перевищенні своїх повноважень. Саме через це багато осіб не отримують законні соціальні виплати або ж обмежуються грошовою забезпеченістю на строк трьох місяців замість шести, як передбачено у абзацах першому та другому пункту 2 в редакції Постанови Кабінету Міністрів [6]. Вчинення таких дій призводить до підривання принципу верховенства права. Вони ж порушують права і свободи людини та громадянина, а також знижують рівень довіри суспільства до державних інституцій. У довгостроковій перспективі це може призводити до формування правового нігілізму, тобто коли громадяни перестають сприймати право як ефективний регулятор суспільних відносин і засіб захисту своїх інтересів.

Варто також наголосити на проблемі виконання судових рішень у справах за участю ВПО. Інколи у випадках, коли суд стає на бік особи та зобов'язує державні органи виплатити компенсацію або ж поновити порушені права, то на практиці виникають труднощі з виконанням цих рішень. Затримка або ж часткове виконання судових рішень фактично порушує принцип верховенства права та обов'язковості виконання цих рішень, адже саме реальне виконання, а не лише формальне ухвалення рішення, забезпечує ефективність судового захисту.

Говорячи про реалізацію прав внутрішньо переміщених осіб стосовно питань відшкодування шкоди за зруйноване або ж пошкоджене майно, можемо наголосити на наявності труднощів у практичній реалізації цих прав. Саме унаслідок воєнних дій значна кількість громадян втратила житло або ж зазнала значних матеріальних збитків. Ці факти суттєво вплинули на їх право на достатній життєвий рівень та житло, що закріплюється у статті 48 Конституції України [5]. Тож можемо сказати, що на практиці ці особи стикаються з труднощами у фіксації факту пошкодження або знищення майна, зборі необхідних доказів, а також із тривалістю процедур розгляду заяв про компенсацію [7]. У зв'язку з цим значна кількість ВПО змушена звертатися до суду з метою захисту своїх майнових прав. Суди в свою чергу розглядають питання відповідальності держави за неприйняття належних заходів щодо захисту майна громадян, а також можливість стягнення компенсації за рахунок держави-агресора. Отже, питання відшкодування шкоди за зруйноване чи пошкоджене майно є складовою більш загальної проблеми реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. Судова практика у цій сфері відіграє важливу

роль у формуванні стандартів захисту майнових прав, проте її значна активність одночасно вказує на недосконалість чинних адміністративних механізмів компенсації та потребу їх подальшого вдосконалення з урахуванням вимог принципу верховенства права.

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що реалізація соціальних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні потребує кращого, адже нормативно-правове закріплення не завжди відповідає дійсному на практиці. Таким чином, ефективна реалізація соціальних прав внутрішньо переміщених осіб потребує не лише вдосконалення нормативно-правової бази, а й забезпечення належного функціонування механізмів та їх практичного здійснення. Особливу увагу слід приділити спрощенню адміністративних процедур, обмеженню повноважень органів влади та забезпеченню своєчасного виконання судових рішень. На нашу думку, лише за таких умов можливо досягти реального втілення принципу верховенства права та гарантування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

2. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3. С. 121-127.

3. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2025. Спеціальний випуск № 1 (138). *Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*. С. 50-56. URL : https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2651.

4. Боняк В.О., Чепік-Трегубенко О.С. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в аспекті захисту прав внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2. С. 14–21.

5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

6. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 332 : станом на 25 квіт. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text.

7. Деякі питання надання внутрішньо переміщеним особам компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Каб. Міністрів України від 13.12.2024 № 1432 : станом на 18 листоп. 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-2024-п#Text.

Тетяна БОНДАР
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах розвитку України, що характеризуються складними внутрішньополітичними процесами та суттєвими зовнішніми викликами, питання забезпечення національної безпеки набуває особливої актуальності та стратегічного значення. Національна безпека виступає не лише як стан захищеності держави, а й як комплексна система політичних, правових, економічних та військових заходів, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування суспільства, збереження конституційного ладу та гарантування прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність органів державної влади, зокрема Президента України як глави держави.

Конституційно-правова природа інституту президентства в Україні визначає главу держави як ключовий елемент у системі стримувань і противаг, особливо в частині захисту національних інтересів. Згідно зі ст. 102 Конституції України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1]. Це фундаментальне положення закладає основу для всіх подальших повноважень у сфері безпеки. Його роль як гаранта суверенітету не є суто символічною, вона наділяє його реальними важелями впливу на всі сектори державної політики, що прямо чи опосередковано стосуються безпеки країни. У цьому аспекті Президент виступає як верховний політичний лідер, що об'єднує суспільство та державний апарат перед обличчям зовнішніх загроз.

Деталізація повноважень Президента міститься у ст. 106 Конституції України, де пріоритетне місце посідає перша частина, згідно з якою Президент забезпечує державну незалежність та національну безпеку держави [1]. Виконання цієї функції неможливе без належного кадрового забезпечення. Президент України призначає на посади та звільняє з посад вище

командування Збройних Сил України, інших військових формувань, а також здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони. Це дозволяє Президенту формувати цілісну оборонну політику, що відповідає актуальним викликам.

Окремим стратегічним напрямом діяльності Президента є його статус Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Цей статус передбачає не лише право носіння військової форми, а й обов'язок здійснювати стратегічне планування застосування Збройних Сил. У разі збройної агресії проти України згідно зі ст. 106 п. 19 Конституції України Президент вносить до Верховної Ради подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил [1]. Крім того, саме Президент приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу чи небезпеки державній незалежності. Як вказано в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», такі рішення Президента підлягають обов'язковому затвердженню Верховною Радою, що створює необхідний демократичний контроль над силовими повноваженнями виконавчої влади [2, ст. 2].

Важливою інституційною ланкою у реалізації безпекових функцій Президента є Рада національної безпеки і оборони України (РНБО). Згідно зі ст. 107 Конституції України РНБО є координаційним органом, який очолює Президент [1]. Проте, як підкреслюється у Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України», функції Ради значно ширші за просту координацію. Вона здійснює аналіз стану національної безпеки, розробляє заходи щодо нейтралізації загроз та координує діяльність органів виконавчої влади у цій сфері [3, ст. 4]. Важливо, що рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України, що надає їм сили нормативно-правового акта, обов'язкового до виконання всіма суб'єктами владних повноважень. Таким чином, через РНБО Президент отримує можливість оперативно керувати складними державними процесами в обхід тривалих бюрократичних процедур, що є критично важливим у кризові періоди.

Додатково варто враховувати зовнішньополітичний аспект безпеки. Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України. У сфері безпеки це трансформується у повноваження щодо формування міжнародних оборонних альянсів, отримання військової допомоги та забезпечення міжнародної підтримки територіальної цілісності країни.

Таким чином, конституційні повноваження Президента України у сфері національної безпеки – це розгалужена система прав та обов'язків, яка охоплює військову, кадрово-організаційну, координаційну та міжнародну діяльність, спрямовану на збереження української державності та захист її громадян.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
3. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР : станом на 8 берез. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text.

Ірина БОРДИЧЕНКО-СТЕБЛЮК
студентка Інституту післядипломної освіти та заочного навчання

Науковий керівник:
Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ, ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ

Забезпечення ефективного захисту прав людини від незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів дізнання, досудового розслідування, прокуратури та суду є однією з ключових гарантій правової держави. Особливої актуальності набуває питання визначення поняття шкоди, завданої фізичній особі внаслідок такої діяльності, оскільки від правильного розуміння її змісту залежить можливість реалізації права на відшкодування. У даній роботі досліджується сутність шкоди у зазначеній сфері та особливості її правового регулювання. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах сучасних трансформацій судової практики, зокрема з урахуванням правових позицій Верховного Суду.

Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями органів державної влади [1]. Нормативну конкретизацію цього положення містять статті 22, 23, 1166, 1167 та 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), які визначають зміст шкоди, підстави відповідальності та особливості відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади [2].

Згідно зі статтею 1176 ЦК України шкода, завдана фізичній особі внаслідок незаконного засудження, притягнення до кримінальної відповідальності, застосування запобіжного заходу або інших процесуальних дій, підлягає відшкодуванню державою незалежно від вини посадових осіб. Вказане положення кореспондує із Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», який має спеціальний характер [3].

Аналіз сучасної практики Верховного Суду дозволяє уточнити зміст поняття шкоди та особливості її доказування.

Так, у постанові Верховного Суду від 15.01.2026 у справі № 635/1405/24 сформульовано важливу правову позицію, відповідно до якої у разі встановлення незаконності дій органу влади діє презумпція завдання шкоди, насамперед моральної. Водночас відповідач має право спростувати обсяг заявлених вимог. Таким чином, суд фактично розширює застосування принципу об'єктивної відповідальності держави [4].

У постанові Верховного Суду від 04.03.2026 у справі № 335/1489/25 підтверджено, що відшкодування шкоди, завданої незаконним кримінальним переслідуванням, здійснюється незалежно від вини конкретних посадових осіб. Фабула справи полягала у безпідставному повідомленні особі про підозру, яка згодом не підтвердилася, що спричинило як матеріальні втрати, так і моральні страждання [5].

Водночас у постанові Верховного Суду від 18.02.2026 у справі № 461/6891/24 (касаційне провадження № 61-4174св25) акцентовано увагу на необхідності доведення причинного зв'язку між бездіяльністю органу прокуратури та завданою шкодою. Суд підкреслив, що сам по собі факт бездіяльності ще не є достатнім для задоволення позову без належного доказування її наслідків [6].

У постанові від 18.03.2026 у справі № 686/12038/25 Верховний Суд розглянув питання триваючої бездіяльності органів досудового розслідування та зазначив, що така бездіяльність повинна оцінюватися у межах конкретного періоду, а встановлені раніше судом обставини мають преюдиційне значення. Це суттєво спрощує доказування для позивача [7].

Крім того, у постанові від 19.11.2025 у справі № 761/11951/22 Верховний Суд сформулював підхід до розподілу тягаря доказування: позивач повинен довести факт шкоди та її розмір [9], тоді як обов'язок доведення правомірності дій покладається на державний орган, що узгоджується зі статтею 81 Цивільного процесуального кодексу України [10].

Системний аналіз наведених правових позицій дозволяє дійти висновку, що поняття шкоди у досліджуваній категорії справ має комплексний характер і охоплює майнову шкоду (реальні збитки та упущену вигоду) та моральну шкоду, яка у значній кількості випадків презюмується судом.

При цьому сучасна практика Верховного Суду демонструє тенденцію до

розширення застосування презумпції моральної шкоди, посилення вимог до доказування причинного зв'язку, уніфікації підходів до визначення належного відповідача (держава), врахування принципу справедливості при визначенні розміру відшкодування.

Таким чином, шкода, завдана фізичній особі внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду, має комплексний характер та включає як майнові, так і немайнові елементи. Особливістю такої шкоди є її відшкодування за рахунок держави незалежно від вини конкретних посадових осіб. Основними проблемами залишаються складність доказування, відсутність єдиних підходів до оцінки моральної шкоди та необхідність удосконалення механізмів її компенсації.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01 грудня 1994 № 266/94-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Постанова Верховного Суду від 15 січня 2026р. у справі № 635/1405/24. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/133319306.

5. Постанова Верховного Суду від 04 березня 2026р. у справі № 335/1489/25. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/134540447.

6. Постанова Верховного Суду від 18 лютого 2026р. у справі № 461/6891/24. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/134197044.

7. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2026р. у справі № 686/12038/25. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/134197044.

8. Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2025р. у справі № 761/11951/22 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/131885293.

9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004р. № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

Артем БУСЕЛ
курсант ННІ цивільного захисту

Науковий керівник:
Андрій САМІЛО
начальник кафедри права
та менеджменту
у сфері цивільного захисту,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної війни питання забезпечення безпеки населення стало одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. Постійні ракетні удари, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, виникнення масштабних пожеж та інших надзвичайних ситуацій суттєво підвищили навантаження на систему цивільного захисту України. Саме за таких умов особливого значення набуває принцип верховенства права, який виступає основою функціонування державних органів та гарантією дотримання прав і свобод громадян навіть у період воєнного стану.

Принцип верховенства права закріплений у Конституції України та передбачає, що діяльність усіх органів державної влади повинна здійснюватися виключно в межах чинного законодавства. Це означає, що навіть у кризових умовах держава не може діяти свавільно, а всі рішення мають прийматися відповідно до правових норм. Для органів цивільного захисту це має особливе значення, оскільки їхня діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням життя та безпеки населення.

Важливу роль у реалізації державної політики у сфері цивільного захисту відіграє Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Основними завданнями ДСНС є ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, евакуація населення, гасіння пожеж, інформування громадян про загрози та організація заходів щодо захисту населення. В умовах війни працівники ДСНС щоденно працюють у надзвичайно небезпечних умовах, рятуючи людей після ракетних обстрілів, розбираючи завали зруйнованих будівель та ліквідовуючи наслідки ворожих атак.

Реалізація принципу верховенства права у діяльності органів цивільного захисту передбачає не лише дотримання законності, але й забезпечення

гуманізму, справедливості та поваги до прав людини. Під час проведення евакуаційних заходів, рятувальних операцій чи інших невідкладних дій працівники ДСНС повинні діяти професійно, оперативно та в межах своїх повноважень. Особливо важливим є забезпечення права громадян на отримання достовірної інформації щодо рівня небезпеки, правил поведінки під час надзвичайних ситуацій та порядку отримання допомоги.

Крім того, принцип верховенства права виступає важливою умовою формування довіри населення до державних інституцій. У кризових ситуаціях громадяни покладаються саме на органи цивільного захисту, тому ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від відкритості, законності та професійності діяльності. Дотримання правових норм сприяє підвищенню рівня суспільної довіри, зміцненню державного авторитету та забезпеченню стабільності функціонування системи цивільного захисту в умовах сучасних безпекових викликів.

Воєнний стан суттєво змінив умови функціонування системи цивільного захисту України та значно розширив коло завдань, які виконують органи ДСНС. Якщо у мирний час основна увага приділялася ліквідації наслідків техногенних і природних надзвичайних ситуацій, то сьогодні діяльність органів цивільного захисту безпосередньо пов’язана з реагуванням на наслідки бойових дій та забезпеченням безпеки населення в умовах постійної воєнної загрози. Це вимагає високого рівня професійної підготовки, оперативності прийняття рішень та ефективної взаємодії між усіма суб’єктами сектору безпеки.

Одним із головних напрямів діяльності органів цивільного захисту в умовах війни є проведення аварійно-рятувальних робіт у місцях ракетних ударів та руйнувань цивільної інфраструктури. Працівники ДСНС здійснюють розбір завалів, евакуацію постраждалих, ліквідацію пожеж, пошук людей під уламками будівель та надання першої допомоги потерпілим. Особливістю таких робіт є їх проведення в умовах підвищеної небезпеки, оскільки існує ризик повторних обстрілів, руйнування конструкцій та виникнення нових осередків загрози.

Важливим завданням органів цивільного захисту залишається забезпечення евакуації населення із зон активних бойових дій. У багатьох випадках саме своєчасно організована евакуація дозволяє зберегти життя великої кількості людей. Для цього необхідна чітка координація дій між органами державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронними структурами та волонтерськими організаціями. Крім того, працівники ДСНС забезпечують функціонування тимчасових пунктів допомоги, надання гуманітарної підтримки та інформування населення щодо безпечних маршрутів евакуації.

Не менш важливим напрямом є організація укриття населення та удосконалення системи оповіщення про повітряну небезпеку. В умовах постійних ракетних та дронових атак ефективність роботи системи

оповіщення безпосередньо впливає на рівень безпеки громадян. Саме тому держава приділяє значну увагу модернізації систем оповіщення, облаштуванню захисних споруд та підвищенню рівня готовності населення до дій під час надзвичайних ситуацій. Органи цивільного захисту також проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо правил поведінки під час сигналу повітряної тривоги та інших небезпечних ситуацій.

Окремої уваги потребує питання гуманітарного розмінування територій. Через активні бойові дії значна частина території України залишається забрудненою вибухонебезпечними предметами, що створює серйозну загрозу для населення. Підрозділи ДСНС здійснюють виявлення, вилучення та знешкодження боєприпасів, а також проводять роз'яснювальну роботу щодо мінної безпеки. Даний напрям діяльності є одним із найнебезпечніших, адже сапери щоденно ризикують власним життям заради забезпечення безпеки громадян.

Водночас умови воєнного стану створюють низку проблем у функціонуванні системи цивільного захисту. Значне навантаження на особовий склад, недостатня кількість сучасної техніки, постійна небезпека для працівників та велика кількість надзвичайних подій потребують подальшого вдосконалення організації діяльності органів цивільного захисту. У зв'язку з цим важливого значення набуває міжнародна підтримка України, спрямована на забезпечення підрозділів ДСНС спеціальною технікою, обладнанням та засобами захисту.

Таким чином, діяльність органів цивільного захисту в умовах воєнного стану має надзвичайно важливе значення для забезпечення безпеки населення та стабільного функціонування держави. Від ефективності роботи ДСНС залежить не лише оперативність реагування на надзвичайні ситуації, але й рівень довіри суспільства до державних інституцій та загальний стан національної безпеки України.

Сучасні безпекові виклики свідчать про необхідність подальшого вдосконалення системи цивільного захисту України та адаптації її до умов воєнного стану. Повномасштабна війна продемонструвала, що ефективне функціонування органів цивільного захисту є одним із ключових елементів забезпечення національної безпеки держави. Саме тому важливим завданням сьогодення є модернізація системи цивільного захисту, підвищення рівня технічного забезпечення підрозділів ДСНС та удосконалення нормативно-правової бази у сфері безпеки.

Одним із головних напрямів розвитку має стати оновлення матеріально-технічного забезпечення підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. В умовах постійних ракетних і дронових ударів та масштабних руйнувань органи цивільного захисту потребують сучасної аварійно-рятувальної техніки, спеціального обладнання, засобів зв'язку та індивідуального захисту. Використання новітніх технологій дозволить значно

підвищити ефективність проведення рятувальних операцій, скоротити час реагування на надзвичайні ситуації та мінімізувати ризики для особового складу.

Важливого значення набуває також розвиток системи професійної підготовки працівників ДСНС. Сучасні умови вимагають від рятувальників не лише високого рівня фізичної та спеціальної підготовки, але й уміння діяти в умовах підвищеного психологічного навантаження, швидко приймати рішення та ефективно взаємодіяти з іншими службами. Саме тому необхідним є постійне вдосконалення програм підготовки та проведення практичних тренувань з урахуванням реальних викликів воєнного часу.

Не менш важливим напрямом удосконалення системи цивільного захисту є розвиток міжнародного співробітництва. Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями та державами-партнерами у сфері безпеки, отримуючи технічну, гуманітарну та консультативну допомогу. Міжнародний досвід дозволяє впроваджувати сучасні стандарти реагування на надзвичайні ситуації, удосконалювати систему управління та підвищувати ефективність роботи органів цивільного захисту.

Окрему увагу необхідно приділити вдосконаленню системи оповіщення населення та розвитку захисної інфраструктури. В умовах воєнного стану своєчасне інформування громадян про загрози має вирішальне значення для збереження життя людей. Тому модернізація систем оповіщення, забезпечення належного стану укриттів та підвищення рівня готовності населення до дій під час надзвичайних ситуацій повинні залишатися серед пріоритетних напрямів державної політики.

Крім того, важливим елементом ефективного функціонування системи цивільного захисту є вдосконалення нормативно-правового регулювання. Законодавство у сфері цивільного захисту повинно оперативно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати чіткий механізм взаємодії між усіма суб’єктами сектору безпеки. Особливої актуальності набуває питання гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами, що сприятиме подальшому розвитку системи безпеки України.

Таким чином, подальший розвиток системи цивільного захисту України має базуватися на принципах верховенства права, законності, професіоналізму та гуманізму. Ефективна діяльність органів ДСНС є важливою умовою забезпечення безпеки населення, захисту прав громадян та стабільного функціонування держави в умовах сучасних безпекових викликів. Удосконалення технічного забезпечення, професійної підготовки персоналу та нормативно-правової бази сприятиме підвищенню ефективності системи цивільного захисту України та зміцненню національної безпеки держави.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 20.05.2026).

2. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI

// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17 (дата звернення: 20.05.2026).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 20.05.2026).

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 20.05.2026).

5. Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Указ Президента України від 16.01.2013 р. № 20/2013 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/2013 (дата звернення: 20.05.2026).

6. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2023. 392 с.

7. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2022. 576 с.

8. Основи цивільного захисту : навчальний посібник / за ред. В. В. Березуцького. Харків : Фоліо, 2022. 680 с.

9. Організація управління у надзвичайних ситуаціях : навчальний посібник / за ред. С. М. Миронця. Львів : Сполом, 2023. 344 с.

10. Верховенство права в системі демократичних цінностей держави : монографія / за ред. М. І. Козюбри. Київ : Юридична думка, 2021. 320 с.

11. Правові засади діяльності органів сектору безпеки і оборони України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 368 с.

12. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану : монографія / за ред. О. М. Бандурки. Харків : Право, 2024. 410 с.

Юлія ВАЩЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНА ТА ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПРАВООХОРОНЦЯ

Правоохоронець у сучасному суспільстві одночасно виступає і як представник закону, і як людина, з якою громадяни щодня взаємодіють у складних і часто напружених ситуаціях. Тож можна сказати, що важливим є не тільки рівень його професійних знань, а й те, як він мислить, спілкується та виглядає в очах інших. Психологічна та естетична культура стають тими

чинниками, які формують довіру до правоохоронних органів і впливають на ефективність їх діяльності. У зв'язку з цим дослідження цих аспектів є актуальним і має практичне значення. Сучасна правоохоронна діяльність в Україні поступово змінюється під впливом суспільних трансформацій, євроінтеграційних процесів та підвищення вимог до якості публічного управління – навіть в умовах війни.

Психологічна культура трактується як рівень розвитку особистості у сфері психічних процесів, уміння керувати власними емоціями, поведінкою та взаємодіяти з іншими людьми [3]; вона включає в себе самосвідомість, емпатію, стресостійкість та здатність до саморегуляції. Людина з високою психологічною культурою краще адаптується до складних ситуацій і приймає більш зважені рішення, що особливо важливо у професіях, пов'язаних із відповідальністю та ризиком [1].

Естетична культура базується на сприйнятті гармонії та краси як у зовнішньому вигляді, так і в оточенні [5]. Естетична культура формує перше враження про людину і значною мірою впливає на рівень довіри до неї з боку інших.

Психологічна культура безпосередньо правоохоронців має свої особливості, оскільки його діяльність часто пов'язана зі стресом, конфліктами та необхідністю швидко приймати рішення. При цьому значним є вміння контролювати власні емоції, не піддаватися провокаціям та діяти відповідно до закону і професійної етики: правоохоронець повинен розуміти психологічний стан інших людей [1], особливо у кризових ситуаціях, що потенційно дозволяє йому працювати максимально ефективно.

Естетична культура правоохоронця проявляється у його зовнішньому вигляді, манері поведінки та спілкуванні з громадянами. Охайна форма, стриманість у поведінці, ввічливість і повага до людей створюють позитивний образ правоохоронних органів [4], що є суттєвим – через зовнішні прояви громадяни часто оцінюють рівень професіоналізму та надійності представників влади.

Зараз в Україні можна виділити кілька основних аспектів психологічної та естетичної культури правоохоронця: комунікативна культура, яка включає вміння вести діалог з різними категоріями населення; емоційна стійкість і здатність працювати в умовах підвищеного стресу; зовнішній вигляд і культура поведінки, що формують авторитет правоохоронця; значення має і правова культура, яка поєднується з моральними та етичними нормами [2; 3].

Незважаючи на позитивні зміни, існує низка проблем у формуванні психологічної та естетичної культури правоохоронців – недостатній рівень практичної підготовки у сфері комунікації, професійне вигорання, стрес та іноді формальне ставлення до етичних норм [3], а інколи спостерігається недооцінка ролі зовнішнього вигляду та культури поведінки, що негативно впливає на довіру громадян.

Вирішення цих проблем можливе через удосконалення системи

підготовки правоохоронців. Важливо більше уваги приділяти психологічним тренінгам, розвитку емоційного інтелекту та практичним навичкам спілкування. Доцільним є посилення контролю за дотриманням етичних стандартів і формування внутрішньої мотивації до професійного розвитку; доцільним є створення умов для підтримки психологічного здоров'я працівників, щоб зменшити рівень стресу та вигорання.

Загалом можна з упевненістю стверджувати – психологічна та естетична культура є важливими складовими професійної діяльності правоохоронця. Вони впливають як на загальну ефективність виконання службових обов'язків, так і на рівень довіри суспільства до правоохоронних органів. У роботі досліджено сутність цих понять, їх особливості у діяльності правоохоронця, а також визначено основні проблеми та можливі шляхи їх вирішення, що дозволяє дійти висновку про необхідність подальшого розвитку цих аспектів у системі професійної підготовки правоохоронців.

1. Барко В. І., Барко В. В., Смірнова О. Теоретико-психологічна модель дослідження індивідуально-особистісних властивостей правоохоронців та її ефективність . *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 1. С. 26–40. URL : https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/312566.

2. Мурза Ю. Ю. Питання формування правової культури особистості правоохоронця. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.)*. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 177–179. URL : https://dspace.univd.edu.ua/items/c229b87d-9061-48bb-b95b-83001f10c8cd.

3. Орел Є. Р. Психологічна та естетична культура правоохоронця // Актуальні проблеми превентивної діяльності *Національної поліції : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 квіт. 2021 р.).* Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 99–103. URL : https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/7289.

4. Рябий С. Про культуру зовнішнього вигляду правоохоронця (маловідома сторінка історії міліції з погляду проблем сучасної поліцеїстики) . *Наука і правоохорона*. 2024. № 1 (63). URL : https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/article/view/1701.

5. Федоренко О. Сутність і складові професійної культури працівників правоохоронних органів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. № 4. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/473ee5b0-f35d-43b2-8749-8179b457e8a9/content.

Антонія ВЕРБИЦЬКА
студентка Інституту післядипломної освіти та заочного навчання

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри
теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

Сьогодні питання реального дотримання принципу верховенства права залишається одним із ключових на шляху розбудови демократичної держави та громадянського суспільства. Верховенство права є своєрідною квінтесенцією загальних засад права, що поєднує ідеї справедливості, рівності, гуманізму та свободи. Саме цей принцип формує сучасне розуміння правової системи держави та визначає умови її функціонування. Принцип верховенства права є фундаментальним для будь-якої цивілізованої держави, виступаючи провідним орієнтиром у нормотворчій і правозастосовній діяльності. Водночас у юридичній доктрині відсутній єдиний підхід до його тлумачення, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблематики.

Витоки ідеї верховенства права простежуються ще у працях давньогрецьких мислителів. Зокрема, Сократ обґрунтовував необхідність підпорядкування життя поліса законам, вважаючи, що саме дотримання законів забезпечує стабільність держави та справедливий характер політичних рішень. Значний внесок у розвиток цієї ідеї також зробили Платон та Арістотель, які розглядали право як основу належної організації державної влади [1, с. 35]. Подальший розвиток концепції верховенства права пов’язується з працями римських юристів. Цицерон, зокрема, обґрунтовував ідею держави, заснованої на праві та справедливості. У період Середньовіччя правова думка зазнала суттєвих змін: прийняття нових законів нерідко сприймалося не як створення нових правових норм, а як відновлення «справедливого» старого права. Водночас саме у цей період виникають ідеї обмеження влади правителя та визнання певних прав народу.

Наприкінці Середньовіччя та в епоху Нового часу концепція верховенства права отримала подальший розвиток. Як зазначає Л. Шевченко,

у середньовічній політико-правовій думці основою держави вважалася своєрідна домовленість між правителем і народом щодо взаємних прав та обов'язків, а також недопущення свавілля влади [2, с. 9]. Значний внесок у формування сучасного розуміння цього принципу зробив Джон Локк, який пов'язував легітимність державної влади із суспільною згодою та необхідністю правового обмеження держави. Уже до кінця XVIII століття були сформовані ключові ознаки верховенства права, серед яких загальність, стабільність і ясність законодавства. Саме тоді утверджується ідея про недопустимість свавільного застосування закону та необхідність забезпечення правової визначеності.

Традиційно батьківщиною доктрини верховенства права вважається англосаксонська правова система, у межах якої було сформовано її класичне теоретичне обґрунтування. Одним із перших комплексних досліджень цього принципу стала праця Альберта Венн Дайсі, у якій було визначено основні складові верховенства права: недопущення свавілля з боку державної влади, рівність усіх перед законом і судом, а також гарантування судового захисту прав і свобод людини [3, с. 45].

Сучасна теорія конституційного права значно розширила зміст принципу верховенства права, акцентуючи увагу на необхідності обмеження публічної влади правом, забезпеченні незалежності судової влади та ефективному захисті прав людини. Важливе значення також надається взаємозв'язку верховенства права із загальновизнаними принципами міжнародного права та міжнародними стандартами у сфері прав людини.

Нині принцип верховенства права розглядається у двох основних вимірах – національному та міжнародному. На національному рівні він передбачає існування такого правопорядку, за якого діяльність державних органів і посадових осіб здійснюється виключно в межах визначених законом повноважень, а права і свободи людини гарантуються та ефективно захищаються. Необхідними складовими верховенства права є конституціоналізм, поділ влади, публічність діяльності органів державної влади, незалежність суду, доступність правосуддя, правова визначеність і рівність усіх перед законом.

На міжнародному рівні верховенство права означає сумлінне виконання державами та міжнародними організаціями взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. У сучасних умовах цей принцип дедалі більше набуває універсального характеру, виступаючи основою міжнародного співробітництва та гарантією захисту фундаментальних прав людини.

Одним із ключових питань у дослідженні верховенства права є визначення того, над чим саме має панувати право. Найбільш обґрунтованою видається позиція, відповідно до якої право повинно мати пріоритет над діяльністю держави, її органів, посадових осіб і приватних суб'єктів. За таких умов будь-які рішення та дії мають оцінюватися крізь призму права, що забезпечує захист суспільства як від державного, так і від приватного

свавілля [4, с. 21].

У сучасній юридичній науці сформувалися два основні підходи до розуміння верховенства права – формальний і матеріальний. Формальний підхід пов'язує верховенство права з існуванням системи загальнообов'язкових правових норм, яких повинні дотримуватися всі суб'єкти права, включаючи державу. У межах цього підходу особливе значення мають чіткість, доступність і передбачуваність законодавства.

Матеріальний підхід акцентує увагу не лише на формальному існуванні правових норм, а й на їхньому змісті. Відповідно до цього підходу право повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, свободи, рівності та гуманізму. Отже, держава обмежується не самим фактом існування законів, а їх відповідністю фундаментальним правовим цінностям.

В умовах сучасних глобалізаційних процесів принцип верховенства права набуває особливого значення. Цифровізація суспільства, воєнні конфлікти, терористичні загрози, міграційні процеси та кризові явища в демократичних інститутах змушують держави шукати баланс між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав і свобод людини. За таких умов верховенство права виступає ключовим критерієм оцінки діяльності державної влади та визначає межі допустимого втручання держави у сферу прав людини. В умовах глобалізації верховенство права стає універсальним принципом співіснування та співпраці між різними народами і культурами [5, с. 155; 6; 7].

Особливої актуальності проблема верховенства права набуває для України в умовах воєнного стану та реформування правової системи відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті верховенство права постає не лише як юридична категорія, а й як фундаментальна суспільна цінність, що визначає характер взаємовідносин між державою та людиною.

Філософський зміст принципу верховенства права полягає у визнанні права універсальним регулятором суспільних відносин, заснованим на ідеях свободи, справедливості та рівності. Історичний розвиток цієї доктрини свідчить про поступовий перехід від уявлень про необмежену владу держави до усвідомлення необхідності її правового обмеження та підпорядкування діяльності органів влади загальновизнаним правовим принципам. Саме тому верховенство права сьогодні визнається невід'ємною ознакою демократичної, соціальної та правової держави.

Отже, принцип верховенства права є результатом багатовікового розвитку політико-правової думки та важливою складовою сучасної правової державності. Незважаючи на історичну сталість цієї ідеї, її зміст постійно розвивається під впливом суспільних трансформацій і нових викликів сучасності. Ідея верховенства права у правозастосовній практиці отримує своє втілення через глибоке розуміння її сутності всіма суб'єктами правозастосування. Цей процес безпосередньо пов'язаний із визначенням та аналізом елементів верховенства права як у їх єдності, так і в окремих проявах.

Верховенство права є пануванням права у суспільстві. Воно має реалізовуватися державою у правотворчій і правозастосовній діяльності, зокрема через закони, зміст яких повинен бути пронизаний ідеями свободи, соціальної справедливості та рівності. Одним із проявів цього принципу є те, що право не обмежується виключно законом як формою його вираження, а охоплює також моральні норми, традиції, звичаї та інші соціальні регулятори.

1. Гончар Ю. В. Принцип верховенства права: від витоків до сучасності. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 4. С. 34-39.

2. Шевченко Л.А. Принцип верховенства права: історія становлення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». Випуск 32. 2020. С. 7-14.

3. Казарян В. М., Зернюк В. В., Лозовський Д. Є. Генеза принципу верховенства права. 2021. № 8. С. 46-51.

4. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3. С. 121-127.

5. Чалик В. Принцип верховенства права: міжнародний вимір та його впровадження у вітчизняну правозастосовну практику. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. науковопракт. конф.* (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 154-158.

6. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. Спеціальний випуск № 1 (138). Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану. С. 50-56. DOI : 10.32782/2078-3566/2025-5-8.

7. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. DOI : https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07.

Катерина ВИШАРЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА МОРАЛІ В СУЧАСНИХ БІОЕТИЧНИХ ДИСКУСІЯХ: ПРАВО НА ЕВТАНАЗІЮ ЧИ АБОРТИ

У сучасному світі велика кількість людей бажають обирати все в своєму житті, будь це життя або смерть, народження чи припинення існування дитини, матеріальні блага тощо. Без сумніву кожен має право вибору у тій чи іншій ситуації, але коли йдеться про життя як таке, то в багатьох науковців, законотворців та звичайних людей постає питання: а де межа цього вибору, і хто має право обирати ці межі?

Передусім можна зазначити, що термін «евтаназія» походить з грецького і означає легка смерть. Кожен науковець трактує цю назву по-різному: хтось вважає, що це припинення смерті за згодою пацієнта, інші – що це дія чи бездіяльність лікарів, які схиляють до цього пацієнтів. На основі таких різноманітних пропозицій трактування цього терміна можу сказати, що евтаназія – це умисне припинення життя пацієнта з невиліковною хворобою за його згодою лікарем. Термін «аборт» не так широко інтерпретується, тобто аборт – це штучне переривання вагітності жінки за її згодою.

Евтаназію в більшості випадках застосовують при невиліковних хворобах. Через це евтаназія стикається не лише з медичними питаннями, а й з етичними, моральними, соціально-економічними, філософськими та правовими. Основна мета дискусій полягає в гуманності мети евтаназії, тобто позбавити від страждань, і негуманної, бо це право на життя, яке є невід'ємним [1, с. 306]. Ці дискусії ведуться вже певний період і багато науковців досліджують це питання, але до єдиного висновку ніхто досі не дійшов. Досліджуючи питання евтаназії, люди вже мають деякий прогрес, адже ці питання набувають все більшого резонансу і оминути їх стороною неможливо.

У більшості країн Європи евтаназія заборонена. Але у деяких країнах її визнають законною. Так, у п’яти штатах США вона є законною, але хворий

повинен самостійно ввести собі препарат, перебуваючи при здоровому глузді [2].

У Нідерландах та Бельгії евтаназія набула законної сили у 2002 році. Для її проведення необхідно тричі підтвердити своє рішення. У Нідерландах, згідно з Гронінгенським протоколом 2004 р., дозволяється добровільна евтаназія для дітей віком від 12 років. У Бельгії у 2014 р. була легалізована дитяча евтаназія [3, с. 47].

У 1941 р. Швейцарія стала першою країною, яка легалізувала «mercy killing». Згідно зі ст. 114 Кримінального кодексу Швейцарії вбивство із співчуття не є кримінальним злочином. Відповідальність настає лише тоді, коли особа діяла з корисливих мотивів [3, с. 48-49]. Тут також поширений смертельний туризм, тобто люди, які є невиліковно хворі і хочуть швидкої смерті (але в їх країнах це заборонено), приїжджають у Швейцарію для здійснення своєї мети.

В Україні також евтаназія заборонена, і будь-які спроби допомогти людині піти з життя розцінюються як вбивство. Противники евтаназії наводять такі аргументи: життя людини є найвищою цінністю і ніхто не має права його забрати; це ризик з боку персоналу, який можна підкупити для того, щоб убити ту чи іншу людину; це може бути помилка лікаря, і він поставив неправильний діагноз. Також спираються на те, що в подальшому можуть бути знайдені новітні методи лікування.

Аборти – одна з тем, яку теж почали порушувати і досліджувати науковці. Зараз розповсюджене право вибору жінки на ранніх стадіях вагітності (якщо жінка завагітніла у разі зґвалтування або у ранньому віці) зробити аборт з власної волі. В Україні аборт та вибір жінки щодо абортів регулюється Цивільним кодексом України, Законом України "Основи законодавства про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII, постановою Кабінету Міністрів України Про реалізацію ст. 281 Цивільного кодексу України від 15 лютого 2006 р. № 144. У ст. 50 Закону України "Основи законодавства про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII, яка встановлює добровільність проведення аборту, вказується, що операція штучного переривання вагітності може бути проведена за бажанням жінки в закладах охорони здоров'я при умові, що строк вагітності не перевищує 12 тижнів. У випадках, установлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведено під час вагітності від 12 до 22 тижнів. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів, встановлений законодавством [4].

Кожен має право на вибір. Який би він не був, але цей вибір повинна роботи людина самотужки, аби в подальшому не перекладати відповідальність на когось іншого. Запровадження евтаназії, на мою думку, в Україні може статися найближчим часом через велику кількість хворих, які не мають змоги лікуватися, не мають сил терпіти нестерпний біль. Але це спричинить велику кількість ризиків: препарат, який застосовують для швидкої смерті, почнуть перепродавати нелегально; вбивці зможуть використовувати його в своїх

цілях для скоєння злочинів. Якщо цей препарат буде функціонувати в Україні, то за ним потрібний ретельний нагляд. Стосовно абортів, які проводяться легально, то кожна людина розуміє, що дитина з патологіями або з невиліковною хворобою прийде у цей світ лише страждати. Тому прийняття рішення щодо аборту – це велика відповідальність, яка потребує не лише морального аспекту, а й здорового глузду.

1. Тарасевич Т. Ю. Евтаназія як форма реалізації права людини на смерть: медико-правові аспекти. *Актуальні питання у сучасній науц*і № 1(7) 2023. С. 306-308.

2. Дін Соня Анжеліка. Аборти у країнах ЄС: від лібералізації до безлічі бар'єрів. *Deutsche Welle*. 26.05.2022. URL : https://www.dw.com/uk/aborty-u-krainakh-ies-povilnyi-prohres-i-bezlich barieriv-a-61928183/a-61928183.

3. Островська Б.В. Евтаназія vs права на життя: проблема прав людини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 3. С. 47–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_3_10.

4. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1993. № 4. Ст.19.

Микола ВОВК
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Торгівля людьми та незаконна міграція є одними з найсерйозніших глобальних проблем сучасності. Вони мають транснаціональний характер і потребують активної міжнародної співпраці для ефективного вирішення. Відповідно до Глобального звіту Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) за 2024 рік, у 2022 році у світі було виявлено на 25% більше жертв торгівлі людьми порівняно з 2019 роком, тобто періодом до пандемії [1]. Такі показники свідчать про недостатню ефективність чинних механізмів протидії та необхідність посилення міжнародної взаємодії. У цій роботі розглянуто основні міжнародні підходи, нормативно-правові акти, діяльність міжнародних організацій і практичні механізми, спрямовані на запобігання торгівлі людьми та незаконній міграції. Наведені статистичні дані

демонструють, що проблема не лише зберігає актуальність, а й набуває нових масштабів у сучасних умовах глобалізації.

Міжнародна нормативно-правова база та стратегічне планування. Основним міжнародним документом у сфері протидії торгівлі людьми є Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цей документ, відомий як Палермський протокол, був прийнятий у 2000 році. Він уперше закріпив універсальне визначення торгівлі людьми та зобов'язав держави криміналізувати відповідні дії.

На регіональному рівні важливу роль відіграє Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, відома як Варшавська конвенція 2005 року. Вона створила спеціальний механізм моніторингу – GRETA. Європейський Союз також ухвалив Стратегію боротьби з торгівлею людьми на 2021–2025 роки, у якій міжнародна співпраця визначена одним із ключових напрямів діяльності [2]. У 2024 р. було внесено зміни до Директиви ЄС щодо протидії торгівлі людьми, що посилило інструменти розслідування, покарання злочинців і захисту постраждалих осіб [3]. Таким чином, міжнародне законодавство поступово адаптується до нових викликів і форм експлуатації людей.

Сучасні тенденції та виклики. Дослідження Європейської міграційної мережі (EMN) «Торгівля людьми – міжнародний вимір», опубліковане у 2025 р., засвідчило, що у 2022 р. 63,1% жертв торгівлі людьми в ЄС були громадянами третіх країн, тоді як у період 2019–2021 років цей показник становив 43% [4]. Це свідчить про дедалі виразніший транснаціональний характер проблеми та посилення міграційного чинника у структурі торгівлі людьми.

UNODC також відзначає зростання експлуатації дітей. У 2022 р. було виявлено на 31% більше дітей-жертв, ніж у 2019 році, а загалом діти становлять 38% усіх виявлених жертв торгівлі людьми [1]. Особливе занепокоєння викликає зростання випадків примусової злочинної діяльності, зокрема участі в онлайн-шахрайстві. Частка таких випадків зросла з 1% у 2016 році до 8% у 2022 р. [4]. Це підтверджує, що злочинні мережі активно використовують цифрові технології та інтернет-середовище для нових форм експлуатації.

Основними чинниками вразливості населення залишаються бідність, збройні конфлікти та кліматичні зміни. Виконавча директорка UNODC Гада Валі зазначила, що злочинці дедалі частіше використовують людей для примусової праці, онлайн-шахрайства та кіберзлочинності, тоді як жінки та дівчата особливо ризикують стати жертвами сексуальної експлуатації та гендерного насильства [1]. Це свідчить про необхідність комплексного підходу до захисту найбільш уразливих категорій населення.

Щодо незаконної міграції, EMN наголошує на її тісному зв'язку з торгівлею людьми. У листопаді 2023 р. Європейська Комісія запропонувала

пакет заходів, спрямованих на протидію незаконному переправленню мігрантів. До нього увійшли нова директива щодо мінімальних правил запобігання незаконному в'їзду, транзиту та перебування в ЄС, а також регламент щодо посилення ролі Європолу в боротьбі з незаконним переправленням мігрантів [4]. Такі ініціативи демонструють прагнення ЄС посилити контроль над транскордонною злочинністю та підвищити ефективність спільних дій держав-членів.

Інституційні механізми та суб'єкти протидії. Міжнародна система протидії торгівлі людьми функціонує завдяки співпраці низки міжнародних організацій. Глобальний звіт UNODC за 2024 рік охопив дані зі 156 держав – це найбільший показник за весь період підготовки таких звітів із 2009 р. [5]. Серед ключових партнерів у сфері міжнародної співпраці – Міжнародна організація з міграції (МОМ), Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), ОБСЄ, Міжнародний центр розвитку міграційної політики (ICMPD) та Європол [4]. Широке залучення міжнародних інституцій свідчить про глобальний характер проблеми та необхідність багаторівневої координації.

У Європейському Союзі функціонує Європейська мультидисциплінарна платформа проти кримінальних загроз (EMPACT), яка забезпечує координацію дій, фінансування та обмін інформацією між державами. Одинадцять країн-членів EMN повідомили про активну участь у міжнародних проєктах, які координуються Європолом, Frontex і Євроюстом [4]. Це сприяє посиленню міжнародного обміну інформацією та ефективнішому розслідуванню транскордонних злочинів.

МОМ також реалізує програми, спрямовані на посилення інституційної спроможності держав. Зокрема, у Молдові організація провела навчання для близько 400 прикордонників, а в Бангладеш – для приблизно 200 працівників поліції щодо виявлення жертв та їх направлення до відповідних служб підтримки. У Таїланді, Ефіопії, Лесото та Мозамбіку МОМ сприяла створенню національних механізмів перенаправлення жертв торгівлі людьми [6]. Такі практичні заходи допомагають державам ефективніше виявляти постраждалих осіб та надавати їм необхідну допомогу.

Практичні механізми запобігання. Дослідження EMN визначає чотири основні напрями протидії торгівлі людьми: профілактика злочинів, захист постраждалих осіб, координація діяльності правоохоронних органів та притягнення винних до відповідальності. Більшість міжнародних заходів щодо громадян третіх країн реалізуються міжнародними організаціями, насамперед МОМ, а також неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями. Фінансування таких програм здійснюється як державами, так і структурами ЄС [2]. Це підтверджує важливість поєднання державних і недержавних ресурсів у боротьбі з торгівлею людьми.

Дев'ять країн-членів EMN визнали інформаційно-освітні кампанії ефективним засобом запобігання торгівлі людьми [4]. МОМ проводить

регіональні мультимедійні кампанії, зокрема IOM X, Somos Colmena та Migrants as Messengers, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо безпечної міграції [6]. Важливим інструментом міжнародної взаємодії залишаються двосторонні та багатосторонні угоди. Дев'ять держав-членів EMN, а також Сербія і Грузія уклали різні форми співпраці з іншими країнами у вигляді меморандумів про взаєморозуміння, протоколів або двосторонніх угод [4]. Основна увага приділяється регіонам Сахелю, Африканського Рогу, Північної Африки, Східної Європи та Західних Балкан. Така співпраця дозволяє державам координувати дії та обмінюватися досвідом у сфері протидії торгівлі людьми.

Сучасним прикладом міжнародної координації є співпраця МОМ з Інтерполом. У межах міжнародних операцій WEKA II, Turquesa III та Storm Makers, проведених у 2022 р., національних партнерів навчали застосовувати підхід, орієнтований на потреби жертв, ще на етапі підготовки операцій, а також забезпечувати підтримку постраждалих під час їх проведення [6]. Це демонструє поступовий перехід міжнародних операцій від суто правоохоронного підходу до людиноцентричної моделі захисту жертв.

EMN виокремлює низку системних проблем у сфері міжнародної протидії торгівлі людьми. Серед них – недостатній рівень довіри між державами, культурні відмінності, переміщення злочинної діяльності в цифровий простір, а також труднощі з виявленням постраждалих осіб [4]. Це вимагає подальшого зміцнення спроможності правоохоронних органів і вдосконалення міжнародної координації. Крім того, держави мають адаптувати свої механізми реагування до нових цифрових форм експлуатації.

Станом на кінець 2023 р. деякі держави-члени EMN переглядають або розробляють нові національні стратегії боротьби з торгівлею людьми, до яких включають заходи з посилення міжнародного співробітництва. Також держави оцінюють ефективність чинних угод із країнами походження та транзиту жертв торгівлі людьми. Особлива увага приділяється розвитку фінансових розслідувань, цифрового моніторингу та оперативного реагування на випадки трудової експлуатації [7]. Це свідчить про прагнення міжнародної спільноти вдосконалити наявні механізми протидії та адаптувати їх до сучасних умов.

Отже, міжнародні підходи до боротьби з торгівлею людьми та незаконною міграцією поступово трансформуються від переважно правоохоронної моделі до комплексної системи, що поєднує профілактику, захист жертв, міжвідомчу координацію та міжнародне співробітництво. Основними тенденціями є посилення уваги до транснаціонального характеру проблеми, зростання ролі цифрових технологій та активізація співпраці з державами походження і транзиту мігрантів. Подальше вдосконалення міжнародної системи протидії торгівлі людьми потребує зміцнення довіри між державами, покращення координації між міжнародними інституціями, розвитку цифрових механізмів моніторингу та адаптації до нових форм експлуатації, що виникають в онлайн-середовищі.

1. Global Report on Trafficking in Persons 2024 / United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Vienna, 2024. URL : https://reliefweb.int/report/world/global-report-trafficking-persons-2024 (дата звернення: 08.05.2026).

2. EU Strategy on Combatting Trafficking in Human Beings 2021–2025 / European Commission. COM(2021) 171 final. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171 (дата звернення: 08.05.2026).

3. Directive (EU) 2024/1712 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims // Official Journal of the European Union. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1712/oj (дата звернення: 08.05.2026).

4. Trafficking in Human Beings – The International Dimension / European Migration Network (EMN). URL : https://emn.gov.hr/print.aspx?id=1094&url=print (дата звернення: 08.05.2026).

5. UNODC Global Report on Human Trafficking: 25 Per Cent Increase of Detected Victims and More Children Being Exploited / United Nations Regional Information Centre (UNRIC). URL : https://unric.org/en/unodc-global-report-on-human-trafficking-25-per-cent-increase-of-detected-victims-and-more-children-being-exploited/ (дата звернення: 08.05.2026).

6. Prevent Further Loss of Life of Migrants and Support Families Left Behind / United Nations Network on Migration. URL: https://migrationnetwork.un.org/pledge/prevent-further-loss-life-migrants-and-support-families-left-behind (дата звернення: 08.05.2026).

7. Trafficking in Human Beings – The International Dimension: Overview of EU Measures / Federal Office for Migration and Refugees (BAMF). URL: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/EMN/FlashInformSyntheseberichte/EMNStudie/emn-studie-bekaempfung-menschenhandel.html (дата звернення: 08.05.2026).

Діана ГРЕБЕНЮК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор філософії в галузі права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Запровадження воєнного стану в Україні не звільняє батьків від обов’язку утримувати дитину, проте суттєво трансформує процесуальні аспекти розгляду справ про стягнення аліментів. В умовах економічної нестабільності та масової міграції населення цивільний процес має

забезпечити баланс між швидкістю розгляду справи та реальним виконанням судового рішення.

Однією з ключових особливостей сучасного етапу є широке застосування наказного провадження ст. 161 Цивільного процесуального кодексу України [1]. Оскільки видача судового наказу здійснюється без виклику сторін, цей спосіб є найбільш оперативним варіантом вирішення аліментних питань. За умов воєнного часу та вимушеної міграції населення, оптимізація процесу доказування виступає фундаментальною гарантією доступу до правосуддя та захисту законних інтересів дитини.

Слід звернути увагу на специфіку статистичних показників. Хоча в умовах воєнного стану офіційна статистика не виокремлює військовослужбовців у самостійну категорію боржників, аналіз даних «Опендатабот» та Державної судової адміністрації України за 2025 рік дозволяє опосередковано оцінити вплив військового фактору на ефективність судочинства. Зокрема, загальна сума присуджених аліментів сягнула 60 млн грн, що на 22% більше за показники попереднього року. Попри загальне скорочення кількості нових заяв (на 5% порівняно з 2024 роком), середній розмір стягнення на одну справу зріс з 1 200 грн у 2021 році до 2,5 тис. грн у 2025 році. Така динаміка, на фоні наявності понад 208 тисяч виконавчих проваджень щодо заборгованості, свідчить про зміну матеріального стану платників, що прямо корелює із залученням значної частини населення до Збройних Сил України та можливістю стягнення виплат із додаткових грошових винагород. Таким чином, трансформація цивільного процесу забезпечила реалізацію принципу пріоритетності інтересів дитини навіть за умови неможливості виокремлення спеціального статусу боржника у звітності [2].

Важливою особливістю розгляду справ про аліменти в умовах воєнного стану є забезпечення безперервності утримання дитини у разі зникнення боржника-військовослужбовця безвісти. Характерним прикладом є рішення Свалявського районного суду Закарпатської області від 27 березня 2025 року у справі № 306/165/25, де суд розглянув позов про зміну розміру аліментів щодо відповідача, який офіційно вважається зниклим безвісти за особливих обставин. Суд дійшов висновку, що зникнення особи за таких обставин не припиняє її аліментних зобов'язань, оскільки за військовослужбовцем згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 884 зберігається грошове забезпечення, яке виплачується членам його сім'ї. У цьому процесі право дитини на отримання аліментів у розмірі не менше 50% прожиткового мінімуму було визнано пріоритетним, що дозволило суду змінити спосіб та розмір стягнення, незважаючи на особливий статус відповідача та його відсутність у судовому засіданні [3].

У сучасній юридичній доктрині, зокрема у дослідженнях Н. Сакари, наголошується, що доступність правосуддя в умовах війни безпосередньо корелює з рівнем цифровізації цивільного процесу. Використання підсистеми

«Електронний суд» та дистанційна участь у засіданнях через відеозв'язок стали ключовими інструментами для захисту прав дитини. Це дозволяє вразливим категоріям населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам та біженцям за кордоном, ініціювати справи про стягнення аліментів та брати участь у їх розгляді без фізичної присутності у приміщенні суду [4].

Отже, трансформація цивільного процесу в умовах війни дозволила поєднати технологічну гнучкість із безальтернативним захистом прав дитини. Завдяки цифровізації та системі «Електронний суд», доступ до правосуддя для вразливих категорій населення перестав залежати від їхнього місця перебування. Водночас судова практика підтверджує, що аліментні зобов'язання є безперервними. Навіть такі екстремальні обставини, як зникнення військовослужбовця безвісти, не припиняють виплат, оскільки право дитини на частку грошового забезпечення батьків має абсолютний пріоритет. Таким чином, сучасне судочинство вибудувало дієвий алгоритм, де правові позиції щодо «бойових» виплат та дистанційні інструменти розгляду справ гарантують дитині належний рівень життя попри виклики воєнного часу.

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 07.05.2026).

2. Реєстр боржників аліментів: 2,5 тисячі грн аліментів, в середньому, присуджували торік : аналітична стаття. Опендатабот. : веб-сайт. URL : https://opendatabot.ua/analytics/aliments-2025 (дата звернення: 07.05.2026).

3. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2025 року у справі № 201/10041/21 (провадження № 61-11003св22). Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/126225561 (дата звернення: 07.05.2026).

4. Забезпечення права на правосуддя в умовах воєнного стану : презентація судді Верховного Суду. Верховний Суд : веб-сайт. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Zabezp_prava_na%20pravos_voen.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

Євгенія ГРЕБЕНЮК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Наша держава переживає глибоку соціокультурну трансформацію, зумовлену стрімким розвитком цифрових технологій, соціальних мереж, штучного інтелекту, онлайн-комунікації, платформної економіки та віртуальних форм взаємодії. Цифровізація вже не обмежується суто технічним процесом автоматизації чи спрощення обміну інформацією. Вона змінює саму логіку соціальної поведінки, способи комунікації, моделі праці, освіти, дозвілля, громадської участі, самопрезентації та міжособистісних відносин.

Особливого значення набуває проблема переосмислення соціальних норм у контексті розвитку штучного інтелекту. UNESCO наголошує, що системи штучного інтелекту мають бути прозорими, контрольованими, підзвітними та такими, що не створюють загроз для прав людини. У зв'язку з цим сучасне інформаційне середовище потребує не лише технологічної адаптації, а й морально-етичного, правового та соціального осмислення нових правил співіснування людей у цифровому просторі.

Соціальні норми є невід'ємним елементом суспільного життя, оскільки визначають межі прийнятної та неприйнятної поведінки, формують уявлення про належне й бажане. До таких норм належать моральні, правові, релігійні, корпоративні, комунікативні, етикетні та культурні правила. У традиційному суспільстві вони характеризувалися відносною стабільністю, передавалися між поколіннями та підтримувалися авторитетом родини, громади, держави, освітніх і релігійних інституцій. Проте процес цифровізації суттєво прискорив трансформацію соціальних норм [5, с. 22].

Одним із найбільш помітних напрямів таких змін є трансформація комунікативних норм. Сучасні цифрові технології забезпечують можливість миттєвої та глобальної комунікації незалежно від територіальних меж. Людина може брати участь в онлайн-дискусіях, дистанційно працювати й навчатися, висловлювати власну позицію через соціальні мережі та цифрові

платформи. Водночас змінюється і культура спілкування: повідомлення стають коротшими, а емоції дедалі частіше передаються за допомогою емодзі, реакцій, мемів, гіфок, лайків і коментарів [4, с. 40].

Водночас цифрова комунікація має суперечливий характер. З одного боку, вона розширює можливості для самовираження, участі в суспільному житті та підтримання соціальних зв'язків. З іншого боку, онлайн-середовище нерідко знижує рівень відповідальності за власні висловлювання через анонімність або дистанційність спілкування. Наслідком цього є поширення мови ворожнечі, кібербулінгу, агресивних коментарів, публічного приниження та маніпулятивних інформаційних кампаній. Те, що в безпосередньому спілкуванні могло б стримуватися моральними обмеженнями чи реакцією співрозмовника, в інтернет-просторі часто проявляється значно гостріше.

Важливим напрямом трансформації є також зміна уявлень про приватність. Якщо в попередні історичні періоди приватне життя було більш чітко відокремлене від публічного, то сьогодні ця межа значною мірою стирається. Користувачі добровільно поширюють фотографії, відео, геолокацію, інформацію про професійну діяльність, навчання, дозвілля та особисті стосунки. Соціальні мережі перетворили самопрезентацію на повсякденну практику, а публічність – на один із засобів соціального визнання. Кількість підписників, переглядів, лайків і коментарів нерідко сприймається як показник успішності або соціальної значущості.

Поряд із цим актуалізується проблема цифрового сліду. Інформація, оприлюднена в мережі Інтернет, може зберігатися протягом тривалого часу, поширюватися без згоди автора та використовуватися роботодавцями, рекламними системами, шахраями або політичними технологами. За таких умов формується нова соціальна норма – відповідальне ставлення до власних персональних даних [3, с. 41].

Трансформації зазнають і трудові норми. Поширення дистанційної роботи, фрилансу, цифрових платформ та автоматизації змінило традиційне уявлення про робоче місце, робочий час і професійну дисципліну. Працівник більше не завжди прив'язаний до офісного простору, а професійні обов'язки можуть виконуватися з будь-якої точки світу. Це створює нові можливості для гнучкості, самореалізації та поєднання професійного й особистого життя. Водночас виникає проблема постійної доступності працівника та розмивання меж між робочим і приватним часом [6, с. 52].

У сучасному цифровому середовищі формується нова етика праці, яка передбачає баланс між продуктивністю та правом людини на відпочинок. Нормою стає здатність самостійно організовувати робочий процес, планувати час, дотримуватися цифрової дисципліни та підтримувати професійну комунікацію в онлайн-форматі. Разом із тим суспільство має виробити ефективні механізми захисту людини від професійного вигорання, надмірного цифрового контролю та перетворення технологій на засіб постійного

спостереження.

Освітня сфера також демонструє глибоку трансформацію соціальних норм. Онлайн-навчання, електронні платформи, цифрові бібліотеки, відеолекції, інтерактивні курси та системи штучного інтелекту змінили роль викладача, студента й самого освітнього середовища. Знання стали більш доступними, а навчання – більш індивідуалізованим. Водночас виникають нові виклики, пов'язані з академічною доброчесністю, використанням штучного інтелекту для виконання навчальних завдань, поверховим споживанням інформації, зниженням концентрації уваги та нерівним доступом до якісних цифрових ресурсів.

У таких умовах особливого значення набувають медіаграмотність, цифрова грамотність, навички критичного мислення та здатність відрізняти достовірні джерела інформації від маніпулятивних або фейкових повідомлень. Важливими стають також розуміння алгоритмів функціонування цифрових платформ, основ кібербезпеки та етичного використання сучасних технологій. Європейська комісія у звіті про стан «Цифрового десятиліття» наголошує, що, попри розвиток цифрової інфраструктури, країни ЄС і надалі стикаються з проблемами формування цифрових навичок населення, впровадження штучного інтелекту та захисту вразливих категорій користувачів, зокрема дітей [2, с. 109].

Зазнають змін і механізми соціального контролю. Якщо раніше поведінка людини оцінювалася переважно найближчим соціальним оточенням, професійною спільнотою або державними інституціями, то в цифровому просторі контроль набуває масового, швидкого та публічного характеру. Репутація людини чи організації може суттєво змінитися протягом кількох годин унаслідок вірусного поширення інформації. Соціальні мережі стали простором не лише громадського контролю, а й публічного осуду. З одного боку, це сприяє викриттю несправедливості, корупції, дискримінації чи насильства, а з іншого боку – виникає небезпека так званого «цифрового натовпу», коли масове засудження відбувається без належної перевірки фактів.

За таких умов особливої ваги набуває норма відповідального поширення інформації. Кожен користувач цифрового простору є не лише споживачем, а й активним учасником інформаційних процесів, оскільки може створювати, коментувати, інтерпретувати та поширювати інформацію. Саме тому сучасне суспільство потребує високого рівня критичного мислення, медіаграмотності та усвідомлення наслідків власної онлайн-діяльності [7, с. 24].

Не менш важливою є трансформація соціальної ідентичності. У цифровому середовищі людина може одночасно створювати декілька образів себе: професійний профіль, особисту сторінку, анонімний акаунт, творчу платформу або ігровий аватар. Це значно розширює можливості самовираження, проте водночас створює ризик розриву між реальною та віртуальною ідентичністю. Соціальні мережі нерідко стимулюють

демонстрацію успішності, активності та зовнішнього благополуччя, що може формувати психологічний тиск, завищені очікування та відчуття неповноцінності у користувачів, які порівнюють себе з ідеалізованими образами інших.

Особливо вразливими в цьому контексті є діти та підлітки, які значну частину соціалізації проходять саме в цифровому середовищі. У зв'язку з цим міжнародні організації та інституції дедалі більше уваги приділяють проблемам кібербулінгу, цифрової залежності, психологічного впливу соціальних мереж та захисту дітей від небезпечного онлайн-контенту. Це свідчить про необхідність формування цифрових соціальних норм з урахуванням психологічної безпеки, вікових особливостей та потреб захисту особистості.

Водночас цифровізоване суспільство не можна розглядати виключно як джерело ризиків. Воно створює нові форми солідарності, громадської активності та взаємодопомоги. Онлайн-спільноти здатні об'єднувати людей навколо соціально важливих проблем, благодійних ініціатив, волонтерської діяльності, освітніх проєктів, захисту прав людини чи екологічних рухів. Цифрові інструменти дають можливість оперативно мобілізувати ресурси, поширювати суспільно важливу інформацію та залучати громадян до суспільних змін. Отже, трансформація соціальних норм має не лише проблемний, а й значний конструктивний потенціал.

Таким чином, трансформація соціальних норм в умовах цифровізації є складним і багатовимірним процесом, який охоплює сферу комунікації, праці, освіти, приватності, моралі, соціального контролю, ідентичності та громадської активності. Цифрові технології не лише змінюють технічні засоби взаємодії між людьми, а й формують нові моделі поведінки, нові соціальні очікування та нові форми відповідальності.

Сучасне цифрове середовище відкриває значні можливості для розвитку особистості, освіти, творчості, громадської участі та соціальної солідарності. Водночас воно породжує серйозні виклики, серед яких – кібербулінг, інформаційні маніпуляції, цифрова залежність, втрата приватності, нерівність доступу до технологій, алгоритмічний контроль та моральна невизначеність щодо використання штучного інтелекту. Саме тому одним із ключових завдань сучасного суспільства є вироблення ефективних соціальних, правових і етичних механізмів регулювання цифрового простору.

---

1. Попович В., Щербина С., Новак, Т.. Цифрова трансформація сфери соціального захисту в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення україни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. (2(55). С. 82–88.
2. Воржакова Ю. П., Хлебинська О.І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. *Економіка та держава.* 2021. №9. С. 107–111.
3. Гриценко Г. Цифровізація соціальних послуг: проблеми можливостей та компетенції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. №1 (47). С. 36–48.

4. Гавриленко Н. Г., Тарасенко І. О. Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2021. № 3 (47). Т. 1. С. 36–46.

5. Чмерук Г. Г. Цифровізація – тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. Економічний простір. 2020. № 153. С. 18–24.

6. Баранов О., Костенко О., Дубняк М., Головко О. Цифрова трансформація суспільства: правові аспекти та сучасні проблеми : монографія, 2-ге вид. / О. Баранов, О. Костенко, М. Дубняк, О. Головко; ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». Київ; Одеса : Фенікс, 2024. 184 с.

7. Костецький П. В., Іванцов С. В. Цифровізація суспільства: сучасні тенденції та перспективи розвитку наукових досліджень. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.Серія економічна. Серія юридична.* 2023. № 36. С. 496-504.

Тайра ГУК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ЗАСТОСУВАННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI ст. зумовлює структурну трансформацію правової системи, в межах якої штучний інтелект (далі – ШІ) набуває статусу інструменту автоматизації правозастосовних і управлінських процесів. У судовій сфері окремих держав ШІ застосовується для виконання допоміжних функцій, зокрема автоматизованого розподілу справ, аналізу судової практики та прогнозування процесуальних строків. Водночас його впровадження актуалізує ризики, пов’язані з алгоритмічною упередженістю та непрозорістю функціонування моделей («black box problem»), що безпосередньо впливає на вимоги до обґрунтованості та перевірюваності судових рішень. У контексті цифрової трансформації правосуддя ШІ розглядається як інструмент модернізації судової системи, однак його використання потребує нормативного врегулювання та дотримання стандартів захисту прав людини.

У межах трансформації судочинства України ШІ доцільно визначати як сукупність алгоритмічних систем, здатних здійснювати обробку великих масивів даних, виявлення статистичних закономірностей, формування

прогнозів та підтримку прийняття рішень на основі машинного аналізу. Його функціонування базується на опрацюванні судової практики, нормативно-правових актів, доктринальних джерел та інших структурованих і неструктурованих даних.

У правозастосовній діяльності ШІ виконує виключно допоміжну функцію, яка охоплює аналіз судових рішень, систематизацію правових позицій, підготовку проєктів процесуальних документів та прогнозування результатів розгляду справ. Впровадження таких технологій спрямоване на підвищення продуктивності судової системи та зменшення процесуального навантаження на суддів. В Україні реалізуються окремі інструменти цифровізації із застосуванням ШІ, зокрема в межах державних цифрових сервісів та експериментальних мовних моделей. Одночасно на рівні судової влади встановлюються загальні підходи до допустимості використання ШІ у правосудді [1].

Судове рішення є результатом інтелектуальної діяльності, що включає правову кваліфікацію, тлумачення норм права та оцінку фактичних обставин у їх сукупності. Така діяльність має комплексний характер і не зводиться до алгоритмічного обчислення результату. У зв'язку з цим використання ШІ обмежується функцією інформаційно-аналітичної підтримки. Прийняття остаточного рішення належить виключно судді як суб'єкту, на якого покладено юридичну відповідальність за його законність та обґрунтованість [2].

Застосування ШІ у судочинстві породжує системні ризики інституційного та правозахисного характеру. Зокрема, йдеться про зміну балансу між людиною та алгоритмом у процесі прийняття рішень, що потенційно впливає на принципи демократичного правосуддя. Додатково актуалізується ризик порушення принципу рівності сторін унаслідок алгоритмічного відтворення або посилення існуючих соціальних упереджень. Обмежена прозорість алгоритмів ускладнює судовий контроль за результатами їх роботи, що створює проблему «black box» у правозастосуванні. Окремо слід виділити ризики, пов'язані з обробкою персональних даних та потенційним зовнішнім впливом на алгоритмічні системи. Сукупність зазначених факторів обумовлює необхідність збереження ключової ролі судді та встановлення чітких правових меж використання ШІ [3].

Імплементація міжнародного досвіду регулювання ШІ у судочинстві України повинна здійснюватися на основі адаптаційного підходу, а не механічного запозичення іноземних моделей. Практика різних правових систем демонструє варіативність підходів до використання ШІ: у США акцент зроблено на аналітичній підтримці судових рішень; у Великій Британії та Індії – на збереженні виключної дискреції судді; у Китаї – на широкій цифровізації судочинства; у Європейському Союзі – на ризик-орієнтованому регулюванні із підвищеними вимогами до прозорості та підзвітності алгоритмів. Зазначені

моделі відрізняються ступенем втручання технологій у процес правосуддя, що обумовлює необхідність формування в Україні власної нормативної моделі з урахуванням принципів верховенства права та конституційних гарантій [4].

Отже, використання ШІ у судовій системі України є об'єктивно зумовленим процесом цифрової трансформації, однак його впровадження має відбуватися в межах чітко визначених правових обмежень. Ефективна інтеграція ШІ можлива лише за умови забезпечення його допоміжного характеру, збереження інституційної ролі судді та гарантування дотримання фундаментальних прав людини. Це є необхідною передумовою недопущення деформації сутності правосуддя та забезпечення його легітимності в умовах цифровізації.

---

1. В Україні запустили ШІ-конструктор юридичних документів онлайн з підписом через Дію. *Судово-юридична газета*. 03.04.2026. URL : https://sud.ua/uk/news/ukraine/357487-v-ukraine-zapustili-ii-konstruktor-yuridicheskikh-dokumentov-onlayn-s-podpisyu-cherez-diyu (дата звернення: 11.05.2026).
2. Деркач В. Г., Прокопович-Ткаченко Є. Д., Руденко Є. Г. Використання штучного інтелекту в судовому процесі України: правові, етичні та процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 462.
3. Буцький І. ШІ в бізнесі: хто відповідає за помилковий алгоритм? *Юридична газета*. 04.06.2025. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/shi-v-biznesi-hto-vidpovidae-za-pomilkoviy-algoritm-.html (дата звернення: 11.05.2026).

Уляна ГУНЬКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Сучасний етап розвитку конституційного права України характеризується глибинною трансформацією змісту конституційної ідентичності під впливом практики Європейського суду з прав людини. Вказана трансформація відбувається не лише на рівні формального врахування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, але й через зміну підходів до розуміння сутності прав і свобод людини, а також переосмислення меж державного суверенітету в умовах євроінтеграції та воєнного стану [1; 2].

Одним із ключових проявів такого впливу є зміна конституційного розуміння прав і свобод людини. Практика ЄСПЛ фактично зумовила відхід національних судових інституцій від формального, текстуального тлумачення Конституції України до матеріального, змістовного підходу. У центрі такого підходу перебувають стандарти, сформовані у юриспруденції ЄСПЛ, які визначають не лише обсяг прав, але й ефективність їх реалізації. У цьому контексті відбувається поступове «наповнення» конституційних норм реальним змістом, унаслідок чого вони перестають бути декларативними та набувають практичного значення [3, с. 129–133].

Найбільш показовою є трансформація права на справедливий суд. Практика ЄСПЛ у справах проти України виявила системні проблеми у функціонуванні національної судової системи, що стосуються тривалості судового розгляду, відсутності ефективних засобів юридичного захисту, а також недотримання принципів незалежності та безсторонності суду. Зокрема, у справі щодо звільнення судді Верховного Суду було встановлено порушення фундаментальних гарантій процесуальної справедливості, що поставило під сумнів відповідність національних процедур стандартам верховенства права [4, с. 65–70].

Під впливом зазначеної практики відбулося суттєве розширення змісту права на справедливий суд. Воно більше не обмежується лише доступом до суду, а охоплює комплекс взаємопов’язаних гарантій, зокрема розумні строки розгляду справи, обов’язок суду належним чином мотивувати свої рішення, їх обов’язкове виконання, а також забезпечення незалежності судової влади. Важливою є правова позиція про те, що невиконання судового рішення фактично нівелює саме право на судовий захист, що було інтегровано у практику національних судів [5].

Окремого значення набуває проблема невиконання судових рішень, яка в практиці ЄСПЛ розглядається як самостійне порушення права на справедливий суд та права власності. Суд неодноразово підкреслював, що держава не може виправдовувати невиконання рішень браком фінансових чи організаційних ресурсів. У результаті цього виконання судового рішення стало розглядатися як невід’ємна складова права на судовий захист, що розширило межі відповідальності держави [6, с. 121–127].

Суттєвих змін зазнало і розуміння свободи вираження поглядів. Практика ЄСПЛ закріпила підхід, відповідно до якого це право є фундаментальним для демократичного суспільства, а його обмеження можливе лише за наявності нагальної суспільної потреби та за умови дотримання принципу пропорційності. У зв’язку з цим українські суди дедалі частіше застосовують тест пропорційності та забезпечують баланс між свободою слова і захистом інших прав [7, с. 98–101].

Не менш значущою є трансформація у сфері заборони катувань та нелюдського поводження. Практика ЄСПЛ сформувала підхід, відповідно до якого ця заборона має абсолютний характер і не допускає жодних винятків. Крім того, держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування кожного випадку порушення. У національному праві це сприяло утвердженню гідності людини як базової конституційної цінності [8, с. 61–71].

Таким чином, під впливом практики ЄСПЛ конституційне розуміння прав і свобод в Україні набуло чітко вираженого конвенційного характеру. Конституція України дедалі більше тлумачиться як частина європейського правового простору, в якому стандарти ЄСПЛ визначають зміст та межі прав людини.

Водночас важливим аспектом трансформації є зміна балансу між національним суверенітетом і європейськими стандартами. Практика ЄСПЛ не заперечує суверенітет держави, однак встановлює межі його реалізації через принцип верховенства права та вимоги дотримання прав людини [2].

У цьому контексті особливого значення набуває доктрина «межі розсуду держави», яка дозволяє враховувати національні особливості, зокрема конституційну ідентичність, при застосуванні конвенційних стандартів. Це створює можливість поєднання європейських підходів із національною правовою традицією без втрати державної самобутності [3, с. 132].

В умовах воєнного стану трансформація цього балансу проявляється через застосування механізму дерогації. Україна, користуючись правом відступу від окремих зобов'язань за Конвенцією, змушена забезпечувати національну безпеку, водночас дотримуючись базових стандартів прав людини. При цьому такі відступи мають бути пропорційними, тимчасовими та обґрунтованими [1].

Євроінтеграційний курс України додатково посилює значення цієї трансформації. Він передбачає не лише формальне прийняття європейських норм, але й їх внутрішнє засвоєння як складової національної конституційної ідентичності. У результаті цього такі цінності, як верховенство права, демократія та права людини, набувають подвійної природи – як європейської, так і національної.

Водночас існує ризик використання аргументів національної безпеки або захисту конституційної ідентичності для надмірного обмеження прав людини. У цьому контексті практика ЄСПЛ виконує стримуючу функцію, перевіряючи пропорційність таких обмежень та їх відповідність Конвенції [2].

Отже, трансформація конституційної ідентичності України під впливом практики ЄСПЛ є комплексним процесом, що охоплює як переосмислення змісту прав і свобод людини, так і зміну підходів до реалізації державного суверенітету. Практика ЄСПЛ виступає ключовим чинником цього процесу, забезпечуючи інтеграцію України у європейський правовий простір та формування сучасної моделі конституціоналізму.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР . *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. https://ccu.gov.ua/library/konstytuciya-ukrayiny-oficiynyy-tekst-stanom-na-1-travnya-2021-r-razom-iz-vytyagamy-z-rishen.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (у ред. Протоколів № 11, 14, 15) *Офіційний вісник України*. 2010. № 32. Ст. 1229. https://hudoc.echr.coe.int.

3. Єгорова В. С. Питання захисту конституційних прав в контексті євроінтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. С.129-133 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/APP_03_2025-part-1-1-1.pdf.

4. Кельбя С. Г. Вплив практики Європейського суду з прав людини на становлення правовладдя в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2025. С. 65-70. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343220/331127.

5. Синицин П. М. Конфлікт правових позицій Конституційного Суду та Європейського суду з прав людини: зарубіжний досвід. *Актуальна юриспруденція.* 2021 URL : https://rp.onmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/1830/7.%20legalactivity_com%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, 2025. (3), 121–127. URL : https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-121-127.

7. Дядик В. О. Доктрина конституційної ідентичності та перспективи її розробки в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 98-101 URL : https://lsej.org.ua/11_2022/19.pdf.

8. Харитонова О. Людська гідність та гендерна рівність у конституційному просторі. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 61–71. URL : https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.3.

Олександра ГУНЬЧИК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор філософії в галузі права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

МИРОВА УГОДА ЯК СПОСІБ ЗАВЕРШЕННЯ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність теми мирової угоди в Україні пояснюється тим, що вона допомагає зробити судовий процес швидшим і простішим. Це дозволяє зменшити навантаження на суди та швидше захистити права сторін. У період

реформування судової системи все більшого значення набувають альтернативні способи вирішення спорів. Одним із таких є мирова угода, яка дає можливість сторонам домовитися без довгого розгляду справи в суді. Крім того, використання мирових угод сприяє розвитку правової культури, взаєморозуміння між сторонами та підвищує довіру до судової системи, що важливо для євроінтеграції України.

Диспозитивні начала цивільного судочинства надають сторонам спору право укладати мирову угоду, що безпосередньо передбачено ст.ст. 49, 207 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [5]. Процесуальне законодавство України зобов'язує суд роз'яснити сторонам можливість укладення мирової угоди і сприяти примиренню сторін. Така активна роль суду спрямована не лише на вирішення спору, а й на досягнення сторонами взаємоприйнятного результату, який враховує їх інтереси та сприяє збереженню ділових чи особистих відносин.

Укладення мирової угоди є важливим проявом автономії сторін, оскільки дає їм можливість самостійно визначати умови врегулювання спору, навіть ширше, ніж це передбачено позовними вимогами. Водночас така свобода не є абсолютною, адже суд обов'язково перевіряє зміст мирової угоди на відповідність закону та відсутність порушень прав інших осіб. Саме цей контроль з боку суду забезпечує необхідний баланс між інтересами сторін і вимогами правопорядку. Завдяки цьому мирова угода не повинна перетворюватися на засіб зловживання процесуальними правами чи спосіб обходу законодавства.

Зміст мирової угоди становить сукупність узгоджених сторонами прав та обов'язків, спрямованих на врегулювання спору шляхом взаємних поступок, що відображає її компромісний характер. Вона повинна стосуватися виключно прав та обов'язків сторін, однак законодавець допускає можливість виходу за межі первісного предмета спору за умови недопущення порушення прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб (ч. 1 ст. 207 ЦПК України). Важливим елементом змісту мирової угоди є також визначення порядку розподілу судових витрат відповідно до ст. 142 ЦПК України [5]. При цьому сторони реалізують низку матеріальних прав, зокрема право укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового розгляду як прояв принципу свободи договору, самостійно виконувати її умови у визначені строки та порядку, а також діяти в межах загальнодозвільного принципу цивільного права «дозволено все, що не заборонено законом», що забезпечує гнучкість і ефективність такого способу завершення провадження.

У разі невиконання затвердженої судом мирової угоди вона набуває ознак виконавчого документа, що дозволяє звернутися до її примусового виконання у порядку, встановленому для виконання судових рішень. Відповідно до правової позиції Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеної у постанові від 18 січня 2022 року у справі № 127/9739/20, належним способом захисту прав у такій ситуації є саме

ініціювання виконавчого провадження, а не подання окремого позову про спонукання до виконання мирової угоди [1]. Такий підхід забезпечує процесуальну економію та унеможливлює дублювання судових процедур, водночас підкреслюючи обов'язковість виконання мирової угоди як форми судового рішення, що підлягає примусовій реалізації у разі порушення її умов.

І. І. Юраш вважає, що однією з ключових практичних проблем застосування мирової угоди як способу завершення позовного провадження є неоднорідність судової практики щодо її затвердження. Судді по-різному оцінюють зміст мирової угоди, зокрема в частині допустимості виходу сторін за межі предмета спору та визначення меж втручання суду у диспозитивні повноваження сторін. У ряді випадків суди надмірно формалізують підхід до перевірки мирової угоди, що призводить до відмов у її затвердженні навіть за відсутності очевидних порушень прав третіх осіб чи імперативних норм права. Це знижує ефективність мирової угоди як альтернативного механізму врегулювання спорів і стримує сторони від її використання [2, с. 251-256].

Іншою суттєвою проблемою є питання виконання мирових угод на практиці. Незважаючи на те, що ухвала суду про затвердження мирової угоди підлягає примусовому виконанню, на практиці виникають труднощі, пов'язані з нечіткістю формулювань умов угоди, відсутністю конкретних строків або способів виконання зобов'язань. Це ускладнює відкриття виконавчого провадження та фактичне виконання домовленостей сторін. Крім того, сторони не завжди належним чином усвідомлюють правові наслідки укладення мирової угоди, що може призводити до її формального підписання без реального наміру виконання.

А О. В. Гетманцев окрему увагу приділяє проблемі зловживання процесуальними правами при укладанні мирових угод. У деяких випадках сторони використовують мирову угоду як інструмент для затягування процесу, уникнення відповідальності або легалізації сумнівних домовленостей, що можуть суперечити публічному порядку чи порушувати права третіх осіб. Аналіз ухвали Васильківського міськрайонного суду Київської області від 16 березня 2026 року у справі № 362/6462/25 свідчить про те, що інститут мирової угоди, попри своє призначення як ефективного способу швидкого врегулювання спору, на практиці може використовуватися і як інструмент затягування судового процесу [6]. У даній справі сторони ініціювали процедуру врегулювання спору за участю судді, однак відсутність узгодженої позиції та постійна зміна умов домовленостей, зокрема з боку відповідача, призвели до неможливості укладання мирової угоди. Формальна участь у переговорах без реального наміру досягти компромісу, висування нових умов та ініціювання додаткових дій (наприклад, проведення оцінки майна) фактично сприяли затягуванню розгляду справи. Таким чином, наведене судове рішення демонструє, що механізм мирової угоди може використовуватися недобросовісно, суперечачи принципу розумних строків судового розгляду та ефективності судочинства.

Недостатній рівень контролю за змістом мирових угод та обмеженість процесуальних механізмів перевірки їх добросовісності створюють ризики зловживань. У зв'язку з цим постає необхідність удосконалення правового регулювання та формування єдиної судової практики щодо критеріїв допустимості та затвердження мирових угод [3, с. 112-120].

А. О. Дутко переконаний, що вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що включає як удосконалення законодавства, так і розвиток єдиної правозастосовної практики. Доцільним є уточнення норм цивільного процесуального законодавства щодо критеріїв допустимості та затвердження мирових угод, зокрема шляхом конкретизації вимог до їх змісту, структури та меж судового контролю. Важливу роль відіграє формування узагальненої практики Верховного Суду та надання методичних рекомендацій для суддів з метою забезпечення однакового підходу до розгляду таких питань. Крім того, необхідно підвищувати правову обізнаність сторін щодо наслідків укладення мирової угоди, а також запроваджувати стандарти чіткого формулювання її умов, що сприятиме ефективному виконанню [4, с. 459-466]. Запобіганню зловживанням може слугувати посилення перевірки добросовісності сторін та відповідності угоди публічному порядку, водночас зберігаючи баланс між судовим контролем і принципом диспозитивності.

Отже, мирова угода є ефективним та гнучким способом завершення позовного провадження, що ґрунтується на принципах диспозитивності та автономії волі сторін. Вона дозволяє досягти взаємоприйнятного врегулювання спору без тривалого судового розгляду, сприяючи процесуальній економії та зменшенню навантаження на судову систему. Водночас її застосування супроводжується низкою практичних проблем, зокрема неоднорідністю судової практики, складнощами виконання та ризиками зловживань. Вирішення цих питань потребує вдосконалення законодавства, уніфікації судової практики та підвищення правової культури учасників процесу.

---

1. Постанова Касаційного цивільного суду від 18 січня 2022 року у справі № 127/9739/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562674 (дата звернення: 17.04.2026).

2. Юраш І. І. Мирові угоди на окремих стадіях цивільного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. № 78, Т. 1. С. 251–256. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/issue/view/16963 (дата звернення: 17.04.2026).

3. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О. В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4459.pdf?sequence =1&isAllowed=y (дата звернення: 17.04.2026).

4. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В.О. Кучера, А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 728 с. URL : https://www.researchgate.net/publication/388832625_Civilne_procesualne_pravo_Ukraini_navcalnij_posibnik_kol_avtoriv_za_red_VO_Kucera_A_O_Dutko_Lviv_Lvivs

kij_derzavnij_universitet_vnutrisnih_sprav_2023_728_s (дата звернення: 17.04.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039 (дата звернення: 17.04.2026).

6. Ухвала Васильківського міськрайонного суду Київської області від 16 березня 2026 року у справі № 362/6462/25. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/135011717 (дата звернення: 17.04.2026).

Вікторія ГУСАК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, загрози нападу чи виникнення небезпеки державному суверенітету, незалежності та територіальній цілісності держави. Його введення передбачає тимчасове розширення повноважень органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення оборони держави, національної безпеки та ефективного реагування на воєнні виклики. У сучасних умовах воєнний стан виступає не лише правовим механізмом захисту державності, а й важливим інструментом забезпечення стабільності функціонування системи публічної влади.

В умовах дії воєнного стану особливого значення набуває діяльність військових адміністрацій як тимчасових державних органів, створення яких спрямоване на забезпечення належного функціонування територій у кризових умовах. Військові адміністрації виконують роль спеціального механізму управління, що дозволяє державі оперативно реагувати на загрози, координувати діяльність органів влади, підтримувати громадський порядок та забезпечувати реалізацію заходів оборонного характеру. Їх створення обумовлене необхідністю компенсації або заміщення діяльності органів місцевого самоврядування у випадках, коли їх функціонування є ускладненим

або неможливим.

Правовий статус військових адміністрацій має комплексний характер, оскільки поєднує ознаки органів виконавчої влади та елементи місцевого публічного управління. Їх діяльність ґрунтується на положеннях Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], а також інших нормативно-правових актів у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та забезпечення національної безпеки. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації здійснюють повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану, що забезпечує безперервність управлінських процесів на відповідній території.

Важливим напрямом діяльності військових адміністрацій є забезпечення соціально-економічної стабільності територіальних громад. До їх компетенції належить організація ефективного використання фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, координація діяльності підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, а також забезпечення функціонування критичної інфраструктури. Значний обсяг повноважень пов'язаний із реалізацією бюджетно-фінансової політики на місцевому рівні, включаючи складання та виконання місцевих бюджетів, контроль за використанням бюджетних коштів, а також прийняття рішень щодо місцевих податків і зборів у межах, визначених законодавством.

Окремий блок повноважень військових адміністрацій стосується управління об'єктами комунальної власності та забезпечення функціонування житлово-комунального господарства, транспортної системи, зв'язку, енергопостачання та інших сфер життєзабезпечення населення. Особливого значення в умовах збройної агресії набуває організація відновлення пошкоджених або зруйнованих об'єктів інфраструктури, забезпечення населення базовими соціальними послугами та координація гуманітарної допомоги.

У сфері забезпечення правопорядку військові адміністрації взаємодіють із правоохоронними органами, військовим командуванням та іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони. Їх діяльність спрямована на підтримання законності, громадської безпеки та недопущення дестабілізації суспільних відносин в умовах воєнного стану. Водночас реалізація владних повноважень повинна здійснюватися з дотриманням принципів верховенства права, законності та пропорційності, що передбачає недопущення перевищення повноважень і порушення прав людини [3].

Ключове місце у системі діяльності військових адміністрацій займає начальник військової адміністрації, який забезпечує координацію роботи відповідного органу, приймає управлінські рішення, видає обов'язкові для виконання акти та несе персональну відповідальність за результати діяльності адміністрації. Концентрація управлінських повноважень у межах єдиного

центру прийняття рішень забезпечує оперативність реагування на надзвичайні ситуації та підвищує ефективність державного управління в умовах воєнних викликів.

Таким чином, військові адміністрації в умовах воєнного стану виступають важливим елементом системи публічної влади, діяльність якого спрямована на забезпечення стабільності державного управління, підтримання правопорядку, функціонування територіальних громад та реалізацію конституційних гарантій прав і свобод людини. Їх правовий статус і обсяг повноважень відображають необхідність поєднання принципів централізації управління із дотриманням засад демократичної та правової держави, що має важливе значення для забезпечення ефективності державного механізму в умовах воєнного стану.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38, ст.160.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2024. № 19, ст.78.

3. Павчук І. С. Адміністративні повноваження військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування у період воєнного стану. *Академічні візії.* 2025. № 44. DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.17148007.

Анастасія ДЕМБИЦЬКА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Інститут деліктних зобов'язань є одним із найдавніших та найважливіших елементів системи цивільного права. Відповідно до положень Цивільного кодексу України [1] майнова та моральна шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам або майну фізичної чи юридичної особи, відшкодовується в повному

обсязі особою, яка її завдала. Тривалий час правове регулювання цих відносин розвивалося в умовах мирного життя, фокусуючись на побутових, корпоративних або дорожньо-транспортних правопорушеннях. Однак повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України кардинально змінила масштаб та характер деліктів, виявивши низку критичних проблем у традиційному правовому регулюванні.

Першою та найголовнішою проблемою стало питання застосування норм деліктного права до іноземної держави-агресора. Класичне міжнародне та національне право базується на принципі суверенного імунітету, який закріплений, зокрема, у Законі України «Про міжнародне приватне право» [2]. Цей принцип передбачає, що одна держава не може бути відповідачем у судах іншої держави. Проте безпрецедентні масштаби руйнувань змусили українську правову систему адаптуватися. Відбувся історичний злам: суди України почали масово ігнорувати юрисдикційний імунітет російської федерації. Визначальною у цьому контексті стала правова позиція Верховного Суду, який констатував, що підтримка імунітету держави-агресора була б несумісною з обов’язком суду забезпечити право на справедливий суд та ефективний засіб захисту. Верховний Суд обґрунтував, що держава, яка вчиняє акти терору та геноциду, виходить за межі своїх суверенних повноважень, а отже, втрачає право на судовий імунітет у справах про відшкодування шкоди [4].

Другою серйозною проблемою є криза доказування у деліктних правовідносинах в умовах воєнного стану. Загальне правило деліктного зобов'язання вимагає доведення чотирьох елементів: наявності шкоди, протиправної поведінки заподіювача, причинно-наслідкового зв'язку та вини. Збирання належних і допустимих доказів на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій є фактично неможливим. Для подолання цієї перешкоди держава запровадила спеціальні механізми фіксації збитків. Зокрема, законодавчо встановлено порядок використання цифрових інструментів та Реєстру пошкодженого та знищеного майна, що дозволяє спростити процедуру оцінки шкоди навіть за відсутності фізичного доступу до об'єкта нерухомості на момент проведення експертизи [5]. Втім, власники іншого майна все ще стикаються з неможливістю проведення експертних досліджень для встановлення точного розміру завданих збитків, що гальмує процес ухвалення судових рішень.

Третя проблема стосується відшкодування моральної шкоди. Війна спричинила масову психологічну травматизацію населення України. Чинне цивільне законодавство не має чітко визначених критеріїв або формул для оцінки розміру компенсації за моральні страждання, спричинені втратою житла або вимушеним переселенням. Це призводить до неоднакової судової практики, коли за аналогічні делікти суди присуджують кардинально різні суми відшкодування.

Вирішення цих проблем потребує комплексного концептуального

оновлення цивільного законодавства. Як слушно зазначають деякі вчені, традиційні інститути приватного права потребують глибокої модернізації, оскільки класична модель деліктного зобов'язання розрахована на індивідуальні правопорушення і не здатна повною мірою забезпечити відновлення порушених майнових прав громадян в умовах масового знищення інфраструктури державою-терористом [3].

Підсумовуючи, слід констатувати, що інститут деліктних зобов'язань в Україні переживає період найглибшої трансформації за всю історію незалежності. Для подолання виявлених правових прогалин національного законодавства недостатньо. Необхідна синергія норм внутрішнього цивільного права та міжнародних публічних інструментів, що у перспективі дозволить створити єдиний міжнародний компенсаційний механізм, здатний забезпечити реальне та справедливе відшкодування шкоди кожному громадянину.

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15.

3. Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції : матеріали Регіональної науково-практичної конференції (місто Дніпро, 12 грудня 2023 року) / за заг. ред. К. Резворович. Дніпро: ДДУВС, 2023. 224 с. URL : https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/14663.

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064.

5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20.

Карина ДЕМИДЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ЇХ ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадження воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває проблема забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Збройна агресія російської федерації, масштабні безпекові виклики, необхідність захисту державного суверенітету та територіальної цілісності зумовили запровадження спеціального правового режиму, який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Водночас навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана гарантувати дотримання основоположних прав людини, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини. Саме тому дослідження особливостей реалізації та обмеження конституційних прав людини під час дії воєнного стану має важливе теоретичне і практичне значення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності держави. Його запровадження передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень, необхідних для забезпечення національної безпеки та оборони держави, а також допускає тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина із визначенням строку дії таких обмежень [1]. Таким чином, воєнний стан виступає конституційно визначеним механізмом реагування держави на надзвичайні загрози, який поєднує необхідність забезпечення публічної безпеки із дотриманням принципу верховенства права.

Науковці обґрунтовують, що правове регулювання воєнного стану

повинно базуватися на чітко визначених законодавчих процедурах та межах втручання держави у сферу прав людини. Зокрема, О. В. Курганська зазначає, що законодавство має визначати не лише порядок введення воєнного стану, але й вичерпний перелік прав і свобод, які можуть підлягати тимчасовому обмеженню [3], а також механізми контролю за законністю таких обмежень. У свою чергу А. Фаріз та А. Я. Сьох підкреслюють складний і багатогранний характер системи прав людини, яка охоплює практично всі сфери суспільного життя, що зумовлює необхідність особливо виваженого підходу до обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану.

Конституція України встановлює низку прав і свобод, які можуть бути тимчасово обмежені в умовах воєнного стану. Так, стаття 30 Конституції України гарантує недоторканність житла, однак у період дії воєнного стану допускається можливість використання житлових приміщень для потреб оборони, розміщення військовослужбовців, евакуйованих осіб, а також проведення огляду житла у випадках, передбачених законом. Стаття 31 Конституції України закріплює право на таємницю листування, телефонних розмов та інших видів комунікації, проте за умов воєнного стану спеціальні державні органи можуть здійснювати контроль за комунікаціями з метою забезпечення національної безпеки та протидії диверсійній діяльності.

Важливого значення набуває і право на свободу пересування, передбачене статтею 33 Конституції України. У сучасних умовах його реалізація зазнає певних обмежень у зв’язку із запровадженням комендантської години, функціонуванням блокпостів, обмеженням виїзду за межі держави для окремих категорій громадян та встановленням спеціального режиму в’їзду й виїзду до певних територій. Подібні заходи мають тимчасовий характер і спрямовані на забезпечення обороноздатності держави та громадської безпеки.

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, а також право на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Водночас в умовах воєнного стану можливе встановлення певних інформаційних обмежень, пов’язаних із захистом національної безпеки, протидією інформаційним диверсіям, дезінформації та поширенню відомостей, що можуть завдати шкоди обороні держави [2]. Такі обмеження мають відповідати принципам необхідності, пропорційності та законності.

Окремої уваги потребує реалізація політичних прав громадян. Зокрема, стаття 38 Конституції України закріплює право громадян брати участь в управлінні державними справами, однак в умовах воєнного стану проведення виборів та референдумів тимчасово не допускається. Це пояснюється необхідністю забезпечення стабільності державного управління та неможливістю гарантування безпеки виборчого процесу в умовах збройної агресії.

Певні особливості стосуються і реалізації права на працю, закріпленого у статті 43 Конституції України. Під час воєнного стану законодавством

допускається запровадження трудової повинності для окремих категорій населення, залучення громадян до виконання робіт оборонного характеру, а також тимчасова зміна умов праці для забезпечення функціонування критичної інфраструктури та оборонного сектору.

Разом із цим Конституція України визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. До таких належать право на життя, право на повагу до гідності людини, заборона катувань, право на судовий захист, презумпція невинуватості та інші фундаментальні права. Особливого значення набуває проблема порушення саме цих невідчужуваних прав унаслідок збройної агресії російської федерації. Масові випадки незаконного позбавлення життя, катувань, насильницьких зникнень, руйнування цивільної інфраструктури та порушення права власності свідчать про грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів захисту прав людини [4].

Таким чином, конституційні права і свободи людини та громадянина становлять фундамент демократичної та правової держави навіть в умовах дії особливих правових режимів. Воєнний стан об'єктивно передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод з метою захисту національної безпеки, однак такі обмеження повинні мати виключно законний, пропорційний і тимчасовий характер. Водночас держава зобов'язана забезпечувати дотримання невідчужуваних прав людини, ефективні механізми їх захисту та належний контроль за діяльністю органів публічної влади в умовах воєнного стану.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2024. № 19, ст. 78.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38, ст. 160.

3. Кулініч О. О. Права і свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану : зб. нормативно-правових актів. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 225.

4. Леонтьєва Л.В. Права і свободи людини і громадянина під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №3. С. 84 – 87.

Дар'я ДЕРІЙ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах торгівля людьми залишається однією з найбільш суспільно небезпечних форм транснаціональної злочинності, що посягає на основоположні права і свободи людини, її честь, гідність та особисту недоторканність. Зазначене явище має комплексний характер, оскільки поєднує ознаки організованої злочинної діяльності, незаконної експлуатації людини та грубого порушення міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Особливої актуальності проблема протидії торгівлі людьми набуває для України в умовах воєнного стану та збройної агресії, що спричинили масштабні міграційні процеси, зростання соціальної вразливості населення та підвищення ризиків потрапляння громадян у ситуації експлуатації.

В умовах збройного конфлікту значна кількість осіб перебуває у стані підвищеної соціальної та економічної незахищеності, що створює сприятливі умови для діяльності організованих злочинних груп, пов'язаних із торгівлею людьми. За таких обставин на державу покладається обов'язок щодо забезпечення ефективного функціонування механізмів запобігання, виявлення, припинення та розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а також гарантування належного захисту осіб, які постраждали від цього злочину.

Теоретико-правові та кримінально-правові аспекти протидії торгівлі людьми досліджувалися у працях А.В. Андрушка, О.М. Бандурки, В.Л. Грохольського, К.Б. Левченко, Ю.С. Нагачевської, А.М. Орлеана та інших учених. У науковій літературі торгівля людьми розглядається не лише як кримінально каране діяння, а й як негативне соціально-правове явище, що становить загрозу національній безпеці держави, підриває її міжнародний авторитет та дестабілізує суспільні відносини.

У цьому контексті протидія торгівлі людьми виступає одним із

пріоритетних напрямів реалізації правоохоронної функції держави. Правоохоронна функція є складовою внутрішньої функції держави та полягає у забезпеченні режиму законності, правопорядку, охороні прав і свобод людини та громадянина, а також у протидії правопорушенням [2]. Сучасне розуміння змісту правоохоронної функції ґрунтується на людиноцентричному підході, відповідно до якого діяльність держави повинна бути спрямована не лише на застосування заходів юридичної відповідальності, а й на створення ефективної системи превенції правопорушень та відновлення порушених прав.

Відповідно до положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми» торгівля людьми охоплює вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання особи, вчинені з метою експлуатації шляхом обману, шантажу, застосування чи погрози застосування насильства, використання уразливого стану особи або інших незаконних засобів [1]. Особливістю цього злочину є те, що він безпосередньо посягає на свободу волевиявлення людини та фактично перетворює особу на об’єкт протиправної експлуатації.

У зв’язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну суттєво зросли ризики трудової та сексуальної експлуатації, примусової праці, використання дітей у злочинній діяльності та інших форм торгівлі людьми. Це зумовило необхідність активізації міжнародного співробітництва України з міжнародними організаціями та правоохоронними органами іноземних держав. Важливу роль у цій сфері відіграють спільні програми з Міжнародною організацією з міграції, інформаційно-просвітницькі кампанії та міжнародні механізми обміну інформацією щодо протидії транснаціональній злочинності [4].

Важливе значення у механізмі правового регулювання протидії торгівлі людьми має Закон України «Про протидію торгівлі людьми», який визначає основні напрями державної політики у відповідній сфері, систему суб’єктів протидії, засади міжвідомчої координації та порядок надання допомоги постраждалим особам [1]. Законодавець закріплює комплексний підхід до протидії цьому явищу, який передбачає поєднання кримінально-правових, адміністративних, соціальних та інформаційних заходів.

Водночас важливу роль відіграють положення кримінального законодавства, зокрема ст. 149 Кримінального кодексу України, що встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини [3]. Внесення змін до зазначеної норми з метою приведення її у відповідність до міжнародних стандартів сприяло вдосконаленню механізму кримінально-правового реагування на відповідні правопорушення. Разом із тим правозастосовна практика свідчить про наявність низки проблем, пов’язаних зі складністю документування таких злочинів, латентністю цього виду кримінальних правопорушень, недостатнім рівнем ідентифікації постраждалих осіб та складністю збирання

належної доказової бази.

Незважаючи на загальну відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у сфері протидії торгівлі людьми, ефективність його реалізації значною мірою залежить від належного рівня взаємодії між правоохоронними органами, органами державної влади, міжнародними організаціями та інститутами громадянського суспільства. Особливого значення набуває питання удосконалення механізмів виявлення постраждалих осіб, забезпечення їх доступу до правової, психологічної та соціальної допомоги, а також підвищення професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

Отже, протидія торгівлі людьми є важливою складовою реалізації правоохоронної функції держави та одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. В умовах воєнного стану ефективність такої діяльності значною мірою залежить від комплексного поєднання правових, організаційних, інформаційних та міжнародно-правових механізмів. Подальше вдосконалення системи протидії торгівлі людьми потребує посилення міждержавного співробітництва, розвитку превентивних механізмів, впровадження сучасних цифрових технологій для виявлення каналів вербування, а також забезпечення належного рівня захисту прав осіб, які постраждали від цього злочину.

---

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 верес. 2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 19–20. Ст. 173.

2. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

3. Про внесення змін до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами : Закон України від 20 верес. 2018 р. № 2547-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 41. Ст. 321.

4. Торгівля людьми: з початку війни зафіксовано 50 повідомлень про злочини щодо українців. Укрінформ : мультимедійна платформа іномовлення України. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3626415-torgivla-ludmi-zpocatkuvijni-zafiksovano-50-povidomlen-pro-zlocini-sodo-ukrainciv.htm (дата звернення: 11.05.2026).

Влада ДЯДІЧКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ЕСТЕТИКА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Правова естетика – складова частина філософії права, яка досліджує естетичні характеристики правової дійсності, зокрема прояви гармонії, доцільності та виразності у праві як соціальному регуляторі.

У сучасній юридичній науці право розглядається не тільки як система норм, але і як культурне явище, яке має власний естетичний та символічний зміст [2, с. 88].

Естетичний вимір права проявляється у взаємозв'язку з такими категоріями: гармонія, справедливість, доцільність, пропорційність. Вони визначають не лише зміст правових норм, а й їх сприйняття суспільством. Право, яке відповідає цим критеріям, сприймається як більш легітимне, бо воно узгоджується з внутрішніми уявленнями людини про правильне та справедливе [1, с. 7].

Однією із основних категорій правової естетики є справедливість – вона має не лише юридичний, але й естетичний характер, оскільки пов'язана з уявленням про гармонійний баланс інтересів [2, с. 89]. Справедливість забезпечує внутрішню узгодженість правових норм та сприяє формуванню позитивного ставлення до права з боку громадян.

Естетичні властивості права проявляються також у його формі, зокрема у мові нормативно-правових актів, їх структурі та логічній побудові [2, с. 91]. Чіткість, доступність та послідовність викладення правових норм – важливі характеристики, що впливають на ефективність їх застосування [2, с. 91]. Недосконалість юридичної техніки, надмірна складність або суперечливість законодавства можуть знижувати рівень довіри до права та ускладнювати його реалізацію [1, с. 8].

Важливим аспектом правової естетики є естетика правозастосовної діяльності, зокрема судового процесу, що характеризується певною формалізованістю та символізмом [2, с. 91]. Судовий розгляд справи має не тільки юридичне, але й соціально-культурне значення, бо він демонструє

принципи справедливості, рівності та неупередженості [3, с. 203].

Окрему, але не менш важливу роль відіграє правова символіка, яка включає: державні символи, атрибути судової влади, архітектуру правових інституцій та інші елементи, які формують візуальний образ права [2, с. 92]. Такі елементи впливають на емоційне сприйняття права і сприяють формуванню поваги до нього [3, с. 204].

Правова естетика тісно пов'язана з правовою культурою через рівень естетичного сприйняття права, який визначає ступінь його прийняття громадянами [3, с. 201]. Високий рівень правової культури передбачає не тільки знання норм права, але й їх внутрішнє сприйняття як справедливих і доцільних [3, с. 202].

У наших умовах особливого значення набуває проблема якості законодавства, оскільки велика кількість нормативно-правових актів та їх складність можуть негативно впливати на ефективність правового регулювання. Удосконалення юридичної техніки, спрощення мови законів і забезпечення їх логічної узгодженості є важливим завданням розвитку правової держави [2, с. 91].

Таким чином, правова естетика є важливим напрямом філософії права, який дозволяє розкрити право як багатовимірне явище, що поєднує нормативні, естетичні та моральні аспекти [2, с. 93]. Її розвиток сприяє підвищенню ефективності правового регулювання, формуванню довіри до держави та утвердженню принципів справедливості у суспільстві.

1. Алєксєєва К. І. Гносеологічний статус ціннісного a priori у філософській аксіології. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал.* Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. Вип. 15. С. 6-9.

2. Бурова О. К. Право та естетика. Досвід теоретичного зближення. *Право та інновації*. 2014. № 1/2. С. 88-94.

3. Савайда О. І. Природно-правові аспекти естетичної культури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2015. № 827. С. 200-205. Бібліографія: 11 назв.

Поліна ЄВСЮКОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ: ТЕОРІЯ І СУДОВА ПРАКТИКА

Актуальність теми, що стосується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, зумовлена важливою роллю цього інституту у сучасному кримінальному праві України, який поєднує принципи гуманізму, справедливості та ефективності правосуддя. Передбачене Кримінальним кодексом України звільнення особи за умови щирого каяття, активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення та відшкодування шкоди сприяє не лише зменшенню кримінально-правової репресії, а й стимулює правомірну поведінку після вчинення правопорушення. Водночас у практиці застосування, зокрема у рішеннях Верховного Суду, виникають проблеми неоднакового тлумачення оціночних понять і умов застосування цього інституту. А це зумовлює необхідність його комплексного дослідження з урахуванням як теоретичних положень, так і судової практики з метою вдосконалення законодавства та забезпечення єдності правозастосування.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям насамперед передбачене Кримінальним кодексом України. Відповідно до статті 45 цього кодексу, «Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [3].

Як позитивна посткримінальна поведінка особи дійове каяття характеризується об’єктивними й суб’єктивними ознаками. Об’єктивними ознаками дійового каяття є активне сприяння особи розкриттю вчиненого нею злочину й повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди [4]. До суб’єктивних ознак належить щире розкаяння особи, яке передбачає усвідомлення протиправності своєї поведінки, внутрішнє засудження вчиненого та прагнення виправити наслідки правопорушення. Сукупність цих ознак є необхідною умовою для застосування положень Кримінального кодексу України, оскільки відсутність хоча б однієї з них унеможливлює звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям.

Одним з головних елементів застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення вперше. Це означає, що до цього особу не притягали до кримінальної відповідальності або її судимість погашена чи знята у встановленому законом порядку. У науковій літературі підкреслюється, що поняття «вперше» охоплює не лише формальну відсутність судимості, але й фактичну відсутність попередніх кримінальних правопорушень, що мають правове значення.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності є дійове каяття, що характеризується наявністю трьох елементів: 1) щире розкаяння; 2) активне сприяння розкриттю злочину; 3) повне відшкодування заподіяної цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди. Відсутність одного із зазначених елементів виключає можливість застосування ст. 45 КК України [1]. Отже, для застосування Кримінального кодексу України необхідно, щоб були виконані всі умови дійового каяття. Якщо ж є об’єктивні причини, через які особа не може виконати ці вимоги, то звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям не застосовується.

Водночас слід звернути увагу, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям має не лише заохочувальний, а й превентивний характер. Його застосування сприяє зменшенню навантаження на органи досудового розслідування та суди, оскільки дозволяє завершувати кримінальні провадження без постановлення обвинувального вироку за умови досягнення мети кримінального закону іншим, більш гуманним способом.

Також важливим аспектом є те, що дійове каяття повино бути реальним і підтвердженим конкретними діями особи, а не формальними. Суди при оцінці наявності враховують сукупність доказів, зокрема поводженням особи після вчинення кримінального правопорушення, участь у слідчих діях, добровільність відшкодування шкоди, а також щирість визнання вини.

Крім того, аналіз застосування ст. 45 Кримінального кодексу України у судовій практиці свідчить про наявність чітких підходів до тлумачення інституту дійового каяття. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 квітня 2019 року у справі №308/7582/17

наголошено, що відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК; виняток можуть становити лише випадки вчинення кримінального правопорушення чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоди або не завдано збитків [1]. Цей підхід свідчить про те, що суди досить формально підходять до оцінки умов дійового каяття, чітко вимагаючи сукупності всіх передбачених законом елементів. Водночас така позиція забезпечує єдність судової практики та запобігає довільному застосуванню ст. 45 КК України. Окремо підкреслюється, що дійове каяття має бути реальним і підтверджуватися конкретними активними діями особи, спрямованими на відшкодування шкоди або усунення наслідків правопорушення.

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є важливим інститутом кримінального права України, що поєднує принципи гуманізму, справедливості та ефективності правосуддя. Він передбачає можливість звільнення особи за умови щирого каяття, активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення та повного відшкодування завданої шкоди або усунення її наслідків. Сукупність цих умов є обов'язковою, а відсутність хоча б однієї з них унеможливлює застосування статті 45 КК України. Даний інститут має не лише заохочувальний, а й превентивний характер, оскільки стимулює правомірну поведінку після вчинення правопорушення та сприяє ефективнішому розслідуванню кримінальних проваджень. Водночас у судовій практиці виникають труднощі щодо тлумачення оціночних понять, що зумовлює потребу у подальшому вдосконаленні законодавства та забезпеченні єдності правозастосування.

1. Грищенко О. П. Фікція у законодавчій конструкції звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям // *Київський часопис права.* 2021. Т. 3. С. 177–182. DOI : https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.28.

2. .Загальні види звільнення від кримінальної відповідальності у судовій практиці // Верховний Суд : офіц. вебсайт. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1032069/ (дата звернення: 01.05.2026).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.05.2026).

4. Литвинова О. М. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 428 с.

Максим ЖУРАВСЬКИЙ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Через початок збройної агресії Російської Федерації проти України на всій її території виникла одна з наймасштабніших міграційних криз у Європі з часів Другої світової війни. Для України ці події стали серйозним випробуванням щодо здатності держави зберегти свій ключовий ресурс – людський капітал. У довоєнний період країна дотримувалася політики протидії нелегальній міграції та регулювання трудової міграції, проте в умовах воєнного стану державна політика трансформувалася у напрямі забезпечення національної безпеки, виживання та дотримання принципу верховенства права.

Умови воєнного стану актуалізували необхідність забезпечення верховенства права у сфері міграційного регулювання, що передбачає дотримання принципів законності, пропорційності обмежень прав людини та гарантування базових соціальних стандартів як для громадян України, так і для внутрішньо переміщених осіб.

Сьогодні, за різними оцінками, понад 6 мільйонів осіб, які проживали в Україні, перебувають за кордоном у пошуках захисту, а кількість внутрішньо переміщених осіб вимірюється мільйонами. Такі процеси створюють значний тиск на соціальну та правову інфраструктуру держави. Міграція значною мірою втратила ознаки добровільності та економічної мотивації, набувши характеру вимушеного внутрішнього або зовнішнього переміщення.

Варто зазначити, що вагомий внесок у формування теоретико-методологічних засад дослідження демографічних проблем здійснили українські науковці. Зокрема, Е. М. Лібанова комплексно аналізувала сценарії збереження людського капіталу [5]. Нормативно-правові аспекти регулювання міграційних потоків, інституційні засади та особливості державного управління міграційними процесами досліджувала О. А. Малиновська [6].

Особливості державної міграційної політики також розглядала Л. С. Козак [7] та інші.

Сучасні міграційні процеси є не лише демографічною чи соціальною проблемою. Їхній правовий та філософський контекст полягає у забезпеченні балансу між свободою пересування, безпековими обмеженнями та дотриманням принципу верховенства права. Війна прискорила інтеграцію українців у європейський соціокультурний простір, однак водночас актуалізувала ризики втрати національної ідентичності внаслідок тривалого перебування за кордоном [4]. У зв'язку з цим державна політика має враховувати культурний і правовий компоненти, підтримуючи діяльність культурних центрів і мережу українських освітніх закладів за кордоном, щоб міграція не перетворювалася на асиміляцію.

Основною проблемою трансформації державної політики є необхідність одночасної реалізації двох складних завдань: створення умов для повернення мігрантів та підтримання з ними стабільного зв'язку, а також забезпечення безпеки державного кордону. Реалізація цих завдань повинна здійснюватися з дотриманням принципу верховенства права, що виключає надмірне обмеження прав і свобод людини навіть в умовах воєнного стану. У таких умовах держава розвиває цифровізацію публічних послуг, забезпечує інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові громади та стимулює реміграцію населення [1]. Ефективність цих заходів залежить від довіри до державних інституцій, соціально-економічної стабільності та гарантій безпечного повернення і працевлаштування.

Сучасна модель міграційного регулювання пройшла шлях від екстрених рішень 2022 року до формування стратегічного підходу. Вона характеризується високим рівнем невизначеності серед населення, тоді як громадяни, які виїхали за кордон, демонструють швидку інтеграцію в економічні та трудові системи європейських країн. Це змушує державу шукати нові правові та управлінські механізми заохочення повернення громадян. Важливим елементом адаптації стало посилення безпекового контролю з боку Міністерства внутрішніх справ. Нині значна частина соціальної інтеграції та адаптації покладається на територіальні громади, які виступають ключовими суб'єктами реалізації державної політики на місцях [3]. Такий підхід свідчить про децентралізацію управління та посилення ролі місцевого самоврядування у забезпеченні соціальної стабільності.

Інституційна трансформація проявилася у створенні спеціалізованих органів та посиленні ролі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Важливе місце посіла діяльність органів внутрішніх справ, які забезпечують моніторинг міграційних потоків та правопорядок у громадах із великою кількістю внутрішньо переміщених осіб [1]. Водночас важливим кроком стала цифровізація державних послуг і впровадження електронних сервісів, зокрема через платформу "Дія". Це суттєво спростило доступ до статусу ВПО, соціальних виплат і

адміністративних послуг, а також зменшило бюрократичні бар'єри в умовах воєнного стану. Такі цифрові механізми стали важливим інструментом реалізації принципу ефективного та прозорого управління, що є складовою верховенства права [1; 8].

З демографічного погляду ситуація в Україні характеризується значними ризиками, пов'язаними з фемінізацією міграції. Більшість осіб, які отримали тимчасовий захист за кордоном, становлять жінки та діти, що створює загрозу посилення депопуляційних процесів [3]. Така тенденція може призвести до скорочення народжуваності, дисбалансу на ринку праці та ускладнення процесів післявоєнного відновлення держави через втрату значної частини економічно активного населення.

Важливою тенденцією стала гармонізація міграційної політики України з нормами Європейського Союзу. Значного прогресу досягнуто у формуванні спеціального правового статусу для українців у країнах ЄС. Запровадження Директиви про тимчасовий захист забезпечило оперативну легалізацію громадян та доступ до соціальних гарантій. Водночас продовження дії тимчасового захисту до 2026–2027 років посилює конкуренцію між Україною та державами ЄС за трудові ресурси [2]. У цих умовах державна політика має передбачати розвиток програм професійного та економічного стимулювання повернення громадян, включаючи пільгове кредитування, підтримку підприємництва та спрощення регуляторних процедур.

Пріоритетом державної політики має стати перехід від антикризового реагування до стимулювання реміграції. Це передбачає впровадження комплексних програм повернення громадян із фінансовими, соціальними та інфраструктурними гарантіями [1]. Водночас держава повинна забезпечити можливість функціонування українського бізнесу в країнах ЄС зі збереженням його зв'язку з національною податковою системою. У цьому контексті важливого значення набуває транскордонне співробітництво як механізм економічної стійкості держави.

Однією з ключових економічних загроз залишається дефіцит кадрів. Важливим чинником інтеграції внутрішньо переміщених осіб є створення нових точок економічного зростання та зменшення регіональних диспропорцій [6]. Водночас проблема репатріації населення залишається одним із найскладніших викликів, що потребує формування ефективних міжнародно-правових механізмів стимулювання повернення громадян [3].

Отже, трансформація державної міграційної політики України в умовах війни є закономірною відповіддю на виклики національній безпеці та необхідність дотримання принципу верховенства права. Відбувається перехід від ситуативного реагування до системного стратегічного управління міграційними процесами. Сучасна модель поєднує адаптивність, цифровізацію та правову визначеність у межах безпекової державної політики. Ефективність подальших заходів залежатиме від здатності держави узгодити правові механізми контролю з соціально-економічними стимулами

повернення населення. Це є ключовою умовою подолання демографічної кризи, гармонізації законодавства з правом Європейського Союзу та забезпечення післявоєнного відновлення України. Міграційна політика поступово виходить за межі лише прикордонного контролю та охоплює сфери цифрового врядування, культурної політики та економічного розвитку. Результативність відновлення держави значною мірою залежатиме від здатності трансформувати демографічні втрати у ресурс відновлення людського капіталу.

1. Іванова Т. В., Кожина А. В. Механізми міграційної політики України в умовах викликів і загроз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Том 36 (75), № 4. С. 22–27. DOI : https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.4/05.

2. Черній Ю. Л. Міграційна політика країн Європейського Союзу щодо громадян України в умовах війни в Україні: особливості тимчасового захисту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6(3). С. 487-492. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_6(3)__76.

3. Дрок І. С., Самбор М. А. Міграційні наслідки для України від військового вторгнення російської федерації в Україну в довгостроковій перспективі: наук.-практ. реком. Дніпро : ДДУВС, 2024. 24 с.

4. Данильян О. Г., Калиновський Ю. Ю. Міграція як форма подолання соціокультурних та політичних кордонів: філософський контекст. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2025. № 4. С. 8-29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2025_4_3.

5. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка.* 2018. № 2. С. 11-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3.

6. Малиновська О. А. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. *Ринок праці та зайнятість населення.* 2018. № 3. С. 39-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpzn_2018_3_8.

7. Козак Л. С., Мірошниченко М. В. Дослідження міграційних процесів та особливостей формування міграційної політики. *Автомобільні дороги і дорожнє будівництво.* 2025. Вип. 118(1). С. 264-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adidb_2025_118(1)__27

8. В уряді розповіли, як готуються до повернення українців з-за кордону. *Судово-юридична газета.* 7 травня 2026 р. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/360491-v-pravitelstve-rasskazali-kak-gotovyatsya-k-vozvrascheniyu-ukraintsev-iz-za-rubezha.

Кіра ЗАХОЖА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Конституційні права, свободи та обов’язки є фундаментальною складовою правового статусу особи та визначають правові засади взаємовідносин між державою і громадянином. Вони закріплюють межі здійснення державної влади, а також механізми гарантування і захисту прав та законних інтересів людини. У цьому контексті Конституція виступає базовим нормативним актом, що забезпечує стабільність правопорядку та визначає напрями розвитку правової системи.

Актуальність дослідження системи конституційних прав і обов’язків зумовлена трансформацією суспільних відносин в умовах глобалізації, збройних конфліктів і цифровізації. Зазначені процеси впливають на зміст і способи реалізації прав людини, актуалізують питання меж їх допустимого обмеження, а також посилюють значення громадянських обов’язків у кризових ситуаціях. У зв’язку з цим виникає потреба у науковому переосмисленні традиційних підходів до класифікації прав та визначення їх співвідношення з публічними інтересами держави.

Ефективність Конституції як регулятора суспільних відносин значною мірою визначається системністю та ієрархією закріплених у ній прав і свобод. У юридичній науці вони традиційно класифікуються за сферами реалізації та історичними етапами формування, що відображається у концепції «поколінь» прав людини:

- Особисті права становлять перше покоління прав і мають характер природних та невідчужуваних. Вони спрямовані на забезпечення особистої автономії людини та захист від неправомірного втручання з боку держави. До цієї групи належать право на життя, повагу до людської гідності, свободу та особисту недоторканність.
- Політичні права забезпечують участь громадян у формуванні та здійсненні державної влади. Їх реалізація є необхідною умовою народного

суверенітету та демократичного устрою. Серед них ключове значення мають виборчі права, свобода слова, право на мирні зібрання.

- Соціально-економічні та культурні права належать до другого покоління прав і передбачають активну роль держави у створенні умов для їх реалізації. До цієї групи відносяться права на працю, соціальний захист, охорону здоров'я та освіту, що спрямовані на забезпечення гідного рівня життя та розвитку особистості [1, с. 54–55].

Реалізація системи конституційних прав і свобод є неможливою без належного виконання громадянами відповідних обов'язків. Останні виконують стабілізуючу функцію, забезпечуючи дотримання прав інших осіб та функціонування держави як організованої політико-правової спільноти. Особливого значення цей взаємозв'язок набуває в умовах надзвичайних обставин, коли баланс між приватними та публічними інтересами зазнає трансформації.

Конституція України закріплює людиноцентричну модель правового регулювання, відповідно до якої людина, її життя, здоров'я, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначається головним обов'язком держави. Ці засадничі положення пронизують увесь текст Конституції, зокрема розділ ІІ, який визначає зміст і принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина [2, с. 21].

В умовах воєнного стану реалізація конституційних прав і свобод може зазнавати певних обмежень, що обумовлено необхідністю захисту національної безпеки та суверенітету держави. Водночас такі обмеження мають здійснюватися виключно на підставі Конституції та законів України, бути тимчасовими й пропорційними поставленій меті.

Згідно зі статтею 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені інакше як у випадках, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану допускається встановлення окремих обмежень прав і свобод із визначенням строку їх дії [3].

У правових позиціях Верховного Суду наголошується, що обов'язок захисту Вітчизни є одним із ключових конституційних обов'язків громадянина, виконання якого створює передумови для збереження та подальшого відновлення повноцінної реалізації прав і свобод. Зазначений підхід знайшов своє відображення, зокрема, у постанові Верховного Суду від 20 червня 2023 року у справі № 300/1263/22 [4].

Отже, конституційні права, свободи та обов'язки утворюють цілісну систему, в межах якої реалізація індивідуальних прав нерозривно пов'язана з виконанням громадянських обов'язків. Класифікація прав на особисті, політичні та соціально-економічні дозволяє систематизувати їх зміст і функціональне призначення, однак ефективність цієї системи залежить від балансу між приватними та публічними інтересами.

В умовах воєнного стану держава вправі вдаватися до тимчасових обмежень окремих прав, проте такі заходи мають відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Дотримання зазначених вимог, а також належне виконання громадянами своїх конституційних обов'язків є необхідними передумовами збереження правової держави та відновлення повноцінної реалізації прав і свобод після подолання кризових викликів.

1. Мельник Н. В., Савайда О. І., Здреник І. В. Історичні періоди становлення і розвитку прав людини: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний й журнал*. 2023. № 3. С. 54–55.

2. Полховська І. К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. 2012. С. 21.

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2023 р. у справі № 300/1263/22. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/106141195

5. Chepik-Trehubenko O. Innovative methods of training lawyers: theoretical and legal aspects. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.* 2022. Special Issue № 1. 347 p. P. 330-336.

6. Чепік-Трегубенко О. С., Чернобук В. В., Петриченко К. С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* №3, 2025. с. 61-66. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf.

Станіслав ЗОЛОТОВСЬКИЙ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Діяльність поліцейських належить до тих видів публічної служби, у яких норми права та моральні засади функціонують не відокремлено, а у тісному взаємозв'язку. Поліцейський у процесі виконання службових повноважень щоденно приймає рішення, що безпосередньо впливають на права, свободи, безпеку та гідність людини. Саме тому ефективність його професійної діяльності визначається не лише рівнем знання законодавства, а й наявністю

сформованих етичних орієнтирів, почуття справедливості, стриманості, толерантності та відповідальності [1-2]. Конституційний принцип, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, є основою і для змісту поліцейської служби [1]. У свою чергу Закон України «Про Національну поліцію» закріплює, що діяльність поліції має здійснюватися на засадах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості, політичної нейтральності та взаємодії з населенням на засадах партнерства [2].

Дослідження етико-правових аспектів діяльності поліцейських зумовлена сучасними вимогами до функціонування правоохоронних органів у демократичній державі. На сьогодні суспільство оцінює роботу поліції не лише за результатами протидії правопорушенням, а й за тим, наскільки правомірно, гуманно, неупереджено та професійно поводяться її працівники під час виконання службових обов'язків [2; 4]. Особливого значення це питання набуває в умовах реформування правоохоронної системи України, коли зростає потреба у зміцненні довіри населення до поліції та формуванні позитивного образу поліцейського як представника держави, який служить суспільству [2]. Крім того, чинні Правила етичної поведінки поліцейських прямо вимагають від працівників поліції діяти на засадах поваги до прав людини, не допускати дискримінації, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також не використовувати службове становище у власних інтересах [4]. Таким чином, етична складова професійної діяльності поліцейського сьогодні є не додатковою, а обов'язковою умовою законного і суспільно схвалюваного виконання службових функцій [3-4].

Між нормативно визначеними стандартами службової поведінки та їх реальною практичною реалізацією нерідко існує певний розрив. Формальне дотримання правових процедур не завжди означає високий рівень професійної етики, а наявність нормативних приписів сама по собі не гарантує справедливого, коректного та гуманного ставлення до особи [3; 5]. Особливо це проявляється у ситуаціях, пов'язаних із застосуванням поліцейського примусу, обмеженням прав і свобод, затриманням особи, перевіркою документів, спілкуванням із вразливими категоріями населення або врегулюванням конфліктних подій [2; 4]. У таких випадках від поліцейського вимагається не лише діяти в межах закону, а й виявляти моральну зрілість, витримку, об'єктивність та пропорційність у прийнятті рішень [5]. Водночас дисциплінарна практика свідчить, що порушення етичних стандартів нерідко стає підставою для негативної оцінки діяльності працівника поліції, навіть якщо формальних ознак грубого правопорушення не виявлено [3]. Проблема етико-правового забезпечення поліцейської служби є багатогранною і включає нормативний, професійно-психологічний, організаційний та виховний компоненти [5-6].

Метою роботи є дослідження етико-правових засад діяльності

поліцейських, з'ясування їх ролі у забезпеченні законності, дотриманні прав людини, належному виконанні службових обов'язків та формуванні суспільної довіри до поліції, а також узагальнення наукових підходів до вдосконалення професійної поведінки працівників поліції [2; 5].

Науковці підкреслюють, що ефективна поліцейська служба неможлива без поєднання правових норм із моральними принципами професійної поведінки [5].

О. Павлишин і О. Кравчук зазначають, що професійно-етичні та деонтологічні засади формують внутрішній самоконтроль поліцейського і сприяють правомірному виконанню ним службових повноважень [5]. Г. М. Петрова розглядає професійну етику поліцейського як систему цінностей, що включає гуманізм, законність, відповідальність, неупередженість і повагу до особи [6].

В. А. Трофименко наголошує на важливості нормативного закріплення стандартів етичної поведінки поліцейських, оскільки саме вони конкретизують загальні вимоги законодавства у практичній діяльності. І. В. Здреник, М. В. Повалена та О. І. Савайда звертають увагу на значення міжнародних стандартів професійної етики, які орієнтують поліцейську діяльність на повагу до людської гідності, недискримінацію та добросовісне виконання повноважень .

Тому більшість дослідників розглядають етико-правові аспекти діяльності поліцейських як необхідну основу законної, справедливої та суспільно довіреної поліцейської служби [5-6].

Етико-правові аспекти діяльності поліцейських становлять єдину систему вимог до їх професійної поведінки. Право визначає зміст повноважень, межі допустимого втручання у сферу прав людини, підстави застосування примусових заходів та форми відповідальності за порушення службової дисципліни [2-3]. Водночас етичні норми спрямовують практичну реалізацію цих повноважень у русло гуманності, справедливості, стриманості та поваги до особи [4; 6].

Визначено, що основними етико-правовими орієнтирами діяльності поліцейського є верховенство права, законність, пріоритет прав і свобод людини, недискримінація, політична нейтральність, відкритість, відповідальність, пропорційність під час застосування обмежень і примусу, а також партнерська взаємодія з населенням [2; 4]. Саме ці засади дозволяють забезпечити належний баланс між інтересами держави у сфері охорони правопорядку та потребою у захисті прав і свобод громадян [2].

Установлено також, що рівень суспільної довіри до поліції безпосередньо залежить від щоденної службової поведінки поліцейських. Навіть незначні прояви грубості, формалізму, зверхності, упередженості чи неповаги до людської гідності негативно впливають на авторитет правоохоронної системи загалом [2; 5]. Натомість коректна комунікація, готовність пояснювати підстави своїх дій, дотримання професійної

стриманості та повага до особи створюють передумови для зростання легітимності поліції в очах населення [4].

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що ефективне функціонування етико-правового механізму у діяльності поліції можливе лише за умови поєднання декількох чинників: належної правової регламентації, якісної професійної підготовки, формування внутрішньої моральної відповідальності працівника, дієвого дисциплінарного контролю та системного виховання професійної культури поліцейського [3; 5-6]. Саме комплексний підхід забезпечує не декларативний, а реальний характер етичних стандартів у службовій практиці.

Отже, етико-правові аспекти діяльності поліцейських мають вирішальне значення для забезпечення законності, захисту прав людини та формування довіри суспільства до поліції. Діяльність поліцейського повинна ґрунтуватися не лише на нормах права, а й на принципах професійної етики, гуманності, неупередженості та відповідальності. Поєднання правових і моральних засад є необхідною умовою ефективного виконання службових обов'язків та підвищення авторитету правоохоронних органів.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38, ст. 160.

2. Про Національну поліцію. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (дата звернення: 08.06.2025).

3. Павлишин О., Кравчук О. Професійно-етичні та деонтологічні засади діяльності поліцейського у сфері забезпечення правопорядку. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 21–31.

4. Петрова Г. М. Основні цінності й принципи професійної етики поліцейського. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 32–43.

5. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175–185.

6. Здреник І. В., Повалена М. В., Савайда О. І. Міжнародні стандарти професійної етики поліцейських. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 34–37.

Ірина КАНИШЕВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило глибокі зміни в усіх сферах суспільного життя, зокрема у правовій системі держави. У період воєнного стану постали нові виклики, що потребують швидкого правового регулювання та перегляду існуючих правових механізмів. Це зумовлює актуальність дослідження трансформації правової системи України в сучасних умовах.

У період дії воєнного стану особливого значення набувають процеси оновлення та вдосконалення законодавства, а також підвищення ефективності функціонування правової системи загалом [1]. За таких обставин змінюються пріоритети правозастосування, що зумовлює необхідність пошуку дієвих механізмів забезпечення прав і свобод людини, незважаючи на об'єктивні обмеження, які пов'язані з воєнним станом.

Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес до проблеми трансформації правової системи, зокрема в умовах війни, як з боку вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Питання трансформації правової системи досліджували такі науковці, як К. Зейдлер, Й. Яблонська-Бонка, М. Смокович, К. Резворович, С. Сунєгін та інші. Важливе значення для зазначеного дослідження мають також праці О. Рогової, у яких розкрито вплив глобалізаційних процесів на правову систему України в умовах війни, а також чималий вплив мають наукові напрацювання Н. Онищенко та А. Марцеляка, які присвячені аналізу сутності та завдань національної правової системи [2].

Важливо зазначити, що конкретні воєнні загрози зумовлюють суттєві зміни у функціонуванні системи органів публічної влади, а також впливають на обсяг і характер реалізації прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, допускається їх тимчасове обмеження в межах, визначених законодавством. Водночас застосовуються спеціальні організаційно-правові механізми, спрямовані на забезпечення, захист і охорону прав людини в умовах воєнного

стану [3].

Разом з тим реалізація державного суверенітету, утвердження засад правової державності та забезпечення належного рівня поваги до прав і свобод людини можливі лише за умови функціонування розвиненої та ефективної правової системи [4].

На нашу думку, трансформація правової системи України в умовах воєнного стану є не лише вимушеною реакцією на зовнішню агресію, а й важливим етапом її розвитку. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації проти України виявило недоліки правового регулювання та водночас стало поштовхом до його вдосконалення. Одночасно ключовим завданням держави залишається забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотримання прав і свобод людини.

В умовах воєнного стану визначаються ключові пріоритети для подальшого розвитку української держави, спрямовані на досягнення миру та сталого розвитку. Одним із таких напрямів є інтеграція України до Європейського Союзу [3], що передбачає проведення комплексних реформ, адаптацію національного законодавства до європейських стандартів та вдосконалення правової системи загалом.

Важливим питанням під час повномасштабного вторгнення є те, що допускається обмеження окремих прав і свобод людини, що зумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки та захисту державного суверенітету. Зокрема, такі обмеження можуть стосуватися свободи пересування, права на мирні збори, діяльності засобів масової інформації та інших сфер суспільного життя. Водночас ці обмеження мають здійснюватися виключно в межах законодавства та бути обґрунтованими. Разом з тим основоположні права людини, такі як право на життя, заборона катувань, рівність перед законом та інші, не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного стану, що демонструє збереження демократичних засад правової системи України [5].

У період воєнного стану суттєво зростає роль органів державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують реалізацію правового режиму, підтримання правопорядку та захист національної безпеки. Їх діяльність здійснюється виключно на підставі Конституції України та чинного законодавства, водночас вони наділяються додатковими повноваженнями для ефективного реагування та ліквідації загроз. Важливу роль у цьому процесі відіграють також військові адміністрації, які забезпечують управління територіями в умовах воєнного стану [6].

Важливим елементом трансформації правової системи України є активне оновлення законодавства в умовах воєнного стану. Приймаються нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання питань мобілізації, трудових відносин, забезпечення обороноздатності держави та посилення відповідальності за правопорушення в умовах війни. Зокрема, значних змін зазнало законодавство у сфері трудових відносин, що спричинило адаптацію

умов праці до потреб воєнного часу. Ці зміни висвітлені у Законі України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану", який відображає регулювання праці в період воєнного стану. Характерною рисою цього процесу є оперативність ухвалення рішень, що дозволяє державі ефективно реагувати на нові виклики та загрози [7].

Суттєвим елементом трансформації правової системи є також розвиток цифровізації та впровадження електронних послуг. Протягом воєнного стану це дозволяє забезпечити постійний доступ громадян до державних сервісів, спростити юридичні процедури та підвищити ефективність взаємодії між державою та суспільством. Наочним прикладом можемо навести використання програми "Дія", яка забезпечує доступ до цифрових документів та державних послуг в онлайн-форматі [8]. Цифрові інструменти сприяють прозорості діяльності органів влади та зміцненню довіри громадян.

Важливу роль у трансформації правової системи України відіграє міжнародне співробітництво. В умовах війни Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями та партнерами, зокрема з Організацією Об'єднаних Націй, Європейським Союзом та Радою Європи. Така співпраця сприяє вдосконаленню національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Особливого значення набуває питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини, зокрема через механізми міжнародного правосуддя, а також забезпечення справедливості на міжнародному рівні та миру.

Отже, трансформація правової системи в умовах воєнного стану є складним і багатогранним процесом, що охоплює зміни у законодавстві, діяльності органів державної влади, реалізації прав і свобод людини та міжнародному співробітництві. Незважаючи на складні умови, ці процеси сприяють підвищенню ефективності правової системи та її адаптації до сучасних викликів. У перспективі це створює передумови для подальшого розвитку України як демократичної та правової держави.

1. Правова система України в умовах воєнного стану : навч. посібник / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Київ : *Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України.* 2022. 540 с.

2. Бігун В. В., Дацюк Т. К., Присяжнюк І. І. (2023). Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. *Академічні візії,* (24). URL : https://doi.org/10.5281/zenodo.10033226.

3. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 100-106.

4. Сучасний український конституціоналізм. Проблеми сучасної конституціоналістики [М. В. Афанасьєва, О. В. Батанов, А. А. Єзеров та ін.] ; за ред. А. Р. Крусян. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 3. 526 с.

5. Кошель С. Які права можуть і НЕ можуть бути обмежені під час воєнного стану. 21.05.2025. *LDN - Мережа правового розвитку.* URL : https://ldn.org.ua/consultations/yaki-prava-mozhut-i-ne-mozhut-buty-obmezheni-pid-chas-

voiennoho-stanu/.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

8. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text.

Катерина КОВАЛЕНКО
студентка ННІ права
та соціального менеджменту

Науковий керівник:
Віктор ПОНОМАРЕНКО
викладач кафедри
адміністративного права та процесу

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України та запровадження воєнного стану особливого значення набуває забезпечення принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів. Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, однак не скасовує дію Конституції України та основоположних принципів правової держави. Саме в умовах війни держава повинна забезпечити баланс між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини, адже від цього залежить рівень довіри суспільства до органів влади та ефективність демократичних інститутів.

Правоохоронні органи в період воєнного стану виконують особливо важливі функції: підтримання публічного порядку, протидію диверсійній діяльності, захист державної безпеки, охорону прав і свобод громадян. Водночас розширення їхніх повноважень створює ризики зловживання владою, перевищення службових повноважень та необґрунтованого втручання у права людини. У зв'язку з цим питання дотримання принципу верховенства права стає одним із ключових елементів функціонування правоохоронної системи в умовах воєнного стану.

Принцип верховенства права є основою демократичної держави,

закріпленим у статті 8 Конституції України. Він передбачає, що жоден орган державної влади, посадова особа чи громадянин не може діяти поза межами, визначеними законом [1]. В умовах воєнного стану цей принцип не припиняє своєї дії, але його реалізація набуває специфічних рис. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст цього режиму, порядок його введення та скасування, а також правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування [2]. Цей закон є ключовим для розуміння меж можливих обмежень прав і свобод громадян. Стаття 64 Конституції України дозволяє обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, проте наголошує на їх тимчасовості та пропорційності. Важливо, що такі обмеження не можуть стосуватися прав, які є абсолютними, зокрема права на життя, гідність, свободу від катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також права на справедливий суд [1]. Принцип пропорційності вимагає, щоб будь-яке втручання у права людини було необхідним у демократичному суспільстві та не перевищувало міри, необхідної для досягнення легітимної мети.

В умовах воєнного стану правоохоронні органи, такі як Національна поліція України та Служба безпеки України, отримують розширені повноваження. Це може включати перевірку документів, огляд речей, транспортних засобів, житла та службових приміщень, запровадження комендантської години, а також інші заходи, спрямовані на забезпечення громадського порядку та безпеки. Однак ці повноваження не є безмежними. Діяльність правоохоронців має здійснюватися виключно в межах, визначених законом, з дотриманням принципів законності, об'єктивності та неупередженості. Забезпечення верховенства права вимагає від правоохоронних органів не лише формального дотримання законів, а й запобігання будь-яким зловживанням владою, корупційним проявам та порушенням прав людини. Для цього необхідні ефективні механізми внутрішнього контролю (з боку керівництва та внутрішньої безпеки) та зовнішнього контролю (з боку прокуратури, судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та громадянського суспільства). Судовий контроль за діями правоохоронних органів, навіть в умовах війни, є невід'ємною складовою верховенства права, забезпечуючи можливість оскарження незаконних рішень та дій.

Україна, як учасниця міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів навіть в умовах воєнного стану. Стаття 15 ЄКПЛ дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань під час війни або іншої надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, але лише в тій мірі, в якій це вимагається гостротою ситуації, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням за міжнародним правом [3]. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово підкреслювала

важливість ефективного розслідування порушень прав людини, навіть тих, що відбулися під час збройних конфліктів. Це стосується випадків застосування надмірної сили, незаконних затримань, катувань та інших порушень. Дотримання міжнародного гуманітарного права також є обов'язковим для всіх сторін конфлікту та впливає на діяльність правоохоронних органів, особливо в зонах бойових дій.

Основними викликами для забезпечення верховенства права в діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану є такі: по-перше, баланс між національною безпекою та захистом прав людини. Необхідність швидкого реагування на загрози безпеці не повинна призводити до невиправданого обмеження прав. Кожне обмеження має бути обґрунтованим, пропорційним та тимчасовим. По-друге, підвищені повноваження правоохоронців можуть створювати сприятливі умови для зловживань. Запобігання цьому вимагає посилення контролю, прозорості та невідворотності відповідальності за порушення. По-третє, в умовах бойових дій доступ до судів може бути ускладнений. Важливо забезпечити функціонування судової системи та можливість оскарження дій правоохоронних органів. По-четверте, регулярне навчання та тренінги з питань прав людини, міжнародного гуманітарного права та стандартів верховенства права є критично важливими для належного виконання обов'язків.

На завершення можна сказати, що забезпечення принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів під час дії воєнного стану є одним із ключових чинників збереження України як демократичної та правової держави. Навіть в умовах війни діяльність правоохоронних органів повинна ґрунтуватися на законності, повазі до прав людини, пропорційності обмежень та підконтрольності суспільству.

Ефективне функціонування механізмів судового, громадського та міжнародного контролю, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, а також підвищення професійної підготовки правоохоронців є необхідними умовами забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану. Саме дотримання цих принципів дозволить Україні не лише ефективно протистояти зовнішній агресії, а й зберегти фундаментальні демократичні цінності та забезпечити подальший розвиток правової держави.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Карина КОНОВАЛЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У ході воєнного стану цивільно-правові відносини можуть страждати через особливі обставини, які важко використати або унеможливили виконання зобов'язань. У таких ситуаціях інститут форс-мажору набуває особливого значення, оскільки дає можливість сторонам уникнути або обмежити відповідальність за те, що вони не змогли виконати угоди або інші правові зобов'язання через непереборні обставини. Це допомагає урівноважити вимоги до дотримання законів з реальними умовами, які виникають у кризових ситуаціях, уникнути безпідставних штрафів та створити механізми захисту учасників від зовнішніх факторів, які впливають на їхні можливості.

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [1, с. 118].

Згідно із Законом України (далі – ЗУ) «Про торгово-промислові палати в Україні» від 31.03.2023 «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами». Зокрема, акцентуємо увагу на тому, що настання форс-мажорних обставин не звільняє від виконання зобов'язання. Відповідно до договору, укладеному між сторонами, це лише причина уникнення відповідальності за неналежне виконання зобов'язання [3, с. 89]. Закон встановлює чіткі правила для визначення ситуацій, коли зовнішні,

непередбачені та серйозні події можуть завадити виконанню обов'язків. У таких випадках правова система передбачає, що сторони не втрачають свої обов'язки, а їхня відповідальність за поганий результат може бути уточнена або скорочена з урахуванням того, що сталося. Це створює спосіб збалансувати виконання умов договору та закону з реальними подіями, які не могли бути передбачені, забезпечуючи стабільність в законодавстві, захист інтересів учасників у разі непереборних обставин та зменшення можливих спорів щодо виконання договорів.

Торгово-промисловою палатою України (ТПП) було оприлюднено лист № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022, яким повідомлено, що військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили). Це означає, що введення воєнного стану на території України є форс-мажором та підставою для звільнення від відповідальності за порушення договору, але тільки в тому випадку, якщо саме ця обставина стала підставою для невиконання договірних зобов'язань. Тобто необхідно довести зв'язок між невиконанням зобов'язань та воєнними діями в Україні. Прикладом невиконання договірних зобов'язань через форс-мажор може слугувати неможливість здійснити певну поставку територією України внаслідок руйнування доріг та безперервних обстрілів. Проте, якщо поставка мала здійснюватися в регіонах, де бойові дії не велися, і була можливість безпечного транспортування, посилатися на форс-мажор буде неможливо [4]. Таким чином, правове визнання воєнних дій як непереборної події дозволяє обмежити відповідальність за те, коли порушуються умови укладеного договору. Однак використання цього залежить від того, чи існує безпосередній зв'язок між виникненням непереборної події та фактичним порушенням умов договору. Якщо виконання зобов'язань все одно було можливим, то захист на підставі непереборної сили не виконується.

Існує чотири основні елементи юридичного складу перешкоди (форс-мажору), наявність яких повинна довести сторона договору, що посилається на настання такої перешкоди. Регламент торгово-промислової палати визначає у пункті 6.9. 4 такі елементи юридичного складу (форс-мажору), наявність яких повинна довести сторона договору, що посилається на настання такої перешкоди, необхідні для визнання та підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): 1) надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); 2) непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання податкового обов'язку); 3) невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); 4) причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо) [2, с. 7]. Щоб обґрунтувати обмеження

відповідальності через непереборну подію, потрібно довести, що така подія була несподіваною, її наслідки були необхідними та безпосередньо зумовили неможливість виконання певних зобов'язань. Лише у випадку, коли всі ці умови будуть виконані, правове звернення до форс-мажору буде вважатися обґрунтованим.

Форс-мажорні обставини звільняють тільки від відповідальності за порушення зобов'язань (тобто від нарахування штрафів/пені), проте не звільняють від необхідності виконання відповідних договірних зобов'язань. Наприклад, якщо ви не змогли поставити товар у визначені договором строки, то можете посилатися на форс-мажор як на підставу для звільнення від нарахування штрафу за прострочення строків поставки. Проте форс-мажор не звільняє вас від обов'язку все-таки здійснити таку поставку [4].

Проведений аналіз показує, що форс-мажорні ситуації під час воєнного стану є важливим правовим механізмом, який допомагає обмежити відповідальність за невиконання зобов'язань. Для правильної роботи цього правового інституту потрібно, щоб подія була не передбачена, неминуча та виняткова, а також мала прямий зв'язок з неможливістю виконання конкретних умов. Цей спосіб дозволяє утримувати баланс між виконанням угод та закону, враховуючи особливості надзвичайних обставин, забезпечує правову стабільність та захищає інтереси учасників у складних ситуаціях.

1. Кирдан Б.В. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2023. С. 118-120.

2. Кацюба К., Конюхова М. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 1. С. 4-10.

3. Козак А. О. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності за порушене зобов'язання за цивільним законодавством України. URL : https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40a8df2f-8f4d-4563-aa12-298ec287fa34/content.

4. Федоренко Т. Форс-мажор як підстава звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань. Т. Федоренко. GOLOW. 18 березня 2022. URL : https://golaw.ua/ua/insights/publication/fors-mazhor-yak-pidstava-zvilnennya-vid-vidpovidalnosti-za-porushennya-zobovyazan/.

Дарія КОШАРЮК
курсантка факультету № 1
з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Віталій КУЧЕР
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВІДКРИТІСТЬ ТА ПРОЗОРІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

У сучасному демократичному суспільстві важливу роль відіграє довіра громадян до правоохоронних органів, яка значною мірою залежить від відкритості та прозорості їх діяльності. Саме ці принципи забезпечують підзвітність влади, контроль з боку суспільства та ефективне виконання правоохоронних функцій.

Частиною 2 статті 9 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.

Відкритість та прозорість є стратегічними елементами формування якісної взаємодії між громадськістю та поліцією. Принциповим питанням є чітке розуміння відкритості та прозорості як структурних рівнів транспарентної діяльності Національної поліції України [1, с. 75].

Транспарентність правоохоронних органів займає особливе місце в державному апараті, оскільки: службові особи наділені дискреційними повноваженнями; наявна можливість широкого застосування заходів процесуального примусу; виконання правоохоронних завдань кореспондуються із втручанням в права та свободи; високий ризик корупційних проявів [2, с. 289].

«Відкрита держава» передбачає прозорість функціонування державних структур, можливість суспільства контролювати прийняття та виконання важливих державних рішень. Концепція відкритої держави орієнтована на пошук політико-юридичних складових відкритої, прозорої, публічної й ефективної організації влади, що тісно пов’язана із громадянським

суспільством [3, с. 118].

Н. Гудима зауважує, що під відкритістю варто розуміти забезпечення органами влади можливості вільного доступу громадян до здійснення управління державними справами шляхом прийняття або впливу на прийняття управлінських рішень [4, с. 79].

В. Мельниченко зазначає, що прозорість державної політики полягає у забезпеченні доступу громадян та їхніх об'єднань до інформації про діяльність органів влади, що зумовлює переважно пасивний характер її сприйняття. Водночас відкритість передбачає можливість активної участі цих суб'єктів у формуванні та реалізації політики, зокрема через участь в обговореннях і здійснення громадського контролю [4, с. 49].

В. Нестерович розрізняє принципи відкритості та прозорості у діяльності суб'єктів публічної служби, вказуючи, що дотримання даних принципів для демократичного суспільства є ключовою передумовою формування участі громадян в управлінні державою і суспільними справами. Вони надають можливість громадянам та їх об'єднанням безперешкодно контактувати з посадовими та службовими особами цих органів, здійснювати спільно з ними заходи публічного характеру, а також використовувати публічну інформацію для більш ефективної участі в прийнятті органами державної влади нормативно-правових актів [6, с. 75].

Підвищення рівня поваги та довіри до правоохоронних органів може здійснюватися лише в умовах налагодження постійних стосунків і партнерських взаємодій між громадянами та поліцією, у забезпеченні зворотного зв'язку. Для практичної реалізації такого зв'язку визначальними «зовнішніми» параметрами роботи поліції мають стати відкритість і прозорість. Одним із важливих досягнень реформи вважають підвищення ступеня відкритості та прозорості роботи правоохоронних органів.

Поліція, яка підтримується громадою і здатна протидіяти правопорушенням, може відігравати важливу роль у забезпеченні сталого економічного, соціального та політичного розвитку [7, с. 197].

Відкритість і прозорість у діяльності поліції України є необхідними умовами її ефективного функціонування та взаємодії з суспільством. Вони сприяють підвищенню довіри громадян, забезпечують контроль за діяльністю поліції та гарантують дотримання прав і свобод людини. Реалізація цих принципів є важливим кроком на шляху до зміцнення правопорядку та утвердження демократичних цінностей у державі.

1. Наливайко Л. Р. Принцип відкритості та прозорості у діяльності Національної поліції України. *Соціологія права*. 2015. № 3-4 (14-15). С. 74-79.

2. Терехов В. Ю. Дотримання вимог принципу прозорості в роботі керівника правоохоронного органу через призму його правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 7. С. 288-291.

3. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків : Право, 2009. 598 с.

4. Гудима Н. Принципи відкритості і прозорості та їх реалізація в державному управлінні України. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2005. № 3. С.77-83.

5. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість державного управління як чинники його стабілізації. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2003. № 4. С. 48-55.

6. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–77.

7. Наточій А. Д. Відкритість і прозорість у роботі сучасної поліції. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення):* Матеріали науково-практичної конференції, (ДДУВС, 02.12.2022). Дніпро: ДДУВС, С. 195–197.

Вероніка КРАВЕЦЬ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина ШИЛО
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є одними з найбільш суспільно небезпечних посягань, оскільки їх вчинення безпосередньо впливає на належне функціонування державного апарату, місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій. Небезпека таких діянь полягає у тому, що службові особи, використовуючи надані їм повноваження, можуть діяти всупереч інтересам служби, завдаючи шкоди державі, суспільству та окремим громадянам. В умовах воєнного стану проблема службових кримінальних правопорушень стала ще більш актуальною, адже від добросовісності та законності дій посадових осіб значною мірою залежить ефективність функціонування державного механізму, забезпечення обороноздатності країни та належне використання бюджетних коштів [1].

Сучасне кримінальне законодавство України приділяє значну увагу протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, оскільки саме від добросовісності та законності дій посадових осіб залежить

ефективність функціонування державного механізму. В умовах воєнного стану ця проблема набула особливої актуальності, адже будь-які прояви корупції, зловживання владними повноваженнями чи незаконне використання службового становища безпосередньо впливають не лише на економічну стабільність держави, але й на рівень суспільної довіри до органів влади та обороноздатність України. Саме тому держава посилює контроль у сфері використання бюджетних коштів, міжнародної допомоги, оборонних закупівель та діяльності посадових осіб, від рішень яких залежить реалізація важливих державних програм [1]. Окрему увагу слід приділити службовій недбалості. На відміну від інших службових кримінальних правопорушень, службова недбалість характеризується необережною формою вини. Її сутність полягає у невиконанні або неналежному виконанні службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них. Наслідком таких дій може бути заподіяння істотної шкоди або настання тяжких наслідків [2].

Особливого значення проблема службових кримінальних правопорушень набуває у зв'язку з активною трансформацією української правової системи та адаптацією національного законодавства до європейських стандартів. На сучасному етапі боротьба з корупцією та зловживаннями у сфері державного управління розглядається не лише як внутрішнє завдання держави, а і як один із ключових критеріїв демократичного розвитку України. У суспільстві сформувався чіткий запит на прозорість діяльності органів державної влади, справедливість та невідворотність відповідальності за незаконні дії посадових осіб, особливо в умовах війни, коли питання ефективного управління ресурсами набуває стратегічного значення [3].

Важливою характеристикою сучасного етапу є також посилення ролі антикорупційних інституцій та міжнародного контролю. Україна перебуває у стані активної імплементації європейських стандартів доброчесності публічної служби, що передбачає не лише кримінально-правове реагування, а й системну профілактику правопорушень, перевірку декларацій, контроль за конфліктом інтересів та підвищення прозорості прийняття рішень. У період воєнного стану ці механізми набули ще більшої ваги, оскільки міжнародна фінансова допомога та підтримка безпосередньо залежать від рівня довіри до антикорупційної політики держави [3]. Слід також враховувати, що сучасна судова практика дедалі більше орієнтується не лише на формальне встановлення факту порушення, а й на глибокий аналіз реальних наслідків дій службових осіб. Особливе значення має доведення того, чи дійсно використання службових повноважень призвело до істотної шкоди державним або суспільним інтересам, а також чи було воно умисним або вчиненим через недбалість. Такий підхід відповідає загальним принципам верховенства права та забезпечує баланс між кримінальною відповідальністю та захистом службової діяльності від необґрунтованого переслідування [4].

Окремо слід відзначити, що в умовах воєнного стану суттєво змінилася суспільна оцінка службових правопорушень. Будь-які прояви корупції або

недобросовісного виконання службових обов'язків сприймаються суспільством значно гостріше, ніж у мирний час, оскільки вони безпосередньо пов'язуються з питаннями безпеки, життя військовослужбовців та цивільного населення. У зв'язку з цим посилюється вимога до прозорості діяльності органів державної влади, підзвітності посадових осіб та ефективності антикорупційної системи загалом. Важливим елементом сучасного етапу є також подальша інтеграція України до європейського правового простору. Це передбачає гармонізацію антикорупційних стандартів, посилення інституційної незалежності органів правопорядку та запровадження більш ефективних механізмів запобігання конфлікту інтересів. У 2026 році ці процеси набули системного характеру та розглядаються як один із ключових напрямів реформування державного управління [4].

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності залишаються однією з найбільш складних і суспільно чутливих проблем сучасної правової системи України. У 2026 році їх значення лише посилюється у зв'язку з триваючим воєнним станом, необхідністю ефективного використання обмежених державних ресурсів та забезпеченням стабільності функціонування державного апарату. Аналіз сучасних тенденцій свідчить, що ці правопорушення набувають більш складного та латентного характеру, часто реалізуються через багатоланкові схеми з використанням юридичних осіб, цифрових технологій та формально законних механізмів. Це вимагає постійного удосконалення як кримінального законодавства, так і практики його застосування, зокрема в частині виявлення, розслідування та доведення таких діянь у суді [1].

Водночас ключовим напрямом державної політики залишається посилення антикорупційної інфраструктури, забезпечення реальної невідворотності відповідальності та підвищення рівня доброчесності публічної служби. Особливого значення набуває також превентивна складова – формування культури законності, прозорості та персональної відповідальності посадових осіб. Таким чином, у сучасних умовах кримінально-правова протидія службовим правопорушенням виступає не лише юридичним інструментом реагування на вже вчинені діяння, а й важливим елементом забезпечення національної безпеки, стійкості державного управління та довіри суспільства до державних інституцій в Україні 2026 року [3].

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 20.05.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 20.05.2026).

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 20.05.2026).

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

Богдана КРАВЧЕНКО
студентка ННІ права
та соціального менеджменту

Науковий керівник:
Віктор ПОНОМАРЕНКО
викладач кафедри
адміністративного права та процесу

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини, демократія та верховенство права складають фундамент сучасної цивілізації. Україна проголосила дію принципу верховенства права, що стало орієнтиром для розбудови нового конституційного правопорядку. На сьогодні цей принцип є найвищою загальнолюдською цінністю.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України дублює конституційну формулу: людина, її права та свободи є найвищими цінностями. Стаття 8 КПК прямо закріплює верховенство права як провідну засаду судочинства [1]. Важливим елементом цього механізму є обов'язок враховувати практику Європейського суду з прав людини згідно зі ст. 9 КПК[1]. Вважаємо, що практику ЄСПЛ необхідно використовувати як безпосереднє джерело регулювання у випадках наявності прогалин у національному законодавстві або коли існуючі норми перестають відповідати актуальним правовим стандартам Ради Європи.

Утримання стандартів верховенства права в умовах повномасштабної агресії є надскладним завданням. Міжнародне право припускає тимчасове обмеження окремих прав людини у період воєнного стану. Україна, скориставшись правом на відступ від зобов'язань (дерогацію), офіційно повідомила Генерального секретаря ООН та Раду Європи про обмеження прав, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також відповідними статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Зокрема, відступ стосується:

– недоторканності житла (ст. 30 Конституції, ст. 8 Конвенції);

– свободи пересування (ст. 33 Конституції, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції);

– свободи думки і слова (ст. 34 Конституції, ст. 10 Конвенції) [2; 3].

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України існують права, що не підлягають обмеженню за жодних умов. До таких «абсолютних» прав належать рівність перед законом, право на життя, повага до гідності, свобода та особиста недоторканність [2]. Це природні права, які складають ядро верховенства права навіть під час війни.

М. Пивовар та С. Кіра слушно зазначають, що попри негативний вплив війни на елементи правовладдя, сам принцип продовжує діяти навіть щодо тих прав, які зазнали правомірного обмеження [4, с. 164].

Запровадження особливого режиму кримінального провадження (ст. 615 КПК [1]) викликало жваву дискусію в юридичній спільноті. Основні проблемні аспекти включають розширення повноважень прокурора. Зокрема В. Гвоздій зауважує, що надання керівнику прокуратури права обирати запобіжні заходи (тримання під вартою), санкціонувати обшуки та проникнення до житла замість слідчого судді суттєво зміщує баланс на користь обвинувачення.

Критично сприймається норма про можливість розгляду скарг на дії прокурора лише після завершення досудового розслідування, що фактично усуває механізм негайного відновлення порушених прав [5].

К. Калюга наголошує, що воєнний стан не є приводом для автоматичного нівелювання прав. Будь-яке втручання має бути пропорційним. Суди підкреслюють: ст. 615 КПК дозволяє виняткові процедури лише за умови об'єктивної неможливості дотримання стандартних правил (наприклад, неможливість доступу до суду через бойові дії) [6, с. 388-389].

Окрім зміни територіальної підсудності, виникли питання щодо правового статусу військовополонених як суб'єктів кримінального провадження, що потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Реалізація верховенства права в умовах воєнного стану вимагає від держави балансу між потребами безпеки та захистом основоположних свобод. Особливий порядок провадження є виправданим лише як тимчасовий захід. Ключовим залишається те, що навіть у кризових умовах сторона обвинувачення зобов'язана діяти неупереджено, а судовий контроль має залишатися гарантом того, що надзвичайні обставини не перетворяться на процесуальне свавілля.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 13.05.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 13.05.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.05.2026).

4. Пивовар М., Кіра С. Особливості реалізації принципу верховенства права в контексті сучасних викликів демократії в умовах війни в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* Розділ ІІ. Конституційне право;

муніципальне право. 2023. С. 162-167. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f243a4a4-df81-4c5f-8a12-4c0dfe1e9cf9/content (дата звернення: 13.05.2026).

5. Гвоздій В. Дія режиму воєнного стану не повинна порушувати загальний принцип верховенства права в Україні. *Електронний ресурс.* URL : https://golaw.ua/ua/insights/publication/diya-rezhimu-voyennogo-stanu-ne-povinna-porushuvati-zagalnij-princzip-verhovenstva-prava-v-ukrayini/ (дата звернення: 13.05.2026).

6. Калюга К. В. Особливості реалізації засад кримінального провадження: проблеми та перспективи вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки».* 2025. № 57. С. 385-395.

Вікторія КУЗЬМИЧ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина ГРЕБЕНЕНКО
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Доказування є однією з ключових складових адміністративного судочинства, оскільки саме від його ефективності залежить реальність судового захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових відносинах. Специфіка адміністративного процесу полягає у поєднанні принципу змагальності сторін з активною роллю суду в офіційному з'ясуванні всіх обставин справи. На відміну від цивільного процесу, в адміністративному судочинстві основний тягар доказування правомірності рішень, дій чи бездіяльності покладається саме на суб'єкта владних повноважень, що прямо передбачено ст. 77 КАС України.

Особливістю адміністративного доказування є його «урівноваження» двома фундаментальними принципами – принципом змагальності сторін (ч. 1 ст. 9 КАС України) та принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Відповідно до останнього адміністративний суд не обмежується пасивною оцінкою поданих сторонами матеріалів, а зобов'язаний вживати передбачених законом заходів для виявлення та витребування доказів із власної ініціативи [1, с. 4]. Така модель обумовлена специфікою публічно-правових спорів, у яких сторони фактично перебувають у нерівному

становищі.

У сучасних умовах однією з головних проблем доказування в адміністративному судочинстві залишається інформаційна асиметрія між приватною особою та суб'єктом владних повноважень. Органи державної влади чи місцевого самоврядування, як правило, володіють основним масивом доказової інформації, тоді як позивач часто позбавлений реальної можливості самостійно отримати необхідні документи чи відомості. Саме тому судова практика та наукова доктрина обґрунтовано наголошують на необхідності процесуальної проактивності адміністративного суду, яка спрямована не на порушення принципу змагальності, а на компенсацію фактичної нерівності сторін та забезпечення ефективного судового контролю.

Паралельно для забезпечення принципу рівності сторін та реального захисту прав людини адміністративний суд повинен мати можливість оперативно витребувати докази від органів влади у випадках, коли саме вони володіють ключовою інформацією, без якої неможливо повно та об'єктивно встановити фактичні обставини справи. У більшості публічно-правових спорів суб'єкт владних повноважень здійснює зберігання службової документації, адміністративних актів, матеріалів перевірок, відомостей із державних реєстрів та іншої інформації, що має істотне значення для правильного вирішення спору. За таких умов пасивна позиція суду може призвести до формального розгляду справи та суттєвого обмеження можливостей особи ефективно захистити свої права. У правовій доктрині та судовій практиці справедливо наголошується, що така процесуальна проактивність адміністративного суду не порушує принципу змагальності, а лише компенсує інформаційну асиметрію між сторонами та забезпечує реальну процесуальну рівність учасників справи [2]. Водночас реалізація судом права на витребування доказів повинна здійснюватися з дотриманням принципів неупередженості, об'єктивності та процесуальної пропорційності, щоб уникнути надмірного втручання суду у процес доказування.

Як слушно зазначає В. Бевзенко, якість і повнота доказування в адміністративних справах значною мірою залежать від належного розуміння норм Загального адміністративного права [3]. Предмет доказування у таких справах охоплює обставини, що виникають у сфері публічно-владних відносин, а тому правильне встановлення юридично значущих фактів неможливе без урахування особливостей функціонування механізму публічного адміністрування, меж дискреційних повноважень органів влади та принципів їх діяльності.

Важливе значення у структурі доказового процесу має процедура подання доказів. Законодавець встановив достатньо жорсткі імперативні вимоги щодо строків та порядку їх подання: докази повинні подаватися разом із позовною заявою, відзивом або письмовими поясненнями, а копії доказів (крім речових) мають бути завчасно направлені іншим учасникам справи

[4, с. 74]. Таке нормативне регулювання спрямоване на забезпечення процесуальної дисципліни, оперативності розгляду справ та дотримання принципу рівності сторін.

Завершальним етапом доказування виступає оцінка доказів, яка полягає у логічній, розумовій та процесуальній діяльності суду щодо визначення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів відповідно до вимог КАС України. Саме суд є обов'язковим суб'єктом оцінки доказів, а тому від якості мотивування судового рішення значною мірою залежить рівень довіри до адміністративного судочинства [5, с. 523]. У цьому контексті особливого значення набуває обов'язок суду належним чином обґрунтовувати причини прийняття або відхилення кожного доказу із чітким наведенням відповідних мотивів.

Окремої уваги потребує проблема використання електронних доказів у адміністративному судочинстві. В умовах цифровізації державного управління предмет доказування дедалі частіше включає інформацію, зафіксовану в електронному документообігу, державних реєстрах, автоматизованих інформаційних системах та цифрових базах даних. Це зумовлює необхідність застосування спеціального законодавства у сфері електронних документів та довірчих послуг як складової загальної доказової діяльності [6]. Водночас на практиці залишаються невирішеними питання перевірки автентичності електронних доказів, критеріїв оцінки їх достовірності та забезпечення належного процесуального порядку їх дослідження.

Попри активний розвиток адміністративного процесуального законодавства, інститут доказування продовжує залишатися одним із найбільш проблемних елементів адміністративного судочинства. Серед основних проблем слід виокремити непослідовність судової практики щодо меж активної ролі суду у витребуванні доказів, складність забезпечення балансу між принципами змагальності та офіційного з'ясування обставин справи, недосконаліть механізмів роботи з електронними доказами, а також недостатню мотивованість окремих судових рішень. Удосконалення інституту доказування потребує не лише подальшого розвитку процесуального законодавства, а й формування сталої та послідовної судової практики, орієнтованої на забезпечення ефективного захисту прав людини у сфері публічно-правових відносин.

Підсумовуючи проведене дослідження, варто резюмувати, що сучасні реалії правосуддя в Україні потребують поєднання усталених доктринальних положень про доказування і докази та положень адміністративно-процесуального закону з урахуванням викликів і загроз, що існують в умовах збройної агресії. Законодавцю варто переглянути вимоги щодо виконання учасниками адміністративного судочинства своїх процесуальних обов'язків та визначити особливості доказування в адміністративних справах з урахуванням ведення активних бойових дій на окремих територіях України.

1. Докази і доказування в адміністративному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в адміністративному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, актуальна судова практика / Під заг. ред. Пєткова В. П. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 368 с.

2. Авраменко О. В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві України: виклики судової реформи. *Наукові записки. Серія: Право*, Вип. 18, 2025. С. 186–190.

3. Бевзенко В. Докази і доказування у практиці Касаційного адміністративного суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bevzenko.pdf.

4. Джафарова М. В. Окремі питання доказування в адміністративному судочинстві в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 69–76.

5. Стоцький Р. М. Оцінка доказів суб'єктами доказування в адміністративному судочинстві. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 520–523.

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 36, ст. 275. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text.

Христина КУЗЬМІНА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ХВОРОБИ ЗАСУДЖЕНОГО ТАКОЮ, ЩО ДАЄ ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Актуальність теми правових підстав визнання хвороби засудженого такою, що дає підстави для звільнення від відбування покарання, зумовлена необхідністю забезпечення балансу між принципами гуманізму кримінального права та невідворотності покарання, особливо в умовах сучасних викликів для пенітенціарної системи України. Погіршення стану здоров'я засуджених, обмежений доступ до належної медичної допомоги, а також вплив воєнного стану актуалізують питання ефективного та справедливого застосування відповідних правових механізмів. Водночас відсутність чітких критеріїв оцінки тяжкості захворювань і неоднозначність

судової практики можуть призводити до порушення прав людини або, навпаки, до зловживань.

Стаття 84 Кримінального кодексу України визначає правові підстави звільнення від покарання за станом здоров'я як самостійний інститут кримінально-правового регулювання, що ґрунтується на принципах гуманізму, справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності [2]. Нормативний зміст цієї статті відображає підхід законодавця, за якого фактична неможливість особи усвідомлювати характер своїх дій або відбувати покарання визнається юридично значимою обставиною, що виключає або обмежує подальше виконання призначеного покарання. У цьому контексті психічне захворювання, яке позбавляє особу здатності усвідомлювати свої дії чи керувати ними, виступає безумовною правовою підставою для звільнення від покарання із можливістю застосування примусових заходів медичного характеру як альтернативного засобу державного впливу.

Іншою правовою підставою, передбаченою частиною другою статті 84, є виникнення у засудженого після вчинення кримінального правопорушення або постановлення вироку іншої тяжкої хвороби, що об'єктивно унеможливлює подальше відбування покарання. У цьому випадку звільнення має оціночний характер і залежить від дискреції суду, який зобов'язаний враховувати сукупність юридично значимих критеріїв: ступінь тяжкості злочину, характер і перебіг захворювання, особу засудженого та інші обставини справи. Така конструкція правової норми забезпечує баланс між принципом невідворотності покарання та принципом гуманного ставлення до особи, яка фактично втратила можливість нести кримінальне покарання [1]. Тому медичний стан виступає не автоматичною, а умовно-оціночною підставою звільнення.

Частина третя статті 84 встановлює спеціальну правову підставу звільнення від покарання для військовослужбовців, які визнані непридатними до військової служби за станом здоров'я. У даному випадку правове регулювання враховує специфіку військових правовідносин і неможливість реалізації окремих видів покарань у зв'язку зі втратою функціональної здатності до служби. Така підстава має формалізований характер і пов'язується не лише з медичним станом, а й із юридичним фактом втрати статусної придатності до військової служби, що обумовлює припинення відповідного кримінально-правового впливу.

Частина четверта статті 84 закріплює правовий механізм поновлення кримінально-правових наслідків у разі одужання особи, яка була звільнена від покарання за станом здоров'я [2]. Відновлення можливості відбування покарання допускається лише за умови незакінчення строків давності або відсутності інших правових підстав звільнення, що підкреслює системний зв'язок із загальними інститутами кримінального права. При цьому період застосування примусових заходів медичного характеру зараховується у строк покарання, що забезпечує дотримання принципу справедливості та заборони

подвійного кримінально-правового обтяження. У сукупності зазначені положення формують цілісну систему правових підстав, що регулюють вплив стану здоров'я на кримінальну відповідальність та її реалізацію.

На практиці застосування статті 84 КК України ключовою проблемою є недостатня нормативна визначеність медико-правових критеріїв, які слугують підставою для звільнення від покарання. Законодавство не містить вичерпного переліку захворювань або чітких клініко-юридичних параметрів, що ускладнює однакове застосування норми судами. Як наслідок, вирішальне значення набувають висновки судово-медичних та психіатричних експертиз, які можуть відрізнятися за методологічним підходом і ступенем деталізації. Наприклад, у практиці трапляються випадки, коли один і той самий діагноз (зокрема, тяжкі форми онкологічних захворювань із ускладненнями) в одному провадженні визнається підставою для звільнення, а в іншому не визнається через різну оцінку «ступеня перешкоджання відбуванню покарання» [4].

Іншою суттєвою проблемою є високий рівень судової дискреції при вирішенні питання про звільнення у зв'язку з іншими тяжкими хворобами. Частина друга статті 84 КК України передбачає оціночні категорії («тяжкість злочину», «характер захворювання», «інші обставини справи»), однак не встановлює їх нормативного наповнення. Це призводить до фрагментарності судової практики та ризику неоднакового правозастосування. Так, в окремих справах суди відмовляють у звільненні особам із прогресуючими невиліковними захворюваннями (наприклад, термінальна стадія серцевої недостатності), мотивуючи це тяжкістю вчиненого злочину, що фактично зміщує баланс між принципом гуманізму та принципом невідворотності покарання.

Проблемним також є інституційний аспект контролю за станом осіб, звільнених від покарання. Відсутність єдиного механізму регулярного медичного моніторингу ускладнює встановлення моменту можливого одужання та, відповідно, вирішення питання про поновлення відбування покарання за частиною четвертою статті 84 КК України. На практиці це може призводити до ситуацій, коли особа фактично відновлює працездатність, але інформація про це надходить із суттєвим запізненням [5]. Наприклад, у разі психічних розладів без системного диспансерного нагляду суд позбавлений оперативної інформаційної бази для перегляду свого рішення.

Вирішення зазначених проблем потребує нормативної конкретизації та інституційного посилення механізмів реалізації статті 84 КК України. Доцільним є запровадження уніфікованих клініко-правових критеріїв тяжких захворювань із їх нормативним закріпленням у підзаконних актах Міністерства охорони здоров'я та узгодженням із судовою практикою Верховного Суду. Окрім цього, необхідно стандартизувати форму та зміст судово-медичних висновків шляхом запровадження обов'язкових методичних протоколів оцінки «перешкоджання відбуванню покарання» [3]. Також ефективним є створення централізованого електронного реєстру рішень про

звільнення за станом здоров'я з інтегрованим механізмом медичного моніторингу, що дозволить забезпечити своєчасне реагування на зміну стану здоров'я та підвищить передбачуваність правозастосування.

Узагальнюючи правові підстави визнання хвороби засудженого такою, що дає підстави для звільнення від відбування покарання, ґрунтуються на поєднанні медичних і юридичних критеріїв, закріплених у статті 84 КК України. Вони передбачають як безумовне звільнення у разі психічного розладу, що виключає здатність усвідомлювати свої дії, так і оціночне рішення суду щодо інших тяжких захворювань. Ключове значення у цьому процесі мають висновки медичних експертиз, однак остаточне рішення належить суду з урахуванням принципів гуманізму та справедливості. Водночас відсутність чітких законодавчих критеріїв створює ризики неоднакового правозастосування та судової дискреції. Тому ефективність цього інституту залежить від удосконалення нормативного регулювання та уніфікації судової і медичної практики.

1. Бурда С. Я. Звільнення від покарання за хворобою: кримінально-правові та кримінально-виконавчі аспекти // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 3. С. 20–25. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5929/1/3.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341 (дата звернення: 23.04.2026).

3. Куц В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання // *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 269. URL : https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/769/717/ (дата звернення: 23.04.2026).

4. Марін О. Звільнення від покарання та його відбування : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 136 с. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/12345.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

5. Тютюгін В. І., Рубащенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів / відп. ред. В. І. Тютюгін. 7-ме вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 250 с. URL : https://you-book.com.ua/wp-content/uploads/2023/10/kryminalne-pravo-ukrayiny.-zagalna-chastyna.-posibnyk-dlya-pidgotovky-do-zalikiv-ta-ispytiv-6-te-vydannya.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

Мирослава КУЧЕРЯВЕНКО
студентка Інституту післядипломної освіти та заочного навчання

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, доктор філософії в галузі права

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

МЕЖІ ПЕРЕГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ: МІЖ ПРИНЦИПОМ ДИСПОЗИТИВНОСТІ ТА ОБОВ'ЯЗКОМ ПОВНОГО ПЕРЕГЛЯДУ

У сучасних умовах реформування судової системи України особливого значення набуває забезпечення ефективного апеляційного перегляду судових рішень як гарантії права на справедливий суд. Апеляційне провадження є важливим елементом цивільного процесу, спрямованим на перевірку законності та обґрунтованості рішень суду першої інстанції.

Ключовою проблемою є визначення меж перегляду справи судом апеляційної інстанції. З одного боку, цивільне судочинство ґрунтується на принципі диспозитивності, відповідно до якого сторони визначають обсяг розгляду, зокрема через доводи апеляційної скарги. З іншого боку, суд апеляційної інстанції зобов'язаний забезпечити повний перегляд справи, включаючи перевірку дотримання норм матеріального та процесуального права незалежно від доводів сторін. Це зумовлює необхідність визначення оптимального співвідношення між зазначеними підходами.

У сучасному цивільному процесуальному праві одним із найбільш обговорюваних питань є питання апеляційного перегляду, оскільки воно пов'язане з досягненням балансу між диспозитивністю та обов'язком суду гарантувати справедливість і законність судового рішення. У статті 13 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зазначено, що цивільне судочинство здійснюється на засадах диспозитивності [1]. Це означає, що сторони мають право вирішувати, скільки процесуальних прав вони мають, зокрема визначати обсяг вимог і підстави своїх заяв.

Згідно зі статтями 367 та 376 ЦПК України, суд апеляційної інстанції має право скасувати або ж змінити судове рішення, якщо виявиться, що норми матеріального і процесуального права неправильно застосовуються [1].

Апеляційний суд розглядає рішення суду першої інстанції з огляду на

наявні докази та, у виняткових випадках, додаткові докази. У разі виявлення серйозних порушень права суд також може перейти за ці межі. При цьому не допускається подання нових вимог до апеляційної інстанції, що підкреслює її контрольний характер.

Підставами для скасування або зміни судового рішення є як фактичні помилки суду (неповне з'ясування обставин, недоведеність, невідповідність висновків), так і юридичні порушення, тобто неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права. Це означає, що рішення не може бути скасовано, якщо є порушення процесуального процесу, як-от розгляд справи неповноважним складом суду або без належного повідомлення учасників. Мотивація або резолюція рішення можуть змінюватися.

Сучасна судова практика демонструє тенденцію до більш активної ролі апеляційної інстанції у виправленні істотних процесуальних порушень. Зокрема, у випадках, коли суд першої інстанції неправильно встановив фактичні обставини або допустив істотне порушення норм процесуального права, апеляційний суд має право скасувати рішення та ухвалити нове або змінити його. Однак така активність не повинна перетворювати апеляційний розгляд на повторний розгляд справи «з нуля», оскільки це суперечить принципу диспозитивності та порушує баланс процесуальних прав сторін. Така позиція, зокрема, міститься у постанові Верховного Суду України від 20.09.2023 року у справі № 686/17601/21, в якій наголошено, що апеляційний суд має право переоцінювати докази та ухвалювати нове рішення, однак не повинен підміняти собою суд першої інстанції та виходити за межі доводів апеляційної скарги [2].

Продовжуючи аналіз зазначеної проблематики, І.А. Бітов зазначає, що в юридичній літературі повноваження суду апеляційної інстанції щодо перегляду ухвал розглядаються як дещо вужчі порівняно з повноваженнями щодо перегляду рішень. На думку автора, це пояснюється тим, що ухвалою справа по суті не вирішується, а тому її скасування, як правило, пов'язується з порушенням норм процесуального права. Крім того, науковець звертає увагу, що пункти 6 та 7 частини першої статті 374 ЦПК України визначають повноваження суду апеляційної інстанції щодо перегляду ухвал. Відповідно до пп. 6, 7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України суд апеляційної інстанції має право: «6) скасувати ухвалу, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; 7) скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і постановити ухвалу про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю» [3].

Водночас існує думка про те, що межі апеляційного перегляду визначаються не лише процесуальними повноваженнями суду апеляційної інстанції, а й практичними умовами реалізації права на апеляційне оскарження. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану. А. Сидорчук зазначає, що апеляційний суд здійснює розгляд справи в

межах доводів, викладених в апеляційній скарзі, однак має право виходити за ці межі у випадках виявлення порушень норм матеріального або процесуального права, які вплинули на законність рішення суду першої інстанції. Підкреслює, що під час апеляційного розгляду суд перевіряє законність та обґрунтованість рішення, досліджуючи як матеріали справи, так і додатково подані докази. Крім того, акцентується увага на тому, що в умовах воєнного стану реалізація права на апеляційне оскарження істотно ускладнюється через обмеження доступу до суду, нестабільність комунікації між учасниками процесу, затримки розгляду справ та труднощі із дотриманням процесуальних строків. У зв'язку з цим автор наголошує на необхідності адаптації апеляційного провадження до сучасних умов шляхом розвитку електронного судочинства, дистанційного розгляду справ та гнучкого регулювання процесуальних строків [4].

Отже, межі перегляду справи судом апеляційної інстанції є важливим елементом забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд. Аналіз норм цивільного процесуального законодавства, судової практики та наукових підходів свідчить про необхідність дотримання балансу між принципом диспозитивності та активною роллю апеляційного суду у забезпеченні законності й обґрунтованості судових рішень. Суд апеляційної інстанції здійснює перегляд справи в межах доводів апеляційної скарги, однак у разі виявлення істотних порушень норм матеріального чи процесуального права має право виходити за ці межі з метою ефективного захисту прав учасників процесу. Особливої актуальності питання меж апеляційного перегляду набуває в умовах воєнного стану, що зумовлює необхідність адаптації апеляційного провадження до сучасних викликів та забезпечення доступності правосуддя навіть в умовах надзвичайних обставин.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 25.04.2026).

2. Постанова Верховного Суду України від 20.09.2023 року у справі № 686/17601/21. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721670 (дата звернення: 25.04.2026).

3. Бітов І. А. Повноваження суду апеляційної інстанції при перевірці судових ухвал. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2025. № 89(4). С. 283–287. URL : https://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/19609/13290 (дата звернення: 25.04.2026).

4. Сидорчук А. В. Порядок розгляду апеляційної скарги: проблемні аспекти під час війни. *Modernization of today's science: experience and trends : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції.* Montreal : SCIENTIA, 2025. С. 106–112. URL : https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2825/2855 (дата звернення: 25.04.2026).

Андрій ЛАЗАРЯН
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах трансформації правових систем та посилення інтеграційних процесів у Європі принцип верховенства права набуває ключового значення як фундаментальна засада функціонування публічної влади та гарантія ефективного захисту прав і свобод людини. Для України, яка проголосила курс на європейську інтеграцію, дослідження європейських стандартів верховенства права має не лише теоретичне, але й безпосереднє практичне значення, оскільки визначає орієнтири реформування національної правової системи та діяльності органів публічної влади.

Європейські стандарти верховенства права формуються насамперед у межах права Європейського Союзу та системи захисту прав людини, створеної Європейською конвенцією з прав людини. У праві ЄС принцип верховенства права виступає як один із базових ціннісних орієнтирів, закріплених у Договорі про Європейський Союз, і конкретизується через практику Суду Європейського Союзу, який розкриває його зміст через такі елементи, як правова визначеність, заборона свавілля, ефективний судовий захист та незалежність судової влади. Водночас держави-члени ЄС зобов'язані не лише формально визнавати цей принцип, а й забезпечувати його реальне функціонування у внутрішньому правопорядку.

У праві Європейського Союзу принцип верховенства права виконує не лише нормативну, а й конститутивну функцію, оскільки визначає сам характер інтеграційного правопорядку. Водночас його зміст не є статичним: він розгортається у взаємодії між правом Союзу, національними конституційними традиціями та міжнародними стандартами захисту прав людини. Саме в цій площині виникає теоретична колізійність: чи може верховенство права функціонувати як наднаціональний імператив без ризику конфлікту з концепцією конституційної ідентичності держав-членів?

Проблема загострюється у випадках, коли національні органи влади

апелюють до власної конституційної автономії для обґрунтування відступу від усталених стандартів правовладдя. Таким чином, принцип верховенства права в праві ЄС опиняється на перетині двох тенденцій: інтеграційної уніфікації та збереження національної правової самобутності.

У сучасному європейському дискурсі верховенство права постає як універсальна категорія, що поєднує міжнародно-правовий стандарт, конституційну засаду та орієнтир судової практики. Л. В. Чеханюк підкреслює, що цей принцип набуває універсального значення і функціонує одночасно на різних рівнях правового регулювання, формуючи спільний нормативний простір для держав Європи [1, с. 86]. Узагальнюючи позицію авторки, можна стверджувати, що в праві ЄС верховенство права набуває статусу конститутивної ознаки самого правопорядку Союзу, а не лише однієї з його декларативних цінностей.

Змістовно принцип верховенства права у праві ЄС охоплює законність, правову визначеність, заборону свавілля, незалежність судової влади, ефективний судовий контроль та повагу до основоположних прав. Така структуризація відображена як у практиці Суду ЄС, так і в документах інституцій Союзу, зокрема у Комунікації Європейської Комісії «A new EU Framework to strengthen the Rule of Law» [2].

Принцип верховенства права належить до загальних принципів права ЄС і формується насамперед через судову практику Суду Європейського Союзу. Саме в межах процедури преюдиційних рішень, передбаченої статтею 267 Договору про функціонування Європейського Союзу, Суд розкриває зміст фундаментальних категорій та забезпечує однакове тлумачення права Союзу [3]. Таким чином, верховенство права набуває динамічного характеру, оскільки його зміст уточнюється через інтерпретаційну діяльність Суду.

Водночас стаття 2 Договору про Європейський Союз прямо відносить верховенство права до спільних цінностей Союзу поряд із людською гідністю, свободою, демократією та правами людини. З огляду на статтю 49 ДЄС, повага до цих цінностей є передумовою членства в ЄС, що перетворює принцип верховенства права на обов'язковий критерій інтеграційної спроможності держави.

У цьому контексті особливого значення набуває концепція європейської ідентичності. С. В. Шевчук обґрунтовує, що принцип верховенства права становить основу доктрини європейської ідентичності та має тлумачитися узгоджено з концепцією конституційної ідентичності держав-членів, а не в конфлікті з нею [4, с. 343–352]. Варто зауважити, що гармонізація національного конституціоналізму з європейськими стандартами є не запереченням конституційної ідентичності, а її еволюційним розвитком у межах інтеграційного правопорядку.

Механізм забезпечення верховенства права в ЄС має інституційно складний характер. Європейська Комісія, спираючись на практику Суду ЄС та ЄСПЛ, розробила рамковий підхід до моніторингу стану правовладдя в

державах-членах. У випадку «серйозного та тривалого» порушення цінностей, передбачених статтею 2 ДЄС, може бути застосована процедура, визначена статтею 7 ДЄС, що передбачає можливість зупинення окремих прав держави-члена, зокрема права голосу в Раді [3].

Як вже було зазначено, функціонально принцип верховенства права у праві ЄС виконує регулятивну функцію, визначаючи межі нормотворчої та правозастосовної діяльності: гарантійну – забезпечуючи доступ до незалежного судового контролю, та обмежувальну – запобігаючи концентрації влади й довільному втручанню у сферу прав людини. Практичним прикладом є вимога до національних судів не застосовувати норми внутрішнього права, що суперечать праву ЄС, а також забезпечувати ефективний захист прав, гарантованих Хартією основоположних прав ЄС.

Отже, принцип верховенства права у праві Європейського Союзу має конститутивний характер і становить основу європейської правової ідентичності, а його зміст формується через поєднання договірних положень, судової практики та інституційних механізмів моніторингу. Відповідно гармонізація національного конституціоналізму з європейськими стандартами правовладдя виступає необхідною умовою інтеграції, що не заперечує конституційну ідентичність держав, а трансформує її у контексті спільних цінностей.

Ефективність реалізації принципу залежить від здатності інституцій Союзу забезпечити баланс між єдністю правового простору та повагою до національної специфіки. Саме в цій площині формується сучасна модель європейського публічного права, що спирається на верховенство права як фундаментальний інтеграційний стандарт.

Переходячи до питання верховенства права у Європейській конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини, треба зазначити, що вона формально не містить розгорнутого визначення принципу верховенства права, однак її преамбула прямо проголошує його складовою спільної спадщини європейських держав. Саме ця особливість зумовлює методологічну складність: верховенство права у конвенційному правопорядку функціонує не як декларативна категорія, а як інтерпретаційний принцип, що пронизує зміст гарантованих прав і визначає критерії допустимості втручання держави у сферу індивідуальної свободи.

Теоретична напруга полягає у співвідношенні формальної законності та матеріальних стандартів правовладдя. Європейський суд з прав людини не обмежується перевіркою наявності правової підстави для втручання; він досліджує якість національного закону, його передбачуваність і здатність запобігти свавіллю. Таким чином, Конвенція перетворюється на інструмент матеріалізації верховенства права у національних правових системах.

У практиці ЄСПЛ верховенство права розкривається через категорії «законність», «якість закону», «передбачуваність», «захист від свавілля», «юридична визначеність» та «повага до res judicata». Концепція «згідно із

законом», що міститься в низці статей Конвенції, не зводиться до формального існування нормативного акта. Наголошується на тому, що закон повинен бути доступним, достатньо чітким і передбачуваним щодо наслідків його застосування.

У рішенні у справі «Полторацький проти України» Суд підкреслив, що втручання у права особи має не лише ґрунтуватися на національному законодавстві, а й відповідати вимогам його якості, включаючи передбачуваність і узгодженість із принципом верховенства права [5]. Узагальнюючи цю позицію, можна констатувати, що критерій «якості закону» є матеріалізованим проявом верховенства права в конвенційному розумінні.

Вищезазначена теза була розвинена й у справі «Круслен проти Франції», де Суд наголосив, що закон повинен чітко визначати межі дискреційних повноважень органів влади, особливо у сферах, пов'язаних із таємним втручанням у приватне життя [6]. Аналогічний підхід відображений у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства», де Суд зазначив, що вимога «згідно із законом» включає відповідність національного законодавства принципу верховенства права та наявність гарантій проти свавільного втручання Рішення у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (Malone v. United Kingdom) від 2 серпня 1984 року, п. 67 [7].

Таким чином, конвенційний принцип верховенства права інтегровано у внутрішній правопорядок через механізми імплементації, що трансформують рішення Суду на нормативний орієнтир для судової практики та законодавчого вдосконалення.

У практиці ЄСПЛ принцип верховенства права проявляється передусім у гарантуванні юридичної визначеності. У справі «Христов проти України» Суд підкреслив, що право на справедливий судовий розгляд повинно тлумачитися у світлі принципу правової визначеності, який передбачає повагу до остаточності судових рішень [8]. Можна стверджувати, що перегляд остаточних судових рішень допускається лише за наявності вагомих і непереборних обставин, що забезпечує стабільність правового порядку.

Отже, верховенство права у конвенційному вимірі є не лише принципом, а й інструментом структурної модернізації національних правових систем, що забезпечує реальний баланс між владними повноваженнями та свободою особи.

---

1. Чеханюк Л. В. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10.

2. Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council "A new EU Framework to strengthen the Rule of Law", COM/2014/0158.

3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

4. Шевчук С. В. Принцип верховенства права як основа доктрини європейської ідентичності та конституційної ідентичності держав-членів ЄС. *Вісник УжНУ.* Серія: Право. 2026. Вип. 5, № 92. С. 343–352. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.46.

5. Справа «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97) : Рішення Європ. суду з прав людини від 29.04.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838#Text.

6. Рішення у справі «Круслен проти Франції» (Kruslin v. France) від 24 квітня 1990 р., серія А № 176-А, с.20, § 27.

7. Рішення у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (Malone v. United Kingdom), від 2 серпня 1984 року, п. 67.

8. Європейський суд з прав людини: Рішення у справі «Христов проти України» (Заява №24465/04). Страсбург, 19 лютого 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text.

Діана ЛАЗОРКО
студентка ННІ права
та правоохоронної діяльності

Науковий керівник:
Ірина ПАСАЙЛЮК
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАКОННА СИЛА СУДОВОГО РІШЕННЯ

Законна сила судового рішення виступає ключовим інститутом процесуального права, що характеризує завершальну стадію здійснення правосуддя. Саме надання рішенню законної сили гарантує стабільність правового порядку, визначеність у праві та обов'язковість реалізації державної волі, закріпленої в судовому акті. Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена потребою забезпечення рівноваги між незмінністю судового рішення та можливістю виправлення допущених судових помилок.

Як зазначає І. Андронов, законна сила рішення суду – це зовнішнє вираження, прояв судової влади держави через акт правосуддя (судове рішення) у цивільній справі. Законна сила судового рішення не є похідною від сили закону, а походить від судової влади держави. Рішення суду, набравши законної сили, набуває такого самого авторитету, що й норма закону [1, с. 16-30].

Згідно із ст. 273 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України): «Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо

апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду» [2].

Властивостями законної сили є обов'язковість, незмінність, виключність, преюдиційність та виконавчість.

Обов'язковість полягає у тому, що згідно зі ст. 129-1 Конституції України, суд ухвалює рішення іменем України, і судове рішення є обов'язковим до виконання [3].

Незмінність означає, що суд, який ухвалив рішення, не має права самостійно його скасувати чи змінити, за винятком технічних корекцій: виправлення описок, арифметичних помилок або ухвалення додаткового рішення.

Виключність передбачає, що після того, як рішення набрало чинності, сторони позбавляються права заявляти в суді ті самі позовні вимоги з тих самих підстав (п. 2 ч. 1 ст. 186 ЦПК України) [2].

Преюдиційність закріплена у ч. 4 ст. 82 ЦПК України: «Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом» [2].

Виконавчість означає, що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Особливу увагу варто приділити негайному виконанню рішень. Негайне виконання рішень, яке регламентується ст. 430 ЦПК України, – це рішення, що набувають властивостей виконання ще до набрання законної сили як виняток для оперативного захисту вразливих прав [2].

Суд допускає негайне виконання рішень у справах про:

1) стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць;

2) присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць;

3) відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, – у межах суми стягнення за один місяць;

4) поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника;

5) відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала;

6) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб;

6 - 1) розкриття особою, визначеною пунктами 1-3 частини першої статті 134 Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", інформації, що становить професійну таємницю на ринках капіталу та організованих товарних ринках, щодо юридичної або фізичної особи;

7) примусову госпіталізацію чи продовження строку примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу;

8) встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства;

9) надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку;

10) видачу або продовження обмежувального припису [2].

Законна сила має об'єктивні та суб'єктивні межі.

Об'єктивні межі обмежені правовідносинами і фактами, встановленими судом при вирішенні справи. На інші правовідносини між тими ж особами законна сила рішення суду не поширюється.

Суб'єктивні межі законної сили рішення суду визначаються колом осіб, які беруть участь у справі. Законна сила поширюється на цих осіб і на їхніх правонаступників [4. с. 412].

Особливе значення для стабільності судового акта в цивільному процесі має практична реалізація принципу правової визначеності, детально розкрита у рішенні ЄСПЛ у справі «Пономарьов проти України». Суд констатував, що безпідставне поновлення процесуальних строків на оскарження рішення, яке вже набрало законної сили, є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції. За змістом цієї позиції, право на справедливий суд стає ілюзорним, якщо правова система держави допускає скасування остаточного рішення за відсутності обставин «суттєвого та непереборного характеру» [5].

На нашу думку, стабільність судового рішення не є статичною категорією; вона динамічно поєднує в собі непорушність остаточного вердикту та справедливу можливість його перегляду за виняткових обставин. Вважаємо, що законна сила має сприйматися не лише як процесуальний бар'єр для повторного розгляду справи, а насамперед як правовий інструмент захисту довіри громадянина до держави. Будь-яке розмивання меж законної сили через надмірний формалізм або, навпаки, через хаотичне поновлення строків оскарження, нівелює саму суть правосуддя.

Законна сила судового рішення в цивільному процесі України є інструментом, що перетворює абстрактну норму права на конкретний результат для громадянина. Вона забезпечує стабільність майнових та особистих немайнових відносин. Сучасна тенденція розвитку цього інституту в Україні полягає в обмеженні можливостей для безпідставного перегляду рішень, що корелюється із загальноєвропейським вектором на зміцнення авторитету судової влади.

---

1. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С. 16–30.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 31.12.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 06.04.2026).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення:

01.01.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 06.04.2026).

4. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. О. Кучера, А. О. Дутко. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 728 с.

5. Справа «Пономарьов проти України» (заява № 3236/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 03.04.2008 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text (дата звернення: 06.04.2026).

Анна-Марія ЛЕВКО
студентка ННІ права
та правоохоронної діяльності

Науковий керівник:
Ірина ПАСАЙЛЮК
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИПРАВЛЕННЯ СУДОВИХ ПОМИЛОК: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ

Апеляційне провадження є однією з ключових гарантій реалізації права на справедливий суд та ефективний захист прав і свобод людини. Воно забезпечує можливість повторного розгляду справи судом вищої інстанції, що дозволяє виправити судові помилки, допущені судами першої інстанції, а також сприяє формуванню єдиної судової практики.

Конституція України у статті 129 прямо закріплює право на апеляційне оскарження судових рішень як одну з основних засад судочинства. Це положення відповідає міжнародним стандартам, зокрема статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд. Таким чином, апеляційне провадження виступає не лише внутрішньою процесуальною гарантією, але й елементом виконання міжнародних зобов'язань України.

Значення апеляційного провадження проявляється у кількох аспектах. По-перше, воно виконує корекційну функцію, дозволяючи усунути помилки у застосуванні матеріального чи процесуального права. По-друге, апеляція має превентивне значення, адже усвідомлення можливості перегляду рішень стимулює суди першої інстанції до більш ретельного та обґрунтованого розгляду справ. По-третє, апеляційне провадження сприяє уніфікації судової практики, оскільки апеляційні суди формують орієнтири для нижчих

інстанцій, а їхні рішення часто стають підґрунтям для правових позицій Верховного Суду.

У сучасних умовах розвитку цивільного процесу апеляційне провадження також має значення для забезпечення балансу між принципом диспозитивності та активною роллю суду. З одного боку, сторони мають право самостійно визначати межі спору та обсяг доказів, з іншого – апеляційний суд зобов'язаний забезпечити повний і справедливий розгляд справи, що іноді потребує виходу за межі доводів апеляційної скарги.

Таким чином, апеляційне провадження у цивільному судочинстві України є важливим інструментом забезпечення законності, справедливості та ефективності судової системи. Воно поєднує функції контролю, виправлення та розвитку права, а його значення постійно зростає у контексті європейської інтеграції та вдосконалення національного законодавства.

Право на апеляційне оскарження судових рішень є однією з основоположних засад судочинства, закріплених у Конституції України. Стаття 129 Цивільного процесуального кодексу України [1] визначає, що судочинство здійснюється на засадах забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Це положення має фундаментальне значення для всієї системи цивільного процесу, адже воно гарантує можливість перевірки законності та обґрунтованості рішень судів першої інстанції.

Конституційна норма виконує кілька ключових функцій. По-перше, вона забезпечує право особи на ефективний засіб юридичного захисту, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. По-друге, вона створює механізм контролю за діяльністю судів нижчої інстанції, що сприяє підвищенню якості правосуддя. По-третє, право на апеляцію є важливим елементом гарантії справедливого судового розгляду, адже дозволяє усунути судові помилки та забезпечити баланс між інтересами сторін.

Варто зазначити, що Конституція встановлює лише загальну гарантію, тоді як конкретні межі та порядок реалізації права на апеляційне оскарження визначаються Цивільним процесуальним кодексом України. Саме ЦПК деталізує, які рішення можуть бути оскаржені, хто має право на апеляцію, строки подання скарги та повноваження апеляційного суду.

Відповідно конституційна гарантія права на апеляційне оскарження є системоутворюючим елементом цивільного процесу. Вона забезпечує не лише можливість повторного розгляду справи, але й утверджує принцип верховенства права, зміцнює довіру суспільства до судової влади та наближає українське судочинство до європейських стандартів.

Проблема судових помилок у цивільному процесі має надзвичайну актуальність, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реалізацією права на справедливий суд та довірою суспільства до судової влади. Судова помилка може проявлятися як у неправильному застосуванні матеріального права, так

і в порушенні процесуальних норм, що призводить до порушення прав та законних інтересів учасників справи.

Виправлення судових помилок є ключовим завданням апеляційного провадження. Саме апеляційний суд виступає гарантом законності та справедливості, забезпечуючи повторний розгляд справи з урахуванням доводів сторін та нових доказів. Це дозволяє усунути недоліки, допущені судом першої інстанції, та відновити порушені права.

Актуальність проблеми зумовлена кількома факторами. По-перше, значна кількість рішень судів першої інстанції щороку скасовується або змінюється апеляційними судами, що свідчить про наявність системних помилок у правозастосуванні. По-друге, судові помилки можуть мати серйозні наслідки для сторін, включаючи матеріальні втрати, порушення особистих немайнових прав та підрив довіри до правосуддя. По-третє, виправлення помилок є важливим елементом забезпечення єдності судової практики, адже апеляційні суди формують правові позиції, які стають орієнтиром для судів нижчих інстанцій.

У контексті європейської інтеграції України проблема виправлення судових помилок набуває ще більшої ваги. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що право на ефективний засіб юридичного захисту включає можливість виправлення судових помилок на національному рівні [4]. Це означає, що апеляційне провадження є не лише внутрішньою гарантією, але й інструментом виконання міжнародних зобов'язань України.

Мета та завдання апеляції у цивільному процесі полягають у забезпеченні законності та справедливості судових рішень, виправленні помилок судів першої інстанції, а також у формуванні єдиної судової практики. Апеляційний суд не лише перевіряє правильність застосування норм матеріального та процесуального права, але й сприяє розвитку правової системи через формування правових позицій, які стають орієнтиром для нижчих інстанцій.

Визначення поняття «судова помилка» у цивільному процесі охоплює як неправильне застосування матеріального права, так і порушення процесуальних норм. Судова помилка може бути результатом неналежної оцінки доказів, порушення принципів змагальності чи диспозитивності, а також недотримання строків або процедурних вимог. Її виправлення є основним завданням апеляційного провадження, адже саме воно забезпечує відновлення порушених прав та інтересів сторін.

Погляди українських та зарубіжних процесуалістів свідчать про різні моделі апеляційного провадження. В українській науці цивільного процесу апеляція розглядається як інструмент забезпечення законності та справедливості, що має поєднувати корекційну та превентивну функції [3]. У зарубіжних правових системах існують різні підходи: у Франції апеляція має характер «повного перегляду» справи, у Німеччині – обмежений перегляд із акцентом на правові помилки, у США – апеляція здебільшого спрямована на

перевірку правильності застосування права [5].

Таким чином, теоретичні засади апеляційного провадження визначають його роль як гарантії справедливого судового розгляду, інструменту виправлення судових помилок та механізму формування єдиної судової практики. Вони поєднують національні традиції цивільного процесу з міжнародними стандартами, що забезпечує розвиток правової системи України у контексті європейської інтеграції.

Проблема судових помилок у цивільному процесі є однією з найважливіших у сучасному правосудді, адже вона безпосередньо впливає на реалізацію права на справедливий суд та довіру громадян до судової системи. Судові помилки можуть виникати як у процесі застосування матеріального права, так і при дотриманні процесуальних норм [1].

Класифікація судових помилок традиційно поділяється на дві основні групи:

Процесуальні помилки, які полягають у порушенні норм цивільного процесуального права. Це може бути недотримання строків, неправильне повідомлення сторін, порушення принципів змагальності чи диспозитивності, неналежна оцінка доказів або відсутність належного протоколу судового засідання.

Матеріально-правові помилки, що виникають унаслідок неправильного застосування норм цивільного чи іншого матеріального права. Наприклад, суд може неправильно визначити правову природу спірних відносин, застосувати не ту норму закону або неправильно витлумачити її зміст.

Приклади з практики Верховного Суду свідчать про те, що судові помилки є поширеним явищем, яке потребує виправлення через апеляційне провадження. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 2024 року [2] було скасовано рішення суду першої інстанції через порушення принципу змагальності: суд використав докази, з якими одна зі сторін не мала можливості ознайомитися. Інший приклад – справа 2025 року [6], де апеляційний суд виправив матеріально-правову помилку, пов’язану з неправильним застосуванням норм Цивільного кодексу щодо позовної давності. У 2026 році [7] Верховний Суд у цивільній палаті наголосив, що відсутність належного протоколу судового засідання є істотним процесуальним порушенням, яке тягне за собою скасування рішення.

У різних правових системах світу апеляційне провадження має свої особливості, що зумовлені історичними традиціями та концепціями цивільного процесу. Порівняння моделей Франції, Німеччини та США дозволяє краще зрозуміти межі та завдання апеляції, а також визначити можливі напрями вдосконалення українського законодавства.

Франція: апеляція як «повний перегляд» справи.

Французька модель апеляційного провадження передбачає фактично новий розгляд справи судом другої інстанції. Апеляційний суд має право досліджувати всі обставини, приймати нові докази та фактично повторювати процес першої інстанції. Такий підхід забезпечує максимально повний захист

прав сторін, але водночас може призводити до затягування процесу [8].

Німеччина: обмежений перегляд та виправлення помилок.

У німецькому цивільному процесі апеляція має більш вузькі межі. Суд другої інстанції перевіряє правильність застосування права та істотні процесуальні порушення, але не завжди повторно досліджує фактичні обставини справи. Така модель спрямована на виправлення помилок, а не на повний перегляд, що робить процес більш ефективним і швидким [9].

США: апеляція як перевірка помилок у правозастосуванні.

Американська система апеляції ґрунтується на принципі «error correction». Апеляційний суд не проводить нового розгляду справи, а перевіряє, чи допустив суд першої інстанції помилки у застосуванні права або процедурі. Фактично апеляція у США є інструментом забезпечення законності, а не повторного встановлення фактичних обставин [10].

Порівняльний аналіз показує, що різні моделі апеляційного провадження поєднують у собі різний баланс між повнотою перегляду та ефективністю процесу. Французька модель гарантує максимальний захист прав, німецька – швидкість та концентрацію на правових помилках, а американська – акцент на законності та процесуальних гарантіях. Для України важливо враховувати ці підходи при вдосконаленні власної системи апеляційного провадження.

Висновок. Апеляційне провадження у цивільному процесі України виконує надзвичайно важливу функцію – воно є основним механізмом виправлення судових помилок та забезпечення законності судових рішень. Завдяки можливості повторного розгляду справи апеляційний суд гарантує відновлення порушених прав сторін, усуває процесуальні та матеріально-правові недоліки, а також сприяє формуванню єдиної судової практики.

Ефективність апеляційного провадження підтверджується тим, що значна частина рішень судів першої інстанції змінюється або скасовується, що свідчить про його реальну здатність виправляти помилки. Водночас це вказує на потребу вдосконалення роботи судів першої інстанції, адже системність помилок знижує довіру до правосуддя.

Апеляція має не лише корекційну, але й превентивну функцію: усвідомлення можливості перегляду рішень стимулює суди першої інстанції до більш якісного та обґрунтованого розгляду справ. Вона також виконує інтеграційну роль, наближаючи українське судочинство до європейських стандартів, де право на апеляцію є невід’ємною складовою права на справедливий суд.

Отже, апеляційне провадження у цивільному процесі України можна оцінити як ефективний інструмент виправлення судових помилок, який забезпечує баланс між захистом прав сторін та стабільністю судової системи. Його подальший розвиток і вдосконалення є необхідною умовою для утвердження верховенства права та зміцнення довіри суспільства до судової влади.

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 квітня 2026 р. у справі № 109855140. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855140.

3. Іліопол І.М. Апеляційне провадження у цивільному процесі України: монографія. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcb75dad-03e1-45ea-8130-de023c9665c9/content.

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ст. 6). URL : https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=Європейська+конвенція+про+захист+прав+людини+і+основоположних+свобод+(ст.+6)&ie=UTF-8&oe=UTF-8&channel=46.

5. Zuckerman A. Civil Procedure: Principles of Practice. – Oxford: Oxford University Press, 2011. URL : https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2011-10-pravoukr_2011_10.pdf.

6. Cadiet L. Droit judiciaire privé. – Paris: Dalloz, 2023. URL: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_1993_num_45_4_4788.

7. Rosenberg L., Schwab K., Gottwald R. Zivilprozessrecht. – München: C.H. Beck, 2024. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Zivilprozessrecht.html?id=iZ8uQAAACAAJ&redir_esc=y.

8. Clermont K.M. Principles of Civil Procedure. – St. Paul: West Academic Publishing, 2025. URL:https://subscription.westacademic.com/Book/Detail?id=28348.

Єлизавета МАРКЕВИЧ
студентка В.с.п. «Науковий ліцей міжнародних відносин ІІ-ІІІ ступенів»

Науковий керівник:
Алла ПОДВОРЧАН
викладач В.с.п. «Науковий ліцей міжнародних відносин ІІ-ІІІ ступенів»

(Університет митної справи та фінансів)

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ: ЯК ПРОТИДІЯТИ НЕГАТИВНИМ ЕМОЦІЯМ ТА ФЕЙКАМ

Сучасний етап розвитку глобального суспільства характеризується переходом до епохи «постправди», де емоційне заперечення стає ефективнішим за об’єктивні факти. Для України, яка перебуває в епіцентрі інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), питання інформаційної гігієни перестає бути лише теоретичною складовою медіаграмотності й стає питанням виживання та збереження ментального здоров’я. Учнівська молодь

як найбільш активна група споживачів цифрового контенту є найбільш вразливою до маніпуляцій, що потребує детального вивчення механізмів формування психологічної стійкості.

Фейкові новини ґрунтуються на використанні когнітивних упереджень особистості. Найбільш поширеними серед них є «ефект ілюзорної правди» (схильність вірити інформації через її багаторазове повторення) та «підтверджувальне упередження» (пошук інформації, що лише підкріплює вже наявні переконання).

З точки зору психології фейк завжди націлений на викликання сильної емоції: страху, гніву, паніки або надмірного захоплення. Емоційне збудження блокує роботу префронтальної кори головного мозку, яка відповідає за логічний аналіз, і водночас запускає примітивні реакції виживання. Таким чином, людина втрачає здатність до критичної оцінки джерела.

Інформаційна гігієна − це система правил, що дозволяє мінімізувати шкідливий вплив інформаційного «шуму» на психіку. В умовах війни основними елементами гігієни є:

− джерела інформації: обмеження кола джерел до офіційних та верифікованих медіа;

− дозування: запобігання «думскролінгу» (doomscrolling) − безконтрольному перегляду стрічки негативних новин;

− перевірка фактів: розвиток навичок верифікації фото- та відеоматеріалів, аналіз першоджерел. Порушення цих правил призводить до «інформаційного отруєння», симптомами якого є хронічна тривога, порушення сну та емоційна нестабільність.

Психологічна стійкість визначається як здатність особистості зберігати стабільність та відновлюватися після стресових впливів. У контексті інформаційного протиборства стійкість виявляється через такі аспекти:

− когнітивний аспект: здатність розпізнавати маніпулятивні техніки (використання ботів, нагнітання паніки, перекручування контексту);

− емоційний аспект: навички саморегуляції, що дозволяють знизити інтенсивність негативного афекту після перегляду шокуючого контенту;

− поведінковий аспект: відмова від поширення неперевіреної інформації, що запобігає емоційному «зараженню» оточуючих.

Для ефективної протидії деструктивному впливу пропонується алгоритм «Критичного фільтра»:

Крок 1. Пауза на емоції. Якщо новина викликає різкий гнів чи страх − це перша ознака маніпуляції. Необхідно почекати 10-15 хвилин перед будь-якою реакцією.

Крок 2. Перевірка заголовка. Фейки часто використовують клікбейтні заголовки, що не відповідають суті тексту.

Крок 3. Пошук альтернативи**.** Перевірка, чи повідомляють про це інші авторитетні джерела.

Для емоційного відновлення ефективною є техніка «цифрового детоксу»

(повне відключення від гаджетів на кілька годин щодня) та практики заземлення, які переключають увагу з віртуального простору на фізичне середовище.

Медіаграмотність має стати наскрізною компетенцією у середній та вищій освіті. Це не лише захист окремого здобувача, а й формування колективного імунітету суспільства. Кожен користувач, який дотримується інформаційної гігієни, стає ланкою оборони проти інформаційної агресії.

Інформаційна гігієна та психологічна стійкість є взаємозалежними утвореннями. Дотримання правил споживання контенту дозволяє зберігати емоційний спокій, тоді як розвинена психологічна стійкість стає фундаментом для критичного сприйняття інформації. Протидія фейкам − це не лише технічне вміння користуватися ресурсами для дослідження відомостей на предмет їх достовірності, а й глибока робота над власним емоційним інтелектом. Формування культури інформаційного споживання є пріоритетним завданням для сучасної молоді в умовах захисту суверенітету України.

1. Дзюба Т. М. Психологічна стійкість особистості в умовах кризових змін суспільства. *Український психологічний журнал*, 2022. № 2. С. 45−60.

2. Курбан О. Інформаційна гігієна в умовах гібридної війни. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 210 с.

3. Люльчак С. Психологія впливу медіаконтенту на емоційну сферу молоді. *Психологічні студії*, 2023. Т. 5. С. 88–95.

4. Національна платформа з медіаграмотності «Фільтр». Посібник з інформаційної гігієни. URL : mkip.gov.ua (дата звернення: 11.05.2024).

5. Панченко О. А. Інформаційно-психологічна безпека особистості. Київ : Наукова думка, 2021. 304 с.

6. Титаренко Т. М. Резильєнтність як здатність особистості до життєстійкості в умовах війни. *Психологія і суспільство*, 2022. № 3. С. 110–124.

Максим МАСЛОВ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Європейська інтеграція у сучасних умовах є не лише зовнішньополітичним вектором України, а й одним із ключових чинників глибинної трансформації національної правової системи, передусім її публічно-правової складової. Це пояснюється тим, що зближення з Європейським Союзом об'єктивно вимагає перегляду змісту, принципів і механізмів публічно-правового регулювання відповідно до acquis ЄС, стандартів належного врядування, верховенства права, прозорості, підзвітності влади та ефективного судового контролю. У самій Угоді про асоціацію прямо зафіксовано, що політична асоціація та економічна інтеграція України з ЄС залежать від прогресу в імплементації Угоди та наближенні України до ЄС у політичній, економічній і правовій сферах. Після відкриття переговорів про вступ України до ЄС у червні 2024 року євроінтеграція фактично перейшла із формату переважно договірного зближення до формату системної підготовки всієї публічної влади до майбутнього членства.

Одним із найважливіших наслідків європейської інтеграції стало посилення ролі принципу верховенства права як базового стандарту функціонування всіх суб'єктів публічної влади. У щорічному звіті Європейської Комісії за 2024 рік щодо України зазначено, що держава продовжує просування у сфері реформи публічного адміністрування, судочинства, антикорупційної політики та цифровізації, але потребує подальшого зміцнення адміністративної спроможності, кадрового менеджменту та механізмів моніторингу виконання реформ. Такий висновок є показовим: ЄС оцінює не лише формальне прийняття актів, а й реальну здатність публічної адміністрації діяти послідовно, професійно й без корупційних ризиків. Отже, європейська інтеграція формує нове бачення публічного права як права не стільки владарювання, скільки служіння публічному інтересу на основі передбачуваних процедур [1, с. 178].

Найбільш відчутно євроінтеграційний вплив проявився у сфері адміністративного права та адміністративної процедури. Прийняття Закону України від 10.10.2024 № 4017-IX, яким внесено зміни до багатьох законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру», стало одним із найбільш системних кроків у переорієнтації українського публічного права на європейську модель взаємодії адміністрації з особою. Європейська Комісія прямо відзначила, що було ухвалено закон, який узгоджує близько 200 законів із Законом про адміністративну процедуру. Це означає поступовий відхід від фрагментарного, відомчого та часто дискреційного регулювання на користь єдиних процедурних стандартів: права бути вислуханим, обов'язку мотивувати адміністративний акт, доступу до матеріалів справи, правил повідомлення, оскарження та перегляду рішень. Для публічного права це має принципове значення, адже зміцнює процесуальні гарантії особи у відносинах із владою [2].

Суттєві зміни відбуваються і в публічно-фінансовому праві, насамперед у сфері публічних закупівель, державного фінансового контролю, бюджетної прозорості та статистики. За оцінкою Європейської Комісії Україна має певний рівень підготовки у сфері публічних закупівель; у 2024 році прогрес пов'язувався з підготовкою нового законопроєкту, прийняттям Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024–2025 роки та поступовим скороченням винятків із процедур закупівель, запроваджених на період воєнного стану. Так само у сфері офіційної статистики Комісія відзначила прогрес завдяки ухваленню національного закону про статистику, що інтегрує Європейський кодекс статистичної практики. Усе це свідчить про більш глибоку тенденцію: євроінтеграція формує у публічному праві нові стандарти доказовості рішень, фінансової дисципліни та відкритості державних даних [3].

Значний вплив євроінтеграція справляє і на інформаційне, медійне та цифрове публічне право. У звіті Європейської Комісії наголошено, що Україна перебуває між середнім і добрим рівнем підготовки у сфері цифрової трансформації та медіа; окремо відзначено подальший розвиток електронного урядування, законодавчі зміни щодо роумінгу та наближення до стандартів ЄС щодо протидії незаконній мові ненависті онлайн. Закон України «Про медіа» також став важливим прикладом наближення до європейського регулювання аудіовізуальної сфери. У публічно-правовому значенні це означає, що право державного регулювання інформаційного простору дедалі більше спирається на європейські стандарти незалежності регулятора, балансу між свободою вираження поглядів і публічним інтересом, прозорості власності медіа та захисту інформаційних прав [4].

Європейська інтеграція не усуває автоматично всіх проблем розвитку публічного права. Навпаки, вона робить більш помітними хронічні недоліки української правової системи: надмірну кількість винятків із загальних правил, нормативну фрагментарність, нестабільність законодавства,

перевантаженість органів влади, нестачу фахових кадрів, слабкість механізмів ex post контролю, а інколи й формальний характер імплементації. Європейська Комісія у 2024 році неодноразово вказувала, що низка рекомендацій виконана лише частково, а в окремих главах прогрес оцінено як обмежений. Отже, для українського публічного права європейська інтеграція є не тільки джерелом модернізації, а й своєрідним тестом на інституційну спроможність держави реально втілювати проголошені реформи.

1. Лубко І. М. Міжнародне право і право Європейського Союзу: співвідношення та взаємодія. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави* : зб. мат. ІІІ-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Черкаси, 21 трав. 2020 р.]. Черкаси : Вовчок ОЮ, 2020. С. 177-179.

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20

3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18

4. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19

Михайло МІЛЬЧЕВСЬКИЙ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ДАВНЬОГО РИМУ У ПЕРІОД РЕСПУБЛІКИ

Антикорупційна діяльність має глибоке історичне коріння, що сягає ще часів Давнього Риму. Римляни помічали хабарництво, незаконне збагачення і зловживання владою з боку посадовців, які в свою чергу підривали авторитет держави в період Республіки та довіру до народу. Проблема корупції проявлялася серед людей, які часто використовували службові обов'язки і посаду для свого власного збагачення: магістратів, намісників провінцій, суддів і сенаторів. Актуальність теми полягає в тому, що досвід Риму, однієї з найорганізованіших держав античності, демонструє витоки формування правових інститутів контролю та відповідальності державних службовців, а також становлення перших антикорупційних механізмів. Ознайомлення і

вивчення цієї теми допомагає зрозуміти, як історичні засади боротьби з корупцією вплинули на подальший розвиток державності й права.

Поняття *corrumpere* (з лат. *cor-rumpere* - "зіпсувати", "підкупити") вже вживалося у Римі в юридичному контексті, що свідчить про усвідомлення суспільної шкоди таких дій. У судочинстві і виборчій системі –коли кандидати на посаду *magistratus* (з лат. *magistratus* - "посадові особи", "державні урядовці") підкуповували голоси плебсу, а судді змінювали рішення заради хабаря. Як зазначає історик Дж. С. Річардсон: "Корупція у Римі не була випадковим явищем, а системним наслідком поєднання особистих амбіцій і величезних повноважень державних магістратів" [1]. Водночас корупція розглядалася не лише як моральне зло, а й як злочин проти держави (з лат. *crimen repetundarum* - "злочин здирництва"). Усі ці проблеми зумовили Давній Рим ухвалювати перші спеціальні закони і судові інституції, які можна розглядати як перші антикорупційні механізми в історії.

В історії Давнього Риму першим системним антикорупційним законом (ухвалений у 149 р. до н.е. з ініціативи народного трибуна Луція Кальпурнія Пізона) став "*Lex Calpurnia de repetundis"*. Закон запроваджував постійний суд (з лат. *quaestio perpetua de repetundis* - "постійна судова комісія про здирництво"), який розглядав справи проти магістратів, звинувачених у вимаганні грошей або майна від підлеглих, особливо у провінціях. Цей суд став першим прообразом постійних судових органів із чітко визначеною компетенцією.

Як зазначає дослідниця М. Лівіо (*Antichthon*, 2013), "Lex Calpurnia" мав і каральну, і профілактичну функції. Вони у свою чергу обмежували свавілля намісників провінцій, змушуючи їх звітувати перед сенатом і народом після завершення терміну служби. З'явилися покарання, які передбачали позбавлення права займати державні посади, а іноді відшкодування завданих збитків.

Після "Lex Calpurnia" була ухвалена низка уточнювальних законів: *Lex Junia* (126 р. до н. е.), *Lex Servilia* (111 р. до н. е.), *Lex Acilia Repetundarum* (123 р. до н. е.) та *Lex Cornelia de repetundis* (81 р. до н. е.). Останній, прийнятий Луцієм Корнелієм Суллою, упорядкував склад злочину та процедуру судового розгляду. Суд присяжних формувався не лише з сенаторів, а й з представників вершницького стану (*ordo equester*), що підвищувало неупередженість рішень.

Ці закони створювали прецеденти відповідальності високопосадовців. Наприклад, відомий процес проти Гая Верреса (70 р. до н. е.), якого обвинувачував Марк Тулій Цицерон у промовах *In Verrem*, став символом боротьби з чиновницьким свавіллям. Цицерон заявляв: "Немає більшого зла для держави, ніж той, хто, користуючись владою, чинить беззаконня" [2]. Це стало прикладом формування ідеї відповідальності посадовців перед народом і публічного контролю над владою.

Слід зазначити, що важливу роль відігравали також сенат і народні трибуни, які могли ініціювати розслідування діяльності магістратів. Сенат мав

право вимагати звіту про їхню діяльність. В іншому випадку – відкликати намісників провінцій. Народні трибуни у свою чергу мали право вето та могли ініціювати кримінальні справи проти чиновників. Такий розподіл влади став важливим інструментом політичного контролю, що обмежував узурпацію повноважень.

Отже, антикорупційна діяльність Римської Республіки мала вибірковий, але принципово важливий характер. Її ефективність залежала від політичного балансу між народними трибунами, сенатом й судами. Корупція залишалася поширеним явищем, сама поява правових норм і судових інститутів свідчила про зародження принципу *nemo supra leges* - "ніхто не стоїть над законом". Цей принцип став фундаментом європейської правової традиції. Закони *de repetundis* створили перші механізми публічного контролю над владою. Хоча римські заходи не викорінили корупцію повністю, вони заклали основи правового підходу до боротьби з нею, який став взірцем для подальших епох.

1. Richardson J. S. The Purpose of the Lex Calpurnia de repetundis. *The Journal of Roman Studies*, Volume 77, November 1987, pp. 1 – 12.

2. Cicero, In Verrem. II,1,1. Perseus Digital Library. URL : https://www.thelatinlibrary.com/cicero/verres.2.1.shtml.

3. Betts, I. ; Marshall, Bruce. The lex calpurnia of 149. *Antichthon*. Volume 47: Thematic Issue: Culture, Identity and Politics in the Ancient Mediterranean World, 2013, pp. 39 – 60. URL : https://www.cambridge.org/core/journals/antichthon/article/abs/lex-calpurnia-of-149-bc/4C71C0B49EA2BE92833579205CEFE2A4.

4. Crawford M. The Roman Republic. - Cambridge University Press, 1993. *Fiscal Regimes and the Political Economy of Premodern States* , pp. 208 – 228 URL : https://www.cambridge.org/core/books/abs/fiscal-regimes-and-the-political-economy-of-premodern-states/roman-republic/5F41F56CD044F70540C08434A30DE8E4.

5. Sherwin-White, A. N. The Roman Citizenship. 2d ed. Oxford: Clarendon Press, 1973. URL: http://files.lib.byu.edu/exhibits/romanplates/documents/the_roman_citizenship.pdf.

Валерія НАЗИМКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор філософії в галузі права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ, ЯКІ ДОРЕЧНО РОЗГЛЯДАТИ В РАМКАХ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В ПОРІВНЯННІ З РОЗГЛЯДОМ В РАМКАХ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наказне провадження у системі цивільного судочинства України виступає як самостійна, спеціалізована форма спрощеного розгляду справ, спрямована на забезпечення швидкого та ефективного захисту безспірних прав та законних інтересів особи.

Його правова природа визначається нормами Розділу ІІ Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), зокрема статтями 160–167, а також загальними принципами цивільного процесу, закріпленими у ст.ст. 2, 12, 13 ЦПК України. Важливою ознакою наказного провадження є його функціональне призначення вирішення справ, у яких відсутній спір про право або він є формально неочевидним для заявника. Саме це закріплено у ч. 3 ст. 19 ЦПК України, що підкреслює допоміжний характер даного провадження щодо позовного, яке залишається універсальним механізмом судового захисту [5].

Специфіка цивільних справ, що підлягають розгляду в наказному провадженні, полягає у їх очевидній визначеності та документальній підтвердженості. Законодавець чітко обмежив перелік таких справ, закріпивши його у ст. 161 ЦПК України, що свідчить про прагнення уникнути зловживань цією процедурою [5]. Йдеться насамперед про вимоги щодо стягнення грошових сум, які випливають із договірних або інших зобов’язань, де правовий обов’язок боржника є беззаперечним. До таких категорій належать справи про стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги, аліментів у визначеному законом розмірі, а також нарахованої, але не виплаченої заробітної плати. У цьому контексті ключовим критерієм є відсутність необхідності встановлення додаткових фактичних обставин або дослідження доказів у судовому засіданні.

Процесуальна модель наказного провадження істотно відрізняється від позовного провадження, що проявляється у відсутності класичних стадій судового розгляду. Суд розглядає заяву виключно на підставі поданих документів, без виклику сторін та без проведення судового засідання. У результаті суд видає судовий наказ, який одночасно має силу судового рішення та виконавчого документа.

Аналіз судової практики підтверджує стабільну тенденцію до активного застосування наказного провадження. Так, у справі Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 08.01.2025 року у справі № 175/17867/24 суд видав судовий наказ про стягнення аліментів у частці від доходу боржника, підкресливши, що така категорія справ відповідає критеріям безспірності та підлягає розгляду саме в наказному провадженні [4]. Суд також зазначив, що наказне провадження застосовується виключно у випадках, коли вимоги є чітко визначеними та не потребують додаткового доказування.

Водночас у практиці зустрічаються випадки, коли суди відмовляють у видачі судового наказу через наявність спору про право. Наприклад, у постанові Львівського апеляційного суд у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 10.11.2025 року у справі № 450/1581/25 наголошено, що судовий наказ не може бути виданий, якщо існує хоча б мінімальний спір між сторонами щодо прав чи обов'язків [3]. Такий підхід є логічним, оскільки наказне провадження не передбачає дослідження доказів і не може забезпечити повноцінне змагальне судочинство, необхідне для вирішення складних правових конфліктів.

В. О. Кучера та А. О. Дутко зауважують, що статистичні показники також свідчать про значну роль наказного провадження у цивільному судочинстві. Зокрема, у 2024 році судами було видано понад 267 тисяч судових наказів із понад 352 тисяч поданих заяв, що демонструє високий рівень ефективності цього інституту. Найбільшу частку таких справ становлять вимоги щодо стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги та аліменти, що підтверджує практичну доцільність застосування спрощеної процедури у масових та типових категоріях спорів [1, с.188].

О. З. Никон ствердує, що разом із цим, попри очевидні переваги, наказне провадження має низку істотних недоліків. Передусім це обмеженість його застосування, оскільки воно можливе лише у випадках, прямо передбачених законом. Крім того, боржник фактично не бере участі у розгляді справи до моменту видачі судового наказу, що певною мірою звужує його процесуальні права. Єдиним засобом захисту є подання заяви про скасування судового наказу, після чого справа може бути розглянута у позовному провадженні. У порівнянні з позовним провадженням, наказне провадження суттєво поступається за рівнем процесуальних гарантій. Позовне провадження забезпечує реалізацію принципів змагальності, диспозитивності та рівності сторін, передбачає можливість дослідження доказів, заслуховування пояснень сторін та встановлення фактичних обставин справи. Саме тому воно є більш

ефективним у випадках, коли між сторонами існує реальний спір, який потребує всебічного судового розгляду [2, с. 98].

Окремої уваги заслуговують справи щодо стягнення аліментів, які часто розглядаються у наказному провадженні. Як свідчить судова практика, а саме Постанова Верховного Суду м. Київ від 17.04.2024 року по справі № 694/1425/22 про видачу судового наказу про стягнення аліментів, така форма є доцільною у випадках, коли розмір аліментів визначається законом і не потребує додаткового обґрунтування. Водночас, якщо виникає необхідність врахування індивідуальних обставин, зокрема матеріального становища сторін чи особливих потреб дитини, справа підлягає розгляду у позовному провадженні, що дозволяє забезпечити більш справедливий та індивідуалізований підхід.

Отже, наказне провадження є важливим інструментом спрощеного судового захисту, який ефективно функціонує у межах чітко визначених законом категорій справ. Його переваги полягають у швидкості, економічності та процедурній простоті, однак ці переваги досягаються за рахунок обмеження процесуальних гарантій сторін. У зв’язку з цим наказне та позовне провадження не є взаємозамінними, а повинні застосовуватися диференційовано – залежно від характеру правовідносин, ступеня їх спірності та необхідності судового дослідження доказів.

1. Кучера В.О., Дутко А.О. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. Львів : ЛДУВС, 2023. 728 с. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7479/1/CivilProcPravo-друк-1.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

2. Никон О. З. Цифровізація (діджиталізація) системи правосуддя в Україні: теоретико-правові засади. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності* №81. 2025. 269 с. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8626/1/nicon_d%2B.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

3. Постанова Львівського апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 10 листопада 2025 р. у справі № 450/1581/25. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/131649892 (дата звернення: 23.03.2026).

4. Судовий наказ Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 08 січня 2025 р. у справі № 175/17867/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/126280064 (дата звернення: 23.03.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039 (дата звернення: 23.03.2026).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду № 694/1425/22 від 17.04.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119880418 (дата звернення: 23.03.2026).

Евеліна НЕЧЕПОРЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЇ З ІНШИМИ НАУКАМИ

У сучасних умовах розвитку правової держави важливого значення набувають питання професійної етики та моральних засад діяльності юриста. Юридична деонтологія як наука про професійний обов'язок, моральні принципи та стандарти поведінки правника відіграє особливу роль у формуванні високого рівня правової культури та довіри суспільства до правових інституцій.

Деонтологія займає особливе місце в системі наукових знань. Деонтологія (від грец. δέον (δέοντος) – потрібне, необхідне, λόγος – наука) як наука розвивалася упродовж століть [2]. Її витоком є філософія, етика. На сучасному етапі розвитку найбільш виразно окреслився професійний напрям деонтології. Кожна професія, як різновид діяльності, спрямована на задоволення потреб особистості, суспільства та держави, а її суспільне значення та роль у житті людини обумовлюють розуміння предмета професійної деонтології, тобто морально-етичних обов'язків, що випливають із практики професії.

У цьому підході професійна деонтологія – це галузь знань, яка аналізує професійні обов'язки та відповідальність, а також сутність і соціальний сенс даної професії. Вона також охоплює систему етичних норм, що регулюють виконання професійної роботи.

Професійна етика – це галузь знань, яка об'єднує різні рівні рефлексії щодо моральних та етичних зобов'язань у професіях, що несуть певний тягар відповідальності, таких як медицина, освіта, психологія, наукові дослідження, а також юрист, військовослужбовець та державний службовець. Ці професії безпосередньо пов'язані із захистом та впровадженням фундаментальних соціальних принципів, таких як існування, благополуччя, мир, визначеність, рівність, свобода, повага, колективне благо та майбутнє громади.

В. О. Савіщенко [2] наголошує, що загальний шлях професійної деонтології включає вивчення та впорядкування моральних принципів, що

пов'язують її окремі галузі, такі як медична, юридична, освітня, психологічна, адміністративна та наукова деонтологія. Це сприяє єдиному погляду на професійну відповідальність у різних сферах людської діяльності.

Такий підхід є універсальним і дає змогу сформулювати визначення понять різних напрямів деонтології:

– медична деонтологія – галузь, яка вивчає професійні обов'язки медичних працівників, розкриває моральну природу та ступінь, присутню медичну діяльність, а також її громадську місію. Вона охоплює етичні принципи взаємодії з пацієнтом і його близькими, регулює корпоративні норми поведінки в медичному середовищі та включає ширший спектр морально-етичних правил, які виходять за межі суто професійної діяльності;

– юридична деонтологія – дисципліна, що досліджує професійні обов'язки юристів, етичні основи їхньої роботи та рівень відповідальності, пов'язаний з юридичною професією, а також її роль у суспільстві. Вона охоплює принципи, що регулюють спілкування та поведінку з учасниками судових процесів, клієнтами та їхніми сім'ями, а також внутрішні стандарти поведінки в професійній спільноті;

– педагогічна деонтологія – це галузь, яка досліджує професійні обов'язки вчителів, зосереджуючись на моральних основах їхньої роботи, рівні відповідальності, яку вони несуть, та ширшій соціальній ролі професії вчителя;

– деонтологія державної служби – це галузь, яка досліджує професійні обов'язки державних службовців, наголошуючи на етичних основах їхньої роботи, рівні відповідальності, яку вони несуть, та ширшій місії служіння суспільству та державі;

– психологічна деонтологія – галузь, яка розглядає професійні обов'язки психологів, підкреслюючи моральний характер їхньої роботи, обсяг їхніх обов'язків та соціальну роль професії. Вона охоплює етичні принципи взаємодії з клієнтами та їхніми сім'ями, а також норми, що застосовуються в професійному середовищі;

– деонтологія наукової діяльності – це напрям, що вивчає професійні обов'язки вченого, моральні засади здійснення як фундаментальних, так і прикладних досліджень, а також суспільне значення наукової праці.

Таким чином, деонтологія має зв'язки з різними науковими напрямами, проте особливе місце слід віддати філософії. Філософські вчення про мораль, добро і зло, обов'язок та відповідальність становлять теоретичну основу деонтологічних принципів. Також важливе місце займає зв'язок деонтології з психологією. Адже психологічні науки допомагають зрозуміти мотивацію поведінки людини, механізми прийняття рішень та формування професійної свідомості [1].

Проте особливе місце займає правова деонтологія. Вона спирається на обізнаність галузевих (процесуальних) та міжгалузевих наук – конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, адміністративно-процесуального, цивільного, цивільно-

процесуального, трудового, екологічного, інформаційного права тощо. Як наголошують Д.Р. Стецюк, О.Л. Чорнобай [3], вона «застосовує здобутки наук, які досліджують державу і право закордонних країн у зіставному аспекті (історія держави і права іноземних держав, конституційне право зарубіжжя та ін.), і міжнародно-правових взаємин (публічне та приватне міжнародне право, європейське право та ін. – дає змогу здійснювати зіставлення, узагальнення зарубіжних надбань, створювати адаптовані зразки форм правової діяльності для вітчизняної правової системи, окреслювати шляхи та першочергові завдання розвитку професії)».

Отже, було розглянуто сутність поняття «деонтологія», визначено основні особливості. Встановлено, що деонтологія є пов'язаною з іншими науками, тому можна узагальнити деонтологію як міждисциплінарну науку. Було досліджено особливості таких наукових напрямів, як медична, юридична, педагогічна, деонтологічна та інші види деонтології.

1. Переш І. Є. Становлення юридичної деонтології: ключові етапи в еволюції правничої професії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. №89. С. 127-136.

2. Савіщенко В. О. Розвиток професійної деонтології в умовах техногенного, цифрового суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 174-186.

3. Стецюк Д. Р., Чорнобай О. Л. Місце юридичної деонтології в системі юридичних наук. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 2 (71). С. 28-35.

Олена НОВАК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина ГРЕБЕНЕНКО
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Належне оформлення процесуальних документів є важливою складовою будь-якого судового провадження, незалежно від його виду – адміністративного, цивільного, кримінального, господарського чи

виконавчого.

Так і в адміністративному провадженні належним чином оформлені процесуальні документи безпосередньо впливають на хід справи та прийняття судом законного й обґрунтованого рішення.

На нашу думку, юридична техніка як засіб забезпечення належного оформлення процесуальних документів в адміністративному провадженні – це система правил, прийомів, засобів і вимог, спрямована на створення чітких, логічних, законних, обґрунтованих та ефективних юридичних документів. Саме дотримання правил юридичної техніки в подальшому забезпечує правильне формування, виклад та оформлення документів, запобігає процесуальним порушенням, робить документи зрозумілими для суду, а також для учасників справи, сприяє реалізації принципів адміністративного судочинства, зокрема законності, рівності сторін і змагальності.

В адміністративному провадженні юридична техніка охоплює такі напрями, як техніка складання процесуальних документів учасників справи (позовних заяв, відзивів, заперечень, клопотань, скарг тощо), техніка підготовки судових рішень (ухвал, рішень, постанов, окремих ухвал, виконавчих листів), а також стилістичні, логічні та технічні аспекти оформлення цих документів.

Нормативною основою щодо відповідного оформлення процесуальних документів в адміністративному провадженні є Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ). Згадаємо ключові статті, які забезпечують оформлення вищезгаданих документів:

– ст. 160 КАСУ визначає вимоги до позовної заяви (письмова форма, зміст вимог, обґрунтування, реквізити сторін, докази, ціна позову і т.д.);

– ст. 161 КАСУ визначає перелік документів, що додаються до позовної заяви;

– ст. ст. 166, 167 КАСУ встановлюють вимоги до письмових заяв і клопотань;

– ст. ст. 241–256 КАСУ регулюють вимоги до судових рішень, їх оформлення, виправлення описок та арифметичних помилок, роз’яснення рішення та набрання ним законної сили [1].

Крім того, важливе місце під час застосування юридичної техніки при оформленні процесуальних документів в адміністративному провадженні посідають допоміжні нормативні акти, а саме: Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814 [2]; Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 [3]; інші НПА як Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про звернення громадян».

Є. В. Михайловська та А. О. Лимонько у своєму науковому дослідженні

стосовно техніки проєктування адміністративно-правових документів зазначають, що створення доступних для широкої аудиторії адміністративно-правових документів потребує дотримання техніки проєктування, яка включає шість основних етапів. Отож, такими етапами є:

– *формулювання мети документа.* Перед початком роботи необхідно чітко визначити мету та завдання документа. Це дозволяє правильно структурувати текст і підібрати відповідні терміни;

– *визначення компетентного органу.* У документі слід чітко вказувати орган, відповідальний за реалізацію його положень, що запобігає непорозумінням та сприяє належному виконанню;

– *формулювання тексту документа.* Текст повинен бути стислим, зрозумілим та точним. Рекомендується використовувати класичну структуру: заголовок, вступ, основну частину та висновок, а також правильну юридичну термінологію;

– *використання стилістичних прийомів.* Для забезпечення логічності та доступності тексту застосовуються такі прийоми, як уточнення, перелічення, порівняння та пояснення;

– *форматування документа,* що в свою чергу робить його зручним для сприйняття та читання;

– *редагування та перевірка* є важливим етапом перед підписанням документа, оскільки необхідно ретельно перевірити його на наявність помилок, неточностей, а також на відповідність меті та правильність використаних термінів. Доцільно також залучити до перевірки колег або інших фахівців [4, с. 480].

Доречно погодитися з думками авторів: вказані шість етапів достовірно розкривають процес дотримання правил юридичної техніки під час оформлення адміністративно-процесуальних документів. Дотримання цих етапів є важливим засобом забезпечення належного оформлення документів відповідно до норм Кодексу адміністративного судочинства України та сприяє кращому захисту прав громадян у спорах із владою.

Недотримання юридичної техніки як засобу забезпечення належного оформлення процесуальних документів в адміністративному провадженні призводить до негативних правових наслідків, зокрема повернення документів для усунення недоліків, відмова в задоволенні клопотань, затягування провадження, а також скасування або перегляд судових рішень у вищих інстанціях через істотні процесуальні порушення.

Таким чином, юридична техніка, виступаючи системою правил, прийомів, засобів і вимог, забезпечує створення чітких, логічних, законних та обґрунтованих документів, які відповідають вимогам Кодексу адміністративного судочинства України та допоміжних нормативних актів.

Дотримання ключових напрямів юридичної техніки – техніки складання документів учасників справи, підготовки судових рішень, а також стилістичних, логічних і технічних аспектів їх оформлення дає змогу запобігти

процесуальним порушенням, забезпечити зрозумілість документів для суду й учасників справи та реалізувати основні принципи адміністративного судочинства: законність, рівність сторін і змагальність.

Особливого значення набуває дотримання шести основних етапів проєктування адміністративно-правових документів, запропонованих такими науковцями, як Є. В. Михайловська та А. О. Лимонько: від чіткого формулювання мети документа до його ретельного редагування та перевірки. Послідовне застосування цих етапів сприяє підвищенню якості процесуальних документів і, як наслідок, ефективнішому захисту прав та інтересів громадян у спорах з органами публічної влади.

Володіння юридичною технікою є не лише формальною вимогою, а й важливим чинником забезпечення якісного та оперативного розгляду адміністративних справ.

---

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 1 січ. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

2. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : Наказ; ДСА України від 20.08.2019 № 814 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/v0814750-19.

3. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення; Вища рада правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/v1845910-21.

4. Михайловська Є. В., Лимонько А. О. Щодо техніки проєктування адміністративно-правових документів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. № 6. С. 478–481. URL : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.82.

Олег ОВЧАРУК
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОЛІЦІЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У сучасній юридичній доктрині відсутній єдиний усталений підхід до визначення змісту правоохоронної функції держави, що зумовлює її різновекторне наукове трактування. У більшості досліджень зазначена функція розглядається як складна, багаторівнева система державно-владної діяльності, в межах якої виокремлюються її основні структурні елементи: охорона конституційного ладу, забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина, охорона власності, підтримання громадського порядку та громадської безпеки, захист довкілля, а також протидія злочинності. Окремі автори деталізують її зміст через систему спеціалізованих підфункцій, зокрема профілактичну, охоронну, оперативно-розшукову, слідчу, ресоціалізаційну, а також функції судового розгляду та виконання судових рішень, що свідчить про інституційну багатовимірність досліджуваного явища.

З урахуванням наведених підходів доцільно констатувати, що правоохоронна функція держави є самостійним напрямом її діяльності, що реалізується уповноваженими суб'єктами публічної влади із застосуванням юридично визначених засобів впливу, та спрямована на забезпечення режиму законності, правопорядку, а також охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Ключове місце в механізмі реалізації правоохоронної функції держави посідає Національна поліція України, яка відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Функціональне призначення Національної поліції полягає у практичному втіленні правоохоронної функції держави через здійснення превентивної діяльності, реагування на правопорушення, їх припинення, документування та

розслідування у межах компетенції.

Таким чином, Національна поліція України виступає інституційним носієм правоохоронної функції держави, реалізація якої здійснюється у процесуально визначених формах та виключно в межах і спосіб, передбачених чинним законодавством України.

У контексті трансформації адміністративно-правового механізму діяльності поліції особливого значення набуває концепція адміністративних (поліцейських) послуг. У науковій літературі О. Березневич обґрунтовує підхід, відповідно до якого адміністративні послуги поліції розглядаються як специфічний інструмент гарантування та реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. При цьому акцентується, що їх правова природа виходить за межі суто процедурного забезпечення управлінської діяльності та набуває ознак сервісно-правового механізму взаємодії держави і особи. Відповідно ключовими вимогами до таких послуг визначаються доступність, ефективність та правова визначеність, що забезпечує належний баланс між владними повноваженнями поліції та правами громадян [2].

У свою чергу Ю. Вітик у дослідженнях адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина наголошує на необхідності системного нормативного регулювання відповідних суспільних відносин. Дослідниця підкреслює, що ефективність реалізації правоохоронної функції безпосередньо залежить від якості правової регламентації поліцейської діяльності, її узгодженості з міжнародними стандартами у сфері прав людини, а також належного рівня професійної підготовки поліцейських кадрів. Окремо акцентується значення принципів відкритості та підзвітності поліції як інституційних гарантій дотримання прав і свобод людини [3].

Крім того, Ю. Вітик обґрунтовує комплексний підхід до розуміння категорії «забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина» у діяльності Національної поліції України, який охоплює як нормативне закріплення відповідних прав, так і їх практичну реалізацію шляхом застосування владних управлінських повноважень. При цьому наголошується на обов’язковості дотримання принципів законності, пропорційності та обґрунтованості втручання поліції у сферу прав і свобод особи, а також на імплементації міжнародно-правових стандартів у національну правозастосовну практику [3].

У науковій позиції А. Краковської функції держави визначаються як взаємопов’язана система основних напрямів її діяльності, що мають управлінсько-регулятивний характер і детермінуються рівнем розвитку суспільних відносин. Структура функцій держави розглядається як динамічна система сталих зв’язків між окремими функціональними напрямами, яка зазнає трансформацій під впливом змін у політичній системі, формі державного правління, державному режимі та ідеологічних засадах

функціонування держави [4]. Узагальнюючи наведені наукові підходи, слід констатувати, що правоохоронна функція держави характеризується стабільністю свого соціального призначення при одночасній змінності організаційно-інституційних механізмів її реалізації. У цьому контексті Національна поліція України виступає ключовим суб'єктом практичного забезпечення зазначеної функції, що зумовлює необхідність постійного удосконалення її правових та організаційних засад відповідно до сучасних викликів правопорядку.

Водночас принциповим є положення про те, що базові цінності держави – права, свободи та безпека людини – мають залишатися незмінним змістовним ядром правоохоронної діяльності. Відповідно трансформації повинні стосуватися насамперед інструментального рівня реалізації функцій держави, включно з удосконаленням адміністративно-правових механізмів діяльності Національної поліції України та підвищенням ефективності її сервісно-правової складової.

1. Бугайчук К. Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 30–31.

2. Березневич О. Юридична природа адміністративних поліцейських послуг в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 3 (63). DOI : https://doi.org/10.51647/kelm.2024.3.8.

3. Вітик Ю. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209. DOI : https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.31.

4. Краковська А. Є. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 14–19.

Карина ОСІПОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВА ПРОМОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ: СТРУКТУРА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Розбудова в Україні демократичної, соціальної та правової держави зумовлює підвищення вимог до рівня правової й комунікативної культури юристів. Вагомою складовою професійної діяльності правника є здатність до ефективної комунікації в умовах судового процесу. Судова промова виступає не лише засобом викладення правової позиції сторони, а й дієвим інструментом впливу, що поєднує логічну аргументацію з риторичними та психологічними засобами переконання. Від уміння чітко структурувати виступ, грамотно подати інформацію та врахувати особливості її сприйняття значною мірою залежить ефективність судового розгляду й кінцевий результат справи.

Важливе місце у структурі судової промови посідають психологічні, етичні та логічні засади, які впливають не лише на її зміст, а й на спосіб побудови. Процесуальна діяльність учасників судочинства за своєю суттю є психологічним актом, що здійснюється відповідно до закономірностей психічної організації суб'єктів, які беруть у ній участь. За своєю психологічною природою судові дебати є формою мовленнєвого спілкування учасників судового процесу та способом передачі правової інформації.

Етичні засади вимагають від судового ритора індивідуального підходу до кожної справи, урахування особистісних та процесуальних особливостей учасників судочинства. Логічні засади, у свою чергу, становлять фундамент обґрунтованості, переконливості та доказовості судової промови. Порушення законів логіки знижує переконливість виступу, ускладнює з'ясування обставин справи, а в окремих випадках може призвести до ухвалення несправедливого рішення [1].

Змістом судової промови завжди є певні думки, ідеї, доводи, міркування та пропозиції, які неминуче пов'язані з особистим ставленням до результатів дослідження доказів, емоційним сприйняттям інформації та психологічним

станом переконаності або сумніву. У процесі сприйняття судових промов судді аналізують і зіставляють аргументи сторін обвинувачення та захисту, виявляють сильні й слабкі сторони їх позицій, коригують власну оцінку доказів і формують внутрішнє переконання, необхідне для ухвалення законного й обґрунтованого рішення. Водночас особливе місце в структурі судової промови належить етичним засадам, оскільки будь-яка професійна діяльність здійснюється на основі загальноприйнятих і спеціальних норм професійної етики [3].

У науковій літературі визначаються основні засади ораторського мистецтва: мовна, технічна, психологічна, етична та логічна. Вони є нерівнозначними за своїм впливом. Перші чотири можна вважати зовнішніми, оскільки вони впливають опосередковано, тоді як логічна основа є внутрішньою і справляє безпосередній вплив на сприйняття змісту промови. На початковому етапі виступу аудиторія насамперед сприймає мовну форму викладу, і мовні помилки або недостатній рівень мовної культури можуть викликати сумнів у переконливості аргументів. Неправильна інтонація також здатна спотворити зміст сказаного. Водночас логічність промови полягає у відповідності міркувань основним принципам і законам логіки [1].

Практика свідчить, що судова промова має будуватися як послідовний ланцюг аргументів і висновків. Кожен інформаційний блок виступу не повинен перевищувати 3–5 хвилин, оскільки після цього увага слухачів поступово знижується. Загальною теорією ораторського мистецтва розроблено різні методи побудови основної частини судової промови, зокрема дедуктивний, індуктивний, метод аналогії, концентричний і ступінчастий. Використання зазначених методів у поєднанні із законами формальної логіки та рекомендаціями теорії судової промови дозволяє як прокурору, що підтримує державне обвинувачення, так і адвокату, який здійснює захист, підготувати ефективний виступ з урахуванням його функціонального призначення у кримінальному судочинстві [4].

Таким чином, судова промова є ключовим інструментом впливу в процесі здійснення правосуддя, який поєднує логічну аргументацію, психологічні та риторичні засоби переконання. Її ефективність значною мірою залежить від здатності правника чітко структурувати виступ, ураховувати особливості сприйняття аудиторії та неухильно дотримуватися етичних і логічних принципів. Гармонійне поєднання мовної, технічної, психологічної, етичної та логічної основ ораторського мистецтва сприяє формуванню переконливих аргументів, підтриманню уваги слухачів і забезпеченню ухвалення обґрунтованого судового рішення. Використання різноманітних методів побудови судової промови підвищує результативність виступів сторін і сприяє справедливому вирішенню справи.

---

1. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право*. 2013. С. 1–7. URL : https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/21/26.pdf.

2. Стрілецька О. В. Реалізація принципу змагальності під час судового розгляду // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 451–458.

3. Судова риторика: робоча програма навчальної дисципліни. Львівський національний університет природокористування. Львів, 2024. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». Вип. 80. Ужгород, 2023.

4. Чепік-Трегубенко О. С., Чернобук В. В., Петриченко К. С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* №3, 2025. С. 61-66. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf.

5. Боняк В.О., Чепік-Трегубенко О.С. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в контексті забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. 2023. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* № 2. С. 14-21.

Руслана ОТКИДАЧ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Таїсія ШЕВЧЕНКО
т.в.о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУЧАСНІ ФАКТОРИ ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Аналізуючи загальну картину технологічних революцій, можемо побачити, що для багатьох із них характерна така закономірність: дуже часто нормативно-правове регулювання із деяким запізненням запроваджується у тих сферах, де вже відбулося становлення та поширення протиправних практик. Ринок віртуальних активів – не виняток, а, мабуть, найбільш наочна ілюстрація такої закономірності. За даними Chainalysis, у 2025 році на незаконні криптовалютні адреси надійшло щонайменше 154 мільярди доларів США. Це становить зростання на 162% у річному обчисленні (YoY), що зумовлено передусім стрімким збільшенням (на 694%) обсягу активів, отриманих підсанкційними суб'єктами. Проте, як зазначають спеціалісти Chainalysis, навіть за умови стабільності показників щодо підсанкційних осіб порівняно з попереднім роком, 2025 рік усе одно став би рекордним за рівнем криптозлочинності, оскільки активність зросла у більшості категорій правопорушень [1]. Що ховається глибше, ми можемо лише припускати.

Утім сприйняття криптовалют як інструменту злочинності не

відображає реального стану речей і є методологічно необґрунтованим. Проблема полягає у специфіці використання переваг децентралізації та прозорості у нелегітимний спосіб – ті самі властивості, що роблять криптовалюти революційними та безпечними для звичайних користувачів, є небезпечними інструментами в руках правопорушників. Поточна ситуація є результатом взаємодії правових, соціальних та економічних факторів, що зумовлюють розвиток правопорушень у цифровій сфері.

Ключовим криміногенним чинником ринку віртуальних активів, на нашу думку, виступає не стільки анонімність чи специфіка криптографічних протоколів, скільки нерівномірність правового регулювання. У різних юрисдикціях це створює умови, за яких правопорушники використовують відмінності законодавчих підходів для маскування злочинних операцій.

Так, Нікос Пасас, аналізуючи питання криміногенних асиметрій в транснаціональних фінансових системах, ще на початку 2000-х сформулював думку, яку блискуче підтвердив час: «приклади проблемних юридичних асиметрій можна знайти у різноманітних банківських та податкових режимах різних країн. Ця асиметрія спонукає багатьох фізичних та юридичних осіб шукати найбільш зручну юрисдикцію для здійснення певних транзакцій, навіть якщо це є порушенням їхнього національного законодавства» [2, с. 44] (*у нашому перекладі з англійської мови*). У контексті віртуальних активів це можна уявити наступним чином: умовний ліцензований обмінник – на Мальті, клієнт – із Гонконгу, транзакція – через міксер у юрисдикції, де змішування коштів не криміналізовано. І кожна ланка ланцюга формально перебуває в межах власного національного права.

Українське законодавство зробило певний крок уперед із прийняттям Закону України «Про віртуальні активи» [3] (який втім все ще не набрав чинності) та відповідними змінами до антилегалізаційного законодавства. Однак, на нашу думку, навіть найбільш якісне законодавство не забезпечує усунення відповідних криміногенних факторів без належного механізму його реалізації. Тобто питання полягає не лише в існуванні правової норми, а й у тому, наскільки ефективно вона застосовується на практиці

Для порівняння, Регламент ЄС MiCA (Markets in Crypto-Assets), який набрав повної чинності у 2024 році, був спрямований на уніфікацію регулювання ринку криптоактивів у межах Європейського Союзу та частково досяг цієї мети [4]. Водночас окремі сфери, зокрема DeFi-протоколи, NFT-ринки та крос-чейн мости, залишилися недостатньо врегульованими, існують «у сірій зоні». Це свідчить про складність адаптації правового регулювання до швидкого розвитку цифрових технологій, на чому ми наголошували на початку.

Враховуючи викладене, виправдано можемо вважати, що сучасна злочинність на ринку віртуальних активів не є випадковим або просто побічним продуктом прогресу.

До найбільш актуальних чинників, що зумовлюють поширення

злочинних практик у 2025–2026 роках, на нашу думку, доречно віднести наступні:

1. Правова невизначеність та уривчасте регулювання. Попри зусилля міжнародної спільноти, значна частина юрисдикцій досі не створила ефективних режимів нагляду за постачальниками послуг віртуальних активів (VASP). Відсутність гармонізованих правил створює ті самі «сірі зони», де злочинні суб'єкти можуть легально реєструвати бізнес, формально хоч і дотримуючись мінімальних вимог, але фактично ігноруючи перевірку походження коштів. Доречно згадати FATF (Financial Action Task Force) – міжнародну групу з протидії відмиванню брудних грошей, міжурядовий орган, створений у 1989 році для розробки та впровадження світових стандартів боротьби з фінансовими злочинами. Згадана нами проблема підтверджується у FATF Targeted Update 2024, де наголошується, що затримки у впровадженні «Travel Rule» є критичним вікном можливостей для злочинців [5].

2. Технологічно передбачена анонімність. Згідно з FATF Red Flag Indicators, використання криптовалют із підвищеною анонімністю (AEC), міксерів, тумблерів та unhosted wallets робить ідентифікацію кінцевого бенефіціара майже неможливою без специфічних засобів розвідки [6; 7]. Це свідомий вибір інструментарію, який суттєво ускладнює правоохоронну діяльність у цій сфері.

3. Транснаціональність та юрисдикційна асиметрія. Віртуальні активи за своєю природою є безкордонними, тоді як правозастосування не може не бути локалізованим. Згідно з позицією FATF, висловленою у червні 2025 року, регуляторні провали в одній юрисдикції мають глобальні наслідки [8]. Regulatory arbitrage дозволяє злочинцям конструювати ланцюжки транзакцій так, щоб вони проходили через країни з найменшим рівнем контролю, використовуючи асиметрію правових режимів як «щит» від екстрадиції та арешту активів.

4. Дефіцит інституційної спроможності правоохоронної системи. Окремо винесемо проблему, яка полягає у розриві між динамікою ринку та можливостями держави. Нестача технічних компетенцій та обмежений доступ до дороговартісних інструментів блокчейн-аналітики (на кшталт Chainalysis чи TRM Labs) суттєво впливають на криміногенну ситуацію у сфері віртуальних активів. Коли норма права існує, але немає ресурсів для її виконання, виникає почуття безкарності, що є самостійним стимулом для зростання злочинності.

5. Еволюція методів соціальної інженерії під впливом ШІ – це, на нашу думку, найбільш актуальний та динамічний фактор в умовах сучасності. Використання генеративного ШІ (діпфейки, автоматизовані мовні моделі тощо) радикально знизило поріг входу в злочинний бізнес. Це перехід від технічних зломів до фактично інтелектуального маніпулювання. З огляду на зміст останніх звітів Chainalysis бачимо, що ШІ дозволяє масштабувати схеми шахрайства до рівня промислових масштабів, роблячи віктимізацію

користувачів масовою, технологічно досконалою [9].

Тож бачимо, що сучасна злочинність на ринку віртуальних активів формується під впливом тісно пов'язаних між собою правових, технологічних та організаційних чинників, які розвиваються швидше, ніж механізми державного реагування. Поточний стан цієї проблеми свідчить про збереження значних прогалин у правовому регулюванні та недостатній рівень готовності правоохоронних органів до протидії новим формам цифрової злочинності. Водночас перспективним напрямом мінімізації таких ризиків вважаємо міжнародну уніфікацію підходів до регулювання ринку віртуальних активів, розвиток технологій блокчейн-аналітики та підвищення спеціалізації органів фінансового моніторингу й кібербезпеки.

1. The 2026 Crypto Crime Report. Chainalysis : вебсайт. 2026. URL : https://www.chainalysis.com/wp-content/uploads/2026/03/the-2026-crypto-crime-report-3-17-release.pdf.

2. Passas N. Structural analysis of corruption: The role of criminogenic asymmetries. *Transnational Organized Crime*. 1998. Vol. 4, No. 1. P. 42–55.

3. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20.

4. Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA). European Securities and Markets Authority : вебсайт. 2024. URL : https://www.esma.europa.eu/esmas-activities/digital-finance-and-innovation/markets-crypto-assets-regulation-mica.

5. Status of Implementation of Recommendation 15 by FATF Members and Jurisdictions with Strategically Important Crypto Asset Activity : Targeted Update on VA and VASP. FATF : вебсайт. 2024. URL : https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/2024-Targeted-Update-VA-VASP.pdf.coredownload.inline.pdf.

6. Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing. FATF : вебсайт. 2020. URL : https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.pdf.coredownload.pdf.

7. Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. FATF : вебсайт. 2024. URL : https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/2024-Targeted-Update-VA-VASP.pdf.coredownload.inline.pdf.

8. Global financial crime watchdog calls for action on crypto risks. Reuters : веб-сайт. 2025. URL : https://www.reuters.com/sustainability/boards-policy-regulation/global-financial-crime-watchdog-calls-action-crypto-risks-2025-06-26/.

9. Crypto Scams 2026: What you need to know. *Chainalysis* : вебсайт. 2026. URL : https://www.chainalysis.com/blog/crypto-scams-2026/.

Аліна ПАЛАШ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ПРАВООХОРОНЦЯ

Сьогодні Україна проходить через точку найвищої соціальної напруги, де запит на справедливість перетворюється на безкомпромісний іспит для кожного державного інституту. Суспільство особливо уважно слідкує за правоохоронними органами, адже в очах громадян кожен правоохоронець – «живе втілення» закону. Обираючи цей шлях, правоохоронець фактично погоджується на публічні прояви свого приватного життя та сувору самодисципліну, оскільки високий статус у державі неможливий без особистої етики.

Як вказують науковці, зокрема О. І. Федоренко [4], професійна культура – це специфічна сукупність засобів, способів, форм, зразків і орієнтирів взаємодії людей у професійному середовищі, які вони виробляють у сумісній професійній діяльності. Вона також зазначає, що різні спеціалісти підходять до визначення класифікації елементів професійної культури правника по-різному: низка виділяє правову, політичну, психологічну, етичну, естетичну, екологічну, економічну, інформаційну культуру, інші – духовну, моральну, естетичну, національну, педагогічну, політичну, економічну, акторську. Загалом найбільш релевантними для діяльності правоохоронця можна назвати правову, етичну (моральну) та психологічну складові, які визначають характер його професійної поведінки.

Безпосередньо моральна складова, яка визначає внутрішні регулятори поведінки особистості, посідає особливе місце у структурі професійної культури. Моральна культура [3] проявляється у сумлінному виконанні службових обов'язків, повазі до прав і свобод людини, а також у готовності протистояти професійним спокусам.

У питанні моральної культури правоохоронця можна виділити дві значущі проблеми на нинішній час. Перша пов'язана з тим, що робота в постійному контакті з криміналітетом та соціальним негативом нерідко призводить до розмивання моральних кордонів [4]. Головна небезпека полягає

у формуванні цинічного ставлення до людської гідності та сприйнятті закону як суто технічного інструменту, а не вищої цінності, що вимушено породжує психологію вседозволеності, коли правоохоронець починає виправдовувати грубість або порушення етики специфікою своєї важкої праці, що зрештою дистанціює його від суспільства. Друга проблема полягає у тому, що специфіка служби вимагає високого рівня довіри між колегами, проте це часто трансформується у хибне розуміння корпоративної етики [2]. Виникає гостра моральна дилема: солідарність із колективом проти особистої доброчесності, і коли бажання приховати помилку колеги переважає над обов'язком викрити порушення, професійна згуртованість стає формою кругової поруки. І це руйнує моральну основу служби та підриває залишки суспільної довіри до системи.

Окремо неможливо не відзначити таку проблему у моральній культурі правоохоронця, як корупція [1]. Корупція в правоохоронних органах у сучасності – це фундаментальний моральний розлом, який перетворює служіння суспільству на форму приватного збагачення. Вона виникає там, де внутрішній етичний фільтр правоохоронця не витримує тиску низьких зарплат, побутової невпорядкованості та спокуси легкої наживи. Подолання цієї проблеми потребує комплексної та кардинальної зміни професійної культури від самого початку навчання правоохоронця і до моменту його виходу на пенсію.

Подолання окреслених проблем потребує системного підходу до формування моральної культури правоохоронців. Насамперед важливим є посилення етичного компонента професійної підготовки у закладах освіти, з акцентом на практичні кейси морального вибору та розвиток критичного мислення. Можна виділити також і впровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю та реальної невідворотності відповідальності за порушення службової етики. Важливо і формування корпоративної культури, що базується не на круговій поруці, а на принципах законності та прозорості, а також – особистої доброчесності.

У підсумку, моральна культура правоохоронця є першочерговим елементом професійної діяльності, можна навіть сказати – маркером профпридатності людини до служби у правоохоронних органах, що безпосередньо впливає на рівень довіри суспільства до правоохоронних органів. У результаті проведеного аналізу було визначено основні складові моральної культури правоохоронця, окреслено актуальні проблеми її формування та можливі варіанти вирішення. Результати роботи можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх правоохоронців, при викладанні навчальних дисциплін деонтологічного характеру, а також у практичній діяльності правоохоронних органів.

---

1. Клименко І. В. Формування антикорупційної культури особистості майбутнього правоохоронця в системі вищих навчальних закладів МВС України *Проблеми сучасної психології.* 2017. № 37. DOI : 10.32626/2227-6246.2017-37. URL :

https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/157006.

2. Свічкарьова Я. В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 76(2). DOI : 10.24144/2307-3322.2022.76.2.12.

3. Середа О. Г., Свічкарьова Я. В. Основні аспекти деонтологічних засад правоохоронної діяльності *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 13. С. 6–9. DOI : 10.36550/2522-9230-2022-13-6-9.

4. Федоренко О. І. Сутність і складові професійної культури працівників правоохоронних органів // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2019. Вип. 4. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/473ee5b0-f35d-43b2-8749-8179b457e8a9/content.

Руслана ОТКИДАЧ
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Обушенко Н. М.
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У ТРУДОВИХ СПОРАХ В УКРАЇНІ

Пошук ефективних способів врегулювання трудових спорів набуває дедалі більшої актуальності, оскільки традиційні судові процедури часто є тривалими та конфліктними. Одним із таких механізмів є медіація, лаконічне та інформаційне визначення якої міститься у п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію»: «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. У світовій практиці медіація в трудових конфліктах давно зарекомендувала себе як ефективний інструмент досягнення компромісу між працівником і роботодавцем без порушення балансу їхніх прав та інтересів.

В Україні ж питання впровадження трудової медіації перебуває на початковій стадії розвитку. Попри ухвалення Закону України «Про медіацію» у 2021 році, цей інститут поки не отримав належного відображення у трудовому законодавстві, що зумовлює потребу у його подальшій адаптації до специфіки трудових правовідносин. У зв’язку з цим дослідження перспектив розвитку медіації у трудових спорах є важливим як з точки зору

вдосконалення правового регулювання, так і з позицій забезпечення соціального діалогу та стабільності трудових відносин у державі.

Нормативно-правове регулювання медіації в Україні визначається насамперед Законом України «Про медіацію» від 16 вересня 2021 року № 1630-IX, який закріпив базові принципи та процедури альтернативного врегулювання спорів, визначив засади медіації, встановив правовий статус медіатора, вимоги до його підготовки, а також регламентував інші аспекти, пов'язані із проведенням цієї процедури [2, с. 144]. Закон встановлює добровільність участі сторін, нейтральність і незалежність медіатора, конфіденційність усіх процесуальних дій та документів, а також право сторін на повне інформування про можливості та наслідки медіації.

У сферу трудових правовідносин інститут медіації також впроваджується, але дуже обмежено. Законодавче підґрунтя його застосування визначено статтею 222^1 Кодексу законів про працю України, яка передбачає можливість вирішення індивідуальних трудових спорів шляхом медіації [3]. Проте чинне правове регулювання залишається фрагментарним і не охоплює особливостей застосування медіаційних процедур у трудовій сфері, що зумовлює необхідність подальшого нормативного розвитку цього інституту. Вчені звертають увагу на нормативне закріплення процедури медіації у трудових спорах, що пропонується у проєкті Закону України «Про колективні трудові спори». У документі передбачається визначення правового статусу трудового медіатора та можливість застосування медіації для врегулювання колективних трудових конфліктів, що відображає зростаюче визнання цього інституту як ефективного позасудового механізму [4, с. 376].

Додамо, що у порівнянні з європейською практикою, зокрема Директивою 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних спорах, українське законодавство поки не забезпечує повноцінного впровадження принципів доступності, прозорості та ефективності медіації саме в трудових конфліктах. У країнах ЄС медіація у трудових спорах часто регламентується окремими положеннями на національному рівні, що дозволяє чітко визначати етапи процедури, кваліфікаційні вимоги до медіаторів та відповідальність сторін за дотримання домовленостей. В Україні ж практика трудової медіації лише формується, і її впровадження залежить як від державного регулювання, так і від ініціативи громадських організацій та професійних об'єднань медіаторів, а отже і рівня інформованості громадян [5, с. 50].

Переваги та потенціал впровадження медіації у трудових спорах полягають у її здатності забезпечувати більш ефективне та гнучке вирішення конфліктів порівняно з традиційним судовим розглядом. По-перше, медіація дозволяє значно скоротити строки вирішення спору, оскільки процедура не обмежена формальними процесуальними рамками судового провадження, а сторони можуть обирати оптимальний формат і темп проведення зустрічей.

По-друге, медіація сприяє збереженню трудових та міжособистісних

відносин. У судовому процесі конфлікт часто загострюється, що може призвести до подальшої ескалації непорозумінь та розриву трудових відносин. Медіація ж базується на принципах співпраці і пошуку взаємоприйнятного рішення, і, на відміну від підходів, що можуть породжувати ворожнечу, медіація у трудових спорах зазвичай передбачає спрямування обох сторін на конструктивний шлях для майбутніх правових відносин, а не на загострення ворожнечі [6, с. 144].

По-третє, застосування медіації сприяє зниженню навантаження на судову систему та підвищенню загальної ефективності правосуддя у сфері трудових відносин. В умовах зростання кількості трудових спорів, особливо пов'язаних з оплатою праці, звільненням або умовами праці, медіація виступає інструментом превентивного врегулювання, що дозволяє уникати судових затримок та зменшувати ризик формального порушення прав сторін.

Крім того, медіація забезпечує гнучкість у конструкції домовленостей. На відміну від судових рішень, які носять обов'язковий і стандартний характер, угоди, досягнуті за результатами медіації, можуть враховувати специфіку конкретного трудового конфлікту, індивідуальні потреби працівника та можливості роботодавця. Це створює умови для більш справедливого та вигідного для всіх сторін рішення спору [2, с. 145].

Необхідність поширення практики медіації у трудових спорах є очевидною, і перспективи щодо цього пов'язані як із потребами модернізації національної правової системи, так і з актуальними соціально-економічними реаліями України. З огляду на сучасну практику та міжнародний досвід, ключовою перспективою є інтеграція медіації у систему трудового судочинства як регулярного інструменту врегулювання спорів. Це передбачає розробку спеціальних процедурних норм для трудових конфліктів, чітке визначення етапів медіаційного процесу та встановлення стандартів взаємодії між судами, профспілками і медіаторами. Такий крок дозволить забезпечити системність і передбачуваність процесу, що підвищить довіру сторін до процедури та стимулюватиме її широке застосування. Адже однією із значних проблем медіації загалом в Україні наразі є банальне незнання пересічних громадян про існування такої практики [6, с. 144-145].

Також перспективи розвитку медіації тісно пов'язані з підготовкою та професійною сертифікацією медіаторів, спеціалізованих саме у сфері трудових правовідносин. Сучасні умови вимагають, щоб медіатори володіли не лише загальними навичками альтернативного вирішення спорів, а й глибокими знаннями трудового законодавства, специфіки підприємницьких та організаційних процесів, а також психологічними компетенціями для роботи з конфліктними сторонами.

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що впровадження медіації у трудових спорах є важливим етапом розвитку сучасної системи захисту трудових прав в Україні. Цей інститут здатен забезпечити оперативне, конфіденційне та менш конфліктне врегулювання спорів між працівниками й

роботодавцями, що особливо актуально в умовах, в яких наразі перебуває українське суспільство. Подальший розвиток медіації потребує комплексного підходу – удосконалення правового регулювання, посилення підготовки фахівців, державної підтримки та популяризації альтернативних способів вирішення конфліктів серед учасників трудових відносин.

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 25.10.2025).

2. Попова Н. О., Кузьмінський О. О. Перспективи розвитку медіації та арбітражу в спорах щодо інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 143-147.

3. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 12 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 25.10.2025).

4. Бондаренко А. В. Медіація при вирішенні колективних трудових спорів: перспективи впровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2025. № 90(2). С. 375-382.

5. Лисюк В. Р. Практика реалізації процедури медіації у договірних, господарських, сімейних та трудових правовідносинах в Україні та ЄС. *Правове регулювання прав людини у сфері приватного права:* матеріали круглого столу (м. Острог, 14 травня 2025 р.). Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. С. 49-51.

6. Золотухіна Л. Особливості процесу медіації в контексті трудових спорів. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 2(129). С. 141-147.

Анастасія ПАЛІЙ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

ЦИФРОВІ АКТИВИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Глобальна цифровізація економіки та приватноправових відносин спричинила появу нових об'єктів майнового обороту, що існують у цифровому середовищі та мають економічну цінність. До таких об'єктів

належать криптовалюти, токени, NFT, цифровий контент та інші форми цифрових цінностей. Їх цивільно-правова природа викликає певні труднощі, оскільки ці об'єкти не повністю відповідають традиційним цивілістичним категоріям об'єктів цивільних прав, що ускладнює як їх правову кваліфікацію, так і застосування норм права у випадках спорів або порушення прав учасників ринку.

У науковій літературі цифрові активи зазвичай визначаються як об'єкти, що існують у цифровій формі, мають економічну цінність та можуть бути залучені до цивільного обороту. До них належать криптовалюти, токени, NFT та інші форми цифрового майна. Криптовалюти характеризуються як децентралізовані цифрові валюти без центрального емітента, що функціонують на основі технології блокчейн. Токени можуть мати різну правову природу залежно від їх призначення (utility tokens, security tokens, asset-backed tokens), тоді як NFT використовуються для підтвердження права власності або іншого інтересу щодо унікальних цифрових об'єктів. На національному рівні правове регулювання цифрових активів перебуває на стадії формування. В Україні було ухвалено Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX, який спрямований на визначення правового статусу віртуальних активів та учасників відповідного ринку. Водночас на момент написання роботи цей закон ще не набрав чинності, оскільки його введення в дію пов'язане з прийняттям змін до податкового законодавства, що мають врегулювати порядок оподаткування операцій з віртуальними активами. У зв'язку з цим низка цивільно-правових аспектів, зокрема питання визначення права власності на криптовалюти або порядок укладання угод з ними, залишаються дискусійними. Додатково ситуацію ускладнює різноманітність міжнародних підходів до правового статусу цифрових активів. У деяких юрисдикціях (зокрема в ЄС, США та Великій Британії) криптовалюти розглядаються як товар або фінансовий інструмент, що зумовлює застосування різних механізмів правового регулювання та захисту інвесторів [1, с. 337–338].

У процесі модернізації цивільного законодавства України важливим кроком стало нормативне закріплення цифрових об'єктів у системі об'єктів цивільних прав. Підкреслюється, що такі об'єкти можуть існувати як у матеріальному світі, так і в цифровому середовищі, що зумовлює особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав щодо них. Разом із тим запровадження конструкції «цифрової речі» викликало значні доктринальні дискусії, адже традиційно поняття «річ» у цивільному праві пов'язується з предметами матеріального світу. Незважаючи на це, законодавець доповнив Цивільний кодекс України статтею 179-1, визначивши цифрову річ як благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Передбачено, що до цифрових речей застосовується режим речей, якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не випливає із сутності цифрової речі. Такий підхід спричинив поділ наукових позицій на два основні

напрями. Пропрієтарний підхід підтримує поширення режиму права власності на цифрові об'єкти. Антипропрієтарний підхід, навпаки, наголошує на некоректності механічного перенесення речового режиму на нематеріальні цифрові об'єкти та пропонує альтернативні правові конструкції, зокрема застосування режиму інтелектуальної власності, інформації або інших нематеріальних благ. У межах цієї дискусії звертається увага і на термінологічні аспекти. Зокрема, зазначається, що використання поняття «цифрова річ» може спричиняти певну плутанину, оскільки цифрові об'єкти не мають матеріальної природи. У зв'язку з цим у науковій літературі пропонується використовувати ширшу категорію «цифрові блага», яка точніше відображає нематеріальний характер таких об'єктів та дозволяє коректніше визначити їх місце у системі об'єктів цивільних прав [2, с. 43–45].

Розвиток законодавчої моделі «цифрової речі» у ЦК України розглядається як юридико-технічне рішення, спрямоване на формування базової нормативної основи для обороту благ, що існують у цифровому середовищі та мають майнову цінність. Водночас підкреслюється необхідність чіткого розмежування цифрових речей з іншими об'єктами цивільних прав, зокрема грошима та цінними паперами, які мають власний правовий режим і функціональне призначення. Окремо звертається увага на багаторівневість прав щодо цифрових об'єктів. Наприклад, авторське право на твір і право власності на цифровий носій, у якому він зафіксований, є самостійними правами. Тому відчуження цифрового об'єкта не означає автоматичного передання майнових авторських прав на твір і навпаки [3, с. 8–10].

Подальший розвиток цивілістичної доктрини пов'язаний із визначенням критеріїв юридичного контролю над цифровими об'єктами. На відміну від матеріальних речей, де володіння має фізичний вимір, у цифровому середовищі контроль над об'єктом реалізується через можливість доступу до нього. Такий доступ забезпечується за допомогою механізмів автентифікації та авторизації (логін, пароль або інші засоби ідентифікації), що фактично виступають функціональним еквівалентом володіння. Водночас цифрові об'єкти не можна зводити лише до програмного коду. З технічної точки зору вони дійсно базуються на коді, однак з точки зору користувача виступають як готові цифрові продукти (наприклад, криптовалюти, токени, NFT або цифрові ігри), що мають певну споживчу цінність. Таким чином, цифрові об'єкти мають подвійну природу: технічну основу у вигляді програмного коду та економічне або немайнове благо, яке сприймається користувачем. Крім того, цифрові блага мають специфічні властивості порівняно з матеріальними речами. Вони можуть швидко змінювати своє розташування у цифровому середовищі, копіюватися або відтворюватися без фізичного знищення оригіналу, що впливає на правові наслідки їх використання та обумовлює необхідність формування спеціальних правових механізмів регулювання таких об'єктів [4, с. 324–326].

Отже, цифрові активи доцільно розглядати як особливу категорію

об'єктів цивільних прав, що існують у цифровому середовищі, мають економічну цінність та можуть бути залучені до майнового обороту. Запровадження у Цивільному кодексі України конструкції «цифрової речі» стало важливим кроком у процесі адаптації цивільного законодавства до умов цифрової економіки, однак потребує подальшого розвитку та деталізації правового регулювання цифрових благ.

1. Федосенко Н. А. Цифрові активи як об'єкт цивільних прав: спроба кваліфікації в умовах відсутності спеціального правового режиму. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* Випуск № 03, 2025, частина 1. С. 335–338. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.50.

2. Зозуляк О. І., Максимів Л.М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи регулювання. *Право і суспільство.* № 6 / 2024. С. 41–45. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.7.

3. Калаур Іван, Зайцева-Калаур Інна. Цифрова річ як об'єкт цивільних прав: законодавча модель правового режиму та доктринальні підходи. *Цивілістична платформа.* № 1 (4), 2025. С. 6–18. DOI: https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-6-18.

4. Мічурін Є. О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об'єкти цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія ПРАВО. Випуск 88, частина 1, 2025. С. 323–326. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.47.

Наталія ПАЛЮХ
курсантка факультету 1
з підготовки фахівців для
підрозділів досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Надія МЕЛЬНИК
доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

Верховенство права є фундаментальним принципом сучасної європейської правової традиції та системоутворювальним елементом демократичного розвитку держав Європи. Як обґрунтовано констатує Н. Скідан, верховенство права є основою сучасних демократичних правових систем, а також важливою умовою їх подальшого існування. На

законодавчому рівні воно було визнане в Україні з моменту прийняття Конституції України у 1996 р., і процес установлення демократичних цінностей триває й донині [1, с. 65]. Це актуалізує конституційно-правове дослідження верховенства права як гарантії демократичного розвитку держав Європи, зокрема в контексті євроінтеграційного курсу України.

На національному рівні принцип верховенства права закріплено у ст. 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [2]. На рівні Європейського Союзу принцип верховенства права закріплено у ст. 2 Договору про Європейський Союз, яка визначає верховенство права як одну з фундаментальних цінностей, на яких заснований Союз, поряд із повагою до людської гідності, свободи, демократії, рівності та поваги до прав людини [3]. Зазначені цінності визнаються спільними для держав-членів ЄС у суспільстві, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, толерантністю, справедливістю, солідарністю та рівністю жінок і чоловіків.

Систематичного нормативно-правового змісту принцип верховенства права набув у Доповіді Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) про верховенство права 2011 р. CDL-AD(2011)003rev та у Мірилі правовладдя (Rule of Law Checklist) 2016 р. [4]. Венеціанська комісія виокремила шість основних елементів верховенства права: 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес ухвалення законів; 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя в незалежних та неупереджених судах, включаючи судовий перегляд адміністративних актів; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом. Ця класична концепція стала еталоном оцінки рівня верховенства права в державах Європи.

Принципово важливим аспектом верховенства права як гарантії демократичного розвитку є його зв’язок із судовою системою. Як підкреслює Н. Скідан, «український підхід, хоча і дуже самобутній, не суперечить міжнародним принципам щодо забезпечення верховенства права судами. Крім того, основні законодавчі положення повністю відповідають критеріям міжнародного та європейського права» [1, с. 65]. Однак дослідниця констатує проблему правової визначеності: «українська правова система стикається з проблемою встановлення правової визначеності, яка є однією з ключових характеристик сталого та демократичного правосуддя» [1, с. 65]. Інституційні гарантії правосуддя в Україні передбачено Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII, який визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя [5].

Особливого значення верховенство права набуває для держав, що інтегруються до європейського правового простору. Як обґрунтовано зазначає Н. Скідан, «існують кілька варіантів для подолання цих викликів, які повинні

бути вирішені негайно з огляду на триваючу війну та майбутній вступ України до Європейського Союзу» [1, с. 66]. Утвердження верховенства права є однією з ключових передумов набуття Україною повноправного членства в ЄС: 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус країни-кандидата на членство в ЄС, а 14 грудня 2023 року ухвалила політичне рішення про відкриття переговорів про вступ. Дотримання критеріїв верховенства права згідно зі стандартами Венеціанської комісії та Європейської Комісії стало одним із ключових критеріїв оцінки прогресу України на шляху до членства в ЄС.

Викладене дозволяє стверджувати, що верховенство права є не лише правовим принципом, а й системною гарантією демократичного розвитку держав Європи. По-перше, верховенство права становить фундаментальну цінність європейського правопорядку, закріплену на конституційному рівні (ст. 8 Конституції України) та в установчих документах ЄС (ст. 2 Договору про ЄС). По-друге, нормативно-правовий зміст верховенства права деталізовано у документах Венеціанської комісії – Доповіді про верховенство права 2011 р. та Мірилі правовладдя 2016 р., що визначають шість його основних елементів. По-третє, як справедливо зазначає Н. Скідан, «верховенство права є основою сучасних демократичних правових систем, а також важливою умовою їх подальшого існування» [1, с. 65]. Це підкреслює його роль як умови сталого існування демократичних інституцій. По-четверте, перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз механізмів імплементації стандартів верховенства права в національних правових системах держав Європи в контексті їх євроінтеграційного розвитку та поглиблення європейської правової інтеграції.

1. Скідан Н. Роль Верховного Суду у забезпеченні дотримання та поваги до верховенства права. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 1(61). С. 58–69. URL : https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/306750.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р. URL : https://zakononline.ua/documents/show/153773___595905.

4. Report on the Rule of Law : adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session, Venice, 25–26 March 2011. CDL-AD(2011)003rev. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e.

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

Олександра ПАНЧЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Принципи професійної діяльності працівників правоохоронних органів становлять фундаментальну основу реалізації завдань держави у сфері забезпечення законності, правопорядку та захисту прав і свобод людини. Їх значення особливо актуалізується в умовах сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням верховенства права, дотриманням прав людини, протидією злочинності та зміцненням довіри суспільства до правоохоронної системи. Саме тому деонтологічні засади правоохоронної діяльності виступають не лише морально-етичним орієнтиром поведінки працівника поліції чи іншого правоохоронного органу, а й важливим елементом механізму реалізації принципу верховенства права [1].

Принципи юридичної деонтології визначаються як вихідні, фундаментальні та загальнообов'язкові вимоги до професійної поведінки правника, що формують стандарти його службової діяльності та забезпечують належне виконання професійних обов'язків [1]. У сфері правоохоронної діяльності ці принципи набувають особливого значення, оскільки працівники правоохоронних органів реалізують владні повноваження, пов'язані із застосуванням примусу, обмеженням окремих прав людини та забезпеченням публічної безпеки. Саме тому будь-які дії правоохоронця повинні відповідати не лише вимогам законності, а й принципам гуманізму, справедливості, пропорційності та професійної етики.

Одним із ключових принципів правоохоронної діяльності є принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України [2]. Його сутність полягає у визнанні людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю, а також у підпорядкуванні діяльності державних органів вимогам права. Для правоохоронця принцип верховенства права означає обов'язок діяти виключно в межах компетенції, передбаченої законом, дотримуючись балансу між інтересами держави та правами особи. У практичному вимірі це

проявляється у забороні свавільного застосування сили, недопущенні дискримінації, забезпеченні права на захист та справедливе ставлення до кожної особи незалежно від її соціального статусу чи інших ознак.

Важливим деонтологічним принципом є гуманність, яка передбачає повагу до честі, гідності та прав людини. У правоохоронній діяльності цей принцип має особливе значення, оскільки працівники поліції, прокуратури чи інших органів часто взаємодіють із особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, є потерпілими або підозрюваними у вчиненні правопорушень. Гуманність вимагає від правоохоронця коректності, стриманості, недопущення жорстокого або принизливого поводження та забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини [3].

Не менш важливим є принцип нормативності, який означає, що професійна діяльність правоохоронця ґрунтується на суворому дотриманні норм права, службової дисципліни та професійної етики. Водночас нормативність не обмежується лише юридичними нормами. Значну роль відіграють моральні стандарти, внутрішні переконання працівника, його правова культура та професійна відповідальність. Саме поєднання правових і моральних засад забезпечує формування належної моделі поведінки працівника правоохоронного органу.

Специфіка правоохоронної діяльності зумовлює важливість принципу оперативності та професійної миттєвості, що полягає у здатності швидко оцінювати ситуацію, приймати правомірні рішення та діяти в умовах підвищеного ризику. Працівники правоохоронних органів нерідко виконують службові завдання в екстремальних умовах, коли від швидкості та правильності прийнятого рішення залежить життя і безпека людей. Водночас реалізація цього принципу не повинна призводити до порушення прав людини чи перевищення службових повноважень.

Особливе значення у правоохоронній діяльності має принцип професійної неупередженості та справедливості. Працівник правоохоронного органу зобов’язаний діяти об’єктивно, неупереджено та незалежно від особистих симпатій, політичних поглядів чи зовнішнього впливу. Дотримання цього принципу є необхідною умовою довіри суспільства до правоохоронної системи та ефективної реалізації принципу верховенства права. Будь-які прояви корупції, зловживання владою чи вибіркового правозастосування суперечать деонтологічним засадам професійної діяльності правоохоронця.

Слід також зазначити, що деонтологічні норми правоохоронної діяльності формуються під впливом рівня розвитку суспільства, демократичних цінностей, правової культури населення та міжнародних стандартів у сфері прав людини. Соціальним підґрунтям таких норм виступають моральні, етичні та правові цінності, які визначають межі допустимої поведінки працівника правоохоронного органу. Джерелами деонтологічних норм є професійна етика, службова дисципліна, міжнародні стандарти поліцейської діяльності, а також принципи природного права [3].

Усвідомлення правоохоронцем наслідків власних професійних дій має визначальне значення для формування високого рівня професійної відповідальності. Працівник правоохоронного органу повинен розуміти, що будь-яке його рішення або дія впливають не лише на конкретну особу, а й на авторитет держави та довіру громадян до системи правосуддя загалом. Саме тому важливими складовими професійної діяльності є доброчесність, дисциплінованість, стресостійкість, здатність до самоконтролю та дотримання етичних стандартів.

Отже, принципи деонтології у сфері правоохоронної діяльності є важливим інструментом забезпечення верховенства права та законності. Їх реалізація сприяє формуванню професійної правосвідомості працівників правоохоронних органів, підвищенню рівня довіри суспільства до державних інституцій та ефективному захисту прав і свобод людини. Комплексне поєднання принципів гуманізму, справедливості, нормативності, професійної відповідальності та верховенства права створює основу для належного функціонування правоохоронної системи в демократичній правовій державі.

1. Бабенко А. М., Борисова О. О. Юридична деонтологія : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2022. 176 с.
2. Базь А. В. Правові конфлікти: способи їх вирішення та попередження. Київ : Національний авіаційний університет, 2020. 113 с.
3. Грищенко Н. В. Деонтологічна складова професійної підготовки працівників поліції. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2020. С. 22–24.

Діана ПАЩЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Гендерні аспекти правоохоронної діяльності набувають особливої актуальності в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення, коли відбувається трансформація традиційних соціальних ролей, а система

публічної безпеки стикається з новими викликами, пов'язаними з масовими порушеннями прав людини, зростанням рівня насильства та потребою в інклюзивних підходах до правозастосування. У цих умовах забезпечення гендерної рівності у правоохоронній діяльності постає не лише як вимога міжнародних стандартів, а й як фактор підвищення ефективності сектору безпеки та довіри суспільства до правоохоронних інституцій.

Міжнародно-правовою основою інтеграції гендерного підходу в сектор безпеки є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» [1, с. 2], яка закріпила зобов'язання держав забезпечувати участь жінок у процесах запобігання та врегулювання збройних конфліктів, мирних переговорах і постконфліктному відновленні, а також гарантувати захист жінок від сексуального та гендерно зумовленого насильства під час збройних конфліктів. На виконання положень цієї Резолюції Україна у 2016 році ухвалила перший Національний план дій, що започаткував системні реформи у сфері гендерної інтеграції сектору безпеки та оборони. На національному рівні Закон України № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2] визначає гендерну рівність як рівний правовий статус і рівні можливості для його реалізації у всіх сферах суспільного життя, зокрема у сфері публічної безпеки та правоохоронної діяльності.

Воєнний стан, введений 24 лютого 2022 року, став водночас і серйозним викликом, і каталізатором гендерних трансформацій у секторі безпеки. Якщо у 2014 році чисельність жінок у Збройних Силах України становила близько 16,5 тис. осіб, то станом на 2024 рік цей показник зріс до понад 62 тис., що свідчить про істотне розширення участі жінок у виконанні функцій, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки. Подібна тенденція простежується й у правоохоронних органах, де жінки дедалі частіше обіймають оперативні, слідчі та управлінські посади.

Важливим кроком у забезпеченні гендерної рівності у правоохоронній та військовій службі стало ухвалення Закону України № 2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» [3]. Зазначений Закон усунув низку обмежень щодо доступу жінок до бойових і спеціальних посад, закріпив рівні умови проходження служби, укладення контрактів, направлення у відрядження та притягнення до дисциплінарної відповідальності незалежно від статі. Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків до 2030 року [6], затверджена у 2022 році, визначає постконфліктне відновлення як окремий пріоритет державної гендерної політики та покладає на правоохоронні органи обов'язок забезпечення гендерно чутливого реагування на злочини, пов'язані зі збройним конфліктом, зокрема сексуальне та гендерно зумовлене насильство.

Водночас, попри наявність розвиненої нормативної бази,

правозастосовна практика свідчить про збереження системних диспропорцій. Так, станом на 2023 рік жінки обіймали лише близько 9 % офіцерських посад у Збройних Силах України; подібна нерівномірність простежується і в керівному складі органів Національної поліції та прокуратури. Це вказує на існування інституційних бар'єрів, які ускладнюють реалізацію формально закріплених прав.

Адміністративно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності у правоохоронній системі ґрунтовно аналізуються у працях О. Моргунова [4, с. 8], який виокремлює низку системних проблем, характерних для умов воєнного стану. По-перше, механізми реалізації принципу гендерної рівності мають фрагментарний характер і не формують цілісної нормативної моделі. По-друге, зростання кількісного представництва жінок у правоохоронних органах не супроводжується подоланням структурних обмежень, зокрема відсутністю чітких кар'єрних траєкторій, гендерно нейтральних стандартів оцінювання професійної придатності та ефективних механізмів реагування на сексуальні домагання у службовому середовищі. По-третє, практика свідчить, що гендерно збалансовані підрозділи демонструють вищу ефективність у роботі з потерпілими від домашнього та сексуального насильства, а також користуються більшим рівнем довіри з боку громад. У 2023–2024 роках МВС та Національна поліція України провели навчання з питань запобігання дискримінації за ознакою статі для понад 350 поліцейських, однак системної оцінки результативності цих заходів поки що не здійснено.

Дослідження Г. В. Мухіної та А. М. Гельбак [5, с. 86] засвідчують суперечливу динаміку трансформації гендерних стереотипів у секторі безпеки та оборони. З одного боку, практичне залучення жінок до правоохоронних і бойових функцій сприяє руйнуванню уявлень про їх «непридатність» до силової служби; з іншого – інституційна культура правоохоронних органів продовжує відтворювати стереотипи через неформальні практики та відсутність наставницьких програм. І. М. Шопіна визначає забезпечення гендерного балансу як комплекс дій, спрямованих на формування паритетного представництва жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони та його відображення у правових і методичних актах. При цьому впровадження стандартів НАТО щодо гендерної інтеграції, зокрема інституціоналізація гендерних радників у командних структурах, розглядається як складова євроатлантичних зобов'язань України.

Отже, гендерні аспекти правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення становлять комплексну адміністративно-правову проблему, що охоплює нормативний, безпековий і соціальний виміри. Незважаючи на наявність розгалуженої правової бази, у правоохоронній системі зберігається розрив між формальним закріпленням принципу гендерної рівності та його фактичною реалізацією. Водночас емпіричні дані підтверджують, що гендерно збалансовані правоохоронні органи є більш ефективними у реагуванні на злочини, пов'язані зі збройними

конфліктами, та у відновленні суспільної довіри в постконфліктний період. У цьому контексті пріоритетними напрямами подальших реформ є законодавче закріплення обов'язкового гендерного аналізу правоохоронної діяльності, розробка гендерно чутливих стандартів професійної підготовки, інституціоналізація гендерних радників у системі МВС відповідно до стандартів НАТО та інтеграція гендерно чутливого реагування на злочини збройного конфлікту до програм підготовки правоохоронців.

1. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» (S/RES/1325 від 31.10.2000). URL : https://undocs.org/S/RES/1325(2000).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15.

3. Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків до 2030 р.: схвалена розпорядженням КМУ від 12.08.2022 № 752-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80.

4. Моргунов О. Адміністративно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності у правоохоронній системі України. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* URL : https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/73.

5. Мухіна Г. В., Гельбак А. М. Гендерні стереотипи в секторі безпеки і оборони України: проблеми та перспективи подолання. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 3. С. 86–91. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/355.

6. Chepik-Trehubenko O. Innovative methods of training lawyers: theoretical and legal aspects. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.* 2022. Special Issue № 1. 347 p. P. 330-336.

7. Чепік-Трегубенко О. С., Чернобук В. В., Петриченко К. С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 3. 2025. С. 61-66. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf.

Ілля ПЕРКАТИЙ
курсант ННІ №4 (підготовка
фахівців з інформаційно-аналітичного
забезпечення та кібербезпеки
Національної поліції України)

Науковий керівник:
Діана КІРІКА
доцентка кафедри
адміністративної діяльності,
кандидатка юридичних наук, доцентка

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ТА СУДОВИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, став безпрецедентним викликом для функціонування державного механізму, системи правосуддя та діяльності правоохоронних органів. В умовах широкомасштабної війни особливого значення набуває дотримання принципу верховенства права як фундаментальної засади демократичного суспільства та правової держави. Саме верховенство права визначає допустимі межі втручання держави у права людини, забезпечує баланс між потребами національної безпеки та необхідністю збереження конституційних гарантій, а також формує основу легітимності рішень органів державної влади. Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах воєнного стану правоохоронні та судові органи змушені функціонувати у складних умовах постійної загрози, обмеженості ресурсів, зростання рівня злочинності, необхідності оперативного реагування на нові безпекові виклики, що, у свою чергу, створює ризики для повноцінного дотримання принципу верховенства права.

Верховенство права є однією з базових конституційних засад функціонування української держави. Відповідно до Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Навіть в умовах воєнного стану, коли допускається тимчасове обмеження окремих прав і свобод, державна влада не може діяти поза межами закону або всупереч його основоположним принципам. Саме тому діяльність правоохоронних органів

та судової системи повинна залишатися підпорядкованою вимогам законності, правової визначеності, пропорційності та недопущення свавілля.

Одним із найбільш складних аспектів реалізації принципу верховенства права під час воєнного стану є проблема забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та захистом прав людини. В умовах війни держава вимушена застосовувати додаткові механізми контролю, посилювати безпекові заходи, обмежувати окремі права громадян, що передбачено законодавством про правовий режим воєнного стану. Разом із тим існує ризик виникнення практик надмірного втручання у права людини, необґрунтованого обмеження свободи пересування, порушення процесуальних гарантій, зловживань службовим становищем та неправомірного застосування примусових заходів. У цьому контексті особливої ваги набуває діяльність правоохоронних органів, які мають не лише забезпечувати громадську безпеку, але й діяти у суворій відповідності до закону [2].

Практичні виклики, з якими зіткнулися правоохоронні органи в умовах воєнного стану, значною мірою змінили специфіку їхньої діяльності. Одним із ключових напрямів стало документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки, колабораційної діяльності, державної зради та поширення інформації, що може зашкодити обороноздатності країни. У зв’язку з цим виникла необхідність адаптації кримінального процесу до нових умов, забезпечення швидкості реагування та ефективності розслідування. Однак навіть за таких обставин важливо, щоб правоохоронні органи дотримувалися процесуальних стандартів, гарантували право особи на захист, презумпцію невинуватості та не допускали формального підходу до здійснення слідчих дій.

Суттєвим викликом для забезпечення верховенства права є проблема дотримання процесуальних гарантій у кримінальному провадженні. В окремих випадках воєнний стан створює підґрунтя для спрощення процедур або виправдання певних порушень посиланням на безпекову ситуацію. Проте практика свідчить, що відступ від фундаментальних принципів правосуддя може призвести до формування небезпечних тенденцій, коли виняткові заходи поступово стають нормою. Збереження довіри громадян до правоохоронної системи можливе лише за умови прозорості, законності та справедливості дій посадових осіб.

Не менш важливою є роль судової влади у забезпеченні верховенства права під час воєнного стану. Судова система України продовжила функціонувати навіть в умовах активних бойових дій, переміщення судів, пошкодження інфраструктури та кадрових труднощів. Значним досягненням стало впровадження цифрових інструментів правосуддя, дистанційного судочинства та використання електронних сервісів, що дозволило підтримувати доступ громадян до судового захисту навіть у кризових умовах. Однак функціонування судів під час війни також супроводжується низкою проблем, серед яких перевантаження судової системи, затримки у розгляді

справ, обмежений доступ до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають на тимчасово окупованих територіях [3].

Особливої уваги потребує проблема забезпечення незалежності судової влади. В умовах війни зростає суспільний запит на швидке покарання осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів проти держави, що може формувати додатковий тиск на судову систему. Разом із тим саме незалежний і неупереджений суд є ключовою гарантією реалізації принципу верховенства права. Судове рішення повинно ґрунтуватися виключно на доказах, вимогах закону та дотриманні процесуальних гарантій, а не на суспільному резонансі чи політичній кон'юнктурі.

Важливим аспектом є також проблема доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Частина судів була евакуйована або змінила територіальну підсудність, окремі регіони залишаються небезпечними для здійснення повноцінного судочинства, що впливає на строки розгляду справ та реалізацію права на справедливий суд. У цих умовах особливого значення набуває розвиток електронного суду, цифровізація судових процедур та удосконалення механізмів дистанційної участі у процесі. Такі інструменти не лише забезпечують безперервність правосуддя, але й сприяють підвищенню прозорості судової системи [4].

Отже, дотримання принципу верховенства права у діяльності правоохоронних та судових органів в умовах воєнного стану є необхідною умовою збереження демократичного характеру держави та довіри суспільства до інститутів влади. Попри безпрецедентні виклики війни, правоохоронна та судова системи повинні діяти в межах законності, забезпечуючи баланс між інтересами національної безпеки та захистом прав людини. Важливими напрямами вдосконалення залишаються посилення процесуальних гарантій, розвиток цифрового правосуддя, забезпечення незалежності судів, підвищення ефективності контролю за діяльністю правоохоронних органів та недопущення зловживань владними повноваженнями. Лише за умови послідовного дотримання принципу верховенства права навіть в умовах війни можливо забезпечити ефективне функціонування правової держави та зміцнення демократичних інститутів.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 17.05.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 16.05.2026).

3. Довгополий Є. І., Вітко А. К., Шляховчук М. В., Маслов М. С. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 15. С. 284–291. DOI : 10.36550/2522-9230-2023-15-284-291. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/380/391 (дата звернення: 15.05.2026).

4. Бугайчук К. Л. Особливості організації доступу до правосуддя в період дії правового режиму воєнного стану. *Нове українське право*. 2024. № 4. С. 131–137. URL : https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/644 (дата звернення: 17.05.2026).

Степан ПОНЗЕЛЬ
курсант ННІ підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

Науковий керівник:
Віталій КУЧЕР
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ПРИПИНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Національна поліція України є одним з основних суб'єктів забезпечення прав і свобод людини, охорони публічної безпеки та порядку. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Для виконання покладених функцій поліція застосовує особливі правові засоби – поліцейські заходи, які поділяються на превентивні та заходи примусу. Як визначено у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію», «поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом» [2]. В умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією російської федерації, належна правова регламентація та практика застосування поліцейських заходів припинення порушень прав і свобод людини набуває особливої актуальності, що зумовлює необхідність їх системного наукового дослідження.

Як зазначається у науковій літературі, поліцейські заходи «здійснюються поліцією в межах її компетенції задля охорони прав і свобод громадян, усунення загроз життю і здоров'ю людини, запобігання скоєння правопорушень, вчасного реагування на них та їх припинення (ч. 2 ст. 29)» [3, с. 482]. Водночас наукова дискусія щодо класифікації, підстав застосування та меж використання поліцейських заходів продовжується, особливо в контексті змін, внесених Законом № 2123-IX від 15.03.2022 щодо особливостей застосування поліцейських заходів в умовах воєнного стану.

Поняття поліцейського заходу легально закріплене у ч. 1 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію»: «поліцейський захід – це дія або

комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень» [2].

Згідно зі ст. 30 Закону, поліцейські заходи поділяються на два види: превентивні поліцейські заходи (ст. 31–41) і поліцейські заходи примусу (ст. 42–46) [2].

Як зазначає Я. О. Лакійчук, превентивні заходи – це комплекс дій реактивного, контрольно-наглядового, реєстраційного, дозвільно-облікового, інформаційно-аналітичного, обмежувального характеру, метою яких є попередження, профілактика і запобігання вчиненню правопорушень у всіх галузях життєдіяльності суспільства [6, с. 123]. У науково-практичному коментарі Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що превентивні заходи мають адміністративно-попереджувальний характер або належать до заходів припинення загального призначення; у діяльності поліції вони застосовуються переважно з метою попередження і недопущення вчинення громадянами правопорушень [5, с. 103].

Превентивні поліцейські заходи передбачені статтями 31–41 Закону України «Про Національну поліцію» та включають: перевірку документів особи (ст. 32); опитування особи (ст. 33); поверхневу перевірку (ст. 34); зупинення транспортного засобу (ст. 35); вимогу залишити місце і обмеження доступу на визначену територію (ст. 36); обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю (ст. 37); проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 38); перевірку дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ (ст. 39); поліцейське піклування (ст. 41) [2].

Превентивні поліцейські заходи здійснюються для попередження правопорушень, боротьби зі стихійним лихом чи епідемією, а також для запобігання негативним наслідкам під час інших надзвичайних подій. Особливістю превентивних заходів є те, що «незважаючи на свій профілактичний характер, превентивні поліцейські заходи все ж таки не позбавлені елементів адміністративного примусу» [3, с. 482]. Превентивні заходи передбачають обмеження окремих прав і свобод (наприклад, права на свободу пересування за ст. 33 Конституції [1]) з метою забезпечення публічної безпеки та правопорядку.

Поліцейські заходи примусу регламентовані статтями 42–46 Закону України «Про Національну поліцію». Згідно з ч. 1 ст. 42 Закону, поліція уповноважена застосовувати такі заходи примусу: фізичний вплив (силу); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї. Як визначено у ч. 2 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», «фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників». Спеціальні засоби (ст. 45) – це сукупність пристроїв, приладів і предметів (гумові кийки, кайданки, газові балончики, світлошумові гранати тощо),

спеціально виготовлених для тимчасового обмеження дієздатності правопорушника. Застосування вогнепальної зброї (ст. 46) допускається лише як крайній захід у вичерпно визначених законом випадках. Стаття 43 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює обов'язок поліцейського «заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки». Частина 7 ст. 42 зазначеного Закону зобов'язує поліцейського «негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату» [2].

Особливості застосування поліцейських заходів припинення порушень прав і свобод людини в умовах воєнного стану закріплені у спеціальних нормах Закону України «Про Національну поліцію», доповнених Законом № 2123-IX від 15.03.2022. Згідно з ч. 9 ст. 42 Закону, «під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені цією статтею стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених статтею 43, частинами четвертою та п'ятою статті 45, а також частиною дев'ятою статті 46 цього Закону» [2].

Окрім того, ст. 46-1 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає застосування поліцейськими поліції особливого призначення зброї та бойової техніки під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України. Ці зміни розширюють арсенал поліції в умовах воєнного стану, але одночасно ставлять перед державою завдання забезпечити належний баланс між ефективністю поліцейської діяльності та дотриманням прав людини відповідно до ст. 64 Конституції України, яка передбачає, що окремі обмеження прав і свобод можуть встановлюватися в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що поліцейські заходи припинення порушень прав і свобод людини, передбачені Законом України «Про Національну поліцію», утворюють комплексну систему правових засобів, спрямованих на охорону прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку, а також припинення їх порушення. Зазначені заходи поділяються на два основні види: превентивні поліцейські заходи (ст. 31–41 Закону) та поліцейські заходи примусу (ст. 42–46 Закону), кожен з яких має чітко визначені правові підстави, умови та порядок застосування. Усі поліцейські заходи мають відповідати критеріям законності, необхідності, пропорційності та ефективності. В умовах воєнного стану нормативне регулювання поліцейських заходів зазнало змін, що розширили можливості застосування примусу проти осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.
3. Поліцейські заходи примусу і превенції. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 11. С. 482–484. DOI : 10.32782/2524-0374/2021-11/123. URL : http://www.lsej.org.ua/11_2021/125.pdf.
4. Синявська О. Ю. Застосування превентивних поліцейських заходів щодо запобігання поширенню пандемії COVID-19 в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2021. № 4 (74). С. 63–71. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e57adce6-4213-4789-a8dd-a1e3549b8733/content.
5. Поліцейські заходи. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію», розділ IV «Повноваження поліції» / за заг. ред. Т. С. Мінки. Дніпро, 2017. С. 103.
6. Лакійчук Я. О. До характеристики організаційних заходів поліції щодо здійснення нею превентивних заходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Т. 4. Вип.1. С. 121–126.

Анастасія ПРОДАН
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ФОРМІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРОГАЛИНИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Із прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у 2017 році та доповненням Кримінального кодексу України статтею 126-1 економічне насильство було нормативно закріплено як одна з форм домашнього насильства. Водночас кримінальна відповідальність настає за систематичне вчинення такого насильства. Проте, як свідчить практика, існує значна невідповідність між реальною кількістю випадків економічного насильства у сім'ях та кількістю обвинувальних вироків. Це вказує на недостатню ефективність кримінально-правової протидії та зумовлює актуальність даного дослідження.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» економічне насильство визначається як форма домашнього насильства, що охоплює умисні дії, пов'язані з позбавленням

особи житла, їжі, одягу, майна, коштів або документів, обмеженням можливості ними користуватися, а також перешкоджанням у доступі до медичної допомоги, працевлаштування, освіти чи примушуванням до певної праці [1].

Таке насильство є небезпечним, оскільки умисне захоплення чи ненадання одним членом сім'ї майна та коштів, на які інший член сім'ї має право за законом, може призвести до смерті або спричинити фізичну чи психічну шкоду [2, с. 40]. Отже, криміналізація економічного насильства та включення його до домашнього насильства у ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) є цілком обґрунтованою.

Відповідно до КК України домашнє насильство – це систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо особи, яка перебуває або перебувала у сімейних чи близьких відносинах із винним, що призводить до фізичних або психологічних страждань, погіршення стану здоров'я, втратою працездатності або зниженням якості життя потерпілої особи [3]. З огляду на це ключовими критеріями кваліфікації є системність та ступінь суспільної небезпеки наслідків. Однак саме поняття «системність» на практиці є доволі суперечливим, що зумовлює необхідність його детального аналізу.

У постанові Верховного Суду від 25.02.2021 у справі № 583/3295/19 зазначено, що поняття «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» охоплює відповідне протиправне діяння, яке визнається закінченим з моменту вчинення третього епізоду насильства за умови настання передбачених законом наслідків. При цьому факт фіксації попередніх випадків у адміністративних матеріалах або інших документах має значення лише як доказ систематичності, але не є обов'язковою умовою для кваліфікації діяння [4]. І хоча таке роз'яснення створило певну визначеність для фізичного та психологічного насильства (де акти насильства, як правило, мають роздільний характер), воно виявилося майже непридатним для кваліфікації виключно економічного насильства (яке найчастіше має безперервний характер). Тобто якщо вважати кожен день контролю витрат окремим епізодом, тоді системність буде доведена вже на третій день. А це суперечить суті кримінального права, яке має реагувати на суспільно небезпечні діяння, а не на побутові конфлікти. Проте якщо, навпаки, вважати таке діяння одним епізодом, тоді вимога «трьох разів» стає взагалі нездійсненною, адже кривдник уникатиме кримінальної відповідальності, незалежно від тривалості та інтенсивності економічного тиску. Саме ця невизначеність робить економічне насильство «найслабшою ланкою» у статті 126-1 КК України, де проблема системності постає вже не просто технічною, а змістовною – як питання про саму можливість існування такого складу злочину, поза зв'язком з фізичним чи психологічним.

Окремі дослідники, зокрема О. В. Степаненко та С. А. Хімченко, наполягають, що економічне насильство варто розглядати передусім як

насильство з усіма властивими йому характеристиками. Адже воно призводить до фізичних та психологічних страждань, а отже, за наявності інших обов'язкових ознак, має бути кримінально караним [5, с. 113]. Водночас на практиці економічне насильство рідко існує у «чистому» вигляді, воно майже завжди супроводжується психологічним чи фізичним. Саме ця обставина створює труднощі для кваліфікації, адже правозастосувачі часто «розчиняють» економічне насильство в загальній масі інших форм, не виділяючи його як окремий елемент обвинувачення. У підсумку економічне насильство, навіть будучи формально передбаченим у ст. 126-1 КК України, залишається «невидимим» для слідства та суду, оскільки доведення самого факту систематичних економічних обмежень вимагає збирання значної кількості непрямих доказів (банківських виписок, свідчень про контроль витрат, доказів перешкоджання працевлаштуванню), які жертва, що перебуває у фінансовій залежності, часто не в змозі надати. Крім того, чинна редакція кодексу оперує терміном «позбавлення», що залишає за бортом такі сучасні форми, як примусове оформлення кредитів на жертву або маніпуляції з цифровими активами.

Підсумок проведеного аналізу свідчить, що, попри законодавче закріплення економічного насильства як форми домашнього насильства у ст. 126-1 КК України, кримінально-правова протидія цьому явищу є неефективною. Проблематика полягає у відсутності ефективного механізму доказування. Головною прогалиною є невизначеність поняття «системність», яке Верховний Суд тлумачить як вчинення трьох окремих епізодів. Такий підхід виявляється непридатним для кваліфікації безперервного економічного насильства, де неможливо чітко відмежувати один епізод від іншого. У результаті економічне насильство часто розглядається лише у сукупності з іншими формами домашнього насильства, що впливає на його самостійне сприйняття у правозастосуванні. Тому необхідно адаптувати поняття «системність» до безперервного характеру економічного насильства, розширити диспозицію статті та розробити методику фіксації «фінансових слідів». Без цих змін економічне насильство залишатиметься прогалиною у системі кримінально-правового захисту.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України. *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 24.04.2026).

2. Грищенко А. Л. Проблемні питання кваліфікації економічного насильства як форми домашнього насильства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Юридичні науки. 2021. С. 39–43.

3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 27.04.2026).

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 25.02.2021 у справі № 583/3295/19 (провадження № 51-6189км20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443 (дата звернення: 27.04.2026).

5. Степаненко О. В., Хімченко С. А. Економічне домашнє насильство: визначення й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2020. № 45. С. 112–115.

Зіяд Тарек РАШЕД
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВІ ДЕБАТИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУДОВОЇ РИТОРИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ПРАВОСУДДЯ

Сучасний етап реформування судової системи України характеризується посиленням вимог до якості правосуддя, рівня процесуальних гарантій та професійної підготовки учасників судового процесу. Особливе значення в цьому контексті набуває риторична компетентність юристів, зокрема вміння ефективно реалізовувати свої повноваження під час судових дебатів. Саме на цій стадії судового розгляду сторони мають можливість узагальнити результати дослідження доказів, сформулювати остаточну правову позицію та здійснити переконливий вплив на формування внутрішнього переконання суду.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення професійної мовної культури правників, розвитку навичок аргументації, логічного мислення та переконання в умовах змагального судочинства. Володіння судовою риторикою є важливою складовою професійної майстерності юриста та безпосередньо впливає на ефективність реалізації права на захист і справедливий судовий розгляд [2].

Проблематика судових дебатів і судової риторики є предметом активного наукового аналізу в українській правничій науці. Значний внесок у її розроблення зробили М. М. Ясинок, Д. М. Ясинок, Т. В. Костюк та інші дослідники, які розглядають судову промову як складне явище, що поєднує процесуальні, комунікативні та психологічні аспекти [1; 2]. У сучасній юридичній літературі судові дебати визначаються як важливий інструмент реалізації принципу змагальності сторін і ефективної юридичної комунікації між учасниками процесу та судом [3].

Судові дебати є завершальною стадією судового розгляду, під час якої учасники процесу виголошують промови щодо оцінки досліджених доказів, правової кваліфікації обставин справи та правових наслідків ухвалення судового рішення [1]. Їх процесуальне значення полягає у забезпеченні принципу змагальності, реалізації права на захист, узагальненні результатів судового розгляду та сприянні формуванню внутрішнього переконання суду.

Науковці підкреслюють, що судові дебати не обмежуються виключно процесуальною формою, а є різновидом професійної комунікації, що поєднує правові аргументи, риторичні прийоми та психологічний вплив [1; 3]. У цьому контексті судова риторика розглядається як невід'ємна складова професійної діяльності юриста, яка охоплює мистецтво публічного виступу, техніку аргументації, культуру мовлення та вміння впливати на аудиторію з дотриманням норм професійної етики [2].

Основною метою судової промови є переконання суду в обґрунтованості правової позиції сторони. Для досягнення цієї мети використовуються логічні та юридично виважені аргументи, аналіз і оцінка доказів, а також допустимі риторичні засоби. Водночас судова промова має бути стриманою, послідовною, чітко структурованою та відповідати вимогам професійної етики [4].

Ефективна судова промова, як правило, має чітку структуру, що включає вступ, виклад фактичних обставин справи, аналіз доказів, правове обґрунтування позиції, спростування аргументів опонента та підсумкові висновки. У вступі оратор окреслює основну ідею виступу та привертає увагу суду, в основній частині здійснює аналіз фактичних і правових аспектів справи, а у висновках узагальнює ключові аргументи та формулює процесуальне прохання до суду [1].

Логічність, послідовність і точність формулювань є визначальними ознаками якісної судової промови. При цьому функціональне спрямування промов учасників судових дебатів є різним: промова прокурора спрямована на доведення вини особи та обґрунтування необхідності призначення покарання, тоді як адвокат реалізує функцію захисту прав і законних інтересів підзахисного [3].

Для успішного виступу в судових дебатах юристи повинні досконало володіти нормами матеріального і процесуального права, вміти аналізувати та систематизувати докази, мати розвинені навички публічного виступу й бути психологічно стійкими. Рівень професійної майстерності безпосередньо впливає на ефективність судового захисту та результати судового розгляду [2].

В умовах цифровізації судочинства зазнають змін форми юридичної комунікації, зокрема через запровадження дистанційних судових засідань, електронного суду та сучасних технологій представлення доказів [5]. Водночас базові вимоги до судових дебатів залишаються незмінними: переконливість, логічність викладу, дотримання професійної етики та високий рівень культури мовлення. Судова риторика й надалі відіграє важливу роль у забезпеченні справедливого судочинства та реалізації права на захист [4].

Отже, судові дебати є важливим елементом судового процесу та невід'ємною складовою судової риторики, що відіграє ключову роль у механізмі реалізації правосуддя. Вони забезпечують практичне втілення принципу змагальності сторін, створюють умови для повної та всебічної оцінки доказів, а також сприяють формуванню внутрішнього переконання суду щодо фактичних обставин справи та їх правової кваліфікації. Судова риторика виступає необхідним інструментом професійної діяльності юриста, оскільки саме від рівня ораторської майстерності, логічності аргументації, точності правових формулювань і культури мовлення значною мірою залежить результат судового розгляду, ефективність судового захисту та рівень довіри суспільства до судової системи загалом.

1. Ясинок М. М., Ясинок Д. М. Судові дебати: право, психологія, риторика. 3-тє вид. Київ : Алерта, 2023. 176 с.

2. Костюк Т. В. Судова риторика: методичні рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2023. 47 с.

3. Стрілецька О. В. Реалізація принципу змагальності під час судового розгляду // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 451–458.

4. Судова риторика: робоча програма навчальної дисципліни. Львівський національний університет природокористування. Львів, 2024. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 80. Ужгород, 2023.

5. Чепік-Трегубенко О. С., Чернобук В. В., Петриченко К. С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* №3, 2025. с. 61-66. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf

Марія СИДОРЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У сучасній правовій доктрині інституційна спроможність судової влади розглядається як фундаментальна засада реалізації принципу верховенства права та невід'ємна умова забезпечення стабільності національного

правопорядку. В умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнного відновлення функціональне призначення органів судової влади трансформується у напрямі посилення стабілізаційної ролі держави [8; 10]. Правосуддя у цьому контексті виступає не лише як юрисдикційна діяльність, а як базовий механізм гарантування правової безпеки, відновлення порушеного соціального балансу та системної протидії явищам правового нігілізму [12, с. 218–222].

Процес гармонізації національного законодавства із європейським правопорядком (acquis ЄС) обумовлює необхідність імплементації принципів незалежного та безстороннього судочинства. Ключовим складником окресленої парадигми постає гарантування безперешкодного доступу до правосуддя – категорії, що формує аксіологічний фундамент демократичного правопорядку. Своє нормативне відображення зазначений принцип знаходить у національному законодавстві, зокрема Конституції України [4] та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [5], а також у таких засадничих міжнародно-правових актах, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення права на справедливий суд [3], Хартія основних прав Європейського Союзу щодо гарантування права на ефективний засіб юридичного захисту [11] та Договір про Європейський Союз, положення якого визначають верховенство права серед фундаментальних цінностей та функціональних обов'язків держав-членів [2].

Доступність правосуддя у цьому вимірі слід інтерпретувати як комплексну правову категорію, що охоплює не лише формальну можливість звернення до суду, а й реальну спроможність держави забезпечити розгляд справи компетентним судом упродовж розумного строку.

Проте моніторинг сучасного стану судової системи свідчить про наявність низки об'єктивних деструктивних чинників, що перешкоджають реалізації вказаних стандартів. Згідно з положеннями Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи, держави мають позитивне зобов'язання щодо забезпечення судів достатніми ресурсами та підтримання належного рівня кадрового забезпечення [6].

Однак практична реалізація цих зобов'язань в Україні ускладнюється поглибленням інституційної кризи, детермінованої критичною недоукомплектованістю суддівського корпусу. Зазначена тенденція створює загрози для правової визначеності та нівелює сутність конституційного права на судовий захист, що в умовах воєнного стану набуває ознак прямої загрози національній безпеці [9, с. 236-238].

З огляду на окреслені деструктивні чинники, безальтернативним вектором модернізації інституту правосуддя постає його комплексна цифрова трансформація. Цей процес виходить за межі суто технічного оновлення, передбачаючи формування інноваційних, сервісно-орієнтованих моделей взаємодії між судом та учасниками провадження [7, с. 45–47]. У сучасній системі правосуддя цифрові інструменти виступають не допоміжною

надбудовою, а фундаментальною засадою оптимізації судових процедур. Впровадження електронного судочинства дозволяє забезпечити інклюзивність, прозорість та оперативність захисту прав, ефективно нівелюючи інфраструктурні й безпекові бар'єри [13, с. 36–42]. Такий технологічний перехід є критично необхідним кроком для забезпечення реального доступу до суду та дієвого утвердження європейських стандартів у кризових умовах.

Цифровізацію у цьому аспекті слід розглядати як технологічну передумову реалізації принципу доступності правосуддя в умовах глобальних технологічних та геополітичних трансформацій [14].

У контексті означених тенденцій принципового значення набуває той факт, що інтенсифікація впровадження алгоритмічних систем та інструментів автоматизації в правничу практику актуалізує питання чіткої регламентації меж їхнього застосування. Науковий дискурс стосовно інтеграції інноваційних рішень у сферу правосуддя має базуватися на фундаментальних засадах антропоцентризму. У межах цієї моделі суддя як носій судової влади залишається єдиним суб'єктом, наділеним легітимним правом на здійснення судового розсуду та прийняття фінального рішення. Використання технологічного інструментарію повинно мати виключно інструментальний характер, спрямований на підвищення якості правозастосовної діяльності без ризику дегуманізації судового процесу та нівелювання етичних стандартів правосуддя [1, с. 248–256].

Проведений теоретико-правовий аналіз дає підстави вважати, що забезпечення безперешкодного доступу до правосуддя відповідно до європейських стандартів є складним комплексним процесом, ефективна реалізація якого потребує системного вирішення кадрових, ресурсних та технологічних викликів. У сучасних умовах інституційна спроможність судової влади та її адаптивність до кризових чинників виступають визначальними індикаторами стійкості демократичного правопорядку й стратегічними складниками гарантування національної безпеки держави.

Перспективи подальшої модернізації вітчизняної судової системи вбачаються у стратегічній конвергенції цифрових інновацій із фундаментальними засадами верховенства права. Такий підхід має стати підґрунтям для утвердження антропоцентричної моделі правосуддя, у межах якої технологічна трансформація підпорядковується інтересам захисту суб'єктивних прав особи та збереженню виключної юрисдикційної ролі судді у здійсненні правосуддя. Резюмуючи, слід наголосити, що лише гармонійне поєднання цифрового інструментарію з неухильним дотриманням етико-правових засад та принципу людиноцентризму забезпечить функціонування справедливого суду як найвищої гарантії стабільності правової системи та захисту основоположних свобод людини у глобальному цифровому просторі.

1. Гаврилюк О., Катеринчук Л. Людиноцентрична дискреція судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 248–256.

2. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2012. С. 326/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06 (дата звернення: 17.05.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Голос України. 2001. № 3.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 17.05.2026).

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (дата звернення: 17.05.2026).

6. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення: 17.05.2026).

7. Сидоренко М. Д. Електронне судочинство як спосіб підвищення доступності правосуддя: теоретико-правовий аспект. Current issues of science, prospects and challenges : collection of scientific papers of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, Sydney, March 14, 2025. Sydney : International Center of Scientific Research, 2025. P. 45–47.

8. Сидоренко М. Д. Забезпечення безперервності судового процесу в умовах воєнного стану в Україні: теоретико-прикладний аспект. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 23 трав. 2025 р. Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 433–436.

9. Сидоренко М. Д. Критична недоукомплектованість суддівського корпусу як виклик національній безпеці в умовах воєнного стану. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 14 берез. 2025 р. Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 236–238.

10. Сидоренко М. Д. Щодо функціонування судової системи в умовах воєнного стану: безпековий вимір. Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку : матеріали VI Міжнар. студ. наук. конф., м. Миколаїв, 14 берез. 2025 р. Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 24–26.

11. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. *Офіційний вісник Європейського Союзу.* 2012. С. 326/391. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/euro/6211 (дата звернення: 17.05.2026).

12. Чепік-Трегубенко О. С., Сидоренко М. Д. Виклики та загрози для системи правосуддя України у поствоєнний період: теоретико-прикладний вимір. Соціологія права. 2025. № 1 (50). С. 218–222.

13. Ясинок М. М., Котвяковський Ю. О. Електронний суд у цивільному судочинстві України. Приватне та публічне право. 2023. № 1. С. 36–42.

14. Kulinich O., Leheza Y., Zadyraka N., Taranenko K., Kostiuk T. Electronic Judicial Procedure as an Element of Access to Justice Regarding Protection of Rights of Individuals: Legal, Administrative, Theoretical and Informational Aspects. *Jurnal Cita Hukum Indonesian Law Journal.* 2023. Vol. 11, No. 3.

Альона СИТНИК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія САВІЩЕНКО
професор кафедри психології та
педагогіки, доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Феномен мотивації займає центральне місце у структурі наукового знання про поведінку людини, виступаючи фундаментальною категорією як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній та педагогічній науці. Мотивація інтерпретується як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, задають межі та форми цієї діяльності і надають їй спрямованості, орієнтованої на досягнення певних цілей. Інтеграція вітчизняних та зарубіжних підходів дозволяє сформувати цілісне уявлення про мотивацію студентів як про складну динамічну систему, що детермінується як внутрішніми потребами та цінностями особистості, так і зовнішніми умовами освітнього середовища та соціокультурним контекстом.

Ключовою у розумінні академічної успішності є проблема класифікації мотивів навчальної діяльності. Внутрішні мотиви навчання характеризуються тим, що спонукання до діяльності виходить із самого змісту та процесу цієї діяльності: студенти з домінуванням таких мотивів демонструють глибше розуміння навчального матеріалу, вищу креативність, а знання є більш міцними та системними. Зовнішні мотиви натомість походять від факторів, що лежать поза межами навчальної діяльності, де навчання виступає не як мета, а як засіб досягнення інших цілей. Теорія самодетермінації, яка розглядається у сучасній науці як «золотий стандарт» дослідження мотивації, фокусується на якості мотиваційної регуляції та визначає три базові психологічні потреби: в автономії, компетентності та прив'язаності. Підтримка цих потреб у освітньому середовищі сприяє розвитку внутрішньої мотивації, тоді як жорсткий контроль та ігнорування потреб студента призводять до її зниження. Педагогічна стратегія вищої школи тому має бути спрямована не на боротьбу із зовнішньою мотивацією, а на підвищення якості мотиваційної регуляції – сприяння переходу від зовнішнього примусу до внутрішнього вибору та

відповідальності.

Студентський вік є сензитивним для формування професійної ідентичності, світогляду та системи цінностей. Процес формування професійної спрямованості є тривалим динамічним процесом, що проходить через етап адаптації на першому курсі, етап інтенсифікації та спеціалізації на другому-третьому курсах і завершується етапом професійної ідентифікації та переходу до практичної діяльності. В умовах воєнного стану цей процес набуває нових, драматичних рис: студенти усвідомлюють свою місію у відновленні країни, що надає навчанню глибокого сенсу, який виходить за межі простого отримання оцінок. Змінюється ієрархія мотивів – матеріальні та статусні мотиви відходять на другий план, поступаючись місцем мотивам служіння та суспільної корисності. Водночас хронічний стрес, невизначеність майбутнього та обмеженість доступу до практичного навчання ускладнюють формування професійної компетентності [8].

Освітня діяльність в умовах воєнного стану характеризується домінуванням стресових факторів над пізнавальними інтересами. Травматичний стрес – особливий психофізіологічний стан, що виникає у відповідь на події екстремального характеру, дезорганізує психічну діяльність та блокує когнітивні ресурси. Нейробіологічну основу цих змін визначає реакція мозку на загрозу: у ситуації небезпеки відбувається автоматичне перемикання управління на лімбічну систему, що супроводжується гальмуванням активності префронтальної кори – ділянки, яка відповідає за планування, логічний аналіз та довільну увагу, критично необхідні для успішного навчання. Хронічний стрес призводить до стійкого підвищення рівня кортизолу, який має токсичний вплив на гіпокамп і порушує консолідацію пам'яті: студенти читають і не запам'ятовують, швидко забувають матеріал лекцій, а для засвоєння того самого обсягу матеріалу їм потрібно значно більше зусиль, ніж у мирний час [9].

Увага стає фрагментарною та нестійкою внаслідок гіперпильності – стану постійного сканування навколишнього середовища на предмет загроз. Фактор невизначеності породжує когнітивний дисонанс між необхідністю вкластися у довгострокові цілі та неможливістю гарантувати настання майбутнього, що може призводити до «паралічу планування» та сприйняття навчання як тимчасового і не обов'язкового. Психоемоційна сфера студентів характеризується широким спектром реакцій: від паніки та агресії до апатії, депресивних станів та дисоціації. Водночас навчання саме по собі здатне виступати фактором резильєнтності: рутина занять, спілкування з однодумцями та інтелектуальне навантаження слугують «якорем» реальності, а відчуття компетентності є важливим ресурсом для підтримки самооцінки та віри у власні сили.

Трансформація освітнього середовища України базується на фундаменті докорінних змін у нормативно-правовому полі. Законодавчі ініціативи 2022-2025 років відображають еволюцію державної політики від режиму екстреного

реагування до стратегії довготривалого функціонування в умовах перманентної загрози. Центральною ідеєю всіх законодавчих новацій стало забезпечення безперервності освіти при безумовному пріоритеті безпеки життя та здоров'я здобувачів освіти і педагогічних працівників. Введено поняття «безпечного освітнього середовища» як обов'язкової умови для очного навчання, замінено форму вступних випробувань, запроваджено грантову систему фінансування, законодавчо закріплено право студента на індивідуальну освітню траєкторію. Змішане навчання розглядається як найбільш оптимальна модель організації освітнього процесу, що дозволяє поєднати вимоги безпеки з потребами соціалізації та формування практичних навичок.

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз свідчить, що навчальна мотивація студентів в умовах воєнного стану функціонує як складна динамічна система, що зазнає деформуючого впливу травматичного стресу на нейробіологічному, когнітивному, емоційному та соціальному рівнях. Визнання того факту, що зниження когнітивної продуктивності є нормальною реакцією на ненормальні обставини, є першим кроком до побудови гуманної та ефективної освітньої стратегії воєнного часу. Навчання перестає бути просто засвоєнням інформації і стає практикою життєстійкості, де збереження ментального здоров'я та особистісної цілісності є не менш важливим результатом, ніж отримання професійної кваліфікації.

1. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ : Талком, 2019. 246 с.

2. Богданов С. О., Гірник А. М., Залеська О. В. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.

3. Вербицька Л. Ф. Життєстійкість як механізм психологічної безпеки в професійній діяльності // *Вісник Національного університету оборони України.* 2017. Вип. 1. С. 15–20.

4. Дворник М. С. Електронні засоби психологічної допомоги в умовах воєнного конфлікту. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 156 с.

5. Карамушка Л., Креденцер О., Терещенко К. Суб'єктивне благополуччя освітнього персоналу в умовах війни // *Організаційна психологія. Економічна психологія.* 2023. № 4 (30). С. 3–15.

6. Кокун О. М. Психологія життєстійкості студента : монографія. Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 280 с.

7. Маслоу А. Мотивація і особистість. Київ : ПСИХО, 2020. 356 с.

8. Романчук О. І. Психічне здоров'я населення під час війни: виклики та шляхи реагування. Львів : Ін-т психічного здоров'я УКУ, 2022. 48 с.

9. Ткач Б. М. Нейропсихологія стресу. Львів : ВНТЛ-Класика, 2020. 120 с.

Анна СИТНИКОВА
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СИСТЕМІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми колективного договору в системі трудового права України зростає в умовах розвитку демократичних принципів соціального діалогу та правового захисту працівників. У сучасних умовах економічної нестабільності та реформування трудових відносин особливу роль відіграють механізми, які забезпечують баланс інтересів роботодавців та працівників. Одним із основних інструментів для досягнення цього балансу є колективний договір, який забезпечує врегулювання соціально-трудових відносин на рівні підприємств та організацій.

Колективний договір є важливим інститутом трудового права України, який визначає права та обов'язки сторін трудових відносин, а також умови праці, соціального забезпечення, оплати праці, охорони праці та інші аспекти взаємодії між роботодавцем і працівниками. Важливим аспектом є те, що колективні договори мають юридичну силу і є обов'язковими до виконання, що робить їх важливим елементом правового регулювання в Україні.

Правова природа колективного договору в системі трудового права України є важливим інструментом для регулювання соціально-трудових відносин. Він створює умови для співпраці між роботодавцями і працівниками, визначаючи їхні права та обов’язки, а також забезпечує захист соціальних прав працівників. Укладання колективних договорів є обов'язковим для підприємств, на яких існують профспілки, що є важливим елементом правового регулювання в Україні [1, с. 472].

Угода між працівниками та роботодавцем, що визначає умови праці, оплату, соціальні гарантії та інші аспекти трудових відносин, має юридичну силу та обов'язкова до виконання. Це визначено Законом України "Про колективні договори і угоди", який регулює порядок укладання колективних

договорів, підкреслюючи важливість колективних переговорів для забезпечення взаємного компромісу між сторонами [2, с. 1].

Локальний характер колективного договору дозволяє ефективно регулювати трудові відносини безпосередньо на рівні підприємств або організацій. Як нормативно-правовий акт, він забезпечує контроль за виконанням умов трудового договору, що дає можливість уникати юридичних спірних ситуацій. Підписання такого договору є свідченням дотримання законодавства та прав працівників [1, с. 472].

Однією з ключових функцій колективного договору є захист прав працівників, що втілюється через встановлення соціальних гарантій, умов безпеки праці, організації відпусток та визначення розмірів оплати праці. Порядок укладання договору передбачає наявність профспілкових організацій, які є гарантом правового захисту працівників на рівні підприємства [3, с. 174].

Такі договори також є важливим інструментом для підтримки соціального діалогу, оскільки дають можливість знаходити компроміси між роботодавцем і працівниками. Це сприяє стабільності трудових відносин і створює ефективні умови для розвитку підприємства, оскільки запобігає виникненню трудових конфліктів та соціальних спірних ситуацій [4, с. 225].

Попри схожість термінів, колективні договори і колективні угоди мають деякі відмінності. Колективні угоди зазвичай укладаються на рівні галузі або регіону і мають більш загальний характер, тоді як колективний договір регулює питання, що безпосередньо стосуються конкретного підприємства чи організації. Це забезпечує більш детальне та конкретне врегулювання трудових відносин на місцевому рівні [3, с. 175].

Процедура укладання колективних договорів вимагає ретельного дотримання вимог чинного законодавства, а також проведення переговорів між сторонами, що забезпечує баланс інтересів. Окрім цього, важливим аспектом є і контроль за виконанням договору, що сприяє дотриманню умов трудового законодавства та запобігає порушенню прав працівників [4, с. 226].

Колективний договір посідає центральне місце у системі трудового права України, оскільки є правовою формою узгодження інтересів працівників і роботодавців, механізмом реалізації принципів соціальної справедливості, демократії та співробітництва у сфері праці. Його правова природа полягає у поєднанні двох засадничих елементів – договірного та нормативного [5, с. 131]. З одного боку, це результат вільного волевиявлення сторін, заснований на консенсусі. З іншого – нормативно-правовий акт локального характеру, дія якого поширюється на всіх працівників підприємства, незалежно від їх участі у його підписанні.

Саме через цю подвійну юридичну природу колективний договір виконує важливу системоутворюючу функцію у трудовому праві: він конкретизує загальні норми законодавства, адаптуючи їх до особливостей

певного підприємства чи галузі, водночас забезпечуючи стабільність трудових правовідносин. У цьому полягає його нормативно-координаційна роль, спрямована на формування цивілізованих правил співпраці між працівником і роботодавцем.

Правове значення колективного договору полягає не лише в упорядкуванні умов праці, оплати, відпочинку чи охорони праці, а й у реальному втіленні принципу соціального партнерства, закріпленого у ст. 10 Кодексу законів про працю України та Законі України «Про колективні договори і угоди». Через колективний договір здійснюється децентралізація правового регулювання праці, коли локальні норми стають інструментом гармонізації інтересів сторін і джерелом підвищення рівня соціального захисту.

Особливого значення цей інститут набуває в умовах воєнного стану, коли трудові права працівників зазнають об'єктивних обмежень через мобілізацію, евакуацію чи зупинення діяльності підприємств. У таких умовах колективний договір виконує стабілізуючу та компенсаторну функцію – забезпечує збереження ключових соціальних гарантій, встановлює механізми компенсацій, передбачає додаткові пільги для військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, працівників, які працюють у зонах бойових дій.

Крім того, колективний договір є показником демократизації трудового процесу, оскільки забезпечує участь працівників у прийнятті рішень, що стосуються їхніх соціально-трудових інтересів. Це відповідає принципам Міжнародної організації праці (МОП), зокрема Конвенціям № 87 і № 98 про свободу асоціації та право на ведення колективних переговорів, а також європейським стандартам соціального діалогу.

Таким чином, колективний договір у системі трудового права України має багаторівневе значення:

- як нормативно-правовий інститут, він конкретизує та розвиває положення трудового законодавства;
- як інструмент соціального партнерства, він сприяє узгодженню інтересів сторін і запобігає трудовим конфліктам;
- як механізм стабільності в умовах воєнних і соціально-економічних викликів, він забезпечує збереження основних трудових гарантій;
- як правовий засіб розвитку демократії у сфері праці, він утверджує роль працівників у формуванні умов своєї діяльності.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що колективний договір – це не просто документ, а індикатор правової культури суспільства, відображення рівня розвитку соціального діалогу й реального забезпечення конституційних трудових прав. Його подальше вдосконалення є запорукою гармонійного поєднання прав працівників і роботодавців, а також руху України до європейської моделі соціальної держави.

1. Трудове право України, підручник. За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
2. Забродіна О.В. Трудове право України. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_1922_65473899.pdf
3. Тупіков І.В. Колективний договір як форма регулювання соціально-трудових відносин: особливості змісту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* Випуск 88: частина 2. 2025. С. 174–179.
4. Тупіков І.В. Нормативно-правове регулювання сфери дії колективних угод та договорів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* № 4. 2023. С. 225-229.
5. Обушенко Н.М. Правозастосування та його місце в трудовому праві, Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ. 2016. 160 с.

Марія СЕРГІЄНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЛІКТНИХ НОРМ

Збройна агресія проти України спричинила масові порушення майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб, що актуалізувало проблему правового механізму відшкодування шкоди, завданої в умовах війни. Хоча матеріально-правові підстави відповідальності закріплені насамперед у нормах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), ефективність реалізації права на відшкодування безпосередньо залежить від процесуальних механізмів, передбачених Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). У воєнний час деліктні правовідносини набувають специфічних рис, що ускладнює як доказування, так і виконання судових рішень.

Загальні засади цивільного судочинства, визначені статтями 2, 12 та 13 ЦПК України [1], передбачають справедливий, неупереджений і своєчасний

розгляд справ з метою ефективного захисту порушених прав. Проте в умовах війни реалізація принципів змагальності, диспозитивності та рівності сторін значною мірою ускладнюється. Позивачі часто позбавлені можливості зібрати повний обсяг доказів через знищення майна, відсутність доступу до територій активних бойових дій або втрату документів, що створює дисбаланс у процесуальному становищі сторін.

Особливу проблему становить доказування факту завдання шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та шкодою. Відповідно до статей 76–81 ЦПК України доказування покладається на сторони, які зобов'язані довести обставини, на які вони посилаються. У справах про відшкодування шкоди, завданої війною, застосування класичних стандартів доказування часто є надмірно формалізованим. Фіксація руйнувань, підтвердження вартості втраченого майна, а також встановлення суб'єкта відповідальності (зокрема, коли шкода заподіяна внаслідок бойових дій) потребують адаптації процесуальних підходів до реалій воєнного часу.

Процесуальні труднощі виникають також у визначенні належного відповідача. ЦПК України виходить із презумпції участі у справі конкретного суб'єкта цивільних правовідносин (статті 48–50 ЦПК України). Водночас у справах про шкоду, завдану внаслідок війни, відповідачем нерідко виступає держава-агресор або держава Україна в особі відповідних органів, що породжує складні питання юрисдикції, імунітету держави та процесуальної правосуб'єктності. На практиці це призводить до неоднаковості судової практики та тривалого розгляду справ.

Окремої уваги заслуговує застосування інституту забезпечення доказів і забезпечення позову. Статті 116–118 ЦПК України надають суду можливість вживати заходів для збереження доказів, якщо існує ризик їх втрати або неможливості подання в майбутньому. У контексті війни ці норми набувають особливого значення, проте їх застосування залишається обмеженим через недостатню обізнаність учасників процесу та обережну позицію судів. Аналогічно, інститут забезпечення позову (статті 149–153 ЦПК України) не завжди є ефективним, оскільки виконання таких заходів у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях є фактично неможливим.

І. В. Міщук зазначає, що проблемним є також виконання судових рішень у справах про відшкодування шкоди, завданої війною. Хоча ЦПК України формально гарантує обов'язковість судових рішень, реальне виконання часто ускладнюється відсутністю майна боржника, мораторіями або об'єктивними воєнними обмеженнями. Це знижує ефективність судового захисту та підриває довіру до механізмів цивільної відповідальності [4, с. 129].

У 2025 р. Верховний Суд України [2] у своїх оглядах судової практики Касаційного цивільного суду наголошував на необхідності належного встановлення факту та обсягу шкоди, а також причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та наслідками. Так, у постанові Касаційного цивільного суду від 25 червня 2025 р. було підтверджено, що потерпілий у

справах про відшкодування (наприклад, у справах про страхове відшкодування після ДТП) має довести не лише факт витрат на лікування, а й прямий зв'язок між подією та відповідними витратами, що істотно впливає на успішність позову про відшкодування шкоди та застосування норм ЦПК України щодо доказування обставин, на які посилається сторона.

Інший важливий аспект судової практики 2025 р. пов'язаний із юрисдикційною належністю та розподілом справ між господарськими та цивільними судами у спорах про відшкодування шкоди. Наприклад, у постанові Рівненського апеляційного суду від 21 липня 2025 р. суд скасував рішення місцевого суду про відмову у задоволенні позову про відшкодування матеріальної шкоди та з'ясував, що такі справи належать до господарської юрисдикції, а не до цивільної, зокрема посилаючись на положення ч. 1 ст. 256 ЦПК України щодо підвідомчості справ. Це рішення підкреслює важливість правильного визначення процесуальної належності для забезпечення ефективного судового захисту прав у деліктних спорах [3].

Таким чином, аналіз норм ЦПК України свідчить, що чинне процесуальне регулювання не повною мірою враховує специфіку деліктних правовідносин, що виникають унаслідок збройної агресії. Формальна рівність сторін і класичні правила доказування в умовах війни часто перетворюються на перешкоду для реалізації права на відшкодування шкоди. Це обумовлює необхідність подальшого розвитку судової практики, а також можливого законодавчого уточнення процесуальних норм ЦПК України з метою їх адаптації до воєнних реалій та забезпечення ефективного захисту прав потерпілих.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039.

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 червня 2025 р. про необхідність доведення зв'язку між ДТП і витратами на лікування. База даних «Законодавство України» / ВР України: веб-сайт. URL : https://wrt.sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/334471.

3. Судова практика. Розгляд справи про відшкодування матеріальної шкоди, завданої керівником підприємства від 21 липня 2025 р. База даних «Законодавство України» / ВР України: веб-сайт. URL : https://court.gov.ua/press/news/1849793

4. Міщук І. В., Киричук Б. С. Концептуальні засади визначення та реалізації деліктних зобов'язань: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. С. 127-133. URL : http://apdp.in.ua/v101/101_2024.pdf#page=127

Софія СНІЖКО
курсантка факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Діна ДРОБЕНКО
викладач кафедри кримінального
процесу та криміналістики

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ

Психологічне здоров'я працівників правоохоронних органів є важливою складовою ефективного функціонування системи забезпечення правопорядку та безпеки держави. Сучасні умови професійної діяльності поліцейських, слідчих, оперативних працівників та інших представників правоохоронної системи характеризуються високим рівнем психоемоційного навантаження, постійним ризиком для життя, необхідністю швидкого прийняття рішень у кризових ситуаціях, а також контактом із проявами насильства, злочинності та людського горя. Усе це негативно впливає на психологічний стан працівників і може призводити до професійного вигорання, емоційного виснаження, тривожності та зниження ефективності службової діяльності.

Проблема професійного стресу в правоохоронній сфері є особливо актуальною в умовах воєнного стану, коли навантаження на працівників значно зростає. Правоохоронці змушені працювати в умовах підвищеної небезпеки, документувати воєнні злочини, взаємодіяти з потерпілими та свідками травматичних подій, що посилює ризик розвитку психологічних розладів. У таких умовах психологічне здоров'я працівників правоохоронних органів стає не лише особистою проблемою окремого працівника, а й питанням національної безпеки та ефективності функціонування державних інституцій.

Відповідно до Конституції України, а саме статті 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава зобов'язана забезпечувати права і свободи людини, у тому числі право на безпечні умови праці та охорону здоров'я [1]. Зазначене положення є основою для формування системи психологічного забезпечення працівників правоохоронних органів.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці», зокрема статті 1, охорона праці визначається як система заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [2]. Це означає, що роботодавець повинен створювати належні умови не лише для фізичної, а й для психологічної безпеки працівників. Для правоохоронної сфери це питання має особливе значення, оскільки специфіка професії пов'язана з підвищеним рівнем стресогенних факторів.

Важливість збереження психологічного здоров'я також підтверджується положеннями законодавства України у сфері охорони психічного здоров'я, відповідно до яких психічне здоров'я визнається важливою складовою загального благополуччя людини, а держава забезпечує умови для профілактики психічних розладів і надання психологічної допомоги. Для працівників правоохоронних органів реалізація таких положень має особливе значення з огляду на високий рівень професійного стресу та психоемоційного навантаження. Актуальність проблеми підтверджується й положеннями ст. 6 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», відповідно до якої одним із напрямів охорони психічного здоров'я є «психологічна підтримка (психологічне забезпечення) військовослужбовців, співробітників (працівників) складових сектору безпеки та оборони України» [3], що свідчить про визнання державою необхідності психологічного забезпечення представників правоохоронної сфери.

Одним із найбільш поширених наслідків професійного стресу серед працівників правоохоронних органів є синдром емоційного вигорання. Він проявляється у хронічній втомі, втраті мотивації до служби, емоційній байдужості, дратівливості та зниженні професійної ефективності. Причинами виникнення вигорання можуть бути ненормований графік роботи, високий рівень відповідальності, дефіцит відпочинку, постійний контакт із негативними проявами людської поведінки, а також недостатня психологічна підтримка з боку керівництва.

Важливим фактором підтримання психологічного здоров'я працівників є формування стресостійкості та навичок психологічної саморегуляції. Психологічна стійкість дозволяє правоохоронцям ефективно виконувати професійні обов'язки навіть в екстремальних умовах, контролювати власні емоції та уникати деструктивних реакцій. Значну роль у цьому процесі відіграє професійна психологічна підготовка, психологічний супровід працівників та проведення профілактичних заходів, спрямованих на зниження рівня професійного стресу.

Відповідно до ст. 104 Закону України «Про Національну поліцію» у системі поліції здійснюється професійна підготовка поліцейських, яка включає службову та психологічну підготовку [4]. Це свідчить про те, що законодавство України визнає необхідність підтримання належного психологічного стану працівників поліції як важливого елементу їх професійної діяльності. Психологічне забезпечення правоохоронців повинно

включати регулярну діагностику психоемоційного стану, консультації психологів, програми психологічної реабілітації та заходи профілактики професійного вигорання.

Не менш важливою проблемою є стигматизація звернення по психологічну допомогу серед працівників правоохоронних органів. Часто правоохоронці сприймають звернення до психолога як прояв слабкості, що призводить до накопичення психологічних проблем і погіршення психоемоційного стану. Саме тому необхідним є формування нової професійної культури, у якій психологічне здоров'я розглядатиметься як важлива складова професійної компетентності та особистої безпеки працівника.

Отже, психологічне здоров'я працівників правоохоронних органів є важливою умовою ефективного виконання службових обов'язків та забезпечення громадської безпеки. Високий рівень професійного стресу потребує комплексного підходу до психологічного забезпечення правоохоронців, удосконалення системи психологічної підтримки та створення безпечних умов праці. Забезпечення психологічного благополуччя працівників правоохоронної системи сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності, збереженню професійної працездатності та зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.05.2026).

2. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4223-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text (дата звернення: 13.05.2026).

3. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text (дата звернення: 12.05.2026).

4. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 12.05.2026).

Карина СОКОЛОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, стало безпрецедентним соціальним і безпековим викликом, який зумовив глибокі трансформації в усіх сферах суспільного життя. В умовах воєнного стану відбулося переосмислення усталених соціальних і гендерних ролей, сформованих у попередні історичні періоди. Зокрема, традиційні уявлення про «чоловічі» та «жіночі» функції зазнали істотної трансформації, поступаючись підходам, заснованим на принципах рівності, професійної спроможності та суспільної відповідальності [1, 2]. Таким чином, війна виступила каталізатором формування нової соціальної реальності, в якій визначальними є не гендерні характеристики, а компетентність і готовність до виконання суспільно значущих завдань.

Однією з найбільш показових ознак зазначених змін є зростання участі жінок у секторі безпеки й оборони. За даними Міністерства оборони України, станом на 2024 рік у Збройних Силах України проходять службу понад 60 тис. жінок, з яких близько 5 тис. безпосередньо залучені до виконання бойових завдань. На відміну від довоєнного періоду, коли участь жінок у військовій службі переважно обмежувалася медичними, штабними або адміністративними посадами, нині вони виконують функції снайперів, артилеристів, операторів безпілотних літальних апаратів, командирів підрозділів. Зазначене свідчить про поступове подолання гендерних стереотипів у сфері оборони та визнання спроможності жінок ефективно виконувати завдання підвищеної складності нарівні з чоловіками [3, 4].

Важливу роль у трансформації гендерних ролей відіграв і волонтерський рух, який з початку повномасштабної війни набув масового характеру. За оцінками соціологічних досліджень, жінки становлять понад 60% активних волонтерів, залучених до забезпечення Збройних Сил України, гуманітарної допомоги, евакуації цивільного населення та логістичного супроводу. У межах

волонтерської діяльності гендерні межі фактично нівелювалися, а визначальними критеріями стали організаторські здібності, відповідальність і стресостійкість [5].

Трансформаційні процеси охопили й економічну сферу. Масова мобілізація чоловіків призвела до дефіциту робочої сили в окремих галузях, що зумовило активніше залучення жінок до сфер, традиційно асоційованих із «чоловічою» працею. За даними Державної служби зайнятості, у 2022–2024 роках частка жінок у транспортній, промисловій та логістичній сферах зросла в середньому на 15–20%. Жінки дедалі частіше обіймають посади водіїв громадського транспорту, операторів важкої техніки, працівників промислових підприємств, що свідчить про зміну підходів до оцінки трудового потенціалу з акцентом на професійні навички, а не гендерну приналежність [6, 7].

Окрім публічної та професійної сфер, суттєвих змін зазнали й внутрішньосімейні відносини. У сім'ях, де жінки проходять військову службу або виконують функцію основного годувальника, чоловіки дедалі частіше беруть на себе обов'язки з ведення домашнього господарства та виховання дітей. Така модель взаємодії сприяє руйнуванню традиційних патріархальних уявлень про розподіл сімейних ролей і формує більш партнерські відносини, що відповідають європейським підходам до забезпечення гендерної рівності [7].

Отже, можна стверджувати, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало потужним чинником глибоких і значною мірою незворотних змін у гендерній структурі українського суспільства. Трансформація гендерних ролей в умовах війни виходить за межі тимчасової адаптації до кризових обставин і набуває ознак стійкого соціального процесу. Досвід воєнного періоду переконливо засвідчує, що ефективність у сфері оборони, економіки та суспільного життя загалом визначається рівнем компетентності та відповідальності, а не гендерною належністю. Сформовані під час війни моделі взаємодії між чоловіками та жінками створюють важливі передумови для подальшого демократичного розвитку українського суспільства та слугують надійним підґрунтям для післявоєнного відновлення держави.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15.

2. Марценюк Т. О. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.

3. Марценюк Т. О. Захисники й захисниці: гендерний аспект військової служби в Україні. *Гендерний журнал «Я»*. 2022. № 1. С. 12–18.

4. Невидимий батальйон 3.0: сексуальне домагання у військовій сфері в Україні : соціол. дослідж. / Г. Гріценко та ін. ; за заг. ред. Т. Марценюк. Київ : [б. в.], 2021. 132 с.

5. Гендерний профіль України : аналіт. доп. / ООН Жінки. URL : https://ukraine.un.org/uk/resources/publications

6. Ставлення українців до гендерної рівності в умовах війни : результати соціол. опитування (березень 2024 р.) / Соціологічна група «Рейтинг». URL : https://ratinggroup.ua/.

7. Чепік-Трегубенко О.С., Чернобук В.В., Петриченко К.С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 3, 2025. с. 61-66. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf.

Богдана СОЛОМ'ЯНЮК
студентка ННІ права
та правоохоронної діяльності

Науковий керівник:
Віра НАВРОЦЬКА
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

*(Львівський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ

Питання процесуального статусу електронних доказів у кримінальному провадженні є надзвичайно актуальним у сучасних умовах цифровізації суспільства та зростання кількості злочинів, скоєних із використанням інформаційних технологій. Використання електронних доказів стало невід'ємною частиною процесу доказування, однак правове регулювання їх статусу залишається недостатньо визначеним [1, с. 215-217]. Електронні докази, що є відомостями, зафіксованими в електронній формі (зокрема в електронних документах, інформаційних системах, на мобільних терміналах та інших носіях інформації) та які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, набувають сьогодні ключового значення для встановлення об'єктивної істини, оскільки вони відображають фактичні дані та можуть бути використані як самостійне джерело доказів нарівні з традиційними, що прямо співвідноситься з визначенням у ст. 99 КПК України [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Водночас законодавець не виділяє електронні докази як окрему категорію, що створює правову невизначеність у практиці. У судовій практиці електронні дані нерідко визнаються або документами, або речовими доказами. Це ускладнює їх оцінку. З прийняттям Закону України від 15.03.2022 р. №2137-IX «Про внесення змін до КПК України та Закону України «Про електронні

комунікації» [3] щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам», нормативне регулювання електронних доказів дещо вдосконалено. Проте у чинному КПК досі відсутнє чітке визначення джерел їх отримання. З огляду на це науковці пропонують внести зміни до ч. 2 ст. 84 КПК, прямо вказавши, що одним із процесуальних джерел доказів є електронні докази» [1, с. 217].

Окремої уваги потребує питання **використання електронних доказів дізнавачами.** Згідно з **ч. 1 ст. 106-1 КПК України** дізнавач, слідчий і прокурор можуть використовувати інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування, проте порядок її функціонування для органів Національної поліції досі не затверджений [1, с. 216]. На мою думку, це обмежує ефективність розслідувань у справах, де ключове значення мають цифрові дані, тому потребує врегулювання шляхом прийняття відповідного **Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування**, аналогічного системі «іКейс», яка вже функціонує для НАБУ [4].

Основними процесуальними інструментами для вилучення електронної інформації є тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст.159, 163, 164 КПК України), який застосовується, зокрема, для отримання інформації від операторів та провайдерів телекомунікацій (про з'єднання, трафік, місцезнаходження), а також обшук (ст. 234 КПК України) чи огляд (ст. 237 КПК України) житла чи іншого володіння особи, які можуть включати вилучення фізичних носіїв чи створення копій даних з інформаційних систем. При цьому особлива увага приділяється забезпеченню цілісності та незмінності даних, що вилучаються (шляхом складання відповідних протоколів та використання спеціального програмно-технічного забезпечення), а також необхідності розмежування таких понять, як «електронний документ» (який, за визначенням, має обов'язкові реквізити, включаючи електронний підпис, та виступає як самостійний вид доказу) та «електронне відображення» (яке є фактичними відомостями, зафіксованими в електронній формі, але без вимог до обов'язкових реквізитів). Ключовим аспектом оцінки електронних відображень є встановлення їхньої справжності (автентичності), що передбачає перевірку того, чи не зазнали вони фальсифікації (підробки) та чи не спотворюють фактичні дані, що мають значення для провадження. Для цього необхідно дослідити цілісність інформації, законність та технічну правильність процедури її отримання, а також встановити джерело походження відомостей, зокрема, чи створено їх особою, якій це приписується, та чи не були вони змінені. Підроблення електронного відображення (шляхом імітації, внесення змін, видалення чи створення хибної інформації) становить одну з головних загроз його доказовій силі. Дослідження та оцінка електронних доказів часто потребує залучення фахівців та експертів у сфері комп'ютерної техніки та програмного забезпечення для проведення комп'ютерно-технічної експертизи (ст.101, 242

КПК України), що дозволяє ідентифікувати апаратне чи програмне забезпечення, відновити видалену інформацію чи встановити факти використання системи. Ефективність роботи експерта безпосередньо залежить від якості вихідних матеріалів та постановки питань, що вимагає належної кваліфікації як сторони обвинувачення, так і захисту.

Як раніше зазначалося, у науковців досі немає чіткого і однозначного розуміння місця електронних доказів у системі процесуальних джерел доказів. Одні дослідники пропонують відносити їх до традиційних джерел (речові докази, документи), інші ж наполягають на виділенні окремої категорії доказів (цифрові або електронні). Судова практика теж демонструє варіативність у цьому питанні: інколи суд визнає електронними доказами лише файли, розташовані на носіях, тоді як самі носії вважаються речовими доказами. Водночас у деяких випадках електронні докази ототожнюються із електронними документами.

Судова практика підтверджує неоднозначність підходів до оцінки електронних доказів. Наприклад, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) від 28.01.2021 р. у справі №182/523/16-к визнано допустимим запис телефонної розмови, якщо він створений автоматичною системою запису (ЄДРСР № 94553286) [5]. У постанові ж ККС ВС від 16.12.2020 р. у справі № 661/4683/13-к суд визнав недопустимим цілеспрямований запис розмови потерпілим на диктофон (ЄДРСР № 93780341) [6]. Водночас у рішенні Вищого антикорупційного суду від 13.07.2022 р. (справа № 991/366/22) визначено, що відеозаписи з системи міського спостереження є відкритими, отже – допустимими доказами (ЄДРСР № 105252483) [7].

Варто зазначити, що поняття електронного документа є вужчим порівняно з поняттям електронного доказу. Для того, щоб документ вважався електронним, він має містити встановлені законом реквізити, характерні для традиційних документів. Електронний доказ може таких реквізитів не мати, але при цьому містити інформацію, що має значення для встановлення фактів у рамках юридичного процесу. З цього випливає, що правова природа електронного доказу дозволяє обґрунтовано відокремлювати носії електронної інформації як окреме джерело процесуальних доказів. Такий підхід видається цілком логічним. Важливо підкреслити, що поняття речового доказу, електронного документа та електронного доказу є різними. І правова оцінка цих категорій, яку суд дає на практиці, значною мірою зумовлена прогалинами в українському законодавстві стосовно визначення електронних доказів та їхнього статусу в кримінальному процесі.

Вище уже було згадано про те, що однією суттєвою проблемою є відсутність чітких вимог щодо джерел отримання електронних доказів у кримінальному процесі. У судовій практиці надається оцінка допустимості таких доказів. Так, запис телефонної розмови визнається допустимим за умови автоматичного функціонування програми запису на телефоні власника [5],

аудіозапис розмови на диктофон, здійснений потерпілим цілеспрямовано, є недопустимим [6]; відеозаписи, створені системою відеоспостереження міста Києва, є допустимими доказами – ці дані не вважаються результатом негласних слідчих дій, оскільки фіксація через систему ведеться відкрито [7].

Отже, можна зробити висновок, що існує необхідність як у вдосконаленні законодавства щодо врегулювання статусу електронних доказів, так і у створенні чітких правил щодо їх отримання та використання в кримінальному провадженні. Їх правовий статус має бути чітко визначений у КПК України. Забезпечення належного обігу електронних доказів сприятиме підвищенню якості досудового розслідування, достовірності доказової бази та захисту прав учасників кримінального провадження. Особливості доказування за допомогою електронних відображень полягають у необхідності суду, прокурору, слідчому судді оцінювати їхню достатність та взаємозв'язок з іншими доказами, щоб вони у своїй сукупності давали обґрунтовані висновки. Додаткові виклики у доказуванні також пов'язані з необхідністю співпраці з іноземними провайдерами (це вимагає використання міжнародних інструментів правової допомоги) та забезпеченням оперативного реагування на короткі терміни зберігання даних. Таким чином, належне використання електронних доказів є запорукою ефективності кримінального провадження в умовах диджиталізації, що вимагає глибокого розуміння їхньої специфіки та неухильного дотримання всіх процесуальних гарантій для забезпечення їхньої допустимості, достовірності та справжності.

1. Ангеленюк А.-М. Ю. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2023. Випуск 79. Том 2. С. 214-218. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/34-1.pdf.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651–VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про електронні комунікації: Закон України від 31.10. 2025 р. №1089-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text.

4. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування "iКейс" від 15.12. 2021 р. №v0390886-21. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text.

5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 28 січня 2021 року (справа № 182/523/16-к; провадження № 51-1103км20). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553286.

6. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 16 грудня 2020 року (справа № 661/4683/13-к; провадження № 51-1008км20). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93780341.

7. Рішення Вищого антикорупційного суду у справі від 13 липня 2022 року (справа № 991/366/22). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252483.

Олена СТРІГА
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Наталія ОБУШЕНКО
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В СИСТЕМІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Колективний договір займає особливе місце в системі трудового права України, оскільки саме через нього реалізуються засади соціального партнерства, узгодження інтересів між роботодавцем і найманими працівниками, а також конкретизація норм законодавства на рівні підприємства. Він є інструментом, який поєднує в собі норми трудового, соціального та економічного характеру, забезпечуючи гармонізацію відносин у сфері праці.

Його природа є складною, оскільки колективний договір водночас має риси нормативного та договірного акта. Як нормативний акт, він містить правила поведінки, обов'язкові для всіх працівників певного підприємства. Як договір – виражає волю двох сторін: роботодавця (або його представника) та трудового колективу (в особі профспілки чи іншого уповноваженого органу) [1, с. 201]. Така подвійність зумовлює особливий правовий статус колективного договору в системі джерел трудового права.

Законодавче підґрунтя укладання колективних договорів визначене у статтях 10–20 Кодексу законів про працю України, а також у Законі України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року. Ці акти закріплюють загальні засади, порядок укладання, змін, реєстрації та контролю за виконанням колективних договорів [2]. Водночас у практиці дедалі частіше постає питання адаптації цих норм до сучасних економічних умов, цифровізації трудових процесів і децентралізації регулювання трудових відносин.

Таким чином, колективний договір виступає не лише як інструмент правового регулювання, а й як соціальний компроміс між роботодавцем і працівниками. Його основне значення полягає у тому, що він дозволяє реалізовувати принцип рівності сторін у трудовому праві, забезпечує участь трудового колективу в управлінні виробництвом і гарантує дотримання прав

кожного працівника на гідні умови праці.

Колективний договір у системі трудового права України виконує надзвичайно важливу соціально-правову функцію – він є засобом балансування інтересів сторін трудових відносин. У ринковій економіці роботодавець прагне ефективності виробництва, а працівники – гідної оплати праці, стабільності та соціальних гарантій. Колективний договір дозволяє поєднати ці інтереси, забезпечуючи взаємні зобов'язання сторін і запобігаючи трудовим конфліктам [3, с. 1459].

Однією з головних функцій колективного договору є регулятивна, оскільки він деталізує та конкретизує загальні норми трудового законодавства відповідно до специфіки діяльності підприємства. У такий спосіб договір встановлює локальні правила, що враховують особливості режиму праці, структуру підприємства, фінансові можливості роботодавця та соціальні потреби працівників. Наприклад, колективним договором можуть бути визначені підвищені розміри оплати праці, додаткові відпустки, допомога при народженні дитини чи при виході на пенсію. Такі положення мають правовий характер і є обов'язковими до виконання всіма сторонами [4].

Зміст колективного договору формується в процесі переговорів між сторонами й має обов'язково відповідати нормам чинного законодавства. Відповідно до ст. 13 КЗпП України, до нього можуть включатися положення про оплату праці, робочий час і час відпочинку, питання охорони праці, соціальні пільги, забезпечення житлом, організацію медичного обслуговування, розвиток соціальної інфраструктури тощо. Крім того, у сучасних умовах у зміст колективних договорів часто включаються питання цифровізації праці, дистанційної зайнятості, захисту персональних даних працівників, гнучких графіків і психологічної підтримки персоналу. Це свідчить про еволюцію колективно-договірного регулювання стосовно адаптації до нових викликів ринку праці [5].

У судовій практиці колективні договори розглядаються як правові акти локального характеру, норми яких підлягають обов'язковому виконанню. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що положення колективного договору мають юридичну силу і їх невиконання може тягти за собою відповідальність сторін [6]. Зокрема, у рішенні Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 420/1073/20 зазначено, що колективний договір має характер локального нормативного акта, який є обов'язковим для роботодавця, і його положення підлягають застосуванню навіть у випадках, коли індивідуальний трудовий договір не містить відповідних умов. Така позиція судової практики підтверджує, що колективний договір виконує функцію конкретного правового джерела, що регулює трудові права працівників у межах підприємства.

В умовах воєнного стану роль колективних договорів зростає, адже вони стають інструментом підтримки трудових колективів у період кризових ситуацій. Саме через них роботодавці можуть передбачати додаткові соціальні

гарантії для мобілізованих працівників, членів їхніх сімей, визначати порядок збереження робочих місць, виплати середнього заробітку чи компенсації. Крім того, у воєнний період колективні договори допомагають гнучко реагувати на зміну умов праці – дистанційну роботу, неповний робочий час, перенесення відпусток – при цьому зберігаючи соціальну справедливість і узгодженість інтересів сторін [7].

Окремого значення набуває й те, що колективний договір є правовим механізмом, який сприяє впровадженню європейських стандартів соціального діалогу. Україна, прагнучи до інтеграції з Європейським Союзом, має забезпечити реальне функціонування тристоронніх відносин між державою, роботодавцями та працівниками. У цьому контексті колективний договір стає інструментом реалізації принципів, закріплених у Європейській соціальній хартії, Конвенціях МОП № 98 «Про право на організацію і колективні переговори» та № 154 «Про сприяння колективним переговорам». Це дозволяє розглядати колективний договір не лише як локальний акт, а як елемент міжнародно-правової системи соціального партнерства [8].

Колективний договір є однією з ключових правових форм реалізації принципу соціального партнерства у сфері праці, що поєднує інтереси працівників і роботодавців у межах правового механізму узгодження, співпраці та взаємної відповідальності. Його правова природа відображає поєднання елементів нормативного та договірного регулювання, адже він одночасно виступає джерелом трудового права та актом локального правотворення.

Виходячи зі змісту ст. 10 Кодексу законів про працю України та Закону України «Про колективні договори і угоди», колективний договір визначає взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин. Таким чином, він не лише деталізує державні гарантії, а й створює нові умови праці на рівні конкретного підприємства, підвищуючи рівень соціального захисту працівників.

Його правове значення полягає у тому, що колективний договір:

- забезпечує реальне втілення принципу рівності сторін трудових відносин [9, с. 101];
- виступає інструментом розвитку соціального діалогу та стабільності трудового колективу;
- має функцію узгодження інтересів праці та капіталу, сприяючи зменшенню трудових конфліктів;
- гарантує локальну адаптацію законодавчих норм до специфіки діяльності підприємства чи установи;
- підсилює захисну роль профспілок у системі трудових відносин.

З точки зору правової природи колективний договір має подвійну юридичну характеристику. З одного боку, це договір – акт волевиявлення сторін, укладений на засадах взаємної згоди. З іншого – це нормативно-правовий акт локального характеру, який поширює свою дію не лише на

сторони, що його підписали, але й на всіх працівників підприємства. Така подвійність підкреслює його місце в системі трудового права як інституту колективно-договірного регулювання праці, що забезпечує реалізацію принципів соціальної держави.

Особливої ваги колективний договір набуває в умовах воєнного стану. З огляду на динамічні зміни економіки, мобілізацію працівників, релокацію підприємств та порушення стабільності виробничого процесу, саме цей інститут стає гнучким інструментом правового реагування. Через нього сторони можуть погоджувати питання збереження робочих місць, компенсацій, гарантій безпеки праці, режиму роботи та соціального забезпечення працівників, у тому числі тих, хто був мобілізований або евакуйований.

Таким чином, правова природа колективного договору відображає синтез нормотворчої та зобов'язальної функцій у межах трудового права. Його зміст є правовим втіленням конституційних положень (ст.ст. 36, 43, 45 Конституції України) щодо права на працю, свободи об'єднань та участі працівників в управлінні виробництвом.

Отже, значення колективного договору в сучасній системі трудового права України полягає у:

- зміцненні соціального партнерства між працівниками, роботодавцями та державою;
- конкретизації загальних норм трудового законодавства на локальному рівні;
- забезпеченні стабільності трудових правовідносин у період соціально-економічних криз і війни;
- підвищенні ефективності правового регулювання праці через участь самих суб'єктів трудових відносин у створенні норм, які їх стосуються.

Тож колективний договір у системі трудового права України є не лише механізмом правового врегулювання трудових відносин, але й важливим показником рівня демократизму держави, її здатності забезпечувати соціальний діалог, захищати права людини праці та сприяти утвердженню європейських стандартів соціальної справедливості.

1. Прокопенко В. І. Трудове право України: Підручник. – Харків: Право, 2020. с. 456.
2. Кодекс законів про працю України. – Відомості Верховної Ради УРСР, 1971, № 50.
3. Пилипенко П. Д. Трудове право: Підручник. – Київ: Алерта, 2022. С. 501.
4. Колективні договори в системі трудових відносин: аналітичний огляд. – К.: НІСД, 2023.
5. Шумило М. І. Соціальне партнерство в трудовому праві України. – Харків: Право, 2020.
6. Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 420/1073/20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua.
7. Рекомендації Мінекономіки України щодо забезпечення дії колективних

договорів у період воєнного стану, 2023 р.

8. Конвенція МОП № 98 «Про право на організацію і колективні переговори» (ратифікована Україною 1956 р.).

9. Обушенко Н.М. (2016) Правозастосування та його місце в трудовому праві, Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ. 2016. 160 с.

Вероніка СЮСЮКАЛО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОТРИМАННЯ ЗАСАД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЩО МІСТЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання забезпечення верховенства права у кримінальному провадженні набуває винятковості актуальності, особливо у справах, що містять відомості, віднесені до державної таємниці. Це зумовлено насамперед необхідністю захисту національної безпеки та обороноздатності держави. У таких кримінальних провадженнях можуть міститися відомості про дислокацію та переміщення військових підрозділів, характеристики оборонних об'єктів, системи озброєння, результати розвідувальної діяльності, плани проведення військових операцій, а також інша інформація, розголошення якої може створити реальні загрози для безпеки держави. Крім того, під час повномасштабної збройної агресії значно зростає кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із державною зрадою, шпигунством, колабораційною діяльністю, незаконним поширенням інформації про переміщення Збройних Сил України або про об'єкти критичної інфраструктури. Саме тому у таких провадженнях виникає необхідність поєднання двох важливих завдань: з одного боку – забезпечення ефективного захисту національних інтересів та недопущення розголошення секретної інформації, а з іншого – дотримання фундаментальних гарантій кримінального процесу, які випливають із принципу верховенства права.

Насамперед потрібно зазначити, що відомості, які становлять державну таємницю, визначаються статтею 8 Закону України «Про державну таємницю» [1].

Особливості участі осіб у кримінальному провадженні, яке містить

відомості, що становлять державну таємницю, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Зокрема, відповідно до частини 3 статті 517 КПК України, участь у такому провадженні можуть брати лише особи, які мають належним чином оформлений допуск до державної таємниці відповідної форми. Крім того, такі особи повинні отримати доступ до конкретної секретної інформації певної категорії секретності, а також до її матеріальних носіїв. Такий порядок спрямований на забезпечення належного захисту відомостей, що становлять державну таємницю, та запобігання їх можливому розголошенню під час здійснення кримінального провадження [2; 3, с. 26].

Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у таких кримінальних провадженнях пов'язані з підвищеними вимогами до збереження режиму секретності. Наприклад, проведення обшуку, огляду або тимчасового доступу до речей і документів, що містять державну таємницю, здійснюється із дотриманням спеціальних процедур, які передбачають обмежене коло осіб, присутніх під час відповідних процесуальних дій, а також використання спеціальних засобів зберігання і передачі інформації. У ряді випадків матеріали таких слідчих (розшукових) дій оформлюються у вигляді документів з відповідним грифом секретності, що обмежує можливість їх повного розкриття стороні захисту без дотримання передбачених законом процедур допуску до державної таємниці.

Ю. В. Сухомлин звертає увагу на проблему тривалої процедури надання допуску до державної таємниці особам, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Така процедура може тривати до одного місяця, що ускладнює оперативність досудового розслідування. Водночас залучення осіб без відповідного допуску створює ризик визнання доказів недопустимими та може спричинити кримінальну відповідальність посадових осіб за розголошення державної таємниці [4, с. 371].

Отже, на практиці виникають ситуації, коли органи досудового розслідування змушені обирати між необхідністю швидкого проведення слідчих дій для захисту національної безпеки та обов'язком суворо дотримуватися законодавчо встановленої процедури доступу до інформації, що становить державну таємницю. Додатково ці труднощі посилюються умовами воєнного стану, коли кримінальне провадження здійснюється в ситуації постійних ракетних обстрілів, загроз для життя учасників процесу, руйнування інфраструктури та обмеженого доступу до окремих територій. У таких умовах особливого значення набуває дотримання законності та процесуальних гарантій, оскільки будь-яке відхилення від встановленого порядку може призвести до порушення прав учасників кримінального провадження та засумніватися у допустимості отриманих доказів.

З цієї ж причини виникає ще одна проблема, пов'язана з реалізацією права на захист. Оскільки отримання допуску до державної таємниці є тривалою процедурою, на практиці можливі ситуації, коли адвокат не має

відповідного допуску або не встигає його оформити у встановлений строк. Як зазначає О. В. Говоров, «адвокати отримують лише фрагменти або узагальнені витяги з документів» [5, с. 13]. У результаті це може обмежувати його можливість повноцінно ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, що містять секретні відомості, та ефективно здійснювати захист підозрюваного чи обвинуваченого. У свою чергу це створює ризик порушення принципу змагальності сторін та рівності процесуальних можливостей, оскільки сторона захисту фактично опиняється у менш вигідному становищі порівняно зі стороною обвинувачення. Крім того, обмежений доступ захисника до матеріалів справи може впливати на повноту підготовки правової позиції, подання клопотань та оскарження процесуальних рішень, що загалом ускладнює реалізацію права особи на справедливий судовий розгляд.

Окремої уваги потребує питання відкритості судового розгляду у кримінальних провадженнях, що містять державну таємницю. Загальним принципом судочинства є гласність та відкритість судового процесу, що сприяє забезпеченню довіри суспільства до правосуддя. Водночас у випадках, коли під час розгляду справи можуть бути розголошені відомості, що становлять державну таємницю, суд має право проводити судове засідання у закритому режимі. Таке рішення приймається з метою недопущення розголошення секретної інформації, однак воно не повинно призводити до порушення інших процесуальних гарантій, зокрема права на справедливий суд та змагальність сторін.

Також у сучасних умовах значна частина доказової інформації формується у цифровому середовищі – це можуть бути дані з військових інформаційних систем, електронних каналів зв’язку, систем управління військами, супутникових або безпілотних засобів спостереження, а також службових електронних листувань чи захищених месенджерів [5, с. 13]. Такі матеріали нерідко містять відомості про структуру та функціонування оборонних систем, координати військових об’єктів, способи передачі команд або інші дані, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці держави. Проведення експертних досліджень, копіювання цифрових носіїв інформації, їх транспортування або передача для аналізу можуть створювати ризики несанкціонованого доступу до секретних відомостей. Крім того, коло осіб, які мають право працювати з такими матеріалами, суттєво обмежене вимогами законодавства про державну таємницю, що ускладнює залучення експертів або спеціалістів, необхідних для проведення комп’ютерно-технічної чи телекомунікаційної експертизи.

Воєнний стан додатково ускладнює реалізацію цих принципів. З одного боку, зростає кількість кримінальних проваджень, пов’язаних із державною таємницею, зокрема у справах про державну зраду, шпигунство, диверсію або незаконне поширення інформації про оборонні об’єкти. З іншого боку, потреба у швидкому реагуванні на загрози національній безпеці може призводити до посилення режиму секретності та обмеження доступу до певної

інформації. У таких умовах особливо важливо забезпечити, щоб обмеження відкритості процесу мали виключно необхідний і пропорційний характер.

Отже, кримінальні провадження, що містять відомості, віднесені до державної таємниці, в умовах воєнного стану характеризуються підвищеним рівнем процесуальних обмежень, пов'язаних із необхідністю захисту національної безпеки. Водночас такі обмеження не повинні призводити до порушення фундаментальних гарантій кримінального процесу. Тому ключовим завданням є забезпечення балансу між вимогами режиму секретності, оперативністю розслідування та дотриманням принципу верховенства права, зокрема права на захист, допустимості доказів і справедливого судового розгляду.

1. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855–XII. Дата оновлення: 30.10..2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#n217.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Дараган В. Щодо проблемних питань дотримання вимог режиму секретності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій // *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч. Ч. II. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 26-27.

4. Сухомлин Ю. В. Захист відомостей досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій // *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення):* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 369-371.

5. Говоров О. В. Проблемні питання охорони державної таємниці при здійсненні досудового слідства в рамках кримінальних проваджень за ознаками складів злочинів, передбачених статтями 111 та 114 Кримінального кодексу України // *Український політико-правовий дискурс.* №. 16. 2025. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/408.

Анастасія ТАРАНЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОГО ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ВІДМІННОСТІ

Аналіз систем загального та континентального права потребує попереднього з'ясування теоретичної основи, яка дозволяє зіставити їхні ключові ознаки та виявити спільні й відмінні риси. Правова сім'я – це сукупність правових систем, об'єднаних спільністю історичного розвитку, внутрішньої структури, джерел права, провідних галузей і правових інститутів, особливостей правозастосування, правосвідомості та наукового понятійного апарату [1].

Термін «правова сім'я» застосовується для позначення об'єднаних спільними ознаками національних правових систем, що мають єдину концептуальну та структурну основу [7, с. 21]. Відповідно правова система − це система всіх специфічних юридичних явищ, характерних для певної держави чи групи держав. Правова система складається з: різноманітних правових актів, тобто юридичних норм з їхніми зовнішніми джерелами, об'єктивованих актів тлумачення і застосування цих норм, та діяльності відповідних суб'єктів зі створення таких актів; різноманітних видів та проявів правосвідомості; стану законності та його деформації, тобто актів правомірної та неправомірної поведінки [11, с. 74].

У глобальному правовому просторі провідне місце посідають дві основні правові моделі – континентальна правова система, що історично ґрунтується на римському праві, та англо-американське загальне право. Натомість загальне право є домінуючим у державах англосаксонської правової традиції – зокрема у Великій Британії, Індії, Австралії та країнах Північної Америки [10, с. 248].

Однією з найбільш поширених правових систем сучасності є романо-германська правова сім'я, яку ще називають континентальною, оскільки загальновизнаним центром її розвитку вважається континентальна Європа [2, с. 121]. Вона справедливо вважається найбільш поширеною і

найвпливовішою сучасною правовою сім'єю. Більш ніж 150 держав, що репрезентують приблизно 60 % населення світу, сприйняли романо-германське право в тій чи іншій формі, а для 24 % населення світу ця система діє у чистому вигляді [8, с. 61].

Вплив цієї правової сім'ї значно ширший за європейські межі та відображається у функціонуванні правових систем держав Латинської Америки, численних країн африканського континенту, регіону Близького Сходу, а також Японії й Індонезії, що свідчить про її глобальне концептуальне поширення [2, с. 122].

У більшості держав цієї правової традиції конституції закріплюють принцип пріоритетності міжнародно-правових актів над нормами внутрішнього законодавства після процедури їх ратифікації, що забезпечує інтегрованість національних правопорядків у міжнародну правову систему [5, с. 99].

У континентальній правовій системі джерела права розглядаються як умови та способи вираження державної волі через загальнообов'язкові правила поведінки, що дозволяють пізнавати право. Поняття «джерела права» доцільно аналізувати у двох вимірах: у широкому – як причини та закономірності виникнення права; у вузькому, або формально-юридичному – як конкретні форми, у яких закріплені правові норми для застосування у юридичній практиці [2, с. 123].

Особливості романо-германської правової сім'ї можна окреслити наступним чином:

1. Історичний зв'язок з римським правом. 2. Роль університетів у формуванні права. 3. Доктринальність і концептуальність. 4. Абстрактність норм права. 5. Провідна роль закону. 6. Кодифікаційний характер. 7. Поділ права на публічне і приватне. [8, с. 62-64].

Отже, сім'ю континентального права виокремлюють як правову традицію, що сформувалася на європейському материку та має відмінні засади порівняно з англійським загальним правом [8, с. 62].

Система «common law» сформувалася на основі багатовікового накопичення судових рішень, що набули значення обов'язкових прецедентів. Протягом усього розвитку англійської правової традиції саме судова практика у вигляді сформованих звичаїв залишалася провідним джерелом регулювання [6, с. 63].

Англо-американська правова сім'я як система загального права «common law» є сукупністю національних правових систем, які мають загальні риси, що проявляються у єдності закономірностей і тенденцій на основі норми, сформульованої суддями у судовому прецеденті, який є основним джерелом (формою) права, у поділі права на загальне право і право справедливості, у превалюванні процесуального права над матеріальним [4, с. 60].

Вислів «сім'я англосаксонського права» відображає історичний вплив англійської правової традиції, хоча у вузькому значенні «англосаксонське

право» стосується лише раннього етапу правового розвитку Англії [8, с. 129].

В англо-американській правовій сім'ї треба розрізняти дві групи: групу англійського права і групу, що утворює право США. Спрощеним є підхід, коли її визначають лише як сукупність національних правових систем, тобто систем усіх існуючих держав [9, с. 53].

Поряд з англійським правом в англосаксонській правовій сім'ї особливо виділяється також американське право – правова система США. Вона почала формуватися ще у XVII–XVIII ст. в умовах світового колоніалізму і зберегла свої первинні особливості до цього часу. Особливий вплив на процес становлення і формування правової системи США справило англійське право [3, с. 98].

До групи англійського права належать системи прав Північної Ірландії, Ірландії, Канади (крім Квебека), Австралії, Нової Зеландії та низки колишніх британських колоній, а також мішані системи в Гані, Нігерії, Індії, Пакистані, Сингапурі та інших країнах, де англійське право поєднується з релігійними й традиційними нормами [8, с. 129].

В англійській правовій доктрині тривале існування норми розглядається як свідчення її соціальної значущості та практичної цінності. Саме тому акти середньовічного періоду, такі як Глостерський статут 1278 року чи Закон про державну зраду 1351 року, довгий час залишалися придатними до застосування в судовій практиці XX століття [8, с. 129].

На відміну від континентальної моделі, розвиток загального права забезпечували переважно юристи-практики, а не теоретики. І це зумовило фрагментарність, високий рівень казуїстичності та органічність правової матерії, яка виникала з реальних потреб судового процесу. Водночас така еволюція надала праву гнучкості і здатності адаптуватися до суспільних трансформацій без масштабного перегляду доктринальних засад [8, с. 130-131].

Важливим елементом системи є співіснування прецедентного й статутного права. Прецедентне право базується на принципах та нормах, сформульованих суддями, тоді як статутне право охоплює нормативні акти, ухвалені парламентом або делегованими законодавчими органами [6, с. 64]. Прецедент має вертикальну силу (для нижчих інстанцій) або горизонтальну силу (для рівних судів), а ступінь застосовності та «відповідності» фактичних обставин справи залежить від національної практики – від ключового значення в США до менш критичного в Англії [6, с. 64].

На відміну від романо-германської традиції, кодифікація не стала визначальною рисою правової системи англо-американської сім'ї. Крім того, значний вплив на формування правових інститутів справив інститут суду присяжних, який став важливим механізмом забезпечення демократичного й суспільно орієнтованого характеру правосуддя [8, с. 130-132].

Таким чином, порівняння систем загального та континентального права ґрунтується на аналізі їхніх концептуальних засад та механізмів правового

регулювання, що визначають специфіку функціонування кожної моделі. Обидві правові системи належать до провідних правових сімей сучасного світу, проте їхні підходи до формування, структурування та застосування норм права істотно різняться, що зумовлює відмінності правового мислення, правозастосовної діяльності й ролі суб'єктів права в обох моделях.

1. Батлер У. Е. Україна на правовій карті світу. *Право України*. Випуск 9. 2013. URL : https://www.pravoua.com.ua/ua/ store/pravoukr/pravoukr_9_13/Butler_9_13.

2. Білозьоров Є. В. Джерела права в державах континентального і загального права: проблеми їх детермінації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право.* 2013. № 22. С. 120–127. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2013_22_18.

3. Власюк О. С. (2016). Сучасні риси англо-американської правової сім'ї. Інноваційний ресурс соціально-економічного прогресу України. Збірник доповідей 83-ї наукової конференції студентів КНЕУ 25–27 квітня 2016 р. Київ. С. 96–98.

4. Гапотій В. Д. Основні правові системи світу: навчальний посібник / В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов, Г. І. Воржевітіна. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. 279 с.

5. Жак А. С. Порівняльно-правовий аналіз джерел (форм) права романо-германської правової системи та англосаксонської правової сім'ї. *Знання європейського права*. 2020. № 2. С. 97–102. URL : https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.82.

6. Крапив'янський А., Куртакова А. Судовий прецедент – джерело права країн англосаксонської правової сім'ї. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 7. С. 63–67. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trcyv_2012_7_15.

7. Москаленко О. М. The concept of the legal system – theoretical and comparative aspects. *Problems of legality*. 2019. No. 146. P. 18–36. URL : https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.170538.

8. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків. : Право, 2012. 272 с.

9. Хаустова М. Г. Проблеми класифікації правових систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2014. № 2. С. 53-65.

10. Fedorenko Y. The formation and development of continental law and modern approaches to the norms of national legal systems of the EU. *Law review of kyiv university of law.* 2023. № 3. С. 248–251. URL : https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.50.

11. Korneliuk Y., Kratko T. Features of formation and development of the english-american legal system. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika». Seria: Uridicni nauki*. 2020. Vol. 7, no. 28. P. 69–76. URL: https://doi.org/10.23939/law2020.28.069.

Анна ТЕРЕЩЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні злочини, вчинені під час війни в Україні, становлять одну з найнебезпечніших форм міжнародної злочинності, оскільки посягають одночасно на життя і безпеку людини, мир, міжнародний правопорядок та засади гуманітарного права. У міжнародно-правовому розумінні воєнні злочини охоплюють серйозні порушення Женевських конвенцій і законів та звичаїв війни, що закріплено, зокрема, у статті 8 Римського статуту МКС [1]. У національному праві України базовою нормою є стаття 438 КК України, яка передбачає відповідальність за жорстоке поводження з цивільним населенням і військовополоненими, депортацію, розграбування, застосування заборонених засобів ведення війни та інші порушення законів і звичаїв війни [2]. У 2025 році законодавець додатково конкретизував цю статтю, посиливши кримінально-правову охорону дітей під час війни.

Із кримінологічної точки зору воєнні злочини в Україні характеризуються насамперед масовістю, системністю, організованістю та високим рівнем суспільної небезпеки. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на лютий 2026 року за чотири роки повномасштабної війни в Україні зафіксовано понад 240 000 кримінальних правопорушень, пов’язаних зі злочинами агресії та воєнними злочинами. Паралельно міжнародні механізми також фіксують не поодинокі інциденти, а стійкі моделі злочинної поведінки: Комісія ООН з розслідування щодо України неодноразово доходила висновку, що вчинення катувань, нелюдського поводження, сексуального насильства, атак на цивільних і енергетичну інфраструктуру мають ознаки повторюваної та координованої практики [3].

Важливою кримінологічною ознакою є особливий об’єкт посягання. У більшості задокументованих епізодів потерпілими стають особи, які користуються спеціальним захистом міжнародного гуманітарного права:

цивільне населення, діти, військовополонені, медичний персонал, гуманітарні місії, а також об'єкти цивільної інфраструктури. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, лише у 2025 році було зафіксовано щонайменше 2 514 загиблих і 12 142 поранених цивільних, що на 31 % більше, ніж у 2024 році. Окремо ООН наголошує на збільшенні кількості жертв через ракети та баражувальні боєприпаси, а також на поширенні ударів по прифронтових районах і містах, де цивільне населення не бере участі у бойових діях [4].

Структурно воєнні злочини, вчинені під час війни в Україні, можна поділити на кілька основних груп. По-перше, це злочини проти життя і здоров'я цивільних осіб та військовополонених: умисні вбивства, катування, нелюдське поводження, незаконне позбавлення волі. По-друге, це злочини, пов'язані з незаконним переміщенням і депортацією цивільного населення, зокрема дітей. По-третє, це напади на цивільні об'єкти, включаючи житлові будинки, об'єкти енергетики, транспорту та гуманітарної інфраструктури. По-четверте, це злочини проти власності та культурних цінностей, включаючи розграбування окупованих територій.

Окрему увагу в кримінологічному аналізі слід приділити особі злочинця. Для воєнних злочинів в Україні типовим є те, що суб'єктами виступають не випадкові особи, а військовослужбовці, командири, представники окупаційних адміністрацій, співробітники силових структур держави-агресора та інші особи, які діють у межах ієрархічної системи підпорядкування. Це зумовлює підвищену латентність командної відповідальності: безпосередні виконавці часто реалізують накази, толеровані або схвалені вищим керівництвом. Саме тому МКС у справах щодо України фокусується не лише на окремих виконавцях, а й на високопосадовцях. Суд уже видав ордери на арешт Володимира Путіна і Марії Львової-Бєлової у зв'язку з незаконною депортацією та переміщенням українських дітей, а у 2024 році – також щодо Сергія Шойгу, Валерія Герасимова, Сергія Кобилаша та Віктора Соколова у зв'язку з ударами по цивільній інфраструктурі. Це підтверджує кримінологічний висновок про вертикально організований характер частини таких злочинів [5].

Серед детермінантів воєнних злочинів у цій війні слід виокремити ідеологічні, організаційні, військово-політичні та правопсихологічні чинники. До ідеологічних належать дегуманізація українського населення, пропагандистське виправдання агресії та формування у виконавців уявлення про допустимість насильства щодо "ворожого" цивільного середовища. Організаційними чинниками є безкарність, закритість військових структур, практика приховування доказів, а також використання фільтраційних механізмів, незаконного утримання та примусових переміщень. У 2024 році Eurojust-supported JIT спеціально розширила спільні розслідування на злочини катувань, жорстокого поводження та фільтрації, що свідчить про їх системний характер. Додатково функціонує CICED – спеціальна база доказів

міжнародних злочинів, куди станом на лютий 2025 року було передано понад 3 700 файлів доказів від 16 країн. Це саме ті дані, які підтверджують повторюваність моделей злочинної поведінки, а не лише окремі факти [6].

Кримінологічно значущою є й просторово-часова специфіка воєнних злочинів. Їх концентрація особливо висока на тимчасово окупованих територіях, у прифронтових районах, місцях незаконного утримання, під час "фільтраційних" процедур, а також у зонах інтенсивних повітряних атак. Частина злочинів має тривалий, пролонгований характер: наприклад, незаконне утримання цивільних, депортація дітей, насильницьке переміщення населення, перешкоджання репатріації. ООН у 2024–2025 роках неодноразово наголошувала, що катування російською владою застосовувалися не епізодично, а як воєнний злочин і, за певних обставин, як злочин проти людяності. Тому часовий аспект у цих діяннях полягає не лише в моменті вчинення, а й у тривалих наслідках для жертв, громад і держави в цілому [7, с. 144].

Надзвичайно важливою рисою є високий рівень латентності окремих видів воєнних злочинів. Це стосується насамперед сексуального насильства, катувань, насильницьких зникнень, злочинів щодо дітей і злочинів, учинених на окупованих територіях. Латентність зумовлюється страхом потерпілих, втратою доступу до місць події, знищенням або спотворенням доказів, смертю свідків, психологічною травматизацією, а також складністю міжнародної взаємодії. Саме тому для сучасної кримінології воєнних злочинів в Україні центрального значення набувають не лише питання покарання, а й питання документування, збереження цифрових доказів, захисту свідків та побудови травмоорієнтованої моделі правосуддя. Про це прямо свідчать як українські ініціативи Офісу Генпрокурора щодо захисту свідків, так і міжнародні рекомендації щодо документування катувань та сексуального насильства в Україні.

Отже, кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вчинених під час війни в Україні, дає підстави стверджувати, що йдеться про масову, системну, організовану і багатоепізодну міжнародну злочинність, яка поєднує насильство проти особи, руйнування цивільного середовища, примусові переміщення, терор щодо населення та руйнування правового порядку. Її особливість полягає в поєднанні високої суспільної небезпечності, політичної зумовленості, воєнного контексту, значної латентності окремих діянь і складності доказування.

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL : https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Eurojust. Joint Investigation Team enhances investigations into crimes of torture, ill-treatment and filtration. URL : https://www.eurojust.europa.eu/news/joint-investigation-team-enhances-investigations-crimes-torture-ill-treatment-and-filtration.

4. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants. URL : https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and.

5. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Protection of civilians in armed conflict in Ukraine: Report 2025. URL : https://ukraine.ohchr.org/en/Protection-of-Civilians-in-Armed-Conflict-December%202025.

6. United Nations. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. URL : https://docs.un.org/en/A/79/549.

7. Панова С. Війна, крадіжки, житло, латентність: нові виклики у кримінологічній площині. *Правові реалії сьогодення.* 2025. С. 144-145.

Валерія ТІМОШКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОЗБАВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В актуальних умовах, в яких перебуває Україна, коли держава зіштовхнулася з масштабною кількістю як внутрішніх, так і зовнішніх викликів щодо питань загальної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності загалом, більшої актуальності набуває проблема правових наслідків позбавлення спеціального статусу осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки. Такі злочини не лише посягають на основні засади державності, а й підривають загальну довіру до влади. Через це і виникає необхідність чіткого визначення в законодавстві порядку позбавлення спеціального статусу та його наслідків, а також знайти баланс між визначенням покарання і дотриманням конституційних прав людини. Дослідження цієї проблеми сприяє глибшому розумінню меж відповідальності таких осіб.

Спеціальний статус особи в кримінально- та конституційно-правовому розумінні означає особливе правове становище окремих категорій осіб, які наділені владними або управлінськими повноваженнями. Цей статус якраз передбачає для таких суб'єктів додаткові гарантії, певні обмеження, а також

підвищену відповідальність у зв'язку з їхнім виконанням функцій у сфері публічної влади. Саме до таких осіб відносять народних депутатів України, суддів, прокурорів, військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та інших суб'єктів, статус яких визначається нормами Конституції України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та спеціальними законами, такими як Закон «Про статус народного депутата України», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру». Особливість цього статусу полягає в тому, що держава, з одного боку, наче і надає їм додаткові гарантії незалежності, а з іншого – покладає посилені вимоги щодо дотримання законності. У контексті злочинів проти основ національної безпеки України важливим є саме розділ І Особливої частини КК України [1]. Цей спеціальний статус набуває ще більш особливого значення, оскільки його носії, зловживаючи повноваженнями, здатні спричинити вагомішу шкоду державним інтересам, ніж пересічні громадяни.

Правові наслідки за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України особами зі спеціальним статусом мають досить комплексний характер і не обмежуються лише самим кримінальним покаранням. Крім основних санкцій, передбачених відповідними статтями КК України (зокрема позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна за ст. 111 КК України), суди на практиці досить часто застосовують також додаткові покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України), а також вже зазначеною конфіскацією майна (ч. 2 ст. 59 КК України). У практиці Верховного Суду якраз простежується підхід до посилення відповідальності, а саме через зловживання спеціальним статусом. Наприклад, у справах № 127/7019/24 [2] та № 607/4124/23 [3] суд неодноразово наголошував, що використання свого службового становища при вчиненні державної зради або колабораційної діяльності суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння і підлягає застосуванню максимально суворих санкцій. Також крім кримінального покарання, для осіб зі спеціальним статусом настають і значні наслідки у вигляді майнового та соціального характеру. Зокрема, у передбачених законом випадках може застосовуватися втрата права на спеціальне пенсійне забезпечення та інші державні пільги, пов'язані зі службовим статусом. Важливим наслідком є ще й заборона обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також займатися діяльністю, пов'язаною з реалізацією владних або управлінських повноважень, що означає повністю неможливість повернення до публічної служби.

Як підсумок, важливим аспектом є ще й перегляд та аналіз процесуального порядку притягнення до відповідальності осіб із спеціальним статусом, адже саме на цьому етапі починається застосування кримінально-правових заходів. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне провадження щодо таких осіб здійснюється з

урахуванням певних особливостей. Вони стосуються, зокрема, щодо порядку повідомлення про підозру, обрання запобіжних заходів, погодження окремих процесуальних рішень. Це потрібно для того, щоб забезпечити ефективність розслідування. Такий механізм розрахований, щоб, з одного боку, не допустити тиску на судову владу, а з іншого – забезпечити реальну можливість притягнення до відповідальності у разі вчинення злочину.

Підсумовуючи, можна сказати, що позбавлення спеціального статусу за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України є наслідком поєднання кримінальної відповідальності, втрати службових повноважень і скасування відповідних гарантій. Такий підхід загалом показує, що принцип рівності всіх перед законом поступово посилюється на практиці, а питання державної безпеки ставиться вище за будь-які службові привілеї.

1. Кримінальний кодекс України станом на 23 квіт. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 29.04.2026).
2. Постанова Верховного Суду від 11 груд. 2025 р. у справі № 127/7019/24. URL : https://lpd.court.gov.ua/legal-position/13427/document/51630 (дата звернення: 29.04.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 11 берез. 2025 р. у справі № № 607/4124/23 URL : https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11892/document/47390 (дата звернення: 29.04.2026).

Дарія ТКАЧЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРЕЗИДЕНТСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК РИЗИК АВТОРИТАРИЗМУ: ПРИКЛАД США, ФРАНЦІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Питання меж президентської влади потребує все більше уваги у сучасному конституційному праві зарубіжних країн, адже тенденції до персоналізації політичних режимів стрімко набирають обертів.

Актуальність вивчення теми ризиків авторитаризму полягає у тому, що деякі країни, маючи сильну виконавчу владу, відзначаються державною стабільністю, в той час як для інших країн прояви авторитаризму руйнують

демократичні інститути. Визначити ключові моменти, де законне управління перетворюється на диктатуру, допоможе порівняльний аналіз державних моделей США, Франції та Латинської Америки. Важливо розуміти реальну сутність суперпрезиденціалізму, щоб запобігти зосередженню влади в руках однієї особи і зберегти ідею ліберально-демократичних цінностей у міжнародному масштабі.

Дослідницькі праці визначають поняття авторитаризму як логічний наслідок деформації владних процесів, за які відповідає правляча політична еліта. Такий режим зазвичай характеризується концентрацією влади в руках однієї особи, або її всевладдя, а також обмеженням громадянських свобод [1, с. 19]. Персоналізація влади часто виникає через недостатню правову та громадянську культуру, за якої суспільство, при виникненні системних криз та негараздів, повністю покладається на владу.

У сучасному авторитарному підході до правління часто практикується наявність елементів демократії, які існують лише формально. Авторитарні правителі можуть допускати можливість існування символічної опозиції, що відрізнятиметься демократичним характером, але лише для створення ілюзії легітимності [2, с. 13]. Таким чином, інститут виборів дискредитується і перетворюється на технічну процедуру, яка слугує підтвердженням повноважень чинного правителя. Можемо бути свідками подібних процесів у Венесуелі або ж РФ.

Традиційно ми можемо назвати США прикладом країни, що має президентську форму республіки, у якій ризики виникнення авторитаризму є мінімальними за рахунок наявності жорсткого поділу влади. Президент Сполучених Штатів істотно обмежується Конгресом через проміжні вибори та право Сенату затверджувати важливі рішення [3, с. 26]. Також варто сказати про довічне призначення суддів та відсутність права президента щодо розпуску парламенту. Ці фактори так само слугують інструментами запобігання американській владі деградувати до рівня диктатури однієї особи.

Говорячи про сучасність, можемо згадати діючого президента США Дональда Трампа, стиль правління якого має ознаки персоналізованої влади, але американська правова система залишається достатньо гнучкою щоб стримувати початок трансформації демократичної республіки на авторитарну.

Досвід Франції презентує напівпрезидентську республіку, де певні ризики створюються дуалізмом виконавчої влади. Наприклад, якщо президент і парламент контролюються однією партією, то всі резервні сфери (економіка, соціальна сфера, сфера екології, збройні сили тощо) контролюються президентом необмежено [4, с. 165].

Отже, французька модель є досить гнучкою. Вона може мати риси демократичного характеру в періоди співіснування президента і парламентської більшості, але швидко перетворюється на авторитарну республіку коли вся влада буде концентруватись на одній фігурі.

Латиноамериканський регіон має найбільші ризики щодо виникнення

проявів авторитаризму. Цьому регіону часто притаманне поняття суперпрезиденціалізму – форми, в якій президент через обхід закону підпорядковує собі всі гілки влади [3, с. 16]. Проблемою Латинської Америки є те, що їхня конституція містить елементи конституції США, але регіон не зміг організувати владу належним чином, впровадити до своєї системи культуру взаємних обмежень.

Стосовно Венесуели та Нікарагуа існують деякі приклади. Даніель Ортега та Ніколас Мадуро – лідери двох латиноамериканських країн, чиї політичні режими мають багато проявів авторитаризму та поступово переходять до диктаторського режиму. Серед цих проявів можна вирізнити скасування обмеження термінів перебування при владі через підконтрольні суди [3, с. 51-52]. Це є типовим прикладом того, як відсутність ротації державних еліт може призвести до занепаду влади та режиму в країні. Конституція може змінюватись, підпорядковуючи свій зміст під одну особу, саме тоді право перестає бути регулятором і виконує роль інструменту примусу.

Також слід зазначити про сучасний етап розвитку авторитаризму, який пов'язаний з технологіями. Існує поняття цифрового авторитаризму, яке передбачає використання ІТ-технологій для всебічного контролю за над усіма сферами життя суспільства [2, с. 14]. Цей етап є надзвичайно небезпечним, адже якщо раніше диктатору була потрібна фізична сила, армія та зброя, то сьогодні йому достатньо контролювати алгоритми соцмереж та інтернет-трафік для подальшого придушення будь-яких інакомислячих поглядів.

Отже, підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що президентська форма правління завжди піддається ризику появі концентрації влади в одних руках, але існують ефективні механізми протидії у вигляді системи стримувань і противаг, які демонструє влада США. Водночас приклад Франції та Латинської Америки говорить про те, що без належного суду та сильного парламенту президентська республіка може легко перетворитись на суперпрезидентську. Демократичні держави повинні постійно вдосконалювати конституційні механізми захисту, аби цифровий контроль та маніпуляція виборчими інструментами не створювали ніякого ризику.

---

1. Скрипнюк О. О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. *Journal «ScienceRise: Juridical Science».* 2020. № 2(12). С. 18-23.

2. Березовська-Чміль О. М. Порівняльний аналіз демократичного та авторитарного політичних режимів. *Вісник Прикарпатського університету.* 2023. № 15. С. 11-17.

3. Данилко Х. П. Порівняльний аналіз президенціалізму у Сполучених Штатах Америки та країнах Латинської Америки: кваліфікаційна робота бакалавра Х. П. Данилко; наук. кер. П. Р. Байковський. Львів: УКУ, 2024. 68 с. URL: https://er.ucu.edu.ua/items/b7d12e80-6b05-4ca0-80d2-bc465c602c40

4. Кочубей Л. О. Напівпрезидентська республіка сучасної Франції: шлях до авторитаризму чи демократії? *Журнал «Політичний менеджмент»*. 2011. № 5. С. 164-173.

Дар'я УСТЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Запровадження системи гендерно чутливого управління персоналом у Національній поліції України є важливим стратегічним інструментом підвищення ефективності її діяльності, що ґрунтується на конституційному принципі рівності та розвиненій системі національного і міжнародного правового регулювання. Реалізація гендерного підходу в кадровій політиці правоохоронних органів спрямована на забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків у доступі до служби, професійного розвитку та кар'єрного зростання, а також на підвищення інституційної спроможності поліції та рівня довіри з боку суспільства.

Нормативну основу гендерно чутливого управління персоналом у Національній поліції України становить Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV [1], який визначає гендерну рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації (ст. 1), закріплює обов'язок органів виконавчої влади забезпечувати рівні права у сфері кадрової політики, добору та призначення кадрів, професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації (ст. 18), а також забороняє дискримінацію за ознакою статі при прийнятті на службу, встановленні умов праці та службового просування. Гендерно чутливе управління персоналом постає як сучасна управлінська концепція, що передбачає системний облік гендерних потреб, можливостей і перешкод на всіх етапах роботи з персоналом – від рекрутингу до оцінювання результатів службової діяльності та кар'єрного розвитку. Дослідження підтверджують, що впровадження таких підходів сприяє підвищенню рівня командної взаємодії, зниженню плинності кадрів і зміцненню громадської довіри, що має особливе значення для діяльності поліції.

Ключовим відомчим інструментом реалізації гендерно чутливого

управління персоналом у системі Міністерства внутрішніх справ України є наказ МВС України від 01.06.2023 р. № 444 «Про затвердження Плану заходів МВС України з реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека"» [2]. Резолюція РБ ООН 1325 та пов'язані з нею міжнародні документи формують глобальний порядок денний «Жінки, мир, безпека», який зобов'язує держави забезпечувати участь жінок у процесах прийняття рішень на всіх рівнях сектору безпеки, запобігати дискримінації та сексуальним домаганням, а також інтегрувати гендерні підходи у підготовку персоналу та оперативну діяльність. План заходів МВС № 444 передбачає реалізацію трьох ключових напрямів: збільшення представництва жінок на керівних посадах шляхом усунення інституційних бар'єрів; упровадження навчальних заходів з питань гендерної рівності та протидії дискримінації; системний моніторинг гендерного складу підрозділів і звітність щодо виконання гендерних індикаторів.

Важливим елементом гендерно чутливого управління персоналом є формування гендерної компетентності поліцейського як інтегрованої професійної та особистісної якості. Т. Кононенко [3, с. 60] у своїх дослідженнях обґрунтовує необхідність комплексного гендерного підходу у професійній підготовці поліцейських, що має ґрунтуватися на гендерно чутливих освітніх програмах, подоланні стереотипів, розширенні антидискримінаційного дискурсу, запровадженні спеціалізованих курсів і тренінгів, а також розвитку гендерної культури керівного складу. Авторка також вказує на поширенні аберації гендерного дискурсу в поліцейському середовищі, зокрема поділ посад на «жіночі» та «чоловічі» й сприйняття гендерної рівності виключно як жіночої проблеми, що підтверджує необхідність системної гендерно чутливої кадрової роботи. Наявність гендерної компетентності безпосередньо впливає на якість реагування поліції на правопорушення, пов'язані з домашнім насильством і злочинами на ґрунті дискримінації.

Гендерна рівність у сфері безпеки та оборони є не лише етичним імперативом, а й важливим чинником підвищення ефективності діяльності інституцій. О. Перунова [4, с. 176] зазначає, що системна підтримка гендерної рівності з боку керівництва сприяє підвищенню результативності силових структур. Серед основних перешкод гендерно чутливого управління персоналом поліції виокремлюються стійкі упередження щодо професійних здібностей жінок, нерозвиненість інфраструктури для врахування їхніх специфічних потреб, а також відсутність механізмів наставництва й підтримки кар'єрного зростання. Водночас позитивний досвід країн Північної Європи, зокрема Норвегії та Швеції, свідчить, що системна гендерна кадрова політика позитивно корелює з операційною ефективністю підрозділів і рівнем довіри населення.

Отже, однією з ключових проблем упровадження гендерно чутливого управління персоналом у Національній поліції України залишається стійкість

гендерних стереотипів, закріплених у корпоративній культурі підрозділів. Г. Мухіна та А. Гельбак наголошують, що уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі в поліції обмежують ефективний розподіл кадрів, створюють неформальні бар'єри кар'єрного зростання та знижують рівень реалізації професійного потенціалу жінок-поліцейських. У зв'язку з цим доцільним видається запровадження комплексної системи гендерно чутливого управління персоналом, яка передбачала б законодавче закріплення відповідних норм у Законі України «Про Національну поліцію», проведення обов'язкового гендерного аудиту підрозділів, а також розроблення програм наставництва і менторства для жінок-поліцейських з метою подолання феномену «скляної стелі» в кадровій системі.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text.

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.06.2023 р. № 444 «Про затвердження Плану заходів МВС України з реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»». URL : https://mvs.gov.ua/activity/rivni-prava-ta-mozlivosti.

3. Кононенко Т. В. Гендерна компетентність у контексті професійної підготовки поліцейського. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2025. № 2 (10). С. 57–62. URL: https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/110.

4. Перунова О. Забезпечення гендерної рівності на робочому місці в органах сектору безпеки і оборони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/28-2.pdf.

5. Мухіна Г. В., Гельбак А. М. Гендерні стереотипи в секторі безпеки і оборони України: проблеми та перспективи подолання. *Правовий часопис Донбасу.* 2025. № 3. С. 86–91. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/355.

Дар'я ХОЛОД
курсантка факультету № 1
з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Віталій КУЧЕР
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Забезпечення прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України є одним із пріоритетних завдань правової держави. Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національну поліцію», під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Принцип верховенства права у діяльності поліції закріплений у статті 6 цього Закону, згідно з якою «принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [1]. Важливим інструментом ефективної реалізації цих принципів є практика Верховного Суду, яка відіграє ключову роль у формуванні єдиних підходів до правозастосування.

У сучасній юридичній науці проблематика ролі Верховного Суду у забезпеченні верховенства права є предметом активного наукового дослідження.

Як зазначає Н. Скідан, верховенство права є основою сучасних демократичних правових систем, а також важливою умовою їх подальшого існування. На законодавчому рівні воно було визнане в Україні з моменту прийняття Конституції України у 1996 році, і процес установлення демократичних цінностей триває й донині [2, с. 58]. Авторка обґрунтовано пропонує, по-перше, визнати судову практику джерелом права, а саме правові позиції, встановлені в рішеннях Верховного Суду. По-друге, вони повинні бути опубліковані у визначеній формі, щоб розглядатися як джерело права [2, с. 58]. Це принципове положення розкриває значення практики Верховного

Суду як орієнтира для всіх суб'єктів правозастосування, включаючи органи поліції.

Особливу увагу слід приділити цивільно-правовому аспекту забезпечення прав і свобод у діяльності поліції – інституту відшкодування шкоди, завданої державою у зв'язку з протиправними діями поліцейських. Згідно зі статтею 1174 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цієї особи [3]. Ця норма кореспондує з положенням статті 56 Конституції України про право кожного на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади.

Принципову правову позицію щодо застосування ст. 1174 ЦК України до дій працівників поліції сформулював Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 18.06.2024 у справі№ 686/16441/23. Суд зазначив: «за відсутності підстав для застосування частини першої статті 1176 ЦК України, в інших випадках заподіяння шкоди цими органами діють правила частини шостої цієї статті – така шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто виходячи із загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 цього Кодексу)» [4]. Ця правова позиція має важливе значення для практики, оскільки чітко визначає правовий механізм захисту прав громадян, постраждалих від незаконних дій працівників поліції під час виконання службових обов'язків.

Особливого значення практика Верховного Суду набуває в умовах сучасної збройної агресії. Як обґрунтовано стверджує В. Теремецький у науковій статті, присвяченій правовим позиціям Верховного Суду щодо відшкодування шкоди, завданої під час війни, «еволюція правових позицій Верховного Суду відображає зміну підходів від спорів про відповідальність держави Україна за невиконання позитивних обов'язків щодо захисту права власності до визнання можливості безпосереднього судового переслідування держави-агресора в національній юрисдикції. Обґрунтовано, що відповідна практика Верховного Суду виконує не лише правозастосовну, а й орієнтуючу функцію для подальшого вдосконалення національного механізму компенсації шкоди, завданої війною» [5, с. 85]. Цей висновок актуальний і для діяльності поліції в умовах воєнного стану.

Аналіз доктринальних позицій та практики Верховного Суду дозволяє виокремити такі основні функції практики Верховного Суду у забезпеченні прав і свобод у діяльності поліції. По-перше, нормативно-орієнтуюча функція – правові позиції Верховного Суду визначають правильне розуміння та

застосування норм Закону України «Про Національну поліцію» та інших нормативно-правових актів. По-друге, унифікаційна функція – практика Верховного Суду забезпечує єдність правозастосування на усій території України та запобігає правовій невизначеності. По-третє, превентивно-захисна функція – чіткі правові позиції Верховного Суд, зокрема щодо застосування статей 1173, 1174 ЦК України, стимулюють поліцейських до правомірної поведінки. По-четверте, компенсаційна функція – практика Верховного Суду забезпечує реальний механізм відшкодування шкоди, завданої незаконними діями працівників поліції, через інститут цивільно-правової відповідальності держави.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що практика Верховного Суду відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. Цивільно-правовий механізм відшкодування шкоди, завданої незаконними діями поліцейських (статті 1173, 1174 ЦК України), отримав чіткі орієнтири завдяки правовим позиціям Верховного Суду, що значно зміцнило гарантії прав громадян. Подальше вдосконалення системи має йти у напрямах: законодавчого визнання правових позицій Верховного Суду джерелом права; розробки уніфікованих рекомендацій щодо застосування цивільно-правових механізмів захисту від неправомірних дій поліції; підвищення обізнаності поліцейських з актуальною судовою практикою Верховного Суду; забезпечення гармонізації національної практики з прецедентною практикою Європейського суду з прав людини. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити належний рівень захисту прав громадян у відносинах із поліцією в умовах післявоєнного відновлення України.

---

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

2. Скідан Н. Роль Верховного Суду у забезпеченні дотримання та поваги до верховенства права. Вісник НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право.* 2024. № 1 (61). URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/306750.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.06.2024 у справі № 686/16441/23 (провадження № 61-2196св24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/119872629.

5. Теремецький В. І., Дуліба Є. В. Правові позиції Верховного Суду щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданих під час війни в Україні. *Dictum factum.* 2026. URL: https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/497.

Аріна ХОЛЯВКА
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:
Руслана МАКСАКОВА
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права, доцент кафедри теорії держави та права, доктор юридичних наук, професор

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ПОРУШЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СИСТЕМАТИЧНИХ ВІДПУСТОК ТА ЛІКАРНЯНИХ СУДДІВ

Судова система в Україні щодня стикається з безліччю складнощів на шляху виконання своїх функцій. Однією з них є дотримання розумних строків розгляду справ, що виправдовується нестачею кваліфікованих кадрів та завантаженістю судів. У той же час дотримання розумних строків розгляду справи є основою стандартів справедливого правосуддя. Зважаючи на це, постає питання: якщо дотримання розумних строків всіма учасниками судового процесу є важливою та фундаментальною складовою правосуддя в Україні, то з яких причин судді нерідко допускають затягування розгляду справ. Систематичне затягування судового розгляду через тривалі або повторювані відпустки та лікарняні суддів є прямим порушенням принципу верховенства права, а також базових міжнародних і національних стандартів правосуддя. Попри те, що право на відпочинок (відпустку) та соціальний захист (лікарняний) є конституційними правами будь-якого громадянина, зокрема й судді, їхня системна реалізація не повинна нівелювати право людини на справедливий суд та розумні строки розгляду справи.

Критична завантаженість судді не виправдовує надмірну тривалість проваджень. Суддя – це особа, яка несе суттєву відповідальність перед особами, які звернулись до суду з питання захисту своїх прав і очікують надання кваліфікованого та справедливого рішення у розгляді справи. Рішення суду впливає на життя людей, тому дотримання розумних строків є критично важливим питанням.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), яка згідно з частиною першою статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи

упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановити обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього обвинувачення [2]. Недотримання строків розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення порушує конституційне право на судовий захист, гарантоване ст. 55 Конституції України, і негативно впливає на ефективність правосуддя та на авторитет судової влади [1]. А відповідно до положень ст. 129 Основного Закону розумні строки розгляду справи судом визначені як одна з основних засад судочинства в Україні [1].

Поняття «розумний строк» в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) визначається як той, що передбачає час, достатній з урахуванням обставин справи для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданням цивільного судочинства [4; 5, с. 419]. Аналогічний підхід використовується і в Кримінальному процесуальному кодексі України, де зазначено, що розумними є строки, які є об’єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Дослідженням питання розумності строків займались у свій час такі науковці, як В. Лагута, Н. Сакара, О. Рожнов, В. Паліюк, В. Тертишніков, О. Андрійчук, О. Штефан, К. Юдельсон, О. Ісаєва та інші [2]. До критеріїв визначення розумних строків відносять: складність справи; поведінку учасників судового процесу; поведінку суду; значення справи для особи.

Особливу увагу слід звернути саме на такі критерії, як поведінка учасників судового процесу, поведінка суду та значення справи для особи, адже вони прямо впливають на визначення розумних строків. Під поняттям поведінки учасників судового процесу розуміються дії, вчинені однієї стороною з метою затягування судового процесу. Наприклад, сторона може без причини не з'являтися на судові засідання, подавати численні безпідставні клопотання, навмисно змінювати представників або несвоєчасно подавати докази, що призводить до затягування розгляду справи. Відповідно до ч. 1 ст. 143 ЦПК суд може застосувати заходи процесуального примусу з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов’язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Згідно з ч.1 п.1 ст. 144 Кодексу суд може застосувати такі заходи процесуального примусу: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф.

Натомість поведінка суду є не менш важливим фактором, який впливає на строки розгляду справи. На практиці спостерігається ситуація, коли судді порушують розумні строки розгляду справи через особисті обставини. Наприклад, суддя захворів та переніс судове засідання, ситуація може повторитись знову, а законодавство не визначає обмеження в кількості офіційних лікарняних для суддів та не регулює питання з приводу

призначення іншого судді, за умови, що перший не може виконувати свої обов'язки за станом здоров'я. Так само судді не враховують важливості закриття розгляду справ або передачі іншому судді до початку її розгляду за умови, що мають заплановану відпустку найближчим часом. Ще одним фактором затримання розгляду справи та порушення розумних строків є погана підготовка до розгляду справи, недостатня кількість доказів, помилки в підготовці до судового процесу, а також орфографічні помилки в документах (неправильно написали адресу, прізвище і т.ін.). Відповідно до ч. 2 п. 7 ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є розумні строки розгляду справи, а згідно з ч. 1 ст. 129 суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується принципом верховенства права [1]. Відповідно особа, обіймаючи посаду судді, не може затягувати розгляд справи через особисті причини або свою недбалість. Водночас судді не рідко практикують затягування розгляду справи в такий спосіб. ЦПК не зазначає затягування розумних строків розгляду справи як підставу для відводу судді, що унеможливлює учасників судового процесу змінити суддю для того, щоб отримати кваліфіковану допомогу у вирішенні їх питання та захисті своїх прав, свобод та інтересів. Натомість положеннями ч. 1 п. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено дисциплінарну відповідальність за безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень [3]. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає ряд дисциплінарних примусів, що можуть застосовуватися до судді. Позитивним аспектом цього питання є те, що відповідно до п. 1 ст. 107 Закону будь-яка особа самостійно або через свого адвоката може звернутись до суду з дисциплінарною скаргою про вчинення дисциплінарного проступку суддею [3].

Відповідно до положень Закону, до судді в разі подачі заяви про застосування заходів дисциплінарної відповідальності на основі ч. 1 п. 2 ст. 106 може бути застосовано попередження, догану, сувору догану, тимчасове відсторонення від правосуддя. Як свідчить практика, до суддів застосовують у більшості випадків лише догану [4]. У свою чергу такий підхід до дисциплінарних проступків не створює запобіжних заходів для покращення роботи суддів та контролю їх роботи.

Останнім критерієм для визначення розумних строків розгляду справи є значення справи для особи [2]. Наприклад, справи щодо поновлення на роботі, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, надання медичної допомоги або звільнення особи з-під варти потребують особливо оперативного розгляду. Натомість на практиці суд не завжди враховує ці особливості під час встановлення строків розгляду справи та призначень судових засідань.

Незважаючи на нормативне закріплення права кожної особи на розгляд справи упродовж розумного строку, практика функціонування судової системи України свідчить про наявність суттєвих проблем у забезпеченні цього принципу. Однією з ключових причин є відсутність достатньо ефективних механізмів відповідальності та процесуальних запобіжників, які б унеможливлювали безпідставне затягування розгляду справ суддями. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні національного законодавства та запровадженні дієвих правових інструментів, спрямованих на попередження порушень розумних строків судового розгляду [5, с. 421].

Якщо розглянути для порівняння практику відповідальності за порушення розумних строків за кордоном, то відповідно до законодавства Італії, так званого Закону Пінто, передбачено компенсаторний засіб захисту за надмірну тривалість судового розгляду. Цей нормативно правовий акт закріпив можливість подання заяви про відшкодування шкоди за порушення розумного строку судового розгляду, яка може бути подана або протягом провадження, що здійснюється з порушенням, або протягом шести місяців від дня набрання законної сили остаточним рішенням суду в такій справі. У Хорватії прийнято Акт про суди, який містить главу «Захист права на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку», яка закріплює принципові положення про засоби захисту цього права. Відповідно до нього сторона, яка вважає, що її право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку порушено, може подати вимогу про захист цього права до суду вищої інстанції й далі за принципом інстанційності. У 2011 році в Молдові також прийнято Закон «Про відшкодування державою шкоди, заподіяної порушенням права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового рішення в розумний строк».

Отже, можемо констатувати, що систематичні відпустки та лікарняні суддів, які призводять до порушення розумних строків, є інституційним порушенням принципу верховенства права. Принцип розумних строків є конституційним та конвенційним стандартом, що безпосередньо пов'язаний із правом на справедливий суд. Жодні організаційні причини, включаючи відпустки та лікарняні суддів, не є автоматичним виправданням їх порушення. Чинний механізм дисциплінарної відповідальності суддів за порушення строків є недостатньо ефективним через розмиті критерії «безпідставності» затягування та м'якість санкцій. Вирішення проблеми потребує як законодавчих змін (уточнення підстав дисциплінарної відповідальності, запровадження механізму перерозподілу справ), так і організаційних заходів, серед яких: 1) моніторинг, прозорість, інститут судді-резерву; 2) держава в особі Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Державної судової адміністрації зобов'язана на це реагувати.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 19.05.2026)

2. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text (дата звернення: 19.05.2026).

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 19.05.2026).

4. Оніщук М. «Незалежність системи правосуддя – маркер демократичних перетворень в Україні» : інтерв'ю / розмову вів Ф. Іллюк. Юридичний вісник України. 15 квіт. 2023. URL: https://yvu.com.ua/mykola-onishhuk-nezalezhnist-systemy-pravosuddya-marker-demokratychnyh-peretvoren-v-ukrayini/ (дата звернення: 19.05.2026).

5. Ковач Я. В. Судова реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 32, № 2. С. 419–439.

Христина ХОМІЧ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗОВАНА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОТИДІЯ

Організована кіберзлочинність у сучасних умовах є однією з найбільш динамічних і небезпечних форм транснаціональної злочинності, оскільки поєднує класичні ознаки організованих злочинних угруповань із високотехнологічними інструментами впливу на державу, бізнес і приватних осіб. Її суспільна небезпека полягає не лише у завданні майнової шкоди, а й у дестабілізації роботи критичної інфраструктури, фінансової системи, державних реєстрів, електронних комунікацій та інформаційної безпеки загалом. За оцінками INTERPOL, цифрова злочинність перетворилася на розгалужену «підпільну економіку», а Europol у SOCTA 2025 прямо вказує, що серйозна й організована злочинність дедалі більше функціонує в цифровому середовищі та використовує нові технології як базовий інструмент своєї діяльності.

Сучасний стан організованої кіберзлочинності характеризується кількома взаємопов’язаними тенденціями. Відбувається професіоналізація злочинних мереж: розподіляються ролі між розробниками шкідливого

програмного забезпечення, адміністраторами інфраструктури, операторами фішингових кампаній, фінансовими «відмивачами», посередниками з обігу криптоактивів та виконавцями соціальної інженерії. Посилюється сервісна модель злочинності – crime-as-a-service, ransomware-as-a-service, phishing-as-a-service, за якої навіть особи без глибоких технічних навичок можуть купувати готові інструменти для атак. INTERPOL підкреслює, що такі «під ключ» набори для онлайн-вимагання, BEC-шахрайства та ransomware стали дешевими, доступними й масовими, а Всесвітній економічний форум у Global Cybersecurity Outlook 2025 зазначає, що CaaS-платформи залишаються домінуючою та швидко зростаючою бізнес-моделлю злочинного середовища [4].

Окремою рисою сучасного етапу є використання штучного інтелекту та генеративних моделей. Ці технології дають змогу автоматизувати фішингові кампанії, створювати правдоподібні багатомовні повідомлення, підробляти голоси, генерувати deepfake-матеріали, моделювати комунікаційний стиль керівників установ та збільшувати ефективність соціальної інженерії. За даними Global Cybersecurity Outlook 2025, 47% організацій вважають основним ризиком GenAI посилення можливостей зловмисників, а 42% вже зазнали успішної соціоінженерної атаки протягом року. Europol також попереджає, що AI робить організовану злочинність більш масштабованою, адаптивною та складнішою для виявлення. Серед найбільш поширених проявів організованої кіберзлочинності сьогодні варто виділити ransomware-атаки, викрадення облікових даних, зломи інформаційних систем, атаки на ланцюги постачання програмного забезпечення, бізнес-емейл-компрометацію, фішинг, smishing, vishing, криптошахрайство, інвестиційне онлайн-шахрайство, викрадення та продаж персональних даних, а також DDoS-атаки. За даними WEF, ransomware залишається найвищим організаційним кіберризиком у 2025 році: 45 % респондентів назвали його головною загрозою, а кіберопосередковане шахрайство посіло друге місце серед ризиків для організацій. INTERPOL зі свого боку наголошує на домінуванні ransomware, malware, витоків даних і онлайн-шахрайств, які дедалі частіше підтримуються AI-засобами [5].

Для України проблема організованої кіберзлочинності має особливо гострий характер через поєднання загальносвітових цифрових ризиків із безпековими викликами воєнного часу. Українське законодавство реагує на ці загрози через комплекс норм кримінального, процесуального та спеціального законодавства. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові й організаційні основи захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави в кіберпросторі, закріплює принципи державної політики у сфері кібербезпеки та коло суб’єктів національної системи кібербезпеки. Водночас фундаментом кримінально-правового реагування залишаються положення Кримінального кодексу України, насамперед статті 255, 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1, а також норми про

шахрайство, легалізацію доходів, вимагання, несанкціоновані дії з інформацією й створення злочинної організації. Ефективність протидії дедалі більше залежить від міжнародної координації, оскільки злочинна інфраструктура, жертви, сервери, криптогаманці й виконавці часто розташовані у різних юрисдикціях [3]. Саме тому вагомого значення набувають спільні міжнародні операції. У березні 2026 року INTERPOL повідомив про результати операції Synergia III, під час якої в 72 країнах і територіях було ліквідовано понад 45 000 шкідливих IP-адрес і серверів, заарештовано 94 осіб, а ще 110 залишилися під слідством. Такі приклади демонструють, що протидія організованій кіберзлочинності є реальною лише за умови об'єднання розвідданих, оперативного обміну інформацією та синхронізованих процесуальних дій кількох держав.

В Україні важливу роль у практичній протидії відіграє Національна поліція, зокрема Департамент кіберполіції, який системно документує діяльність злочинних груп, пов'язаних із фішингом, скімінгом, вимаганням, шахрайством із банківськими картками, втручанням у роботу мереж та продажем шкідливого програмного забезпечення. Офіційні повідомлення кіберполіції засвідчують постійне виявлення організованих груп і ліквідацію злочинних схем, однак сама динаміка таких справ підтверджує, що кіберзлочинне середовище швидко відтворюється, адаптується до нових способів захисту і часто користується перевагами анонімності, криптоактивів та віддаленої комунікації. Це означає, що реагування лише після вчинення злочину є недостатнім; потрібне проактивне попередження, розвідка загроз і постійне оновлення технічних та правових інструментів [1, с. 133].

Серед основних проблем протидії організованій кіберзлочинності слід назвати високий рівень латентності, складність атрибуції атак, швидке переміщення злочинних сервісів між юрисдикціями, використання шифрування, анонімайзерів і криптовалют, нестачу кваліфікованих кадрів, різну швидкість міжнародної правової допомоги та постійне технологічне випередження з боку злочинців. Додатковою проблемою є те, що сучасні угруповання все частіше працюють у змішаній моделі: поєднують шахрайство, відмивання коштів, незаконний обіг персональних даних і технічні атаки, а отже межі між «економічною», «організованою» та «кібер» злочинністю стають дедалі умовнішими [2, с. 216].

Отже, організована кіберзлочинність сьогодні є не периферійним, а центральним елементом сучасної транснаціональної злочинності. Її особливостями виступають мережевий характер, гнучкість структур, технологічна оснащеність, міжнародна розосередженість, сервісна модель функціонування та активне використання штучного інтелекту. Протидія цій загрозі має ґрунтуватися на поєднанні кримінально-правових, кримінологічних, організаційних, технічних і міжнародно-правових заходів. Для України пріоритетними напрямами залишаються вдосконалення правового регулювання, зміцнення інституційної спроможності кіберполіції

та інших суб'єктів кібербезпеки, розвиток цифрової криміналістики, міжнародне партнерство і формування стійкої культури кіберзахисту в державному, приватному та суспільному середовищах.

1. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74). № 3. С. 132–139.
2. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 215–217.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14.
4. INTERPOL. Cybercrime. URL: https://www.interpol.int/en/Crimes/Cybercrime.
5. Europol. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2025. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EU-SOCTA-2025.pdf.

Злата ЧЕРНЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Укладення та затвердження угод про визнання винуватості в умовах воєнного стану в Україні є складним правовим явищем, яке перебуває на перетині принципів процесуальної економії, ефективності кримінального судочинства та необхідності суворого дотримання прав людини. Інститут угод, врегульований нормами Кримінального процесуального кодексу України (статті 468–476), традиційно розглядається як форма компромісу між сторонами обвинувачення та захисту. Однак у період воєнного стану його функціонування зазнає суттєвих трансформацій, що обумовлює виникнення низки теоретичних і практичних проблем, які потребують комплексного наукового осмислення.

Насамперед ключовою проблемою є забезпечення реальної добровільності укладення угоди про визнання винуватості. Законодавець прямо передбачає, що така угода має бути результатом вільного волевиявлення підозрюваного або обвинуваченого (ст. 472 КПК України).

Проте в умовах воєнного стану об'єктивно зростає вплив факторів, які можуть деформувати свободу вибору особи: перебування в зоні бойових дій, психологічний стрес, пов'язаний із загрозою життю, можливе тривале тримання під вартою в умовах обмежених ресурсів, а також інформаційна ізоляція [2]. У таких умовах виникає ризик того, що особа погоджується на укладення угоди не через визнання вини як результат внутрішнього переконання, а як спосіб мінімізувати негативні наслідки свого процесуального становища. Це суперечить підходам, виробленим у практиці Європейського суду з прав людини, який наголошує на необхідності реальної, а не формальної добровільності будь-яких процесуальних угод [3].

Другою фундаментальною проблемою є забезпечення права на захист, яке є однією з базових засад кримінального процесу (ст. 20 КПК України) і гарантоване ст. 59 Конституції України. Укладання угоди про визнання винуватості передбачає усвідомлену відмову особи від повноцінного судового розгляду справи по суті, включаючи дослідження доказів, допит свідків та реалізацію принципу змагальності. Саме тому участь захисника у цьому процесі має не формальний, а визначальний характер. Водночас у період воєнного стану функціонування системи безоплатної правової допомоги, діяльність адвокатів та їх доступ до клієнтів можуть бути ускладнені через мобілізаційні процеси, евакуацію, обмеження транспортного сполучення та інші об'єктивні чинники. У результаті виникають ситуації, коли захист є формальним або недостатньо ефективним, що ставить під сумнів законність укладеної угоди та відповідність її принципам справедливого суду.

Окрему групу проблем становлять питання предметної допустимості укладення угод у кримінальних провадженнях, що набули особливого поширення у зв'язку з воєнним станом. Йдеться насамперед про злочини проти основ національної безпеки, передбачені Кримінальним кодексом України, зокрема державну зраду (ст. 111) та колабораційну діяльність (ст. 111-1). Хоча КПК України не містить абсолютної заборони на укладення угод у всіх категоріях таких справ, їх застосування викликає серйозні дискусії з точки зору публічного інтересу. З одного боку, угоди дозволяють оперативно розглядати значну кількість справ і розвантажувати судову систему. З іншого боку, виникає питання про допустимість пом'якшення кримінальної відповідальності у справах, що безпосередньо посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність та обороноздатність країни. Така ситуація вимагає чіткішого законодавчого регулювання або принаймні уніфікованих підходів правозастосування [1].

Не менш важливою є проблема належного судового контролю за затвердженням угод. Відповідно до ст. 474 КПК України суд повинен перевірити не лише формальну відповідність угоди вимогам закону, але й її обґрунтованість, справедливість та відповідність інтересам суспільства. Проте в умовах воєнного стану функціонування судової системи характеризується підвищеним навантаженням, кадровим дефіцитом та іноді обмеженими

можливостями повноцінного дослідження матеріалів справи. У таких умовах існує небезпека формалізації судового контролю, коли суд обмежується перевіркою формальних критеріїв без глибокого аналізу доказової бази та фактичних обставин. Це може призводити до затвердження угод, які не відповідають принципу справедливості або суперечать інтересам правосуддя.

Ще одним аспектом є проблема доказової бази при укладанні угоди. Хоча за своєю природою угода передбачає визнання вини, суд не звільняється від обов'язку перевірити достатність доказів для підтвердження обвинувачення. В умовах воєнного стану збір доказів може бути ускладнений через втрату доступу до місця події, знищення матеріалів, загибель або відсутність свідків. У таких ситуаціях існує ризик, що угода фактично підміняє собою доказову діяльність, що суперечить основним засадам кримінального процесу. Суттєвою проблемою є також відсутність єдності судової практики щодо застосування інституту угод у воєнний період. Різні суди по-різному підходять до оцінки допустимості укладення угод, меж судового контролю та критеріїв їх справедливості. Відсутність узагальнених правових позицій Верховний Суд призводить до неоднакового застосування норм права, що негативно впливає на принцип правової визначеності та передбачуваності судової практики [4, с. 277].

Важливо враховувати проблему балансу між приватним і публічним інтересом. Укладення угоди є, по суті, результатом домовленості між стороною обвинувачення та захистом, однак кримінальне провадження завжди має публічно-правову природу. В умовах воєнного стану суспільний запит на справедливість і невідворотність покарання за злочини, пов'язані з війною, значно зростає. Тому застосування угод у таких категоріях справ може викликати негативну суспільну реакцію та підривати довіру до правосуддя.

Отже, слід зазначити, що проблеми укладення та затвердження угод про визнання винуватості в умовах воєнного стану мають системний характер і зумовлені як об'єктивними умовами функціонування правової системи під час війни, так і недосконалістю нормативного регулювання. Їх вирішення потребує комплексного підходу, що включає: уточнення законодавчих обмежень щодо застосування угод у справах підвищеної суспільної небезпеки; посилення гарантій права на захист; удосконалення стандартів судового контролю; формування єдиної судової практики через узагальнення та роз'яснення з боку Верховного Суду. Лише за таких умов інститут угод про визнання винуватості зможе ефективно функціонувати, не порушуючи фундаментальних прав людини та принципів справедливого судочинства.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Європейський суд з прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950. *Офіційний вісник України.*

1998. № 13.

4. Цигікало Г. Д., Федченко В. М. Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні як одна з компромісних форм вирішення правового конфлікту у воєнний час. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 06, частина 3. 2025. С. 276-280.

Софія ЧЕРНИШЕВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ І ПОКАРАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Актуальність теми звільнення від кримінальної відповідальності і покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру в Україні зумовлена необхідністю забезпечення балансу між принципами гуманізму кримінального права та ефективністю протидії правопорушенням, вчиненими неповнолітніми. В умовах реформування кримінальної юстиції та орієнтації на європейські стандарти особливого значення набуває впровадження альтернативних заходів впливу, спрямованих не на каральну функцію, а на виправлення та ресоціалізацію особи без ізоляції від суспільства. Практика застосування примусових заходів виховного характеру виявляє низку проблем, зокрема неоднозначність правозастосування, недостатню розробленість механізмів їх реалізації та контролю, а також обмеженість інституційної спроможності органів, відповідальних за їх виконання. Крім того, в умовах воєнного стану та зростання рівня підліткової делінквентності питання пошуку ефективних, гуманних і водночас превентивних засобів реагування набуває особливої ваги.

Практичні особливості застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності і покарання із використанням примусових заходів виховного характеру в Україні характеризуються насамперед високим рівнем дискреційності правозастосовних органів при визначенні доцільності їх використання. У судовій практиці це проявляється у варіативності підходів до оцінки підстав звільнення, зокрема щодо встановлення можливості

виправлення неповнолітнього без застосування кримінального покарання [1]. Така оціночність обумовлює відсутність усталеної практики, що призводить до різного вирішення подібних за фактичними обставинами справ, наприклад, у випадках вчинення кримінальних проступків проти власності або громадського порядку.

Суттєвою практичною проблемою є нормативна невизначеність критеріїв ефективності примусових заходів виховного характеру та відсутність єдиних стандартів їх застосування. Хоча законодавство передбачає певний перелік таких заходів, їх реалізація значною мірою залежить від інституційної спроможності відповідних органів та суб'єктів виконання. У практичній площині це призводить до формалізації їх застосування, коли, наприклад, передача неповнолітнього під нагляд батьків або обмеження дозвілля не супроводжується належними виховними чи корекційними заходами, що знижує їх превентивну функцію.

Окремого наукового осмислення потребує проблема належного контролю за виконанням примусових заходів виховного характеру. У сучасних умовах функції контролю покладаються на органи пробації, служби у справах дітей та інші уповноважені суб'єкти, однак їх діяльність обмежується як ресурсними, так і організаційними чинниками. Як наслідок, контроль часто має епізодичний характер і не забезпечує системного впливу на поведінку неповнолітнього, особливо у випадках перебування останнього в соціально неблагополучному середовищі [2].

Практика також засвідчує, що застосування примусових заходів виховного характеру нерідко не враховує належною мірою індивідуально-психологічні особливості неповнолітніх правопорушників. У значній частині випадків правопорушення вчиняються в умовах соціальної дезадаптації, сімейної дисфункції або негативного впливу найближчого оточення. За відсутності комплексного підходу, який передбачає поєднання правових, психологічних та соціальних інструментів впливу, застосовані заходи не досягають мети виправлення та ресоціалізації особи, що підтверджується випадками рецидивної поведінки.

Крім того, істотною перешкодою ефективного функціонування зазначеного інституту є недостатній рівень міжвідомчої координації між органами кримінальної юстиції, системою пробації, закладами освіти та соціальними службами. Відсутність належного інформаційного обміну та узгоджених алгоритмів взаємодії зумовлює фрагментарність реалізації виховного впливу на неповнолітнього. Наприклад, неналежна комунікація між судом і органами, відповідальними за подальший супровід особи, ускладнює моніторинг виконання заходів та своєчасне реагування на відхилення у поведінці. У цьому контексті актуалізується потреба у формуванні інтегрованої моделі ювенальної юстиції, що забезпечувала б системність, послідовність та ефективність застосування примусових заходів виховного характеру [3].

Подолання зазначених проблем потребує насамперед удосконалення нормативно-правового регулювання інституту примусових заходів виховного характеру шляхом конкретизації критеріїв їх застосування та оцінки ефективності. Доцільним є розроблення на законодавчому рівні більш чітких індикаторів, які б дозволяли судам та органам пробації обґрунтовано визначати можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Важливим напрямом є також уніфікація судової практики через узагальнення позицій Верховного Суду та впровадження методичних рекомендацій щодо застосування альтернативних заходів реагування, що сприятиме зменшенню дискреційності та забезпеченню правової визначеності [4].

Ефективність реалізації зазначеного інституту значною мірою залежить від посилення інституційної спроможності органів, залучених до виконання виховних заходів, та розвитку міжвідомчої взаємодії. Необхідним є зміцнення ресурсної бази органів пробації та служб у справах дітей, а також запровадження системи комплексного супроводу неповнолітніх із залученням психологів, педагогів і соціальних працівників. Доцільним є створення єдиного інформаційного механізму обміну даними між судовими органами, освітніми установами та соціальними службами, що забезпечить безперервність контролю та своєчасне реагування на ризики повторної злочинної поведінки [5]. Такий підхід дозволить підвищити реальну ефективність виховних заходів і забезпечити їх ресоціалізаційну спрямованість.

Тож інститут звільнення від кримінальної відповідальності і покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру є важливим елементом гуманізації кримінального права України та спрямований на ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників без ізоляції від суспільства. Його ефективність значною мірою залежить від правильного застосування судами критеріїв індивідуалізації відповідальності та належної оцінки умов життя і виховання неповнолітнього. Водночас на практиці існують проблеми, пов’язані з недостатньою визначеністю механізмів реалізації та контролю за виконанням виховних заходів. У зв’язку з цим удосконалення законодавства та посилення міжвідомчої взаємодії є ключовими умовами підвищення результативності даного інституту.

---

1. Кримінальне процесуальне право : навч. посібн. Львів: ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького, 2024. 234 с. URL : https://lvet.edu.ua/images/step/2024/10/25/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

2. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / [кол. авт. ; Абламський С. Є., Абламська В. В., Глобенко Г. І., Романюк В. В., Піддубна А.

В., Пчеліна О. В., Фоміна Т. Г., Хань О. О., Чича Р. П.] за заг. ред. Т. Г. Фоміної; МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 312 с. URL : https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/24883 (дата звернення: 17.04.2026)

3. Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: Навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с. URL : http://old.univer.km.ua/ statti/Posibnik_TPZZKPKh.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

4. Постанова ККС ВС у справі № 161/7253/18 (провадження № 51-2615км19) від10 червня 2020 р.. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/89977675. (дата звернення: 17.04.2026).

5. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Письменний Д. П. та ін. Кримінальний процес: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с. URL : https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/ kkp/2022/krym_protses_2022_pidr.pdf. (дата звернення: 17.04.2026).

Аліса ЧУМАЧЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є системоутворювальною засадою конституційного ладу України, закріпленою в статті 8 Конституції України. Його зміст охоплює принципи юридичної визначеності, заборони свавілля, пропорційності втручання держави у права людини та пріоритет прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. У системі інституційного забезпечення цього принципу ключове місце належить Конституційному Суду України, який відповідно до статті 147 Конституції України здійснює конституційний контроль і забезпечує верховенство Конституції як акта найвищої юридичної сили. Саме діяльність Конституційного Суду України забезпечує відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, а також гарантує захист конституційних прав і свобод людини.

У науковій літературі верховенство права розглядається як

фундаментальний принцип організації державної влади, відповідно до якого право має пріоритет над політичною доцільністю, а діяльність держави обмежується вимогами Конституції та закону. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово наголошував, що верховенство права є не лише формально-юридичним принципом, а базовою цінністю демократичної правової держави [4]. Зокрема, у Рішенні від 01.06.2016 № 2-рп/2016 Суд підкреслив, що принцип верховенства права вимагає від держави забезпечення справедливості, юридичної визначеності та ефективного захисту прав людини.

Через офіційне тлумачення положень Конституції Конституційний Суд України відіграє ключову роль у формуванні стандартів функціонування державної влади. Він не лише здійснює перевірку нормативно-правових актів на відповідність Конституції, але й визначає межі допустимого втручання держави у права людини, що є особливо важливим у контексті розвитку демократичної правової держави. У Рішенні від 22.09.2005 № 5-рп/2005 Конституційний Суд України наголосив, що права і свободи людини не можуть бути обмежені свавільно навіть за умови наявності суспільної необхідності.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють важливу роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції та захисті прав людини. Його діяльність спрямована на гарантування стабільності конституційного ладу, захист основоположних прав громадян та підтримання балансу між гілками державної влади. Конституційний Суд України виконує функцію гаранта конституційної законності в державі [2].

Особливо значущою роль Конституційного Суду України є у періоди політичних і правових криз, а також в умовах воєнного стану та збройної агресії проти України. У таких умовах держава змушена забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та необхідністю дотримання конституційних прав і свобод людини. Відповідно до статті 64 Конституції України окремі права можуть бути тимчасово обмежені в умовах воєнного стану, однак такі обмеження не повинні порушувати сутність конституційних гарантій. Саме тому особливого значення набуває діяльність незалежного органу конституційної юрисдикції, здатного забезпечити дотримання принципу верховенства права навіть за надзвичайних умов функціонування держави.

Одним із ключових повноважень Конституційного Суду України є офіційне тлумачення Конституції. Воно сприяє усуненню прогалин і неоднозначностей у правозастосуванні та забезпечує єдине розуміння конституційних норм усіма суб’єктами владних повноважень. У науковій літературі наголошується, що правові позиції Конституційного Суду мають суттєвий вплив на розвиток національної правової системи та судової практики [3, с. 95].

У Рішенні від 09.07.1998 № 12-рп/98 Конституційний Суд України зазначив, що Конституція України має пряму дію, а її норми підлягають

безпосередньому застосуванню судами та іншими органами державної влади. Таким чином, офіційне тлумачення Конституції є важливим інструментом забезпечення верховенства права, оскільки дозволяє адаптувати конституційні положення до сучасних суспільних умов без внесення постійних змін до тексту Основного Закону.

Конституційний Суд України також здійснює контроль за відповідністю законів та інших нормативно-правових актів Конституції України. У разі встановлення неконституційності акта він визнається таким, що втрачає чинність, чим забезпечується пріоритет Конституції над іншими нормативними актами [5, с. 30].

Ця функція має особливе практичне значення, оскільки запобігає ухваленню законів, що можуть порушувати права людини або суперечити принципам демократії. У Рішенні від 29.06.2010 № 17-рп/2010 Конституційний Суд України підкреслив, що правова норма повинна бути чіткою, зрозумілою та передбачуваною, а правова невизначеність суперечить принципу верховенства права. В умовах воєнного стану ця функція набуває додаткового значення, оскільки спрямована на запобігання надмірному розширенню дискреційних повноважень держави та недопущення свавільного обмеження прав людини. Таким чином, Конституційний Суд України виступає механізмом стримування державної влади.

У наукових дослідженнях також підкреслюється взаємозв'язок між верховенством права та ефективністю правосуддя. Реалізація конституційних норм судами загальної юрисдикції значною мірою залежить від правових позицій Конституційного Суду України, які формують єдині стандарти конституційного праворозуміння [6].

Рішення Конституційного Суду України мають суттєвий вплив не лише на конституційне судочинство, але й на всю судову систему, виступаючи орієнтиром у сфері захисту прав і свобод людини. Зокрема, у Рішенні від 26.02.2019 № 1-р/2019 Суд наголосив на необхідності дотримання принципу пропорційності при обмеженні конституційних прав і свобод, що має особливе значення в умовах надзвичайних правових режимів.

У науковій літературі також наголошується, що верховенство права нерозривно пов'язане з ефективною реалізацією прав людини. Конституційний Суд України через свої рішення сприяє практичному втіленню конституційних прав, а також утвердженню принципів юридичної визначеності та справедливості [1].

Отже, спрямованість діяльності Конституційного Суду на захист прав людини робить його одним із ключових інститутів демократичної держави. Без ефективного конституційного контролю принцип верховенства права втрачає свій реальний зміст і залишається формальною декларацією, що особливо небезпечно в умовах воєнного стану, коли ризики необґрунтованого обмеження прав і свобод людини суттєво зростають.

Крім того, Конституційний Суд України відіграє важливу роль у

забезпеченні принципу поділу влади та підтриманні конституційного балансу між державними органами [7]. Це свідчить про те, що його діяльність має не лише юридичний, але й системний державно-правовий характер, спрямований на запобігання узурпації влади та забезпечення стабільності державного механізму навіть у періоди кризових і воєнних викликів.

Отже, Конституційний Суд України є ключовим інститутом у системі забезпечення верховенства права. Завдяки здійсненню конституційного контролю, офіційному тлумаченню Конституції, захисту прав людини та формуванню обов'язкових правових позицій він забезпечує стабільність конституційного ладу та сприяє розвитку демократичної правової держави. Ефективність та незалежність Конституційного Суду України є необхідною умовою реального функціонування принципу верховенства права в Україні, особливо в умовах воєнного стану та тривалої збройної агресії проти держави.

1. Бедратий Ю. В., Волохов О. С., Савка О. Т. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. № 11. URL : https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/317 (дата звернення: 20.05.2026).

2. Бабенко К. А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства Конституції. Юридична бібліотека Шостого апеляційного адміністративного суду. URL : https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-zabezpechenni-verkhovenstva-konstitutsiji.html (дата звернення: 20.05.2026).

3. Георгієвський Ю. В. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права: виклики судової реформи. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.) : у 2 ч. Суми : СумДУ, 2020. Ч. 1. С. 95–99. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/78912 (дата звернення: 20.05.2026).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України окремих положень законодавства України (принцип верховенства права) від 01.04.2026. URL : https://ccu.gov.ua (дата звернення: 20.05.2026).

5. Богданевич Т. С. Тлумачення Конституції та принцип верховенства Конституції. *Публічне право.* 2017. № 3 (28). С. 28–33.

6. Єзеров А. А. Застосування Конституції при здійсненні правосуддя: вихідні принципи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 45–49. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2020/13.pdf (дата звернення: 20.05.2026).

7. Копча В. В. Правове забезпечення захисту судового конституційного контролю: загальні напрями щодо розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 214–219.

Дар'я ШАБАЛІНА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина ГРЕБЕНЕНКО
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Взаємодія поліції та військових адміністрацій у сфері забезпечення режиму воєнного стану ґрунтується на конституційних і спеціально-правових засадах. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного стану, але лише у випадках, прямо передбачених Основним Законом, що визначає загальну межу діяльності всіх суб'єктів публічної влади. Спеціальною правовою основою є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2], а сам воєнний стан в Україні було введено Указом Президента України № 64/2022, затвердженим Верховною Радою України. Отже, взаємодія поліції та військових адміністрацій не є факультативною формою координації, а становить обов'язковий елемент функціонування державного механізму в особливий період.

Нормативно-правовий зміст такої взаємодії насамперед випливає з положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість утворення військових адміністрацій для забезпечення дії Конституції і законів України, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. На практиці це означає, що військові адміністрації набувають статусу спеціальних тимчасових державних органів, які в умовах воєнного стану координують управлінські рішення на відповідній території. Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» прямо пов'язує їх створення із потребою керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. Саме тому поліція в межах своєї компетенції виконує не ізольовані правоохоронні функції, а діє у тісному зв'язку з рішеннями військових адміністрацій як суб'єктів територіального публічного управління в особливому правовому режимі [1].

Зі свого боку, Національна поліція України відповідно до Закону

України «Про Національну поліцію» [3] є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Під час дії воєнного стану ці загальні завдання не скасовуються, а, навпаки, набувають посиленого характеру. Законодавчі зміни 2022 року були спрямовані саме на оптимізацію діяльності поліції під час дії воєнного стану, що свідчить про адаптацію її повноважень до умов збройної агресії. У змістовному плані це означає, що поліція забезпечує реалізацію рішень щодо комендантської години, особливого режиму в'їзду-виїзду, перевірки документів, охорони критичної інфраструктури, евакуаційних заходів та підтримання публічного порядку, тоді як військові адміністрації формують організаційно-управлінську рамку для таких дій на відповідній території.

У правозастосовному аспекті взаємодія поліції та військових адміністрацій проявляється у поєднанні управлінських, координаційних і виконавчих повноважень. Військові адміністрації, з огляду на покладені на них функції у сфері громадської безпеки і порядку, ухвалюють обов'язкові для виконання рішення в межах компетенції, визначають пріоритети безпекової політики на місцях, організовують міжвідомчу взаємодію, залучають ресурси територіальних громад і державних органів. Поліція ж забезпечує безпосередню реалізацію таких рішень шляхом застосування поліцейських заходів, несення служби у посиленому режимі, реагування на правопорушення, супроводу гуманітарних і мобілізаційних заходів, а також інформування військових адміністрацій про стан правопорядку. Таким чином, військові адміністрації переважно виступають суб'єктом стратегічної та оперативної координації, а поліція – основним суб'єктом правоохоронного виконання відповідних рішень [4].

Водночас така взаємодія має здійснюватися з неухильним дотриманням принципу законності та пропорційності. Воєнний стан не усуває вимоги щодо правової визначеності повноважень органів влади, а лише допускає функціонування спеціальних механізмів, прямо передбачених законом. Саме тому будь-які спільні дії поліції та військових адміністрацій мають спиратися не на політичну доцільність, а на чітку нормативну підставу, встановлену Конституцією, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та Законом України «Про Національну поліцію». Особливо важливим є те, що навіть за умов воєнного стану не можуть бути довільно знецінені основоположні гарантії прав людини, а обмеження прав повинні відповідати меті захисту держави, громадської безпеки та прав інших осіб. Це надає взаємодії поліції й військових адміністрацій не лише управлінського, а й правозахисного змісту [5].

Отже, взаємодія поліції та військових адміністрацій у сфері забезпечення режиму воєнного стану є складною формою публічно-владної координації, що поєднує адміністративне управління, правоохоронну діяльність і безпекове реагування. Її правова природа полягає в тому, що військові адміністрації

забезпечують організаційне керівництво й координацію на територіальному рівні, а поліція реалізує практичні заходи із забезпечення публічної безпеки, порядку та дотримання спеціальних режимних обмежень. Ефективність цієї взаємодії прямо залежить від чіткого розмежування компетенції, узгодженості рішень, оперативного обміну інформацією та суворого дотримання вимог законодавства. У сучасних умовах воєнної агресії така модель взаємодії виступає необхідною гарантією стабільності державного управління, підтримання правопорядку та належного функціонування режиму воєнного стану в Україні.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

4. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* 61. 2023. С. 130-133.

5. Буханевич О. М., О. В. Забожчук. Військові адміністрації та місцеві органи влади: правові аспекти розподілу повноважень в умовах воєнного стану. *Правова позиція.* 2023. С. 110-114.

Аліна ШАХПАЗОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Трансформація національного кримінального провадження у напрямі гармонізації з європейськими стандартами правосуддя зумовлює потребу в оновленні підходів до визначення правового статусу його ключових суб’єктів. У цьому вимірі особливого значення набуває забезпечення реальної процесуальної самостійності слідчого як гаранта об’єктивності та

неупередженості досудового розслідування. Питання захисту діяльності слідчого від стороннього втручання та неправомірного впливу на прийняття рішень є фундаментальним для розбудови системи стримувань і противаг, що безпосередньо впливає на рівень захисту прав і свобод людини.

Фундаментальні засади функціонування інституту досудового розслідування та питання процесуальної самостійності його суб'єктів привертали до себе увагу раніше і перебувають зараз у центрі уваги багатьох відомих правників, зокрема таких, як В. М. Тертишник, Д. В. Сімонович, В. В. Михайленко, Д. М. Мірковець, М. С. Городецька та інші [1, 2, 3, 4, 5]. Праці зазначених авторів формують надійну теоретичну базу для розуміння слідчого як самостійної процесуальної фігури, чия діяльність має бути захищена від будь-яких форм несанкціонованого впливу.

Розгляд процесуальної самостійності слідчого крізь призму принципу верховенства права дозволяє визначити її не лише як сукупність повноважень, а як фундаментальну гарантію справедливого розслідування. У такому контексті зміст процесуальної самостійності слідчого полягає в його обов'язку діяти на засадах законності, де пріоритетом є захист прав людини, а не відомчі інтереси чи показники звітності. Цей інститут передбачає високий рівень інтелектуальної свободи при оцінці доказів, що базуються на внутрішньому переконанні, сформованому на приписах кримінального процесуального законодавства. Принцип верховенства права вимагає, щоб будь-яке втручання у діяльність слідчого було суворо регламентованим, пропорційним та спрямованим виключно на встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Насамперед потрібно підкреслити, що реалізація окреслених фундаментальних засад неможлива без існування збалансованої системи взаємовідносин між ключовими суб'єктами досудового розслідування на основі розмежування їхньої компетенції. У такій системі прокурорський нагляд та судовий контроль мають виступати не як чинники зовнішнього управління тактикою розслідування, а як правові запобіжники, що гарантують дотримання процесуальної форми та захист прав учасників провадження. Система гарантій самостійності в цьому контексті передбачає законодавчо закріплене право слідчого на оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності прокурора у межах конкретного провадження, за винятком окремих випадків, визначених кримінальним процесуальним законодавством.

Попри законодавче закріплення автономії слідчого, сучасна правозастосовна практика демонструє наявність системних чинників, що нівелюють його реальну самостійність. Першочерговою проблемою постає надмірна деталізація вказівок прокурора щодо тактики розслідування, що фактично звужує межі професійного розсуду слідчого до виконання заздалегідь визначеного алгоритму дій. Окрім цього, слідчому доводиться узгоджувати з прокурором більшість процесуальних рішень, які можуть прийматися ним під час досудового розслідування. Такий підхід перетворює

фігуру слідчого на технічного виконавця, помічника прокурора, позбавляючи його можливості повноцінно реалізувати свій інтелектуальний потенціал у процесі досудового розслідування кримінального провадження.

Крім того, процесуальна самостійність слідчого обмежується адміністративною субординацією, яка має місце в системі правоохоронних органів. Наявна модель відомчого контролю, зорієнтована на статистичні показники, створює інституційні ризики для формування неупередженого внутрішнього переконання слідчого, оскільки він не завжди може протистояти незаконним вказівкам керівника органу досудового розслідування (наприклад, щодо закінчення розслідування та його форм). Відсутність дієвих механізмів захисту від стороннього втручання в процес доказування вступає у суперечність із принципом верховенства права та засадою змагальності сторін.

Пріоритетним спрямуванням модернізації має стати законодавча деталізація критеріїв обов'язковості вказівок прокурора, що дозволить розмежувати загальне процесуальне керівництво та безпосереднє втручання в обрання тактичних прийомів розслідування. Важливим кроком у цьому напрямі є впровадження механізму судового арбітражу в формі звернення до слідчого судді для вирішення суперечностей між прокурором, що здійснює нагляд за досудовим розслідуванням у формі процесуального керівництва, та слідчим. Окрім нормативних змін, нагальною потребою постає трансформація системи відомчого контролю: відмова від статистично-кількісних показників на користь якісних параметрів об'єктивності та законності отриманих доказів.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що процесуальна самостійність слідчого є не лише його функціональним обов'язком, а й фундаментальною гарантією реалізації принципу верховенства права у кримінальному судочинстві. Трансформація національної моделі досудового провадження потребує остаточного відходу від застарілих управлінських підходів на користь змагальної процедури. У межах такого формату будь-яке втручання в діяльність слідчого має бути суворо регламентованим, пропорційним та юридично обґрунтованим. Утвердження процесуальної самостійності слідчого є необхідною умовою для формування об'єктивної доказової бази, що, у кінцевому підсумку, сприятиме зміцненню суспільної довіри до системи правосуддя в цілому.

---

1. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України. : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009. 404 с. URL : http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2023/1/Тертишник%20Монографія.pdf.

2. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Київ : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 2025. 404 с. URL : https://maup.com.ua/assets/files/kafedra/pravoohor/monografiya_simonovich.pdf.

3. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : Київ, 2019. 281 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c7d39a1f-3d64-414c-ab04-b1a207af5559/content.

4. Мірковець Д. М. Інститут контрольно-наглядової діяльності та процесуальна

самостійність слідчого: аспекти співвідношення. *Юридична наука.* 2020. № 3(105). С. 387–398.

5. Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2010. URL: https://mydisser.com/dfiles/68443912.doc.

6. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України. Луганськ, 2007. URL : https://mydisser.com/dfiles/13960561.doc.

Ганна ШИЛОВСЬКА
студентка Інституту післядипломної освіти та заочного навчання

Науковий керівник:
Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Сучасний розвиток цивільного судочинства в Україні зумовлює підвищену увагу до проблеми визначення належних стандартів доказування у справах про цивільні правопорушення. Особливої складності набуває необхідність доведення повного складу цивільного правопорушення, що включає протиправність поведінки, наявність шкоди, причинний зв'язок та вину особи. Відсутність належного доведення хоча б одного з цих елементів виключає можливість притягнення до цивільно-правової відповідальності [2].

Доказування у цивільному процесі здійснюється на засадах змагальності та диспозитивності, закріплених у ст.ст. 12, 81 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до яких кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень [1]. У цьому контексті доказування має комплексний характер і передбачає встановлення як юридичних, так і фактичних обставин справи.

У сучасній науковій літературі (2023–2025 рр.) підкреслюється, що значна частина обставин, які підлягають доказуванню, має оціночний характер, що обумовлює підвищену роль внутрішнього переконання суду при оцінці доказів. Це у свою чергу актуалізує необхідність формування єдиних критеріїв оцінки доказів для забезпечення єдності судової практики [4].

Водночас чинне законодавство не містить достатньо чітких підходів до

оцінки окремих елементів складу цивільного правопорушення. Зокрема, проблемними залишаються питання встановлення причинного зв'язку, визначення розміру шкоди, особливо упущеної вигоди, а також оцінки моральної шкоди, яка не має чітких кількісних критеріїв і визначається судом з урахуванням принципів розумності та справедливості [2].

Аналіз новітньої судової практики Верховного Суду (2025–2026 рр.) свідчить про послідовне формування підходу, відповідно до якого доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, а відшкодуванню підлягає виключно реальна, належно доведена шкода. Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22.01.2025 у справі № 335/6977/22 наголошено, що для покладення відповідальності необхідним є встановлення усіх елементів складу цивільного правопорушення у їх сукупності, зокрема протиправності поведінки, наявності шкоди та причинного зв'язку між діями відповідача і негативними наслідками [3].

Крім того, у сучасній практиці Верховного Суду підкреслюється, що причинний зв'язок має бути безпосереднім і доведеним належними та допустимими доказами, а обов'язок доказування відповідних обставин покладається на позивача. У справах про відшкодування моральної шкоди Суд акцентує, що її компенсація можлива лише за умови доведення факту шкоди, протиправності поведінки та причинного зв'язку, а також належного обґрунтування її розміру, який не може визначатися довільно [4; 5].

Важливим є також посилення ролі експертних досліджень у встановленні причинного зв'язку та визначенні розміру шкоди, що особливо актуально у складних категоріях справ. Верховний Суд звертає увагу на недопустимість формального підходу до оцінки доказів, що має забезпечувати реальний, а не декларативний характер судового захисту [5].

Отже, доказування цивільних правопорушень є складним багатокомпонентним процесом, який потребує як належного нормативного регулювання, так і уніфікації судової практики. Подальше вдосконалення інституту доказування має здійснюватися шляхом конкретизації критеріїв оцінки доказів, формування єдиного стандарту доказування на рівні Верховного Суду та його належного нормативного закріплення.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.01.2025 у справі № 335/6977/22 Єдиний державний реєстр судових рішень. : веб-сайт. URL : https://zakononline.ua/court-decisions/show/125162574.

4. Кухарєв О. Є. Стандарти доказування у цивільному процесі: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридична наука: науковий електронний журнал*. 2024 р. № 3. С. 45–52.: веб-сайт. URL: http://www.lsej.org.ua/.

5. Практика Верховного Суду щодо відшкодування шкоди та доказування її елементів у цивільному процесі (2025–2026 рр.) Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL : https://reyestr.court.gov.ua/.

Єлізавета ШКУТА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Актуальність теми полягає в тому, що в сучасних умовах саме тлумачення норм права стає одним із ключових методів забезпечення верховенства Конституції, захисту прав людини та підтримання стабільності правопорядку. Особливого значення ця проблема набуває у практиці Конституційного Суду України, оскільки після конституційних змін 2016 року Суд зосередився на офіційному тлумаченні Конституції України, а також на формуванні юридичних позицій у межах конституційного контролю та розгляду конституційних скарг.

Після конституційних змін 2016 року модель конституційної юстиції в Україні суттєво змінилася. Стаття 147 Конституції України закріпила, що Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення саме Конституції України, тоді як попередня модель офіційного тлумачення законів відійшла в минуле.

Така трансформація не усунула, а скоріше загострила проблеми тлумачення. Якщо раніше головним було питання меж офіційного тлумачення закону, то тепер фокус зміщений на інші аспекти, наприклад, як співвіднести текстуальне, системне й телеологічне тлумачення, де проходить межа між тлумаченням і фактичним правотворенням, тобто чи може Суд «рятувати» неоднозначну норму шляхом конформного тлумачення, як забезпечити єдність юридичних позицій у період інституційної нестабільності, наскільки глибоко Суд має спиратися на європейські стандарти і т.д. Усе це робить практику Конституційного Суду не лише інструментом захисту Конституції, а й полем постійної методологічної напруги [2, с. 82].

Однією з основних проблем є співвідношення буквального і ціннісного змісту конституційної норми. Конституція не є звичайним законом, оскільки її приписи часто мають високий рівень абстракції, містять принципи, а не лише правила, і тому не можуть бути зведені до суто філологічного читання. Конституційний Суд України послідовно виходить із того, що стаття 8 Конституції вміщує не декларативну формулу, а нормативний принцип верховенства права, з якого випливають вимоги юридичної визначеності, передбачуваності, легітимних очікувань та довіри до держави. У практиці Суду прямо зазначено, що юридична визначеність означає чіткість, зрозумілість і однозначність норм, а також право особи розраховувати на передбачувану стабільність правового регулювання [4, с. 115].

Саме тут виникає перша проблема, що робити, коли текст норми допускає кілька значень. У 2025 році в окремій думці судді Василя Лемака до рішення Конституційного Суду України прямо відтворено усталену юридичну позицію Суду, сама лише можливість неоднозначного тлумачення норми не є достатньою підставою для визнання її неконституційною, якщо ця норма допускає таке тлумачення, яке узгоджується з Конституцією. Цей підхід є практично важливим, але водночас проблемним, тобто межа між «конституційно узгодженим прочитанням» і фактичним переписуванням змісту норми залишається тонкою [7, с. 113-116].

Перевага конформного тлумачення полягає в тому, що воно зберігає стабільність правопорядку та покладається на розсуд законодавця. Однак ризик полягає в тому, що за надмірного його використання Суд може відмовитися від прямого визнання дефектної норми неконституційною, переклавши тягар її "правильного" прочитання на суди загальної юрисдикції. Тоді зростає небезпека неоднакового застосування права, а отже, і послаблення тієї самої юридичної визначеності, яку Суд прагне захистити. Тому проблема тлумачення в практиці КСУ є не тільки методологічною, а й інституційною, адже якісне тлумачення має бути переконливим і чітким, щоб ним могли керуватися всі інші суди та органи влади [1].

У сучасній практиці Суд дедалі частіше працює через категорії правовладдя, гідності, пропорційності та ефективного захисту прав. У рішенні від 21 січня 2025 року № 3-р(II)/2025 у справі ТОВ «Геомакс-Ресурс», яке саме Суд включає до масиву позицій щодо верховенства права, було знову оновлено вимоги правової визначеності у сфері податкового регулювання. У рішенні від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024 щодо конституційних гарантій прав фізичних осіб-підприємців Суд також розвивав лінію захисту свободи особи в економічній сфері як конституційно захищеного інтересу. А в березні 2026 року КСУ підтвердив конституційність частини першої статті 76 КПК України у справі про допустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні, що показує, що Суд не зводить свою інтерпретаційну функцію лише до скасування норм, а часто використовує її для уточнення стандартів

конституційного контролю у процесуальній сфері [5, с. 20].

Наступна проблема пов'язана з розмежуванням тлумачення і правотворення. У сучасній доктрині це одна з найгостріших тем. О. Петришин у праці 2024 року про тлумачення конституційних норм у реалізації принципу верховенства права порушує питання, якою мірою абстрактне тлумачення Конституції сприяє утвердженню правовладдя і наскільки обґрунтованим є надання такому тлумаченню офіційного, загальнообов'язкового значення. Уже сама постановка питання свідчить, що ідеться не лише про техніку інтерпретації, а про конституційну легітимність судового впливу на правову систему.

Позиція О. Петришина є особливо важливою сьогодні. Суд нерідко користується такими категоріями, як «сутність права», «справедливість», «легітимна мета», «належне врядування», «домірність», які неможливо вивести з одного лише тексту норми. Це означає, що практика Конституційного Суду України спирається на принциповий, а не лише на формально-догматичний тип тлумачення. Проблема в тому, що за відсутності достатньо розгорнутої аргументації принципове тлумачення може бути сприйняте як прояв суддівського активізму. Тому чим більш ціннісно насиченим є рішення Суду, тим вищими мають бути стандарти його мотивування [6, с. 48].

На думку М. Савчина, Суд повинен зважати не лише на граматику тексту, а й на ціннісний порядок Конституції. Сильна сторона такого підходу полягає в його відповідності європейському конституціоналізму, а слабка – у ризику суб'єктивізації, якщо цінності не прив'язуються до чітких юридичних критеріїв [11, с. 128-165].

С. Головатий, у свою чергу, пропонує ідею правовладдя як ключового елемента статті 8 Конституції. У 2025 році за участю Конституційного Суду України та Інституту української мови НАН України також було видано "Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів", що підкреслює ще один важливий вимір тлумачення – термінологічна точність [10]. Вона у конституційному тексті має безпосереднє значення для правозастосування. Для науковця інтерпретація конституційних положень має ґрунтуватися на верховенстві Конституції і на змістовному розумінні права [8, с. 142].

Окрема проблема сучасної практики – тлумачення в умовах війни. О. Совгиря наголошує, що навіть під час воєнного стану конституційне судочинство не втрачає сенсу, але змінює форми роботи, наприклад, більшість засідань проводиться письмово, а публічність і відкритість зазнають адаптації до безпекових умов. Для інтерпретаційної функції це означає новий виклик – як зберегти якість аргументації й переконливість юридичних позицій в умовах прискорених процедур, фізичних загроз і політичної чутливості справ, пов'язаних із безпекою, бюджетом, соціальними обмеженнями чи кримінальним процесом [9, с. 281].

Ще один важливий напрям сучасної доктрини пов'язаний із законодавчим упущенням. В. Городовенко доводить, що у практиці КСУ формується концепція legislative omission, за якою порушенням Конституції може бути не лише наявність неконституційної норми, а й відсутність необхідного правового регулювання, коли обов'язок законодавця прямо або завуальовано випливає з Конституції. Це вкрай значущий зсув для теорії тлумачення: Суд починає інтерпретувати не тільки те, що написано, а й те, що мало бути нормативно врегульовано. Водночас саме тут межа між конституційним контролем і втручанням у прерогативи парламенту є найделікатнішою [3].

Практичні труднощі тлумачення посилюються інституційними проблемами самого Суду. За офіційною інформацією Дорадчої групи експертів, станом на 14 квітня 2025 року в Конституційному Суді було 11 суддів із 18, а з 27 січня 2025 року Суд не мав кворуму. Окремі офіційні матеріали Суду також фіксували неповноважність пленарних засідань Великої палати впродовж частини 2025 року. Лише 3 липня 2025 року новопризначений суддя О. Водянніков набув повноважень. Для практики тлумачення це має прямі наслідки: затримка розгляду справ, фрагментація правових позицій, нерівномірний розподіл навантаження між сенатами та Великою палатою. У таких умовах особливо зростає значення послідовності мотивувальної частини рішень і опори на раніше сформульовані юридичні позиції [8, с. 142].

Отже, тлумачення норм права в практиці Конституційного Суду України є одним із значущих механізмів забезпечення реальної дії Конституції України. Сучасна практика Суду свідчить про поступовий відхід від суто формально-догматичного підходу до інтерпретації та посилення ролі змістовного, ціннісно орієнтованого тлумачення, заснованого на принципі верховенства права, юридичної визначеності, пропорційності та поваги до прав людини.

---

1. Горбатюк В. Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. *Інформація і право*. 2016. № 1. С. 79–84.

2. Лепіш Н. Я. Наукове розуміння тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2015. Вип. 4. С. 12–24.

3. Топчій В. В. Офіційне тлумачення конституційних норм щодо прав людини у парадигмі юридичної герменевтики. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 276–283.

4. Горобець Н. О. Проблеми використання юридичної термінології в законодавстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (4). С. 7–10.

5. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

6. Петришин О. Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 р., м. Чернівці). Чернівці,

2023. С. 46-51.

7. Лемак В. В. Сучасне дослідження українського конституціоналізму. *Публічне право*. 2023. № 1 (49). С. 113–116.

8. Головатий С. Еволюція української офіційної доктрини конституційного права. *Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції 1997-2023*. Київ : ВАІТЕ, 2024. С. 5-32.

9. Совгиря О. Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : збірник матеріалів і тез ІІ Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 06 жовтня 2023 р.). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 140-146.

10. Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів / [уклад.: С. Головатий, С. Сидоренко, І. Савченко ; за заг. ред. П. Гриценка, С. Головатого]. Харків : Право, 2025. 352 с.

11. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.

Ганна ЯЛОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів належить до видів юридичної діяльності з підвищеним рівнем психологічного навантаження, оскільки безпосередньо пов'язана із забезпеченням правопорядку, захистом прав і свобод людини, реагуванням на кризові ситуації та прийняттям рішень в умовах дефіциту часу й інформації. У таких умовах емоційно-вольова сфера правоохоронця виступає не лише психологічною характеристикою особистості, а й важливим елементом професійної компетентності, що безпосередньо впливає на реалізацію принципу верховенства права. Від рівня емоційної стійкості, самоконтролю та здатності діяти неупереджено залежить законність рішень, дотримання прав людини та довіра суспільства до правоохоронної системи.

Емоційний стан працівника правоохоронного органу суттєво впливає на якість виконання службових обов'язків. Як зазначається у науковій літературі,

емоційний стан є психологічною характеристикою особистості, що відображає її відносно стійкі переживання та визначає особливості поведінки [1]. Для правоохоронця це має особливе значення, оскільки професійна діяльність часто здійснюється в умовах конфлікту, суспільної напруги, агресії або небезпеки для життя і здоров'я. У таких ситуаціях недостатній рівень емоційної врівноваженості може призводити до порушення принципів законності, об'єктивності та справедливості.

Одним із найбільш поширених психологічних чинників професійної діяльності правоохоронців є стрес. У наукових дослідженнях стрес визначається як стан психічного напруження, що виникає у складних умовах діяльності [1]. Для працівників правоохоронних органів стресові ситуації мають системний характер: виконання службових завдань в умовах ризику, контакт із потерпілими та правопорушниками, необхідність швидкого прийняття владних рішень, значний рівень відповідальності за наслідки власних дій. Особливої актуальності ця проблема набула в умовах воєнного стану, коли правоохоронці здійснюють свою діяльність в умовах підвищеної небезпеки та значного емоційного навантаження.

Водночас важливо розмежовувати конструктивний стрес, який мобілізує внутрішні ресурси особистості, та деструктивний стрес (дистрес), що негативно впливає на професійну діяльність і може призводити до втрати самоконтролю [1]. У контексті забезпечення верховенства права особливу небезпеку становлять афективні стани, оскільки вони здатні знижувати рівень об'єктивності правоохоронця та впливати на законність прийнятих рішень. Афект характеризується як короткочасний, але інтенсивний емоційний стан, що супроводжується порушенням вольового контролю та звуженням свідомості [1]. У професійній діяльності правоохоронця це може проявлятися у надмірному застосуванні примусу, конфліктній поведінці або прийнятті необґрунтованих рішень.

У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток вольових якостей особистості правоохоронця. Самоконтроль, дисциплінованість, витримка та здатність діяти відповідно до закону навіть у складних емоційних умовах є необхідними складовими професійної діяльності. Воля виступає механізмом, що забезпечує підпорядкування поведінки вимогам права та професійної етики. Саме тому формування емоційної стійкості правоохоронців повинно розглядатися як складова професійної підготовки та реалізації принципу верховенства права.

Окрему увагу слід приділити проблемі професійного вигорання працівників правоохоронних органів. Синдром емоційного вигорання характеризується психоемоційним виснаженням, зниженням мотивації та втратою професійної ефективності [1]. Постійний психологічний тиск, високий рівень суспільної відповідальності, ненормований режим служби та необхідність взаємодії з великою кількістю людей створюють умови для розвитку такого стану. Наслідком професійного вигорання можуть бути:

формальне ставлення до виконання службових обов'язків, зниження рівня професійної етики, байдужість до потреб громадян та порушення стандартів правомірної поведінки.

У контексті забезпечення верховенства права важливу роль відіграє емоційна культура правоохоронця. Під емоційною культурою розуміють здатність особи контролювати власні емоції, адекватно реагувати на поведінку інших осіб та забезпечувати професійну комунікацію навіть у конфліктних ситуаціях [2]. Для працівників правоохоронних органів емоційна культура є складовою професійної етики та передумовою дотримання прав людини у процесі здійснення владних повноважень.

Особливого значення набуває також розвиток професійної емпатії. Правоохоронець повинен уміти розуміти емоційний стан потерпілих, свідків та інших учасників правовідносин, однак така емпатія має поєднуватися з неупередженістю та об'єктивністю. Надмірна емоційна залученість може негативно впливати на професійні рішення, тому важливим є дотримання балансу між гуманністю та професійною нейтральністю.

Отже, емоційно-вольова сфера працівника правоохоронного органу є важливою складовою його професійної діяльності та безпосередньо впливає на реалізацію принципу верховенства права. Здатність контролювати емоційні стани, діяти в умовах стресу відповідно до вимог законності, забезпечувати повагу до прав людини та дотримуватися професійної етики визначає ефективність діяльності правоохоронця в сучасних умовах. Формування емоційної стійкості, психологічної готовності та високої правової культури повинно бути одним із пріоритетних напрямів професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

1. Демиденко Н. М. Юридична психологія : навч. посіб. Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ., Каф. гуманітар. дисц. Суми, 2025. 186 с.

2. Марченко О. В. Юридична деонтологія : навч. посіб. / О. В. Марченко. Дніпро : ДДУВС. 2025. 168 с.

Вікторія ЯСНОГОР-МАСЛОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СТАНДАРТИ ДОПУСТИМОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В умовах становлення та розвитку сучасної правової держави проблема обмеження прав і свобод людини набуває концептуального значення, оскільки безпосередньо пов'язана із забезпеченням балансу між публічним інтересом і сферою індивідуальної автономії. Конституція України, закріплюючи розгалужену систему основоположних прав і свобод, водночас передбачає можливість їх обмеження за наявності конституційно та законодавчо визначених підстав. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Конституційного Суду України, який шляхом формування обов'язкових до виконання правових позицій здійснює нормативно-інтерпретаційний вплив на розуміння меж допустимого втручання держави у сферу прав людини.

Практика Конституційного Суду України виступає одним із ключових інституційних механізмів формування стандартів конституційної допустимості обмежень прав і свобод, зокрема в аспекті дотримання критеріїв законності, легітимної мети, необхідності та пропорційності втручання. У процесі євроінтеграції та імплементації міжнародних стандартів у сфері прав людини дослідження правових позицій Конституційного Суду України набуває особливої актуальності як інструмент забезпечення верховенства права та гармонізації національної правової системи з європейським правовим простором. Актуальність даного дослідження зумовлена також необхідністю посилення гарантій ефективного захисту прав людини в умовах підвищених безпекових ризиків та наявністю певних прогалин і колізій у національному законодавстві, які можуть бути виявлені та подолані через аналіз практики Конституційного Суду України.

Конституційно-правова модель України, на відміну від окремих зарубіжних правопорядків, не містить уніфікованого та системно кодифікованого підходу до регламентації обмеження прав і свобод людини.

Водночас із її положень імпліцитно випливають загальні принципи допустимості таких обмежень, що зумовлюються змістом відповідного права та його конституційною функцією. Так, обсяг реалізації свободи світогляду і віросповідання може бути обмежений в інтересах охорони моральності населення (ст. 35 Конституції України), свобода вираження поглядів – з метою захисту репутації та прав інших осіб (ст. 34 Конституції України), а право на мирні зібрання – з огляду на необхідність забезпечення громадського порядку та безпеки (ст. 39 Конституції України) [1].

Конституційна модель обмеження прав і свобод ґрунтується на принципі виключної законодавчої регламентації, відповідно до якого будь-яке втручання у сферу конституційних прав можливе лише на підставі закону, ухваленого у встановленому порядку та з дотриманням конституційних приписів. Такі обмеження повинні відповідати критеріям правової визначеності, легітимності мети та соціальної обумовленості. При цьому принципово важливим є те, що навіть за наявності формально-юридичних підстав держава не наділена повноваженнями щодо звуження змісту та обсягу конституційного права до такої міри, яка призводила б до фактичної втрати його нормативної сутності.

Аналіз правових позицій Конституційного Суду України свідчить про усталену тенденцію до пріоритетизації захисту прав і свобод людини як базової конституційної цінності. Зокрема, у Рішенні від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023 Конституційний Суд України розвинув підхід щодо абсолютної цінності людської гідності та недопустимості її нівелювання навіть у контексті кримінально-правового впливу. Суд підкреслив, що особа, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, зберігає статус носія основоположних прав і свобод, а отже, не може бути виключена з конституційного простору прав людини [2].

Особливої актуалізації проблема обмеження прав набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли держава об’єктивно розширює межі регулятивного впливу. У цьому контексті Конституційний Суд України послідовно розробляє критерії допустимості обмеження права на свободу та особисту недоторканність, наголошуючи на необхідності наявності вмотивованого судового рішення, ухваленого на підставі закону та з дотриманням принципу верховенства права. Водночас Суд системно підкреслює, що навіть в умовах особливих правових режимів обмеження прав не може набувати характеру надмірності або втрати конституційної обґрунтованості.

Зазначена позиція отримала подальший розвиток у Рішенні від 18 липня 2024 року № 8-р/2024, у якому Конституційний Суд України концептуалізував свободу людини як первинну конституційну цінність, що зумовлює підвищений стандарт обґрунтування будь-якого втручання з боку держави. Суд наголосив, що навіть в умовах воєнного стану обмеження конституційних прав має здійснюватися виключно в межах, чітко визначених Конституцією

України, а такі фундаментальні гарантії, як право на свободу, право на судовий захист і презумпція невинуватості, не можуть бути довільно нівельовані або редуковані законодавцем [3].

Подальше поглиблення цієї доктринальної лінії простежується у Рішенні від 1 квітня 2026 року №3-р(II)/2026, яким Конституційний Суд України визнав неконституційною частину п'яту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. Суд виходив із того, що навіть в умовах воєнного стану законодавець не вправі встановлювати такі процесуальні механізми, які фактично нівелюють сутність конституційних гарантій справедливого суду та права на захист. Конституційний Суд України наголосив, що процесуальні гарантії становлять невід'ємний елемент конституційного права на справедливий судовий розгляд, а їх звуження шляхом спрощення процедур або розширення дискреції органів державної влади є неприпустимим [4].

Отже, системний аналіз практики Конституційного Суду України дає підстави стверджувати про формування цілісної конституційної доктрини обмеження прав і свобод людини, яка базується на аксіологічному пріоритеті людської гідності та людини як найвищої соціальної цінності. У межах цієї доктрини обмеження прав розглядається як винятковий конституційно допустимий інструмент, застосування якого можливе лише за умов суворого дотримання принципів верховенства права, юридичної визначеності та пропорційності. Конституційний Суд України послідовно розвиває підхід, згідно з яким будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети, необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності. Водночас Суд категорично заперечує можливість звуження змісту та обсягу конституційних прав навіть за умов надзвичайних або воєнних режимів, що свідчить про усталення вітчизняної конституційної доктрини пріоритету прав людини як системоутворювального елемента конституційного ладу.

---

1. Конституційне право : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законодавства від 20 грудня 2023 р. № 11-р(II)/2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text (дата звернення: 06.05.2026).

3. Рішення Конституційного Суду України від 18 липня 2024 року № 8-р/2024 у справі за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законодавства в умовах воєнного стану. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text (дата звернення: 10.05.2026).

4. Рішення Конституційного Суду України від 01 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026 у справі за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-26#Text (дата звернення: 10.05.2026).

Ліна БЕРЛИМЕНКО
студентка
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ ТА ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну призвело до безпрецедентного зростання масштабів внутрішнього переміщення населення. Мільйони наших співвітчизників у пошуках безпечних умов для життя змушені були покинути свої домівки та переїхати в інші регіони України. Йдеться про внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), які втративши свою домівку, джерела доходу та надію на краще життя, опинилися у вразливому становищі. Зауважимо, що вони потребують особливого захисту з боку держави, зокрема в частині забезпечення соціальних прав і доступу до ефективного судового захисту.

Станом на сьогодні ВПО стикаються з низкою труднощів під час пошуку житла та його подальшої оренди. Найбільші складнощі виникають у тих випадках, коли йдеться про проживання літніх людей, сімей із малолітніми дітьми (до 5 років) або з домашніми тваринами. На переконання орендаторів, саме ці категорії громадян уважаються найбільш проблемними, що часто стає підставою для відмови в укладенні договору оренди. Невідповідність очікуванням, завищені ціни (для людей з певних областей України) та упереджене ставлення до переселенців – це лише невелика частка проблем, із якими стикаються ВПО. Тож зрозуміло, що знайти альтернативу втраченому житлу хоча б на певний термін украй важко.

Ознайомлення зі змістом ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», в якій визначено юридичні гарантії забезпечення реалізації прав ВПО на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, свідчить про те, що на практиці далеко не всі вони є дієвими в

конкретно історичних умовах, які склалися в державі [1].

Частина 11 цієї статті вищезгаданого закону, зокрема, передбачає, «якщо унаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, знищено або пошкоджено (до стану, непридатного для проживання) жиле приміщення, ці особи мають право на отримання страхових виплат і соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» [1].

Маючи пошкоджене житло та подавши заяву на отримання компенсації, фізичні особи нерідко так і не отримують передбачених виплат, що свідчить про наявність проблем у реалізації механізму відшкодування.

Аналіз норм Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» свідчить про те, що держава запровадила спеціальний механізм відшкодування шкоди, завданої житловій нерухомості громадян унаслідок збройної агресії [2].

У цьому нормативно-правовому акті вищої юридичної сили визначено коло осіб, які можуть отримати компенсацію за пошкоджене або ж знищене майно. Також у згаданому юридичному документі встановлюється порядок подання заявок, їх розгляду та прийняття рішення про надання відповідних виплат чи іншої форми відшкодування. Важливим елементом є створення Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, який забезпечує фіксацію завданої шкоди та є підставою для подальшого отримання компенсації.

Ознайомившись з практикою реалізації відповідних приписів вищезгаданих законодавчих актів, стає зрозумілим, що в нашій державі виникають труднощі з виплатою матеріальної компенсації, що пов'язано з необхідністю підтвердження зруйнованої або ж пошкодженої оселі, відсутністю необхідних документів, тривалими строками розгляду заяв та обмеженістю фінансових ресурсів.

За результатами досліджень УВКБ ООН та громадських організацій, понад 60% внутрішньо переміщених осіб втратили житло, тоді як компенсаційні виплати отримала лише незначна частина постраждалих [3]. Це свідчить про наявність істотного розриву між проголошеними гарантіями та фактичним рівнем їх забезпечення. У зв'язку з цим особи, права яких порушено, змушені звертатися до суду з метою оскарження відмов у наданні компенсації або захисту свого права на належне відшкодування завданої шкоди. До прикладу, у Протоколі до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод чітко закріплено, що кожна людина має право на мирне володіння своїм майном, і ніхто не може бути

позбавлений власного майна інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [4].

Отже, неналежне забезпечення механізму компенсації за пошкоджене або знищене житло, затягування виплат або відмова у їх наданні, може розцінюватися як порушення права особи на мирне володіння майном. У такому випадку внутрішньо переміщені особи мають право не лише на захист у національних судах, але й після вичерпання всіх національних засобів правового захисту, звертатися до Європейського суду з прав людини з метою відновлення порушених прав та отримання справедливої сатисфакції.

Порушуючи питання соціальних виплат, можна констатувати: на практиці держава інколи встановлює певні обмеження щодо надання фінансової допомоги окремим категоріям осіб, що може призводити до порушення їхніх соціальних прав. Даючи оцінку цій ситуації, мусимо говорити про звуження прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема осіб пенсійного віку, які часто стикаються з труднощами під час підтвердження свого статусу, отримання пенсійних виплат або їх своєчасного нарахування, що ускладнює реалізацію їхнього права на соціальний захист.

У свою чергу ця категорія громадян при несвоєчасній виплаті або ж скасуванні статусу внутрішньо переміщеної особи може звернутись до органів соціального захисту (УСЗН) за місцем фактичного проживання, ЦНАПу, через застосунок «Дія», або ж зателефонувати на «гарячу лінію». Крім того, у разі відсутності належного реагування чи отримання відмови, вони мають право подати письмову скаргу до вищих органів соціального захисту, а також звернутися до суду з метою захисту своїх прав та законних інтересів. Судовий порядок дозволяє оскаржити протиправні рішення, дії чи бездіяльність органів влади, зокрема щодо припинення виплат або скасування статусу ВПО, а також вимагати відновлення порушених прав і виплати належних коштів.

Не менш важливим у зв'язку з цим є право на безоплатну правову допомогу, яким можуть скористатися внутрішньо переміщені особи для підготовки документів і представництва своїх інтересів у суді.

Отже, в Україні ситуація з наданням соціальних виплат та компенсацій за пошкоджене або знищене житло залишається складною та потребує подальшого вдосконалення. Попри наявність належної нормативно-правової бази, на практиці спостерігаються труднощі у реалізації цих гарантій, зокрема затримки у виплатах та проблеми з підтвердженням права на отримання допомоги. У зв'язку з цим судовий захист виступає важливим механізмом відновлення порушених прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи можливість оскарження неправомірних рішень органів державної влади та отримання належних виплат і компенсацій.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 30.03.2026).

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023р. № 2923-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення: 30.03.2026).

3. Понад 60% ВПО втратили житло, але компенсацію отримали лише 4% – опитування. *Zmina*. URL : https://zmina.info/news/ponad-60-vpo-vtratyly-zhytlo-ale-kompensatsiyu-otrymaly-lyshe-4-opytuvannya/.

4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 станом на 17 лип. 1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 30.03.2026).

Тетяна БОНДАР
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВА СИСТЕМА США В ШТАТІ КАЛІФОРНІЯ

Судова влада Каліфорнії сполучає місцеві й федеральні інстанції в межах федеральної судової системи США. Конституція США утверджує федеральну систему, де повноваження розділені між федеральним урядом та штатами. Кожен штат, зокрема Каліфорнія, має власну судову систему. У штаті Каліфорнія дійсну систему формують 58 окружних (суди загальної компетенції, Superior Courts) – по одному в кожному окрузі, шість апеляційних округів (California Courts of Appeal), а також Верховний Суд штату Каліфорнія, який є судом найвищого рівня штату. Паралельно в Каліфорнії діють чотири федеральні окружні суди (Northern, Eastern, Central, Southern Districts of California), які підпорядковуються Дев'ятому апеляційному округу США. Таким чином, система судів у штаті Каліфорнія складається з кількох щаблів: локальні окружні суди розглядають більшість кримінальних та цивільних справ за нормами штату; апеляційні суди вирішують протести на рішення окружних судів; Верховний Суд штату гарантує узгодженість тлумачення законів Каліфорнії. Федеральні суди здебільшого розглядають питання,

визначені федеральним законодавством, наприклад, федеральні злочини, міжштатні суперечки, неплатоспроможність тощо. Апеляції на рішення федеральних окружних судів доходять до Дев'ятого округу, а остаточне застосування федерального законодавства мають апеляційні суди вищих щаблів (зрештою – Верховний Суд США). Водночас майже всі нефедеральні справи розв'язуються саме у судах штату, адже штати володіють «фінальним правом» у питаннях розуміння власних законів та конституцій [1].

Історія судової влади Каліфорнії починається з прийняття конституції штату 1849 р. та приєднання Каліфорнії до США у 1850 р. Первісна судова система, яка змінила мексиканські суди алькади (alcaldes), охоплювала Верховний Суд (тоді трьох членів), окружні суди загальної юрисдикції, повітові суди та суддів (justices of the peace). У 1862 р. кількість членів Верховного Суду зросла до 5, а за Конституцією 1879 р. – до семи. У 1904 р. для зниження затримок у розгляді апеляцій були засновані Апеляційні суди (Courts of Appeal). У 1924 р. легіслатура штату отримала право засновувати муніципальні суди у великих округах, а в 1926 р. Конституція запровадила Судову Раду штату (Judicial Council) як орган управління та координації роботи судів. Важливим кроком 1911 р. стало переведення суддівських виборів на безпартійну основу, а з 1934 р. уся апеляційна система перейшла на конкурсне призначення нових апеляційних суддів губернатором із затвердженням спеціальною комісією і подальшим референдумом виборців (оцінним голосуванням). На думку науковців, такі реформи дозволили знизити політичні впливи та підняти професійні стандарти суддів.

Кожен рівень судів у Каліфорнії має власну сферу повноважень. Окружні суди (Superior Courts) – суди першої інстанції загальної юрисдикції – розглядають майже усі кримінальні (від дрібних проступків до тяжких злочинів) та цивільні справи (особисті, цивільні позови, сімейні, спадкові, правозахисні тощо). Апеляційні суди вирішують справи, що надійшли до них за скаргами на вердикти окружних судів. Верховний Суд штату Каліфорнія вирішує окремі справи поза касацією (наприклад, дисциплінарні питання щодо суддів, питання правових норм) та усі правові питання, що виносяться на розгляд апеляції і мають загальнодержавне значення. Федеральні суди діють у межах власної компетенції: вони можуть слухати справи про порушення федеральних законів, конституційні питання, справи зі сторін з різних штатів тощо. Каліфорнійські суди штату не мають права оголошувати федеральні закони неконституційними – це прерогатива федеральних судів. Водночас ухвали Верховного Суду Каліфорнії за федеральними конституційними питаннями можуть бути переглянуті Єдиним Судом США, адже суди штатів є останньою інстанцією у тлумаченні штатних законів, але їхнє тлумачення федерального права може бути оскаржено до Верховного Суду США [1].

Судова влада штатів США має широку сферу компетенції – на відміну від обмеженої юрисдикції федеральних судів, суди штату розглядають

більшість правових суперечок. Так, згідно з Конституцією штату, суд присяжних гарантований для усіх сторін [2]. Це означає, що у всіх кримінальних справах, за які передбачено позбавлення волі, обов'язковим є суд присяжних з 12 осіб. У справах про проступки, зазвичай менш тяжкі злочини, дозволяється також нечисельний склад присяжних за згодою сторін. У цивільних справах зазвичай формують 12 присяжних, проте за згодою сторін їхня кількість може бути зменшена, наприклад, до 8 чи навіть 6 осіб. Роль присяжних полягає у з'ясуванні обставин справи – це додає розглядам елемент народного правосуддя. Водночас суддя скеровує процес і вирішує питання права, інструктуючи присяжних щодо норм, які необхідно застосувати. Закон Каліфорнії також передбачає, що мирний вирок присяжних може бути ухвалений більшістю голосів, у цивільних справах досить 9 з 12 за відсутності заперечень, що відрізняє штатний підхід від суворої федеральної вимоги до одностайності.

Призначення й обрання суддів у Каліфорнії регламентоване Конституцією штату та іншими законами. Судді Верховного Суду і Судів Апеляцій призначаються губернатором штату з подальшим затвердженням Комісією з призначень суддів, до складу якої входять Голова Верховного Суду, Генеральний прокурор Каліфорнії та найстарший за вислугою суддя відповідного апеляційного округу. Перед призначенням кандидати проходять перевірку кваліфікації Дорадчою комісією адвокатури (Commission on Judicial Nominees Evaluation) [3]. Верховні та апеляційні судді призначаються на 12-річний термін і згодом обираються виборцями на підтвердження, так звані «retention elections» – голосування «за/проти» без конкурентів. Натомість судді окружних (нижчих) судів мають бути обрані громадянами на шестирічний термін. На практиці багато суддів окружних судів спершу потрапляють на посаду через призначення губернатором під час вакансії, а потім мають підтвердити своє призначення на наступних загальних виборах. Усі кандидати до суддівського корпусу повинні мати не менше 10 років стажу адвоката або служби суддею у Каліфорнії. Вибори суддів в окрузі проходять на безпартійній основі, тобто без вказівки партійної приналежності, що теж визначається законодавчими змінами початку XX ст. У випадку порушення суддею Кодексу суддівської етики та інших стандартів суддя може бути притягнутий до відповідальності та навіть усунутий Комісією з нагляду за діяльністю суддів.

Нововведення останніх років містять активний розвиток електронного судочинства. Судова влада Каліфорнії впроваджує електронне подання паперів та системи електронного обліку справ. Наприклад, Верховний Суд штату дозволяє юристам подавати касаційні апеляції через систему електронного подання (TrueFiling). Декілька значних окружних судів запровадили обов'язкове електронне подання. У червні 2023 р. Окружний суд округу *Аламеда* впровадив систему керування справами «eCourt» (Journal Technologies), завдяки якій майже всі документи можливо подавати в електронному вигляді, оперувати через інтернет-доступ до справ. І зникла

потреба у факсимільному надсиланні документів. За словами суддів та адміністраторів, ці технології роблять судочинство швидшим та комфортнішим для сторін процесу, хоча певні типи документів (наприклад, накази, виклики) ще слід подавати у паперовому вигляді.

Протягом останніх десятиліть судова система Каліфорнії зазнала суттєвих організаційних перетворень. Зокрема, у 1998 р. виборці схвалили поправку (Пропозиція 220), яка дозволила об'єднати окружні та муніципальні суди в одному окрузі. До 2001 р. усі 58 округів добровільно з'єднали свої суди відповідно до цієї ініціативи. Це призвело до єдиної керівної структури на рівні кожного округу та сприяло економії коштів і кращій узгодженості роботи судів. Також реформовано систему етики та нагляду за суддями: 1960 р. створено незалежну Комісію з розгляду скарг на суддів, а Кодекс суддівської етики був зміцнений новими правилами. На відміну від багатьох інших штатів, Каліфорнія відмовилася від партійних виборів суддів ще на початку XX ст. У цих реформах відображено прагнення гарантувати незалежність і професійність суддівського корпусу.

Політичні та суспільні чинники також впливають на діяльність судів Каліфорнії. Хоча Конституція штату забезпечує незалежність суддів, політика не оминає цю сферу. Суддів вищих інстанцій призначають губернатори, і саме політичні погляди останніх часто відображаються у вердиктах. Наприклад, у 1978–1982 рр. губернатор Джеррі Браун цілеспрямовано номінував на вищий суд більше жінок та представників меншин, посилюючи різноманітність суддівського складу. З іншого боку, суспільно важливі судові вердикти нерідко викликають хвилювання. Відомим прикладом стали події 1986 р., коли ухвала Верховного Суду штату щодо порядку приведення у виконання смертної кари спричинила велику кампанію та спробу відкликання усіх трьох суддів цього суду. Хоча екстраординарні процедури (референдум суддів) спрацювали частково, лише одного суддю не підтвердили на голосуванні [4]. Подібні ситуації доводять, що суди зважають на громадські настрої та часом стають об'єктом політичного тиску. Проте система етичних норм та незалежна комісія гарантують, що рішення ухвалюються переважно на основі права й прецедентів, а не політичних уподобань.

---

1. Comparing Federal & State Courts. *United States Courts*. URL : https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/court-role-and-structure/comparing-federal-state-courtshttps://www.uscourts.gov/about-federal-courts/court-role-and-structure/comparing-federal-state-courts.
2. California Constitution. Article I - Declaration of Rights. Section 16. URL : https://law.justia.com/constitution/california/article-i/section-16/.
3. Commission on Judicial Nominees Evaluation. *The State Bar of California.* URL : https://www.calbar.ca.gov/About-Us/Who-We-Are/Committees/Judicial-Nominees-Evaluation.
4. Judicial Selection: A Look at California. *Brennan center for justice*. URL : https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/judicial-selection-look-california.

Катерина ВИШАРЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОЛІЗІЙНІСТЬ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Система права є складним, багаторівневим та динамічним явищем, що потребує системного тлумачення та чіткого нормативного регулювання. У межах правової системи можливе виникнення суперечностей між правовими нормами, що зумовлено як об'єктивною складністю суспільних відносин, так і особливостями нормотворчої діяльності. Правник як суб'єкт правозастосування повинен не лише ідентифікувати такі суперечності, а й володіти методологічним інструментарієм їх усунення з урахуванням принципів верховенства права, правової визначеності та юридичної передбачуваності.

Правові колізії у теорії права визначаються як суперечності між двома або більше чинними правовими нормами, які регулюють одні й ті самі суспільні відносини, але містять різні або взаємовиключні приписи. Їх наявність є закономірним явищем будь-якої розвиненої правової системи, однак у нормальних умовах вони мають мінімізуватися через ефективну законодавчу техніку.

В умовах воєнного стану правові колізії набувають особливої інтенсивності та специфіки. Це зумовлено прискореним темпом нормотворення, необхідністю оперативного реагування держави на загрози національній безпеці, а також прийняттям значної кількості нормативно-правових актів у стислі строки. Як наслідок, зростає ризик неузгодженості між законами, підзаконними актами та вже чинними нормами права.

У доктрині та практиці правозастосування вироблено загальні підходи до подолання колізій, які також відображені у роз'ясненнях Міністерства юстиції України (зокрема лист від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19). Серед основних колізійних принципів можна виокремити такі:

По-перше, принцип *lex posterior derogat legi priori* передбачає, що у разі суперечності між нормами одного органу застосовується пізніше прийнята

норма. Це пояснюється тим, що новий нормативний акт відображає актуалізовану волю нормотворця.

По-друге, діє принцип ієрархії нормативно-правових актів, відповідно до якого пріоритет має акт вищої юридичної сили. Це є проявом конституційного принципу верховенства Конституції та забезпечення єдності правової системи.

По-третє, у межах одного нормотворчого органу пріоритет надається акту вищої юридичної сили, якщо між ними існує суперечність.

По-четверте, застосовується принцип *lex specialis derogat legi generali*, відповідно до якого спеціальна норма має перевагу над загальною за умови їх одночасної чинності та відсутності прямого скасування спеціальної норми пізнішим загальним актом [1].

Таким чином, систематизація колізійних принципів дозволяє забезпечити стабільність та передбачуваність правозастосування навіть за умов нормативної неоднорідності.

Особливого значення правові колізії набувають в умовах воєнного стану, коли правова система функціонує в режимі підвищеної динаміки. У цей період активно формуються нові правові інститути та регулюються раніше невідомі суспільні відносини. Наприклад, виникають правові питання щодо режиму використання земельних ресурсів на тимчасово окупованих територіях, відновлення інфраструктури та правового статусу майна, що перебуває у зоні бойових дій.

Додатковим фактором колізійності є поява нових юридичних термінів і конструкцій, які не завжди мають усталену інтерпретацію в судовій практиці та доктрині. Це створює ризики неоднозначного тлумачення правових норм та ускладнює їх однакове застосування.

Окрему категорію становлять колізії між національним та міжнародним правом. Вони виникають у процесі імплементації міжнародно-правових стандартів у національну правову систему. Такі колізії є особливо актуальними в контексті євроінтеграційних процесів України та необхідності забезпечення відповідності національного законодавства принципам верховенства права, пропорційності та правової визначеності [2]. Практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у формуванні єдиних підходів до тлумачення прав людини та забезпечення їх ефективного захисту.

Значний масив колізій у період воєнного стану спостерігається у сфері земельного та екологічного права. Це пов’язано як із трансформацією режиму використання земель, так і з необхідністю реагування на екологічні наслідки збройного конфлікту, зокрема забруднення ґрунтів, руйнування екосистем та деградацію природних ресурсів [3, с. 159]. Такі процеси вимагають оперативного нормативного регулювання, що часто супроводжується появою колізій між новими та чинними нормами.

Окремо слід виділити колізію між необхідністю забезпечення обороноздатності держави та гарантіями конституційних прав людини,

зокрема права на свободу та особисту недоторканність. У період воєнного стану можливе тимчасове обмеження окремих прав і свобод, наприклад шляхом запровадження комендантської години або здійснення перевірок документів на блокпостах. Такі заходи, хоча й є юридично виправданими, можуть створювати складні правові ситуації щодо меж допустимого обмеження прав людини [4].

Зростання обсягу нормативного регулювання також призводить до ризику дублювання, фрагментарності та внутрішньої суперечливості підзаконних актів. У практиці трапляються випадки, коли постанови Кабінету Міністрів України або укази Президента України не повністю узгоджуються із законами або між собою, що створює стан правової невизначеності та ускладнює правозастосування [5].

Подолання правових колізій є складним і безперервним процесом, який не передбачає їх повного усунення, однак спрямований на їх мінімізацію. Ефективними інструментами виступають системний аналіз законодавства, юридична герменевтика, доктринальні підходи, а також судова практика як засіб уніфікації правозастосування. Важливу роль відіграє забезпечення єдності судового тлумачення, що сприяє стабільності правової системи.

Додатково значення має залучення науково-експертного середовища до процесу підготовки та аналізу нормативно-правових актів, особливо тих, що приймаються в умовах воєнного стану. Це дозволяє підвищити якість законодавства, зменшити рівень колізійності та забезпечити його відповідність принципам системності та узгодженості.

Отже, правові колізії є об’єктивним і невід’ємним явищем правової системи, яке посилюється в умовах воєнного стану через інтенсифікацію нормотворчої діяльності. Вони ускладнюють процес правозастосування та можуть негативно впливати на реалізацію прав і свобод людини. Водночас удосконалення механізмів їх подолання, розвиток правової доктрини та уніфікація судової практики є ключовими умовами підвищення якості національної правової системи та її адаптації до сучасних викликів.

---

1. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії : лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text (дата звернення: 11.05.2026).

2. Онищук І. І., Рубінський М. М. Правові колізії в системі законодавства України в умовах воєнного стану: теоретико-правовий та порівняльний аналіз. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2026. № 2 (96). С. 126–129.

3. Литвинова К. А., Єрмолаєва Т. В. Правові проблеми охорони земель в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. С. 159–161.

4. Шевченко В. С., Фурсал Л. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи в період воєнного стану: проблеми та колізії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93, ч. 4. С. 243–245.

5. Поліщук О. А., Прилипко В. М., Ткаченко О. М. Правові колізії в процесі взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. С. 17–23.

Тайра ГУК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОЛЕГІАЛЬНІ ОРГАНИ ВЛАДИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ПИЛИПА ОРЛИКА

Після поразки під Полтавою у 1709 році частина козацької старшини та війська разом із гетьманом Іваном Мазепою була змушена залишити територію України й емігрувати до Бендер, що перебували під владою Османської імперії. Там козаки опинилися у вигнанні, але не відмовилися від ідеї відновлення української державності.

Після смерті Мазепи козацька старшина, яка перебувала в еміграції разом із шведами, новим гетьманом обрала Пилипа Орлика. Завдяки підтримки шведського короля Карла IV, який визнавав Орлика гетьманом і виступив гарантом української автономії під шведським протекторатом, постала потреба у створенні документа, який би визначав права й обов'язки гетьмана, обмежував його владу та гарантував участь представницьких органів у державному управлінні. Саме тому в 1710 році було укладено Конституцію Пилипа Орлика – політико-правовий акт, що став результатом досвіду гетьманського управління Мазепи та прагнення козацької старшини встановити владу на засадах виборності, підзвітності і дотримання закону. Важливо зазначити, що без допомоги Швеції цей акт міг би й не набути міжнародного значення [1, с. 146].

Конституція стала не лише програмою державного будівництва у вигнанні, а й першим документом, який чітко обмежував владу гетьмана. Вона вперше закладала розмежування повноважень між органами влади та запроваджувала колегіальний принцип управління. Акт складався з 3 частин: преамбули (вступу), 16 статей та присяги гетьмана. Текст було укладено двома мовами: латиною – для міжнародного визнання та староукраїнською – для внутрішнього користування.

Генеральна рада посідала центральне та найвище місце в цій системі й була найвищим колегіальним представницьким органом, що виконував законодавчі функції. Конституція наголошувала, що всі найважливіші

державні питання мають розв'язуватися саме на ній, за участю широкого кола військових і старшинських представників. Для забезпечення регулярності її роботи встановлювалися три щорічні сесії: на Різдво взимку, у Великдень навесні та на Покрову восени. Важливо зазначити, що Генеральна Рада мала найвищу юридичну силу, і її рішення були обов'язковими. За Конституцією (пункт XII) лише Генеральна Рада за участю гетьмана могла остаточно визначати, хто має право керувати державними маєтками та які повинності повинні виконувати піддані [2, с. 30].

Особливе значення мав шостий пункт Конституції, у якому було визначено організацію державного управління, за яким гетьман здійснював владу не одноосібно, а за участю Генеральної старшини, що ще раз підкреслює колегіальний характер державного управління. Старшина мала право надавати гетьману поради, але при цьому вона була не лише радником, а й фактичним контролером гетьманської влади, завжди стежачи за дотриманням інтересів козацтва. Таким чином, Генеральна старшина виступала органом, що представляв інтереси козацької спільноти та обмежував владу гетьмана, забезпечуючи участь усіх станів у державному управлінні.

Виконавча влада покладалася на гетьмана. Було зазначено, що гетьман має керувати державою, піклуватися про потреби народу та стежити за виконанням обов'язкових повинностей. Він затверджував обраних урядників, наглядав за збором публічних податків і зобов'язаний був не допускати утисків простого населення. Однак його влада, як вже зазначено, була обмеженою: гетьман не міг ухвалювати важливі рішення одноосібно, він мусив радитися зі старшиною та узгоджувати з нею всі ключові державні справи. Для гетьмана старшинська рада виконувала функцію контролю, стежила за тим, щоб він не перевищував своїх повноважень і не порушував прав козацького війська та населення. У випадку недотримання гетьманом вимог старшина мала право робити йому зауваження й вимагати пояснень. Таким чином, Конституція окреслила обов'язки гетьмана та запровадила систему стримувань і противаг, щоб запобігти зосередженню влади в одних руках [2, с. 31].

Стосовно найнижчого рівня влади, а саме полкової та місцевої адміністрації, можна зазначити, що на місцях владу здійснювали полковники, сотники та інші місцеві урядники. Вони керували окремими територіями (полками й сотнями), стежили за порядком, збором податків та виконанням рішень, ухвалених гетьманом і Генеральною Радою. Фактично це були «місцеві адміністрації», які забезпечували практичне втілення державних рішень у повсякденному житті населення.

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика стала першою спробою створення правової моделі української державності на засадах поділу влади та колегіальності. Вона обмежувала одноосібну владу гетьмана, закріплювала провідну роль Генеральної Ради як найвищого представницького та законодавчого органу та надавала Генеральній старшині функцію постійного

контролю за діяльністю виконавчої влади. Такий устрій запроваджував принцип стримувань і противаг, чим суттєво відрізнявся від попереднього гетьманського правління. Конституція регламентувала роботу центральної влади та забезпечувала ефективне управління на місцях через полкову та місцеву адміністрацію.

Разом з тим стаття друга цього акта наголошувала про протекторат Швеції та визначала його безстроковий пролонгований характер, що вказує на сумнівність повноти суверенітету [3, с. 87].

Таким чином, документ поєднав європейські правові ідеї з українською політичною традицією й став важливим кроком до формування сучасної української державності.

1. Вовк О. Б. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. *Архіви України*. 2010. № 3-4. С. 145-166. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2010_3-4_15.

2. Кравець Т. Є., Правовий аналіз конституції Пилипа Орлика 1710 року. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 7. С 29-32. URL: https://www.lsej.org.ua/7_2020/7.pdf.

3. Талдикін О. В. Форма держави відповідно до Пактів і Конституції прав і вольностей Запорозького війська. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2018. № 1. С. 84-88.

Дар'я ДЕРІЙ
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СХІДНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини залишаються одним із ключових критеріїв демократичності держави, рівня її правової культури та здатності забезпечувати гідність особи не лише формально, а й через ефективні механізми правового захисту. У сучасному світі універсальна концепція прав людини, закріплена у документах Організації Об'єднаних Націй, реалізується по-різному – залежно від історичного розвитку держав, політичної культури, релігійних традицій та рівня розвитку правових інститутів.

Європейська система захисту прав людини традиційно вважається найбільш розвиненою регіональною моделлю, оскільки ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, діяльності Європейського суду з прав людини та обов'язковості виконання його рішень. Конвенція була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року в Римі та набула чинності 3 вересня 1953 року. І стала одним із перших міжнародно-правових актів, який перетворив частину положень Загальної декларації прав людини на юридично обов'язкові норми [1].

Вона сформувалася після Другої світової війни як реакція на масові порушення прав людини, тоталітаризм і геноцид. Її основна ідея полягала у визнанні того, що права людини не можуть бути виключно внутрішньою справою держави. Якщо національні механізми захисту виявляються неефективними, особа має право звернутися до міжнародної судової інституції. Такий підхід став принципово новим для міжнародного права, оскільки людина фактично набула статусу суб'єкта міжнародного правового захисту [1].

Основою європейської моделі є гарантування фундаментальних прав і свобод: права на життя, заборони катувань, права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий суд, свободи думки, совісті, релігії та вираження поглядів. Важливе значення має практика Європейського суду з прав людини, яка суттєво впливає на законодавство та судову практику держав-членів Ради Європи. Нині всі держави-члени Ради Європи є учасниками Конвенції, що підтверджує її загальноєвропейське значення.

Головною перевагою європейської системи є можливість подання індивідуальної скарги. Особа, яка вважає, що її права були порушені державою, після вичерпання національних засобів правового захисту може звернутися до Європейського суду з прав людини. Це робить систему не лише міждержавною, а й орієнтованою на захист конкретної особи. Рішення Суду є обов'язковими для виконання, а контроль за їх реалізацією здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

Водночас європейська система стикається з певними проблемами, серед яких: надмірне навантаження на Суд, тривалі строки розгляду справ та складність виконання рішень у справах щодо системних порушень прав людини. Крім того, у сучасних умовах в Європі тривають дискусії щодо співвідношення захисту прав людини, державного суверенітету, міграційної політики та безпеки.

На відміну від європейської моделі, у східному правовому просторі, насамперед у країнах Азії та арабського світу, відсутня єдина судова система захисту прав людини. Регіональні механізми переважно мають консультативний або декларативний характер. Однією з найбільш відомих регіональних ініціатив є діяльність Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) у сфері прав людини. У межах цієї організації було створено міжурядову комісію з прав людини та ухвалено АСЕАНську декларацію прав

людини, яка закріплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права [2].

Водночас система АСЕАН не передбачає створення міжнародного судового органу, до якого особа могла б звернутися зі скаргою проти держави. Основна увага приділяється міждержавному співробітництву, консультаціям та розвитку регіонального діалогу у сфері прав людини [2].

Східна модель захисту прав людини значною мірою ґрунтується на принципі невтручання у внутрішні справи держав. Для багатьох азійських країн цей принцип є важливим через історичний досвід колоніалізму, боротьбу за державний суверенітет та особливості політичного розвитку. Унаслідок цього права людини формально визнаються, однак їх реальний захист часто залежить від політичної волі держави та ефективності національних інституцій.

Окремим напрямом східної системи є арабська регіональна модель, основним документом якої виступає Арабська хартія прав людини 2004 року. Вона містить положення щодо заборони катувань, права на справедливий суд, свободи релігії та рівності перед законом. Однак контроль за виконанням Хартії обмежується переважно розглядом державних доповідей спеціальним комітетом, без створення обов'язкового судового механізму [3].

Концептуальна відмінність між європейською та східною системами полягає у різному розумінні співвідношення особи, суспільства та держави. Європейська модель ґрунтується на пріоритеті індивідуальної свободи, людської гідності та необхідності обмеження державної влади правом. Натомість у східних моделях більше уваги приділяється суспільній стабільності, традиціям, колективним інтересам і гармонії у суспільстві.

Перевагами європейської системи є високий рівень юридичної визначеності, розвинена судова практика, обов'язковість виконання рішень та можливість індивідуального звернення до міжнародного суду. Саме тому вона стала прикладом для розвитку інших регіональних систем захисту прав людини. Практика Європейського суду з прав людини сформувала сучасні стандарти у сфері свободи слова, захисту приватного життя, недискримінації та права на справедливий суд [4].

Перевагою східної системи є її здатність враховувати культурні, релігійні та соціальні особливості окремих регіонів. Водночас така гнучкість нерідко стає підставою для обмеження окремих прав і свобод під приводом захисту традицій, моралі або державної стабільності.

Ще однією суттєвою відмінністю є роль суду у механізмі захисту прав людини. У європейській системі судовий захист є центральним елементом, тоді як у східних моделях значно більшу роль відіграють політичні консультації, міждержавний діалог та дипломатичні механізми [5].

Таким чином, порівняння європейської та східної систем захисту прав людини свідчить про існування різних підходів до реалізації універсальних правових стандартів. Європейська модель характеризується високим рівнем

інституційного розвитку, ефективністю судового контролю та орієнтацією на індивідуальний захист прав особи. Східна система є більш гнучкою та культурно зумовленою, однак часто не забезпечує достатньо ефективних механізмів міжнародного контролю.

Отже, перспективним напрямом розвитку сучасної системи захисту прав людини є поєднання універсальних міжнародних стандартів із урахуванням регіональних особливостей і культурного контексту. Європейська система демонструє ефективність інституційних механізмів захисту, тоді як східна модель акцентує увагу на необхідності врахування історичних, релігійних та соціокультурних чинників у процесі реалізації прав людини.

1. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / за ред. О. Б. Онишко. Львів : *Львівський державний університет внутрішніх справ*, 2022. 540 с.

2. Захист прав людини в сучасному міжнародному та європейському праві : навч.-метод. посіб. / Х. Бехруз та ін. ; за ред. Х. Бехруза. Одеса : Фенікс, 2023. 62 с.

3. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 310 с.

4. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 1 (84). С. 19–29.

5. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 328 с.

Влада ДЯДІЧКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА США)

Державна ветеранська політика є одним із ключових напрямів соціальної політики сучасної держави, оскільки спрямована на забезпечення належного правового статусу ветеранів війни, гарантування їхніх соціальних прав, а також створення умов для повноцінної інтеграції у суспільне життя. Актуальність зазначеної проблематики істотно зросла в умовах збройної

агресії проти України, що зумовило суттєве збільшення кількості осіб, які потребують комплексної та довгострокової державної підтримки. У цих умовах ефективність ветеранської політики набуває не лише соціального, а й стратегічного значення для забезпечення стабільності та соціальної згуртованості суспільства.

Правові засади реалізації державної ветеранської політики в Україні визначаються Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який закріплює основні категорії ветеранів, їхні права, пільги та гарантії [1]. Нормативне регулювання у цій сфері також доповнюється Законами України: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [3], «Про зайнятість населення» [4]. Важливу роль у формуванні та реалізації ветеранської політики відіграє Міністерство у справах ветеранів України, яке забезпечує розроблення державних програм, координацію діяльності органів виконавчої влади та впровадження заходів, спрямованих на соціальну адаптацію і реінтеграцію ветеранів у цивільне життя. Пріоритетними напрямами діяльності є працевлаштування, психологічна підтримка, медична реабілітація та розвиток ветеранського підприємництва [5].

Сучасна модель ветеранської політики в Україні поступово трансформується від переважно пільгового підходу до комплексної системи підтримки, що орієнтована не лише на компенсаційні механізми, а й на створення умов для активної участі ветеранів у соціально-економічному та громадському житті. Особливе значення в цьому контексті надається питанням медичної та психологічної реабілітації, з урахуванням поширеності бойових травм і посттравматичних стресових розладів [5].

Важливим напрямом удосконалення національної ветеранської політики є врахування зарубіжного досвіду, зокрема Сполучених Штатів Америки. У США сформована розгалужена система підтримки ветеранів, яка охоплює медичне забезпечення, житлові програми, доступ до освіти та активну підтримку зайнятості. Значна увага приділяється проблемам психічного здоров'я ветеранів, оскільки істотна їх частина стикається з посттравматичними стресовими розладами, що потребують комплексного лікування та тривалої психологічної підтримки [7]. В Україні система психологічної допомоги ветеранам перебуває на етапі активного розвитку, проте все ще потребує подальшого інституційного та ресурсного зміцнення [6].

Окремим викликом для України залишається питання працевлаштування ветеранів, що пов'язане з їх адаптацією до умов цивільного ринку праці. Закон України «Про зайнятість населення» визначає загальні механізми сприяння зайнятості, однак спеціалізовані програми, орієнтовані саме на ветеранів, потребують подальшого розвитку та систематизації [4]. На відміну від цього, у США діють цільові програми підтримки зайнятості

ветеранів, які сприяють їхній професійній переорієнтації та конкурентоспроможності [7]. Також актуальною проблемою в Україні залишається забезпечення ветеранів житлом, що реалізується через державні програми та механізми грошової компенсації [1], тоді як у США широко застосовуються інструменти пільгового іпотечного кредитування та довгострокової житлової підтримки [7].

Водночас обидві держави стикаються зі спільними викликами, серед яких необхідність підвищення ефективності системи психологічної реабілітації, забезпечення сталого рівня соціальної інтеграції ветеранів та вдосконалення механізмів реалізації державних програм у цій сфері [6; 7].

Отже, формування ефективної державної ветеранської політики потребує комплексного та міжсекторального підходу, що поєднує належне правове регулювання, розвинену систему соціального захисту, активну інтеграцію ветеранів у суспільне життя та забезпечення їх гідного соціального статусу. Врахування позитивного досвіду США, зокрема у сферах психологічної реабілітації, працевлаштування та житлового забезпечення, може стати важливим чинником удосконалення ветеранської політики України з урахуванням національних особливостей та актуальних викликів.

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355112#Text

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.

3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text.

4. Про зайнятість населення : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

5. Чернобук В.В. Реалізація ветеранської політики: досвід США. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2026. №1. С. 94-100. DOI : https://doi.org/10.32782/2078-3566-2026-1-12.

6. Психічне здоров'я : інформаційні матеріали Міністерства охорони здоров'я України. URL : https://moz.gov.ua/article/health/psihichne-zdorovja.

7. U.S. Department of Veterans Affairs : official website. URL : https://www.va.gov.

Карина КОНОВАЛЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВОЄННИЙ СТАН, ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Воєнний стан, як особливий правовий режим, запроваджений відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», суттєво впливає на функціонування правової системи держави. Його запровадження спричиняє не тільки обмеження окремих прав і свобод громадян, але й змінює підходи до кримінально-правового регулювання. До Кримінального кодексу України внесено зміни, що передбачають введення нових складів кримінальних правопорушень і кваліфікуючих ознак, які мають зв'язок із вчиненням діянь в умовах воєнного стану. У таких випадках факт перебування у стані воєнного часу впливає на кваліфікацію правопорушення та визначення міри кримінальної відповідальності. Це вимагає точного і наскрізного застосування норм кримінального права.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 №3 89-VIII станом на 23.04.2022, воєнний стан − це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3, с. 406]. Воєнний стан змінює загальні умови функціонування правової системи, впливаючи на механізми реалізації та захисту прав, специфіку роботи правоохоронних органів, а також на принципи юридичної відповідальності. В умовах підвищеного рівня суспільної небезпеки будь-які правопорушення

можуть створювати додаткові ризики для держави та суспільства, що об'єктивно вимагає жорсткішого підходу до забезпечення правомірної поведінки та суворішої оцінки незаконних дій. Таким чином, воєнний стан є не лише тимчасовим інструментом для реагування на потенційні чи реальні загрози, але й важливим фактором, що впливає на трансформацію правового регулювання. Він встановлює специфіку застосування норм різних галузей права в умовах дії особливого правового режиму.

Необхідність визнання воєнного або надзвичайного стану, а також пов'язаних з ними обставин, такими, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання, обумовлена тим, що за їх наявності полегшується вчинення кримінально протиправного діяння, зростає ризик особи стати потерпілою, а правоохоронні органи нашої держави мають обмежені ресурси для адекватного кримінально-правового реагування [2, с. 195].

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України Верховною Радою України прийнято низку законів, які не лише запровадили воєнний стан в країні, але й змінили КК України, посиливши кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення, вчиненні в період дії правового режиму воєнного стану. Одними з цих законів є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». Як відомо, вказаним законодавчим актом передбачено закріплення у ч. 4 ст. 185 та низці інших статей ІІ розділу Особливої частини КК України такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення крадіжки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [1, с. 535]. Законодавчі зміни, впроваджені у зв'язку з воєнним станом, не лише запроваджують нові механізми забезпечення національної безпеки, але й уточнюють особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у цей період. Зокрема, введення таких кваліфікуючих ознак, як «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», спрямоване на підвищення відповідальності за дії, що створюють серйозну загрозу для суспільства та держави. Отже, воєнний стан виступає значущим фактором у кримінально-правовій оцінці діянь осіб, сприяючи більш надійному захисту конституційних прав і законних інтересів як громадян, так і держави.

У цьому аспекті на практиці, на жаль, воєнні дії агресора в багатьох випадках спрямовані проти мирного населення, цивільної інфраструктури, що породжує страх за його життя та здоров'я, змушує людей залишати свої домівки та майно. Досить часто такі обставини використовуються зловмисниками для фактичного безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення в квартири, будинки, офіси чи заклади торгівлі. Також трапляються випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпека таких дій значно підвищується в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2, с. 194].

Серед нових змін до закону про кримінальну відповідальність –

визнання вчинення кримінального правопорушення в умовах або під час воєнного чи надзвичайного стану обставинами, що впливають на кваліфікацію окремих кримінальних правопорушень, зокрема проти основ національної безпеки (ч. 2 ст. 111, ст. 113, ст. 114-2 КК), власності (ч. 4 ст. 185–187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК), у сфері господарської діяльності (ч. 3 ст. 201-2 КК), у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ч. 5 ст. 361 КК). Існують також законодавчі ініціативи щодо доповнення цими обставинами інших складів кримінальних правопорушень. Наприклад, законопроєктом № 7212 від 25.03.2022 пропонувалося доповнити ч. 2 ст. 245 КК (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу) такою обставиною, як вчинення цього злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану чи особливого періоду [4, с. 309].

Отже, воєнний та надзвичайний стан є ключовими обставинами, що суттєво впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень та визначення міри кримінальної відповідальності. Їх наявність підвищує суспільну небезпеку протиправних дій, створює додаткові ризики для держави та громадян і обумовлює необхідність більш суворої оцінки злочинів. Законодавчі зміни передбачають врахування цих обставин у складі окремих кримінальних правопорушень проти національної безпеки, власності, господарської діяльності та у сфері використання електронних мереж. Таким чином, воєнний стан не лише слугує інструментом захисту національної безпеки, але й формує особливості застосування кримінально-правових норм, сприяючи ефективнішому захисту конституційних прав і законних інтересів громадян та держави.

---

1. Ященко А. М., Луценко І. Г., Шевчук Т. А. Воєнний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію крадіжок, поєднаних з проникненням у житло, та індивідуалізацію кримінально-правового обтяження // *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 2 (35). Ч. 2. С. 534–546.

2. Саїк О. Б. Воєнний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень // *Національний університет «Одеська юридична академія».* 2022. С. 194–195.

3. Шаблій І. В. Воєнний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінальних правопорушень // Збірники наукових праць : матеріали конференцій (семінарів, круглих столів). 2022.

4. Вознюк А. А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання // 2022. № 6. С. 308–317.

Михайло МІЛЬЧЕВСЬКИЙ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

*«Досконалість досягається не тоді,
коли вже нічого додати, а тоді,
коли вже нічого не можна відняти»
(Антуан де Сент-Екзюпері)*

ПОЛІТИКА «BETTER REGULATION» ЯК АНТИЕНТРОПІЙНИЙ МЕХАНІЗМ: СВІТОВІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

У сучасних умовах розвитку правових систем одна з ключових загроз ефективному функціонуванню держави є правова ентропія, що застосовується для пояснення рівня невизначеності та багатозначності правових норм, колізій законодавства, розмитості юридичних формулювань. Це поняття не є повною деструкцією правової системи, однак свідчить про зменшення її здатності забезпечувати чітке нормативне орієнтування.

У багатьох країнах світу сформувалася система інструментів, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання та запобігання надмірному зростанню нормативної складності. Однією з найбільш комплексних стратегій у цій сфері є політика Better Regulation («Краще регулювання») [1, с. 177; 2], яка активно розвивається у країнах Європейського Союзу та підтримується міжнародними організаціями, зокрема Організацією економічного співробітництва та розвитку та Світовим банком. Основною метою політики Better Regulation є ефективне, обґрунтоване, прозоре і зрозуміле державне регулювання для суб'єктів правовідносин. У цьому контексті особливу увагу приділяють використанню механізмів доказової політики, які дозволяють оцінювати наслідки регуляторних рішень ще до їхнього ухвалення.

Одним із ключових інструментів реалізації політики Better Regulation є Regulatory Impact Assessment («Оцінка впливу регулювання») (далі – RIA). Цей механізм передбачає комплексну оцінку можливих соціальних, економічних та адміністративних наслідків законодавчих ініціатив. Метою

такого аналізу є визначення того, чи дійсно запропоноване регулювання є необхідним, а також оцінка можливих альтернативних способів вирішення відповідної проблеми.

У дослідженні Світового банку зазначається: «Аналіз регуляторного впливу відіграє ключову роль у підвищенні якості нормотворчості та сприяє належному врядуванню. Його значення суттєво зросло після впровадження у регуляторній системі США у 1978 році. Протягом останніх десятиліть цей інструмент активно підтримується міжнародними організаціями, оскільки дозволяє урядам забезпечити високу якість законів і регуляцій – їхню ефективність, прозорість та підзвітність» [3]. Наведене твердження демонструє, що механізм RIA є не лише технічним інструментом оцінки регуляторних рішень, але й важливим елементом системного підходу до нормотворення.

Окрім механізму аналізу регуляторного впливу, важливу роль у забезпеченні якості законодавства відіграє формування ефективної регуляторної політики, заснованої на принципах раціональності, доказовості і прозорості. У звіті Організації економічного співробітництва та розвитку наголошується: «Ефективна регуляторна політика ще ніколи не була настільки важливою. Здатність забезпечувати чітку, добре обґрунтовану та доказову державну політику допоможе перебудувати та реформувати економіки на десятиліття вперед, а також підвищити рівень довіри. Демонстрація того, де правила потребують оновлення, і визначення кращих альтернатив існуючому стану є одними з ключових переваг регуляторної політики» [4].

Ще одним важливим елементом сучасної регуляторної політики є контроль за зростанням нормативної маси. У багатьох країнах світу існує проблема так званої законодавчої інфляції, коли кількість нормативно-правових актів постійно зростає, що ускладнює правове регулювання та знижує ефективне правозастосування. Для вирішення цієї проблеми у Європейському Союзі було запроваджено принцип «One In, One Out», який передбачає, що ухвалення нової регуляції повинно супроводжуватися скасуванням або спрощенням існуючих нормативних вимог.

Для України імплементація принципів політики Better Regulation має особливе значення у контексті європейської інтеграції та адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Впровадження ефективних механізмів аналізу регуляторного впливу дозволить системно оцінювати соціально-економічні та адміністративні наслідки законодавчих ініціатив, підвищувати прозорість нормотворчого процесу та формувати обґрунтовані управлінські рішення.

Німеччина застосовує принцип «One In, One Out», відповідно до якого ухвалення нових нормативних вимог повинно супроводжуватися скасуванням або спрощенням чинних регуляторних норм. Особливістю німецької моделі є прагнення забезпечити баланс між кількісним та якісним аналізом регуляторних рішень, що дозволяє уникати надмірного зростання нормативної

маси без шкоди для соціальних та економічних цілей державної політики.

Франція активно поєднує інструменти аналізу регуляторного впливу з процесами цифрової трансформації державного управління. Одним із фундаментальних елементів цієї моделі є використання електронних платформ задля проведення оцінки регуляторного впливу та громадського обговорення законодавчих ініціатив. Такий підхід підвищує відкритість нормотворчого процесу та забезпечує можливість широкого залучення громадськості до оцінки потенційних наслідків нових нормативних актів.

Отже, зазначимо, що боротьба з правовою ентропією вимагає від законодавця не кількості приписів, а ювелірної точності регулювання. Як зауважував Антуан де Сент-Екзюпері, справжня досконаліть полягає у відсутності зайвого. Саме політика Better Regulation та інструменти RIA є втіленням цього принципу в юриспруденції: вони спрямовані на зменшення нормативного шуму та застарілих нашарувань у сфері права. Використовуючи інтелектуальну фільтрацію та самообмеження правотворця можливо зупинити розпад правової системи та забезпечити її перехід до стану стабільності.

---

1. Петруненко Я. В. Вдосконалення принципів державної регуляторної політики у сфері господарювання в контексті адаптації нормопроєктної діяльності до acquis ЄС. *Правова держава.* 2025. Вип. 59. С. 176–189.

2. Юзько Т. М., Слугоцька В. М., Швець Л. В. Судова практика та правові позиції Верховного Суду як джерела права в умовах правової невизначеності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2025. Вип. 89 (1). С. 454–460.

3. Global indicators of regulatory governance: Worldwide practices of regulatory impact assessments. Washington, DC : World Bank Group, 2018. 80 p. URL : https://documents1.worldbank.org/curated/en/905611520284525814/Global-Indicators-of-Regulatory-Governance-Worldwide-Practices-of-Regulatory-Impact-Assessments.pdf.

4. OECD regulatory policy outlook 2021. Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2021. 284 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/10/oecd-regulatory-policy-outlook-2021_c5274577/38b0fdb1-en.pdf.

Олег ОВЧАРУК
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Юлія ЛЕБЕДЄВА
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЯМ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Заборона катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання є однією з фундаментальних засад сучасної системи міжнародного захисту прав людини. Повага до людської гідності, життя та фізичної недоторканності закріплена як у міжнародному праві, так і в національному законодавстві більшості демократичних держав, зокрема України. Конституція України гарантує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Особливого значення проблема протидії катуванням набуває у місцях несвободи, де особа перебуває під повним контролем держави. Йдеться про установи виконання покарань, слідчі ізолятори, поліцейські відділки, психіатричні заклади, центри тимчасового тримання та інші установи, де ризик жорстокого поводження є підвищеним. У таких умовах саме на державу покладається обов'язок забезпечення належних умов тримання, захисту життя і здоров'я осіб, позбавлених свободи.

Юридична заборона катувань сама по собі не гарантує ефективного захисту прав людини. Для реального забезпечення цього права необхідним є існування ефективних механізмів контролю, запобігання та розслідування випадків жорстокого поводження. Важливу роль у формуванні відповідних міжнародних стандартів відіграє практика Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що заборона катувань має абсолютний характер і не допускає жодних винятків навіть в умовах війни чи надзвичайного стану [1, с. 11–12].

Європейський суд з прав людини сформував значний масив практики щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд підкреслює, що держава зобов'язана не лише утримуватися від застосування катувань, а й забезпечувати належні умови

тримання осіб під вартою, ефективне медичне забезпечення та незалежне й оперативне розслідування скарг на жорстоке поводження. Неналежні умови утримання, психологічний тиск, тривала ізоляція або відсутність медичної допомоги також можуть визнаватися порушенням статті 3 Конвенції.

Важливе значення у сфері протидії катуванням має Стамбульський протокол – міжнародне керівництво щодо ефективного розслідування та документування катувань. Хоча цей документ не має обов'язкової юридичної сили, він містить міжнародно визнані стандарти фіксації фактів жорстокого поводження та проведення медичних і правових експертиз. Стандарти Стамбульського протоколу активно використовуються правозахисними організаціями, адвокатами та незалежними медичними експертами під час документування випадків катувань у місцях несвободи [2, с. 22–23].

Одним із перших відомих прикладів застосування таких стандартів стала справа Бакі Ердогана в Туреччині. Після затримання правоохоронними органами у 1993 році він перебував у повній ізоляції та помер внаслідок катувань. Незалежні медичні експерти встановили численні порушення під час проведення офіційної судово-медичної експертизи, що в подальшому стало підставою для притягнення працівників поліції до кримінальної відповідальності. Ця справа продемонструвала важливість незалежного документування фактів катувань і необхідність дотримання міжнародних стандартів розслідування.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що порушення заборони катувань можуть мати місце не лише у місцях несвободи. Суд неодноразово визнавав порушення статті 3 Конвенції у справах, пов'язаних із домашнім насильством, сексуальними злочинами чи неналежним реагуванням держави на факти жорстокого поводження щодо вразливих категорій осіб.

Для України проблема протидії катуванням залишається актуальною. Незважаючи на криміналізацію катувань, ефективність розслідування таких злочинів залишається недостатньою. Значна частина кримінальних проваджень не доходить до суду, що негативно впливає на рівень довіри до правоохоронної системи та ефективність захисту прав людини. Окремої уваги потребують випадки катувань, пов'язані зі збройною агресією проти України, які можуть кваліфікуватися як порушення законів та звичаїв війни відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України [3, с. 677–678].

Отже, практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у формуванні міжнародних стандартів протидії катуванням у місцях несвободи. Судова практика ЄСПЛ конкретизує зміст заборони катувань, підкреслюючи абсолютний характер цього права та обов'язок держав забезпечувати належні умови тримання осіб під вартою, ефективне розслідування фактів жорстокого поводження і дієві механізми запобігання таким порушенням. Для України імплементація цих стандартів має важливе значення в умовах сучасних викликів та необхідності посилення гарантій захисту прав людини.

1. Ягунов Д. Заборона катувань. Практика Європейського суду з прав людини, стандарти та практика Європейського комітету з питань запобігання катуванням : наук. вид. Одеса, 2023. С. 11–12.

2. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи. Аналіз законодавства / Бєлоусов Юрій та ін. URL : https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/Fiksatsiia-ta-rozsliduvannia-katuvan-.pdf.

3. Лещенко А. В. Проблемні питання покарання за катування у кримінальному праві україни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 676–679. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/158.

Карина ОСІПОВА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Інна КУЛЕБА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ: ДОКТРИНАЛЬНЕ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ, ОЗНАКИ ТА ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ

Значення дослідження кримінального правопорушення зумовлене тим, що воно є основною категорією кримінального права, від правильного розуміння якої залежить визначення підстав кримінальної відповідальності та кваліфікація діянь. В умовах реформування кримінального законодавства України, зокрема запровадження інституту кримінальних проступків і використання оціночних понять, виникають труднощі у тлумаченні ознак кримінального правопорушення. Це зумовлює необхідність узгодження законодавчого та доктринального підходів і забезпечення єдності правозастосовної практики.

Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1].

У загальній теорії права не існує єдиного доктринального визначення категорії «правопорушення». Так, М. Малеїн зазначає, що правопорушення – це свідомий вольовий акт суспільно небезпечної протиправної поведінки. А О. Скакун пропонує таке визначення: правопорушення – це діяння, яке тягне

за собою відповідальність особи, яка вчинила його [2, с. 401].

У визначенні кримінального правопорушення містяться такі обов'язкові його ознаки: 1) кримінальним правопорушенням є лише діяння (дія або бездіяльність); 2) діяння має бути вчинене суб'єктом кримінального правопорушення; 3) діяння є винним; 4) вказане діяння є суспільно небезпечним; 5) відповідне діяння повинно бути передбачене чинним КК України. Відсутність хоча б однієї з цих ознак вказує на відсутність кримінального правопорушення [3, с. 8].

Перманентний процес удосконалення чинного законодавства, який є результатом швидкої зміни суспільних відносин, виступає необхідною умовою підвищення ефективності його практичного застосування. Особливого значення відповідна процедура набуває у сфері кримінального права. Недоліки закону про кримінальну відповідальність можуть спричинити катастрофічні наслідки для цілої низки суб'єктів: правопорушники, потерпілі, органи досудового розслідування, судді тощо. Одним із найбільш обговорюваних у наукових і практичних колах питань виступає новела Кримінального кодексу України, яка з 1 липня 2020 року ввела в правозастосовний оббіг термін «кримінальне правопорушення», як збірний по відношенню до термінів «злочин» і «кримінальний проступок». Головною причиною для цього стала виключна завантаженість слідчих, прокурорів і суддів дрібними кримінальними справами. Відповідно їх планується розглядати у спрощеному форматі дізнання. Такий крок, безумовно, є виправданим, але він призвів до необхідності комплексного перегляду і внесення термінологічних правок до цілої низки нормативних актів, які у свою чергу стали причиною виникнення великої кількості як внутрішніх, так і зовнішніх неузгоджень [4, с. 24].

Таким чином, кримінальне правопорушення є ключовою категорією кримінального права України, яка поєднує законодавчий та доктринальний підходи до його розуміння. Його законодавче визначення відображає основні обов'язкові ознаки цього явища, зокрема суспільну небезпечність, винність, протиправність та передбаченість кримінальним законом. Аналіз наукових підходів свідчить про відсутність єдиного універсального визначення правопорушення, що зумовлено різними поглядами вчених на його зміст і характерні риси, а також складністю самої правової категорії. Водночас сучасні зміни кримінального законодавства України, зокрема запровадження поняття кримінального правопорушення та оновлення підходів до його регулювання, виявили низку проблем, пов'язаних із термінологічною узгодженістю, чіткістю формулювань та єдністю правозастосовної практики. У зв'язку з цим подальше дослідження цієї категорії є необхідним для вдосконалення кримінального законодавства та забезпечення його ефективного застосування.

1. Кримінальний кодекс України. Стаття 11. Поняття кримінального правопорушення // Protocol : правовий портал. URL : https://protocol.ua/amp/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_11/ (дата звернення: 04.05.2026).

2. Сидорук І. І. Щодо визначення поняття «кримінальне правопорушення». *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. № 70. С. 399–404. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/66.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

3. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Кримінальне правопорушення та його види : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 72 с. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6553/1/KrymPravoporush-11-12.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

4. Круглов О. Щодо поняття кримінального правопорушення. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2021. № 2 (16). С. 24–32. URL : https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/495/378 (дата звернення: 04.05.2026).

Анастасія ПРОДАН
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Анатолій ШИЯН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Введення воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на правову систему, включно з кримінальним процесуальним законодавством. Особливої трансформації зазнав порядок проведення обшуку як слідчої (розшукової) дії, адже саме обшук найбільш суттєво обмежує конституційне право особи на недоторканність житла. Для того щоб кримінальний процес міг ефективно функціонувати в умовах, коли стандартні механізми правозастосування можуть виявитися неефективними або взагалі непридатними, було прийнято Закон № 2201-IX від 14 квітня 2022 року. Ним Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) було доповнено новою статтею 615, яка встановлює особливий режим досудового розслідування та визначає правові особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою

виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Отримання ухвали слідчого судді є однією з ключових гарантій законності обшуку. Проте вже тут ми можемо бачити винятки, які передбачаються в умовах воєнного стану. Так, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 233-235 КПК, то такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Не можна не бачити, що це є суттєвим відступом від загального процесуального порядку проведення обшуку та створює ризики зловживання повноваженнями, які можна зустрічати у практичній діяльності. Так, у рішенні Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 17.06.2022 № 88дп-22 встановлено, що прокурор, посилаючись на відсутність об'єктивної можливості звернення до слідчого судді, надав дозволи на проведення обшуків, у тому числі в позаробочий час суду, хоча фактично суд здійснював правосуддя і така можливість була. Комісія дійшла висновку, що подібне тлумачення положень ст. 615 КПК України є довільним та свідчить про неправомірне використання наданих повноважень [2]. Отже, навіть в умовах воєнного стану застосування цієї норми повинно здійснюватися з урахуванням законності та обґрунтованості процесуальних рішень, а не призводити до необґрунтованого розширення повноважень органів прокуратури.

Наступною законодавчою зміною є можливість в умовах воєнного стану проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час доби, тобто з 22 до 6 години. Раніше така можливість існувала лише для невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Це означає, що в умовах воєнного стану правоохоронні органи на абсолютно законних підставах можуть проводити огляди чи обшуки у нічний час доби, незважаючи на те, чи є випадок невідкладним [3, с. 103].

Таким чином, законодавець фактично допускає можливість відходу від передбаченого ч. 2 ст. 236 КПК правила про проведення обшуку в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку [4, с. 33]. І хоча такі зміни є необхідними в умовах воєнного стану, існує реальна загроза зловживання ними з боку правоохоронців. Переважна більшість слідчих (розшукових) дій може бути проведена в денний час, у звичайному порядку та без порушення прав

власника. Виняткові випадки, де дійсно потрібна раптовість та нічний час, є рідкісними. Однак чинна редакція закону ставить знак рівності між винятковими ситуаціями та звичайною практикою, надаючи слідчому або прокурору необмежене право вибору часу.

Не менш спірним нововведенням є проведення обшуку без залучення понятих. У випадках, коли залучення понятих під час обшуку чи огляду житла, іншого володіння або особи є об'єктивно неможливим або становить загрозу для їхнього життя чи здоров'я, такі слідчі (розшукові) дії можуть проводитися без їх участі, за умови обов'язкової фіксації процесу за допомогою безперервного відеозапису із застосуванням технічних засобів. Такий підхід зумовлений конституційним принципом, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [5]. Адже в умовах, коли існує реальна загроза обстрілу, мінування території або інша небезпека, залучення цивільних осіб як понятих було б невиправданим ризиком для їхнього життя.

На думку О. Демченко, така законодавча модель створює ризики зловживань, оскільки допускає проведення обшуку без понятих фактично на всій території України. Це відкриває можливість для формального посилання на умови воєнного стану навіть за відсутності реальної небезпеки, зокрема коли слідчий чи прокурор не залучає понятих без достатніх підстав [4, с. 31]. Враховуючи зазначене, варто наголосити на тому, що у разі об'єктивної неможливості залучення понятих до проведення обшуку доречним є необхідність зазначати у протоколі слідчої дії підстави, що унеможливили таке залучення, із посиланням на конкретні обставини [6, с. 201].

Ще одним суттєвим нововведенням, яке також стосується й обшуку, є те, що за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація повинна здійснюватися доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що правові особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану характеризуються спрощенням процедур, розширенням повноважень правоохоронних органів та можливістю відступу від окремих процесуальних гарантій. Проте на практиці це створює передумови для зловживань, оскільки не виключає формального посилання на воєнні обставини за їх відсутності. Однак забезпечення балансу між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав людини залишається ключовим завданням правозастосовної практики. Тому такі зміни повинні застосовуватися лише з урахуванням принципів верховенства права та пропорційності.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 30.04.2026).

2. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів № 88дп-22 від 17.06.2022. URL: https://kdkp.gov.ua/decision/2022/06/17/2268 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Шаповал А. О. Огляд та обшук транспортного засобу в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2022. № 56. С. 102–105.

4. Демченко О. Обшук в умовах воєнного стану в Україні. *Право на захист в умовах воєнного стану:* матеріали Першої науково-практичної конференції (Львів, 30 березня 2024 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024. С. 30–35.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 30.04.2026).

6. Литвиненко О. Г. Права та обов'язки учасників обшуку в умовах воєнного стану: вимоги законодавства та виклики сьогодення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2*025. № 5 (частина 3). С. 199–203. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/32-2.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

Софія СНІЖКО
курсантка факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Ірина ФЕДОРЧАК
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини та важливою складовою принципу верховенства права в демократичному суспільстві. У сфері кримінального провадження це право має особливе значення, оскільки саме в межах кримінальної юстиції вирішуються питання притягнення особи до кримінальної відповідальності, обмеження її прав і свобод, а також застосування заходів процесуального примусу. Забезпечення справедливого судового розгляду є необхідною умовою захисту прав людини, дотримання законності та формування довіри суспільства до судової системи.

Право на справедливий суд передбачає сукупність процесуальних гарантій, які забезпечують рівність сторін, незалежність і безсторонність суду,

право особи на захист, доступ до правосуддя та ухвалення законного й обґрунтованого рішення. В умовах реформування системи кримінальної юстиції України та інтеграції до європейського правового простору особливого значення набуває приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Відповідно до Конституції України, а саме статті 55, права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб [1]. Конституційні положення визначають право на судовий захист як одну з основних гарантій забезпечення прав людини в державі. Крім того, стаття 129 Конституції України закріплює основні засади судочинства, серед яких законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та підтримання обвинувачення прокурором [1].

Важливим міжнародно-правовим актом у сфері забезпечення права на справедливий суд є Європейський суд з прав людини та практика його діяльності, що базується на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до статті 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним та безстороннім судом упродовж розумного строку. Практика Європейського суду з прав людини є важливим джерелом тлумачення принципу справедливого суду та активно використовується національними судами під час здійснення правосуддя [2].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, а саме статті 7, зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких належать верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності та забезпечення права на захист [3]. Зазначені положення спрямовані на створення процесуальних гарантій, які забезпечують справедливий розгляд кримінальних справ і недопущення порушення прав учасників процесу.

Однією з ключових гарантій права на справедливий суд є забезпечення права особи на захист. Підозрюваний або обвинувачений повинен мати можливість користуватися правовою допомогою адвоката, знати суть пред'явленого обвинувачення, подавати докази, заявляти клопотання та брати участь у дослідженні доказів. Недотримання цих гарантій може призвести до порушення принципу справедливості судового розгляду та стати підставою для скасування судового рішення.

Важливу роль у забезпеченні справедливого суду відіграє принцип незалежності та безсторонності суду. Суд повинен бути вільним від будь-якого політичного, адміністративного чи іншого впливу. Лише незалежний суд здатний забезпечити об'єктивний розгляд кримінальної справи та ухвалення справедливого рішення. У сучасних умовах особливого значення

набуває питання зміцнення довіри суспільства до судової влади, що безпосередньо пов'язано з дотриманням принципів законності та справедливості.

Однією з актуальних проблем забезпечення права на справедливий суд в Україні є надмірна тривалість судового розгляду кримінальних справ. Порушення принципу розумних строків розгляду справ негативно впливає на ефективність правосуддя та може призводити до порушення прав учасників кримінального провадження. Крім того, важливими проблемами залишаються недотримання принципу рівності сторін, випадки процесуальних зловживань та недостатній рівень забезпечення права на професійну правничу допомогу.

У контексті воєнного стану забезпечення права на справедливий суд набуває особливої актуальності. Незважаючи на складні умови функціонування судової системи, держава повинна гарантувати дотримання основних прав людини та забезпечувати належний рівень правового захисту. Навіть в умовах війни принцип верховенства права залишається основою демократичного суспільства та правопорядку.

Отже, право на справедливий суд у кримінальному провадженні є важливою гарантією захисту прав і свобод людини та необхідною умовою реалізації принципу верховенства права. Забезпечення справедливого судового розгляду сприяє зміцненню законності, підвищенню довіри громадян до судової системи та утвердженню європейських стандартів правосуддя в Україні. Подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства та ефективне застосування міжнародних стандартів у сфері прав людини є необхідними умовами розвитку демократичної правової держави.

---

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.05.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.05.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 12.05.2026).

Дарія ТКАЧЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасна юридична практика розуміє принцип верховенства права не лише як основну доктрину, а й як практичний інструмент, що допомагає регулювати механізм захисту прав особи від свавілля держави. Актуальність цієї теми полягає у тому, що правова система не має чіткого визначення верховенства права. Частина перша статті 8 Конституції України визнає діючим принцип верховенства права і тлумачить його як панування права в суспільстві. Через відсутність повного, вичерпного визначення правники змушені посилатися до практики Європейського суду з прав людини, де цей принцип вважається базовим. Глибоке розуміння методології ЄСПЛ є вкрай важливим для збереження балансу у національній правовій системі.

Говорячи про найвідоміших теоретиків, що досліджували принцип верховенства права крізь призму ЄСПЛ, слід згадати Джеремі Валдрона та Тома Бінгама, що вивчали цей принцип у контексті загальної концепції, яка протидіє свавіллю. Також у цій сфері відзначились Герхард Райснер та Нікос Алівізатос, що фокусувались на вивченні питання остаточного рішення суду. Серед українських дослідників можна виділити Миколу Козюбру та Станіслава Шевчука, що ґрунтовно аналізували проблему розмежування верховенства права і закону. Отже, автори концентрувались на трьох аспектах вивчення верховенства права: процесуальному, матеріальному та інституційому.

Для принципу верховенства права у практиці ЄСПЛ не є характерною статичність. У цьому понятті вбачають динаміку. Ця концепція є обов'язковою для усіх статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Система правових засад, на яких базується та які вимагає цей принцип, дозволяє тримати правову систему в належному стані, зокрема це законність, протидія зловживанню владою, рівність перед законом тощо [2, с. 189-190].

Такий системний підхід надає можливість праву бути реальною

гарантією справедливості. Верховенство права говорить про те, що держава обмежена у своїх діях правовими нормами, і саме практика ЄСПЛ виступає чинником, який не дозволяє владі перетнути лінію свавілля.

Щоб досягти ефективної реалізації принципу верховенства права у всіх сферах правового життя держави, важливо постійно доктринально його розробляти. Це є науковим та практичним напрямами сьогодення, що виражаються характерною пріоритетністю [9, с. 124]. Таким чином, стає можливим подолання системної нестабільності у правотворчості та забезппечення його реальної, а не декларативної дієвості.

Важливим елементом верховенства права є правило юридичної визначеності. Цей принцип передбачає дотримання засади остаточності судового рішення та його обов'язкове виконання. Прикладом цього поняття є справа «Христов проти України», у якій ЄСПЛ наголошує, що його рішення є остаточним та обов'язковим до виконання, і жодна зі сторін судового процесу не може вимагати повторного перегляду справи та винесення нового рішення без достатніх на те підстав, лише з метою проведення повторного слухання [4, с. 22-23; 5].

Правова визначеність є основою довіри громадян до судової системи загалом. Якщо рішення суду безпідставно скасовується через деякий проміжок часу, особа, чия справа розглядалася, перебуватиме у стані нестабільності й невпевненості, що суперечить суті правової держави. Українській юридичній практиці часто бракує стабільності у правовідносинах. ЄСПЛ акцентує увагу на остаточності рішень, що, в свою чергу, чинить опір правовому хаосу.

Також фундаментальним аспектом є вимоги щодо створення й ухвалення закону, тобто його якість. Закон має бути сформульованим та розтлумаченим з належною точністю, щоб людина могла його зрозуміти та передбачити наслідки своєї правової поведінки. Також важливий його відкритий доступ до всіх зацікавлених осіб. Наприклад, справа ««Sunday Times» v. the United Kingdom» говорить про такі принципи норми права як доступність, чіткість, передбачуваність [1, с. 334; 6]. Закон, який тлумачиться двозначно, має великий ризик стати інструментом в руках корумпованого чиновника. Якість закону говорить лише про відсутність можливості його безпідставного використання проти людини. Доцільно наголосити, що принцип законності у практиці ЄСПЛ не обмежується наявністю нормативних актів, він включає у себе також вимогу справедливості, а також протидії та захисту від дискримінації.

На жаль, Україна має труднощі з імплементацією стандартів ЄСПЛ. Це відбувається через відсутність єдиної методології тлумачення рішень Європейського суду з прав людини іншими судами, які знаходяться під його юрисдикцією. Судді можуть використовувати практичну інформацію Суду уривчасто, не заглиблюючись у контекст конкретних справ [3, с. 414].

У національній судовій системі посилання на практику ЄСПЛ є лише

додатком до основного судового рішення, а не його основою. У компетенції суддів повинно бути присутнє розуміння правової логіки, яку заклав Страсбурзький суд, а не просто цитування назви справи. Лише таким чином можна досягти реального панування верховенства права.

Водночас, розглядаючи питання європейської інтеграції України, можемо зазначити наступну інформацію. Верховество права є системоутворюючою цінністю, що свідчить про рівень легітимності демократичної держави та є ключовим показником готовності до інтегрування. Європейські стандарти принципу верховенства права включають незалежність судової влади, ефективність антикорупційних механізмів, дотримання принципу пропорційності та ін. З огляду на воєнний стан, ці принципи набувають особливої актуальності, оскільки необхідне дотримання балансу між націоналльною безпекою та збереженням прав людини [8, с. 64-65].

Згадаємо також такий елемент верховенства права як запобігання свавіллю. Для прикладу можемо привести справу «Михайлюк та Петров проти України». У цій справі ЄСПЛ підкреслює, що закон повинен надавати належний рівень юридичного захисту проти втручання. Кожне втручання органів державної влади повинно мати підставу у національному законодавстві [2, с. 189-190; 7].

Можемо стверджувати, що обмеження права діяти на власний розсуд є фундаментом для демократичного устрою. Практика ЄСПЛ говорить про те, що держава не є абсолютним носієм влади над громадянами. Вона виконує функцію публічного інституту, який має забезпечувати реалізацію прав і свобод людини. Будь-яка дія органу влади передбачає наявність визначеної правової підстави, яка однозначно має бути доступною для громадянина.

Варто згадати також питання європейської інтеграції України, зазначивши наступну інформацію. Верховество права є системоутворюючою цінністю, що свідчить про рівень легітимності демократичної держави та є ключовим показником готовності до інтегрування. Європейські стандарти принципу верховенства права включають незалежність судової влади, ефективність антикорупційних механізмів, дотримання принципу пропорційності та інші аспекти. З огляду на воєнний стан, ці принципи набувають особливої актуальності, оскільки на сьогодні необхідне дотримання балансу між національною безпекою та збереженням прав людини [8, с. 64-65].

Верховенство права розглядається не лише як висока легітимність, наявність якісних законів, але й правосвідомість та висока правова культура. Здатність влади ставити закони та права людей вище політичних інтересів та вигоди є доказом демократичної зрілості та її готовності до повноцінного вступу в ЄС.

Отже, принцип верховенства права є головною ідеєю європейських правових традицій. Сенс цього принципу розкривається через багаторічний

досвід практики ЄСПЛ. Юридична визначеність та якість закону забезпечують запобігання державного свавілля та гарантують стабільність правової системи. Практика Суду забезпечує підтримку переходу українських судів від формального до змістовного розуміння права, у якому в центрі стоять права та обов'язки людини, а не державний апарат. Для імплементації цих стандартів варто впроваджувати не лише законодавчі зміни, а й оцінювати судову діяльність з точки зору забезпечення справедливості та передбачуваності. Системна імплементація підходів ЄСПЛ у праворозумінні є основним чинником утвердження правового порядку, який гарантує реальний захист осіб від проявів державного свавілля будь-якої форми.

1. Петечел М. Л. Реалізація принципу верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 86. С. 331-335.

2. Коляденко Д. Ю., Стаднік І. В. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. *Молодіжна наукова ліга*. 2023. С. 189-190.

3. Литвин О. П. Верховенство права і практика ЄСПЛ в Україні: проблеми правового тлумачення та використання в судовій практиці. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 411-416.

4. Луць Л.А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21-27.

5. Справа «Христов проти України» (Заява N 24465/04). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text.

6. HUDOC - European Court of Human Rights. *HUDOC - European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-57584"]%7D.

7. Справа "Михайлюк та Петров проти України" (Заява N 11932/02). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500#Text.

8. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 4. С. 62-68.

9. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 121–127.

Злата ЧЕРНЕНКО
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: НОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Трансформація злочинності в умовах воєнного стану в Україні є не лише кількісною, а насамперед структурною та функціональною. Повномасштабна війна змінила криміногенне середовище, оскільки частина традиційних злочинів втратила попередню інтенсивність, тоді як інші, навпаки, отримали новий імпульс через мілітаризацію суспільства, масове переміщення населення, руйнування соціальних зв'язків, економічну нестабільність і зростання тіньових практик. За узагальненими даними, наведеними на основі статистики Офісу Генерального прокурора, загальна кількість кримінальних правопорушень в Україні зросла з 321 443 у 2021 році до 492 479 у 2024 році, тобто на 53,2%. Одночасно різко збільшилася частка особливо тяжких злочинів, військових кримінальних правопорушень, злочинів проти основ національної безпеки та правопорушень, учинених із використанням зброї і боєприпасів. Це дає підстави говорити про формування особливого «воєнного типу злочинності», у якому кримінальна активність прямо пов'язана з умовами збройного конфлікту [4].

Однією з найпомітніших тенденцій стала переорієнтація злочинності на діяння, безпосередньо пов'язані з війною та функціонуванням держави в особливому режимі. Ідеться про злочини проти основ національної безпеки, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору, порушення правил мобілізації, незаконне переправлення осіб через державний кордон, а також військові злочини. За даними узагальненого наукового аналізу на основі статистики ОГП, кількість злочинів проти основ національної безпеки зросла з 520 у 2021 році до 5 998 у 2024 році, тобто у 11,5 раза, а кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності кордонів, забезпечення призову та мобілізації – з 1 000 до 7 865, тобто майже у 8 разів. Особливо показовим є зростання військових кримінальних правопорушень з 3 037 до 93 900, що відображає не лише активізацію бойових

дій, а й посилення контролю держави за військовою дисципліною, обігом зброї, порядком несення служби та виконанням мобілізаційних обов'язків [1]. Водночас воєнний стан змінив і характер загальнокримінальної злочинності. Якщо класичні майнові злочини у довоєнному форматі частково зменшилися, то натомість поширилися шахрайські, кіберзлочинні та змішані форми кримінальної поведінки, які використовують воєнну вразливість населення. UNODC зафіксувало, що в умовах війни організовані злочинні групи в Україні змінили свої «бізнес-моделі», зокрема розширили кіберфрод, онлайн-шахрайство, економічні злочини та схеми ухилення від мобілізації. За оцінкою UNODC, кількість випадків онлайн-шахрайства і скам-операцій у 2023 році більш ніж утричі перевищила показники 2022 року, а значна частина таких злочинів реалізується через мережі call-центрів. Це означає, що сучасна злочинність дедалі менше залежить від фізичної присутності злочинця на місці події та дедалі більше функціонує через цифрову інфраструктуру, соціальну інженерію, маніпулювання гуманітарною тематикою, благодійними зборами, виплатами ВПО та іншими чутливими для суспільства каналами [3, с. 115].

Ще однією новою ознакою є підвищення ролі організованої злочинності в експлуатації наслідків війни. Воєнний стан створив сприятливі умови для незаконного обігу зброї, зловживань у сфері митного оформлення, тіньових схем у державних закупівлях, торгівлі людьми та примусової праці. UNODC прямо вказує, що війна збільшила доступність зброї, посилила ризики насильства серед цивільного населення та створила додаткові можливості для кримінальних структур у сферах контрабанди, шахрайства і незаконного посередництва. Окрему небезпеку становить торгівля людьми, ризик якої зріс через масштабне внутрішнє та зовнішнє переміщення населення. За повідомленням із посиланням на дані Офісу Генпрокурора, у 2025 році було зареєстровано 162 кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, що на 47,1% більше, ніж у 2024 році. Така динаміка свідчить, що воєнна злочинність охоплює не лише фронтові чи прифронтові форми протиправної поведінки, а й глибоко вражає соціальну сферу, де найбільш уразливими стають переселенці, жінки, діти, малозабезпечені особи та люди, які втратили сталі джерела існування [2, с. 57].

Отже, трансформація злочинності в умовах воєнного стану в Україні проявляється у трьох ключових вимірах: мілітаризації кримінальних практик, цифровізації злочинної діяльності та зростанні експлуатації соціальної вразливості населення. Сучасна злочинність уже не може аналізуватися лише через традиційні категорії насильницьких чи майнових посягань, оскільки війна сформувала нові кримінальні ринки, нові мотиви та нові способи вчинення злочинів. У цьому контексті кримінологічна оцінка повинна спиратися не тільки на формальні показники обліку, а й на аналіз взаємозв'язку між бойовими діями, переміщенням населення, оборонною економікою, цифровими ризиками та станом інституційної спроможності держави. Саме тому протидія злочинності в умовах воєнного стану має бути

комплексною: поєднувати кримінально-правові, кримінологічні, безпекові, соціальні та міжнародно-правові механізми, оскільки йдеться про якісно нову модель злочинності, породжену війною та її довготривалими наслідками.

1. Ukraine: War Transforming Criminal Landscape, Causing Economic and Social Damage. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). 2025. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/July/unodc_-war-transforming-ukraines-criminal-landscape--causing-economic-and-social-damage.html.
2. Войтович Н.Ф. Організована злочинність в умовах воєнного стану: сучасні виклики та наукові орієнтири. *Успіхи і досягнення у науці* 19. 2025. С. 50-61.
3. Ізотова О. В., В. В. Негребецький. Трансформація криміналістики як науки в умовах дії воєнного стану в Україні. *Молодий вчений.* 2024. С. 111-115.
4. Статистична інформація про стан кримінальних правопорушень в Україні. Офіс Генерального прокурора України. URL : https://gp.gov.ua.

Дар'я ШАБАЛІНА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина ЧЕРНОБУК
старший викладач кафедри
теорії держави та права

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ ЯВИЩЕ

Проблема домашнього насильства посідає одне з провідних місць серед актуальних соціально-правових викликів сучасності, оскільки безпосередньо пов'язана з порушенням основоположних прав і свобод людини, зокрема права на життя, особисту недоторканність, безпеку та гідність. Особливої уваги це явище набуває в контексті забезпечення гендерної рівності, адже численні емпіричні дослідження та офіційна статистика свідчать про те, що у переважній більшості випадків постраждалими від домашнього насильства є жінки, що дозволяє розглядати його як гендерно зумовлене соціальне явище.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство визначається як умисні дії або бездіяльність фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, що вчиняються в сім'ї, між родичами або між теперішнім чи колишнім подружжям, незалежно від факту спільного проживання, та завдають шкоди фізичному або психічному здоров'ю особи. Законодавство України виокремлює чотири основні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Кожна з них має самостійні ознаки та

правові наслідки [1].

Система протидії домашньому насильству в Україні ґрунтується на положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», статті 126-1 Кримінального кодексу України, а також на міжнародних зобов'язаннях держави, зокрема Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). Вказані нормативно-правові акти передбачають комплекс заходів реагування, включаючи притягнення кривдників до юридичної відповідальності, застосування термінових і обмежувальних приписів, а також надання соціальної, психологічної та правової допомоги постраждалим особам [2, 3].

Домашнє насильство має виразний гендерний вимір, оскільки тісно пов'язане з історично сформованою нерівністю між чоловіками та жінками. Традиційні уявлення про гендерні ролі нерідко закріплюють домінуюче становище чоловіків у сім'ї та підпорядковану роль жінок, що створює передумови для виправдання насильницької поведінки. Гендерні стереотипи сприяють толеруванню агресії, економічній залежності жінок та використанню насильства як інструменту контролю й підкорення.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, близько 80% звернень щодо вчинення домашнього насильства надходить саме від жінок. Така статистика не свідчить про відсутність насильства щодо чоловіків, однак відображає системний характер насильства, з яким жінки стикаються частіше внаслідок економічної, соціальної або психологічної залежності від партнера. У цьому контексті домашнє насильство слід розглядати не як приватну або «сімейну» проблему, а як форму зловживання владою, що ґрунтується на усталених уявленнях про допустимість домінування однієї особи над іншою [4].

Однією з ключових проблем у сфері протидії домашньому насильству залишається низький рівень звернення постраждалих за допомогою, що зумовлено суспільною толерантністю до насильства, страхом осуду та поширенням стереотипних уявлень щодо «приватності» сімейних відносин. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність реалізації системних превентивних заходів, зокрема проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, впровадження програм ненасильницької комунікації, а також забезпечення доступної та ефективної допомоги постраждалим на рівні територіальних громад [4].

Наслідки домашнього насильства мають комплексний і довготривалий характер та охоплюють фізичні ушкодження, тяжкі психологічні розлади (депресія, посттравматичний стресовий розлад), соціальну ізоляцію та економічну вразливість. Особливо негативний вплив насильство чинить на дітей-свідків, які зазнають психологічної травматизації та можуть відтворювати насильницькі моделі поведінки у майбутньому.

Отже, домашнє насильство як гендерно зумовлене соціально-правове

явище є наслідком глибоко вкорінених стереотипів та нерівності між жінками і чоловіками. Його багатовимірний характер зумовлює необхідність комплексного підходу до протидії, що поєднує ефективні правові механізми з соціальними, освітніми та превентивними заходами. Формування культури нетерпимості до будь-яких проявів насильства, підвищення правової обізнаності населення та забезпечення реального захисту прав постраждалих осіб є ключовими передумовами подолання цього явища та утвердження принципів правової держави й гендерної рівності.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 02.02.2018 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. №5. Ст. 35. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25. 26. 131. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 11.05.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

4. Chepik-Trehubenko O. Innovative methods of training lawyers: theoretical and legal aspects. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.* 2022. Special Issue № 1. 347 p. P. 330-336.

5. Чепік-Трегубенко О.С., Чернобук В.В., Петриченко К.С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Аналітично-порівняльне правознавство.* №3, 2025. С. 61-66. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10.pdf.

Єлізавета ШКУТА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга КУЛІНІЧ
завідувач кафедри
теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження правового режиму воєнного стану є одним із найскладніших інститутів конституційного права, який застосовується державою в умовах збройної агресії або реальної загрози національній безпеці. Його головною метою є забезпечення обороноздатності країни, захист суверенітету та територіальної цілісності, а також підтримання громадського

порядку. Водночас функціонування держави в таких умовах неминуче впливає на реалізацію прав і свобод людини, що актуалізує проблему їх ефективного забезпечення та захисту.

Правовою основою регулювання суспільних відносин у період воєнного стану виступають Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а також міжнародні акти у сфері прав людини. Конституція України визначає, що в умовах воєнного стану можуть запроваджуватися окремі обмеження конституційних прав і свобод, але лише в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення безпеки держави [3].

При цьому закріплюється принцип незмінності, тобто прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. До них належать право на життя, заборона катувань і нелюдського поводження, право на повагу до гідності, право на справедливий суд та інші базові гарантії.

Умови воєнного стану зумовлюють тимчасове запровадження певних обмежень. Зокрема, може обмежуватися свобода пересування через встановлення комендантської години, спеціальних режимів в'їзду та виїзду, перевірок документів. Також можуть обмежуватися право на мирні зібрання, проведення демонстрацій і масових заходів, оскільки вони можуть створювати ризики для громадської безпеки. У сфері трудових відносин допускається зміна умов праці, залучення громадян до виконання робіт оборонного характеру, а також регулювання режиму роботи підприємств.

Важливим є те, що будь-які обмеження повинні відповідати принципам правової держави. Це означає, що вони мають бути встановлені виключно законом, бути обґрунтованими реальною необхідністю, пропорційними загрозам та обмеженими у часі. Надмірне втручання у права людини або їх необґрунтоване звуження суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини. Попри особливий правовий режим, держава зобов'язана забезпечувати ефективні механізми захисту прав громадян. Одним із ключових інструментів залишається судовий захист, який гарантує можливість оскарження дій органів державної влади [1].

Практика застосування правового режиму воєнного стану в Україні виявляє цілу низку системних і практичних проблем, які безпосередньо впливають на рівень забезпечення та реалізації основоположних прав і свобод громадян. Насамперед варто зазначити ризик надмірного або непропорційного обмеження прав, який виникає в умовах підвищеної загрози безпеці. У таких ситуаціях органи державної влади іноді змушені ухвалювати оперативні рішення, що можуть виходити за межі мінімально необхідного втручання у права людини, що, у свою чергу, створює потенційні передумови для їх звуження більше, ніж це об'єктивно необхідно.

Окремою проблемою є нерівномірність доступу громадян до правового захисту залежно від регіону їхнього проживання. У більш безпечних та віддалених від зони бойових дій територіях функціонування судів, органів правопорядку та адміністративних установ відбувається відносно стабільно,

тоді як у прифронтових або тимчасово окупованих районах доступ до цих інституцій суттєво ускладнений або частково відсутній. Це призводить до ситуації, коли реальна можливість реалізації права на захист, справедливий суд або ефективний засіб юридичного захисту стає нерівною для різних категорій населення [2]. Важливою проблемою також залишається ускладнення функціонування судової системи в умовах бойових дій та загальної нестабільності. Переміщення судів, кадровий дефіцит, підвищене навантаження на суддів, а також технічні та логістичні труднощі розгляду справ негативно впливають на оперативність та якість здійснення правосуддя. У деяких випадках це може призводити до затягування судових процесів, що фактично обмежує право осіб на своєчасний судовий захист.

Окремої підвищеної уваги потребує становище вразливих категорій населення, які в умовах воєнного стану стикаються з додатковими ризиками та обмеженнями. Зокрема, внутрішньо переміщені особи часто опиняються в складних соціально-економічних умовах, стикаються з проблемами доступу до житла, працевлаштування та соціального захисту, що прямо впливає на можливість реалізації їхніх базових прав.

Мешканці прифронтових територій перебувають у постійній небезпеці, що обмежує їх доступ до освіти, медицини, адміністративних та судових послуг. Військовослужбовці, у свою чергу, мають специфічний правовий статус, що пов’язаний із підвищеним рівнем відповідальності та обмеженням окремих прав, водночас вони потребують особливих гарантій соціального та правового захисту з боку держави [4].

Таким чином, зазначені проблеми свідчать про складність забезпечення балансу між потребами національної безпеки та гарантуванням прав і свобод людини. Вони потребують подальшого вдосконалення правового регулювання, посилення інституційної спроможності органів державної влади та підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у надзвичайних умовах. Отже, забезпечення реалізації та захисту основоположних прав громадян у період воєнного стану потребує постійного балансу між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини. Ефективність цього процесу залежить від якості правового регулювання, належного функціонування державних інституцій та дотримання міжнародних стандартів. У перспективі важливим є вдосконалення законодавства, посилення контролю за діяльністю органів влади та підвищення рівня правової культури суспільства, що сприятиме зміцненню демократичних засад навіть в умовах воєнного часу.

1. Лазарєва М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 51–53. URL : http://lsej.org.ua/1_2020/13.pdf.

2. Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Вінниця : Твори. 2021. 408 с.

3. Размєтаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: до постановки питання. *Юридичний вісник.* 2006. № 1. С. 110– 113.

4. Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О. 2018. 364 с.

Наукове видання

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ДОКТРИНА І ПРАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 29 травня 2026 р.)

Українською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 28.05.2026. Формат 60х84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 34,00. Обл.-вид. арк. 36,56. Зам. № 03/26-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024